IUDAICA

A. COHEN

TALMUDUL

ABRAHAM COHEN

TALMUDUL

Traducere din limba franceză de
C. LITMAN
EDITURA HASEFER
Bucureşti 2000

PREFAŢA

Publicul cititor întâlneşte în multe lucrări extrase din Talmud, istorioare împrumutate din literatura talmudică, aforisme înţelepte ale rabinilor care au înălţat monumentalul edificiu al Talmudului. Lipseşte însă o lucrare menită să ofere o vedere metodică asupra doctrinelor din această operă vastă, de importanţă deosebită pentru istoria religioasă şi culturală a iudaismului. Autorul cărţii de faţă a încercat să umple această lacună. El şi-a propus să rezume învăţământul talmudic în variatele domenii ale religiei, moralei, dreptului, folclorului etc.

Utilitatea unei asemenea lucrări nu poate fi contestată. La ora actuală, interesul pentru Talmud a sporit, paralel cu interesul pentru iudaism în general. Scriitori contemporani pomenesc de multe ori Talmudul şi îl citează – evident însă, fără ca mulţi dintre ei să fie în posesia cunoştinţelor speciale care să le ofere cheia înţelegerii concrete a acestei opere «ferecate cu şapte

lacăte».

În evul mediu, un cleric şi-a etalat puţintică erudiţie, introducând într-o lucrare a sa un citat prin formula: *ut narrat rabbinus Talmud,* «după cum narează rabinul Talmud». Greşeală scuzabilă, dacă este comparată cu ignoranţa acelui teolog din secolul al XIX-lea care îşi permitea să ironizeze Talmudul pentru că, zicea el, un întreg tratat talmudic a fost consacrat ouălor! Neatent la faptul că evreii obişnuiau să desemneze o carte sau un capitol dintr-o carte prin cel dintâi cuvânt cu care acestea încep, teologul respectiv şi-a dovedit astfel incapacitatea de a aprecia literatura rabinică la adevărata ei valoare. Dar şi în zilele noastre sunt destui oameni cultivaţi care judecă Talmudul după impresia pe care şi-au făcut-o în urma citirii unor lucrări menite nu atât să-i înfăţişeze în mod corect conţinutul, cât să-l critice cu rea-voinţă. Sper că toţi cei de bună credinţă vor găsi în această carte materialele în stare să contribuie la o corectă înţelegere a gândirii marilor cărturari ai lui Israel de după epoca biblică.

Cei care posedă oarecare cunoştinţe despre textul original al Talmudului îşi pot da seama de marea dificultate pe care o întâmpină orice încercare de expunere metodică a conţinutului acestei opere. Nu este vorba numai de faptul că Talmudul are o amploare de proporţii redutabile, ci mai ales de faptul că, în cuprinsul Talmudului, pare că nu poţi descoperi niciun plan, nicio ordine. Rareori întâlneşti aici un subiect tratat în întregime, într-o expunere unică. De obicei, pentru a culege elementele care constituie o anumită doctrină, trebuie să cutreieri întregul câmp. În afară de aceasta, opiniile exprimate în suita de volume din care este alcătuit Talmudul emană de la sute de învăţaţi, care s-au înşiruit într-un răstimp de peste şase veacuri. Ar fi fost greu să existe între ei un acord desăvârşit în vreo temă oarecare. De fapt, în Talmud domneşte o varietate de opinii, care de multe ori merge până la contradicţii, ceea ce nu ajută nicidecum la elaborarea unei expuneri coerente şi explicite

a doctrinelor.

În unele cazuri, am considerat chiar necesară înfăţişarea acestor divergenţe în gândirea rabinilor. De fiecare dată însă, când a fost posibil, am indicat care trebuie să fi fost opinia cu adevărat reprezentativă a rabinilor. Această muncă de selectare s-a dorit nepărtinitoare. Nu ne-am limitat nicidecum citatele la textele care sună bine şi care înfăţişează Talmudul într-o lumină favorabilă. Tabloul n-ar fi corect decât dacă se înserează în el şi acele aspre declaraţii sau aforisme pe care le subliniază cu rea-voinţă detractorii iudaismului. Nu am ocolit aceste aspecte, le-am consemnat, dar am avut grijă să explic şi împrejurările care le-au favorizat sau determinat.

Ar fi o pretenţie cu totul exagerată să afirm că am epuizat subiectul. Materialul are proporţii atât de mari, încât, dacă aş fi încercat să-l prezint integral, fiecare capitol al acestei cărţi ar fi devenit un tratat. M-am mărginit deci să detaşez un număr de extrase, suficiente, cred, să dea cititorului posibilitatea de a-şi forma o idee generală despre doctrina talmudică.

A fost esenţial să elucidez de la bun început interpretarea termenului *Talmud.* Aşa cum se va vedea din introducere, acest termen, în sens restrâns, cuprinde *Mişna* şi *Ghemara,* adică ceea ce a format obiectul discuţiilor şi dezbaterilor purtate de către cărturari şi discipolii lor în şcolile (academiile) din Palestina şi Babilonia. Dar aceasta nu reprezintă decât o parte din literatura talmudică, deoarece, alături de învăţământul din aceste şcoli, a funcţionat în sinagogi un învăţământ pentru mulţimile de credincioşi, în cadrul căruia aceiaşi cărturari îşi expuneau concepţiile privitoare la doctrinele religioase şi morale ale iudaismului. Conţinutul acestor prelegeri a fost păstrat sub forma unui şir de compilaţii, cunoscute sub numele de *Midraşim.* A omite această documentaţie suplimentară ar fi însemnat o reconstituire mutilată a învăţământului rabinic. De aceea, cititorul va întâlni aici şi extrase din *Midraşim.* Bineînţeles, au fost folosite numai

acele texte midraşice care poartă numele unor rabini citaţi şi în Talmudul propriu-zis. De asemenea, texte midraşice anonime, dar evident concordante, în ce priveşte conţinutul, cu teze din Talmud. Am evitat folosirea textelor midraşice tardive, care ar fi expus la riscul prezentării unor opinii apărute după perioada talmudică.

Autorul acestei cărţi speră că ea va fi de ajutor persoanelor dornice să se familiarizeze cu conţinutul Talmudului şi să-şi formeze o imagine corectă despre ceea ce au crezut şi au gândit conducătorii religioşi ai evreilor, în cursul perioadei critice din istoria lor care a precedat şi a urmat distrugerii Templului şi Statului. S-a spus, cu drept cuvânt, că opera impunătoare a acestor secole a constat în crearea unui tip normativ al iudaismului, care a devenit suveran în întreaga lume evreiască, peste tot unde evreii au fost împrăştiaţi (Moore, *Judaisme,* I, p. 3). În cursul celor peste 40 de generaţii care au trăit din epoca talmudică şi până în zilele noastre, mulţime de bărbaţi şi femei şi-au aflat în rabinii cărturari care au făurit Talmudul pe învăţătorii care i-au luminat şi i-au îndrumat în întreaga lor viaţă spirituală.

A.C.

12

Introducere

I. Antecedentele în anul 586 dinaintea erei actuale, regatul Iuda, unicul vestigiu al poporului lui Israel care mai exista atunci în Canaan, a suferit un dezastru înspăimântător. A fost distrus templul, cultul său a fost suprimat, iar cea mai bună parte a naţiunii a fost dusă în captivitate, în Babilon. «Căpetenia străjerilor a lăsat ca vieri şi lucrători de pământ câţiva din cei mai săraci din ţară» *(II Regi,* 25, 12). Era cu totul îndreptăţit strigătul de disperare: «Vai! Cum stă părăsită acum cetatea aceasta atât de plină de popor altă dată! A rămas ca o văduvă! Ea, care altă dată era mare între neamuri, fruntaşă printre ţări, a ajuns roabă astăzi!» *(Plângeri,* 1, 1).

Din punct de vedere naţional, catastrofa mai era agravată de faptul că în anul 722 î.e.a., deci cu un veac şi jumătate mai înainte, regatul din nord, cel al celor zece triburi, fusese zdrobit de armata asiriană, iar locuitorii săi, deportaţi, au fost absorbiţi în majoritatea lor de către invadatori. Dacă soarta lui Iuda urma să se termine în acelaşi fel, întreaga naţiune avea să dispară, iar numele lui Israel să rămână doar o amintire.

Perspectivă întunecată! Pentru conducătorii evreilor exilaţi în Babilon, pradă neliniştilor, s-a pus de îndată problema supravieţuirii naţionale. Cum ar putea fi împiedicată stingerea poporului evreu? Ceea ce era specific pentru acest popor nu a fost oare dintotdeauna religia sa, care gravita în jurul Templului? Au trebuit deci să-şi pună întrebarea: prin ce mijloace ar putea să-l menţină, să-i perpetueze viaţa profundă, individualitatea sa specifică, acum, când sanctuarul nu mai există şi când poporul, transplantat, era supus unor influenţe străine puternice?

Textele biblice care tratează despre această epocă nu ne oferă informaţii amănunţite, dar unele aluzii ne ajută totuşi să ne dăm seama de cursul evenimentelor. În sânul comunităţii captivilor s-a ridicat o personalitate de prim plan, anume profetul Ezechiel[1]. El a fost cel dintâi care s-a străduit să rezolve problema de care, omeneşte vorbind, depindea salvarea lui Israel. Profeţiile sale menţionează trei împrejurări în care «bătrânii lui Iuda» s-au adunat la el, şi avem temei să presupunem că în aceste întrevederi a fost examinată chestiunea care îi preocupa: cum să supravieţuiască Israelul ca popor?

Un cuvânt poate rezum a soluţia la care s-au oprit: cuvântul *Tara.* Acest termen ebraic, tradus impropriu prin expresia: lege, semnifică şi: învăţământ, direcţie. Pentru

1 Ezechiel (în ebraică, leheskel) — unul dintre principalii profeţi, alături de Isaia şi Ieremia. Provenind dintr-o familie aristocratică de preoţi, a făcut parte dintre cei exilaţi în Babilonia după distrugerea primului Templu. Acolo şi-a desfăşurat activitatea profetică vreme de 22 de ani. Cartea sa. viu controversată atunci când s-a întocmit canonul ebraic al Scrierilor Sfinte, este considerată de tradiţie drept cea mai sfântă după Pentateuh. A influenţat în mod deosebit dezvoltarea ulterioară a religiei, teologiei şi misticii iudaice.

cei exilaţi, el desemna corpul de doctrine, scrise şi orale, pe care le căpătaseră, transmise din trecut. Fără a zăbovi la chestiunea, mult dezbătută, a originilor şi a datării Pentateuhului, putem admite totuşi că, sub o formă sau alta, exilaţii din Babilon erau în posesia revelaţiei mozaice. În plus, ei păstrau unele pagini profetice, precum şi psalmii. Acestea erau singurele relicve ale vieţii lor naţionale de odinioară, singura stâncă pe care se puteau menţine în siguranţă în mijlocul păgânilor, până ce Dumnezeu i-ar readuce în patria lor. Aşa încât aceste scrieri s-au impus atenţiei lor constante, s-au imprimat în inimile lor, le-au amintit neîncetat că, deşi trăiesc în Babilon, ei nu sunt din Babilon şi au o obligaţie sfântă: să rămână un popor aparte.

Oamenii de ştiinţă sunt în general de acord să considere instituţia sinagogii ca datând din vremea exilului babilonian. Expresia ebraică ce o desemnează, *bet ha-Kneset* (casă de adunare), marchează cu precizie scopul ei iniţial. Era punctul de raliere a unei naţiuni fără cămin; oamenii se adunau acolo pentru a citi şi a explica Scrierile Sfinte. Cu timpul, acestor lecturi li s-au alăturat rugăciuni; în acest fel, sinagoga a devenit un centru de venerare, întrunirile sale au stârnit un interes crescând pentru studierea cărţilor ebraice. Răspândindu-se în mase, această dorinţă de cunoaştere a făcut să se resimtă nevoia de a avea oameni calificaţi prin instruirea lor pentru a preda învăţătura. Ei sunt cunoscuţi sub numele de *şoferim* (scribi), ceea ce vrea să zică: oameni de litere, cărturari (nu scriitori). Unii dintre ei figurează cu siguranţă în lista «învăţărilor» pe care o conţine *Ezra,* 8, 16 şi în enumerarea celor care «lămureau poporului Legea», după *Nehem.,* 8, 7.

În primul şir al acestor instructori s-a aflat Ezra[2], care ne este înfăţişat ca «un scrib iscusit în *Tora* lui Moise» *(Ezra,* 7, 6), ca un *şofer* expert. El este acela care a

2 Sosit din Babilonia în anul 458 î.e.a. Este considerat întemeietorul legalismului rabinic, care îi atribuie un mare prestigiu.

Amănunte despre opera lui Ezra în J. Eisenberg, *O istorie a evreilor,* Edjtura Humanitas, 1983, p. 50-51. (Nota trad.)

dus soluţia înaintaşilor săi la concluzia ei practică. Pe bună dreptate, Talmudul compară opera pe care el a înfăptuit-o pentru poporul său cu aceea pe care o îndeplinise Moise. După cum marele legislator crease o naţiune dintr-o masă amorfă de sclavi ieşind din robie, înzestrându-i cu *Tora,* tot astfel Ezra a redat vitalitate unei comunităţi muribunde, atât în Babilonia, cât şi în Iudeea, prin restaurarea *Torei,* care va fi călăuza întregii sale existenţe. Plini de admiraţie pentru această operă desăvârşită, rabinii au declarat: «Dacă Moise nu l-ar fi precedat, Ezra ar fi fost demn să aducă lui Israel cu propriile sale mâini *Tora» (Sanh., 21 b).* «Atunci când Israel uitase *Tora,* a sosit Ezra din Babilon şi a restabilit-o» *(Suk.,* 20).

Autorul cărţii de faţă a caracterizat în altă parte linia de conduită a lui Ezra, scriind: «Zangwill declară: „Istoria, care constă în mare măsură din topirea minorităţilor în majorităţi, nu relatează niciodată supravieţuirea unui grup nedelimitat în spaţiu sau neavând o credinţă fierbinte care să-i facă o frontieră de foc". Evident, Ezra şi-a dat seama de această lecţie a istoriei. El a înţeles că evreii nu puteau dispune numai pentru ei, în împrejurările de atunci, de un spaţiu delimitat. Trebuia să se ţină seama nu numai de ramurile pe care arborele naţiunii evreieşti le avea în Egipt, Babilonia şi Persia, ci şi de faptul că între evreii din Iudeea şi vecinii lor contactul era inevitabil. Deci, dacă naţiunea evreiască se putea menţine, ea trebuia să se înconjoare de „o credinţă arzătoare care să-i facă o frontieră de foc", metaforă potrivită, întrucât însăşi Biblia vorbeşte despre „o lege înflăcărată". Evreul avea nevoie de o religie care nu numai să-l deosebească tot timpul de păgân, dar şi să-i reamintească neîncetat că el este un membru al neamului evreiesc, a cărui credinţă a încorporat-o. Pentru a-l deosebi de vecinii săi, nu era de-ajuns o simplă credinţă; era necesar un întreg mod de a fi. Specifică trebuia să fie maniera sa de a venera, tipică – locuinţa sa; până şi în acţiunile obişnuite ale existenţei de fiecare zi, anumite trăsături distinctive trebuiau să reamintească mereu că el este evreu. Cel mai mic amănunt

al vieţii sale trebuia să se supună controlului *Torei,* stipulaţiilor scrise ale codului mozaic şi aplicării lor practice în existenţa colectivităţii poporului său, atunci când condiţii noi pretindeau o schimbare»[3].

Dacă nu izbutim să sesizăm în întregime acest punct de vedere, nu putem pricepe cu adevărat mentalitatea rabinilor, direcţia activităţilor lor şi metoda exegezei lor biblice. Aceasta a fost sămânţa din care a provenit Talmudul. Ea a fost definită foarte expresiv în această relatare despre opera lui Ezra: «El îşi pusese inima să studieze şi să împlinească *Tora* Domnului şi să înveţe pe oameni în mijlocul lui Israel legile şi poruncile» (*Ezra,* 7, 10). Verbul ebraic tradus aici prin «a studia», *deraş,* propriu-zis: a cerceta, a scruta, prezintă o extremă importanţă pentru expunerea noastră. El semnifică: «a deduce, a interpreta» ideile pe care un studiu aprofundat al textului le poate elucida. Acest procedeu deductiv are un nume: *midraş*[4]*.* El nu este altceva decât sistemul de interpretare utilizat de-a lungul literaturii rabinice. Spusele sfinte au devenit o mină inepuizabilă, a cărei exploatare avea să dea la iveală comori de învăţături religioase şi morale.

Pornind de la axioma: voinţa divină este revelată în *Tora,* Ezra îi învăţa că existenţa de fiecare zi a evreului trebuie neapărat reglementată, în fiecare dintre etapele sale, prin precepte care se găsesc în *Tora.* Aceasta este destinată să servească drept ghid complet al existentei. Ca atare, ea va fi în mod necesar în stare să ofere o direcţie eficace în orice împrejurare a vieţii omeneşti. Dar pentru a îndeplini această misiune, *Tora* trebuie să fie întâi cunoscută. Înainte ca poporul să poată nădăjdui că se va conforma poruncilor, trebuia ca acestea să-i fi fost în prealabil aduse la cunoştinţă. De aceea, Ezra a introdus în Iudeea citirea în public a Pentateuhului, aşa încât să familiarizeze mulţimea cu conţinutul acestuia. «Ei citeau în cartea *Tarei* lui Dumnezeu, o interpretau şi arătau

3 *The Jews at the Clase of the Blhle Age.* Introducere, p. 37.

4 Acest cuvânt se găseşte în *II Cron.,* 24,37, unde el desemnează «comentarii».

înţelesul ei, ca să-i facă să înţeleagă ce citiseră» (*Nehem.,* 7, 8).

Potrivit tradiţiei evreieşti, Ezra a întemeiat *Keneset haghedola* (marea sinagogă), corp de învăţaţi care primiseră ansamblul doctrinei păstrate până la dânşii şi al căror scop era să adapteze şi să dezvolte acest ansamblu potrivit cu condiţiile noi ale epocii lor. După aceea, ei l-au transmis înaintaşilor direcţi ai rabinilor talmudici. Lanţul succesiv al autorităţilor este descris astfel: «Moise a primit *Tora* pe Muntele Sinai; el a transmis-o lui Ioşua; Ioşua – bătrânilor; bătrânii – profeţilor; profeţii – oamenilor marii sinagogi» (*Avat,* 1, 1).

Oamenii de ştiinţă moderni au exprimat îndoieli cu privire la existenţa acestui colegiu. Nu se poate contesta că cele două secole şi jumătate care s-au scurs după epoca lui Ezra rămân învăluite în obscuritate şi nu oferă, practic, niciun punct de reper stabilit istoriceşte. Cu toate acestea, nu întâlnim niciun argument solid pentru a contesta că un corp oficial de învăţaţi a funcţionat în cursul acestei perioade. Un reformator cu vederi atât de pătrunzătoare cum a fost Ezra nu putea să nu-şi dea seama că opera sa ar fi putut să fie în primejdie dacă nu s-ar mai fi aflat şi alt om însufleţit de acelaşi zel, care să continue a-i aplica metoda. Crearea unei autorităţi colective, căreia poporul să i se poată adresa pentru a primi instruire, apare astfel ca poziţia cea mai corespunzătoare pe care a putut-o lua.

Mai mult decât atât. Când cade vălul care ne ascunde urmarea evenimentelor, ne aflăm (în prima jumătate a celui de-al doilea secol dinaintea erei actuale) în prezenţa luptei eroice întreprinse de un mănunchi de evrei pentru a rezista celor care încercau atunci să le nimicească religia. Aceşti haşmoneeni s-au ridicat contra armatelor siriene, pentru că Antiohus Epifanes a îndrăznit să le ceară să încalce preceptele iudaismului, «să uite *Tora* şi să schimbe toate regulile justiţiei» (I *Macabei,* 1, 40). Matatiahu, ridicând stindardul revoltei, a lansat această proclamaţie: «Cei care iubesc *Tora* şi vor să menţină legământul să vină şi să mă urmeze!» (*Ibidem,* 2, 27). Înainte de a muri, el şi-a

mai îndemnat fiii[5] cu aceste cuvinte: «Desfăşurări-vă puterea şi vitejia în favoarea *Torei*» *(Ibidem,* 1, 64).

În felul acesta, apare ca un fapt ce nu poate fi contestat că, încă de la începutul secolului al II-lea î.e.a., *Tora* era puternic implantată, cel puţin la o parte din evrei. Or, cum s-ar putea explica ataşamentul neabătut pe care i l-au manifestat Haşmoneii dacă n-ar fi existat un canal care să fi adus până la ei cunoaşterea *Torei* din secolul al II-lea, epoca lui Ezra? Faptele istorice stabilite militează în favoarea existenţei unui colegiu de învăţări echivalent celui al «marii sinagogi». Dacă lucrurile stau aşa, membrii săi trebuie să fi fost recrutaţi în majoritate, dacă nu exclusiv, dintre *şoferimi,* deoarece aceştia erau oamenii cei mai bine calificaţi să se achite de sarcinile ce reveneau acestui colectiv[6].

Acestor învăţări le erau atribuite trei mari directive: «Practicaţi o judecată circumspectă, stârniţi mulţi discipoli, ridicaţi o îngrăditură în jurul *Torei*» *(Avot,* 1, 1). În acest fel se exprimă cele trei principii motorii ale activităţilor lor. Judecata trebuia să fie circumspectă, în sensul că problemele de rezolvat după *Tora* vor forma obiectul unui studiu amănunţit şi că numai investigaţia cea mai strânsă poate conduce la decizii. Aceasta explică examinarea scrupuloasă a textului sfânt, care îi caracterizează pe rabinii Talmudului. Orice citire superficială nu poate duce decât la o judecată pripită. Învăţaţii trebuiau să se îngrijească neîncetat de formarea a numeroşi discipoli, pentru ca să poată fi transmisă generaţiilor ulterioare cunoaşterea *Torei.* Acest ideal al erudiţiei care se răspândeşte şi, ca urmare, consideraţia de care era înconjurat instructorul versat în studierea *Torei* au constituit o puternică atracţie pentru acest fel de învăţământ, care a culminat în compilarea Talmudului. În ce priveşte directiva de «a ridica o îngrăditură în jurul

5 Iohanan, Şimon, Iuda, Eleazar, Ionatan (Macabeii).

6 *Kneset haghedola* şi *soferim* sunt identificaţi actualmente în *Tanhuma beşalah,* paragr. 10. Potrivit unei tradiţii, «marea sinagogă» cuprindea 120 de membri *(Meg.,* 171). Acest număr poate să fi fost sugerat de faptul că Darius a considerat că este bine să stabilească în regat 120 de satrapii *(Daniel, 6,* 1).

Torei», aceasta decurgea din dorinţa de a face ca viaţa să fie conformă cu preceptele sale. Dacă cineva respectă prea îndeaproape litera ei, ajunge prin inadvertenţă s-o încalce. După cum un câmp cultivat trebuie să fie înconjurat de o îngrăditură, ca să nu intre vreun străin, chiar fără intenţii rele, tot astfel în jurul domeniului sfânt al *Torei* se va ridica împrejmuirea precauţiilor suplimentare, menite să prevină orice infracţiune fără intenţie. Prin urmare, scopurile pe care le urmăriseră membrii «marii sinagogi» au creat tipul de studii cărora aveau să li se conformeze învăţaţii din generaţiile ulterioare. Aceasta a fost sămânţa din care, în cele din urmă, a crescut recolta abundentă a Talmudului.

Un element preţios de informaţie istorică este dat în această afirmaţie: «Şimon cel drept a fost unul dintre ultimii supravieţuitori ai marii sinagogi» *(Avot,* 1, 2). Din păcate, nu se poate determina despre care Şimon este vorba. Josephus menţionează un mare preot Şimon, «care era denumit „cel drept" atât datorită cucerniciei sale, cât şi bunăvoinţei sale faţă de cei din naţiunea sa» *(Antich.,* 12, 2, 5). El a murit pe la anul 270 î.e.a. Potrivit aceluiaşi istoric *(Ibidem,* 12, 4, 10), un alt mare preot Şimon, nepot al precedentului, a murit, aproximativ, în anul 100. Faptul că Josephus îl numeşte pe primul dintre aceşti doi mari preoţi ca fiind «cel drept» vorbeşte în favoarea identificării lui cu ultimul supravieţuitor al marii sinagogi. Dar atunci ar trebui să se admită că această formă colectivă de conducere a luat sfârşit în jurul anului 270 î.e.a. Aceasta ridică însă o dificultate. Tratatul *Avot* afirmă că Antigon din Soho a fost discipolul lui Şimon cel drept, iar «José ben loezer[7] şi José ben lohanan au căpătat *Tora* de la ei» (1, 4). Or, aceşti învăţări au murit pe la 160 î.e.a. Dacă pasajul de mai sus semnifică cumva că cei doi José au fost efectiv discipolii lui Şimon şi ai lui Antigon, ar rămâne neexplicată durata prea lungă scursă între aceste personaje. Pentru a umple această lacună, s-a opinat că vorbele «de la ei» (din partea lor, venind de la ei) ar putea face aluzie la o suită

7 Abrevierea *h.* este pusă pentru ebraicul *ben* sau arameicul *bar,* «fiul lui».

de învăţări intermediari, al căror nume n-a fost relatat[8].

Totuşi, este posibil ca marea sinagogă să-şi fi încetat existenţa fie spre mijlocul, fie la sfârşitul secolului al III-lea î.e.a. A continuat-o altă organizaţie, cunoscută sub numele de Sanhedrin[9]; ea şi-a atribuit conducerea treburilor comunităţii din Iudeea. Într-o scrisoare a lui Antiohus al III-lea către Ptolemeu (scrisoare păstrată de Josephus), Sanhedrinul este numit «senat» *(Antich.,* 12, 3, 3). Tradiţia evreiască afirmă că în această formă de organizare s-au succedat cinci *zugot* (cupluri) de rabini, ultima cuprinzându-i pe Hillel şi Şamai (morţi în primele decenii ale erei actuale). Unul din cei doi ai fiecărei perechi era *naşi* (prinţ), adică preşedinte, celălalt era *au bet din* (părintele tribunalului), vicepreşedinte *(Hag., 2, 2).*

Studiile istorice moderne au ajuns la altă concluzie. Sanhedrinul a fost un corp compus din preoţi şi din legişti, întruniţi sub preşedinţia marelui preot. Deliberările sale au fost marcate de la început de o sciziune, din care a rezultat formarea a doua partide distincte. Preoţii preconizau o politică de compromis cu gândirea elenistică, chiar şi în dauna unei lealităţi desăvârşite faţă de *Tora.* împotriva lor s-au unit într-un bloc legiştii, moştenitori direcţi ai lui Ezra şi *şoferimii[10],* care s-au dovedit intransigenţi; pentru ei, regulile *Torei* cereau o adeziune fără rezerve, părăsirea totală a îndoielilor[11]. Ei i-au avut în fruntea lor pe rabinii cunoscuţi prin lista cuplurilor (*zugot) [12].*

---

8 A fost emisă şi altă teorie, potrivit căreia ar fi vorba despre Şimon Haşmoneul, sub pontificatul căruia (se spune în / *Macabei,* 14,28) s-a întrunit «o mare adunare de preoţi, de popor, de conducători ai naţiei şi de bătrâni ai ţării». Dar acest Şimon a murit în 136-135; deci el a trăit multă vreme după autorităţile care au primit *Tora* (din partea lui Şimon cel drept). Asupra întregii chestiuni, cf. G. F. Moore, *Judaism in the First Centuries ofthe Christian Era,* t. III, 1930, p. 8. «Marea sinagogă» vizată în textul de mai sus ar putea să fi fost Marele Sanhedrin, care a apărut după *Kneset haghedola.*

9 Formă ebraizată a cuvântului grec *sunhedrion.*

10 Noul Testament îi asociază în mod constant pe scribi şi pe farisei.

11 Josephus declară că fariseii «sunt socotiţi mai versaţi în interpretarea exactă a legilor lor» *(Răzb. iud.,* 2, 8, 14).

12 Cele cinci cupluri au fost, în ordine: 1) Jose ben loezer şi Jose ben **lohanan** (cam înaintea anului 160 î.e.a.). 2) lehoşua ben Perahia şi Nitai (cea 130î.e.a.). 3) lehuda ben Tabai şi Şimon ben Şetah (cam 100 până la 75 î.e.a.). 4) Şemaia şi Avtalion (sfârşitul secolului I î.e.a.). 5) Hillel şi Şamai (de la sfârşitul sec. I î.e.a., până la 30 e.a.). *(Dictionnaire encyclopédique du judaïsme,* Ed- Cerf, 1993, p. 1108). (Nota trad.)

Spărtura dintre cele două partide s-a umplut în timpul războiului Macabeilor, dar a reapărut, mărită, odată cu venirea la putere a lui Ioan Hyrcan (135 – 105 î.e.a.). De atunci ea n-a încetat să se lărgească, până ce au fost constituite două secte, denumite saduceii şi fariseii. Dintre divergenţele lor, una a avut o importanţă capitală pentru evoluţia iudaismului. Iată ce spune Josephus despre aceasta: «Fariseii au prezentat poporului o mulţime de reguli moştenite de la părinţii lor şi care nu erau înscrise în legea lui Moise. Din acest motiv, saduceii le-au respins, şi declară că trebuie să socotim obligatorii prescripţiile conţinute în textele scrise şi că nu este cazul să respectăm ceea ce provine din tradiţia părinţilor noştri. Acestea sunt cauzele unor conflicte grave şi ale unor dezacorduri care s-au produs între ei» *(Antich.,* 13, 10, 6) [13].

Această controversă cu privire la validitatea *Torei* orale a stimulat zelul apărătorilor ei pentru studierea textului scripturar. Ei au pornit să demonstreze că *Tora* orală era parte integrantă a *Torei* scrise, că atât una, cât şi cealaltă proveneau de la una şi aceeaşi origine; ei au imaginat procedee exegetice susceptibile să dovedească faptul că tradiţiile respinse de saducei se aflau confirmate chiar în enunţurile Pentateuhului. În felul acesta, expunerea *Torei* a intrat într-o fază nouă şi s-a orientat în linie directă spre crearea Talmudului[14].

11. Mişna

Inventarea unor noi metode de interpretare făcea din *Tora* o ştiinţă. De atunci nu mai puteau vorbi cu autoritate despre *Tora* decât oamenii bine calificaţi pentru a expune textul. Ei au fost denumiţi *tanaimi,* adică instructori. Se dă această denumire rabinilor care şi-au desfăşurat activitatea în toată perioada care s-a scurs până ce legea a fost codificată în *Mişna.* Această operă a fost puternic

---

13 Cu privire la influenţele social-economice asupra existenţei celor două partide, Josephus spune: «Saduceii au de partea lor numai pe bogătaşi, fariseii — marea mulţime a poporului» *(Antich.,* XIII, 198).

14 Despre poziţiile opuse ale fariseilor şi saduceilor cu privire la existenţa legii orale alături de legea scrisă, vezi Georges Hansel, *Explorations talmudiques,* Ed. Odile Jacob, 1998, p. 27-30. (Nota trad.)

impulsionată de către pionierul care a fost Hillel. Născut în Babilon, el cobora, zice tradiţia, din David, prin mama sa. El s-a stabilit în Iudeea, unde, timp de circa 40 de ani, a fost recunoscut ca unul dintre animatorii comunităţii[15].

Exemplul lui Hillel ilustrează de minune punctul de vedere al fariseilor. El a recunoscut că viaţa, supusă unor condiţii neîncetat schimbătoare, nu poate suporta presiunea pe care i-o impun cadrele rigide ale unui cod scris imuabil. A găsit în libertatea de interpretare admisă de *Tora* orală instrumentul preţios, mulţumită căruia *Tora* se putea adapta vicisitudinilor celor mai diferite.

Ordonanţa conţinută în *Deuteron.,* 15, 1 – 2 este potrivită pentru aplicarea acestei metode: «La fiecare şapte ani să dai iertare. Şi iată cum: orice creditor care a făcut un împrumut aproapelui său să-i ierte împrumutul». Cu alte cuvinte, dacă o datorie nu este plătită când se termină anul sabatic (anul de iertare), ea nu va mai fi exigibilă. În realitate, această ordonanţă scripturară constituia un act de caritate, pe care israelitul trebuia să-l îndeplinească faţă de un compatriot nenorocit. Nu este vorba de o datorie contractată în cursul obişnuit al afacerilor. Legea presupune starea socială a unei naţiuni alcătuită din mici proprietari de pământ, fiecare trăind din produsele lotului pe care îl are. În aceste condiţii, prevederile ordonanţei sunt de înţeles: neplata datoriei până la anul şabatic arată că datornicul nu are de unde plăti; datoria trebuie să-i fie iertată şi nu i se va mai pretinde s-o plătească după trecerea anului şabatic. Dacă însă condiţiile de existenţă se transformă, dacă o parte din populaţie îşi scoate mijloacele de trai din comerţ, această dispoziţie biblică poate deveni o cauză de serioase încurcături. Creditorul s-ar putea teme să dea un împrumut, ştiind că ar putea fi împiedicat să reclame restituirea lui după anul şabatic; este neîndoielnic că aceasta provoacă în fapt mari greutăţi. Din punctul de vedere saduceu, nu este nimic de făcut. Legea este lege; trebuie să i te supui. Hillel a contestat acest punct de

15 A trăit din anul 70 î.e.a. până în anul 10 al erei actuale.

vedere şi s-a străduit să scruteze textul biblic, până ce a observat un mijloc de îndepărtare a obstacolelor. Pornind de la principiul care afirmă că *Tora* nu conţine niciun cuvânt de prisos, el a scos în evidenţă următoarea frază din versetul 3: «să ierţi ce ai la fratele tău». În aparenţă, nu este decât o repetare inutilă a sfârşitului versetului 2: «nu-şi va sili aproapele şi nici pe fratele său să plătească datoria». Lucrurile nu stau însă aşa, pentru că, într-adevăr, *Tora* nu conţine nimic de prisos. Cuvintele «tot ce ai *la fratele tău»* se află aici pentru a îndepărta o anumită ipoteză, cu alte cuvinte cazul în care «ceea ce ai» nu se află în mâinile datornicului. Din acest raţionament, Hillel a tras concluzia că dacă creditorul poate aduce în faţa tribunalului documentul prin care datoria a fost transferată, el are dreptul să pretindă înapoierea ei chiar şi după expirarea anului de iertare.

Acest argument ar putea fi considerat drept cazuistică, dar el era inspirat dintr-o preocupare vitală: a face din *Tora* un ghid valabil perpetuu. Ea n-ar suferi nici declin şi nici învechire, cât timp se arată capabilă de reinterpretare în armonie cu contingenţe noi.

Hillel a fost creatorul unei şcoli de *tanaimi.* Contemporanul său, Şamai[16], a întemeiat şi el una. În secolul I al erei actuale, până în anul 70, gândirea în vigoare în cercurile fariseice depindea în esenţă de învăţământul acestor doi maeştri şi al discipolilor lor. În general, şcoala lui Hillel interpreta legea cu largheţe, în timp ce şamaiţii se dovedeau mai stricţi. Talmudul relatează peste trei sute de puncte controversate între ei. Până la urmă, a precumpănit învăţământul lui Hillel.

Pentru a întemeia o şcoală, trebuia să poţi prezenta sistematic conţinutul programului de studii. Să nu uităm că în Orient, chiar şi actualmente, memoria este mult mai dezvoltată decât la occidentali. Învăţământul cel mai extins se culegea de pe buzele instructorului, nu din cărţi. Astfel încât Hillel va fi socotit necesar să examineze regulile exegetice transmise de generaţiile care au precedat-o pe a

16 înainte de anul 50 î.e.a. până ia 30 e.a

sa şi va fi recomandat discipolilor săi numai regulile pe care le consideră ca valabile din punct de vedere logic. El a adoptat şapte reguli, admise în general, cărora însă mai târziu li s-au adăugat şi altele. În afară de aceasta, el trebuie să fi stabilit în vastul ansamblu al tradiţiilor o ordine a materiilor, având în vedere utilitatea practică a învăţământului. Această dispunere s-a păstrat după dânsul pe cale orală. Se poate vedea în aceasta un fel de primă ediţie a *Mişnei.*

Personalitatea care reţine atenţia după Hillel este aceea a lui Iohanan ben Zakai (sec. I). El a fost cel mai tânăr şi mai distins dintre elevii lui Hillel. Cu puţin înainte de moarte, acesta îl numea: «părintele înţelepciunii şi părintele generaţiilor (viitoare de oameni de ştiinţă)» (p. *Ned.,* 39 b). Autoritatea sa precumpănea, necontestată, atunci când a avut loc distrugerea Templului de către Titus. Prevăzând că, în lupta cu romanii, evreii vor fi zdrobiţi, el a preconizat cu tărie pacea, căci îl interesa mai mult menţinerea iudaismului decât independenţa naţională. Întrucât părerea lui n-a fost acceptată, el a închipuit măsuri care să împiedice cel puţin nimicirea totală a comunităţii, după ce Templul şi Statul vor fi dispărut. Se povesteşte că, pentru a putea ieşi din oraşul asediat, ale cărui porţi erau supravegheate cu stricteţe de către zeloţii evrei, el a făcut să circule un zvon despre îmbolnăvirea şi apoi despre moartea sa. Oameni de încredere au făcut să fie transportat într-un sicriu în afara Ierusalimului, în aparenţă pentru a fi îngropat. Doar respectul de care era înconjurat l-a ferit de lovitura de lance cu ajutorul căreia gărzile se asigurau că nicio fiinţă vie nu părăseşte oraşul. Odată ieşit din oraş, el s-a îndreptat spre tabăra romanilor, a obţinut să apară în faţa lui Vespasian şi i-a adresat acestuia uimitoarea cerere: «Acordă-mi lavne[17] şi înţelepţii ei» *(Ghit.,* 56 b). împăratul consimţi şi se ţinu de cuvânt: această localitate a fost cruţată. După ce războiul s-a terminat, Iohanan s-a retras

17 lavne este pomenită ca o cetate filisteană în *H Cron.,26,*6. Numele său grecesc era lamnia. Era situată în apropierea ţărmului, în sudul Palestinei.

acolo, în felul acesta, şcoala din lavne, care înainte avusese o importanţă minoră, a devenit centrul gândirii şi al vieţii evreieşti. Sanhedrinul s-a mutat şi el acolo; virtual, lavne a fost noua capitală. Această prevedere a învăţatului făcuse să scape cel puţin *Tora* de la dezastrul naţional şi a asigurat după aceea supravieţuirea poporului învins.

Înainte ca să survină catastrofa, lohanan fusese adversarul principal al atitudinii saduceene faţă de *Tora.* El sublinia aceasta prin motive raţionale. Evenimentele au adus o demonstraţie încă şi mai convingătoare atât a slăbiciunii poziţiilor saduceene, cât şi a forţei fariseismului. Pentru saduceeni, iudaismul constituia un sistem inflexibil, esoteric, fixat o dată pentru totdeauna prin codul scris al Pentateuhului; el era ireductibil legat de ritualul templului. După ce sanctuarul a fost distrus, saduceenii au dispărut şi ei, aproape imediat. Dimpotrivă, teoria fariseiană a *Torei* orale a căpătat din această epocă teribilă de criză o consacrare remarcabilă. Incontestabil, ea a permis religiei poporului evreu să subziste, adaptând-o condiţiilor noi astfel apărute. Nimeni n-a asigurat acest rezultat mai mult decât lohanan. În şcoala sa din lavne, el a transmis elevilor săi învăţământul pe care şi el l-a obţinut de la Hillel, dascălul lui, în aşa fel încât, la rândul lor, ei au devenit instructorii generaţiei următoare. În acest fel, el a făurit o nouă verigă în lanţul cunoaşterii evreieşti tradiţionale.

Sărind peste o generaţie, ajungem la începutul secolului al II-lea. Două nume acum se detaşează în primul plan. În primul rând, a fost Ismael ben Elişa (100 – 130), care a suferit martiriul în timpul persecuţiilor lui Hadrian. El întemeiase o şcoală. Specializat în studiul ştiinţific al legii evreieşti, a remaniat cele şapte reguli ale lui Hillel, în aşa fel încât să fie formulate 13, care au devenit principiile transmise ale interpretării. Opera sa capitală a constat în încercarea de a coordona ansamblul vast al deciziilor, prezentându-le cu sprijinul textelor biblice din care ele erau deduse. Partizan al interpretării simple, directe a textului biblic *(pe şaf),* el a compus un comentariu al

legilor conţinute în ultimele patru cărţi ale Pentateuhului, dar s-a păstrat doar cel al Exodului, care începe la capitolul XII. Este. tratatul intitulat: *Mehilta* (măsura) [18]. În ce priveşte munca sa asupra ultimelor trei cărţi ale Pentateuhului, ea a slujit drept bază unor comentarii analoage, care au fost ulterior încorporate în *Mişna,* dar care pot fi menţionate, fără inconvenient, aici. Acestea sunt; *Sijfa*[19] asupra Leviticului, editată de Hiya ben Aba, care a fost utilizată în prima parte a secolului al III-lea şi *Sifrele* pentru *Numeri* şi *Deuteronom,* care, deşi reunite, au avut cu siguranţă un editor aparte pentru fiecare dintre cele două cărţi. Comentariul la *Numeri* pare a data cam din aceeaşi perioadă ca şi *Sifra,* cel la *Deuteronom* este ceva mai puţin vechi.

Sifra şi *Sifre* ne permit să constatăm influenţa unui alt învăţat distins, Akiva ben Josef (45 – 132), pe care romanii l-au martirizat în anul 132. El a dus ştiinţa *Midraşului* până la limitele ei extreme. Potrivit opiniei lui, nu există nicio literă din textul scripturar care să nu comporte o semnificaţie precisă. Virtuozitatea interpretărilor sale este uimitoare. Aplicând metoda sa exegetică, nu va rămâne nici o singură practică tradiţională care să fie lipsită de legătură directă cu codul scris. Într-un fel sau în altul, ea îşi găseşte acolo baza şi îşi întemeiază acolo autoritatea.

Acest exeget, acest învăţat, a fost în plus un sistematician. Despre el s-a spus că a introdus *Tora* într-o «serie de inele», prin care trebuie înţeles că a colecţionat mulţimea de *dicta* legale semnalate până la dânsul, făcând din ele un ansamblu ordonat. Poate fi salutat în el arhitectul care a elaborat planul *Mişnei,* executat la un veac după el. Fără munca sa de pionier, Talmudul n-ar fi văzut niciodată lumina zilei. Discipolii săi au prelungit liniile pe care el le trasase şi au exercitat influenţa dominantă în studierea *Torei* în cursul generaţiilor care au

---

18 Vom cita numai *[Meh.)* după ediţia scoasă de M. Friedmann (1870).

19 «Cartea», prin abreviere de *ia Sifra d'he Rah,* «Cartea Casei maestrului», adică a şcolii. Până astăzi nu s-a publicat din ea nici o ediţie critică.

urmat. Cel mai important dintre ei a fost Meir (110 – 175), pentru că el şi-a asumat răspunderea editării unei *Mişna* pe care lehuda Ha-Nasi (Iuda Prinţul) a admis-o ca temelie a codificării sale.

Talmudul notează că «atunci când a murit Akiva, lehuda se şi născuse» *(Kid.,* 72 b). Afirmaţia aceasta nu este pe deplin exactă cronologic, deoarece lehuda s-a născut în anul 138. Fără nicio îndoială, ceea ce Akiva a început lehuda a completat. Am spune că unul a fost arhitectul, celălalt constructorul.

lehuda, fiu al unui învăţat vestit, Şimon ben Gămăliei II, aparţinea unei familii influente şi bogate. El a căpătat o educaţie liberală, care cuprindea iniţierea în limba greacă. S-a bucurat de prietenia unor membri ai nobilimii romane. Erudiţia sa, alături de poziţia sa socială, i-a adus o autoritate necontestată în rândurile evreilor din Palestina. Vreme de peste 50 de ani, până la moartea sa, survenită în anul 219 sau 220, el a exercitat funcţia de *naşi* (prinţ, patriarh), adică a fost conducătorul recunoscut oficial al comunităţii.

Marea operă pe care a dus-o la bun sfârşit a fost compilarea corpului legislativ (halahic) al *Torei* evreieşti, numit *Mişna.* Acest nume derivă de la o rădăcină *şane,* «a repeta» şi desemnează învăţământul oral, care se dobândeşte pe calea repetărilor. Este contrariul cuvântului *mikra,* «textul (Scrieri Sfinte) de citit». Deci el se aplică codificării *Torei* orale, spre deosebire de *Tora* scrisă a Pentateuhului. lehuda a izbutit să pregătească un cod, care a fost adoptat în şcolile din Palestina şi din Babilon, în timp ce celelalte colecţii de legi alcătuite de diferiţi rabini pentru uzul academiilor lor respective au căzut în desuetudine. În acest fel, a fost unifornizat manualul textelor de studiat şi de discutat în viitor[20].

---

20 *Mişna* este prima compilaţie aproape exhaustivă a legii orale, reprezentând aproape cinci secole de tradiţie legislativă (halahică), din epoca seri- ! bilor până la aceea a tanaimilor (adică din 300 î.e.a., până la 200 e.a.). Se ’
înfăţişează ca o culegere de discuţii şi dezbateri halahice, clasate pe subiecte şi j cuprinzând şi pasaje existente în compilaţii făcute anterior de alţi *tanaimi* i (îndeosebi de Akiva şi Meir), precum şi comandamentele *(takanot)* ale unor învăţaţi, care se

Limba *Mişnei* este o ebraică indigenă a epocii, care se îndepărtează de ebraica biblică, observând mai puţin strict regulile gramaticii şi în care s-au infiltrat vocabule greceşti şi latine. Ea se distinge printr-o rară eleganţă a expresiilor şi exclude orice înfrumuseţare literară. Este extrem de potrivită pentru subiectul tratat.

Încă din evul mediu, s-a pus întrebarea dacă lehuda a scris *Mişna* sau transmiterea orală s-a menţinut încă o bucată de vreme după dânsul. Oamenii de ştiinţă mai discută şi azi această problemă. Dar din ce în ce mai mult tinde să precumpănească ipoteza unei redactări originale, a unui cod scris.

Mişna se înfăţişează dispusă în şase părţi, *sedarim* (ordine), fiecare dintre ele cuprinzând un număr de *masihtot* (tratate), cu totul 63. Apoi fiecare tratat se împarte în capitole, subdivizate şi ele în paragrafe. În total, există 523 de capitole[21].

Iată dispunerea şi conţinutul *Mişnei*[22]*:*

1. *Zeraim,* „seminţe»

1) *Berahot,* «binecuvântări» *(Ber.,* 9P.B.). Reglementări referitoare la liturghie.

2) *Prea,* «colţ» *(Prea,* 8 P.). Probleme ridicate de legea privitoare la «colţurile câmpului» *(Levit.,* 19, 9).

3) *Damai,* «îndoielnic» *(Damai,* 7, 8). Despre grăunţele etc., cumpărate de către o persoană bănuită că n-a plătit preoţilor zeciuiala.

---

transmiteau până atunci pe cale orală. •

în *Mişna* sunt menţionaţi cam 150 de înţelepţi, printre care Hillel, Şamai | şi ceilalţi învăţaţi pomeniţi mai sus. Totdeauna sunt citate în primul rând opiniile ’ minoritare, ca pentru a insista asupra faptului că s-a ţinut seama de ele. Iar opinia • halahică reţinută (care se numeşte *mişna,* la fel cu ansamblul lucrării) se află I la sfârşitul fiecărui capitol, fiind introdusă prin cele două formule consacrate: ;
«Rabi lehuda zice că....», «dar învăţării declară că...». Consacrându-seexclusiv I problemelor halahice, *Mişna* nu conţine decât rezultatul final al discuţiilor şi polemicilor rabinice, fără aexpune argumentele participanţilor. Astfel încât ea * este în esenţă un cod la articole de legi generale, o antologie enciclopedică de aforisme juridice *{Dictionnaire encyclopédique, op. cit.,* pag. 669). (Nota trad.)

21 Sau 524, dacă numărăm şi capitolul 6 al tratatului *Avot,* care este un adaos ulterior. Citatele noastre din *Mişna* cuprind tratat, capitol, paragraf.

22 Indicăm între paranteze: abrevierea numelui tratatului, numărul capitole- * lor sale; existenţa unei *ghemara* pentru acest tratat, fie în Talmudul palestinian J P., fie în cel babilonian B.

4) *Kilaim,* «amestecuri» *(Kilaim,* 9 P.). Despre încrucişarea seminţelor, despre vitele etc., prohibite de *Levit.,* 19, 19.

5) *Şeviit,* «a şaptea» *(Şeviit,* 10 P.). Legea privitoare la anul şabatic (*Ieşirea,* 33, *11, Levit.,* 25, 2, ss.; *Deuteron.,* 15 ss).

6) *Terumot,* «ofrandele făcute prin ridicare» *(Terumot,* 11, P.). Legea privitoare la lucrurile oferite prin ridicare *(Numeri,* 18, 8, ss.).

7) *Maserot,* «dijme» *(Maserot,* 5 P.). Legea privitoare la dijma leviţilor *(Numeri,* 18, 21 ss).

8) *Maaser seni,* «a doua dijmă» *(Maaser şeni,* 5 P.). Reglementări bazate pe *Deuteron.,* 14, 22 ss.

9) *Hala,* «aluat» *(Hala,* 4P.). Partea de aluat care trebuie dată preoţilor, după *Numeri,* 15, 21.

10) *Oria,* «netăierea împrejur» *(Oria,* 3 P.). Legea cu privire la fructele arborilor în cursul primilor patru ani de la plantarea lor *(Levit.,* 19, 23 ss).

11) *Bikurim,* «primele roade» *(Bikurim,* 2 P.). Primele roade care trebuie prezentate la templu *(Deuteron.,* 26, 1 ss).

II. *Moed,* «anotimp»

1) *Şabat,* «şabat» *(Şab.,* 24 P. B.). Munca interzisă în anul Şabatului.

2) *Eruvin,* «amestecare» *(Eruv.,* 10 P. B.). Expunerea unei probleme tehnice ridicate de o lege şabatică şi despre limita care nu trebuie depăşită în ziua de Şabat; cum poate fi ea extinsă.

3) *Pesahim,* «Paşte» *(Pes.,* 10 P. B.) Respectarea sărbătorii de Paşte.

4) *Şekalim (Şek.,* 8 P.). Taxe anuale datorate tezaurului templului (*Ieşirea,* 30, 12 ss).

5) *Ioma,* «ziua» *(Ioma, ’8* P. B.). Ritualul zilei ispăşirii *(Levit.,* 16).

6) *Suka,* «cort» *(Suk., 5* P. B.). Respectarea sărbătorii tabernacolelor *(Levit.,* 23, 34 ss).

7) *Beţa,* «ou» sau *iom tov,* «solemnitate» *(Beţ.,* 5 P. B.). Munca interzisă şi cea autorizată în cursul unei

solemnităţi.

8) *Roş haşana,* «anul nou» *(R. h.,* 4 P. B.). Respectarea sărbătorii care marchează începutul unui an nou.

9) *Taanit,* «post» *(Taan.,* 4 P. B.). Despre posturile publice.

10) *Meghila,* «sul» *(Meg., 4* P. B.). Despre recitarea publică a cărţii *Ester* în ziua sărbătorii de Purim *(Ester,* 9, 28).

11) *Moed Katan,* «sărbătoare mică» *(M.K.,* 3 P. B.). Despre zilele intermediare în cursul sărbătorilor de Pesah şi Sukot.

12) *Haghiga,* «sacrificiu solemn» *(Hag.,* 3 P. B.). Despre sacrificiul oferit în cursul celor trei pelerinaje anuale. *(Deuteron.,* 16, 16 s).

III. *Năşim,* «femei»

1) *lebamot,* «căsătorie de levirat» *(leb.,* 16 P. B.). Despre legea căsătoriei cu o cumnată fără copii *(Deuteron.,* 25 P. ss). Despre gradul de rudenie care interzice căsătoria *(Levit.,* 18).

2) *Ketubot,* «documente matrimoniale» *(Ket.,* 13 P. B.). Tratat despre zestre şi despre contractul de căsătorie.

3) *Nedarim,* «legământ» *(Ned.,* 11 P. B.). Cum sunt contractate şi cum sunt anulate, îndeosebi în ce priveşte femeile *(Numeri,* 30, 3 ss).

4) *Nazir,* «nazireat» *(Naz.,* 9 P.B.). Despre legământul de nazireat *(Numeri,* 6).

5) *Sota,* «adulter presupus» *(Soţ.,* 9 P. B.). Despre femeia suspectă de adulter *(Numeri,* 5, 12 ss).

6) *Ghitin,* «divorţuri» *(Ghit.,* 9 P.B.). Despre legile care anulează căsătoria *(Deuteron., 2*4, 1 ss).

7) *Kiduşin,* «sfinţire» *(Kid.,* 4 P. B.). Despre statutele matrimoniale.

IV. *Nezikim,* «infracţiuni»

1) *Baba kama,* «prima uşă» *(B.K.,* 10 P. B.). Vătămări ale bunurilor, prejudicii ale persoanelor.

2) *Baba meţia,* «uşa mediană» *(B.m.,* 10 P. B.).

Proprietate funciară, închiriere, vânzare, locaţiune.

3) *Baba batra,* «ultima uşă» *(B. b.,* 10 P. B.). Bun imobiliar. Succesiune ereditară.

4) *Sanhedrin,* «tribunale» *(Sanh.,* 11 P. B.). Despre tribunale. Despre procedura judiciară. Despre crimele capitale.

5) *Makot,* «lovituri» *(Mak.,* 3 P. B.). Penalităţi care-i lovesc pe sperjuri. Oraşe de refugiu *(Numeri,* 35, 10 ss). Despre crime care expun la biciuire.

6) *Şevuot,* «jurăminte» *(Şevuot,* 5 P. B.). Despre jurămintele private. Despre jurămintele în justiţie.

7) *Eduiot,* «mărturii» *(Edui.,* 8). Ansamblu de mărturii ale rabinilor asupra deciziilor unor autorităţi mai vechi.

8) *Avoda zar a,* «idolatrie» (A. z., 5 P. B.) Despre rituri şi culturi păgâne.

9) Pirke Avot, «capitole ale părinţilor» *(Avat,* 5). Tratat moral, care adună maximele favorite ale tanaimilor. Apendice: capitolul lui rabi Meir cu privire la dobândirea *Tarei.*

10) *Horaiot,* «decizii» *(Har.,* 3 P. B.). Despre păcatul comis din neatenţie, în urma unui aviz greşit primit de la autorităţi religioase.

V. *Kadaşim,* «lucrări sfinte»

1) Zebahim, «sacrificii» *(Zeb.,* 14 B.). Cu privire la sistemul sacrificial al templului.

2) Menahat, «sacrificii de făină» *(Men.,* 13 B.). Despre ofrande de făină şi de băuturi *(Levit.,* 2).

3) Hulin, «lucruri profane» *(Hui.,* 12B.). Despre tăierea animalelor. Despre legile privind abstinenţele.

4) Berahot, «primii născuţi» *(Beh.,* 9B.). Despre primii născuţi ai omului şi ai animalelor. *(Ieşirea,* 13, 12 *ss. Numeri,* 18, 15 ss).

5) Arahin, «estimări» *(Arah.,* 9B.). Despre valoarea estimativă a persoanelor şi a lucrurilor dedicate templului *(Levit.,* 27).

6) Temură, «substituţie» *(Tem.,* 7B.). Tratat despre schimbul de animale oferite ca sacrificiu *(Levit.,* 27, 10, 33).

7) *Keritot,* «excizii» *(Ker.,* 6B.). Despre păcatele care expun la o «suprimare» (cf. *Ieşirea,* 12, 15).

8) *Meila,* «uzurpare» *(Meila,* 6B.). Despre sacrilegiul faţă de proprietatea templului.

9) *Tamid,* «ofrandă perpetuă» *(Tamid,* 7B.) Descrierea ritualului zilnic al templului.

10) *Midot,* «dimensiuni» *(Midot,* 5). Despre arhitectura templului.

11) *Kinim,* «cuib de păsări» *(Kinim,* 3). Cu privire la ofrandele de păsări *(Levit.,* 1, 14; 5, 7; 12, 8).

12) *Tehorot,* «lucruri pure»

1) *Kelim,* «vase» *(Kelim,* 30). Despre întinarea rituală a recipientelor *(Levit.,* 11, 33 ss).

2) *Chelot,* «corturi» *(Chelot,* 18). Despre întinarea pricinuită de un cadavru *(Numeri,* 19, 14, ss).

3) *Negaim,* «răni» *(Negaim,* 14). Legi privitoare la lepră. (*Levit.,* 13 s).

4) *Pera,* «vacă» *(Pera,* 12). Reglementări privitoare la viţeaua roşie *(Numeri,* 19).

5) *Tehorot,* «lucruri pure» *(Tehorot,* 10). Eufemism vizfel întinările care durează până la apusul soarelui *(Levit.,* 11, 24 ss).

6) *Mikvaot,* «băi» *(Mikvaot,* 20). Despre necesitatea de a folosi cisterne pentru purificarea rituală *(Levit.,* 15, 11 ss).

7) *Nida,* «impuritatea indispoziţiei lunare» *(Nici.,* 10 P. B.). Cu privire la legile formulate în *Levit.,* 12; 15, 19 ss).

8) *Mahşirin,* «preparări» *(Mahşirin,* 6). Despre lichidele care întinează *(Levit.,* 11, 34, 37 ss).

9) *Zavim,* «persoane atinse de scurgeri», *(Zavim,* 5). Despre impuritatea pricinuită astfel.

10) *Teval iom,* «scufundat timp de o zi», *(Teval iom,* 4). Despre starea unei persoane care s-a supus unei imersiuni, dar a cărei purificare este incompletă înainte de apusul soarelui.

11) *Iadaim,* «mâini» *(Iad.,* 4). Despre codiţele fructelor care pricinuiesc o întinare.

Mişna a fost colecţia cea mai prestigioasă de decizii rabinice a vremii sale, dar n-a fost singura. Comentarii şi interpretări de texte biblice erau conţinute în *midraşim* halahice, care se transmiteau pe cale orală şi nu fuseseră încorporate în *Mişna.* De asemenea, în *bârâitot,* exegeze biblice şi legi necuprinse nici ele în *Mişna,* enunţate de unii *tanaim* sau succesori ai lor.

Tratate minore posterioare Mişnei

Avot d rabi Natan (A.R.N., 41). Amplificare a *Pirke Avot.*

Şoferim, «scribi» *(Sof., 21).* Despre regulile de urmat pentru a scrie pe sulurile *Torei* în folosinţa sinagogii. Alte probleme liturgice.

Evel sabati, «marele doliu» sau, mai uzual, prin suferism: *Semehot,* «bucurii» *(Sem.,* 14). Reglementări privind obiceiurile funerare şi doliul.

Kala, «logodnică», *(Kala,* 1). Despre castitate.

Dereh creţ raba, «mare tratat de comportare» *(Dereh creţ raba,* 11) Despre căsătoriile prohibite şi conduita morală.

Dereh creţ zuta, «mic tratat de comportare» *(Dereh creţ zuta,* 10). Reguli de bună conduită.

Perek şalom, «un capitol cu privire la pace».

Gherim, «prozeliţi» *(Gherim,* 4). Reguli privind convertirea la iudaism.

Kutim, «samariteni» *(Kutim,* 2). Despre practicile samaritenilor în raport cu legea evreiască.

Avadim, «sclavi» *(Avadim,* 3). Despre sclavii evrei.

Trebuie adăugate patru scurte tratate, care au fost publicate în 1857 de către R. Kircheim, împreună cu ultimele trei pe care le-am menţionat mai sus:

Sefer Tora, «sulul legii».

Mezuza, «semn pe canatul uşii» *(Deuteron.,* 6, 9).

Tefdin, «filactere».

Ţiţit, «franjuri» *(Numeri,* 15, 38).

Până la noi a mai ajuns şi altă lucrare, analoagă *Mişnei,* anume *Tosifta* (supliment). Şi ea conţine o colecţie de legi *(bârâitof),* dispuse sistematic, paralele în anumite

privinţe cu *Mişna,* dar cuprinzând materiale adiţionale. Stilul este mai difuz decât cel al lui lehuda prinţul; adesea *Tosifta* adaugă la expunerile sale texte care le sprijină, în timp ce *Mişna* şi-a făcut o regulă să le omită. Raportul exact dintre acest «supliment» şi codificarea oficială n-a fost precis determinat. Rămân în suspensie multe probleme care depind de atribuirea sa unor autori sau altora. Actualmente, nucleul este atribuit cel mai des unor rabini din secolul al III-lea, Raba şi Ohaia, deşi, sub forma sa prezentă, lucrarea nu datează, probabil, decât din secolul al V-lea[23].

111. *Ghemara* şi *Midraş*

Aducând *Mişna* la lumina zilei, lehuda nu-şi propusese să stabilească legii un cadru fix. Ar fi fost ceva contrar spiritului care îi însufleţea pe rabini şi principiului fundamental al *Torei* orale. Ceea ce voia el era să-i uşureze studierea. Iată de ce el relatează în *Mişna* opiniile opuse ale autorităţilor rabinice diferite, nu însă fără a indica, dacă era cazul, ce acord a putut fi stabilit. Mai degrabă decât să pună capăt cercetărilor, această codificare stimula noi cercetări.

Mişna aducea şcolilor o culegere de texte, un manual, a cărui nevoie era puternic resimţită. Aşa încât, de îndată ce *Mişna* a putut fi utilizată, studierea *Torei* a căpătat repede mai multă extindere, precum şi mai multă profunzime. Fiecare clauză a *Mişnei* a fost examinată cu cea mai mare grijă, pentru a-i verifica valoarea, sensul, însemnătatea. Editorul *Mişnei* era departe de a fi epuizat în culegerea sa totalitatea materialelor utilizabile. Fie oral, fie prin scris, învăţaţii transmiseseră diferite alte opinii legale, care nu fuseseră încorporate în *Mişna.* S-a dat numele de *bârâita,* «ceea ce este extern», oricărui *dictum* care fusese astfel lăsat deoparte de către *Mişna.* Adesea dezbaterile asupra unui paragraf al *Mişnei* începeau prin a evidenţia o *bârâita* care părea că a adoptat o poziţie diferită faţă de legea discutată şi era desfăşurată multă

23 Ediţia recunoscută,în general, este cea a lui M. S. Zuckermandel, 1881 Amănunte în *Dictionnaire encyclopédique du judaïsme,* p. 1027.

abilitate ingenioasă pentru a armoniza cele două păreri.

Vreme de mai multe secole, studiile evreilor au constat mai ales, dacă nu exclusiv, din a-şi însuşi cunoaşterea *Mişnei* şi a comentariului care, puţin câte puţin, se acumula în jurul ei. Acest comentariu este desemnat prin numele de *Ghemara* (complement), deoarece el completează *Mişna.* Iar cei care îl expuneau au fost numiţi *amoraimi* (oratori, interpreţi), deosebiţi în acest fel de *tanaimi,* rabinii anteriori *Mişnei1*. Principalele şcoli în care acest studiu a fost continuat erau cele din Cezareea, Seforis. Tiberiada şi Uşa în Palestina, cele din Nehardea, Sura şi Pumbedita în Babilonia[24].

Ele îşi continuau cercetările fiecare aparte, deşi rabinii circulau prin aceste ţări şi se crea astfel un schimb de idei şi puncte de vedere. În Palestina, învăţatul cel mai distins a fost lohanan

Un instructor în funcţie, comparabil cu un posesor al unui grad dintr-o universitate modernă, căpăta un titlu onorific. Pentru *tanaimi* şi pentru *amoraimii* palestinieni, acest titlu era: «rabi», plasat înaintea numelui lor; – pentru babilonieni «rab». Dar titlul, deosebit de respectuos, de «rabban» le-a fost atribuit lui Gămăliei I, Gămăliei II, Şimeon ben Gămăliei şi lohanan ben Zakai. Noi folosim aici şi abrevierea: r.

ben Napaha (199 – 279), conducătorul academiei din Tiberiada. El a început să adune dările de seamă ale discuţiilor cărora *Mişna* le dădea loc în şcolile palestiniene. În general, se presupune că el a alcătuit Talmudul din Palestina. Totuşi nu i se poate atribui compunerea acestui Talmud, deoarece lucrarea se referă la autorităţi împărţite în trei generaţii de după a sa. Dar el i-a pus temelia, peste care alţii şi-au adus contribuţia, până când ansamblul a căpătat forma sa definitivă, cam prin ultimii ani ai secolului al IV-lea.

Mişna, mărită cu comentariul său, *Ghemara,* constituie *Talmudul* (= studiu). Numele acestuia este o

---

24 Potrivit tradiţiei, Abu Areka, supranumit Rav, ar fi relatat compatrioţilor săi babilonieni *Mişna* dascălului său palestinian, lehuda ha-Nasi.

abreviere de la *Talmud Tara.*

Prin urmare, Talmudul palestinian cuprinde textul *Mişnei* şi glosele la acest text din academiile care existau în această ţară. Simultan, un proces identic s-a desfăşurat în Babilonia. Comunitatea evreiască de acolo era mai numeroasă şi avea o situaţie mai bună decât aceea din Palestina; astfel, ea a produs şi a atras oameni cu o anvergură intelectuală superioară. În orice caz, învăţământul din şcolile din Babilonia era mai aprofundat şi mai bine organizat. Această deosebire apare evidentă în compilarea *Ghemarei* care s-a născut în şcolile babiloniene. Compilarea *Ghemarei* în Babilonia a fost întreprinsă de rabinul Aşi (358427), care i-a consacrat 20 de ani, lăsând totuşi compilaţia neterminată atunci când a murit. Procesul de compilare a fost isprăvit în anul 499 de către rabinul Ravina.

În niciunul din cele două Talmuduri, *Ghemara* nu este completă, cu alte cuvinte nu dispunem de *Ghemara* la toate tratatele *Mişnei,* deşi cu siguranţă că ea a existat şi la acele tratate la care lipseşte actualmente. În Talmudul palestinian (ierusalemitean = *ieruşalmi),* *Ghemara* acoperă 39 de tratate; în Talmudul babilonian (*bavli)* – 37 de tratate ale *Mişnei.* Dar *Ghemara* babiloniană are o întindere de opt ori mai mare decât *Ghemara* palestiniană[25].

Aşadar, *Ghemara* oglindeşte discuţii ale *amoraimilor* care, în decurs de secole, şi pornind de la textul *Mişnei,* au dezbătut diferitele cazuri privitoare la Lege şi la datini, cu aplicare la situaţiile concrete care se succedau. Aceasta a avut ca rezultat o anumită structură a Talmudului1.

cipiile fundamentale ale credinţei iudaice. Asemenea reguli fuseseră stabilite de Hillel, apoi de rabi Ismael şi după aceea de rabi Akiva.

În lucrarea sa *o istorie a evreilor (op. cit.,* p. 128 seq.), J. Eisenberg subsumează raţionamentele folosite de

25 Metoda care îi inspira pe rabinii ce dezbateau principiile juridice (ha- lahice) era fie interpretarea transmisă de la învăţător la discipol, fie aplicarea regulilor de exegeză definite de înaintaşi (reguli hermeneutice), bazate pe prin-

către rabinii talmudici câtorva tipuri: raţionamente *a fortiori (ceea ce este* cerut pentru o problemă minoră se pretinde cu atât mai mult problemelor serioase), raţionamente prin analogie (situaţii analoage sau termeni analogi), relaţii cu caracter particular şi cu caracter general (după locul pe care îl ocupă în Biblie problemele respective). (Nota trad.)

1 Spre deosebire de *Mişna,* care seamănă cu o antologie enciclopedică de aforisme juridice, textul *Ghemarei* înfăţişează demersurile academiilor, desfăşurate acolo în jurul unei decizii rabinice (adică a unei *mieria* sau *halaha),* al unui text biblic, al unui aspect al legii în diferite epoci sau situaţii, cu scopul adaptării modului de viaţă la împrejurările noi, în spiritul tradiţiei evreieşti.

Un capitol tip al Talmudului începe printr-o *mişna* (adică printr-o *halaha,* printr-o decizie consemnată în *Mişna),* care de obicei ocupă un paragraf. Urmează comentariul la această *mişna* (adică *ghemara),* care de cele mai multe ori ocupă câteva pagini. La încheierea discuţiilor asupra temei respective, Talmudul trece la altă temă, cu *mişna* şi cu *ghemara* respectivă. În acest fel, textul *Ghemarei* se împarte în unităţi care poartă numele de *sugia* (adică un subiect, o temă). Fiecare *sugia* începe prin enunţarea *mişnei,* continuată cu analiza ei sub forma de întrebări-răspunsuri, uneori anonime, alteori cu menţionarea numelui participanţilor la discuţie. Se cercetează versetul/versetele care constituie sursa *halahei* (regulii, legii) consemnate în *Mişna.* Eventual se compară cu regula consemnată într-o *bârâita pentru* tema respectivă sau cu versete având o oarecare legătură cu tema dezbătută. Discuţiile duc de obicei la o hotărâre care trebuie acceptată ca o lege, adică la o decizie juridică finală, acceptată de majoritatea participanţilor la discuţie şi considerată ca având putere de lege. Dacă dezbaterile consemnate în *sugia* nu se termină printr-o decizie fermă, *sugia* se încheie cu expresia *«teku»,* acronimul unei propoziţii care spune că problema n-a fost rezolvată,

rămânând ca soluţia s-o aducă profetul Eliahu, atunci când va anunţa venirea lui Mesia. *(Dictionnaire encyclopédique du judaïsme, op. cit.,* p. 984). Vezi şi descrierea dinamicii istorice care a dus la elaborarea Talmudului, aşa cum o prezintă Alex. Safran în *Cabala* (Edit. Univers Enciclopedic, 1996, p. 17 ss). Este pus în evidenţă rolul *şoferimilor.* (Nota trad.)

Din cele expuse până aici rezultă evident că, strict vorbind, Talmudul nu poate fi considerat o operă literară. Criteriile obişnuite ale literaturii nu i se aplică. De asemenea, nu poate fi privit ca o operă omogenă. În măsura în care urmăreşte textul *Mişnei,* el se înalţă pe un fundament sistematizat, dar luat ca un tot, el lasă adeseori impresia de ansamblu de materiale eterogene. Reproducere fidelă a procedeelor folosite în academiile diferite, Talmudul reflectă, fără a se îndepărta, tot ce se discuta în ele. Dascălii şi elevii îşi permiteau să se abată de la tema pusă în discuţie şi să abordeze, după placul lor, orice fel de subiect imaginabil. Obosiţi după dezbaterea subtilă a unei teme juridice aride, ei puteau aborda fără tranziţie teme cu totul diferite, mai uşoare. Pentru edificarea lor reciprocă, deschideau ecluzele memoriei lor, discutând la întâmplare tot ce era înmagazinat acolo: istorie, legendă, folclor, date din domeniul medicinei, astronomiei, botanicii şi zoologiei etc. Toate au fost consemnate în *Ghemara,* la fel cu glumele, conversaţiile banale şi diferitele expresii ale actualităţii populare din vremea respectivă.

Tora, aşa cum o înţelegeau rabinii, este în contact permanent cu viaţa. Ea se ocupă de întreaga existenţă a fiinţelor omeneşti. Religie, morală, viaţa fizică, fără a excepta superstiţiile, nimic din ceea ce priveşte omul nu depăşeşte competenţa *Torei.* Aşa încât nici dascălii, nici elevii nu-şi puteau mărgini discuţiile la chestiunile juridice, legale. Ei se aflau în raport strâns cu mulţimea populară, astfel încât ceea ce gândea şi spunea un individ oarecare, bărbat sau femeie, pătrundea odată cu ei în şcoală şi îşi găsea exprimare în Talmud. În acest fel Talmudul nu s-a

mărginit să transmită valori juridice, să fie un comentariu amplu al Bibliei, o carte de «drept canonic», ci a fixat şi obiceiuri de gândire şi tradiţii de mare interes pentru istorici şi pentru sociologi. El a modelat viaţa evreilor veacuri la rând[26].

Conţinutul său atât de divers poate fi împărţit în două mari categorii, cunoscute sub numele de *halaha* şi *agada.* Prima semnifică «marş» şi desemnează linia de viaţă care trebuie parcursă conform preceptelor *Torei.* Aceasta cuprinde deci *Mişna* şi tot ceea ce, în *Ghemara,* tratează despre lege. *Halaha* este dezvoltarea logică, datorată multor generaţii de oameni de ştiinţă, a teoriei concepute de Ezra pentru mântuirea poporului lui Israel. Ea a înzestrat comunitatea în ansamblu şi pe fiecare dintre membrii ei, individual, cu un cod specific de acţiune, corespunzând acestui scop: să menţină vie conştiinţa evreiască. *Halaha* a fasonat ca într-un tipar existenţa evreului. A condus paşii săi în aşa fel, încât să meargă umil, împreună cu Dumnezeul său. A creat un adevărat dig, în spatele căruia el s-a simţit în siguranţă, scăpând influenţelor exotice care ameninţau să-l scufunde, smulgându-l de ceea ce îl lega de constituţia sa etnică. Eficacitatea puterii sale de prezervare şi-a făcut dovada de-a lungul veacurilor, până în zilele noastre. *Halaha* este regimul însuşi în care evreul a trăit în trecut ca evreu şi va trăi totdeauna ca atare; ea oferă răspunsul decisiv oricui se întreabă cum a putut să-şi menţină atâta timp o minoritate caracterele sale specifice, fără a se lăsa

---

26 G. Hansel,profesor la Universitatea din Rouen,matematician şi exeget, subliniază asemănarea izbitoare dintre procesele formării şi consolidării tradiţiei evreieşti (recte ale Talmudului) şi mecanismele dezvoltării în alt domeniu, cu totul diferit, cel al stabilirii adevărurilor ştiinţifice. în ambele cazuri, conjuncţia

unor eforturi individuale şi succesiunea lor în timp, generaţie după generaţie, au ca rezultat un efect cumulativ, o cunoaştere care depăşeşte atât subiectivitatea cercetătorilor, cât şi controversele care agită necontenit lumea ideilor. Deosebirea dintre aceste procese nu stă în mecanismul, ci în conţinutul lor. Ştiinţele «exterioare», fizice, biologice, sociale etc. scrutează fiecare un aspect al realităţii obiective, sunt ştiinţe ale lui «despre ce?» *(Science de qtioi,* după expresia autorului), în timp ce *Tora* şi tradiţia evreiască au ca obiect de studiu dezvoltarea şi perfecţionarea omului, înainte de toate în calitatea lui de personalitate morală (ştiinţa lui «despre cine?» — *Science de qui,* zice autorul). *(Explorations taimudiques.,* ed. Odile Jacob, 1983, p. 36). (Nota trad.)

vreodată absorbită de către majoritatea înconjurătoare.

Chiar dacă ar fi posibil să fie izolată *halaha* de celelalte elemente ale Talmudului, ne-am înşela privind-o ca un sistem de legalism uscat, lipsit de orice conţinut spiritual, reproş pe care i-l adresează invariabil criticii săi. Autorul unor studii asupra literaturii rabinice a scris foarte exact: «Fariseii şi rabinii erau înainte de orice instructori, iar obiectul învăţământului lor era religia practică, îndeplinirea de acţiuni bune în slujba lui Dumnezeu şi a omului. Ei se străduiau să întărească factorii care fac să progreseze pacea şi unitatea dintre oameni, simţul dreptăţii, adevărul, probitatea, iubirea fraternă, simpatia, îndurarea, răbdarea etc., într-un cuvânt să înalţe din generaţie în generaţie nivelul moral în sânul poporului. Tocmai cu acest scop au dezvoltat ei *halaha* şi au împiedicat-o să devină un sistem rigid. Ei au făcut din ea o manieră de cultură etică, definind conduita justă în termenii unei moralităţi progresive şi această inspiraţie, departe de a decădea în cursul generaţiilor, n-a făcut decât să se mai înalţe»[27].

Dar ar însemna să desfigurăm învăţământul rabinic dacă am separa *halaha* de celălalt element esenţial al Talmudului, *agada. Agada* a fost realizarea aceloraşi învăţaţi, care au meditat asupra detaliilor tehnice ale *halahei.* Atât una, cât şi cealaltă erau predate, alături, aceloraşi elevi, în aceleaşi şcoli; ele se asociază pentru a forma păturile juxtapuse ale edificiului talmudic.

Agada (naraţiune) desemnează deci secţiunile literaturii rabinice care sunt lipsite de caracterul legal. Importanţa acestor secţiuni o egalează pe cea a *halahei,* pentru a ne face să pricepem exact care este modul de gândire pe care l-au dezvoltat cu dragoste generaţii întregi de învăţaţi. *Halaha* şi *agada* se completează una pe cealaltă, se ivesc din aceeaşi rădăcină şi tind spre acelaşi scop. Dacă una arată drumul vieţii divine, acelaşi lucru îl face şi cealaltă. «Doreşti să-l cunoşti pe Acela care a vorbit şi lumea a apărut? Studiază *agada,* căci prin ea vei ajunge

27 R.-T. Herford, *Les Pherisiens*

să-l cunoşti pe Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) şi te vei ataşa de cărările Sale» *(Sifre Deuteronom,* paragr. 40; 85?). La fel cum se străduiau să degajeze din textul *Torei* sancţiunea unei decizii legale, tot astfel rabinii încercau să coroboreze o instrucţiune morală cu un citat scos din aceeaşi sursă. De obicei, introducerea la o expunere agadică se făcea prin formula «cum s-a spus» sau «aşa cum stă scris», urmată de o referinţă din Scriptură.

Cu toate acestea, se cuvine să notăm o deosebire serioasă. În timp ce *halaha* rămânea legea obligatorie, care trebuia respectată atâta vreme cât o autoritate competentă n-o va fi abrogat, *agada* n-a fost socotită niciodată că exprimă altceva decât opinia personală a autorului ei. Nu-i era impusă nicio putere înrobitoare în ce priveşte comunitatea în ansamblul ei sau vreunul dintre elementele ei[28].

Iată în ce termeni extrem de potriviţi a definit un om de ştiinţă evreu raporturile dintre *halaha* şi *agada*: «Halaha este legea încarnată. *Agada* este libertatea disciplinată prin legea care poartă amprenta moralităţii. *Halaha* reprezintă autoritatea rigidă[29] a legii, importanţa absolută a teoriei, teorie şi lege pe care *agada* le ilustrează prin opinia generală şi prin *dicta* ale moralităţii omului de rând. *Halaha* reuneşte statutele şi tradiţia orală, acest comentariu contemporan al legii scrise, îmbogăţit neîncetat în cursul discuţiilor de şcoală în Palestina şi în Babilonia, pentru a ajunge la formulele definitive ale ordonanţelor halahice. *Agada,* pornind şi ea de la textul biblic, îl explică cu ajutorul unor legende, unor povestiri, poeme, alegorii, reflecţii moralizante, reminiscenţe istorice. Pentru ea, Biblia nu era numai legea supremă, ale cărei prescripţii rămân fără apel, ci şi un «cui de aur» de care «*agada* atârna tapiseriile sale fastuoase», aşa încât textul biblic furniza gloselor poetice ale Talmudului

---

28 Cu privire la raporturile dintre *halaha* şi *agada, veri* şi Al. Şafran, *Cabala (op. cit.,* p. 56). Este subliniat primatul *halahei.* (Nota trad.)

29 Acest adjectiv este discutabil, căci *halaha* manifestă o supleţe dintre cele mai plastice.

introducere, refren, temă. *Halaha* era menită să edifice, pe baza legii biblice, o suprastructură în stare să reziste ravagiilor timpului şi – fără a se încovoia, oricare ar fi putut fi deznădejdea sau oprimarea care trebuiau îndurate – să tragă pentru generaţiile viitoare consecinţele logice extreme ale legii puse în aplicare. *Agadei* îi revenea înalta misiune morală de a consola, îndemna, instrui o naţiune dată pradă celor mai mari suferinţe, ameninţată de stagnare spirituală în exil; ea avea sarcina să proclame că gloriile trecutului prefigurează un viitor nu mai puţin strălucit şi că chiar şi mizeria timpului de faţă îşi are locul în planul divin pe care l-a trasat Biblia. Dacă avem temei să comparăm *halaha* cu meterezele sanctuarului lui Israel, pentru apărarea căruia orice evreu şi-ar vărsa şi ultima picătură de sânge, *agada* seamănă cu parterele înflorite, cu contururi capricioase, în care culori şi parfumuri degajă acelaşi farmec ciudat «şi care se adăpostesc la umbra zidurilor templului»[30].

Prima ediţie completă a celor două Talmuduri, cu conţinutul pe care îl au acum, a fost publicată la Veneţia de către David Blomberg: babilonianul în anii 1520 – 1528, palestinianul în 1523 – 1524. Paginaţia acestei ediţii a fost păstrată în aproape toate ediţiile ulterioare. Blonberg a tipărit Talmudul palestinian fără niciun comentariu, pe două coloane, pe *recto* şi *verso* ale *fiecărei folio*. În ce priveşte Talmudul babilonian, el prezintă o bucată de *ghemara* în mijlocul fiecărei pagini, pe care o înconjoară pe două coloane laterale, comentariul lui Solomon ben Isaac, mai cunoscut sub numele de Raşi (1080 – 1105) şi notele glosărilor ulteriori, numiţi *tosafişti.*

Cele două Talmuduri se deosebesc şi prin limba lor: ele reprezintă două dialecte arameene. *Ghemara* palestiniană este compusă în arameeana din vest, foarte apropiată de arameeana biblică, ce se întâlneşte în unele elemente ale cărţii lui Ezra şi ale cărţii lui Daniel. *Ghemara* babiloniană foloseşte arameeana din est, care are mai multe afinităţi cu dialectul mazdean.

30 G. Karpeles, *Jewish Literature and Other Essays,* p. 54.

Am spus mai înainte că din epoca exilului în Babilonia evreii au luat obiceiul să se adune pentru a auzi citindu-se şi expunând Pentateuhul şi că sinagoga provine din acest gen de adunări. În cursul întregii perioade talmudice, fără a mai vorbi despre cele care i-au urmat, sinagoga era şcoală publică, dar şi loc de cult. Masa poporului n-avea nici gustul, nici capacităţile pe care le pretindea dialectica halahică; la sinagogă îi erau satisfăcute nevoile sale de învăţământ religios. În special, după amiaza zilei de Şabat se trecea ascultând acolo discursuri menite să dea auditoriului grăbit întreaga satisfacţie intelectuală, spirituală şi morală. Omelii de îndreptare a greşelilor foarte răspândite, îndemnuri susceptibile să inspire curaj şi speranţă unei comunităţi oprimate şi să întărească în ea voinţa de a trăi, expuneri cu privire la raporturile care îl unesc pe Dumnezeu, Marele Lucrător, cu universul, opera Sa, sau pe om cu Creatorul, elucidări dibace ale unor texte scripturare care erau revelate într-o lumină nouă sau deschiderea pentru gândire a unor cărări imediate; iată care a fost hrana oferită în sinagogi pentru instruirea şi delectarea spiritelor.

Se înţelege lesne că, în vederea unui obiectiv atât de amplu, predicatorul nu se putea mărgini să comunice pur şi simplu ascultătorilor săi interpretarea superficială a Bibliei. El era dornic nu atât de a sesiza şi a preda sensul imediat al vreunui verset, cât de a descoperi tot ce se putea extrage din el. Se foloseau patru metode de exegeză, pe care le desemnau consoanele cuvântului *pardes,* grădină «paradis»: *peşat* (simplu), interpretare literală; *remez* (aluzie), explicare alegorică; *deraş* (expunere), comentariu omiletic; *sod* (teamă), învăţământ esoteric. Cu ajutorul acestui procedeu, oratorii acumulau abundente provizii de idei, care contribuiau la îmbogăţirea *agadei.*

Urmarea a fost că, independent de şcoli, sinagogile au fost o sursă bogată de învăţământ agadic. Cu timpul, s-a manifestat dorinţa de a dispune de toate aceste materiale pentru lectură şi pentru studiere privată. Pentru a

satisface aceste nevoi, a fost creată ramura literară numită *midraşim. Midraşul* cel mai important este *midraş raba* (marele midraş), care îmbracă forma unui fel de *ghemara* agadică cu privire la Pentateuh şi la cele cinci *meghilot* (suluri): *Cântarea Cântărilor, Rut, Plângerile, Ecclesiastul* şi *Ester*. El era citit în cursul ciclului anual al serviciilor religioase din sinagogă. Midraşimii au fost compilaţi la diferite date între secolele al V-lea şi al XII-lea, dar majoritatea materialelor astfel culese aparţin perioadei talmudice. Mai trebuie menţionat în literatura agadică: *Midraşul Tanhuma* al Pentateuhului, care provine de la un rabin palestinian, Tanhuma, de la sfârşitul secolului al IV-lea, dar care n-a căpătat forma actuală decât mult mai târziu[31]; *Pesikta d rab Kahana,* cu privire la lecţiile date la marile solemnităţi şi cu prilejul Sabaturilor speciale, lucrare din secolul al VI-lea[32], şi un *midraş* al psalmilor[33].

Acestea sunt sursele după care paginile care urmează vor expune doctrinele Talmudului. Se vede oglindindu-se în ele lumea ideilor cu care evreii au trăit în cursul marii perioade formative dintre secolul al III-lea î.e.a. şi sfârşitul secolului al V-lea e.a., perioadă care atestă cât de puternic s-au dezvoltat în sânul iudaismului, aşa cum au supravieţuit până azi, prescripţiile mozaice.

Capitolul I

Doctrina despre Dumnezeu

I. Existenţa

Literatura rabinică, la fel ca şi Biblia, consideră ca o axiomă existenţa lui Dumnezeu. Nu întâlnim în ele niciun argument destinat să-l convingă pe evreu că trebuie să existe un Dumnezeu, în acord cu porunca a treia, şi pentru a evita orice folosire profană a numelui sfânt, au fost imaginate diferite denumiri, printre care revin mereu: «Creatorul» şi «Cel care a vorbit şi lumea s-a ivit», în acest

31 Există două versiuni, dintre care una a fost publicată de Buber în 1885 Utilizăm aici cealaltă versiune, mai completă.

32 Unica ediţie este a lui S. Buber, din 1868.

33 Data este nesigură. Buber, care a editat acest midraş în 1881, socoteşte că este o lucrare palestiniană veche, conţinând însă interpretări târzii.

fel este exprimată convingerea despre existenţa lui Dumnezeu, recunoscută ca inevitabilă, de vreme ce universul există.

Această idee este bine înfăţişată în povestirea midraşică despre prima discuţie pe care Moise şi Aaron au avut-o cu faraonul Egiptului. Când acesta i-a întrebat: «Cine este Dumnezeul vostru, ca să ascult de glasul lui?», ei răspunseră: «Universul este plin de puterea Dumnezeului nostru. El a existat înainte de a fi creată lumea şi va exista şi după ce lumea va fi luat sfârşit. El este cel care te-a format şi care a pus în tine suflul de viaţă. El este cel care a întins cerurile şi a pus temeliile pământului. Glasul său sfâşie flăcările arzătoare, topeşte munţii, face ţăndări stâncile. Arcul său este focul, săgeţile sale – flăcările, suliţa sa – o făclie, scutul său – norii, sabia sa – fulgerul. El a format munţii şi dealurile; El le-a înveşmântat cu iarbă. El face să cadă ploaia şi rouă; El face să crească ierburile. El formează şi embrionul în pântecele matern şi îl aduce în stare să iasă de acolo viu» *(Exod. R.,* 5, 14).

Natura îl revelează pe Dumnezeu; găsim ilustrarea acestei afirmaţii în tradiţia potrivit căreia Abraham a descoperit existenţa Lui, urcând prin raţionament până la Cauza primară. Au fost date două versiuni ale acestei descoperiri. Potrivit primei versiuni, când

Abraham s-a răsculat contra idolatriei, tatăl său l-a adus în faţa regelui Nimrod; acesta i-a cerut ca, de vreme ce nu vrea să se închine la chipuri, să adore focul. Iată argumentarea desfăşurată atunci: Abraham răspunse: «Ar trebui mai degrabă să venerăm apa, care stinge focul.

— Ei bine, venerează apa», spuse Nimrod.

— Abraham ripostă: «în acest caz, ar trebui să ne închinăm norilor, din care provine apa. – închină-te deci norilor», zise Nimrod. Abraham replică: «în acest caz, ar trebui să venerăm vântul, care împrăştie norii.

— Atunci, venerează vântul», zise Nimrod. Abraham continuă: «în acest caz, ar trebui mai degrabă să adorăm fiinţa vie, care poartă vântul în respiraţia sa» *(Geneza R.,*

38, 13). Lanţul raţionamentelor ajunge astfel la admiterea unui Creator suprem.

Cealaltă legendă povesteşte că, la puţin timp după naşterea sa, Abraham a fost ţinut ascuns, pentru că nişte astrologi anunţaseră regelui Nimrod că urmează să se nască un copil care îi va distruge regatul, dacă nu va fi înlăturat încă din leagăn. El a trăit vreme de trei ani într-o peşteră, împreună cu doica sa. Când a ieşit din peşteră, a început să gândească la felul în care a fost creat Universul şi s-a hotărât să venereze astrele, până ce va descoperi care dintre ele este Dumnezeu El privi luna, care ilumina noaptea întunecată de la un capăt la celălalt al cerului şi remarcă imensul cortegiu pe care i-l făceau stelele. «Iată-l pe Dumnezeu!», exclamă el şi adoră luna în cursul întregii nopţi. Dimineaţa, când zări răsăritul soarelui şi lumina sa, în faţa căreia luna pălea până la dispariţie, el declară: «Lumina lunii provine neîndoielnic din cea a soarelui şi Universul nu există decât prin razele solare». Deci el adoră soarele în tot cursul zilei. Dar seara soarele dispăru înapoia orizontului şi luna reveni, însoţită de stele şi planete. Atunci el proclamă: «De fapt, toate au un stăpân, un Dumnezeu»[34].

După alt pasaj rabinic, omul are posibilitatea să-l conceapă pe Dumnezeu pornind de la propria sa conştiinţă spirituală. Abraham şi mai multe personaje de după el au descoperit pe această – cale existenţa lui Dumnezeu. «Abraham şi-a dat seama de la sine de Sfântul Unic (binecuvântat fie El!); nimeni nu i-a insuflat această cunoaştere. Iov şi-a dat şi el seama de la sine de Dumnezeu, aşa cum stă scris: «mi-am plecat voia de la sine, la cuvintele gurii Sale»[35] *(Iov, 2*3, 12).

---

34 Acest text este extras din *Midraş hagadol,* edit. Schechter, 1,189 s. Este o colecţie târzie de povestiri midraşice. Dar episodul, deşi absent din Talmud şi din midraşimii clasici, figurează în *Apocalipsul lui Abraham, care* datează de la mijlocul secolului I e.a., deci din epoca talmudică.

R. Graves şi R. Pottai publică a variantă a legendei în *Les mythes hehreux,* ed. Fayard, 1984, p. 196. (Nota trad.)

35 Midraşul a citit: *mekheki* (de la sine) în loc de *mekhaki* (textul masoretic), care se traduce: «mai mult decât necesarul» (pentru subzistenţa mea). De notat că Septanta şi Vulgata dau un sens mai satisfăcător: *hekheki* «în sinea mea».

De asemenea, Ezechia, regele din Iuda, l-a sesizat de la sine pe Sfântul Unic (binecuvântat fie El!), deoarece stă scris despre dânsul: «el va mânca unt şi miere până va şti să lepede răul şi să aleagă binele» *(Isaia, l,* 15). Iar Regele Mesia îl sesizează şi el de la sine pe Sfântul Unic (binecuvântat fie El!)» *(Numeri R.,* 14, 2).

Dumnezeu nu este doar Creatorul întregului univers; ordinea cosmică rămâne perpetuu dependentă de voinţa sa. Creaţia nu este un act al trecutului, care să se menţină automat. Procesele din natură reprezintă funcţionarea neîncetată a puterii divine creatoare[36]. În fiecare clipă, el se îngrijeşte de nevoile tuturor celor care vin pe lume. Cu mărinimia sa, el satură toate creaturile, nu doar pe cele bune şi drepte, ci şi pe cele rele şi pe idolatri» *(Meh.* la *Exod,* 18, 12, 11 a). «În cursul unei treimi din fiecare zi, Dumnezeu este ocupat să asigure subzistenţa întregii lumi, de la cea mai puternică până la cea mai măruntă dintre fiinţele vii» *(A.Z.,* 3 b).

În relaţiile lor cu păgânii, rabinii erau uneori sfidaţi să aducă dovezi că Dumnezeul nevăzut pe care îl venerează este prezent. „Se relatează că împăratul Hadrian a spus rabinului Iosua ben Hanania: «Vreau să-l văd pe Dumnezeul tău.

— Nu este cu putinţă», răspunse el. împăratul insistă. Rabinul îl rugă atunci să fixeze cu privirea soarele (era pe vremea solstiţiului de vară): «Priviţi-l!

— Nu pot». Atunci Iosua exclamă: «Recunoşti deci că nu eşti în stare să priveşti la soare, care nu este decât unul dintre sateliţii Sfântului Unic (binecuvântat fie El!); cu atât mai mult este peste puterea ta să-l vezi pe Dumnezeu însuşi» *(Hui.* 59 b).

Nu ştim dacă ateismul, ca negare dogmatică a existenţei lui Dumnezeu, a fost profesat de careva în epoca biblică şi talmudică. Dar cei la care se referă Biblia şi Talmudul sunt oameni care au de fapt o conduită atee, ca şi cum n-ar fi obligaţi să dea vreodată socoteală pentru

---

36 în rugăciunile evreieşti liturgice se vorbeşte despre Dumnezeu, ca «reîn- noind în fiecare zi, continuu, creaţia» (Ed. Singer, p. 128).

purtarea lor. În Biblic, cuvintele: «Nu există Dumnezeu» sunt atribuite unui *nabul,* adică unui individ corupt care, deşi nu contestă făţiş existenţa Creatorului, nu vrea să creadă că El se interesează oricât de puţin de acţiunile creaţiilor sale. Acest personaj arc drept echivalent în Talmud pe *Apikoros,* Epicurianul care, la fel, «neagă principiul fundamental al religiei» (B.b., 16 b) prin conduita sa mârşavă. Rabinii îl definesc pe ateu ca pe un om care declară: «nu există judecată, nici judecător» (*Geneza R.,* 26, 6) în Univers, fără a încerca să recunoască faptul că nu crede în existenţa lui Dumnezeu[37].

Se povesteşte că, într-o vreme, rabi Reuben locuia la Tiberiada. Un filosof de acolo l-a întrebat într-o zi: «Care om este mai de condamnat pe lumea asta?

— Acela care îl neagă pe Creatorul său», fu răspunsul rabinului. «Cum aşa?

— Cinsteşte-ţi tatăl şi mama, să nu ucizi, să nu făptuieşti un adulter, să nu furi, să nu depui mărturie falsă contra aproapelui tău, să nu râvneşti la bunul altuia; nimeni nu poate respinge vreuna din aceste legi fără a respinge totodată rădăcina lor (adică pe Dumnezeu, care le-a poruncit) şi nimeni nu încalcă legile acestea decât dacă l-a negat înainte pe Acela care le-a poruncit» (*Tosifta Şavuot,* 3, 6).

Prin urmare, potrivit învăţăturii talmudice, a susţine existenţa lui Dumnezeu este mai mult decât o afirmaţie intelectuală; ca implică o obligaţie morală. Recitarea versetului din *Deuteronom.* 6.4: «Ascultă, Israelc, Domnul, Dumnezeul nostru, este singurul Domn», care face parte din rugăciunea evreiască repetată în fiecare dimineaţă şi în fiecare scară, este definită ca «acceptarea jugului Regatului din ceruri», cu alte cuvinte supunerea la disciplina divină.

---

37 Utilizarea termenului «epicurian» în acest sens este atestată deja la Josephus; el aranjează în această rubrică oameni «care exclud providenţa vieţii omeneşti şi care nu cred că Dumnezeu are grijă de treburile acestei lumi; nici că universul ar fi guvernat şi menţinut în existenţă de către această natură binecuvântată şi nemuritoare, şi declară că lumea merge de la sine, fără regulator şi fără paznic» *(Antich.,* 10, 11,7).

II. Unitatea

Concepţia rabinică despre Dumnezeu este absolut monoteistă[38]. «La început, El a creat un individ unic, în aşa fel ca ereticii să nu poată pretinde că există mai multe puteri în cer» *(Sanh.,* 38 a). Într-adevăr, dacă la început ar fi fost create simultan mai multe fiinţe omeneşti, s-ar fi putut susţine că unele sunt opera lui Dumnezeu, iar altele – produsul unor divinităţi diferite. «Toţi sunt de acord, stă scris, că nimic nu a fost creat în prima zi, pentru ca nimeni să nu poată spune că arhanghelul Mihail a desfăşurat partea de sud a firmamentului, iar arhanghelul Gabriel partea de nord, căci «Eu sunt Domnul, singurul care a desfăşurat cerurile» *(Isaia, 44, 24). (Gen. R.*, 1, 3).

Iată cum este explicat versetul: «Ascultă, Israele, Domnul, Dumnezeul noştru, este singurul Domn»; «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) i-a zis lui Israel: «Copiii mei, fiecare dintre lucrurile pe care le-am creat în univers are o pereche, fie că este cerul şi pământul, soarele şi luna, sau Adam şi Eva, de pildă, sau încă lumea aceasta şi lumea care va să vină. Dar Eu sunt singur şi unic în univers» *(Deuteronom R.,* 2, 31).

Accentuând în chip riguros unicitatea lui Dumnezeu, evreii s-au apărat împotriva a doua curente de gândire. Primul curent era idolatria, pe care rabinii o identificau cu viaţa imorală, neîndoielnic sub impresia pe care le-o făcea politeismul grec şi roman. Idolatrul «smulge de pe ceafa sa jugul legii lui Dumnezeu» *(Sifre Numeri,* paragr. 111; 316), adică el trăieşte fără nicio constrângere morală. «Acela care practică idolatria repudiază cele zece porunci» *(Ibidem)*; astfel este exprimată încă mai explicit aceeaşi părere. Respingerea primei jumătăţi a decalogului duce la încălcarea şi a celei de-a doua jumătăţi. De aceea au fost făcute afirmaţii precum: «Interzicerea idolatriei are o importanţă tot atât de mare ca şi toate celelalte porunci ale *Torei* la un loc...» *(Hor.,* 80). «Idolatria este un lucru atât de esenţial, încât cel care o respinge procedează ca şi

38 Despre aceasta, vezi şi Alcx. Safran, «Certitudinea existenţei lui Dumnezeu», în *Cabala,* Ed. Univers Enciclopedic, 1995, p. 243s. (Nota trad.) ’

cum ar cunoaşte întreaga *Tor a» (Hui.,* 50).

Însemnătatea morală implicată în această noţiune apare explicită când auzim rabini hotărând că «dacă cineva este silit, sub ameninţarea cu moartea, să încalce toate poruncile *Torei,* el poate accepta aceasta, în afară de poruncile referitoare la idolatrie, imoralitate şi vărsare de sânge» *(Sanh.,* 74 a).

Pe de altă parte, rabinii au fost nevoiţi să apere ideea monoteistă contra creştinilor din primele secole, care căutau în Biblia ebraică un punct de sprijin pentru doctrina lor trinitară, cu care rabinii, apărători ai unui monoteism strict, nu erau de acord. Fragmentul esenţial care tratează acest subiect este următorul: «Cei denumiţi *minim*[39] îl întrebară pe rabinul Simlai: «Câţi dumnezei au creat universul?». El răspunse: Să consultăm zilele vechi, căci stă scris: «întreabă vremurile străvechi care au fost înaintea ta din ziua când *l-a făcut* Dumnezeu[40] pe om pe pământ» *(Deuteronom,* 4, 32). «A creat» nu este un verb scris la plural, ci la singular, ceea ce implică un subiect singular. Acelaşi răspuns se aplică versetului din *Facerea* 1, 1.

R. Simlai zicea: «Peste tot unde găsiţi un text pe care *minimii* îl utilizează pentru a-şi justifica opiniile, veţi găsi alături şi texte care resping aceste păreri». *Minimii* reveniră să-l întrebe: «Cum explici faptul că stă scris: *«Să facem* omul după chipul *nostru,* după asemănarea *noastră!» (Facerea,* 1, 28). El răspunse: Citiţi ceea ce urmează: Nu s-a spus: «şi dumnezeii *l-au* creat pe om după chipul *lor»,* ci: «Şi Dumnezeu *l-a* creat pe om după chipul *său».* După ce *minimii* au plecat, discipolii îi spuseră rabinului: «l-ai îndepărtat cu o lovitură de trestie; dar nouă ce ne vei răspunde dacă îţi arătăm că şi în alte locuri Biblia foloseşte adjectivul *nostru,* de pildă când vorbeşte despre paternitate?

---

39 Acest cuvânt îi desemnează pe «sectari» şi se referă de obicei la creştini. Cu privire la întregul subiect, cf. R. T. Herford, *Christianity in Talmud and Midrash,* 1903, şi, asupra textului discutat aici, paginile 255ss din această lucrare savantă.

40 Cuvântul ebraic *Elohim,* Dumnezeu, are forma pluralului.

— Adam, răspunse el, a fost creat din pulberea pământului, apoi Eva a fost creată din Adam. De atunci formarea omului va fi desemnată după chipul *nostru,* după asemănarea *noastră»,* ceea ce înseamnă că bărbatul nu poate ajunge la existenţă fără femeie, nici femeia fără bărbat şi niciunul dintre ei fără *şehinaf*

Minimii reveniră şi îl întrebară: Cum explici că stă scris: «Domnul, Dumnezeul dumnezeilor, Cel Atotputernic, Domnul, Dumnezeul dumnezeilor, Cel Veşnic o ştie»?[41] *(loşua,* 21, 22). El răspunse: «Nu stă scris «o ştiu», ci «o ştie». După plecarea *minimilor,* discipolii i-au spus: «l-ai îndepărtat cu o lovitură de trestie. Dar nouă, care vrem să ştim, de ce sunt folosite aceste expresii, ce ne răspunzi?

— Cele trei expresii sunt un nume divin, la fel cum un rege este desemnat sub titlurile sale de: basileus, Cezar şi August» *(Geneza R.,* 8, 9).

Iată încă un fragment de comentariu, în care se discerne polemica religioasă: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) zice: «Eu sunt Cel dintâi *(Ieşirea,* 44, 6), căci eu nu am tată», şi «eu sunt Cel de pe urmă», căci eu nu am frate şi «în afară de Mine nu este alt Dumnezeu», căci eu nu am fii» *(Exod. R.,* 20, 5).

Monoteismul fiind marea dogmă caracteristică a iudaismului, care îl deosebea de celelalte religii ale epocii. Talmudul putea declara că «Acela care respinge idolatria este socotit a fi evreu» *(Meg.,* 13 a).

III. Imaterialitatea

Doctrinei unicităţii lui Dumnezeu îi este strâns asociată aceea care îi refuză orice formă corporală. Cu privire la numeroasele texte biblice care îi atribuie lui Dumnezeu organe fizice, rabinii declară: «Noi împrumutăm de la creaturile Sale expresii pe care i le aplicăm, spre a înlesni înţelegerea» *(Meh. despre Exod,* 18, 19.65 a)".

Deci, pentru a ajuta la înţelegerea locului Dumnezeului necorporal în univers, se utilizează o

41 Textul ebraic are aici trei denumiri ale lui Dumnezeu: *el, Elohim, IHVH,* pe care creştinii le-au interpretat ca vizând o trinitate.

analogie cu ceea ce şi omul are ca necorporal în El: sufletul său. «După cum Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) umple întreaga lume, tot astfel sufletul umple tot corpul. După cum Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) hrăneşte lumea întreagă, tot astfel sufletul hrăneşte tot corpul. După cum Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) sălăşluieşte în centrul intim al universului, sălaşul sufletului este stabilit în forul interior al corpului» *(Ber.,* 10 a).

Exact după cum orice om ignoră unde sălăşluieşte sufletul, tot astfel nimeni nu cunoaşte sălaşul Sfântului Unic (binecuvântat fie El!). Înseşi sfintele *Hayiot*[42] care suportă tronul glorios nu ştiu unde se află El; deoarece ele exclamă: «Binecuvântată fie gloria Domnului, din locul unde îşi are sălaşul!» *(Ezech.,* 3, 12). S-a întâmplat că un oarecare l-a întrebat pe rabinul Gămăliei unde îşi are sălaşul Sfântul Unic (binecuvântat fie El!). El răspunse: «Nu ştiu – Asta este înţelepciunea voastră? replică celălalt. Îi adresaţi X; rugăciuni în fiecare zi fără a şti unde se află?

— M-ai întrebat, z zise r. Gămăliei, despre cineva care se află departe de mine, la o i distanţă care s-ar parcurge în 3.500 de ani[43]. Dă-mi voie ca la f rândul meu, să te întreb: unde se află ceva care te însoţeşte zi şi noapte, mă refer la sufletul tău? Omul răspunse: «Nu ştiu.

— Ei bine! exclamă rabinul, nu-mi poţi spune ce loc ocupă ceva care este efectiv împreună cu tine. şi mă întrebi despre cineva care se află la 3500 ani departe de mine!». Atunci omul declară: «Noi facem bine, venerând operele mâinilor noastre pe care le putem „vedea».

— Da, căpătă el răspunsul, puteţi vedea operele mâinilor voastre, dar nu vă puteţi vedea pe voi. Sfântul Unic (binecuvântat. fie El!) vede operele mâinilor sale, dar ele nu-l pot vedea» *(Midraş despre Ps.,* 103, 1 217 a).

În pofida acestei insistenţe în a sublinia

---

42 Cu privire la aceasta, mai există o maximă talmudică: *Tora* vorbeşte conform cu limbajul copiilor oamenilor *(Ber.,* 31b). Se fac adesea referiri la • această maximă pentru a explica antropomorfismele din Biblie. Este însă inexact, deoarece cuvintele acestea se aplică totdeauna la structura idiomatică a unei fraze scripturare.

43 Se consideră că Dumnezeii are sălaş în cel mai înalt din cele şapte ceruri; distanţa dintre spaţiile succesive ar cere parcurgerea a 500 de ani.

imaterialitatea lui Dumnezeu, literatura rabinică cuprinde numeroase pasaje în care puternice antropomorfisme îl uimesc adesea pe cititor. Ni se spune că Dumnezeu poartă filactere *(Ber.,* ba) şi se înfăşoară cu *talittil,* şalul de rugăciune (/? *h.* 17 b). El îşi adresează Sieşi rugăciuni; El consacră trei ore pe zi studierii Legii *(A. Z.,* 3 b). El plânge din pricina greşelilor creaturilor sale *(Hag.,* 5 b) şi aşa mai departe. Este arătat şi îndeplinind acţiuni care, la fiinţele omeneşti, ar fi socotite ca meritorii. El arată un interes personal căsătoriei lui – Adam cu Eva, îndeplineşte funcţiile de cavaler de onoare pentru Adam, o piaptănă pe Eva pentru a o face frumoasă în ochii soţului său *(Ber.,* 61 a). El vizitează bolnavii, îşi exprimă simpatia pentru cei îndureraţi, îi înmormântează pe cei decedaţi *(Geneza R.*, 8, 13).

Orice interpretare s-ar da acestor texte, este neîndoielnic că autorii lor n-au crezut într-un Dumnezeu corporal, care execută realmente actele pe care el i le atribuiau. Potrivit lui Schechter, a fost vorba de o «umanizare a divinităţii, care a fost înzestrată cu toate calităţile, cu toate atributele, tinzând s-o facă pe înţelesul

oamenilor»[44]. Mai probabil, ceea ce a inspirat toate aceste antropomorfisme a fost doctrina imitaţiei. Aşa cum vom arăta mai departe, imitarea lui Dumnezeu este un principiu capital al corn –, portării omeneşti în etica rabinică; acest principiu guvernează întreaga viaţă, respectarea prescripţiilor religioase la fel ca şi disciplina morală. Ca urmare. Dumnezeu este reprezentat ca supunându-se El însuşi prescripţiilor pe care vrea ca Israel să le respecte.

Această teorie are o formulare explicită în Talmud; «Atributele Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) se deosebesc de acelea, ale unei fiinţe omeneşti. Omul învaţă pe alţii ceea ce au de făcut, dar este posibil ca el însuşi să nu pună în practică aceste învăţături.

Cu totul altfel se petrec lucrurile cu Sfântul Unic (binecuvântat fie El!); acesta îi porunceşte lui Israel să

44 Schechter, AApec» *of Rabbinic Theology,* p. 36 ss.

îndeplinească ceea ce şi el face» *(Exod R.,* 30, 9).

IV. Omniprezenţa

Din imaterialitatea lui Dumnezeu decurge omniprezenţa sa. Un corp este localizat în mod necesar în spaţiu; pentru Spiritul infinit însă, spaţiul nu semnifică nimic. «Este vorba oare de un rege pământean? Când acesta se află în dormitorul său. el nu poate fi în acelaşi timp în sala de audienţe. Dar Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) umple spaţiile de sus şi pe cele de jos, după cum stă spus: «Măreţia lui este mai sus de pământ şi de ceruri». *(Ps. s* 148, 13); – şi încă: «Oare nu-i adevărat că Eu umplu cerul şi pământul?» *(Ierein.,* 23, 24). *(Midraş as., Ps.,* 24, 5; 103 a).

În mod obişnuit, în literatura rabinică, divinitatea este desemnată prin cuvântul «locul» (amplasarea, spaţiul). Acest obicei decurge din doctrina formulată astfel: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) este spaţiul în care se află amplasat universul său, dar universul lui nu este spaţiul în care este amplasat El, *(Geneza R".*

p 68.9). Cu alte cuvinte: El îmbrăţişează spaţiul, dar spaţiul nu L-ar? putea cuprinde.

Anecdota următoare scoate în relief în chip plăcut omnipre >" zenţa lui Dumnezeu: «O corabie aparţinând unui păgân se afla pe „X mare; printre pasageri se gaşca şi un copil evreu. S-a iscat o *T* furtună violentă. Toţi păgânii şi-au luat idolii şi i-au invocat, dar în zadar. Văzând că rugăciunile lor n-au ajutat, ei spuseră băiaptului: «Roagă-L şi pe Dumnezeul tău; am auzit spunându-se că T El răspunde cererilor care Îi sunt adresate şi că este atotputernic». J De îndată copilul se ridică şi i se adresă din inimă lui Dumnezeu, care-i ascultă rugămintea; marea se linişti. Când ajunseră pe uscat, pasagerii coborâră ca să-şi procure lucrurile de care aveau nevoie. Ei spuseră copilului: «Dar tu nu vrei să cumperi ceva?

— Ce vreţi, să cumpere un biet străin cum sunt cu?

— Un biet străin? exclamară ei. Noi suntem bieţii străini; unii, în timp ce sunt aici, îşi au idolii la Babilon, alţii îi au pe ai lor la Roma, iar alţii îi au într-adevăr cu

sine, dar fără folos. Numai tu, oriunde te-ai duce. Dumnezeul tău este cu tine!» (p. *Ber.,* 13 b)".

Se mai povesteşte că un păgân îl întrebase pe un rabin: «Pentru ce, atunci când a vorbit cu Moise, Dumnezeu s-a făcut auzit din mijlocul unui tufiş?». El răspunse: «Pentru ca să se ştie că nu există niciun loc în care Dumnezeu să nu fie prezent, chiar şi într-un tufiş neînsemnat» *(Exod R.,* 2, 5). Însuşi Dumnezeu ar fi spus: «în orice loc în care se găseşte urma paşilor omului, sunt'şi Eu» *(Meh.* as. *Exod.,* 17, 6; 52 b).

Iată o demonstraţie talmudică a omniprezenţei divine: «Trimişii lui Dumnezeu nu seamănă cu cei ai oamenilor. Trimişii oamenilor sunt nevoiţi să se întoarcă la cei care i-au trimis, ca să dea socoteală de felul în care şi-au îndeplinit misiunea. Dar trimişii lui Dumnezeu se duc la locul unde au fost trimişi. Stă scris: «Fulgerele pleacă atunci când le trimiţi, şi îţi zic ele: iată, vine!» *(Iov,* 38, 35). Nu stă scris «se reîntorc», ci «pleacă şi zic». Aceasta – deoarece, oriunde se duc, ele se află în prezenţa lui Dumnezeu. Trebuie să tragem încheierea că *şehina* este pretutindeni» *(Meh. **as. *Exod.,* 12, 1; la; *B. b.,* 25 a).

Cum poate fi Dumnezeu simultan peste tot? Acestei întrebări i se dădeau răspunsuri variate. Problema era rezolvată prin următoarea comparaţie: «O scobitură se află la ţărmul mării. Marea pătrunde într-însa, scobitura se umple cu apă, totuşi valurile mării n-au scăzut. În acelaşi fel, cortul atribuirii era plin cu strălucirea şehinei, care nu scade în restul universului» *(Numeri,* 18, 12, 4).

Alte soluţii apar în istorii precum aceasta: «Un samaritean îl întrebă pe rabinul Meir: «Cum este cu putinţă să se admită acest text din Biblie: «Oare nu e adevărat că Eu umplu cerul şi pământul?» *(Ierem.,* 23, 24). Nu i-a vorbit El lui Moise dintre cele două aripi ale arcăi?» Rabinul îl rugă să aducă o oglindă mare şi îi spuse: «Priveşte-ţi chipul!». El se văzu mai mare decât în realitate. După aceea rabinul i-a cerut să-i aducă o oglinjoară şi îi ceru să se privească în ea. El îşi văzu chipul mai mic. Atunci rabinul Meir începu din nou să vorbească:

«Dacă tu, simplu muritor, poţi să-ţi schimbi înfăţişarea după cum îţi place, cu atât mai mult poate Cel care a vorbit şi lumea s-a făcut!» *(Geneza R.,* 4, 4). Un alt rabin declară: «Câteodată întreg universul cu tot ce se află în el nu sunt de-ajuns pentru a conţine slava lui Dumnezeu, altă dată el vorbeşte omului dintre două fire de păr de pe cap» *(Ibidem).*

Un eretic îi spunea rabinului Gămăliei: «Voi, rabinii, afirmaţi că oriunde sunt reuniţi zece oameni pentru a-L venera pe Dumnezeu[45], *şehina* sălăşluieşte printre ei. Dar câte *şehine* există?». Rabinul Gămăliei îl chemă pe servitorul ereticului şi îl lovi cu o lingură. «Pentru ce îl baţi?

— Pentru că soarele se află în casa unui necredincios.

— Dar soarele străluceşte peste toată lumea!», exclamă ereticul. Iar rabinul îi răspunse: «Dacă soarele, care este doar o unitate dintr-un milion de miliarde de servitori ai lui Dumnezeu, se poate afla simultan în toate locurile de pe lume, cu atât mai mult poate străluci *şehina* prin întreg universul!» *(Sanh.,* 39 a).

Insistând asupra ideii omniprezenţei divine, se obţinea mai ales ca fiecare individ să fie pătruns de următoarea certitudine prestigioasă: mă aflu perpetuu sub observaţia lui Dumnezeu.

«Meditează la aceste lucruri – spunea rabinul lehuda, redactorul Mişnei – şi nu vei cădea niciodată pradă păcatului. Să cunoşti ce se află deasupra ta; un ochi care vede, o ureche care aude şi să ştii că se notează toate acţiunile» *(Avot,* 2, 1).

În alţi termeni, această doctrină se regăseşte în urarea făcută discipolilor săi de către rabinul lohanan ben Zakai, atunci când era pe patul de moarte: «Dea Domnul să fiţi pătrunşi de teama faţă de ceruri la fel de mult ca şi de teama faţă de came şi sânge (adică faţă de alţi oameni).

— Doar la fel de mult? s-au mirat discipolii.

— Aşa să vă doriţi, replică rabinul, căci, aşa cum ştiţi, când un om are de gând să înfăptuiască o încălcare (a

45 Minimul de persoane care trebuie să fie prezente pentru o slujbă religioasă.

legii), el îşi spune: „Trag nădejdea că nu mă va vedea nimeni” (*Ber.,* 28 b). Prin urmare, gândul că eşti ţinut tot timpul sub observaţie de către Dumnezeu poate fi un mijloc puternic de prevenire a păcatelor.

Imposibilitatea de a scăpa prezenţei divine este ilustrată bine de următoarea conversaţie dintre rabinul fose şi o matroană romană, care îi spunea: «Dumnezeul meu este mai mare decât al tău. Când Dumnezeul tău i s-a revelat lui Moise în tufişul care ardea, Moise şi-a ascuns faţa; dar când a văzut şarpele, care este Dumnezeul meu, a luat-o la fugă, ca să-i scape». Rabinul îi răspunse: «Când Dumnezeul nostru i s-a revelat lui Moise în tufiş, nu exista vreun loc unde Moise să poată fugi, deoarece Dumnezeu este pretutindeni, în timp ce în faţa şarpelui, Dumnezeul tău, este de-ajuns să mă dau doi-trei paşi înapoi ca să scap!» (*Exod. R.,* 3, 12).

V. Omnipotenţa în chip firesc, Dumnezeu era conceput ca Putere suverană, nelimitată. Adesea el este denumit «Cel Puternic». Rabinii prescriau, «când se manifestă cutremure de pământ, stele căzătoare, tunete, furtuni, fulgere, să se rostească următoarea binecuvântare: Binecuvântat fii Tu, Doamne, Dumnezeul nostru, regele universului, de a Cărui forţă şi putere este plină lumea» (*Ber.,* 9, 2).

În general vorbind, puterii divine nu-i era pusă nicio limită. Atributele fiinţelor omeneşti nu seamănă cu cele ale lui

Dumnezeu. «O fiinţă omenească nu poate spune două lucruri în acelaşi timp. Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a făcut să se audă simultan toate cele zece porunci. O fiinţă omenească n-ar putea să asculte în acelaşi timp strigătele a doi indivizi; Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) ascultă chiar şi ţipetele celor care vin pe lume» (*Meh. as. Exod.,* 15, 11; 41 b).

Un principiu rabinic citat adesea este acesta: «Orice lucru este supus puterii Cerului, în afară de teama faţă de Cer» (*Ber.,* 33 b), ceea ce arată că Dumnezeu determină destinele individului, dar nu hotărăşte dacă el se va teme

de Dumnezeu sau nu; acest lucru este lăsat la alegerea lui.

Niciodată n-a fost pusă la îndoială realitatea minunilor. Dumnezeu le înfăptuieşte «pentru a sfinţi marele Său nume în lume» (*Sifra Deuteronom,* paragr. 306, 132 b). Dar se manifestă tendinţa de evitare a interpretării evenimentelor miraculoase ca îndepărtându-se de ordinea firească stabilită în univers, deoarece aceasta ar putea face să se creadă că creaţia a fost imperfectă. Prin urmare, se spunea că minunile relatate în Biblie au fost poruncite dinainte, încă de la începutul lumii: «Când a avut loc creaţia, Dumnezeu s-a înţeles cu marea ca ea să se deschidă, pentru a-i lăsa să treacă pe copiii lui Israel, cu soarele şi cu luna că se vor opri la porunca lui Ioşua, cu corbii că-l vor hrăni pe Ilie, cu focul că nu-i va afecta pe Ananias, Misael şi Azarias, cu leii că nu-l vor vătăma pe Daniel şi cu chitul că-l va înghiţi pe Iona» (*Geneza R.,* 5, 5).

Aceeaşi teorie explică textul următor: «Zece lucruri au fost create în seara (primului) şabat, în amurg[46]: gura pământului (*Numeri,* 16, 32), orificiul izvorului (*Numeri,* 21, 16), falca asinului (*Numeri,* 22, 28), curcubeul, mana, toiagul (*Ieşirea,* 4, 12), *şamirufi,* forma literelor scrise, scrierea şi tablele de piatră» (*Avot,* 5, 9).

După distrugerea templului şi a Statului de către romani, catastrofele care s-au abătut asupra evreilor au produs la unii dintre; ei îndoieli cu privire la atotputernicia divină. Un asemenea senti (ment pare să fi motivat următoarele spuse: «Dacă este stăpânul tuturor lucrurilor, aşa cum e stăpânul nostru, îl vom sluji; dacă nu, nu-l vom sluji. Dacă ne poate satisface nevoile, îl vom sluji;

dacă nu, nu-l vom sluji» (*Meh. as. Exod.,* 17, 7, 52 b).

Următorul pasaj dintr-un text care ia apărarea dogmei atotputerniciei divine reflectă în chip limpede o intenţie apologetică: «Se relatează că atunci când Traian a hotărât să-i omoare la Laodiceea pe Iulian şi pe fratele său

46 «Toate fenomenele care păreau a lua parte la ordinea firească, dar şi la supranatural erau socotite că ar fi avut originea în cursul intervalului cuprins între sfârşitul creaţiei şi începutul Şabatului» (Notă a lui Singer, *Authorised Daily Payers Book,* p. 200).

Pappon, el le-a spus: «Dacă aparţineţi poporului lui Ananias, al lui Misael şi al lui Azarias, atunci să vină Dumnezeul vostru să vă scape din mâna mea, aşa cum i-a scăpat pe dânşii din mâna lui Nebucadneţar». Ei răspunseră: «Aceşti oameni au fost cu desăvârşire drepţi şi au meritat să fie făcută o minune pentru ei. Iar Nebucadneţar era şi el un rege onorabil şi demn de o minune. Dar tu, personaj mârşav, nu meriţi nicidecum să serveşti drept mijlocitor al unei minuni. Cât despre noi, am fost condamnaţi la moarte de către Dumnezeu; dacă nu ne execuţi tu, Dumnezeu dispune de destui urşi, leoparzi şi lei care să ne atace şi să ne omoare. Dacă ne-a dat pe mâinile tale, a făcut-o pentru a răzbuna asupra ta sângele nostru» *(Taan.,* 18 b).

«Aţi auzit vreodată spunându-se că soarele s-a îmbolnăvit, că nu are putere să se ridice şi să lumineze? Slujitorilor lui Dumnezeu nu le putem atribui asemenea stări de boală care să le scadă puterea. Atunci cum să-i putem atribui chiar Lui aşa ceva? S-ar putea spune că este ca şi cum ar fi vorba de un războinic care s-a stabilit într-un oraş ai cărui locuitori se bizuie pe el. Ei îşi spun: «câtă vreme războinicul este cu noi, nicio armată nu va îndrăzni să ne atace». Într-adevăr, când nişte trupe au pornit contra oraşului, de îndată ce l-au văzut pe războinic au luat-o la fugă. Într-un rând însă, oraşul a fost atacat iar războinicul spunea: „Mâna dreaptă mi-a slăbit”. Nu aşa se petrec lucrurile când este vorba de Sfântul Unic (binecuvântat fie El!): „Nu, mâna Domnului nu este prea scurtă ca să ne mântuiască” *(Isaia,* 59, 1)» *(Plângeri R.,* 1, 2, paragr. 79).

«Evreii din antichitate au fost întrebaţi la Roma: „Dacă Dumnezeului vostru nu-i place idolatria, de ce nu-i pune capăt?

— Ar face-o, răspunseră ei, dacă idolatrii ar venera lucruri de care lumea se poate lesne lipsi. Dar ei venerează soarele, luna şi stelele. Să distrugă universul, din pricina unor nesăbuiţi?”. Atunci aceia spuseră: „Dacă aşa stau lucrurile, să distrugă ceea ce n-are nicio utilitate pe lume şi să lase ceea ce are importanţă. – în acest caz,

răspunseră evreii, ar însemna să fie încurajaţi tocmai. cei care venerează lucrurile importante (adică soarele, luna, stelele), deoarece ei ar fi în stare să susţină că acestea sunt divinităţi, întrucât n-au suferit soarta celorlalte lucruri”» (*A.* Z., 4, 7).

VI. Omniştiinţa

La fel ca şi puterea lui Dumnezeu, ştiinţa sa (cunoaşterea sa) a fost declarată ca fiind infinită. Doctrina biblică a omniştiinţei divine a căpătat o dezvoltare fără limită în învăţământul rabinilor.

«Cel care întâlneşte o mulţime trebuie să rostească această binecuvântare: Binecuvântat fie Cel care este înţelept înjntenţiile Sale tainice. Nu există nicio figură care să nu se deosebească de – altele; la fel, toate spiritele sunt diferite, dar Dumnezeu le cunoaşte pe toate» (p. *Ber.,* 13 a). «Totul este descoperit, totul este cunoscut faţă de El, după cum s-a spus: „El ştie ce este în întuneric şi la Elestelumina” (*Daniel* 2, 22)» (*Meh. as. Exod.,* 12, 23; 12 a).

Nimic nu este ascuns vederii sale. Ilustrările acestui principiu se găsesc din belşug în Talmud. Este ca şi cum ar fi vorba despre un arhitect care a construit o cetate cu apartamentele din interiorul caselor, cu pivniţele şi rigolele lor. Ulterior el a fost numit perceptorul impozitelor. Cetăţenii îşi ascunseseră bogăţiile în ascunzişuri secrete. Atunci el le spuse: «Eu sunt cel care a construit toate acestea; cum îmi veţi putea tăinui bunurile voastre?» Astfel: «Vai de cei care îşi ascund planurile dinaintea Domnului, care îşi fac treburile în întuneric, zicând: Cine ne vede? Cine ştie despre noi?» (*Isaia,* 29, 15) (*Geneza R.,* 24, 1).

«Cu toate că Dumnezeu sălăşluieşte în ceruri, ochii Săi îi văd şi îi cercetează pe fiii omului. Iată parabola despre un rege care avea o livadă: el a construit acolo un turn înalt, apoi a poruncit să fie însărcinaţi nişte muncitori să lucreze în livadă. Cei care îşi vor îndeplini cu credinţă sarcina vor primi salariul întreg; trântorii vor fi pedepsiţi (*Exod.* R., 2, 2). Din înaltul turnului său regele putea

supraveghea oamenii aflaţi în slujba sa, şi putea aprecia caiitatea muncii lor. Tot astfel, din înaltul cerurilor, Dumnezeu observă acţiunile creaturilor sale».

Caracterul supranatural al ştiinţei divine este exprimat în aforisme precum: «Chiar înainte ca o fiinţă să fie formată în pântecele mamei sale, gândirea sa îi este deja revelată lui Dumnezeu» *(Geneza R.,* 9, 3). «Încă înainte ca un gând să fi fost creat în inima omului, el este deja cunoscut de către Dumnezeu» *(Ibidem)*... «Înainte ca un om să vorbească, Dumnezeu ştie deja ce se află în inima lui» *(Exod. R.,* 21, 3).

De omniştiinţă nu poate fi separată preştiinţa. «În afară de ceea ce este şi ceea ce a fost, Dumnezeu ştie tot ceea ce va fi. Orice lucru este prevăzut» *(Avot,* 3, 19), era deviza rabinului Akiva. Aceasta face parte integrantă din doctrina talmudică. «Totul este prevăzut în faţa Sfântului Unic (binecuvântat fie El!)» *(Tanhuma Şelah,* paragr. 9). «Dumnezeu ştie ce va să vină» *(Sanh.,* 90 b). – în multe pasaje, Dumnezeu este înfăţişat ca prevăzând cutare sau cutare eveniment din viitor, cu mult înainte ca el să aibă loc. Iată unele exemple: «Dacă Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) n-ar fi prevăzut (când a avut loc creaţia) că după 36 de generaţii Israel va accepta *Tora,* El n-ar fi scris în ea[47] fraze precum «Porunceşte copiilor lui Israel» sau «Spune copiilor lui Israel» *(Geneza R.,* 1, 4). «Doar soarele a fost creat pentru a lumina lumea. Dar atunci de ce a fost creată şi luna? Aceasta ne învaţă că Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a prevăzut că idolatrii vor face din ele divinităţi. Deci, el declară: Deoarece, deşi sunt două luminătoare, mergând în sens contrar, idolatrii le-au zeificat totuşi, cu atât mai mult ar fi procedat ei aşa dacă n-ar fi existat decât unul!» (*Ibidem,* 6, 1).

«De ce istoria celor 12 spioni urmează imediat după povestirea în care Miriam vorbeşte de rău despre Moise? *(Numeri,* 12, 13 ss). Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a prevăzut că spionii vor face despre ţară un raport defăimător; atunci, pentru a evita ca ei să poată pretinde

47 Aceasta se bazează pe teoria anteriorităţii *Torei* în raport cu existenţa lumii

că n-au ştiut ce pedeapsă îi aşteaptă pe cei care defăimează, Dumnezeu a alăturat cele două incidente, cu scopul ca fiecare să ştie care este pedeapsa» *(Tanhuma Şelah,* paragr. 5).

Din teoria despre minuni pe care am expus-o mai înainte, rezultă că, potrivit rabinilor, Dumnezeu a precizat istoria lumii chiar în clipa când a creat-o. Această învăţătură este enunţată în termeni expliciţi. «De la începutul lumii Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a prevăzut faptele şi gesturile celor drepţi şi faptele şi gesturile celor răi» *(Geneza R.,* 2, 6). Vom vedea mai departe în ce fel a favorizat această dogmă ideea despre liberul arbitru.

Rabinii au trebuit să apere împotriva criticilor duşmănoase ideea omniştiinţei divine. Aceasta reiese din următorul dialog dintre un eretic şi un rabin: «Voi susţineţi că Dumnezeu prevede ce se va petrece?

— Fireşte.

— Atunci, cum se face că stă scris în Biblie: „i-a părut rău Domnului că l-a făcut pe om pe pământ şi s-a mâhnit în inima sa" (*Facerea,* 6, 6)?

— Ai cumva un fiu?

— Da.

— Ce ai făcut când s-a născut?

— M-am bucurat şi am făcut şi pe alţii să se bucure pentru că am un fiu.

— Dar nu ştiai că va veni o zi când fiul tău va muri?

— Ba da, dar într-o zi de bucurie te dedai numai bucuriei, iar într-o zi de doliu te vei deda doliului.

— Ei bine, tocmai aşa a făcut Sfântul Unic (binecuvântat fie El!). Dumnezeu a ţinut doliu timp de şapte zile pentru soarta universului său, înainte de a dezlănţui potopul» *(Geneza R.,* 27, 4).

VIL Eternitatea

Timpul nu semnifică nimic pentru Dumnezeu. Capabil să creeze universul, el a fost în chip necesar cel dintâi şi va fi şi cel de pe urmă, continuând să existe când tot ce nu este El va fi pierit. «Toate lucrurile pier, dar Tu rămâi»

(Levit. R., 19, 2). Aşa vorbeşte un rabin, adresându-se lui Dumnezeu. Cu ajutorul unui joc de cuvinte, versetul *(en) bilteka* «nu este niciun (alt) Dumnezeu decât Tine» *(I Sam.,* 3, 2), şi vocaliza *(en) beloteka,* pentru a ajunge la sensul: «nu există nimeni care să-ţi supravieţuiască». De unde – comentariul: «atributele omului se deosebesc de cele ale lui Dumnezeu. Omului îi supravieţuiesc înfăptuirile sale, dar Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) supravieţuieşte înfăptuirilor sale» *(Meg.,* 14 a).

«Pecetea lui Dumnezeu este adevărul», enunţă o maximă rabinică în termeni lapidari. În legătură cu aceasta, s-a arătat că în cuvântul ebraic HMT, «adevăr», consoanele sunt cea dintâi, cea mediană şi ultima din alfabet; ele indică prin aceasta că Dumnezeu este cel dintâi, intermediul central şi ultimul în timp» *(Geneza* R., 81, 2).

De multe ori este subliniat contrastul dintre «un lucru omenesc, prezent astăzi, iar mâine în mormânt şi Regele regilor care trăieşte şi persistă în veşnicie» *(Ber.,* 28 b). Prezenţa în a doua poruncă a cuvintelor «în faţa mea» (nu vei avea alţi dumnezei în faţa mea) era explicată după cum urmează: «Este vorba de a învăţa că, după cum Eu trăiesc şi rămân în veşnicie, tot aşa vouă şi urmaşilor voştri, până la sfârşitul tuturor generaţiilor, vă este interzis să veneraţi idoli» *(Meh. as. Exod.,* 20, 3; 67 b).

Iată o parabolă: «Un rege (omenesc) a intrat odată într-un oraş, ai cărui locuitori au venit cu toţii să-l aclame. I-a plăcut atât de mult, încât le-a zis: „Mâine voi face să se instaleze pentru voi diferite feluri de băi. Mâine vă voi înzestra cu o conductă de apă”. S-a dus să se culce şi n-a mai fost văzut niciodată revenind în oraş. Unde este el, unde este făgăduiala sa? Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) nu procedează aşa, pentru că este un Dumnezeu care trăieşte şi domneşte pentru totdeauna» *(Levit. R.,* 26, 1).

O altă parabolă pune în scenă o persoană care îşi pierduse fiul şi care s-a apucat să-l caute într-un cimitir. Un înţelept, care l-a văzut pe omul acela, l-a întrebat: «Fiul pe care l-ai pierdut este viu sau mort?

— Trăieşte.

— Atunci, nu eşti smintit? Oare printre cei vii este căutat un mort, sau invers, printre cei morţi un om viu?

— Cei vii au avut întotdeauna obligaţia să se îngrijească de cei decedaţi, şi nu viceversa!». Aşa se prezintă lucrurile cu Dumnezeul nostru, care trăieşte şi rămâne pentru veşnicie, după cum stă scris: «Domnul este Dumnezeu cu adevărat, este un Dumnezeu viu şi un rege veşnic» *(Ierem.,* 10, 10). Dar zeităţile idolatrilor sunt lucruri fără viaţă. Deci, să-l părăsim pe El, care trăieşte veşnic şi să ne apucăm să venerăm obiecte moarte?» *(Levit. R*" 6, 6).

În această ordine de idei, să notăm comentariul care s-a făcut la versetul 6 al Psalmului 9: «Vrăjmaşii au pierit, au fost dărâmaţi pentru vecie». Iată explicaţia: «Vrăjmaşii au pierit, construcţiile lor[48] persistă mereu. De exemplu, Constantin a clădit Constantinopolul, Apulus a clădit Apulia[49], Romulus-Roma, Alexandru-Alexandria, Seleucus-Seleucia. Întemeietorii au pierit, dar cetăţile pe care le-au întemeiat subzistă. În ce Te priveşte pe Tine (O, Doamne!), „din cetăţile pe care le-ai dărâmat, a pierit chiar şi amintirea lor" *(Ps.,* 9, 7). Aceasta se aplică la Ierusalim şi la Sion, aşa cum stă scris: „Cetăţile Tale cele sfinte sunt pustii, Sionul este un deşert, Ierusalimul – o pustietate" *(Isaia,* 64, 10). „Dar Domnul împărăţeşte veşnic" *(Ps.,* 8, 8). Sfântul Unic (binecuvântat fie El!), le va reconstrui. Constructorii oraşelor au fost doar nişte oameni; ei au sfârşit, au fost suprimaţi; de asemenea, oraşele întemeiate de ei vor fi distruse pentru totdeauna. Cu toate acestea, Domnul, care există şi rămâne în veşnicie, „împărăţeşte pentru totdeauna şi şi-a înălţat tronul pentru judecată". El va reclădi Ierusalimul, Sionul şi oraşele din Iuda aşa cum stă scris: „În vremea aceea, Ierusalimul va fi numit tronul Domnului" *(Ierem.,* 3, 17)» *(Midraş as. Ps.,* 7, 9, 6) (textul

48 Evident, acesta este sensul pe care *Midraşul* îl atribuie cuvântului «dărâmat». Deiches a arătat că, în mai multe pasaje din Biblie, *harevot* semnifică în chip necesar: «cetăţi» sau «palate» şi nu «dărâmături». Cf. *Jewish Quarterly Review* (seria veche), XX, p. 637 ss.

49 Citirea corectă este, probabil, «Filip (al Macedoniei) a clădit (oraşul) Filipe».

ebraic: 7; 43 ab).

VIII. Justiţia şi milostenia

Primul patriarh evreu i se adresa lui Dumnezeu ca «primului judecător al întregului pământ» (*Facerea,* 10, 25). Talmudul îl priveşte din acelaşi unghi de vedere. Creator al lumii şi al rasei omeneşti, Dumnezeu cere socoteală creaturilor sale pentru felul lor de a trăi.

Judecăţile sale sunt totdeauna drepte. «Cu El, nu există nici nedreptate, nici uitare, nici menajarea unor persoane, nici corupţie» (*Avot,* 4, 29). Pe patul de moarte, rabinul lohanan ben Zakai spunea discipolilor săi că va fi judecat de către cineva «pe care nu-l voi putea îmblânzi prin vorbe (linguşitoare), nici corupe; cu bani» (*Ber.,* 28 b).

În hotărârile sale nu se găseşte nimic întâmplător, abuziv. O matroană romană zicea unui rabin: «Dumnezeul vostru atrage spre ţi pe cine doreşte, fără să se preocupe de dreptate». Rabinul aşează în faţa ei un coş cu smochine; ea le alese pe cele mai bune ca să le mănânce. Atunci rabinul îi spuse: «Ştii să faci o alegere judicioasă, dar pretinzi că El, Sfântul Unic, nu este în stare de aşa ceva; cei pe care El îi alege şi îi atrage spre El sunt aceia ale căror raţiuni sunt bune» (*Numeri R.,* 3, 2).

În literatura rabinică apare existenţa unei tensiuni veşnice între dreptatea lui Dumnezeu şi îndurarea Sa. Nu întâlnim aproape niciun pasaj referitor la calitatea Sa de judecător, în care să nu se facă aluzie şi la alt atribut al Său – mila.

Se credea că numele divin *Elohim,* care se traduce prin «Dumnezeu», îl desemnează sub aspectul judecăţii pe care o exercită, iar tetragrama IHVH şi denumirile «Domnul» şi «Cel Veşnic» arată îndurarea sa (*Geneza R.,* 33, 3). În textul din *Facerea* 2, 4: «Iată istoria cerurilor şi a pământului când au fost create, în ziua când a făcut Domnul Dumnezeu pământ şi ceruri», combinaţia *IHVH-Elohim* era explicată în felul următor: «Se poate folosi o comparaţie. Un rege, care avea nişte vase goale, zicea: Dacă torn în ele apă foarte caldă, vor crăpa; dacă le umplu cu apă îngheţată, vasele se vor strânge, se vor îngusta. Ce

a făcut acest rege? A amestecat apa clocotindă cu apa rece, înainte de a o turna în vasele sale şi acestea n-au suferit nicio vătămare. La fel, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a declarat: „Dacă creez lumea numai cu îndurare, se vor revărsa de pretutindeni păcatele; dacă o creez numai prin justiţia mea, cum se va putea menţine lumea? Deci, o voi crea slujindu-mă de amândouă aceste atribute (normative); fie ca ea să se menţină, prin aceasta!”» *(Geneza R.,* 12, 15).

Cu toate acestea, dacă speciei omeneşti i s-a îngăduit să ajungă la existenţă, aceasta s-a petrecut numai pentru că, în creaţie, a precumpănit îndurarea. «Când Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a fost pe punctul să creeze primul om, el a prevăzut că bunul şi răul vor coborî şi ele într-însul. „Dacă îl creez, spuse El, vor ieşi dintr-însul răi; dacă nu-l creez, cum vor vedea lumina zilei cei drepţi?”. Deci ce făcu el? A îndepărtat din faţa sa calea răilor, şi-a asociat atributul îndurării şi l-a creat pe om» *(Geneza R.,* 8, 4).

Dacă îndurarea a fost cauza hotărâtoare a creaţiei, victoria ei asupra justiţiei explică de ce lumea persistă, în pofida faptului că răul este prezent. «Au fost zece generaţii de la Adam până la Noe pentru ca oamenii să ştie cât de mare este răbdarea lui Dumnezeu, să vadă cum toate aceste generaţii au continuat să-l înfrunte, până ce a hotărât să le nimicească sub valurile potopului» *(Avot,* 5, 2).

Atunci când Abraham stăruia pe lângă Dumnezeu, el îi spunea: «Cel care judecă întreg pământul va folosi oaie justiţia?». Aceasta însemna: «Dacă doreşti ca lumea să dureze, trebuie să renunţi la justiţia strictă; dacă insişti asupra justiţiei stricte, lumea nu poate persista» *(Geneza R., 32, 6).*

Termenul ebraic care desemnează marea răbdare divină nu este *ereh af* (la singular), ci *ereh apaim,* în care al doilea cuvânt prezintă o formă duală. Aceasta vrea să însemne că Dumnezeu nu este răbdător numai faţă de cel drept, ci şi faţă de cel rău *(Bik.,* 50 b). Biblia povesteşte că,

atunci când Dumnezeu i-a revelat lui Moise atributele sale, acesta «s-a închinat o dată până la pământ şi s-a prosternat» (*Ieşirea,* 34, 8). La întrebarea: «Care a fost sentimentul care l-a stăpânit într-o măsură atât de mare?», se răspundea: «Recunoaşterea marii răbdări a lui Dumnezeu» (*Sanh.,* lila).

Victoria aparentă a răului asupra binelui a fost interpretată ca o manifestare a îndurării Sale. «Moise îl înfăţişa pe Dumnezeu ca «mare, puternic şi teribil» (*Deuteronom,* 10, 17). Ieremia n-a mai spus decât «Dumnezeul mare şi puternic», deoarece, spunea el, unde sunt actele sale teribile, de vreme ce păgânii îndrăznesc să danseze în sanctuarul său! Daniel se adresa numai

«Dumnezeului mare şi teribil» (9, 4) deoarece, spunea el, unde sunt actele sale de putere, de vreme ce păgânii îndrăznesc să facă din copiii lui Israel nişte sclavi? Au venit apoi oamenii marii sinagogi, care au subliniat din nou toate atributele lui Dumnezeu (a se vedea *Nehem.,* 9, 32), spunând: «Contrar (aparenţelor), cea mai mare manifestare a puterii sale constă în a-şi stăpâni mânia şi a arăta faţă de cei răi o răbdare îndelungată, aceasta fiind şi o manifestare a actelor sale de temut, fără de care o naţiune simplă n-ar putea fi admisă să existe» (*loma,* 64 b).

«Atributul îndurării, se spunea, depăşeşte de 500 de ori pe cel al pedepsei (justiţiei)». Se ajungea la această concluzie remarcând că, în ce priveşte pedeapsa, Dumnezeu declară că «el pedepseşte nelegiuirea părinţilor în copii până la a treia şi a patra generaţie» (*Ieşirea,* 20, 5), dar că în privinţa îndurării s-a spus: «se îndură până la a mia generaţie» (*Ibidem,* 6). «A mia» traduce cuvântul ebraic *alafim,* literal: «mii», deci cel puţin 2000. Rezultă că dacă pedepsele lovesc cel mult patru generaţii, îndurarea se extinde la cel puţin două mii de generaţii (*Tosifta Sat.,* 4, 1).

«Chiar atunci când este mâniat, El îşi aminteşte de îndurarea sa», declară Talmudul (*Ps.,* 87 b) şi ne este arătat efectiv rugându-se pe sine să facă să precumpănească mila asupra furiei sale. La acest gând,

imaginaţia îşi ia avânt cu îndrăzneală. «Rabi lohanan zicea în numele lui rabi lose: „De unde se ştie că Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) practică rugăciunea? Stă scris: «îi voi aduce la muntele meu cel sfânt şi îi voi umple de veselie la casa mea de rugăciune» (*Isaia* 56, 7) [50]. Nu scrie: «rugăciunea lor», ci «rugăciunea mea». Trebuie deci să admitem că Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) se roagă". Cum se roagă? Rabi Zotra ben Tobia spunea în numele său: „Fie ca voinţa mea să subjuge mânia faţă de îndurare, ca să-mi pot potrivit îndurării atitudinea faţă de copiii mei şi să intervin în favoarea lor, fără a mă îndepărta de justiţia strictă"».

Iată o îndrumare: «Rabi Ismael ben Elişa zicea: „Am intrat odată în Sfânta Sfintelor pentru a oferi tămâie în inima sanctuarului şi l-am văzut pe Okteriel[51], Iah, Domnul oştirilor, şezând pe un tron foarte înalt. El îmi zise: «Ismael, fiul meu, binecuvântează-mă!». Am răspuns: «Fie ca voinţa ta să facă să fie subjugată de mânia ta, de către îndurarea ta, ca să-ţi poţi cu această calitate, atitudinea faţă de copiii tăi şi să intervii în favoarea lor, fără a încălca limitele justiţiei stricte»"» (*Ben.,* 70).

Altă declaraţie, cu aceeaşi tendinţă: «în fiecare zi, vreme de trei ceasuri, El stă să judece lumea întreagă. Când vede că lumea merită să fie distrusă pentru că predomină răul în ea, El se ridică de pe tronul justiţiei şi se aşază pe tronul îndurării» (*A. Z.,* 3 b).

Se utilizează mult doctrina profetică, ce pune pe buzele Domnului aceste cuvinte: «Nu doresc moartea păcătosului, ci să se îndrepte şi să trăiască» (*Ezech.,* 33, 11). Este temelia teoriei căinţei, care ocupă un loc capital în gândirea rabinică. «Atributele Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) nu sunt la fel cu atributele omului. Când un om este învins, el se mâhneşte. Când Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) este învins, El se bucură, putând

---

50 Literal,în textul ebraic, «muntele sfinţeniei mele», «casa rugăciunii mele»

51 Acest nume dat lui Dumnezeu este explicat de obicei ca fiind combinaţia cuvintelor *keter,* «coroană» şi *el,* «Dumnezeu». Potrivit tradiţiei, Ismael ben Elişa este identic cu Ismael ben Phabi, unul dintre ultimii mari preoţi dinainte de distrugerea celui de-al doilea templu.

depăşi mânia sa şi să se îndure» (*Pes.,* 119 a).

Îndurarea divină se manifestă prin ardoarea deosebită de a-l salva pe om de la condamnare. «Dacă 999 de îngeri atestă greşeala unui om, iar un singur înger îi ia apărarea, Dumnezeu înclină balanţa în favoarea acestuia» (p. *Kid.,* 61 d). Dacă totuşi este constrâns de către justiţie să pedepsească pe răufăcător, el o face cu greutate şi cu regret. O frumoasă expresie a acestor sentimente se găseşte în următoarea legendă: Când egiptenii au fost înghiţiri de valurile Mării Roşii, îngerii de serviciu şi-au exprimat intenţia de a intona un cântec de laudă Creatorului. Dumnezeu s-a opus, zicând: «Lumea, ieşită din mâinile mele, este inundată, iar voi vreţi să mă faceţi să aud un cântec»!» (*Sanh.,* 38, 6).

Astfel, deşi profesează credinţa într-un Dumnezeu judecător al Universului, rabinii preferă mai ales să-l nurfiască *rahmana,* «îndurătorul», şi afirmă că «lumea este judecată cu milă» (*Avot,* 3, 9).

IX. Paternitatea

De la un capăt la celălalt al Talmudului, rudenia existentă între Creator şi creaturile sale este concepută sub imaginea Tatălui şi copiilor. Constant, evreii i se adresează sau vorbesc despre El folosind următoarele cuvinte: «Tatăl care eşti (este) în cer». De exemplu, iată un îndemn rabinic: «Să fii puternic ca un leopard, strălucitor ca un vultur, iute ca un cerb şi puternic ca un leu, pentru a îndeplini voinţa Tatălui tău care este în cer» (*Avot,* 5, 23). Existenţa acestei relaţii intime şi faptul că ea a fost revelată omului erau socotite ca un indiciu excepţional al mărinimiei divine. «Israeliţii sunt iubiţi, căci ei au fost numiţi copiii Atotputernicului, iar acest lucru le-a fost adus la cunoştinţă în virtutea unei iubiri speciale, aşa cum stă scris: „Voi sunteţi copiii Domnului, Dumnezeului vostru”» (*Deuteronom,* 14, 1). Deşi acest *dictum,* bazat pe un text biblic, specifică faptul că el se aplică lui Israel, doctrina paternităţii lui Dumnezeu nu se limita la un singur popor, se extindea la universalitatea fiinţelor omeneşti.

Au existat păreri diferite în ce priveşte problema

dacă această favoare preţioasă a fost acordată cu o condiţie sau fără condiţii. Iată cum comenta rabinul lehuda textul: «Voi sunteţi copiii Domnului, Dumnezeul vostru». «Cât timp vă veţi purta ca nişte copii supuşi datoriei lor, sunteţi numiţi copiii lui Dumnezeu, dar când părăsiţi această comportare, nu mai purtaţi numele de copii ai Domnului». Dimpotrivă, rabinul Meir declara că acest nume se aplică şi într-un caz şi în celălalt şi, în sprijinul tezei sale, observa că «în Biblie se pot citi fraze precum: „Sunt nişte copii fără minte" *(Ierein.,* 4, 22); „sunt nişte copii necredincioşi" *(Deuteronom,* 32, 20), ceea ce dovedeşte că, chiar nedemni, ei au purtat totdeauna titlul de copii» *(Kid.,* 36 a).

Adresându-se poporului lui Israel, Dumnezeu este acreditat prin următoarele cuvinte: «Toate miracolele şi actele de putere pe care le-am făptuit pentru voi nu urmăreau să obţină de la voi vreo f răsplată, ci au fost făcute ca să mă cinstiţi ca nişte copii ascultători şi să mă numiţi Părintele vostru» *(Exod.* R, 32, 5).

În mod deosebit, atunci când se roagă, individul este îndemnat să se considere ca adresându-şi dorinţele cuiva care îi este ataşat în calitate de Tată. Se aminteşte că cei credincioşi şi pioşi de odinioară obişnuiau să consacre o oră meditaţiei tăcute şi abia după aceea îşi rosteau rugăciunea «pentru a-şi înclina inima spre Tatăl lor din ceruri» *(Ber.,* 5, 1).

Una dintre rugăciunile cele mai vechi ale liturghiei ebraice (la care se referă *Ber.,* 11 b, desemnând-o prin primele sale cuvinte) începe prin următoarele vorbe: «O, Doamne, Dumnezeul nostru, ne-ai iubit cu o dragoste mare; ne-ai arătat o milă mare, imensă. Tatăl nostru, Regele nostru, ţinând seama de strămoşii noştri care ţi s-au încredinţat şi cărora Tu le-ai predat poruncile de viaţă; fii tot atât de îndurător şi cu noi şi învaţă-ne». O altă rugăciune, rostită de rabinul Akiva în cursul unei secete, spunea: «Tatăl nostru, Regele nostru, am păcătuit faţă de Tine. Tatăl nostru, Regele nostru, nu avem alt rege decât pe Tine. Tatăl nostru, Regele nostru, ai milă de noi!»

(Taan., 25 b).

Se înţelege îndeosebi cât de familiară era iudaismului talmudic ideea paternităţii divine, dacă se observă locul pe care ea l-a ocupat în repetate rânduri în parabolele şi comparaţiile rabinilor. Pentru a explica diferenţa dintre cuvintele: «Mergi *înaintea mea»,* adresată de către Dumnezeu lui Abraham *(Facerea,* 17, 1) şi cuvintele, privindu-l pe Noe: «el a mers *cu* Dumnezeu *(Facerea,* ba), o parabolă pune în scenă un prinţ care avea doi copii, unul adult, celălalt băieţel. Acestuia din urmă îi zice: «Mergi cu mine»; adultului «Mergi înaintea mea» (*Geneza R.,* 30, 10).

Citim în *Ieşirea,* 14, 19: «îngerul lui Dumnezeu, care mergea înaintea taberei lui Israel, şi-a schimbat locul şi a mers înapoia lor». Pe acest text a fost construită parabola unui om care mergea însoţit de fiul său, căruia i-a permis să meargă înaintea lui. Au apărut bandiţi care voiau să răpească copilul; atunci tatăl l-a aşezat înapoia sa. Dar tocmai în această direcţie a apărut un lup. Tatăl îşi luă copilul în braţe, pentru a continua drumul. Copilul suferea de arşiţa soarelui; tatăl îl protejă, acoperindu-l cu hainele sale. Copilului i se făcu foame; tatăl îl hrăni. Îi fu sete; tatăl îi dădu să bea. În acest fel a acţionat Dumnezeu faţă de Israel când l-a făcut să iasă din Egipt» *(Meh. as. Exod.,* 14, 19; 30 a).

Altă parabolă, de inspiraţie asemănătoare, spune; «Fiul unui rege o apucase pe o cale proastă. Regele îi trimise educatorul cu următorul mesaj: „Întoarce-te, fiule”. Dar fiul îi trimise răspunsul: „Cum m-aş putea întoarce? Mi-e ruşine să mă înfăţişez în faţa ta”. Tatăl îi trimise această nouă chemare: „Cum să-i fie ruşine unui fiu să se întoarcă la tatăl său? Doar revine la părintele său!”» *(Deuteronom R.,* 2, 24).

Punctul culminant al acestei doctrine a paternităţii este marcat în afirmaţia că Dumnezeu ia parte la formarea fiinţei omeneşti: «Cei care contribuie la producerea fiinţei omeneşti sunt în număr de trei: Sfântul Unic (binecuvântat fie El!), tatăl şi mama. Tatăl oferă materia albă din care sunt formate oasele, nervii, unghiile, creierul şi partea albă

a ochiului. Mamei i se datorează materia roşie care constituie pielea, carnea, părul de pe cap şi pupila ochiului. Dar Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) este cel care dă omului suflul, sufletul, înfăţişarea, vederea, auzul, limbajul, mişcarea, raţiunea şi inteligenţa» (*Nici.,* 31 a). Cu alte cuvinte, părinţii creează numai fizicul fiinţei omeneşti; toate facultăţile şi tot ce constituie personalitatea provin dintr-un dar al Tatălui din ceruri.

Paternitatea lui Dumnezeu echivalează cu dragostea sa pentru familia omenească. Orice creatură este o dovadă vie a faptului că Părintele tuturor este un Dumnezeu al iubirii. Cea mai bună expresie a acestei idei se află într-un aforism al rabinului Akiva: «Omul este iubit, deoarece a fost creat după chipul lui Dumnezeu, dar i s-a dat, în virtutea unei iubiri se eciale, posibilitatea să ştie că a fost creat după chipul lui Dumnezeu, precum stă scris: „Căci El l-a făcut pe om după chipul Lui”» *(Avot,* 3, 18).

X. Sfinţenia şi perfecţiunea

Pentru rabini, ideea despre Dumnezeu nu era o abstracţie metafizică, ci însăşi temelia vieţii omeneşti, bună din punct de vedere moral. Aşa cum am văzut deja, idolatria era echivalată cu imoralitatea, cu existenţa josnică, decăzută. Dimpotrivă, credinţa în Dumnezeu este inspiratoarea unui program nobil de gândire şi de acţipne. Vom vedea mai departe că doctrina despre *imitatio Dei* se află la rădăcina eticii talmudice.

În această privinţă, termenul care distinge divinitatea este: «sfinţenie». El cuprinde atât îndepărtarea de tot ce întinează, cât şi perfecţiunea pozitivă. Evreul rabinic se gândeşte totdeauna la Dumnezeu evocându-l pe Sfântul Unic (binecuvântat fie El!); dintre toate numele pe care I le dă, acesta revine cel mai des.

Textul următor reliefează atât sfinţenia divină, cât şi importanţa ei pentru fiinţele omeneşti: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îi zice omului: „Iată, eu sunt pur, locuinţa mea este pură, sufletul pe care ţi-l dau este pur. Dacă mi-l înapoiezi în aceeaşi stare de puritate pe care o are când ţi-l dau, este foarte bine; dacă nu, îl voi distruge

în faţa ta”» *(Levit. R.,* 18, 1).

Când este aplicat la Dumnezeu, cuvântul «sfinţenie» comportă un înţeles special. Este o perfecţiune inaccesibilă pentru nicio fiinţă omenească. În textul: «Căci el este un Dumnezeu sfânt» *(loşua,* 24, 19), adjectivul are forma pluralului, ceea ce este explicat astfel: «El este sfânt, cu toate soiurile de sfinţenie»; cu alte cuvinte, el este perfecţiunea sfinţeniei (p. *Ber.,* 19 a). Cuvintele: «Să fiţi sfinţi» *(Levit.,* 19, 2) sunt comentate astfel: «Este posibil să-ţi închipui că omul poate deveni tot atât de sfânt ca Dumnezeu; iată de ce Biblia adaugă: „căci eu sunt sfânt”. Sfinţenia mea este mai presus decât gradul suprem de sfinţenie pe care l-aţi putea atinge» *(Levit. R., 2*4, 19).

Rabinii nu numai că sunt încredinţaţi de această sfinţenie perfectă a lui Dumnezeu, ci şi insistă asupra datoriei capitale ce revine fiecărui evreu s-o ferească de orice profanare, abţinându-se de la orice purtare dezonorantă. Casa lui Israel, popor ales al lui Dumnezeu, este paznicul reputaţiei sale în lume. Prin acţiuni demne de El, casa lui Israel îl acredita şi îi «sfinţea» numele.

Dimpotrivă, o conduită demnă de dispreţ antrenează *hilul hasem* (profanarea numelui).

Acest principiu, aplicat la înrudirea intimă dintre Dumnezeu şi Israel, este de origine biblică şi îşi găseşte expresia cea mai desăvârşită în profeţiile lui Ezechiel (îndeosebi în *Ezech.,* 31, 12 – 33). O acţiune rea nu antrenează numai, pentru evreu, o vinovăţie personală; ea face dintr-însul un trădător faţă de Dumnezeu şi faţă de poporul său. De aceea se făcea deosebire între un neajuns făcut unui păgân şi o greşeală care lovea un coreligionar. «Este mai grav să aduci un prejudiciu unui ne-evreu decât unui frate israelit, având în vedere profanarea Numelui» *(Tosifta B.K.,* 10, 15).

Profanarea Numelui era socotită ca unul dintre păcatele cele mai groaznice. Ne putem da seama de gravitatea acestui păcat, ţinând seama de această concluzie: «Cel care este vinovat de profanarea Numelui nu poate recurge la pocăinţă, nu se poate folosi de puterea

Zilei ispăşirilor spre a se răscumpăra, nici de suferinţe pentru a-şi şterge greşeala; numai moartea îl poate mântui» *(loma,* 86 a). În altă parte, asprimea este încă şi mai mare: profanatorul Numelui este pus în rândul celor cinci categorii de păcătoşi pentru care nu există uitare (*A.R.N.,* 39).

În multe cazuri legea evreiască face deosebire între un neajuns pricinuit voluntar şi unul din nebăgare de seamă, dar pentru jignirea despre care discutăm aici nu se pune nicio problemă. «Cine profanează Numele în taină va suferi pedeapsa în public, fie că Numele ceresc a fost profanat involuntar sau în mod deliberat» *(Avot,* 4, 5).

Cu toate că în felul acesta se admite, formal, efectul pricinuit Numelui divin de către conduita omenească, sfinţenia în sine a lui Dumnezeu rămâne independentă de faptele şi gesturile creaturilor sale. De aceea versetul: «Veţi fi sfinţi, deoarece Eu, Domnul, Dumnezeul vostru, sunt sfânt» a fost comentat în termenii următori: «Aceasta vrea să zică: dacă vă sfinţiţi, vă voi atribui cinstea, ca şi cum m-aţi fi sfinţit pe mine; dar dacă nu vă sfinţiţi, vă voi ţine socoteala, ca şi cum nu m-aţi sfinţit. Cu toate acestea, întreabă unii, poate că textul a vrut să semnifice: dacă mă sfinţiţi, devin – sfânt, dar dacă nu mă sfinţiţi, n-am devenit sfânt? Stă însă scris:

«căci eu sunt sfânt», eu posed o stare de sfinţenie, fie că mă sfinţiţi, fie că n-o faceţi» *(Sifra Levit.,* 18, 2).

XI. Numele inefabil (care nu se poate spune)

Pentru orientali un nume nu este, ca pentru noi, simpla desemnare a unei persoane sau a unui lucru. Ei erau convinşi că numele caracteriza însăşi firea respectivului. De aceea, o veneraţie specială înconjura «numele distinctiv» *(şem hameforaş)* al Fiinţei divine care i-a fost revelat lui Israel, tetragrama sa sacră, IHVH.

În epoca biblică, utilizarea acestui nume în limbajul curent nu pare să fi ridicat niciun obstacol. Multe nume de persoane au fost compuse cu *Iah* sau *Iahu,* chiar şi după exilul babilonian; aceasta arată că folosirea tetragramei nu era deloc prohibită. Dar încă din primele timpuri ale

perioadei rabinice, el nu mai era rostit decât în slujba din templu. Regula a fost formulată în felul următor: «în sanctuar, Numele era rostit aşa cum este scris, dar în afara incintei sacre i se substituia alt nume» *(Soţ.,* 7, 6).

Tetragrama era cuprinsă printre termenii binecuvântării sacerdotale pronunţate în fiecare zi în templu *(Sifre Numeri,* paragr. 19, 12 a). Ea figura şi în ritualul zilei ispăşirilor: marele preot rostea atunci o triplă confesiune a păcatelor, pentru sine, pentru corpul preoţilor şi pentru comunitate. Iată cum formulează Talmudul această a treia rugăciune: «El zicea: O Iahve! poporul Tău, casa lui Israel, a săvârşit nedreptatea şi neascultarea, a păcătuit faţă de Tine. Te implor prin numele Tău, IHVH1, să îndeplineşti ispăşirea pentru nedreptăţile, încălcările şi păcatele prin care poporul Tău, casa lui Israel, a săvârşit răul neascultării, ticăloşia în faţa Ta, aşa cum stă scris în *Tora* servitorului Tău Moise: „Căci în ziua aceasta se va face ispăşire pentru voi, ca să vă curăţiri; veţi fi curăţiri de toate păcatele voastre înaintea Domnului" *(Levit.,* 16, 30). Şi când preoţii şi poporul care stăteau în piaţa din faţa

1 Cu alte cuvinte, prin numele care manifestă îndurarea divină; vezi mai sus, paragr. *Justiţia şi milostenia.*

Templului auzeau Numele slăvit şi venerat rostit liber de către vocea marelui preot, cu sfinţenie şi puritate, cădeau în genunchi, se prosternau cu faţa la pământ şi strigau: „Binecuvântat să fie Numele Său slăvit şi suveran pentru totdeauna şi în veşnicie!"» *(Ioma,* 6, 2).

Spre sfârşitul perioadei în care templul a mai dăinuit, lumea avea reţineri dacă să enunţe distinct tetragrama. Este un fenomen atestat de rabinul Tarfon, care a aparţinut unei familii preoţeşti. El povesteşte că, pe când era încă adolescent, dar nu împlinise vârsta cerută pentru a putea oficia, el «a urmat într-un rând pe unul dintre unchii săi spre baldachin şi a ciulit urechile ca să audă ce spune marele preot. L-a auzit, adăugă el, făcând în aşa fel ca rostirea Numelui să fie acoperită de cântarea

confraţilor săi, preoţii» (XW" 71 a) [52].

Această practică de a evita pronunţarea explicită a Numelui sfânt ar putea indica o anumită scădere a nivelului moral în rândurile clericilor. Talmudul declară: «La început, marele preot obişnuia să proclame Numele cu glas tare, dar când numărul oamenilor desfrânaţi s-a înmulţit, el l-a proclamat scăzând vocea» (p. *loma,* 40 d).

Cu toate acestea, a existat o vreme când s-a susţinut că chiar şi laicii putea să utilizeze liber numele divin şi să se slujească de el făţiş. Potrivit *Mişnei,* «s-a poruncit ca fiecare să-şi salute prietenii, menţionând Numele» *(Ber.,* 9, 5). S-a presupus că această recomandare putea proveni din dorinţa de a deosebi pe evreu de samaritean, care nu zicea: IHVH, ci «Numele» sau încă spre a-l deosebi pe evreul rabinic de iudeo-creştini.

Oricum ar fi, obiceiul a dispărut curând şi s-a ajuns să se spună că printre cei care nu vor avea moştenire în lumea care va să vină se află «cel care rosteşte Numele conform cu înfăţişarea sa literală» *(Sanh.,* 10, 1). Un rabin din secolul al III-lea spunea:

«Cine enunţă explicit Numele este vinovat de o crimă capitală» *(Pesikta,* 148 a).

În cultul sinagogal, în loc de IHVH, se zicea *Adonai* (Domnul meu), dar există o tradiţie potrivit căreia pronunţarea originală era transmisă periodic, o dată sau de două ori la fiecare şapte ani, de către înţelepţi către discipolii lor *(Kid., 11 a).* Mai târziu, aceasta a încetat şi modul de pronunţare a tetragramei nu mai este cunoscut cu certitudine.

Concepţia despre divinitate, aşa cum am schiţat-o, arată că evreii din epoca talmudică, ca şi înaintaşii lor din epoca biblică, n-au venerat o cauză primară întru totul abstractă. Ei se adresau unui Dumnezeu esenţialmente «personal», care era o realitate vie. Vom avea de cercetat mai departe dacă el le era accesibil şi apropiat; dar textele

---

52 Josephus, provenit şi el dintr-o familie de preoţi, şovăie, la rândul său, să menţioneze tetragrama în termeni formali. El scrie următoarele: «Cu privire la aceasta, Dumnezeu i-a făcut cunoscut lui Moise numele său; acest nume nu fusese niciodată revelat înainte, iar Legea nu-mi îngăduie să tratez despre aceasta» *(Antich.,* 2, 12,4).

citate deja sunt suficiente pentru a stabili că ideea despre Dumnezeu era destinată, după părerea evreilor, să le inspire o viaţă sfântă şi dreaptă.

Unele doctrine privitoare la divinitate au fost aduse în primul plan şi accentuate în mod special de către rabini, în funcţie de împrejurările survenite în vremea lor. Astfel, atributul unităţii divine a trebuit să fie subliniat când, în sânul noii secte creştine, a început să fie predicată trinitatea. Pe de altă parte, evreii n-au încetat să proclame cu tărie imaterialitatea şi sfinţenia lui Dumnezeu, pentru a protesta contra practicilor imorale şi înjositoare pe care multe popoare vechi le atribuiau propriilor lor zeităţi.

Rabinii se străduiau să menţină doctrina lor despre Dumnezeu în toată puritatea ei, pentru ca ea să devină o forţă care să sfinţească viaţa celor care o împărtăşeau. Dumnezeul lor era accesibil; fiinţa omenească putea comunica cu El. Părinte îndurător, în harul Său, El îşi iubeşte familia pământeană şi îi vrea fericirea. Dacă, în chip necesar, majestatea Sa fără margini şi perfecţiunea Sa absolută îl plasează aparte de creaturile Sale, există totuşi între om şi Dumnezeu o legătură sigură şi puternică, deoarece omul a fost creat după chipul Său. Acesta este principiul capital care desparte specia omenească de restul regnului animal şi ridică omenirea spre întâlnirea cu divinitatea, chiar dacă linia despărţitoare nu va fi străbătută niciodată.

Capitolul II

Dumnezeu şi universul

I. Cosmologie învăţaţii lui Israel n-au manifestat pentru speculaţia metafizică acea predilecţie care îi caracterizează pe gânditorii greco-romani. Dacă unii dintre rabini au cunoscut, probabil, teoriile lui Aristotel şi Platon despre constituţia universului şi au fost întrucâtva influenţaţi de ele, ştiinţele naturale, ca subiect de studiu, n-au fost cultivate în şcolile din Palestina şi din Babilonia.

Dimpotrivă, acest studiu era chiar descurajat, aşa cum s-ar putea conchide din avertismentul următor: «Ar fi fost mai bine să nu se fi născut acela care reflectează

asupra acestor patru lucruri: ceea ce se află sus, ce este jos, ce este înainte şi ce este după aceea» *(Hug.,* 2, 1). Talmudul citează, aprobându-l, următorul text al Siracidului (sau Ecclesiasticul): «Să nu faci obiect al cercetărilor tale ceea ce este prea greu pentru tine; ceea ce îţi este ascuns să nu scrutezi. Gândeşte la ceea ce este la îndemâna ta şi nu te ocupa de lucruri tainice» (3, 21 s; *Hag.,* 13 a). Nimic nu descrie mai bine atitudinea rabinică. La întrebarea: «De ce povestirea creaţiei începe prin litera *bet?*[53]*»,* se răspundea: «După cum *bet* este închis în toate direcţiile, exceptând partea dinainte, tot astfel nu-ţi este îngăduit să te ocupi de investigaţii privind ceea ce este, fie înainte, fie înapoi, ci trebuie să te ocupi doar de timpul prezent al creaţiei» (p. *Hag.,* 77 c).

Antipatia pentru acest fel de cercetări îşi are sursa în două motive. În primul rând, aceste cercetări riscau să zdruncine credinţa religioasă[54]; de fapt, eminenţi învăţaţi evrei au suferit ei înşişi din pricina preocupării pentru aceste cercetări. Următoarea evocare este izbitoare: «Patru oameni au urcat până la Paradis: ben Azai, ben Zoma, Aher şi Akiva. Rabi Akiva spunea în legătură cu aceasta: Când veţi ajunge la treptele de marmură, aveţi grijă să nu exclamaţi: apă! apă! Ben Azai a contemplat şi a murit; ben Zoma a contemplat şi a înnebunit; Aher[55] a tăiat plantele; Akiva s-a întors în pace» *(Hag.,* 14 b).

Interpretarea acestui text ermetic este nesigură, cheia lui s-ar putea afla în aluzia la apă. Grecii, şi mai târziu gnosticii, considerau apa ca elementul primitiv din care a provenit crearea universului. Această credinţă este

---

53 *Bet* este a doua literă a alfabetului ebraic, nu prima. Ea are aproximativ forma unui pătrat deschis în partea stângă, deci înainte, întrucât ebraica se scrie de la dreapta spre stânga.

54 De fapt, corect este să se spună că rabinii nu condamnau cercetările raţionale şi susţineau relaţia dintre credinţă şi raţiune. Hillel afirma că «un ignorant nu poate să fie un om pios» *(Avot,* 2,6).

55 *Aher* semnifică: «altul». Numele său adevărat era Elişa ben Abuia. El a devenit gnostic şi a rupt-o cu iudaismul, aşa încât foştii săi colegi nu mai vorbeau despre dânsul decât sub această poreclă impersonală şi reprobatoare. Expresia: «a tăiat plantele» pare să fi fost o aluzie la apostazia sa.

menţionată formal în Talmud[56]. Deci s-ar putea ca Akiva să fi vrut să arate că trebuie negată teoria despre originea universului datorită principiului acvatic, când te apropii de «treptele.de marmură curată», adică de tronul lui Dumnezeu, imagine a realităţii supreme.

Pe de altă parte, dacă rabinii nu apreciau metafizica, se pare că aceasta se datora convingerii lor potrivit căreia problemele acestei lumi sunt mai mult decât suficiente să le ocupe minţile şi că dacă s-ar interesa de teoriile transcendente, aceasta le-ar abate atenţia de la chestiuni, practic, mai importante. «Ceea ce are însemnătate mai mult decât orice este acţiunea» *(Avot,* 1, 17), acesta a fost principiul care îi conducea[57].

Cu toate acestea, unii rabini au cultivat două ramuri ale misticii evreieşti, zise *maase bereşit* (opera creaţiei) după *Facerea* şi *maese merkava* (opera carului) după *Ezech.* I. Ei nu expuneau doctrinele respective decât în cadrul unui cerc privat de discipoli, aleşi individual. Nu există în Talmud nicio expunere a acestui învăţământ esoteric, cu excepţia câtorva elemente încorporate printre referinţele cosmologice ale Talmudului şi ale *Midraşului.* Aceste referinţe sunt din belşug, dar valoarea lor ştiinţifică este nulă. Ele nu rezultă din cercetări raţionale privind fenomenele din univers, ci mai degrabă încearcă să deducă din textul biblic ceea ce el ne învaţă referitor la originea şi alcătuirea lumii[58].

Este lesne de înţeles că rabinii au căutat în textul biblic lămuriri cu privire la chestiuni atât de serioase. Biblia declară (vorbeşte înţelepciunea): «Domnul m-a făcut cea dintâi dintre lucrările Lui, înaintea celor mai vechi

---

56 Vezi mai departe, în acest capitol.

57 Era o reacţie faţă de lucrările cu caracter mistic sau apocaliptic care circulau în acele vremuri de criză, privind existenţa statului evreu.

58 în schimb. Talmudul avertizează în repetate rânduri asupra pericolului pe care îl reprezintă speculaţia mistică în legătură cu aceste probleme, ea putând duce la apostazie sau ia nebunie, dacă se înfăptuieşte în lipsa unei cunoaşteri aprofundate a principiilor fundamentale ale monoteismului mozaic.

Mai pe larg despre mistica în epoca rabinică, în: R. Goetschel. *Kahala* (Ed. de Vest, 1992, p. 15-22); de asemenea, în M. R. Hayoun. *O istorie intelectualei a iudaismului,* voi. I, Ed. Hasefer, 1998, p. 191-194. (Nota trad.)

lucrări ale Lui. Eu am fost aşezată din veşnicie, înainte de orice început, înainte de a fi pământul» *(Prov.,* 8, 22 s). Înţelepciunea, înfăţişată astfel ca preexistând creării lumii, era în chip firesc identificată cu *Tom.* Dacă Dumnezeu a creat-o prima, trebuie că a avut un motiv pentru aceasta: se impunea să fie trasat un plan după care să se înalţe edificiul lumii. *«Tom* zice: Eu am fost instrumentul arhitectural al Sfântului Unic (binecuvântat fie El!). Când un rege omenesc clădeşte un palat, el obişnuieşte să-l construiască nu la întâmplare, ci urmând planurile unui arhitect. La rândul său, acesta nu se încrede în concepţiile sale abstracte; el are pergamente şi tabele, pentru a-şi reprezenta cum s-ar cuveni să fie dispuse apartamentele şi ieşirile. Aşa a procedat şi Sfântul Unic (binecuvântat fie El!): a examinat *Tom* şi a creat după modelul ei universul.» *(Geneza R.,* L 1).

Este o idee platoniciană pe care a adoptat-o Philon, scriind: «Când Dumnezeu a decis să creeze un stat puternic, El i-a conceput înainte de orice forma în spiritul Său, şi după această formă a făcut o lume perceptibilă doar pentru inteligenţă; după aceea El a completat-o, creând o lume vizibilă pentru simţuri, prima servindu-i drept model»[59]. *Tora* oglindea «spiritul» divin şi rabinii se instruiau din ea asupra procesului creaţiei şi asupra structurii universului. Aşa se explică majoritatea teoriilor cosmice care se întâlnesc în literatura rabinică.

Am văzut mai înainte că unul dintre atributele lui Dumnezeu constă în aceea ca a preexistat tuturor lucrurilor. Rezultă de aici că tot ce există în univers a fost, în mod necesar, creat şi că nimic n-a existat fără să fi avut un început. Rabinii se opuneau teoriei aristoteliciene a veşniciei materiei. Asupra acestei chestiuni este relatată o discuţie între rabinul Gămăliei şi un filosof. Acesta spunea: «Dumnezeul vostru este un mare meşter, dar a avut la dispoziţie materiale bune precum *tohu, bohu,* tenebrele, vântul, apa şi abisurile, care i-au slujit în opera sa»[60].

59 *Despre crearea lumii,* 4.

60 Toţi aceşti termeni se găsesc în primele versete ale *Facerii. Tohu* şi *bohu* sunt

Rabinul răspunse: «Blestemat să fii! Despre toate acestea Scrierea Sfântă arată că au fost create. Pentru *tohu* şi *bohu* s-a spus: „Eu dau propăşirea şi aduc restriştea” *(Isaia,* 45, 7). Pentru tenebre: „Eu întocmesc lumina şi fac întunericul” *(Ps.,* 148, 4). Pentru apă: „Lăudaţi-L, cerurile cerurilor şi voi, ape, care sunteţi deasupra cerurilor” *(Ps.,* 148, 4)». Pentru ce trebuie să-L Laude? «Pentru că El a poruncit şi au fost făcute» *(Ibidem,* 5). Cât despre vânt, s-a spus: «El a întocmit munţii şi a creat vântul!» *(Amos,* 4, 15). Iar despre abisuri: «Am fost născută (eu, înţelepciunea) când încă nu erau adâncuri» *(Prov., 8, 24). (Geneza R*” 1, 9).

Aceeaşi convingere profundă despre o *creaţie ex nihilo* se poate constata în această concluzie: «în prima zi au fost create zece lucruri: cerul şi pământul, *tohu* şi *bohu,* lumina şi tenebrele, vântul şi apa, durata zilei şi cea a nopţii» *(Hag.,* 12 *a).* Aceasta este enumerarea elementelor primare din care a fost alcătuit universul.

Să vedem ce noţiune îşi face Talmudul despre fiecare dintre ele:

CERUL. Termenul ebraic care desemnează cerul, *şamaim,* era explicat ca o combinaţie a cuvintelor *şem* şi *maim* (amplasarea apelor) sau *ea* şi *maim* (focul şi apa), spaţiul ceresc constând din aceste două elemente *(Hag.,* 12 a).

În Biblie, şapte cuvinte au semnificaţia: cer. Deci, există şapte ceruri. «Cerurile sunt în număr de şapte: *vilon, rakia, şehakim, zevul, maon, mahon* şi *aravot. Vilon* are doar funcţia de a se înfăşura în zori şi a se desfăşura seara, aşa cum stă scris: „El întinde cerurile ca o stofă subţire[61] şi le lăţeşte ca un cort ca să locuiască în el”. *(Isaia,* 40, 22). *Rakia* este ceea ce suportă soarele, luna, Stelele şi planetele, după cum s-a spus: „Dumnezeu i-a aşezat în întinderea *(rakia)* cerului” *(Facerea,* 1, 17). *Şehakim* este amplasarea râşniţelor care macină mana

---

traduse: «inform» şi «gol».

61 *Vilon* corespunde latinului *velum,* stofă uşoară; Dumnezeu se slujeşte de ea pentru a opri lumina soarelui în cursul nopţii; de aceea o înfăşoară în zori.

pentru cei drepţi, căci s-a spus: „El a poruncit norilor (*şehakim)* de sus şi a deschis porţile cerurilor, a plouat peste ei mană, ca să-i hrănească” *(Ps.,* 78, 23 5). *Zevul* este sediul Ierusalimului ceresc şi al templului, unde se înalţă altarul pe lângă care se află Mihail, marele prinţ, care oferă pe el o jertfă, precum stă scris: „Am zidit o casă care va fi locuinţa *(zevul)* ta, un loc unde vei locui pe vecie” (I *Regi,* 8, 13). De unde ştim că acest sălaş se numeşte cerul? Pentru că stă de asemenea scris: „Priveşte din cer şi vezi din locuinţa *(zevul)* Ta cea sfântă şi slăvită” *(Isaia,* 69, 15). În *maon* se află cetele de îngeri care slujesc şi care cântă noaptea, dar păstrează tăcerea în cursul zilei în cinstea lui Israel[62], aşa cum s-a spus: „Ziua, Domnul îmi dădea îndurarea Lui[63], iar noaptea cântam laudele Lui” *(Ps.,* 42, 8). De unde ştim că este vorba despre cer? Pentru că stă scris: „Priveşte din lăcaşul (*maon)* Tău cel sfânt din ceruri” *(Deuteronom,* 26, 15). *Mahon* conţine rezervele de zăpadă, de grindină, de rouă vătămătoare, de picături rotunde, dăunătoare ierburilor; porţile sale sunt din flăcări, precum s-a spus: „Domnul îţi va deschide comoara Lui cea bună” 1 *(Deuteronom,* 28, 12). De unde ştim că *mahon* semnifică cer? Pentru că stă scris: „Ascultă-l din ceruri din locul locuinţei talc *(mahonf* (I *Regi,* 8.39). În *aravot* se află dreptatea, judecata, caritatea, domeniile vieţii, ale păcii, ale binecuvântării; acolo se găsesc sufletele celor drepţi, spiritele şi sufletele care aşteaptă să fie create şi rouă cu ajutorul căreia, în viitor. Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va învia morţii. Acolo sălăşluiesc *ofanimii, serafimii,* sfintele *haiyof,* îngerii care fac slujbe, tronul slavei şi Regele, Dumnezeul cel viu, sublim şi slăvit, care se află deasupra lor. În nor. aşa cum s-a spus: „Faceţi drum Celui care înaintează pe nori (*aravot)*; numele său este Iah” *(Ps*” 68, 4)» *(Hag.,* 12 b).

În ceea ce priveşte materia din care a fost făcut

62 Pentru ca să poată fi auzite cântecele de laudă intonate de poporul lui Israel în cursul zilei.

63 Tăcerea impusă îngerilor este un semn de bunăvoinţă faţă de Israel, deoarece aceasta îi dă prilejul să cânte. Rabinii interpretau astfel versetul: «cântecul lui Israel va fi cu Mine (Dumnezeu)».

cerul, un rabin spune: «în momentul când Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a zis: „Să fie un firmament în mijlocul apelor!”, căderea de apă centrală s-a solidificat şi au fost create dintr-odată apele superioare şi inferioare» (*Geneza R.,* 4, 2). După o altă opinie, «focul a ţâşnit din înălţimi şi a lins suprafaţa firmamentului» *(ibidem).* Adică: focul a uscat suprafaţa apei şi a solidificat-o. O a treia teorie, speculând asupra etimologiei cuvântului *şamaim,* susţine: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a luat focul şi apa, le-a amestecat şi astfel a fost format cerul» (*Ibidem,* 7).

PĂMÂNTUL. La fel ca şi cerul, pământul este descris ca format din şapte pături suprapuse, pentru că Biblia utilizează pe rând şapte termeni diferiţi pentru a-l desemna *(Ester R.,* 1.12) 3.

Întrucât textul vorbeşte de comoara «bună», se trăgea concluzia că există şi o comoară de lucruri răufăcătoare.

2 *Ofemim* semnifică: *«roţi», haiyor.* «creaturi vii». Aceşti termeni provin din viziunea mistica a lui *Ezechiel* (cap. 1 şi ss); ci joacă un rol preponderent în topografia cerească, aşa cum o înţelegeau rabinii. Cât despre *serafimi, haia,* 6.2 îi descrie ca nişte fiinţe angelice care au aripi şi ale căror forme ţin parţial de om. parţial de animale.

5 Aceşti termeni sunt: Ereţ, Adama, Harabha, Şiya, labaşa, Arka Tebhel şi Heled. Cele şapte pământuri sunt separate între ele prin intervale de tornadă.

S-ar putea spune că cerul şi pământul au fost făurite cu aceleaşi materiale, dar părerile diferă în ceea ce priveşte numărul acestor clemente. «Cum a creat Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) acest univers? A luat, spune lohanan, două sculuri. unul de fier, celălalt de zăpadă, şi le-a amestecat; din acest amestec a fost creat universul». După r. Hanina, există patru clemente, corespunzând celor patru vânturi ale cerului. Sunt şase, declară r. Hama ben Hanina, corespunzând celor patru vânturi ale cerului, unui vânt suplimentar venind de sus şi altul venind de jos

(Geneza R –, 20, 3).

De ce au avut cerul şi pământul fiecare o origine independentă? Era şi aceasta o problemă controversată. «R. Eliezer zicea: Tot ce se găseşte în cer provine din cer; tot ce este pe pământ îşi are originea din pământ. El trăgea această concluzie din versetele 1, 7 din *Ps.,* 148: „Lăudaţi-l pe Domnul din înaltul cerurilor etc.; lăudaţi-l de pe pământ etc". „R. loşua zicea: Tot ce este fie în cer, fie pe pământ îşi are ca origine cerul. El deducea această concluzie din *Iov,* 37, 6; „Căci El (Dumnezeu) zice zăpezii: Cazi pe pământ". După cum zăpada există pe pământ, dar provine din cer, la fel se petrec lucrurile cu tot ce se află în cer şi pe pământ. R. Huna declara în numele lui r. Iosef: Tot ce este în cer şi pe pământ arc drept origine pământul, căci s-a spus: „Aşa cum ploaia şi zăpada coboară din cer" *(Isaia,* 55, 10). Deşi coboară din cer, ploaia a luat naştere pe pământ; la fel stau lucrurile cu toate cele ce se găsesc fie în cer, fie pe pământ» *(Geneza R.,* 12, 11).

O tradiţie relatează că în templu se găsea *even şatia* (o piatră fundamentală), numită aşa pentru că lumea se odihnea pe ea şi pentru că ea marca centrul în jurul căruia a fost creat pământul *(Ioma,* 64 b). Această legendă oglindeşte opinia care voia ca ţara sfântă, obiect al alegerii divine, să fi fost creată cea dintâi şi ca, la rândul său, amplasarea templului, cel mai sfânt dintre toate, să marcheze punctul exact unde a început procesul creator. Faimoasa piatră face deci aluzie la altă credinţă foarte răspândită în vechime şi pe care literatura rabinică o menţionează în chip expres în următorii termeni: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a aruncat o piatră în oceanul primordial şi din aceasta a provenit lumea» *(Ibidem).*

Rabinii împărtăşeau credinţa generală care îşi reprezenta pământul ca fiind plat şi susţinut de nişte stâlpi; însă nu toţi admiteau acelaşi număr. «Pe ce se înalţă pământul? Pe coloane, aşa cum s-a spus: «Zguduie pământul din temelia lui, de i se clatină stâlpii» *(Iov,* 9, 6). Coloanele se sprijină pe ape, cum stă scris: «El a întins pământul pe ape» *(Ps.,* 136, 6). Apele se sprijină pe munţi,

aşa cum s-a spus: «apele s-au oprit pe munţi» *(Ps.,* 104, 6). Munţii se sprijină pe vânt, după cum stă scris: «El a format munţii şi a creat vântul» *(Amos,* 4, 13). Vântul se sprijină pe uragan, după cum stă spus: «Vânt năprasnic care împlineşte formele Lui» *(Ps.,* 148, 8). Uraganul este atârnat de braţul Sfântului Unic (binecuvântat fie El!), după cum stă scris: «Sub braţele Lui cele veşnice este un loc de scăpare» *(Deuteronom,* 33, 27). Înţelepţii spun: Pământul se sprijină pe 12 coloane „căci e scris: «A pus hotare popoarelor după numărul copiilor lui Israel (adică al triburilor)» *(Deuteronom,* 32, 8). Alţii afirmă că sunt şapte coloane, pentru că s-a spus: «înţelepciunea şi-a tăiat cei şapte stâlpi» *(Prov.,* 9, 1). Iar r. Eliezer b. Şamua nu admitea decât o singură coloană: Pământul este sprijinit de un singur stâlp numit «cel drept», aşa cum stă scris: «Numai cel drept este temelia lumii» *(Prov.,* 10, 25) *(Hag.,* 12 b).

Iată ce se preda cu privire la dimensiunile lumii: «Egiptul ocupă o suprafaţă de patru sute de parasangi pătraţi; este a şaizecea parte din Etiopia, iar Etiopia este a şaizecea parte din lume» *(Taan.,* 10 a). În total: cinci sute şaptezeci şi şase de milioane de parasangi pătraţi. Parasanjul rabinilor corespunde la doi kilometri şi 570 de metri. Dar «a şaizecea parte» are un sens foarte elastic în Talmud şi nu urmăreşte exactitatea riguroasă. Se admitea că pământul are o grosime de o mie de coţi *(Suk.,* 53 b).

TOHU ŞI BOHU. Erau definite în felul următor: *«Tohu* este o linie mare care înconjoară întreaga lume şi din care provin tenebrele, după cum s-a spus: „Întunericul şi-l făcuse învelitoare, iar cortul Lui împrejurul Lui" *(Ps.,* 18, 11). *Bohu* desemnează pietrele acoperite de mâl şi înfundate în abisurile de unde a luat naştere apa, aşa cum s-a spus: „El va întinde funia pustiirii *(tohu)* şi cumpăna nimicirii *(bohuţ (Isaia,* 34, 11)» *(Hag.,* 12 a). Acestea erau deci cele două substanţe primordiale cu ajutorul cărora universul a căpătat existenţă: tenebrele (înţelese ca ceva creat, nu ca simpla absenţă a luminii) şi apa.

LUMINA. Se discută dacă crearea luminii a precedat

crearea lumii. «Rabi Isaac spunea că lumina a fost creată cea dintâi, înaintea oricărui alt lucru. Iată parabola unui rege care voia să construiască un palat într-un loc aflat în întuneric. Ce a făcut el? A aprins torţe şi felinare, pentru a şti unde se cuvenea să fie puse fundaţiile. Tot astfel, lumina a fost creată prima. După r. Nehemia însă, Dumnezeu a creat întâi lumea; gândiţi-vă la parabola regelui care a construit un palat şi după aceea l-a luminat cu ajutorul unor făclii şi felinare» *(Geneza R., 3, 1).*

Întrucât soarele datează abia din a patra zi a creaţiei, de unde şi-a tras originea lumina? La această întrebare au fost date două răspunsuri: Un rabin explica: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) s-a înfăşurat cu lumină, precum cu o manta, şi strălucirea splendorii sale a luminat universul de la un capăt la celălalt» *(Geneza* R., 3, 4). Un al doilea rabin susţinea că lumina a ţâşnit din amplasamentul pe care se va ridica templul, care – aşa cum am văzut – a fost centrul creării pământului *(Ibidem).* În ambele răspunsuri este aceeaşi idee: numai prin intermediul luminii spirituale care iradiază din Dumnezeu putea fi organizat haosul.

TENEBRELE. Aşa cum am spus, prin tenebre nu se înţelegea lipsa luminii, ci o substanţă creată. Potrivit legendei, una din întrebările pe care Alexandru Macedon le-a pus bătrânilor din sud a fost următoarea: «Ce a fost creat întâi, lumina sau tenebrele? Majoritatea s-a pronunţat pentru anterioritatea tenebrelor» *(Tamid, 32 a).* Acestea veneau din nord *(Numeri R.,* 8, 10).

VÂNTUL. Cuvântul ebraic *ruah (Facerea,* 1, 2) poate fi tradus prin «spirit» sau prin «vânt». Talmudul a adoptat a doua accepţiune şi vedea în vânt unul din factorii care au fost absolut necesari pentru crearea lumii. În şcolile talmudice se învăţa că «în fiecare zi suflă patru vânturi, cel din nord însoţindu-le pe toate; altfel, lumea n-ar putea exista nici măcar un ceas» *(B. b.,* 25 a). *jf,* Aşa cum observă comentatorul Raşi, vântul de la nord nu este nici excesiv de cald, nici îngheţat; el le temperează pe celelalte şi le face suportabile.

Iată un fragment de literatură populară care descrie

efectul produs de diferitele vânturi: «La sfârşitul ultimei zile a sărbătorii corturilor, în octombrie, întreg poporul priveşte fumul care se înalţă de pe altar. Dacă el se îndreaptă spre nord (sub acţiunea vântului de la miazăzi), se vor bucura săracii, iar proprietarii de pământuri vor suferi un prejudiciu, deoarece va fi multă ploaie şi roadele pământului vor putrezi; ele nu vor putea fi păstrate şi vor fi vândute la un preţ scăzut. Dacă fumul se îndreaptă spre sud (împins fiind de vântul de la miazănoapte), cei săraci vor suferi, iar bogătaşii se vor bucura, deoarece vor fi puţine ploi şi roadele vor putea fi adunate şi păstrate în condiţii bune. Dacă fumul se îndreaptă spre răsărit, toată lumea se va bucura, căci ploile vor produce o recoltă bogată. Dacă el se îndreaptă spre apus, toţi se vor întrista, deoarece vântul de la răsărit anunţă secetă» *(loma, 21 b).*

Această opinie nu se potriveşte cu alte afirmaţii privind acelaşi subiect. Se arată undeva că vântul de la răsărit este aducător de ploaie: «vântul de la răsărit agită lumea ca un diavol» *(B. b.,* 25 a). «Vântul de la răsărit face firmamentul la fel de negru ca noroiul» *(Sifre Deuteronom,* paragr. 300, 132 a). Pe de altă parte, vântul de la nord antrenează lipsă de ploaie. «Vântul de nord face aurul mai ieftin» *(B.b.,* 25 a). «Vântul de la nord face firmamentul curat ca aurul» *(Sifre, loc. cit.).* Acest vânt alungă norii şi produce uscăciunea. Recolta este slabă şi banii îşi pierd valoarea. Vântul de la sud aduce şi el ploaia. El «făcea să vină aversele şi să crească iarba» *(B. b.,* 25 a). Se relatează că rabi Zira «nu se ducea niciodată sub palmieri când sufla vântul de la sud» (*Şab.,* 32 s), deoarece era atât de violent, încât dezrădăcina arborii.

Iată cum sunt prezentate vânturile în altă parte: «Vântul de la nord este util vara şi vătămător iarna. Cel de la sud acţionează invers. Cel de la răsărit este totdeauna profitabil. Cel de la apus totdeauna dăunător» *(Sifre, loc. cit.).*

APA. Printre alte chestiuni controversate între cele două academii principale din secolul I, cea a lui Hillel şi cea a lui Şamai, cosmologia îşi avea locul ei. Vom menţiona

în primul rând divergenţele lor cu privire la ordinea creării cerului şi a pământului. Ea antrena o discuţie privind elementele primitive, îndeosebi se punea problema dacă apa este un asemenea element.

«R. Nehemia din Kefar Sihon se referea la acest text: „Căci Domnul a făcut în şase zile cerul, pământul, marea şi toate lucrurile ce sunt conţinute în ele" (*Ieşirea,* 20, 11). Aceste trei lucruri (cerul, pământul, apa) sunt cele trei elemente primordiale ale creării universului. Ele s-au menţinut fiecare câte trei zile, producând alte trei lucruri. Pământul a fost creat în prima zi, potrivit vederilor şcolii lui Hillel. El a rămas trei zile, prima, a doua şi a treia şi a produs arborii, vegetaţia şi grădina Edenului. Cerul a fost creat a doua zi; el s-a menţinut trei zile, a doua, a treia şi a patra, producând soarele, luna şi planetele. Apa a fost creată a treia zi şi s-a menţinut şi ea trei zile, a treia, a patra şi a cincea zi a produs păsările, peştii şi leviatanul. R. Azaria nu era de această părere. El îşi baza argumentul pe următorul text: „Ziua în care Domnul Dumnezeu a făcut cerul şi pământul" (*Facerea,* 2, 4). Două lucruri sunt elementele primordiale: cerul şi pământul. Fiecare dintre ele s-a menţinut trei zile; opera lor era terminată în a patra zi. Primul a fost creat cerul, potrivit vederilor şcolii lui Şamai. Cerul s-a menţinut trei zile, prima, a doua şi a treia, iar opera sa a fost.com: pictată în a patra zi. Cu ce a fost completată? Cu luminile cereşti. Pământul a fost creat în a treia zi, şi a dat naştere producţiilor sale's elementare. S-a menţinut trei zile, a treia, a patra şi a cincea, iar opera sa a fost completată în a şasea zi. Care a fost completarea? Omul» (*Geneza R.,* 12, 5).

O opinie radicală susţinea că apa fusese primul principiu ai elementelor, celelalte datorându-i ei originea lor: «La început, universul nu era decât ape suprapuse, aşa cum stă scris: „Spiritul lui Dumnezeu se mişca pe suprafaţa apelor" (*Facerea,* 1, 2). Apoi el le-a preschimbat în gheaţă, aşa cum stă scris: „El îşi azvârle gheaţa în bucăţi" (*Ps.,* 147, 17). Apoi a preschimbat gheaţa în pământ, după cum stă scris: „El a spus zăpezii: Fii

pământ!” *(Iov,* 37, 6)» (p. *Hag.,* 77 a).

«Întreaga lume este înconjurată de ocean» *(Eruv.,* 22 b). t Aceasta este coroborată cu legenda despre Alexandru Macedon, care a făcut odată o ascensiune, până ce «lumea i-a apărut cât o bilă, iar marea ca un talger (care o susţinea)» (p. A.Z., 42 c). Apele primitive au fost despărţite de către Dumnezeu în două părţi, una plasată în firmament, cealaltă jumătate formând oceanul *(Geneza R., 4, 4).*

Era discutată originea ploii. «R. Eliezer declara: întregul univers se adapă din ocean, aşa cum s-a spus: „Un abur se ridica de pe pământ şi uda toată faţa pământului” *(Facerea, 2,* 6). R. Iosue îi zise r. Eliezer: „Dar apa oceanului nu este sărată?

— Se îndulceşte în nori”, răspunse el. R. Iosue declară: „Universul întreg se adapă din apele aflate deasupra firmamentului, cum s-a spus: «Ţara se adapă din ploaia cerului»” *(Deuteronom,* 11, 11). Şi atunci, cum se poate explica textul: „Un abur se ridică de pe pământ”? Acest text ne învaţă că norii se umflă şi se înalţă spre firmament, unde îşi deschid gura ca o butelie şi primesc apa de ploaie, cum s-a spus: „Ei strecoară ploaia formată din aburul său” *(Iov,* 38, 27). Norii sunt perforaţi ca o strecurătoare şi lasă să cadă apa pe pământ. Între două picături de apă intervalul nu depăşeşte grosimea unui fir de păr, ceea ce are menirea să ne înveţe că o zi de ploaie este tot atât de mare în faţa Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) ca şi ziua în care au fost create cerul şi pământul» *(Taan.,* 9 b).

Deci, norul era imaginat ca un simplu vas gol, în care este vărsată apa venind din cer. Potrivit acestei teorii, tunetul avea ca explicaţie «norii antrenaţi într-un vârtej» sau «norii care îşi varsă apa unul în celălalt». Iată şi alte explicaţii: «O lumină puternică izbeşte un nor, care se sparge în boabe de grindină». Sau: «Norii nu sunt plini cu apă, un suflu de vânt trece prin deschizăturile lor, asemenea sunetului care scapă prin orificiul unei butelii». Sau: «Cel mai probabil este că, datorită luminii, norii se

învârt cu zgomot şi ploaia cade» *(Ber.,* 59 a).

DURATA ZILEI ŞI A NOPŢII. Întrucât, după Biblie, ziua şi noaptea au existat înainte de crearea soarelui şi a lunii, rezultă că timpul a fost un act de creaţie special. Dumnezeu a fixat durata zilei şi a nopţii, după aceea a potrivit la aceasta apariţia soarelui şi a lunii. În spatele acestei credinţe se percepe, poate, ideea potrivit căreia timpul nu înseamnă nimic pentru Dumnezeu şi nu a existat înainte ca Dumnezeu să fi creat lumea.

Un text rabinic reduce toate lucrurile numai la trei elemente: r «Trei lucruri create au precedat formarea universului; acestea sunt: apa, vântul şi focul. Apa a conceput şi a născut tenebrele; focul a conceput şi a născut lumina; vântul a conceput şi a născut înţelepciunea. Acestea sunt cele şase principii care reglementează universul: vântul, înţelepciunea, focul, lumina, tenebrele, apa» (*Exod.* /? 15, 22).

Potrivit unei teorii ciudate, toate lucrurile au fost create simultan în prima zi; abia după aceea ele şi-au luat înfăţişarea, în etape succesive. «Rabinii lehuda şi Nehemia discutau despre procesul creaţiei. R. lehuda zicea: „Cerni şi pământul au fost terminate" (*Facerea,* 2, 1) la timpul lor, „iar toată oştirea lor" a fost terminată la timpul ei, cu alte cuvinte în timpuri diferite. R. Nehemia îi zise: „Dar stă scris: «Iată originile cerului şi pământului când au fost create, în *ziua* în care Domnul Dumnezeu a făcut un pământ şi un cer»" *(Ibidem,* 4), ceea ce arată că totul a fost creat în aceeaşi zi. În aceeaşi zi pământul şi cerul au produs întreaga lor oştire». Celălalt replică: «Dar Biblia numeşte prima zi, a doua, a treia, a patra, a cincea, a şasea şi a şaptea.

— Lucrurile s-au pee trecut, răspunse r. Nehemia, ca la culesul smochinelor. Ele sunt puse toate într-un coş, dar fiecare este aleasă la timpul său» *t (Geneza R., 12, 4).*

Ce a fost creat întâi, cerul sau pământul? «Şcoala lui Şamai susţinea prioritatea cerului; şcoala lui Hillel – prioritatea pământului. Fiecare şcoală şi-a motivat părerea. Şcoala lui Şamai folosea o comparaţie: Dumnezeu

a acţionat ca un rege care şi-a făcut un tron, după care i-a dat o treaptă. Aşa zice Sfântul Unic (binecuvântat fie El!): „cerul este tronul meu, pământul este aşternutul picioarelor mele” (*Isaia,* 66, 1). Şcoala lui Hillel evocă un rege care îşi construieşte un palat. El începe prin etajele de jos înainte de a ajunge la cel mai de sus. R. Şimeon b. lohai zicea: „Sunt; uimit văzând că aceşti părinţi ai lumii, maeştrii şcolilor lui Hillel şi Şamai, se pot afla în dezacord cu privire la acest subiect. Eu I socotesc că cerul şi pământul au fost construite ca un vas şi capacul[64] său, întrucât stă scris: «Când le chem (cerni şi pământul), ele se înfăţişează împreună» (*Isaia,* 48, 13). – în acest caz (a fost întrebat el atunci), de ce Biblia numeşte când pământul înaintea cerului, când cerul înaintea pământului?

— Pentru a ne învăţa că atât unul, cât şi celălalt au o importanţă egală» (*Geneza R.,* 1, 15).

Din comparaţia folosită de şcoala lui Hillel, r. foheman deducea o concluzie diferită: „Un rege omenesc, când îşi clădeşte palat, construieşte întâi etajele de jos, după aceea pe cel de sus. Dar Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) construieşte ce este sus şi ce este jos în acelaşi timp» (*fbidem,* 12, 12).

În legătură cu aştrii, i se atribuie lui Dumnezeu următoarele spuse: «Am creat în firmament douăsprezece constelaţii; pentru fiecare dintre ele am creat treizeci de armate; pentru fiecare armată – treizeci de legiuni; pentru fiecare legiune – treizeci de corpuri; pentru fiecare corp – treizeci de cohorte; pentru fiecare cohortă – treizeci de tabere[65] şi în fiecare tabără am plasat 365 de mii de miriade de stele, corespunzând numărului zilelor anului solar» (*Ber.,* 32 b).

Acest total depăşeşte chiar şi evaluările astronomiei moderne şi nu trebuie luat *ad litteram*. În orice caz, se vede în ce măsură au avut rabinii sentimentul imensităţii lumii cereşti. Unul dintre rabini clasa aştrii în trei

64 Două părţi ale aceluiaşi obiect, făurite simultan.

65 Cuvinte împrumutate din terminologia militară a romanilor. Sistemul astral este clasificat după repartiţia unităţilor armatei romane.

categorii: mari, vizibili ziua; mici, vizibili noaptea; mijlocii, vizibili în amurg *(Şab.,* 35 b) [66].

A existat o unanimitate în a proclama că lumea, operă a lui Dumnezeu, care este perfect, trebuie să posede şi ea perfecţiunea, în toate privinţele. Aceasta s-a manifestat în clipa în care lumea a apărut. Un text din *Ecclesiast* (3, 11): «El a făcut orice lucru frumos la vremea lui» a fost prilej pentru următoarea observaţie: «Universul a fost creat la timpul său; nu se cuvenea să fie creat mai devreme. S-ar putea trage de aici concluzia că Sfântul Unic

(binecuvântat fie El!) a creat mai multe lumi şi le-a distrus, până ce a creat lumea prezentă şi a zis: Asta îmi place, spre deosebire de celelalte» *(Geneza R.,* 9, 22). «Parabolă despre un rege care a construit un palat; el l-a examinat şi a simţit o bucurie vie. «O, palatule! zise el, fie ca să-mi pricinuieşti totdeauna o satisfacţie la fel de mare ca în această clipă!» *(Ibidem,* 4).

Potrivit acestei teorii, orice lucru creat de către Dumnezeu trebuie să aibă neapărat o destinaţie binefăcătoare. În versetul (*Facerea,* 1, 31): «Dumnezeu a văzut tot ce făcuse şi iată că totul era foarte bine», prezenţa adverbului «foarte» în această apreciere era explicată ca neexcluzând nici moartea, nici înclinările rele inerente omului, nici suferinţele şi nici ghehena, căci fiecare dintre aceste lucruri contribuie până la urmă la binele rasei omeneşti». *(Geneza* R., 9, 5 – 9).

«Chiar şi ceea ce s-ar putea socoti ca inutil pe lumea aceasta, de pildă muştele, puricii, ţânţarii, sunt părticele necesare ordinii cosmice; toate au fost create pentru om de către Sfântul Unic (binecuvântat fie El!), da, chiar şi şerpii şi broaştele» *(Ibidem,* 10, 7). Talmudul dezvoltă acest gând: «Printre toate lucrurile pe care Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) le-a creat în universul său, el n-a creat niciunul care să fie inutil. El a creat melcul ca leac împotriva râiei; musca – remediu la înţepăturile de viespe;

---

66 în capitolul despre folclor din această carte se găseşte o enumerare a planetelor, cărora le era atribuită o influenţă asupra existenţei omeneşti.

ţânţarul – leac la muşcăturile şarpelui; şarpele – remediu pentru unele boli; păianjenul – remediu la înţepăturile scorpionului» *(Şab.,* 77 b).

«Din ce motiv istoria creaţiei începe cu litera *bet* şi nu cu *alef,* prima literă a alfabetului? Pentru că *bet* este iniţială cuvântului *beraha* (binecuvântare), iar *alef* – iniţială cuvântului *arira* (blestem). Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a zis: Nu vreau să creez universul meu decât prin *bet,* pentru ca cei care vor veni pe lume să nu spună: Cum să se poată menţine lumea de vreme ce a fost creată printr-o literă rău prevestitoare? Da, vreau s-o creez cu o literă de bun augur; poate că aşa se va menţine» (p. *Hag., 11* c).

Efectiv, universul scapă oricărei critici. «Când un rege omenesc îşi înalţă un palat, poporul intră în el şi îl critică. Ar fi fost mai bine dacă coloanele ar fi fost mai înalte, de asemenea şi pe 5 reţii, iar acoperişul nu atât de jos. Dar niciodată nu s-a aflat vreun om care să zică: «Aş fi preferat să am trei ochi, trei mâini sau trei picioare, să merg pe cap sau să am faţa întoarsă spre spate! Dacă ne este îngăduit să ne exprimăm astfel. Regele suprem al regilor. Sfântul Unic (binecuvântat fie El!), şi curtea sa (de îngeri) au deliberat cu privire la fiecare dintre membrele pe care le avem şi i-au stabilit locul cel mai potrivit.» *(Geneza R –,* 12.1; *Sifra Deutero*nrun, paragr. 307; 132 b).

Universul a fost creat ca să slujească drept sălaş oamenilor şi tot ceea ce el conţine a fost amenajat pentru binele acestora. «Dumnezeu l-a creat pe om anume, deoarece crease înainte ceea ce este necesar pentru subzistenţa lui şi abia după aceea l-a creat şi pe om. Îngerii oficianţi, nedumeriţi, l-au întrebat pe Sfântul Unic (binecuvântat fie El!): O, Rege al Universului, „ce este omul ca să te gândeşti la el şi fiul omului ca să-l bagi în seamă?” *(Ps*” 8, 9). Cu ce intenţie este creat acesta, care aduce tulburare? El le răspunse: „Nu vă întrebaţi: de ce am creat „oile şi boii, fiarele câmpului?” *(Ibidem,* 7). De ce am creat „păsările cerului şi peştii din mare”? *(Ibidem,* 8). Iată parabola unui rege care avea un turn plin cu proviziile

cele mai bune. Dacă el n-ar invita niciodată vreun oaspete, cum ar mai putea avea plăcere de pe urma acestor măsuri de prevedere? Atunci îngerii strigară: „O, Doamne, Dumnezeul nostru, cât de măreţ este numele Tău pe tot pământul!” *(Ibidem.* 9). „Fă ceea ce vei socoti că este bine”» *(Geneza R.,* 8 b).

Aşa încât, cu ce intenţie l-a creat Dumnezeu pe om şi lumea? Scopul ultim este indicat în acest aforism: «Toate cele create de Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) în univers Le-a făcut pentru slava Sa» *(Avat,* 6, 11). Doctrina rabinică despre om este dezvoltarea acestei idei (vezi capitolul III).

II. Transcendenţă şi imanenţă

Cum privea învăţământul rabinic relaţia lui Dumnezeu cu lumea? Există transcendenţă a lui Dumnezeu, este el oare conceput ca foarte îndepărtat de creaturile sale? Sau se menţine el în apropierea lor, în contact cu ele? Răspunsul corect se află într-o combinare a acestor două idei. Rabinii nu le socoteau contradictorii sau excluzându-se una pe cealaltă, ci mai degrabă complementare.

Când îşi reprezentau măreţia inefabilă a Creatorului, perfecţiunea sa absolută, puterea lui nemărginită, ei vorbeau cu veneraţie despre Dumnezeu ca despre o existenţă plasată infinit mai sus şi dincolo de limitele lumii acesteia. În acelaşi timp însă, ci sesizau cât de puţin accesibil este acest Dumnezeu transcendent pentru fiinţa omenească; covârşit de problemele vieţii de zi cu zi, omul aspiră la comuniunea cu un consolator, un sprijin, o călăuză care să-l îndrume în incertitudinile şi luptele sale. De aceea rabinii subliniau doctrina că Dumnezeu este în acelaşi timp transcendent şi imanent lumii pe care a creat-o. Dumnezeu se ţine aproape de toţi cei care îl invocă sincer, din toată inima.

După cum am văzut, cosmologia talmudică localiza divinitatea în al şaptelea cer, prin urmare la o depărtare infinită faţă de pământ. Inspiraţia acelei epoci nu-şi putea lua un avânt mai îndrăzneţ decât descriind în felul următor imensitatea distanţei dintre lăcaşul lui Dumnezeu şi lumea

în care vieţuieşte omul: «Grosimea fiecărui firmament corespunde unui marş de 500 de ani. La fel de mare este spaţiul cuprins între fiecare dintre cele şapte ceruri. Dar deasupra lor se află sfintele *haiyot.* Piciorul lor măsoară cât toate spaţiile despre care am vorbit, glezna lor tot atâta, pulpa lor la fel. genunchii lor de asemenea, coapsa lor la fel, trunchiul lor tot atâta, ceafa lor tot atâta, capul lor la fel, cornul lor tot atâta. Deasupra lor este tronul slavei; picioarele acestuia au aceleaşi dimensiuni, la fel cu tronul însuşi. Regele, Dumnezeul cel viu şi veşnic, înalt şi slăvit, şade deasupra» (*Hag.,* 13 a).

Iată cum era explicat începutul cântării lui Moise din *Ieşirea,* 15, 2: «Vreau să-i cânt Domnului, căci şi-a arătat slava». «Aceasta desemnează un cântec Celui care este înălţat infinit deasupra celor plasate foarte sus, aşa cum spunea un învăţat: Regele animalelor sălbatice este leul, regele animalelor domestice este boul, regele păsărilor este vulturul, omul este înălţat deasupra lor, şi mai sus decât toţi, mai sus decât întreg universul, este slăvit Sfântul Unic (binecuvântat fie El!)» *(Hag.,* 18 b). Aşa era scoasă în evidenţă măreţia divină şi era evitată şi eroarea panteismului, care L-ar identifica pe Creator cu creaţia Sa.

Totuşi, Talmudul face un loc mult mai important noţiunii de imanenţă a lui Dumnezeu în lume şi a apropierii Sale faţă de om. Aceasta rezultă, ca un corolar, din principiul omniprezenţei Sale. Citatul care urmează va arăta în ce fel rabinii realizau o sinteză fericită a acestor două aspecte ale divinităţii: «Un idol pare a fi foarte apropiat, la îndemâna fiecăruia; în realitate, el este foarte departe. De ce? „îl poartă, îl iau pe umăr, îl pun la locul lui; acolo rămâne şi nu se mişcă din loc. Apoi strigă la el, dar nu răspunde, nici nu-i scapă din nevoie” (*Isaia,* 46, 7). În definitiv, (idolatrii) îşi au dumnezeul cu sine, acasă la ei, dar ar putea să se roage de el cu strigăte mari, până să-şi piardă viaţa, fără ca el să-i asculte sau să-i ajute. Dimpotrivă, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) pare a fi la depărtare infinită, în vreme ce, în realitate, nimic nu este mai aproape (de noi) decât El, Urmează pomenirea

distanţei incomensurabile care desparte lăcaşul divin de pământ, textul citat mai sus, şi se ajunge la morala care se degajează din aceste consideraţii: «Cu toate că este înălţat deasupra universului său, este de-ajuns ca un om să intre într-o sinagogă, să stea după un stâlp (adică în obscuritate) şi să murmure o rugăciune, pentru ca Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) să-i asculte cererea. Există oare vreun Dumnezeu mai apropiat decât Cel care nu este mai vizibil pentru creaturile Sale decât este gura pentru ureche?» (p. *Ber.,* 13 a).

În versetul 4, 7 din *Deuteronom*: «Care este, într-adevăr, acel neam aşa de mare, încât să-şi aibă dumnezeii aşa de apropiaţi cum avem noi pe Domnul, Dumnezeul nostru?», adjectivul: «apropiaţi» este la plural. Faptul este explicat prin formula «orice fel de proximitate posibilă». Deci, Dumnezeu este aproape de noi în gradul suprem (*Ibidem).*

Misiunea lui Abraham a avut ca rezultat proclamarea suveranităţii lui Dumnezeu atât pe pământ, cât şi în cer. «Până când a venit părintele nostru Abraham, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a fost ca şi cum n-ar fi domnit decât în lumea cerească, precum s-a spus: «Domnul, Dumnezeul cerului m-a scos din casa tatălui meu» *(Facerea,* 29, 7). Dar din clipa în care a venit pe lumea aceasta Abraham, el a stabilit regalitatea lui Dumnezeu şi pe pământ, precum stă scris: «Te voi face să juri pe Dumnezeul cerului şi pe Dumnezeul pământului» (*Ibidem,* 4) *(Sifre Deuteronom,* paragr. 313; 134 b).

Numele de rege aplicat în mod curent lui Dumnezeu nu vrea să sugereze nicio idee de distanţă, de îndepărtare. Numai printr-o eroare acest rege ar putea fi văzut (aşa cum erau văzuţi regii orientali) ca un potentat care se sustrage cu străşnicie vederii supuşilor săi. Regalitatea lui Dumnezeu îl evocă sub aspectul măreţiei sale; în plus, i se alătură adesea cuvintele: «Tatăl nostru» care, la fel cu «Regele nostru» folosit singur, îndepărtează orice aluzie la o înţelegere autocratică.

Vrând să utilizeze doctrina imanenţei lui Dumnezeu,

dar ferindu-se să dea de înţeles că el ar putea fi localizat într-un punct determinat, rabinii au inventat anumite expresii despre prezenţa divină, care exclud din această noţiune orice materialitate. Cel mai răspândit dintre aceşti termeni este: *şehina,* care are sensul literal: «rezidenţă». Acest termen se aplică manifestării lui Dumnezeu pe scena acestei lumi, deşi rămâne în cel mai depărtat dintre ceruri. După cum soarele luminează cu razele sale pământul întreg, tot aşa şi *şehina,* strălucirea divinităţii, îşi face simţită pretutindeni prezenţa *(Sanh.,* 39 a). (Vezi cap. I, *Omniprezenţa).*

De aceea *şehina* este descrisă adesea ca luminoasă. Următorul text din Biblie: «pământul strălucea de slava sa» *(Ezech.,* 43, 2) a fost comentat astfel: «aceasta este faţa *şehinei» (A. RN., 2).* «Să vă acorde lumina *şehinei» (Numeri R.,* 11, 5) – aceasta este interpretarea dată binecuvântării sacerdotale din *Numeri,* 6, 25: «Domnul să facă să lumineze faţa Lui peste tine».

S-ar putea spune că prezenţa divină stabileşte contactul cel mai intim între Dumnezeu şi fiinţele omeneşti; în acest fel el împărtăşeşte toate necazurile lor. «Când cineva se află la o ananghie oarecare, ce spune *şehina?* Ea zice: «Capul mi-este greu, braţele îmi atârnă cu greutate». Dacă Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) suferă atât de mult când este vărsat sângele unui om rău, cât de mare trebuie să-i fie suferinţa dacă este vorba de sângele unui om drept!» *(Hag.,* 10 b).

Cu toate că *şehina* este atotprezentă, i se resimte mai bine prezenţa în anumite locuri sau împrejurări, al căror caracter sacral urmăreşte să le armonizeze din punct de vedere spiritual cu însuşi Dumnezeu. În special în legătură cu porunca: «îmi vor face un lăcaş sfânt, voi locui în mijlocul lor» *(Ieşirea,* 25, 8), cortul întâlnirii era considerat ca un loc unde *şehina* se manifesta cu mai multă intensitate decât în altă parte. Candelabrul tabernacolului ardea «în afara vălului mărturiei» *(Levit.,* 24, 3), în aşa fel încât să «ateste oricui vine pe lume că *şehina* locuieşte în mijlocul lui Israel» *(Şab.,* 22 b). Construirea sanctuarului a

avut drept scop stabilirea unui mediu în care Dumnezeu să poată locui printre creaturile sale. Acest punct de vedere este expus în chip delicat în felul următor: «începând din prima zi când Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a creat Universul, el a simţit dorinţa de a se stabili printre creaturile sale, în regiunile inferioare, dar s-a abţinut. Cu toate acestea, mai târziu, când a fost înălţat tabemecolul şi când Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a făcut să se afle acolo *şehina,* El a zis: «Să stea scris că lumea a fost creată în această zi» *(Numeri R.,* 13, 6). Se pare că trebuia înţeles că lumea nu putea fi considerată că există în realitate, în sensul deplin al cuvântului, câtă vreme *şehina* nu-şi fixase lăcaşul printre oameni, mulţumită înălţării sanctuarului.

La întrebarea: cum se face că Dumnezeu, a Cărui prezenţă umple spaţiul, a putut să-şi aleagă un lăcaş pământean? răspunsul era: «Când Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) i-a zis lui Moise: „Fă pentru mine un tabernacol", Moise, înmărmurit, a strigat: „Slava Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) umple lumile, acolo-sus şi aici-jos şi îmi porunceşte să-i fac un tabernacol!". În afară de aceasta, El a prevăzut că Solomon va voi mai târziu să înalţe un templu mai mare decât tabernacolul şi că va declara faţă de Sfântul Unic (binecuvântat fie El!): „Va locui oare cu adevărat Dumnezeu pe pământ? Iată că cerurile şi cerurile cerurilor nu pot să te cuprindă, cu atât mai puţin casa aceasta pe care ţi-am clădit-o eu!" (*I Regi,* 8, 27). Moise zise atunci: „Dacă Solomon, al cărui templu este mult mai cuprinzător decât tabernacolul, vorbeşte în acest fel, cu atât mai mult se cuvine să vorbesc şi eu la fel!" Dar

Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îi zise: „Gândurile mele nu sunt gândurile tale. Dacă vreau, îmi pot face lăcaşul într-un spaţiu cuprins între douăzeci de scânduri la nord şi la sud şi opt scânduri: la apus[67]. Mai mult decât atât, pot coborî şi strânge *şehina* mea într-un cot pătrat"» *(Exod. R.,* 34, 1).

---

67 Este numărul scândurilor folosite pentru construirea tabernacolului *(ieşirea,* 26,18 ss).

Ceea ce se aplică templului era valabil şi în ce priveşte locurile de rugăciune şi de studiu care, şi ele, îndreaptă spiritul omenesc spre Dumnezeu. «De unde provine afirmaţia că Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) se găseşte la sinagogă? Cum s-a spus: „Dumnezeu se află în adunarea divină". Şi de unde vine afirmaţia că dacă zece oameni se adună pentru a se ruga, *şehina* este în mijlocul lor? Cum stă scris: „Dumnezeu se află în adunarea divină"[68]. Şi de unde provine afirmaţia că dacă trei oameni stau împreună? pentru a judeca, *şehina* este în mijlocul lor? Cum stă scris: El judecă în mijlocul magistraţilor?"[69] *(Ibidem).* Şi de unde vine afirâg mafia că dacă doi oameni se aşază pentru a studia împreună *Tora, § şehina* este în mijlocul lor? Cum s-a spus: „Atunci cei care se tem de Domnul îşi vorbiră unul celuilalt[70]. Domnul a fost atent şi a ascultat" *(Malah.,* 3, 16). Şi de unde vine afirmaţia că, chiar dacă un singur om se aşază şi se dedă studierii *Torei, şehina* este cu; el? Cum stă scris: „În orice loc unde vei pomeni numele meu, voi 1 veni la tine şi te voi binecuvânta" *(Ieşirea,* 20, 24).» *(Ber.,* ba). La fel, iată ce afirma r. Şimon ben lohai: «Oriunde merge cel drept, *şehina* îl însoţeşte» *(Geneza R.,* 81 b).

Dacă rugăciunea şi studiul sfânt îl fac pe om mai receptiv la r *şehina,* păcătuirea produce efectul exact contrar: o îndepărtează; deci prezenţa ei nu mai este resimţită şi, practic, ea nu mai există pentru păcătos. Rabinii ziceau: «Cine păcătuieşte în taină calcă pe piciorul *şehinei» (Kid.,* 31 a). «Un om nu poate străbate nici măcar un spaţiu de patru coţi având o atitudine trufaşă, căci pământul întreg este plin de slava lui Dumnezeu» *(Ibidem).*

«Când un om face necazuri tatălui şi mamei sale, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) zice: „Am făcut bine că

---

68 Numărul zece constituie o adunare. Pentru a sluji la sinagogă, este necesară prezenţa a cel puţin zece adulţi de sex masculin.

69 Propriu-zis, *Elohim* nu semnifică «judecători», «magistraţi», ci «Dumnezeu», care acţionează ca «judecător». Legea evreiască cere prezenţa a cel puţin trei judecători pentru examinarea unei cauze.

70 «Unul cu altul» implică un minim de doi interlocutori; întrucât este vorba de oameni cucernici, se presupune că discută despre *Tora.*

nu m-am statornicit printre ei, căci dacă aş fi rămas acolo, aş fi simţit şi eu necazul"» (*Ibidem).*

«La început, *şehina* îşi avea sediul în regiunile inferioare. Când a păcătuit Adam, ea a urcat în primul cer. Când a păcătuit Cain, a urcat în al doilea cer. În generaţia lui Enoh[71], a primit-o al treilea cer; când cu potopul – al patrulea cer; în epoca turnului Babel – al cincilea cer; sodomiţii au fost ocazia plecării ei spre a şaselea cer; egiptenii contemporani cu Abraham au prilejuit ascensiunea ei spre al şaptelea cer. În schimb, apariţia a şapte oameni drepţi a făcut-o să coboare; Abraham a readus-o la al şaselea cer, Isaac la al cincilea, Iacob la al patrulea, Levi la al treilea, Kohat (fiul lui Levi) la al doilea, Amram (fiul lui Kohat şi tatăl lui Moise) la primul cer, iar Moise a fost pricina coborârii *şehinei* din înalturi până aici-jos, pe pământ» *(Geneza R., V), T).* Rabinii afirmau sistematic că oamenii răi îndepărtează *şehina* de lăcaşul oamenilor, dar cei drepţi redau binecuvântarea ei spiţei omeneşti.

Altă noţiune rabinică menită să marcheze proximitatea lui Dumnezeu şi influenţa sa directă asupra omului este noţiunea de *ruah hakodeş* (spiritul sfânt). Uneori acesta pare a se identifica cu *şehina,* exprimând imanenţa divină în această lume ca afectată de ceea ce se petrece în ea. De exemplu, se povesteşte că, după distrugerea templului, împăratul Vespasian apus să fie îmbarcaţi în trei corăbii tineri evrei şi evreice destinaţi caselor de prostituţie din Roma. În timpul călătoriei, toţi aceşti expatriaţi au preferat să se arunce în mare decât să accepte o soartă atât de ruşinoasă.

Istoria se termină declarând că, la acest spectacol crud, spiritul 5 sfânt a plâns şi a zis: «Plâng pentru ei» *(Plângeri,* 1, 16) *(Plângeri* R., 1, 45).

f Mai des, acest termen desemnează înzestrarea cu capacităţi, speciale, acordată câte unuia. Profeţia, concepută ca aptitudinea de a interpreta voinţa lui

---

71 *Facerea,* 4, 20 este înţeles astfel: «Aceasta a fos > ci când au fost comise profanări prin invocarea numelui Domnului», aui.j atunci când au început să se dedea idolatriei.

Dumnezeu, este un efect al spiritului sfânt[72]. Acela care posedă aptitudinea aceasta primeşte şi darul pre, ştiinţei. Astfel, ni se spune: oamenii din timpurile preistorice[73], care: dispuneau de spiritul sfânt, au dat copiilor lor nume care indică evenimente care urmau să se producă mai târziu în viaţa lor; dimpotrivă, noi, care nu putem folosi spiritul sfânt, dăm copiilor noştri nume de-ale strămoşilor noştri» *(Geneza R.,* 37, 7).

Isaac i-a dat lui Iacob o a doua binecuvântare, «pentru că a văzut, prin spiritul sfânt, că descendenţii lui vor fi exilaţi printre naţiunile lumii» *(Geneza R.,* 75, 8). La întrebarea: de ce a plâns

I Iacob sărutând-o pe Raşela? *(Facerea,* 29, 11) se răspundea: «el a văzut prin spiritul sfânt că nu va fi înmormântat alături de dânsa» *(Geneza R.,* 70, 12). «Ajutat de spiritul sfânt, Moise a prevăzut că Israelul va fi oprimat de către suverani păgâni» (p. *Hor.,* 48 c).

Efectul de atragere sau de respingere pe care efortul omului este susceptibil să-l producă asupra *şehinei* poate atinge şi spiritul sfânt. «Cel care studiază *Tora* în vederea îndeplinirii preceptelor sale este demn să primească spiritul sfânt» *(Levit. R.,* 35, 7). 2 «Când fiii lui Samuel şi-au îndreptat purtarea, ei au devenit demni şi de spiritul sfânt» *(Numeri R.,* 10, 5). Invers, «Esau, prin răutatea sa, l-a lipsit pe tatăl său de spiritul sfânt» *(Geneza R.,* 68, 4).

I O altă manifestare a imanenţei divine este *bat Kol,* literal: «fiica unei voci». Aceasta se referă la manifestarea supranaturală potrivit căreia voinţa lui Dumnezeu a fost comunicată oamenilor, îndeosebi când n-au mai apărut profeţi evrei. «După moartea lui Hagai, a lui Zaharia şi a lui Malahi, ultimul dintre profeţi, spiritul sfânt l-a părăsit pe Israel. Totuşi acesta a primit comunicări din partea lui Dumnezeu prin intermediul a *bat Kol» (Tosifta Soţ.*

13.2) . Exemple: «lohanan, marele preot[74], a auzit o *bat Kol* care anunţa că tinerii (fiii săi), plecaţi ia război

---

72 Vezi capitolul *Revelaţia.*

73[1] Cei pe care îi enumeră *Facerea,* 10

74 loan Hyrcan, regele ludeei (133-103 î.e.a.).

contra lui Antioh, au fost biruitori» *(Sat.,* 33 a) [75]. «Când Solomon a trebuit să hotărască în litigiu care este mama copilului, o *bat Kol* i-a desemnat-o: „Iată pe aceea dintre cele două căreia îi aparţine copilul”» *(I Reg.,* 3, *TI) (Geneza R.,* 85, 12).

Bat Kol îl face uneori pe om să cunoască sentimentele şi intenţiile lui Dumnezeu. Un rabin s-a dus odată să se roage printre ruine. Acolo a auzit o *bat Kol* care gemea ca o porumbiţă, murmurând: «Vai! O, copiii mei! Nedreptăţile lor m-au făcut să distrug casa mea, să dau pradă focului Templul sacru, să-i exilez pe ei printre naţiuni!» *(Ber.,* 3 a). Când rabi Akiva a suferit martiriul, el şi-a dat sufletul în clipa când aceste cuvinte îi veneau pe buze: „Domnul Dumnezeu este unic”. De îndată s-a auzit o *bat Kol,* care declara: „Tu eşti fericit, rabi Akiva, dându-ţi sufletul cu acest cuvânt: *unici”*» *(Ibidem,* 61 a).

Se spune că *bat Kol* a fost aceea care a pus capăt îndelungatului conflict dintre cele două mari şcoli rabinice: «Vreme de trei ani s-au disputat şcolile lui Şamai şi Hillel; fiecare dintre ele declara că legile trebuie interpretate în felul în care credea. Se auzi însă o *bat Kol* care a proclamat: „Fiecare dintre ele rosteşte spusele Dumnezeului cel viu, dar decizia în drept se acordă cu şcoala lui Hillel”» *(Eruv.,* 13 b).

În asemenea materie *bat Kol* nu era recunoscută totdeauna ca fiind instanţa supremă. S-a întâmplat că o discuţie violentă l-a opus pe r. Eliezer colegilor săi, într-o problemă de drept. «R. Eliezer a adus toate argumentele cu putinţă în sprijinul opiniei sale; dar colegii săi nu s-au declarat convinşi. El le-a spus atunci: „Dacă legea îmi dă dreptate, fie ca roşcovul pe care îl avem în faţă să dovedească!”. Roşcovul şi-a schimbat locul, s-a deplasat cu 100 de coţi (unii spun că s-a mutat la 400 coţi distanţă). Atunci ei spuseră: „De la un roşcov nu se poate obţine nicio dovadă”.

Atunci r. Eliezer le spuse: „Dacă legea este conformă cu vederile mele, fie ca acest pârâu s-o dovedească!”. De

75 Aceeaşi istorioară este povestită de Josephus *(Antich.,* 13,10, 3)

îndată curentul apei se inversă, apa porni în direcţia izvorului său. Dar colegii obiectară: „Un curs de apă nu oferă dovada pe care o cerem”. Atunci el le spuse: „Dacă legea aprobă vederile mele, fie ca s-o dovedească pereţii acestei case de studiu!”. Ca răspuns, pereţii se înclinară, fiind pe cale să se prăbuşească. Însă r. loşua pomi să-i mustre: „Dacă cei care studiază legea, zise el, au o dispută asupra unui punct de drept, ce vă priveşte pe voi?”. Din respect pentru r. loşua, înclinarea pereţilor încetă, ei nu se prăbuşiră, dar din respect pentru r. Eliezer, ei nu se mai îndreptară, rămaseră îndoiţi, în cele din urmă, r. Eliezer strigă: „Dacă legea este de partea mea, fie ca cerul să trimită dovada!”. Se auzi atunci o *bat Kol* care declară: „Ce aveţi împotriva lui r. Eliezer? Hotărârea legală este totdeauna conformă cu poziţia sa”. Atunci, r. loşua se ridică şi proclamă: „Aceasta nu este în cer” *(Deuteronom,* 30, 12). Ce semnificaţie are această povestire? R. Ieremia zicea: „Întrucât Tora a fost dată o dată pentru totdeauna pe muntele Sinai, nu se poate acorda atenţie unei *bat Kol”» (B. m.,* 59 b). Prin acest procedeu elegant, s-a stabilit că numai raţiunea trebuie să decidă care este interpretarea corectă a legii.

Din toate cele spuse până aici rezultă că nu se poate susţine în concepţia talmudică despre Dumnezeu o transcendenţă absolută. Dar învăţaţii lui Israel refuzau să-L identifice pe Dumnezeu cu universul, care este opera Sa, şi insistau asupra faptului înălţării Sale supreme deasupra domeniului oamenilor. Ei îşi reprezentau lumea ca fiind pătrunsă de la un capăt până la celălalt de omniprezenţa *şehinei.* Dumnezeu este deasupra universului şi, în acelaşi timp, însuşi sufletul universului.

III. Angelologie

Universul, aşa cum îl priveşte Talmudul, este locuit de două categorii de fiinţe: *elionimii* (cei de sus) sau îngerii, şi *tahtonimii* (cei de jos) sau rasa omenească. Învăţământul angelologie al rabinilor este foarte bogat, dar nu ei l-au creat. În Biblie se găseşte deja descrierea unei curţi cereşti în care Dumnezeu este regele, înconjurat de o

mulţime de servitori[76], iar îngerii, servi ai Celui Foarte înalt, sunt adeseori numiţi în povestirile sacre.

Îndrăgostit de pitoresc şi de culori somptuoase, sufletul oriental a amplificat aceste tablouri cereşti, încărcându-le cu trăsături mereu mai bogate. Această elaborare poate fi urmărită prin intermediul literaturii postbiblice (apocrife şi pseudoepigrafe); ea culminează în Talmud şi în *Midraş.*

Cu siguranţă, angelologia talmudică nu s-a constituit cu scopul de a închipui intermediari între Dumnezeu şi lume, aşa cum se crede uneori. Ceea ce am spus despre inanenţa divină dovedeşte că nu se simţea nevoia de a plasa alte fiinţe între Dumnezeu şi oameni şi că nu trebuia să li se atribuie anumite localizări. În realitate, era vorba să fie slăvit Dumnezeu. Printr-o experienţă de toate. zilele, poporul vedea pe suveranul ţării respective înconjurat de i onoruri supreme şi privit cu respectul cel mai adânc. Cu cât anturajul lui era mai măreţ, iar suita mai numeroasă, cu atât creştea şi admiraţia pentru el.

Religia prescrie evreului să-l cinstească pe rege. În prezenţa unui conducător păgân, el trebuie să pronunţe următoarea formulă: «Binecuvântat fii Tu, Doamne Dumnezeul nostru, Regele universului, care ai făcut ca fiinţele Tale să ia parte la slava Ta» şi «era obligat să se ducă acolo pe unde trecea regele, pentru a-l saluta»; *(Ber.,* 58 a). Cu toate acestea, evreul continua să considere orice (

monarh pământean o fiinţă de carne şi sânge, un muritor ca şi el. i

Dumnezeu era regele regilor, suveranul întregului univers şi dacă imaginaţia sa îşi reprezenta «regalitatea terestră ca fiind a se)

mânătoare celei din cer» *(Ibidem),* o făcea totuşi la o scară infinit mai mică. Stăpân suveran al unui regat fără limite, Dumnezeu trebuie să aibă un corp considerabil de servitori pentru a-l executa poruncile.

Demne de a se ţine pe lângă tronul slavei, aceste

76 Vezi / *Regi,* 22, 14; *tsaia,* 6, 8 ss; *Iov,* I, 1

fiinţe, înfgerii, erau în mod necesar nişte creaturi superior făurite în raport cu oamenii. Dar şi ei au fost creaţi, iar perfecţiunea lor nu va atinge niciodată pe cea a lui Dumnezeu. «Când au fost creaţi îngerii?». R. lohanan zicea: în ziua a doua, deoarece stă scris: «El a format cu apele culmea locuinţei sale. Din vânturi îţi faci soli şi din flăcări de foc slujitori» *(Ps.,* 104, 3 s). R. Hanina zicea: A cincea zi, deoarece stă scris: «Fiinţe înaripate să zboare pe pământ» *(Facerea,* 1, 30) şi: «cu două aripi (serafimii) zburau» *(Isaia,* 6, 2). Cu toţii, învăţaţii admit că îngerii n-au fost creaţi în prima zi, «în aşa fel ca poporul să nu zică cumva că Mihail a întins cerul în partea de la sud a firmamentului şi Gabriel în partea de la nord» *(Geneza R.,* 1, 3).

Întâlnim o altă părere cu privire la crearea îngerilor, expri? mată în conversaţia dintre împăratul Hadrian şi r. Josua b. Hanania. împăratul întreabă: «Voi susţineţi că o ceată de îngeri oficianţi f nu prezintă lui Dumnezeu laudele sale decât o singură dată şi că în fiecare zi el creează o ceată nouă care cântă în faţa lui şi după îi aceea expiră?

— Da, aşa e.

— Unde se duc? – în locul unde au fost creaţi.

— Dar unde au fost creaţi?

— Din fluviul de foc2.

— Care este natura fluviului de foc?

— Este asemenea Iordanului, care curge întruna, zi şi noapte.

— De unde provine el?

— Din sudoarea pe care o emit *haiyot* suportând tronul Sfântului Unic

(binecuvântat fie El!)» *(Geneza R.,* 78, 1).

Această teorie a originii îngerilor era controversată. Erau*, ţ* înfăţişate şi altele. «Un înger este creat de fiecare emisiune a vocii

care iese din gura Sfântului Unic (binecuvântat fie El!), aşa cum s-a spus: «... au fost făcute prin cuvântul Domnului şi toată oştirea ţ lor3 prin suflarea gurii lui» *(Ps.,* 33, 6) *(Hag.,* 14 a). După o părere

Deoarece în a doua zi Dumnezeu a despărţit apele (*Facerea,* 1, bss) şi deoarece psalmistul asociază îngerilor (mesageri) «culmea locuinţei divine», evident plasând acolo habitatul lor; deci îngerii au fost creaţi a doua zi.

2 Vezi *Daniel,* 7, 10).

3 «Oştire» este interpretat prin: ceată de îngeri şi nu se aplică soarelui, lunii şi stelelor.

diferită, îngerii erau alcătuiri din aceleaşi elemente ca şi cerul: «Un înger este format pe jumătate din apă, pe jumătate din foc şi are cinci aripi» (*p. R. h.,* 18 a).

O credinţă generală atribuia îngerilor nemurirea şi nu admitea că ei ar trebui să-şi perpetueze specia (*Geneza R.,* 11). Totuşi s-a întâmplat ca Dumnezeu să suprime un număr important de îngeri, când s-au opus voinţei sale (*Sanh.,* 38 b). Ei n-au nevoie de o alimentaţie materială (*Geneza R.,* 48, 14), căci strălucirea *şehinei* asigură subzistenţa lor (*Exod. R., 32, 4).* Ei nu sunt tulburaţi de *ieţer hara,* impulsul rău; aceasta înseamnă că nu sunt supuşi patimilor omeneşti (*Geneza* R., 48, 11).

Oamenii au în comun cu îngerii trei lucruri: «Ei posedă cunoaşterea, ca şi îngerii oficianţi; ca şi ei, sunt înzestraţi cu o statură dreaptă; tot ca şi ei, vorbesc limba sfântă (ebraica)» (*Hag.,* 16 a). În privinţa limbii, se presupune că îngerii nu cunosc aramaica (excepţie ar face doar Gabriel, care este iniţiat în toate idiomurile); de aceea cererile către Dumnezeu evreul nu le va adresa în limba aramaică, limbă pe care n-o cunosc îngerii, care trebuie să ducă rugile până la tronul divin (*Soţ.,* 33 a). S-a emis ipoteza că această afirmaţie urmărea practic să menţină măcar pentru rugăciuni folosirea limbii ebraice, pe care aramaica o înlocuise ca limbă curentă a evreilor.

Vom vedea în continuare că unele sarcini speciale sunt încredinţate cutărui sau cutărui înger. Unii îngeri au sarcini în ce priveşte rugăciunile oamenilor. Se spunea: «Când în toate locurile în care este slăvit Domnul s-a terminat slujba, îngerul însărcinat cu rugăciunile adună toate rugile care au fost făcute, alcătuieşte din ele cununi pe care le pune pe creştetul Sfântului Unic (binecuvântat

fie El!)» (*Exod. R., 21*, 4). Deoarece există o omelie privitoare la următorul text: «O, Tu, care asculţi rugăciunea, toţi oamenii vor veni la Tine» (*Ps.,* 65, 2), îngerul n-a fost înfăţişat ca un intermediar între omul care se roagă şi Dumnezeu. Aceasta ar fi contrazis cu totul principiul general: Dumnezeu este în apropierea oricui îl invocă în chip sincer. Textul considerat nu este decât un joc de cuvinte: *«adeha»,* adică «până la tine», poate fi vocalizat «eduieha», adică podoaba ta, iar rugăciunile sunt, firește, laude adresate Domnului, element dominant în cultul ebraic.

Cu toate acestea, este posibil ca obiceiul de a invoca îngerii să se fi dezvoltat în pietatea populară[77]. Rabinii se opuneau acestui obicei, aşa cum apare net din următoarele spuse, atribuite lui Dumnezeu: «Dacă un om este la ananghie, să nu ceară ajutor de la Mihail sau de la Gabriel; să-şi îndrepte strigătul spre Mine şi îi voi răspunde de îndată» (p. *Ber.,* 11 a).

În Biblie, niciun înger nu este desemnat cu un nume propriu, înainte de cartea lui Daniel. Acest apocalips îi menţionează pentru prima dată pe Gabriel (*Daniel,* 8, 16, 9, 21) şi pe Mihail, «unul dintre conducătorii principali» (10, 13) sau «marele conducător» (10, 1). Iată de ce rabinii au declarat: «Numele îngerilor a venit la Israel din Babilon» (p. *R. h.,* 12, 2). Desemnarea lui Mihail ca «unul dintre conducătorii principali» a creat credinţa într-o ierarhie îngerească.

În fruntea acestei ierarhii se află patru arhangheli, corespunzând celor patru diviziuni ale armatei israeliene, după *Numeri!* «La fel după cum Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a creat patru vânturi (puncte cardinale) şi patru flamuri (pentru armata lui Israel), tot astfel a creat patru îngeri care să înconjoare tronul său; Mihail, Gabriel, Uriel şi Rafael. Mihail este la dreapta sa, corespunzând tribului

77 A mai rămas o urmă în ritualul ebraic al rugăciunilor. Seara, înainte de a merge la culcare, se recită o rugăciune, care cuprinde următoarele: «în numele Domnului, Dumnezeul lui Israel, fie ca Mihail să stea la dreapta mea, Gabriel la stânga, Uriel înainte şi Rafael în spate, iar deasupra capului meu să sălăşluiască prezenţa divină a lui Dumnezeu» (Ediţia Singer, p. 297).

lui Ruben; Uriel este la stânga, corespunzând tribului lui Dan, care este aşezat la nord; Gabriel se află înainte, corespunzând tribului lui Iuda, precum şi lui Moise şi Aaron, care se află la răsărit; Rafael se află înapoi, corespunzând tribului lui Efraim, la apus» *(Numeri R.,* 2, 10).

Cei mai importanţi dintre toţi îngerii ar fi Mihail şi Gabriel; ei sunt adesea menţionaţi cooperând la aceeaşi misiune. Ei au fost cei doi cavaleri de onoare la căsătoria lui Adam, celebrată de însuşi Dumnezeu *(Geneza* R., 8, 53). Mai târziu, ei au asistat la înmormântarea lui Moise *(Deuteronom R., 11,* 10). Mihail îl depăşeşte şi pe Gabriel în demnitate *(Ber.,* 4 b); pretutindeni unde apare el, este prezentă slava *şehinei (Exod. R.,* 2, 5). Fiecare naţiune are îngerul ei păzitor; Mihail este cel al lui Israel. Atunci când îngerul rău Samael îl acuză pe Israel în faţa Domnului, Îngerul Mihail, asemenea unui avocat, îi ia apărarea *(Ibidem,* 13, 5). Mihail este acela care a vestit-o pe Sara că ea va da naştere unui fiu *(R. m.,* 16 b). Tot el a prezidat la instruirea lui Moise *(Deuteronom R.,* 11, 10). În istoria naţiunii, a dat adesea dovadă că este protectorul ei, în care se poate avea încredere. El a lovit oştirea lui Senaherib *(Exod.* R., 18, 5). El a încercat să împiedice exilul, pledând pe lângă Dumnezeu cauza poporului evreu: «Salvează-i din cauza celor credincioşi care se află printre ei!» *(Ioma,* 77 a). Dar păcatele poporului cântăreau prea greu. Când Haman a complotat pentru exterminarea tuturor evreilor din Persia, Mihail i-a apărat în ceruri *(Ester R., 7., 12).*

Dumnezeu i-a încredinţat lui Gabriel multe misiuni. El a fost unul din cei trei îngeri care l-au vizitat pe Abraham şi tot lui i-a revenit distrugerea Sodomei *(B. m.,* 86 b). El dorea să-l elibereze pe Abraham din cuptorul în care fusese aruncat din porunca regelui Nimrod, dar Dumnezeu a zis: «Eu sunt Unicul în univers, iar Abraham este şi el singur; se cuvine deci ca eu, Unicul, să-l eliberez eu însumi pe el, care este singur» *(Ps.,* 118 a). Gabriel a ferit-o pe Tamar de soarta fatală care trebuia să pedepsească purtarea ei lipsită de ruşine: moartea prin

foc. Tot el este cel care l-a protejat pe Iosef contra relelor intenţii ale lui Putifar *(Ibidem,* 13 b) şi care i-a predat cele 70 de limbi de pe lume (*Ibidem,* 33 a). Gabriel este cel care le-a lovit pe servitoarele fiicei faraonului, atunci când ele încercau s-o convingă să nu-l salveze pe Moise *(Ibidem,* 12 b). Tot el lovea copilul pentru a-l face să plângă, în aşa fel încât să trezească mila prinţesei *(Exod. R.,* 1, 24). El a salvat a doua oară viaţa lui Moise atunci când, potrivit legendei, faraonul, îndemnat de sfetnicul său letro, a pus copilul la încercare pentru a şti dacă el este personajul destinat să-i răstoarne legile. Faraonul a pus în faţa lui Moise cărbuni aprinşi şi o coroană; dacă

Moise ar fi pus mâna pe coroană, l-ar fi ucis. Din propriul imbold; copilul ar fi făcut gestul fatal, dar Gabriel i-a împins mâinile în direcţia cărbunilor *(Ibidem,* 26).

Potrivit unei legende curioase, când Solomon s-a căsătorit cu fiica unui faraon, «Gabriel a coborât (pe pământ) şi a înfundat în mare o trestie, în jurul căreia s-a adunat un banc de aluviuni; pe această insuliţă a fost clădită marea cetate a Romei» *(Sanh.,* 21 b). Se pare că în acest fel se dorea exprimată ideea că din actul nesăbuit al lui Solomon a rezultat crearea unui nou imperiu, menit să distrugă regatul lui Israel.

Gabriel a fost, de asemenea, îngerul despre care vorbeşte Ezechiel (9, 3 s) şi care, purtând o călimară, i-a marcat pe frunte pe acei ierusalemiteni care trebuiau să fie cruţaţi *(Şab.,* 55 a). El a împiedicat ca Ananias, Misael şi Azarias să moară prin foc *(Ps.,* 118 ab). El a contribuit la salvarea poporului lui Israel în vremea lui Ahasveros, convingând-o pe Vasti să nu se supună poruncii regelui de a se înfăţişa la ospăţ *(Meg.,* 12 b), ceea ce a determinat ca Estera să fie aleasă ca regină în locul ei. Tot Gabriel a scris, din nou în cronicile regale istorisirea serviciului pe care l-a făcut Mordehai prin denunţarea complotului regicid – istorisire ce fusese ştearsă din cronici de către Şimşai *(Ibidem,* 16 a).

Despre ceilalţi doi arhangheli se povestesc puţine. După cum I arată numele său, Rafael este prinţul

vindecărilor. El i-a însoţit pe Mihail şi Gabriel când l-au vizitat pe Abraham; l-a însănătoşit pe patriarh când acesta a suferit după ce a fost circumcis *(B.m.,* 86 b). În ceea ce îl priveşte pe Uriel (al cărui nume semnifică «lumina lui Dumnezeu»), prin intermediul său oamenii au dobândit cunoaşterea despre Dumnezeu. «De ce a fost numit Uriel? Din pricina *Torei,* a profeţilor şi a hagiografilor, prin mijlocirea cărora Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) răscumpără păcatele şi îl luminează pe Israel» (*Numeri R.,* 2, 10).

Un înger era desemnat ca «prinţ al fiecăruia dintre elemente». Gabriel este prinţul focului *(Pes.,* 118 a); Jurkami – prinţ al grindinei (*Ibidem),* Ridia – prinţ al ploii *(Taan.,* 25 b); Rahab – t prinţ al mării *(B. b*" 74 B), Laila – prinţ al nopţii *(Sanh.,* 96 a) şi al concepţiei *(Nici.,* 10 b); Duma era îngerul morţii *(Pes.,* 18 b).

Alţi prinţi sunt enumerări fără nume propriu, de exemplu prinţul lumii *(Iov,* 16 b) şi prinţul ghehenei *(Arah.,* 15 b).

Scriitorii târzii l-au identificat pe «prinţul lumii» cu Metatron. Acest nume a provenit, probabil, din latinescul *metator,* precursor; se vedea în el pe îngerul care-i «preceda» pe israeliţi în deşert *(Ieşirea,* 23, 20). Într-o vreme, el a avut parte de o venerare deosebită, căci se specifică să nu i se adreseze rugăciuni. «Un saduceu îi spuse lui rabi Idit: „Stă scris: El i-a zis lui Moise: Suie-te la Domnul *(Ieşirea,* 24, 1). De fapt, ar trebui să fie: Urcă pe lângă mine". R. Idit răspunse: „Cel care a vorbit era Metatron; numele lui este acelaşi cu al Stăpânului său, cum stă scris: „Numele meu este în el" *(Ieşirea,* 2, 3, 21) – «în acest caz, zise saduceul, ar trebui să ne rugăm la el!

— Nu, a fost răspunsul rabinului, deoarece contextul declară: „Nu mă schimba pentru el"[78].

— Dacă aşa stau lucrurile, de ce versetul continuă zicând: „căci el nu va ierta păcatele voastre?"

— Te asigur, noi nu l-am acceptat nici ca precursor, căci stă scris: „Dacă nu mergi Tu însuţi (Dumnezeu) cu noi,

78 Aşa era înţeles textul ebraic, care, în realitate, înseamnă «nu te opune».

nu ne lăsa să plecăm de aici" (*Ieşirea,* 33, 15)» (*Sanh.,* 38 b).

Într-un loc se face aluzie la această identificare eretică a lui Metatron cu Dumnezeu. Se povesteşte că atunci când apostatul Aher[79] a făcut ascensiunea spre paradis, «l-a văzut pe Metatron, căruia i se permisese să rămână aşezat în timp ce înregistra meritele lui Israel. Aher spuse: „S-a declarat că în cer nu există nici efort, nici oboseală, că nu se şade, că îngerii nu au spate[80]. Dar (văzându-l pe Metatron) se ridică întrebarea: există oare *două* puteri?"» (*Hag.,* 15 a).

Metatron este colaboratorul lui Dumnezeu pentru instruirea tineretului. În timp ce Dumnezeu consacră pentru aceasta ultimele trei ceasuri ale zilei, Metratron exercită această funcţie în restul timpului (*A. Z.,* 3 b).

Metatron era împerecheat cu alt înger, cu numele Sandalfon, cuvânt grec (*sundelfos)* care semnifică «frate asociat (cu fratele său)». Dintre toţi, Sandalfon are statura cea mai mare. «Stând cu picioarele pe pământ, capul său atinge nivelul *haiyot*. Între ceilalţi îngeri şi el, diferenţa de înălţime reprezintă spaţiul care este parcurs în 500 de ani. El stă înapoia carului ceresc (*Ezech.* 1, 15 ss) şi (din rugăciunile înfăţişate lui Dumnezeu) împleteşte cununi pentru Creatorul său» (*Hag.,* 13 b).

Îngerii *formează, familia* lui Dumnezeu; uneori între ei se iscă dezacorduri care tulbură pacea pe pământ. De aceea un rabin obişnuia să adauge la rugăciunile sale zilnice următoarea cerere: «Fie ca voinţa Ta, Doamne, Dumnezeul nostru, să fie menţinerea păcii acolo-sus, precum şi aici-jos» (*Ber.,* 16 b). Îngerii alcătuiesc lui Dumnezeu o curte cerească: Dumnezeu nu face nimic pe lumea aceasta fără să-i asculte. Dar decizia finală aparţine totdeauna lui Dumnezeu (p. *Sanh.,* 18 a). Astfel, El adunase părerile lor privind crearea omului şi a respins

79 Vezi paragraful *Cosmologie.*

80 îngerii sunt concepuţi ca neavând spate, dar ca având patru feţe, aşa încât să-L poată vedea întruna pe Dumnezeu (Cf. *Ezech.,* 1,6). Văzându-1 pe Metratron şezând în timp ce toţi ceilalţi îngeri sunt obligaţi să stea în picioare în prezenţa lui Dumnezeu, Aher presupunea că Metratron este înzestrat cu o putere divină.

obiecţiile lor *(Geneza R.,* 8, 4).

Imensa mulţime a îngerilor (s-ar putea spune în calitate de corp constituit) este o putere care acţionează în slujba dreptăţii pe lume, chiar dacă, aşa cum vom vedea, există în rândul ei şi unii îngeri răi. În această privinţă, iată două texte convingătoare: «Prima dată când israeliţii au declarat: „Vom face", şi apoi „Vom asculta" *(Ieşirea,* 24, 7) [81], au venit 60 de miriade de îngeri oficianţi şi au format două cununi deasupra poporului, una pentru „vom face", cealaltă pentru „vom asculta". Dar când Israel a păcătuit adorând viţelul de aur, au apărut 120 de miriade de îngeri distrugători, care au smuls cununile» (*Şab.,* 88 a). – «Doi îngeri oficianţi îl însoţesc pe bărbatul care se întoarce acasă de la sinagogă, în seara de Sabat. Unul este bun, celălalt – rău. Intrând în casă, la vederea lămpii aprinse în cinstea Şabatului, a mesei şi a patului pregătite, îngerul cel bun exclamă: „Fie voia Ta că la fel să stea lucrurile şi în seara Şabatului următor!", iar îngerul cel rău este nevoit să răspundă: „Amin". Dar dacă locuinţa nu se înfăţişează cum se cuvine în cinstea Şabatului, îngerul cel rău strigă: „Fie voia ta ca şi la viitoarea sâmbătă lucrurile să arate la fel", iar de astă dată îngerul cel bun să fie nevoit să răspundă: „Amin"» *(Ibidem,* 119 b).

Îngerul este deci ca o rază a harului divin, care încurajează fiinţa omenească să persevereze în efortul său de a se arăta credincioasă în îndeplinirea datoriilor ei religioase. Totuşi, se spunea uneori că doi îngeri oficianţi nu încetează să însoţească pe fiecare om, pentru a da mărturie despre comportarea sa zilnică *(Hag.,* 16 a). Aceasta subliniază ideea potrivit căreia orice acţiune, orice faptă, orice gest al omului, chiar îndeplinite în taină, sunt înregistrate în contul său.

Istoria căderii îngerilor, care se găseşte în literatura apocaliptică, este absentă în Talmud şi în *Midraş.* La rabini, îngerii răi nu mai sunt decât o închipuire menită să

81 Verbul *şema* poate semnifica atât «a asculta», cât şi «a se supune». Adoptând primul înţeles, rabinii întăresc făgăduiala: Israel se angajează să «facă» voinţa lui Dumnezeu, chiar înainte de a fi «ascultat». în *Ieşirea,* cu sensul de «a se supune», cele două verbe sunt practic echivalente.

exprime ideea de mânie divină; ei au ca funcţie executarea hotărârilor pe care Dumnezeu a trebuit să le ia pentru a pedepsi răutatea omenească. Aceasta reiese limpede dintr-un şir de texte. «Ce semnifică expresia: „Încet în mânie" aplicată lui Dumnezeu? Ea semnifică: ţinându-şi mânia la mare distanţă. Se poate compara situaţia respectivă cu aceea a unui rege care avea în slujba sa două legiuni de soldaţi cruzi. Dacă i-aş ţine în garnizoană în propria mea reşedinţă, îşi zise el, în cazul în care locuitorii m-ar necăji, oamenii mei s-ar îndrepta împotriva lor şi i-ar trata cu o asprime excesivă. Deci, voi îndepărta legiunile, pentru ca, dacă s-ar întâmpla să mă necăjească populaţia, cetăţenii să aibă totuşi timpul să mă liniştesc până să chem legiunile. În acelaşi fel, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a spus: „A/şi *Hemed* sunt îngerii distrugerii. Îi voi trimite foarte departe, în aşa fel încât dacă copiii lui Israel m-ar necăji înainte

1 Aceste două nume semnifică: «mânie», «furie»

ca eu să-i fi putut chema pe aceşti îngeri, vinovăţii să aibă timp să se căiască, ceea ce mi-ar plăcea" (p. *Taan.,* 65 b). Când Sfântul Unic i-a spus lui Moise: „Ridică-te, coboară de aici în grabă" *(Deuteronom, 9*, 12), cinci îngeri distrăgători îl auziră şi se arătară gata să-l atace pe Moise. Aceşti îngeri sunt: *Af, Hema, Keţef. Meshit* (distrugător) şi *Mahale* (cel care consumă)» *(Deuteronom* R., 3, 71).

Vorbind despre îngerul rău Samael, şeful tuturor Satanilor, *Deuteronom R.,* 11, 10, se referă la oştirea îngerilor răufăcători şi la conducătorul lor. «Satan» personifică răutatea. Iată o remarcă semnificativă: «Satan, *ieţer hara*[82] şi îngerul morţii sunt unul şi acelaşi lucru» *(B.b.,* 16 a). Această remarcă arată că impulsul spre rău este mai curând o forţă imanentă în individ decât efectul unei influenţe exterioare. Ea explică şi de ce Dumnezeu permite lui Satan să acţioneze şi nu-l suprimă. Aceasta deoarece, aşa cum vom vedea, *ieţer hara* face parte integrantă din firea omenească, fără de care omenirea ar fi nimicită de îndată.

82 Vezi textul «Cele două impulsuri» din acest capitol

Fiecare om trebuie să vegheze neîncetat să scape de puterea lui Satan. Un rabin recomandă oricui capătă ospitalitate să pronunţe următoarea binecuvântare la adresa celui care îl primeşte: «Fie ca el să propăşească în toate privinţele, ca Satan să nu aibă putere asupra lucrărilor mâinilor sale şi ale noastre; ca nicio ispită de a păcătui, de a nu se supune, de a comite nedreptate să nu-l atingă nici măcar în treacăt, pe el şi nici pe noi, de acum înainte şi mereu» *(Ber.,* 46 a).

Iată alt îndemn: «Fie ca nimeni să nu deschidă gura pentru Satan» *(Ibidem,* 19 a), cu alte cuvinte să nu rostească nicio vorbă necuviincioasă care ar cădea înapoi asupra sa. În sprijinul acestui avertisment a fost pomenită istoria pitorească a unui oarecare Pelimo: «El obişnuia să repete: „Fie ca o săgeată să crape ochiul lui Satan!”[83]. Or, s-a întâmplat ca, în seara zilei ispăşirii, Satan să-i apară sub trăsăturile unui cerşetor şi să-i ceară de pomană. Pelimo îi întinse o bucată de pâine. Satan îi zise: „În această seară toată lumea stă acasă, numai eu sunt ţinut pe dinafară!”. Pelimo îi dădu drumul în casă şi îi oferi de mâncare. Satan reluă: „În această zi, fiecare şade la masa (pregătită pentru după post), doar eu sunt ţinut la distanţă”. I se dădu un scaun la masă şi el se aşează. Avea trupul acoperit cu furuncule şi abcese, de care el se preocupa într-un fel deosebit de respingător. Pelimo îi zise: „Supraveghează-te, stai curat la masă!”. Satan îi răspunse atunci: „Dă-mi o cupă”. Dorinţa îi fu îndeplinită. Atunci el tuşi şi scuipă în cupă. Dojenit pentru purtările sale, el se lăsă în jos, prefăcându-se că moare, iar gazda sa auzi voci care strigau: „Pelimo a omorât, a ucis un om!”. Speriat, Pelimo o luă la fugă, să se ascundă. Dar Satan îl urmări, îl sili să îngenuncheze, după aceea dezvălui cine este şi îl întrebă: „Pentru ce foloseşti mereu expresia «Fie ca o săgeată să crape ochiul lui Satan»?” – Dar cum ar trebui să spun?

— Trebuie să zici: „Fie ca Cel Prea Milostiv să-l controleze pe Satan!”» *(Kid.,* 81 ab).

---

83 Cu alte cuvinte: «îl bravez, îl sfidez pe Satan».

Întrucât Satan nu are darul ubicuităţii, el are nevoie de mulţi emisari care să-i execute ordinele. Am notat că îngerii buni îl însoţesc pe omul drept, iar omul rău are ca însoţitori îngeri răi. De aceea se dădea următorul sfat: «Dacă vezi un om drept pregătindu-se pentru o călătorie şi dacă şi tu ai de urmat acelaşi drum, fă în aşa fel încât să pleci cu trei zile înainte sau după data pe care ţi-o fixaseşi, astfel încât să fii în tovărăşia acestui om drept, deoarece un asemenea om este însoţit în călătorie de îngeri oficianţi; doar s-a spus: „El va porunci îngerilor săi să te păzească în toate căile tale” *(Ps.,* 91, 11). Dar dacă vezi că un om rău întreprinde o călătorie şi ai şi tu nevoie să mergi pe acelaşi drum, fereşte-te să te afli în tovărăşia lui, grăbeşte sau întârzie plecarea ta faţă de data pe care o stabiliseşi, deoarece stă scris: „Pune-l sub stăpânirea unui om rău şi un adversar *(satan,* în ebraică) se va afla în dreapta lui” *(Ps.,* 109, 6)» *(Tosifta Şab.,* 17, 2).

Satan îndeplineşte trei funcţii: ademeneşte oamenii, îi acuză în faţa lui Dumnezeu şi aplică pedeapsa cu moartea *(B.b.,* 16 a). El este amăgitorul prin excelenţă, iar procedeele sale sunt bine ilustrate prin comportarea pe care a avut-o faţă de primul patriarh.

Citim în Biblie: «Abraham a făcut un ospăţ mare în ziua în care Isaac a fost înţărcat» *(Facerea,* 21, 2). Iată ce spune Talmudul în legătură cu aceasta: «Satan a adresat Sfântului Unic (binecuvântat. fie El!) următoarele cuvinte: „Rege al universului! Ai dat cu mărinimie un urmaş acestui bătrân în vârstă de 100 de ani şi, printre toate bucuriile pe care le are, nici nu se gândeşte să-ţi ofere (ca jertfă) nici măcar o porumbiţă!

— Oare face toate acestea doar din cauza fiului său? spuse Dumnezeu. Dacă i-aş cere să-mi sacrifice acest fiu, sunt convins că se va supune de îndată”» *(Sanh.,* 80 b).

Devenit în felul acesta răspunzător de toată treaba, Satan a manevrat în aşa fel ca Abraham să nu-şi îndeplinească intenţiile: «Samael a venit la părintele nostru Abraham şi i-a zis: „Bătrâne, bătrâne, ţi-ai pierdut minţile? Vei ucide un fiu care ţi-a fost dat când aveai 100

de ani?

— Fireşte, spuse Abraham.

— Şi dacă Dumnezeu ţi-ar impune încercări încă şi mai aspre, ai fi în stare să le suporţi?

— Da, chiar dacă ar fi ceva şi mai îngrozitor decât aceasta.

— Dar mâine Dumnezeu te va trata ca pe un ucigaş, te va acuza că ai vărsat sângele fiului tău!

— Chiar şi în acest caz, zise Abraham, trebuie să mă supun". Faţă de acest insucces, Satan i se adresă lui Isaac: „Copil al unei mame nefericite, îi zise el, tatăl tău te va ucide.

— Nu are importanţă, eu trebuie să mă supun".» Atunci Satan reluă: „Şi toată îmbrăcămintea minunată pe care

1? mama ta ţi-a făcut-o va ajunge în mâinile lui Ismael, duşmanul y casei tale! Nu trebuie să ai grijă de asta? 1. Dar toate aceste sugestii nu izbutiră să pătrundă cu totul (în spiritul lui) Isaac, dar avură I un rezultat parţial; stă scris: „Isaac vorbind cu tatăl său Abraham III a zis: Tată!" *(Facerea,* 22, 7). Cuvântul *tată* este enunţat de două I ori, aceasta exprimă dorinţa pe care o avea Isaac ca Abraham să

I fie plin de milă faţă de el» *(Geneza R.,* 56, 4).

De asemenea, Satan a fost răspunzător de fabricarea viţelului de aur. Textul cuprinde următoarele cuvinte: «Poporul, văzând că Moise întârzie *(boşeş)* să coboare de pe munte» *(Ieşirea,* 32, 1). Comentariu talmudic: «Nu citiţi *boşeş,* ci *băii şeş,* adică ora şase, sosise». Când Moise urcase pe munte, el spusese poporului lui Îşi rael: «La capătul a 40 de zile, la începutul orei a şasea, voi re-II veni». Or, la capătul celor 40 de zile, a apărut Satan şi a răspândit confuzie în spirite: «Unde este stăpânul vostru, Moise? întrebă el.

— A urcat colo, sus.

— Dar ora a şasea a trecut». Poporul nu-i dădea atenţie. Atunci el reluă: «Moise a murit». Întrucât poporul nu-i dădea crezare, Satan recurse la o viziune: făcu să

treacă în faţa ochilor israeliţilor imaginea sicriului lui Moise. În acest moment s-a iscat cererea pe care ci au adresat-o lui Aaron: «Acest Moise, nu ştim ce s-a întâmplat cu el» *(Şab.,* 89 a).

Satan nu numai că răspândeşte vrăjitorii pe pământ, dar îi şi acuză pe oameni în faţa lui Dumnezeu. Stă scris: «Satan acuză numai când este primejdie» (p. *Şab.,* 5 b). Astfel, când un copil vine pe lume, îngerul morţii (adică Satan) se face acuzatorul mamei. El (mai) este şi acuzator în trei împrejurări primejdioase: când careva se găseşte într-o casă şubredă, care riscă să se prăbuşească; când se merge pe un drum singuratic; când se întreprinde o călătorie pe mare» *(Eccles. R., \2).*

Se povesteşte că «atunci când israeliţii au ieşit din Egipt, Îngerul Samael s-a ivit pentru a-i acuza. El spuse în faţa Sfântului Unic (binecuvântat fie El!): „Rege al universului, până acum ei au venerat idoli şi tu vrei să îndepărtezi pentru dânşii valurile mării!”» *(Exod. R.,* 21, 7).

Satan ar vrea să desfăşoare cu o intensitate deosebită activitatea sa de acuzator în timpul celor zece zile care despart Anul Nou de Ziua Ispăşirii, perioadă în care israeliţii imploră iertarea păcatelor lor. Dar Dumnezeu, în mila Sa, îl reduce atunci la neputinţă împotriva poporului Său. «Sunetul cornului de berbec *(şofar)* din prima zi a anului îl reduce la tăcere pe Satan» *(R. H.,* 16 b). În ziua ispăşirilor, «Satan nu are puterea să se opună (cererilor lui Israel care solicită iertare)». «Literele cuprinse în *he-Satan* (Satana) au ca valoare numerică 364; aceasta arată că puterea sa de acuzaţie se exercită 364 zile ale anului, dar nu în ziua ispăşirilor» *(Ioma,* 20 a).

În sfârşit, Satan este cel care aduce moartea; de aici provine faptul că i s-a dat numele de înger al morţii. Sunt multe texte în care el este pomenit sub acest titlu. De pildă: «Atunci când Core s-a răsculat contra lui Moise, îngerul morţii a înaintat pentru a-l decima pe Israel şi i-a produs multe daune. Dacă şi-ar fi îndeplinit intenţiile, ar fi

nimicit naţiunea» *(Numeri R.,* 5, 7). A fost împiedicat de către Moise.

Între alte sfaturi pe care r. lehuda Prinţul le dădea fiilor săi, se află şi acesta: «Nu vă proptiţi în faţa unui bou care vine din mlaştină, căci Satan dansează între coarnele sale» *(Pes.,* 112 b); deci, animalul este mai înclinat decât de obicei să lovească oamenii cu coarnele sale şi să-i ucidă. Un alt rabin formula următoarea recomandare: «Dacă într-o localitate bântuie o epidemie, nimeni să nu meargă prin mijlocul drumului, căci pe acolo merge îngerul morţii. Deoarece el a obţinut autorizaţia (de a ucide), el umblă făţiş. Dacă într-o localitate starea de sănătate este mulţumitoare, nimeni să nu meargă pe marginile drumului, căci pe acolo se furişează pe ascuns îngerul morţii, care n-a obţinut nicio autorizaţie *«(B. K.,* 60 b).

Principalul leac ce trebuie opus amăgirilor lui Satan şi pericolului Îngerului Morţii nu este altul decât *Tora.* De aici, următoarea afirmaţie: «Atunci când Israel, la muntele Sinai, a strigat: „Tot ce a zis Domnul vom face şi vom asculta" *(Ieşirea,* 24, 7), Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) l-a chemat pe îngerul morţii şi i-a spus: „Cu toate că te-am îndrituit să fii guvernator al lumii, care îşi exercită puterea asupra spiţei omeneşti, n-ai voie să te ocupi de acest popor – ei sunt propriii mei copii"» *(Levit. R.,* 18, 9).

În pofida rădăcinilor puternice pe care le avea în iudaismul epocii talmudice credinţa în îngeri – cele spuse mai sus o dovedesc cu prisosinţă –, nu este mai puţin evident că au existat încercări de a slăbi această credinţă şi de a reduce importanţa îngerilor. În mod deosebit se susţinea că dacă omul este cu frica de Dumnezeu, atunci el este superior îngerilor. Aceasta reiese din următoarea concluzie talmudică: «Când Adam locuia în grădina Edenului (adică fără păcate), el se odihnea de obicei, iar îngerii oficianţi îi aduceau carne şi îi strecurau vinul» *(Sanh.,* 59 b). Se mai spunea: «Oamenii drepţi sunt mai presus decât îngerii oficianţi» *(Ibidem,* 93 a). Şi: «Dacă un om se fereşte de practicarea magiei, el este introdus într-o parte din cer unde nici îngerii oficianţi nu pot pătrunde»

(Ned., 32 a). Aceste vederi culminează într-o spusă tipică: «în viaţa care va să vină, Sfântul Unic

(binecuvântat fie El!) va stabili reşedinţa cerească a celor drepţi în interiorul celei a îngerilor oficianţi» *(p. Şab.,* 8 d), adică mai aproape de tronul divin.

IV. Israel şi naţiunile

După *elionim,* creaturile care îşi au sălaşul în ceruri, să trecem acum la acelea care locuiesc pe pământ, *tahtonim.* Bazându-se pe tabelul genealogic din *Facerea,* 10, rabinii au fixat la 70 numărul naţiunilor care populează lumea şi al limbilor care sunt vorbite pe pământ.

Într-o literatură compusă de evrei pentru evrei, este firească preeminenţa excepţională dată poporului lui Israel. Într-adevăr, populaţia pământului poate fi împărţită între Israel şi celelalte naţiuni luate în bloc. Israel este poporul ales: dogmă capitală. Evident, este o doctrină biblică, dar rabinii au amplificat-o la infinit. Peste tot, Talmudul insistă în special asupra legăturii strânse şi unice care există între Dumnezeu şi poporul său.

Iată, din acest punct de vedere, expresii semnificative: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) zice lui Israel: Eu sunt Dumnezeu pentru toţi cei care vin pe lume, dar numai cu tine mi-am asociat numele. Nu sunt numit Dumnezeul idolatrilor, ci Dumnezeul lui Israel» *(Exod* R., 29, 4). – «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) şi-a legat marele său nume de Israel. Poate fi comparat cu un rege care avea cheia unui cufăr mic. Dacă o las aşa cum este, zise el, se va pierde. O să-i fac deci un lanţ, în aşa fel încât dacă cheia se rătăceşte, lanţul va indica unde se află ea. La fel vorbea Sfântul Unic (binecuvântat fie El!): „Dacă îi las pe israeliţi aşa cum sunt ei, vor fi înghiţiţi în mijlocul naţiunilor păgâne. Voi ataşa deci de dânşii marele meu nume şi ei vor trăi”» (p. *Taan.,* 65 d).

Ultimul citat permite să se vadă din ce motiv doctrina poporului ales ocupă un loc esenţial în învăţământul rabinic. Ea datează dintr-o epocă în care poporul străbătuse o criză copleşitoare: templul său era distrus, Statui nu mai exista, populaţia zăcea, împrăştiată, în ţări

străine. În disperarea lor, mulţi erau aceia care, fatal, începeau să se creadă respinşi de Dumnezeul lor. îmbărbătarea le-a venit din şcoli şi din sinagogi, împreună cu mesajul că Dumnezeu este fidel: Israel este mereu poporul său şi Domnul n-a încetat să vegheze asupra lui.

Iată un exemplu din aceste accente înviorătoare: «Priviţi cât de iubiţi sunt israeliţii de către Sfântul Unic (binecuvântat fie El!): în orice loc au fost exilaţi dânşii, *şehina* a fost împreună cu ei. Ei au fost exilaţi în Egipt şi *şehina* a fost cu ei, deoarece stă scris: „Nu m-am exilat eu (nu m-am dezvăluit eu) [84] casei tatălui tău când erau în Egipt?" *(I Samuel,* 8, 27). Ei au fost exilaţi în Babilon şi *şehina* a fost cu ei aşa cum s-a spus: „Din pricina voastră am fost trimis *(sic)* în Babilon" *(Isaia,* 41, 14). La fel, când în viitor, ei vor fi mântuiri, *şehina* va fi cu ei, căci stă scris: „Domnul va reveni împreună cu captivii săi" *(Deuteronom,* 30, 3). Nu scrie: „Domnul îi va readuce", ci „Domnul va reveni cu", ceea ce arată că Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îi va însoţi» *(Meg.,* 29 a).

Aceeaşi tendinţă inspiră explicarea începutului cântecului intonat de către Israel după trecerea Mării Roşii: «Domnul este puterea mea şi temeiul cântărilor mele (de laudă)» *(Ieşirea* 15, 2). Iată ce voiau să spună, dar lecţia se aplică şi timpurilor de după aceea: «Tu eşti cel care asistă şi susţine pe oricine vine pe lume şi cu atât mai mult eşti pentru mine. Toate popoarele lumii proclamă lauda Sfântului Unic (binecuvântat fie El!), dar cântecul meu care îl aclamă îi place mai mult decât ale altora». Israel declară: «Ascultă, Israele, Domnul Dumnezeul nostru este singurul Domn» *(Deuteronom,* 6, 4), iar Spiritul Sfânt exclamă: «Este oare pe pământ un singur popor care să fie ca poporul tău Israel?» *(I Cron.,* 17, 21). Israel zice: «Cine este ca tine printre cei puternici, Doamne?» *(Ieşirea,* 15, 11). Iar Spiritul Sfânt exclamă: «Ferice de tine, Israele! Cine este ca tine?» *(Deuteronom,* 33, 29). Israel zice: «Cine este ca Domnul, Dumnezeul nostru, ori de câte ori îl chemăm?» *(Deuteronom,* 4, 7). Iar

84 Verbul ebraic *gala* semnifică fie: «a se revela», fie «a fi exilat»

Spiritul Sfânt strigă: «Care este neamul cel mare care să aibă un Dumnezeu atât de aproape de el?» *(Ibidem).* Israel zice: «Tu eşti fala puterii sale» *(Ps.,* 89, 17).

Iar Spiritul Sfânt proclamă: «Israele, în tine mă voi slăvi» *(Isaia,* 49, 3) *(Meh. asupra Exod.,* 18, 2; 56 b).

Relaţia care îl uneşte pe Israel cu Dumnezeu este atât de intimă, încât felul în care Israel este tratat pe pământ are repercusiuni asupra lui Dumnezeu în cer. «Cine se ridică împotriva lui Israel acţionează ca şi cum s-ar ridica împotriva Sfântului Unic (binecuvântat fie El!)» *(Meh. as. Exod.,* 15, 7; 39 a): «Cine îl ajută pe Israel acţionează ca şi cum l-ar ajuta pe Sfântul Unic (binecuvântat fie El!)» *(Ibidem,* 39 b). «Cine îl urăşte pe Israel este asemenea celui pe care îl urăşte Dumnezeu» *(Sifre Numeri,* paragr. 84; 22 b).

Totuşi, dacă Israel este poporul ales, aceasta nu înseamnă că primeşte din partea lui Dumnezeu dovezi speciale ale favorii sale. Departe de a daâora acestei alegeri o situaţie materială mai bună decât cea a altor naţiuni, Israel poartă o răspundere mai mare şi este expus mai mult decât ele la pedepse. «Israel este suita care face cortegiu Regelui; datoria sa este să-l imite pe Rege» *(Sifre Levit.,* 18, 2). «Pentru că îl iubeşte pe Israel, Dumnezeu îi înmulţeşte suferinţele» *(Exod. R.,* 1, 1). «Sfântul Unic i-a dat lui Israel trei daruri preţioase şi pe toate i le-a conferit prin mijlocirea suferinţei; acestea sunt: *Tora,* ţara lui Israel şi lumea care va să vină» *(Ber.,* 5 a).

Lui Israel îi revine principala răspundere în calitatea sa de paznic al *Torei,* revelaţia divină. De vreme ce scopul creaţiei divine a fost slăvirea lui Dumnezeu prin mijlocirea *Torei,* iar Israel a fost chemat s-o primească, «Israel a fost în gândirea lui Dumnezeu încă înainte de crearea universului» *(Geneza R.,* 1, 4); «cerul şi pământul n-au fost create decât avându-l în vedere pe Israel» *(Levit. R.,* 36, 4), şi «la fel după cum lumea n-ar putea exista fără vânturi, tot astfel ea nu poate exista fără Israel» *(Taan.,* 3 b). Aici nu este nicio intenţie de a se grozăvi, deoarece toate aceste aforisme vizează în Israel pe paznicul *Torei* şi au în

vedere, prin urmare, un fapt de ordin spiritual.

Alegerea lui Israel n-a fost arbitrară. Pentru ca Dumnezeu să nu poată fi acuzat că uzează de favoritisme, o tradiţie istoriseşte că *Tora* a fost oferită tuturor naţiunilor, dar numai Israel a vrut s-o accepte.» De ce Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) l-a ales pe Israel? Pentru că toate popoarele au respins *Tora* şi au refuzat s-o primească, în timp ce Israel a acceptat şi l-a ales pe Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) şi *Tora* sa» *(Numeri R.,* 14, 11).

Această idee este expusă deplin în următoarea legendă: «Atunci când Omniprezentul s-a revelat pentru a-i da lui Israel *Tora,* el nu s-a manifestat numai faţă de acest popor, ci tuturor naţiunilor. Întâi el s-a adresat fiilor lui Esau şi le-a zis: „Vreţi să acceptaţi *Torav.* Ei întrebară ce conţine ea. Dumnezeu le spuse: Să nu ucizi.

— Rege al universului, răspunseră ei, din fire strămoşul nostru vărsa sânge, după cum s-a spus: „mâinile sunt mâinile lui Esau" (*Facerea,* 27, 22) şi de aceea tatăl lui i-a prezis următoarele: „Vei trăi din sabia ta" *(Ibidem,* 40). Atunci Dumnezeu se întoarse spre fiii lui Amon şi ai lui Moab şi le spuse: „Vreţi să acceptaţi *Toral".* Ei întrebară în ce constă ea. El răspunse: „Nu vei comite un adulter". Ei ziseră: „Rege al universului, însăşi existenţa acestui popor a rezultat dintr-un act de impudicitate" (cf. *Facerea,* 19, 36 s). Dumnezeu plecă, se duse la fiii lui Ismael şi le spuse: „Vreţi să acceptaţi *Toral".* Ei întrebară ce prescrie *Tora. f* El răspunse: „Să nu furi". Ei ziseră: „Rege al universului, însăşi viaţa strămoşului nostru atârna de furt, căci stă scris: El va fi ca un măgar sălbatic printre oameni; mâna lui se va împotrivi tuturor" *(Facerea,* 16, 12). N-a existat niciun neam pe care Dumnezeu să nu-l caute pentru a-i oferi *Tora,* căci stă scris: „Toţi regii pământului te vor lăuda, Doamne, căci am auzit cuvintele gurii tale" (*Ps.,* 138, 4). Fiii lui Noe au acceptat şapte porunci[85], dar după aceea s-au dovedit incapabili să le păstreze, le-au respins şi le-au dat lui Israel» *(Sifre Deuteronom,* paragr. 343; 142

85 Vezi mai departe, în acest capitol

b).

Dacă nu s-ar fi găsit nicio naţiune care să accepte revelaţia, scopul creaţiei n-ar fi fost atins şi întreaga populaţie a lumii ar fi fost nimicită, deoarece *Tora* este raţiunea ei de a exista. Parabola vorbeşte despre un rege care avea o livadă în care se înşiruiau smochini, butuci de viţă de vie, rodii şi meri. El încredinţă livada unui administrator şi plecă. După câtva timp, regele veni să-şi inspecteze livada, să-şi dea seama de treaba pe care o făcuse administratorul. Găsi livada năpădită de scaieţi şi de mărăcini şi trebui să pună plivitori care s-o cureţe de această vegetaţie parazită. Totuşi, în mijlocul scaieţilor observă un trandafir foarte frumos. îl culese, îi aspiră parfumul, care îl încântă. Atunci regele hotărî: Din pricina acestui trandafir voi cruţa întreaga livadă. Tot astfel, întreg universul a fost creat din pricina *Torei.* La capătul a 26 de generaţii, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) şi-a inspectat universul, să vadă ce a devenit el în acest răstimp. îl găsi plin cu apele care slujiseră să nimicească generaţiile destrăbălate. Atunci el hotărî să nimicească lumea, aşa cum stă scris: «Domnul şedea pe tronul său când cu potopul» *(Ps.,* 38, 10). Dar observă un trandafir – l-am numit pe Israel. îl culese şi îi aspiră parfumul în clipa când îi dădea Decalogul. îl încântă. Când Israel strigă: «Vom face şi vom asculta ceea ce Domnul a zis» *(Ieşirea*, 21, 4), Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a declarat: Din pricina acestui trandafir va fi cruţată livada, iar prin meritul *Torei* şi al poporului lui Israel va fi mântuită lumea *(Levit. R.,* 23, 3).

După ieşirea din Egipt, Israel ar fi pierit în pustie dacă ar fi respins revelaţia. Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a răsturnat deasupra lor muntele Sinai, aidoma unui capac uriaş, şi a declarat: «Dacă acceptaţi *Tora,* e bine; dacă nu – aici vă va fi mormântul» *(Şab.,* 88 a).

Este deci evident că, şi în ochii rabinilor, poporul lor nu se putea făli cu vreo superioritate excepţională şi înnăscută, care să-l fi îndreptăţit să merite distincţia pe care i-a acordat-o Dumnezeu. Statutul său privilegiat i-ar fi

retras de îndată dacă ar părăsi *Tora*. În afară de aceasta, Israel nu trebuie să considere *Tora* ca bunul sau exclusiv. Dimpotrivă, ea este destinată omenirii întregi. Fericită va fi ziua în care toate naţiunile o vor fi adoptat!

Din această speranţă provin texte precum următoarele: «Fiecare frază ieşită din gura Atotputernicului se împărţea în 70 de limbi» *(Şab.,* 88 b). «Moise a expus *Tora* în 70 de limbi» *(Geneza R.,* 49, 2). Expresia cea mai nuanţată a acestei teorii se găseşte în explicarea rabinică a versetului 5 din *Levitic,* 18: «Să păziţi legile şi poruncile mele; omul care le va împlini va trăi prin ele». De unde provine concluzia că până şi un păgân, dacă se supune *Torei,* este egal cu marele preot? Din cuvintele: *«omul* care le va pune în practică va trăi prin ele». De asemenea, s-a spus: «Este legea omenirii, Doamne Dumnezeule?» (2 *Samuel,* 7, 19). Nu: «este legea preoţilor sau a leviţilor, sau a lui Israel», ci «legea omenirii». Tot astfel, prescripţia din *Isaia,* 26, 2 nu este formulată aşa: «Deschideţi porţile, lăsaţi să intre preoţii, sau leviţii, sau Israel», ci în următorii termeni: «Deschideţi porţile, ca să intre un păgân neprihănit şi credincios»[86]. În altă parte nu stă scris: «Iată poarta Domnului, prin ea vor intra preoţii, sau leviţii, sau Israel», ci: «Iata poarta Domnului, prin ea vor intra cei drepţi» *(Ps.,* 118, 20). Şi încă nu e scris: «Bucuraţi-vă întru Domnul, voi, preoţi, sau leviţi, sau Israel»; ci: «Bucuraţi-vă întru Domnul, voi cei drepţi» *(Ps.,* 33, 1). Nu citim: «Doamne, răspândeşte-ţi binefacerile asupra preoţilor sau asupra leviţilor sau asupra lui Israel», ci: «asupra celor buni» *(Ps.,* 125, 4). Astfel încât, chiar şi un păgân care respecta *Tora* este egal cu marele preot» *(Sifra la Levit.,* 18, 5).

Nimic nu este mai impresionant decât deschiderea universalistă a acestei doctrine; ea respinge părerea atât de răspândită care atribuie iudaismului rabinic un caracter îngust, un exclusivism etnic. Chiar şi sacrificiile celebrate în Templu se efectuau având în vedere întreaga omenire, binele ei. «În a opta zi a sărbătorii tabernacolelor erau

86 Cuvântul ebraic *goi* poate semnifica «păgân» sau «naţiune»

oferiţi şaptezeci de boi tineri, ca jertfă în favoarea celor 70 de naţiuni. Vai, popoarelor! Mare este pierderea lor, dar ele nu ştiu ce au pierdut; câtă vreme a existat templul, altarul făcea pentru ele ispăşirea; cine o mai face acum?» *(Suk.,* 55 b)".

Totuşi, este inevitabil să întâlneşti ocazional şi unele afirmaţii care respiră un cu totul alt aer. Iată unele specimene tipice: «Un păgân care se dedă studierii *Torei* merită moartea, căci s-a spus: „Moise ne-a dat legea, moştenire a adunării lui Israel" *(Deuteronom,* 33, 4); moştenirea este a noastră, nu a altora» *(Sanh.,* 59 a). «Moise a cerut ca *şehina* să rămână asupra lui Israel şi Dumnezeu a fost de acord, aşa cum s-a spus: „Oare nu vei merge tu cu noi?" *(Ieşirea,* 33, 16). El cerea ca *şehina* să nu se odihnească asupra celorlalte popoare din lume şi Dumnezeu a consimţit, căci s-a spus: „În aşa fel încât noi să fim deosebiţi, eu şi poporul tău" *(Ibidem)*» *(Ber.,* 7 a). După toate probabilităţile, spuse de acest gen au fost provocate de expansiunea creştinismului, deoarece creştinii – studiau şi ei Biblia şi afirmau că harul divin odihneşte asupra lor.

Idealul religiei rabinice era ca regalitatea lui Dumnezeu să se extindă la toate popoarele lumii. Se reamintea constant evreilor regula următoare: «o binecuvântare care nu conţine o referinţă la regalitatea divină nu este o binecuvântare» *(Ber.,* 40 b). Ceea ce înseamnă că binecuvântarea trebuie să înceapă prin această formulă: «Binecuvântat fie Domnul, Dumnezeul nostru, *rege al universului».* De aici rezultă că din motive religioase nu se putea închide uşa în faţa nici unui păgân care cere admiterea să treacă. la iudaism.

La început, prozeliţii erau bine veniţi şi mult stimaţi. «Prozeliţii sunt iubiţi (de Dumnezeu), căci ei sunt descrişi în aceiaşi termeni ca şi israeliţii. Copiii lui Israel sunt numiţi „sclavi" *(Levit.,* 25, 56), iar prozeliţii de asemenea, căci s-a spus: „pentru a iubi numele Domnului, pentru a fi sclavi" *(Isaia,* 61, 6); acelaşi lucru despre prozeliţi, deoarece stă scris: „străinii care se vor ataşa de Domnul

pentru a îndeplini slujba sa" *(Isaia,* 56, 6). Copiii lui Israel sunt numiţi „prieteni", căci s-a spus: „spiţa lui Abraham, prietenul meu" *(Isaia,* 41, 3), iar prozeliţii primesc acelaşi titlu, căci stă scris: „Dumnezeu este prietenul prozeliţilor" *(Deuteronom,* 110, 18). Cuvântul: „legământ" se aplică lui Israel, căci s-a spus: „Legământul meu va fi în carne" (*Facerea,* 17, 11) şi la fel se aplică şi prozeliţilor, despre care stă scris: „care ţin cu tărie legământul meu" *(Isaia,* 56 b). Cuvântul: „plăcut" se aplică lui Israel, căci s-a spus: „pentru ca ei să poată fi plăcuţi în faţa Domnului" *(Ieşirea,* 28, 38); el este aplicat de asemenea prozeliţilor „ale căror arderi de tot şi ofrande vor fi plăcute pe altarul meu" *(Isaia,* 56, 7)» *(Meh. as. Exod., 2*2, 20; 95 a). În acest fel caută şi alte dezvoltări să demonstreze că israelitul şi prozelitul sunt consideraţi mereu la fel.

În legătură cu versetul: «şi toate sufletele pe care le dobândiseră[87] în Haran» *(Facerea,* 12, 5), s-au făcut următoarele deducţii: «Abraham recruta prozeliţi printre bărbaţi, iar Sara printre femei. Oricine aduce un păgân aproape (de Dumnezeu) şi îl converteşte este ca şi cum l-ar fi creat» *(Geneza R., 31*, 14). Un rabin a ajuns până la a spune: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) l-a exilat pe Israel printre. naţiuni doar pentru motivul că i s-ar putea alătura prozeliţi» *(Pes.,* 87 b).

Izolat apare şi câte o opinie contrară: «Prozeliţii sunt pentru Israel ceva tot atât de supărător ca şi o plagă» *(Lev.,* 47 b). Dar aceasta rezultă din experienţa avută într-o epocă în care convertiţii se comportaseră într-un mod care provoca tulburări comunităţii şi o puneau în primejdie. Aşa încât de atunci postulanţii au fost examinaţi cu cea mai mare grijă, iar motivele care îi determinau să se convertească erau investigate amănunţit. Iată cum este descrisă ceremonia admiterii: «Când un prozelit ajunge la momentul în care poate fi admis ca un convertit, el este întrebat: „Care este motivul pentru care te prezinţi spre a fi convertit? Oare nu ştii că actualmente Israel trebuie să îndure multe suferinţe, persecuţii, chinuri, umiliri şi tot

87 Literal: «făcute»

felul de pedepse?”. Dacă răspunde: „Ştiu, şi sunt nedemn (să împărtăşesc asprimea lor)”, este admis şi i se face o instruire cu privire la preceptele din *Tora,* de la cele mărunte până la cele esenţiale, precum şi la penalităţile care decurg din încălcarea acestor precepte. I se spune: „Să ştii că înainte de a străbate această etapă consumai partea ta de grăsimi prohibite şi profanai Şabatul fără a risca vreo pedeapsă, dar de aci înainte dacă mai comiţi aceste delicte poţi fi lovit de pedepse teribile”. Şi la fel după cum i se fac cunoscute pedepsele legate de încălcarea preceptelor, este informat şi despre recompense; i se spune: „Află că lumea care va să vină este rezervată pentru oamenii drepţi şi că Israelul nu este în stare actualmente să accepte nici belşugul binelui, nici pedeapsa excesivă”. Totuşi, el nu trebuie respins prea tare. Dacă consimte la toate acestea, este circumcis pe dată. După ce şi-a revenit, este supus imersiunii[88] fără întârziere, şi doi discipoli ai înţelepţilor îi stau alături şi-l fac să cunoască preceptele, atât cele de mică importanţă, cât şi cele esenţiale. După ce a trecut prin imersiune şi a ieşit din apă, el este un israelit în toate privinţele» *(leb.,* 47 ab).

Cel mai mult s-a distins Hillel în apărarea cauzei prozeliţilor. El îşi însuşise următoarea deviză: «Să fiţi din numărul discipolilor lui Aaron, iubiţi pacea şi căutaţi-o, iubiţi-i pe tovarăşii voştri, toate creaturile şi aduceţi-le în preajma *Torei» (Avot,* 1, 12). Se povesteşte că un păgân a venit la Şamai şi i-a cerut să fie admis ca un convertit, cu condiţia însă să i se recite toată *Tora* în răstimpul cât se poate ţine dânsul într-un singur picior. Rabinul l-a alungat cu băţul pe care îl ţinea în mână. Atunci păgânul s-a dus şi a făcut aceeaşi cerere lui Hillel. Acesta îi spuse: «Ce ţie nu-ţi place să nu faci nici celui care îţi este aproape. Aici este toată *Tora.* Restul se mărgineşte să comenteze aceasta. Du-te şi învaţă» *(Şab.,* 31 a).

Păgânilor nepregătiţi să intre în vatra lui Israel li se oferea un cod moral cunoscut sub numele de «cele şapte

88 într-un bazin amenajat special pentru respectarea riturilor.

porunci ale fiilor lui Noe». Iată conţinutul lor: «practicarea echităţii, abţinerea de la a blestema numele, de a practica idolatria, imoralitatea, omorul, furtul şi a mânca un membru de la un animal viu» *(Sanh.,* 52 a). Printr-o comportare dreaptă, întemeiată pe aceste legi fundamentale, ei ar merita aprobarea divină. Textul: «dreptatea înalţă o naţiune, dar păcatul este ruşinea popoarelor» *(Prov.,* 14, 34) era aplicat lui Israel ca fiind vizat în prima parte, păgânilor – cuprinşi în a doua parte a textului. Întrucât cuvântul tradus prin «ruşine» sau «oprobriu» *(hesed)* semnifică propriu-zis «pietate», textul era interpretat în sensul că chiar şi acţiunile pioase ale păgânilor sunt pentru ei un păcat, pentru că motivele lor sunt pătate de impuritate. Dar rabi lohanan b. Zakai nu admitea această teorie. El declara: «La fel după cum ofranda pentru păcat face ispăşire pentru Israel, dreptatea procură popoarelor lumii ispăşirea».

Sentinţele aspre pe care Talmudul le foloseşte uneori cu privire la ne-evrei provin din convingerea că păgânii «se dedau desfrâului» *(leb.,* 98 a). Rabinii se revoltau constatând în ce măsură comportarea din jurul lor era imorală; şi ei simţeau o recunoştinţă vie pentru idealurile mai exigente pe care le oferea propria lor religie. O rugăciune care urma să fie rostită la plecarea din casa de studiu suna aşa: «îţi mulţumesc Doamne, Dumnezeul meu şi al părinţilor mei, că ai stabilit să fac parte dintre cei care iau loc în casa de studiu şi în sinagogă, şi nu dintre cei care frecventează teatrele şi circurile, căci, în timp ce eu muncesc spre a moşteni paradisul, ei muncesc pentru prăpastia distrugerii» (p. *Ber.,* 7 d).

Unele dintre declaraţiile cele mai amare au ţâşnit din neliniştea pricinuită de o provocare extremă. Cea mai reprobabilă este următoarea: «Ucideţi-l pe cel mai bun dintre păgâni! Zdrobiţi capul celui mai bun dintre şerpi!» *(Meh. as. Exod.,* 14, 7; 27 a). Dar ea are ca autor pe rabi Şimon ben lohai, care trăia pe vremea persecuţiilor teribile ale lui Hadrian; el văzuse pe maestrul său mult iubit, rabi Akiva, supus cruzimilor diabolice ale romanilor şi a fost

nevoit să se ascundă împreună cu fiul său vreme de 13 ani, ca să scape de cei care îi terorizau poporul. Spusele sale nu exprimau deci decât sentimentele sale personale şi ar fi nedrept să se găsească în ele imaginea exactă a eticii talmudice.

Opoziţia evreilor faţă de păgâni era de ordin moral şi nu avea ca sursă o rivalitate între rase. Iată un text din care aceasta rezultă limpede: «Rabi Eliezer declara: Niciun păgân nu va avea parte de lumea care va să vină, după cum s-a spus: „Cel rău se întoarce în sălaşul morţilor; la fel, toate naţiunile care îl uită pe Dumnezeu" *(Ps.,* 9, 17); „cel rău" îi desemnează pe morţii cei răi ai lui Israel. Rabi loşua îi spuse: „Dacă textul ar suna: «Cel rău se întoarce în sălaşul morţilor, ca şi toate naţiunile», aş fi de acord cu tine. Dar textul adaugă: «Care îl uită pe Dumnezeu». Deci, printre naţiuni trebuie că există şi oameni drepţi, care vor avea parte din lumea care va să vină"» *(Tosifta Sanh.,* 13, 2). Cei drepţi din toate popoarele moştenesc din fericirea viitoare; aceasta este doctrina primită în iudaismul rabinic.

126

Capitolul III

Doctrina despre om

I. Fiinţa omenească

Fiinţa omenească a fost creată după chipul lui Dumnezeu; acesta este principiul fundamental al antropologiei rabinice. De aceea, fiind superior tuturor celorlalte creaturi, omul marchează punctul culminant din opera creaţiei. Omul este mult-iubit, deoarece a fost creat după chipul lui Dumnezeu, aşa cum s-a spus: căci Dumnezeu l-a făcut pe om după chipul său *(Facerea,* 9, 6) *(Avot,* 3, 18). Acest fapt îi dă omului importanţa supremă în economia universului. «O singură fiinţă omenească este egală cu întreg 1 universul» *(A.R.N.,* 31). «Omul a fost creat întâi ca un singur individ, pentru ca să se ştie că celui care suprimă o singură existenţă[89] Scrierea Sfântă i-o

89 Aşa suna textul primitiv. O interpretare tardivă a substituit vorbelor: «o singură existenţă» formularea «un singur suflet din Israel», formulare care a ruinat caracterul universalist al acestei învăţături.

va imputa exact ca şi cum ar fi distrus întreaga lume; de asemenea, să se ştie că celui care salvează o singură existenţă Scrierea Sfântă i-o socoteşte ca şi cum ar fi salvat întreaga lume» *(Sanh.,* 4, 5).

În afară de aceasta, faptul că oamenii sunt formaţi după asemănarea divină îi obligă se aibă mereu în minte acest adevăr în cursul relaţiilor lor reciproce cu alţi oameni. Jignirea unui om înseamnă *ipsofacto* o ofensă adusă şi lui Dumnezeu. R. Akiva declara că porunca «Să-l iubeşti pe aproapele tău ca pe tine însuţi» *(Levit.,* 19, 11) este un principiu capital al *Torei.* De aici el trăgea concluzia: «Să nu spui niciodată: întrucât eu sunt dispreţuit, voi dispreţui şi eu pe aproapele meu; întrucât eu sunt blestemat. îl voi blestema şi eu pe aproapele meu». R. Tanhuma zicea: Dacă procedaţi în acest fel. gândiţi-vă cine este Cel pe care îl dispreţuiţi, căci «Dumnezeu l-a făcut pe om după chipul său». *(Genezei R...* 24, 7).

Punând accentul pe ideea filialităţii omului în raport cu Dumnezeu, rabinii nu uitau să insiste totodată asupra abisului care îl desparte pe om de divinitate. Omul este în parte divin, dar. pe de altă parte, el este şi pământean. «Toate creaturile care au fost formate din cer sunt, trup şi suflet, de origine cerească; toate acelea care au fost formate din pământ sunt, trup şi suflet, de origine terestră, cu excepţia omului, al cărui suflet vine din cer, iar trupul din pământ. Aşa încât, dacă un om se supune *Torei* şi îndeplineşte voinţa tatălui său care se află în cer, el este asemenea creaturilor din înalturi. Într-adevăr, stă scris: «Am spus: Sunteţi dumnezei; cu toţii sunteţi fiii Celui Foarte înalt» *(Ps...* 82, 6). Dar dacă omul nu respectă *Tora* şi nu face voia tatălui său din ceruri, el este tot una cu creaturile de jos, căci s-a spus: „Însă veţi muri ca nişte oameni” *(Ibidem,* 7)» *(Sifra Deuteronom,* paragr. 306, 132 a).

S-a mai descris şi în alt fel natura mixtă a fiinţei omeneşti: «Omul seamănă cu creaturile de sus prin patru trăsături şi tot prin patru trăsături seamănă cu creaturile de jos. Ca şi animalele, omul mănâncă şi bea, îşi

perpetuează specia, se uşurează şi moare. La fel cu îngerii oficianţi, el are statura dreaptă, vorbeşte, este înzestrat cu inteligenţă şi vede»[90] *(Geneza R.,* 8, 11).

Creaţia a avut drept scop să ofere omului un prilej să-l slăvească pe autorul universului.

«De la începutul formării lumii, lauda s-a înălţat spre Sfântul Unic (binecuvântat fie El!), venind din mijlocul apelor». S-a zis, într-adevăr: «Mai puternic decât vuietul apelor mari, mai tare decât valurile năprasnice ale mării» *(Ps.,* 93, 4). Ce proclama această voce? Iată ce: «Domnul, în înalta sa măreţie». Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a spus: dacă aceste ape, cum n-au gură şi nici limbaj, îmi oferă asemenea laude, cu atât mai mult voi fi slăvit după ce îl voi fi creat pe om!» *(Geneza R.,* 5, 1).

În această lumină trebuie înţeleasă şi dirijată viaţa. Aşa se explică versetul din Psalmul 15, 12, care zice: «Nu morţii laudă pe Domnul». Talmudul declară: «Un om trebuie să se ocupe totdeauna de *Tora* şi de poruncile cuprinse în ea, înainte de a muri; deoarece, odată mort, el este scutit de acestea, iar Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) nu mai poate primi de la dânsul nicio laudă» *(Şab.,* 30 a).

A-ţi trece viaţa doar pentru a dobândi, chinuindu-te, bunuri materiale, este ceva lipsit de sens, întrucât acest fel de posesiune nu are decât o valoare trecătoare. O parabolă, pe care o întâlnim şi la Esop, ilustrează acest adevăr: Lucrurile se petrec ca în povestea cu vulpea care a zărit o vie şi dorea să intre în ea. Dar via era închisă de jur-împrejur; cu mare greutate vulpea descoperi o gaură în împrejmuire, dar ea era prea îngustă pentru ca să poată trece printr-însa. Ce făcu vulpea pentru a intra totuşi în vie? A postit vreme de trei zile şi a slăbit în aşa fel încât a putut străbate deschizătura. Intrată în vie, vulpea se îndopă şi, fireşte, a crescut din nou în greutate, s-a îngrăşat. Când a vrut să iasă din vie, aceeaşi poveste: nu putea trece prin gaura cea atât de îngustă. Trebui deci să postească din nou trei zile, până ce slăbi într-atât încât să

90 «El vede» înseamnă că are ochii aşezaţi drept în faţă, nu lateral, ca animalele.

poată trece prin deschizătură. Odată ajunsă afară, vulpea privi spre vie şi strigă: «O, vie! La ce mi-ai slujit, tu şi fructele tale? Tot ce se află în cuprinsul tău este minunat şi demn de laudă, dar ce folos? La fel am intrat prin îngrăditura ta, la fel am ieşit prin ea». Tot astfel se petrec lucrurile în lume. Când intri în ea, strângi pumnii, ca şi cum ai zice: «Toate sunt ale mele, le voi moşteni în întregime. Dar când pleci din lume, mâinile îţi sunt deschise, ca şi cum ai spune: în lumea aceasta n-am dobândit nimic» *(Eccles. R*" 5, 14).

Ceea ce omul poate câştiga şi ceea ce el trebuie să se străduiască să adune este o comoară de acţiuni meritorii. Aceasta îşi păstrează valoarea chiar şi după moarte. «La ora plecării, ceea ce îl va însoţi pe om nu este nici aurul, nici argintul, nici pietrele preţioase şi nici perlele, ci doar legea şi faptele bune. Căci aşa stă scris: „Ele te vor însoţi în mersul tău, te vor păzi în pat, îţi vor vorbi la trezire" *(Prov.,* 6, 22). «Te vor însoţi în mersul tău», în lumea aceasta, „te vor veghea în pat" – în mormânt. „Îţi vor vorbi la trezire" – şi în lumea care va să vină» *(Avot,* 6, 9).

Se povestea că Monobazes, regele din Adiabene, convertit la iudaism (în secolul I al erei actuale), în timpul unei foamete, şi-a împărţit săracilor întreaga avere. Anturajul său îi reproşa că-şi risipeşte bogăţiile. Dar el le răspunse: «Strămoşii mei adunau! comori pentru (lumea de) aici-jos; eu le-am adunat pentru (lumea de) acolo-sus. Ei le adunau acolo unde domneşte forţa; eu le-am aşezat acolo unde forţa este neputincioasă. Comorile lor nu aduceau niciun rod; ale mele vor aduce. Comorile lor erau de argint; ale mele sunt suflete. Ei le îngrămădeau pentru altul; eu am adunat pe ale mele pentru propriul meu bine. Ei au lucrat pentru lumea asta; eu – pentru lumea care va să vină» *(Tosifta Prea,* 4, 18).

Pentru a îndemna omul să acţioneze şi să nu-şi risipească anii trecători, i se repetă des că el trece repede: «Omul este prezent astăzi; mâine el pleacă». *(Sanh.,* 28 d). Cu privire la următoarele spuse: «zilele noastre pe pământ seamănă cu o umbră, nimic nu durează» *(l Cran.,* 29, 15),

se spune: «am vrea ca viaţa să fie ca umbra proiectată de un zid sau un copac, dar ea este ca umbra unei păsări în plin zbor» *(Geneza R.,* 96, 2). Aceeaşi idee exprimată altfel: «Ziua este scurtă, munca este multă, plugarii sunt leneşi, răsplata este mare, iar Stăpânul casei ne dă pinteni» *(Avat,* 2, 20).

Dacă viaţa se intensifică şi se îmbogăţeşte pentru acela care se ocupă de scrutarea preceptelor *Torei* şi practică acţiuni bune, în schimb există unele greşeli care lipsesc viaţa de dulceaţa ei şi chiar îi scurtează durata. «Ochiul rău (adică invidia), înclinarea proastă (adică indulgenţa excesivă) şi ura faţă de alte creaturi îl alungă pe om afară din lume» *(Avot,* 2, 16). Cu alte cuvinte, «invidia, lăcomia şi ambiţia îl scot pe om din lumea aceasta» *(Ibidem,* 4, 28).

Cu toate că rabinii preferă, în prelegerile lor, să se oprească la natura spirituală a omului, ei nu subapreciază deloc valoarea şi importanţa corpului. Corpul omenesc reprezintă capodopera lui Dumnezeu; el dovedeşte atât infinita Sa bunătate, cât şi înţelepciunea Sa fără margini. Individualitatea cu care este înzestrat fiecare om şi care îl deosebeşte de toate celelalte persoane stârneşte admiraţia. «Ea stabileşte în chip elocvent măreţia supremului

Rege al regilor, a Sfântului Unic (binecuvântat fie El!). Un om foloseşte aceeaşi matriţă pentru a bate medalii, toate identice între ele. Dar Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îl făureşte pe fiecare individ după tipul primului om, fără ca vreunul să semene întru totul cu altul. De ce nu le dă oare trăsături identice tuturor a? Pentru ca un om, văzând o locuinţă minunată sau o femeie deosebit de frumoasă, să nu le poată revendica, spunând că sunt ale sale, în trei privinţe individul diferă de semenii săi: prin voce, fizionomie şi spirit; primele două dintre aceste trăsături specifice sunt stabilite pentru a menţine moralitatea, iar ultima din pricina hoţilor şi a oamenilor violenţi»[91] *(Sanh.,* 38 a).

---

91 Dacă toţi oamenii ar avea acelaşi spirit, hoţii ar şti în ce ioc ascund oamenii în

Există un text care îl descrie pe om ca un microcosmos. «Tot ceea ce Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a creat în lume a făcut-o şi în om» (*A. RN.,* 31). Urmează o dezvoltare foarte amănunţită: de exemplu, părul capului corespunde pădurilor, buzele – zidurilor, dinţii – porţilor, gâtul – turnurilor, degetele – ghearelor etc.

Iată cum îşi reprezentau rabinii viaţa embrionară şi naşterea: «Cu ce seamănă copilul în pântecele mamei sale? Cu o carte îndoită şi pusă pe o latură. Mâinile sunt pe tâmplele sale; cele două coate – pe genunchi; cele două călcâie – pe partea dindărăt a trupului; capul – între genunchi. Gura este închisă; buricul este deschis. Copilul are drept hrană şi băutură cele pe care le absoarbe mama; dar el nu evacuează nimic, ca nu cumva s-o omoare pe mamă. Când apare la lumina zilei, ceea ce era închis (gura) se deschide, iar ceea de era deschis (buricul) se închide; altfel, copilul n-ar putea trăi nici măcar un ceas. Deasupra capului său stă aprinsă o lumină, astfel încât el să poată vedea de la un capăt până la celălalt al lumii; căci s-a spus: „Când felinarul său strălucea deasupra capului meu, şi lumina sa mă călăuzea prin întuneric" (*Iov,* 29, 3). Să nu fiţi surprinşi, deoarece fiecare om poate dormi aici şi să vadă în vis ce se petrece în Spania. Fiinţa omenească nu cunoaşte nicio zi care să fie mai fericită decât acestea. Atunci ea este iniţiată în *Tora* întreagă. Dar când intră în atmosfera lumii; vine un înger care îi dă un bobârnac peste gură şi-l face să uite totul. El nu iese din sânul matern înainte de a i se fi impus, sub jurământ, un angajament solemn: fii drept şi nu depravat; chiar 1; dacă toată lumea ţi-ar spune că eşti drept, tu să te socoteşti un rău. Şi să ştii că Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) este pur, că mesagerii săi sunt puri, că sufletul pe care l-a introdus în tine este pur. Dacă îl menţii neîntinat, toate se vor petrece cu bine; dacă nu, îl voi lua înapoi de la tine» (*Nici.,* 30 b).

Anatomia omenească era-explicată în felul următor: în corpul omului există 248 de membre (inclusiv membre

---

naivitatea lor, obiectele lor de preţ şi ar pune mâna pe ele.

parţiale) şi anu, me: 30 în talpa piciorului (6 pentru fiecare deget), 10 la gleznă, două în gambă, cinci în genunchi, unul pentru coapsă, trei la şold, 11 coaste, 30 în palma mâinii (6 pentru fiecare deget), două la antebraţ, două la cot, unul la braţ, 4 la umăr. În total 101 de fiecare parte. În plus coloana vertebrală cuprinde 18 vertebre, capul are 8 membre, gâtul are 6, Toracele tot 6, organele genitale – cinci *(Oholot,* 1, 8).

Construcţia minunată a corpului stârnea admiraţia rabinilor şi le smulgea exclamaţii elogioase: «Simpla înţepătură cu un ac este suficientă ca să golească o băşică de aerul pe care îl conţine, *ţ* dar omul, deşi are o mulţime de orificii, nu-şi pierde niciodată su4 fiul aflat într-însul» *(Geneza R.,* 1, 8). «Faţa pe care Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a dat-o creaturii omeneşti măsoară un spaţiu. egal cu cel cuprins între extremităţile degetelor întinse; ea conţine mai multe surse de lichide, care nu se amestecă. Lichidul ocular este sărat; cel al urechilor este gras; cel al nasului – rău mirositor). cel al gurii este dulce. De ce este sărat lichidul ochilor? Pentru că atunci când un om îi plânge necontenit pe morţi şi riscă să orbească, aciditatea lacrimilor (care, de altfel, pricinuieşte frumuseţea ochilor) îl face să înceteze plânsul. De ce este gras lichidul din urechi? Deoarece auzul ştirilor proaste, perceput de ambele urechi, poate ajunge la inimă, s-o afecteze şi să producă moartea; însă lichidul auricular fiind gras, ştirile sunt lăsate să intre pe o parte şi să iasă pe cealaltă parte. De ce este rău-mirositor lichidul nazal? Pentru că, atunci când aspiri un miros urât, dacă n-ai fi protejat prin acest mijloc ai muri pe dată. De ce este dulce lichidul din gură? Când absorbi o mâncare greţoasă şi o verşi, dacă saliva n-ar fi dulce, nu ţi-ai putea veni în fire» *(Numeri* /? 11, 72). «Veniri şi vedeţi câte minuni a săvârşit Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) în om; dar acesta nu le dă atenţie. Dacă se întâmplă să mănânce o bucată de pâine tare şi aceasta ar continua să coboare până la intestine, acestea ar fi rănite. Dar Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a preîntâmpinat aceasta: a creat în mijlocul gâtlejului o

fântână care permite pâinii să coboare fără primejdii (umezind-o)» (*Exod. R.,* 24, 1).

Cu ajutorul cunoştinţelor fiziologice limitate de care dispuneau, rabinii erau evident dornici să demonstreze cum a atribuit Dumnezeu fiecărui organ funcţia sa, pentru a asigura bunăstarea individului şi prelungirea vieţii. Ei credeau, de asemenea, că diferitelor părţi ale corpului le reveneau anumite emoţii sau alte afecte. «Rinichii aţâţă gândirea, inima simte inteligenţa, limba pronunţă cuvintele, gura completează enunţarea lor. Gâtlejul introduce sau respinge orice fel de alimente, traheea produce vocea, plămânii absorb diferitele lichide, ficatul determină mânia, bila lasă să cadă o picătură şi o liniştеşte. Splina te face să râzi. Intestinul gros macină alimentele. Stomacul aduce somnul; nasul, trezirea. Dacă organul care produce somnul s-ar apuca să-l facă să înceteze, individul ar cădea în apatie. Dacă două organe ar face simultan dormitul şi trezirea, moartea ar surveni de îndată» (*Ber.,* 61 ab).

Iată clasificarea părţilor corpului, din punctul de vedere al conduitei morale: «Şase organe slujesc fiinţa omenească; ele sunt supuse controlului său. Trei scapă acestui control, şi anume ochiul, urechea şi nasul. Omul vede ceea ce nu vrea să vadă; aude ceea ce nu doreşte să audă; simte ce nu-i place să simtă. Supuse controlului său sunt gura, mâna, piciorul. După plac, el va citi *Tora* sau va folosi un limbaj nepotrivit sau chiar va blestema. Cu mâna el poate, după cum doreşte, să îndeplinească acţiuni bune sau să fure sau să omoare. Cu piciorul, de asemenea, el va merge, după cum va alege: la teatru, la circ sau în locurile închinate venerării şi studiului» (*Geneza R.,* 67, 3).

Cele şapte etape ale vieţii pe care le distingea Shakespeare sunt prefigurate în *Midraş*; «Cele şapte vanităţi pe care le menţionează Ecclesiastul[92] corespund celor şapte lumi, a căror experienţă o face fiecare om. La vârsta de un an, omul este ca un rege; aşezat într-un

92 Cuvântul ebraic ce semnifică «vanitate» revine de cinci ori în Ecclesiast, 1,2, dar de două ori este la plural; de aici totalul de şapte.

culcuş bine acoperit, el nu primeşte decât mâncăruri şi sărutări. La doi sau trei ani, el seamănă cu un porc, care scurmă gunoaiele. La zece ani, el sare ici şi colo ca un căprior. La 20 de ani el este ca un cal care nechează; el are grijă de familia sa şi îşi caută o femeie. Odată căsătorit, el seamănă cu un asin (încărcat cu o povară mare). După aceea, ca tată de familie, devine mereu mai îndrăzneţ pentru a câştiga subzistenţa alor săi. În cele din urmă, la bătrâneţe, seamănă cu o maimuţă» (*Eccles.,* 1, 2).

Tratatul *Avot,* consacrat în special eticii, formulează o repartiţie diferită, căci punctul său de vedere nu mai este acelaşi. «La cinci ani este atinsă vârsta cerută pentru a studia Biblia; la zece – pentru Mişna; la 13 ani – pentru a îndeplini poruncile[93]; la 15 ani – pentru a studia Talmudul; la 18 – pentru a se însura; la 20 de ani, pentru a căuta mijloace de trai[94]; la 30 de ani, pentru a fi în plinătatea forţelor; la 40 de ani, pentru a înţelege; la 50, pentru a da sfaturi; la 60 de ani, ajungi la bătrâneţe; la 80 de ani, dovedeşti că ai fost înzestrat cu o vigoare deosebită[95]; la 90 de ani, te încovoi sub greutatea anilor; la 100 de ani, eşti în aceeaşi stare ca şi cum ai părăsit lumea aceasta, ca să mori» (*Avot,* 5, 24).

Moartea era considerată ca o consecinţă a păcatului. Un om fără păcate ar fi, fără îndoială, nemuritor. «Nu există moarte în afara păcatului» (*Şab.,* 55 a). «Îngerii oficianţi spuneau faţă de Sfântul Unic (binecuvântat fie El!): „Pentru ce i-ai dat lui Adam pedeapsa morţii?". El răspunse: „Îi impusesem o lege riguroasă şi el a încălcat-o"» (*Şab.,* 55 b). „Dacă vi se spune că în cazul în care Adam n-ar fi păcătuit mâncând din fructul oprit, el ar fi trăit veşnic, să răspundeţi că aşa s-a petrecut efectiv cu Eliahu" (*Levit. R.,* 27, 4).

Moartea este lucrul cel mai trainic pe care Dumnezeu l-a făcut în univers; deci ea nu poate fi învinsă. «Zece lucruri solide au fost create în lumea acesta: un munte este

93 La 13 ani, băiatul devine *har mitzva.*

94 Unii traduc: «pentru a urmări dreptatea».

95 Vezi *Ps.,* 90, 10.

solid, dar fierul îl poate sparge; fierul este solid, dar focul îl poate topi; focul este trainic, dar apa îl poate stinge; apa este o forţă mare, dar norii o pot lua cu ei; norii sunt puternici, dar vântul îi poate risipi; vântul este robust, dar corpul îl poate purta (în stare de suflu prin res

piraţie); corpul este viguros, dar spaima îl poate doborî; spaima *

este rezistentă, dar vinul o poate alunga; vinul este o forţă, dar somnul o poate neutraliza; iar moartea este mai puternică decât toate» *(B. b.,* 10 a).

Moartea îmbracă aspecte multiple. Pe lume au fost create 903 feluri de moarte, după cum s-a spus: «izbăvirile» morţii[96] *(Ps.,* 68, 20). «Cea mai teribilă dintre toate morţile este crupul; cea mai blândă – sărutul morţii. Crupul seamănă cu un spin într-un ghem de lână tăiată pe care o deşiră[97]. Alţii îl compară cu apa care face; vârtejuri la intrarea într-un defileu îngust. Sărutul morţii seamănă cu acţiunea de a scoate dintr-o oală cu lapte un fir de păr»[98] *(Ber.,* 8 c).

Procesul morţii însuşi este descris astfel: „Când un om urmează să părăsească lumea, apare îngerul să-i ia sufletul *(neştiind). Neşama* seamănă cu o venă plină cu sânge, prevăzută cu vinişoare împrăştiate prin corp. Îngerul morţii apucă un capăt al acestei vene şi o scoate (din corp). Dacă este vorba de un om drept, operaţia, este făcută cu blândeţe, aşa cum scoţi un fir de păr din lapte; dar dacă este vorba de un om rău, sufletul îi este reluat ca în vârtejul.

apelor la intrarea într-un defileu îngust sau, după alţii, aşa cum (

smulgi spini dintr-un ghem de lână, sfâşiind-o. De îndată ce această extragere s-a efectuat, individul moare; spiritul său iese şi se instalează pe nas, până ce trupul

---

96 Cuvântul ebraic care semnifică izbăviri este *toţeot,* ale cănii litere dau o valoare numerică de 903.

97 Subînţeles: când încerci să-l smulgi; în acelaşi fel, crupul sfâşie membranele gâtului.

98 Această imagine vrea să reprezinte ceva blând, nedureros. Aaron *(Numeri,* 33,38) şi Moise *(Deuteronom,* 34,5) au miirit, zice Biblia, «la porunca (literal: gura) Domnului», ceea ce rabinii explicau ca desemnând săratul divin *(B. b.,* 17c).

cade în descompunere. În «acest moment, el plânge şi strigă în faţa Sfântul Unic (binecuvântat fie El!), spunând: «Rege al Universului! unde voi fi condus?»...”

Îndată (îngerul) Duma îl ia şi îl duce la tribunalul morţii, printre spirite. Dacă a dus o viaţă dreaptă, se proclamă de faţă cu el: «Pregătiţi un loc pentru cutare, un om drept» şi el înaintează, etapă după etapă, până ce ajunge în prezenţa *şeh. inei (Midraş as. Ps.,* 41, 7; 51 b, 62 a).

Iată un alt tablou al fenomenului morţii. «Se spune că îngerul morţii are ochi care îl acoperă peste tot. Când un om suferind urmează să moară, acest înger ia loc deasupra patului acestuia, cu o sabie în mână; deasupra sabiei este suspendată o picătură de fiere. La vederea îngerului, muribundul este cuprins de teamă şi deschide gura, în care îngerul lasă să cadă picătura de fiere. Urmează moartea; mai rezultă de aici şi mirosul neplăcut pe care îl degajă cadavrul, în timp ce faţa îi devine hidos de palidă» *(A. z* –, 10 b).

În acea epocă, poporul era dornic să ştie ce previziuni pot fi deduse din împrejurările care însoţeau decesele. «Ce! care moare în timp ce râde este în posesia unei bune previziuni şi, dimpotrivă, a muri plângând este o previziune rea pentru el. Dacă priveşte în sus, cu atât mai bine; în jos – cu atât mai rău. Dacă îi priveşte pe cei care îl asistă, previziune bună; dacă se uită la perete, previziune nefastă. Dacă are faţa palidă, cu atât mai rău; roşie, cu atât mai bine. Ferice de cel care moare în ajun de Şabat; nefericit cel care moare când se termină Şabatul. A muri în ajunul zilei ispăşirii este ceva supărător; a muri la capătul acestei zile este de bun augur. Moartea pricinuită de dureri abdominale este favorabilă, deoarece ea a fost cea a multor oameni drepţi»[99] *(Ket.,* 103 b).

Rabinii se străduiau să reducă pe cât posibil spaima pe care o provoca în mod natural perspectiva morţii. Ei

---

99 Această boală, fiind deosebit de dureroasă, era asimilată cu suferinţele care ispăşesc păcatele, iar purgaţia fizică, simptom aplicat şi la constituţia morală, operă — se credea — purificarea individului.

insistau asupra a ceea ce ea prezintă ca perfect firesc. În legătură cu textul care declară: «Naşterea îşi are vremea ei şi moartea are vremea ei» *(Eccles.,* 3, 2), *Midraşul (ad loc.)* observă că – începând din clipa naşterii – posibilitatea de a muri este permanentă. De aici, următorul îndemn: «Pocăiţi-vă cu o zi înainte de a muri», cu alte cuvinte mereu, deoarece ziua morţii nu este cunoscută. Aşa cum am văzut, moartea era cuprinsă printre «lucrurile foarte bune» făcute de Dumnezeu.

Dumnezeu este cel care hotărăşte momentul morţii. Nimeni nu are dreptul să-şi ia viaţa înainte de momentul hotărât de el. Sinuciderea era privită cu oroare, era denunţată ca un păcat deosebit de mare. Versetul din *Facerea,* 9, 5: «Cu siguranţă voi cere înapoi sângele vostru, sângele sufletelor voastre» era explicat de către rabini în felul următor: «Termenul „cu siguranţă" implică şi cazul celor care se sugrumă voluntar» *(Geneza* 7L, 31, 13), cu alte cuvinte, care se omoară fără a-şi vărsa sângele. Chestiunea o mai găsim discutată şi în acest fel: «Nimeni nu are voie să se lovească singur. Unele autorităţi apreciau totuşi că acest lucru este licit. Dar, dat fiind textul: „Cu siguranţă voi cere înapoi sângele vostru, sângele sufletelor voastre", înţeles ca vizând sinuciderea, lucrurile se schimbă» *(B. k.,* 91 b). Aceasta înseamnă că acţiunile care antrenează sinuciderea sunt prohibite de unanimitatea învăţaţilor.

Mai impresionantă decât teoria apare practica, aşa cum o expune povestirea martiriului lui Hanina ben Teradion, care a fost ars de viu de către romani. Călăii săi îi înfăşuraseră trupul cu un» sul al *Torei* şi au pus în jurul lui pachete de lână, muiată în prealabil în apă, pentru a-i prelungi agonia. Discipolii îi strigau: «Deschide gura şi lasă focul să pătrundă în tine (pentru a grăbi sfârşitul)». El răspunse: «Este mai bine ca El (Dumnezeu) să ia înapoi (sufletul) pe care l-a dat; nimeni n-are voie să-şi facă violenţă sieşi» (A. *z* –, 18 a) [100].

---

100 Josephus a adoptat aceleaşi puncte de vedere: «Sufletele celor ale căror mâini s-au îndreptat cu furie contra lor înşile sunt trimise în locul cel mai întunecat al iadului, iar

O trecere în revistă asupra vieţii şi a morţii găsim într-un comentariu asupra versetului din *Ecclesiast,* 7, 1: «Mai mult preţuieşte ziua morţii decât ziua naşterii». Iată textul comentariului: «Când a avut loc o naştere, toţi se bucură; când are loc un deces, fiecare plânge. N-ar trebui să fie aşa. Dimpotrivă. Când careva vine pe lume, nu este niciun motiv de bucurie, deoarece nimeni nu ştie care va fi soarta şi viaţa noului născut, dacă va fi un om drept sau un desfrânat, un om bun sau unul rău. Pe de altă parte, când el moare, este un prilej de bucurie dacă pleacă cu o reputaţie bună şi părăseşte lumea liniştit. Două corăbii sunt pe mare: una părăseşte portul, cealaltă intră în el. Mulţimea se bucură la plecarea primei corăbii, nu însă şi la sosirea celei de-a doua. Un înţelept care se afla acolo a declarat: „Părerea mea este alta decât a voastră, îi este opusă. Nu trebuie să vă felicitaţi în legătură cu corabia care a plecat, căci nimeni nu ştie ce-o aşteaptă, ce mări învolburate şi ce furtuni ar putea întâlni; dar atunci când o corabie ajunge la destinaţie, toţi ar trebui să se bucure, văzând-o întorcându-se teafără”» *(Eccles. R” ad loc.).*

II. Sufletul

Omul se aseamănă cu Dumnezeu pentru că a fost înzestrat cu un suflet. Această asemănare cu Dumnezeu face să existe o afinitate între Creator şi el şi este totodată cauza superiorităţii sale asupra celorlalte creaturi. Am mai semnalat că rabinii atribuie fiinţei omeneşti o natură mistică: «Sufletul omenesc vine din cer, trupul vine din pământ» *(Sifre Deuteronom,* paragr. 306, 132 a). Ei prezintă trupul ca «învelitoarea sufletului» *(Sanh.,* 108 a); ei statuează între suflet şi trup aceeaşi relaţie ca între Dumnezeu şi univers.

Caracterul unui om depinde de grija pe care el o consacră păstrării sufletului său: ca să rămână pur şi fără pată. Cu privire la acest text: «spiritul se întoarce la Dumnezeu, care l-a dat» *(Eccles.,* 12, 7), era predicată o omelie frumoasă: «Înapoiaţi-l aşa cum vi l-a dat în

Dumnezeu, care este Tatăl lor,îi pedepseşte în urmaşii lor pe cei care aduc vătămări fie unui corp, fie unui suflet. Astfel că Dumnezeu urăşte sinuciderea, iar această crimă este pedepsită de legislatorul nostru preaîn- ţelept» *(Războiul evreilor,* 3,8,5).

puritatea sa, înapoiaţi-l neştirbit. Un rege împărţise sclavilor săi veşminte regeşti. Sclavii înţelepţi le îndoiră frumos şi le aranjară într-o cutie. Sclavii nesăbuiţi le îmbrăcară pe dată, umblând astfel gătiţi şi la lucru. După o bucată de vreme, regele ceru să-i fie înapoiate veşmintele. Înţelepţii le înapoiară intacte. Ceilalţi le aduseră murdărite. Regele a fost mulţumit de cei înţelepţi şi furios din pricina comportării celorlalţi. A poruncit celor dintâi să pună la loc veşmintele în tezaurul său, apoi să plece în pace. Celorlalţi le-a dat ordin să ducă veşmintele la oamenii pricepuţi să le cureţe şi după aceea i-a aruncat într-o temniţă. Tot astfel, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) zice, în ce priveşte trupul omului drept: «El va intra în pace, cel ce umblă pe drumul cel drept se va odihni în culcuşul său» *(Isaia,* 57, 2). Cât priveşte sufletul: «sufletul domnului meu va fi legat în mănunchiul celor vii la Domnul Dumnezeul tău» *(Sam.,* 25, 2). Pentru trupul celui nesăbuit, «nu există pace la care să poată râvni cel rău» *(Isaia,* 57, 2). Cât priveşte «sufletul vrăjmaşilor tăi, Domnul îl va zvârli ca (o piatră) aruncată cu praştia» *(Sam.,* 25, 29) *(Sab.,* 152 b).

«Sufletul – ni se spune – este desemnat prin cinci nume: *nefeş, ruah, neşama, iehida* şi *haiya. Nefeş* este sângele, aşa cum stă scris: „sângele este viaţa *(nefeş)”* *(Deuteronom,* 12, 23). *Ruah* este ceea ce urcă şi coboară, cum stă scris: „Cine ştie dacă spiritul *(ruah)* omului se înalţă în sus?” *(Eccles.,* 3, 21). *Neşama* este înclinarea[101]. *Haiya* (cuvânt care semnifică: dat împreună cu viaţa) este numit aşa pentru că supravieţuieşte atunci când toate membrele au sucombat. *Iehida,* „unica”, arată că toate membrele sunt dispuse în perechi, doar sufletul este unic în corp» *(Geneza R.,* 14, 9).

Primii trei din aceşti cinci termeni sunt folosiţi în mod obişnuit în literatura rabinică. Dar este greu de precizat prin ce diferă între dânşii. *Nefeş,* fiind identificat cu sângele, desemnează vitalitatea şi se aplică şi animalelor, la fel ca oamenilor. S-a spus, de pildă: «Orice

101 Cu câteva pagini mai înainte găsiţi şi altă explicaţie a termenului *neşama*

nefeş restituie *nefeşul* şi orice lucru vecin *nefeşului* restituie *nefeşul*» (Ber., 44 b). Aceasta înseamnă că orice creatură, animal terestru sau peşte, care posedă viaţă, adaugă vitalitatea sa persoanei care se hrăneşte cu ea şi acest lucru este adevărat în special pentru partea acestei creaturi care este mai apropiată de organele vitale. Prin urmare, *nefeşul* se termină când vine moartea.

Ruah şi *neşema* par să fi fost utilizate, indiferent care, pentru a desemna psihicul fiinţei omeneşti; aceşti termeni erau aplicaţi exclusiv acestei fiinţe. Este ceea ce are nemuritor, suflul pe care Dumnezeu i l-a insuflat.

În ce moment este înzestrat embrionul cu suflet? Se povesteşte că această chestiune a fost discutată de r. lehuda, editorul *Mişnei,* cu prietenul său, romanul Antoninus[102]. «Antoninus îl întrebă pe r. lehuda: «Când este plasat sufletul în fiinţa omenească? La concepţie sau când embrionul se formează?». El răspunse: «Când s-a format». Celălalt reluă: «Este cu putinţă ca o bucată de carne să nu se strice dacă n-o sărezi?[103] Este necesar ca sufletul să existe de la concepţie». Atunci r. lehuda strigă: «Ceea ce mi-a spus Antoninus are sprijin într-un text: „Vizita[104] ta a menţinut spiritul meu” *(Iov,* 10, 12)» *(Sanh.,* 91 b).

Talmudul susţine preexistenţa sufletelor. «În al şaptelea cer, *aravot,* sunt plasate spiritele şi sufletele care urmează să fie create» (*Hag.,* 12 b), adică sufletele încă nenăscute, care vor fi unite cu trupuri. De obicei se credea că era mesianică nu se va ivi până când toate aceste suflete care trebuie să se nască nu vor fi atins termenul existenţei lor pe pământ. «Fiul lui David (Mesia) nu va veni înainte ca toate sufletele *gufului* să fi ajuns la capăt» *(Ier.,* 62 a). *Guful* desemnează lăcaşul ceresc unde aceste suflete aşteaptă, înainte de a veni să locuiască într-un corp

---

102 Sunt întâlniţi adesea împreună în Talmud şi prezentaţi ca prieteni intimi. De obicei Antoninus a fost identificat cu Marc Aureliu sau cu Avidius Cassius, general al lui Marc Aureliu, care a fost procurator al ludeei.

103 Deci cum poate exista embrionul, fără să putrezească, dacă nu este înzestrat cu un suflet?

104 Acelaşi cuvânt ebraic semnifică «vizitare» şi «concepţie».

omenesc.

Sufletul este forţa spirituală internă care înalţă omul deasupra existenţei pământene, îi inspiră un ideal şi îl determină să aleagă binele şi să respingă răul. Şabatul fiind şi el o forţă de spiritualizare pentru viaţa omenească, putem citi această afirmaţie rabinică: «Omului i se dă un suflet suplimentar în ajunul Şabatului şi i se reia la sfârşitul Şabatului» *(Taan.,* 27 b). Aceasta vrea să spună că respectarea zilei sfinte intensifică puterea sufletului şi creşte dinamismul său din viaţa omenească.

Viaţa omului poate suferi influenţa voinţei divine numai când omul este atent cu acest dar preţios. De aceea i s-a prescris să rostească la trezire, dimineaţa, această primă rugăciune: «Dumnezeul meu, sufletul pe care mi l-ai dat este pur. Tu l-ai creat cu mine şi în mine; Tu mi l-ai insuflat; Tu îl păstrezi cu mine şi în mine; Tu mi-l vei relua, dar mai târziu mi-l vei reda. Câtă vreme sufletul este în mine, îţi voi aduce mulţumiri, Doamne, Dumnezeul meu, Dumnezeul părinţilor mei, Rege al tuturor lumilor, Domn al tuturor sufletelor, Binecuvântat fii Tu, Doamne, care dai înapoi sufletele trupurilor decedate» *(Ber.,* 60 b).

III. Credinţa şi rugăciunea

Asemenea lui Dumnezeu, prin darul spiritual pe care îl posedă, omul are datoria să se dovedească demn de Dumnezeu. Dacă i-a fost conferită cinstea de a fi fost creat după chipul Lui, urmează pentru dânsul obligaţia de a trăi o viaţă în stare să obţină aprobarea Celui care l-a creat.

Deci, ce aşteaptă Dumnezeu de la el? Acestei întrebări îi corespunde următoarea sentinţă: «Şapte calităţi sunt utile faţă de tronul divin: credinţa, echitatea, dreptatea, dragostea, milostenia, fidelitatea şi pacea» *(A.R.N.,* 17). Acestea sunt virtuţile capitale, între care primul loc este atribuit credinţei, considerată de fapt ca principiul pe care se bazează, în ultimă analiză, întreaga relaţie a omului cu Dumnezeu. «613 porunci au fost date lui Moise, dintre care 365 interdicţii (corespunzând numărului zilelor anului solar) şi 248 porunci pozitive (corespunzând numărului membrelor corpului omenesc).

Ulterior, David le-a redus la 11 principii, enumerate în Psalmul 15. Isaia le-a redus la şase: «Cel care merge în dreptate, vorbeşte după echitate, dispreţuieşte un câştig obţinut prin stoarcere, îşi retrage înapoi mâinile ca să refuze ce nu i se cuvine, îşi astupă urechile ca să nu audă vorbe setoase de sânge şi îşi acoperă ochii ca să nu vadă răul» *(Isaia,* 35, 15). A venit apoi Mica; el a rezumat totul în trei precepte: „Ce îţi cere Domnul? Să faci dreptate, să iubeşti mila şi să umbli smerit cu Dumnezeul tău» *(Mica,* 6, 8). După aceea, Isaia n-a mai păstrat decât două precepte: «Păziţi ce este drept şi faceţi ce este bine» *(Isaia,* 55, 1). În sfârşit, Habacuc a formulat o unică poruncă: «Cel drept va trăi prin credinţa lui» *(Habac.,* 7, 4).

După părerea înţelepţilor, credinţa a fost trăsătura distinctivă a eroilor Bibliei şi a lui Israel însuşi. Prin ea au meritat dânşii favoarea specială a lui Dumnezeu. «Mare este credinţa cu care Israel a crezut în Cel care a vorbit şi lumea a căpătat viaţă. Ca răsplată pentru această credinţă, Sfântul Spirit[105] a odihnit asupra lor şi ei au intonat un cântec, precum s-a spus: „Ei au crezut în Domnul şi în Moise, servitorul Lui” *(Ieşirea,* 14, 31). Şi îndată după aceea: „Atunci Moise şi copiii lui Israel au cântat Domnului acest cântec”».

Vedem, de asemenea, că doar prin virtutea credinţei sale părintele nostru Abraham a moştenit din această lume, şi din lumea care va să vină, precum stă scris: «El a crezut în Domnul şi Domnul i-a socotit acest lucru cu dreptate» *(Facerea,* 15, 1). În context sunt citate şi alte exemple, ajungându-se la concluzia: «Cel care culege cu credinţă un simplu precept este demn să primească Spiritul Sfânt» *(Meh. as. Exod.,* 13, 31, 33 b).

Printre poruncile pe care Dumnezeu le-a dat lui Moise pentru Israel, multe sunt cele care urmăresc să implanteze credinţa printre popoare. Rabinii se referă la două texte semnificative şi le interpretează în acest fel. *Ieşirea,* 17, povesteşte că, în timpul luptei lui Israel cu amaleciţii, Moise ţinea mâinile ridicate spre cer. Se pune

105 în sensul de inspiraţie (a se vedea Cap. IV)

deci următoarea întrebare: «Mâinile lui Moise puteau să dea victorie lui Israel sau să frângă puterea lui Amalek? Căci, în timp ce el îşi îndrepta mâinile spre cer, israeliţii priveau întruna spre dânsul şi rămâneau încrezători în Cel care poruncise lui Moise să procedeze în acest fel; atunci Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a făcut minuni, ţinând seamă de purtarea lor. La fel s-au petrecut lucrurile în ce priveşte fabricarea şarpelui de aramă *(Numeri,* 21, 8). Oare chipul şarpelui putea ucide sau salva viaţa? Dar israeliţii nu încetau să-l privească şi rămâneau încrezători în Cel care îi poruncise lui Moise să procedeze în acest fel, iar Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a înfăptuit vindecarea lor» *(Meh. as. Exod.,* 13, 11; 54 a).

Suntem informaţi că «oamenii de credinţă» erau foarte respectaţi în Israel. Erau oameni care, implicit şi neîncetat, îşi puneau încrederea în Dumnezeu, orice se întâmpla. Este deplâns faptul că «de la distrugerea templului oamenii de credinţă au dispărut» *(Soţ.,* 9, 12). Ce semnifică o asemenea credinţă se poate vedea din următoarea observaţie: «Cel care are în traista sa o bucată de pâine şi se întreabă: Ce voi mânca mâine? aparţine categoriei oamenilor cu credinţă puţină» *(Soţ.,* 48 b).

Talmudul conţine povestiri despre doi oameni care se distinseseră în mod deosebit prin încrederea lor nestrămutată în Dumnezeu. Primul este cunoscut sub numele de Nahum din Gamzo şi istorisirea explică în ce fel a căpătat această denumire: «De ce a fost poreclit Nahum, omul din Gamzo?[106] Pentru că, orice i s-ar fi întâmplat, el avea obiceiul să exclame: „Şi aceasta *(gam zo)* este spre bine”. Într-un rând, rabinii voiau să trimită un dar împăratului şi discutau prin cine să-l trimită. Iată ce au hotărât: „Să-l trimitem prin Nahum, omul din Gamzo, căci cu el se petrec de obicei minuni”. Deci îl însărcinară să ducă darul. În cursul călătoriei a dormit la un han. Noaptea fură găzduiţi acolo şi alţii, care, în timp ce el dormea, îi goliră sacul şi îi înlocuiră conţinutul cu praf.

106 Un oraş cu numele de Gimzo este menţionat în 2 *Cran.,* 28, 18. Ar fi posibil ca, de fapt, Nahum să-şi fi datorat porecla numelui acestui oraş.

Când Nahum a ajuns la destinaţie, sacul i-a fost deschis şi s-a constatat că este plin cu praf. împăratul se înfurie: „Evreii îşi bat joc de mine!” şi porunci ca Nahum să fie omorât. Şi de data asta Nahum spuse: „Şi aceasta este spre bine!”. Între timp a apărut profetul Eliahu[107] sub înfăţişarea unui curtean din suita împăratului.

Intrând în vorbă cu ceilalţi, el spuse: „S-ar putea ca acest praf să facă parte din acela de care se slujea patriarhul lor Abraham; de fiecare dată când era încolţit de vrăjmaşi, el zvârlea în ei praf, care se preschimba în săbii, iar când zvârlea în ei paie, acestea se transformau în săgeţi”. Tot atunci exista o provincie răsculată care părea cu neputinţă de biruit. împăratul a pus să fie folosit împotriva ei praf (din sacul lui Nahum) şi răsculaţii au fost supuşi. Atunci împăratul l-a dus pe Nahum să-i arate comorile sale, îi umplu sacul cu pietre preţioase şi cu perle şi îi dădu drumul să plece. Ajuns din nou la acelaşi han, el fu întrebat: „Ce i-ai făcut împăratului de ţi-a acordat atâta respect?”. „I-am predat doar ceea ce îi adusesem de aici”, răspunse el. Atunci ei s-au apucat să ducă împăratului praf, dar când s-a făcut o încercare cu el şi s-a văzut că nu se preschimbă în săbii şi în săgeţi, aducătorii au fost executaţi» (*Taan.,* 21 a).

Celălalt model al oamenilor de credinţă este rabi Akiva. Iată ce se povesteşte despre el: «Fiecare ar trebui să se obişnuiască a spune totdeauna: „Orice ar face Cel Atotmilostiv, El o face spre bine”. Akiva se duse să petreacă o noapte pe câmp; avea cu el un cocoş, un măgar şi o lampă1. O pală de vânt îi stinse lampa; o pisică ce apăruse pe acolo îi mâncă cocoşul, apoi un leu i-a devorat măgarul. Rabinul exclamă: „Orice ar face Atotmilostivul, o face spre bine”. În aceeaşi noapte, o ceată de tâlhari a jefuit oraşul. R. Akiva zise locuitorilor: „Doar v-am spus că orice face Sfântul Unic (binecuvântat fie El!), o face totdeauna spre bine” (*Ber.,* 60 b).

---

107 Eliahu, despre care Biblia povesteşte că n-a trecut prin moarte, îndeplineşte adesea un rol în istoriile din Talmud, în care apare de obicei ca un *dens ex machina* în împrejurările critice.

Mişna formulează această regulă: «Orice om este obligat să rostească o binecuvântare pentru rău, la fel după cum rosteşte o binecuvântare pentru bine» *(Ber.,* 9, 5).

Credinţa îşi află expresia cea mai fidelă în practicarea rugăciunii, căci numai cel care crede în Dumnezeu şi în voinţa Sa de a-şi ajuta creaturile îi adresează cereri. A se ruga nu înseamnă însă numai a cere potrivit cu nevoile personale. În sensul cel mai înalt, rugăciunea este comuniunea intimă între creatură şi creatorul său, sufletul omenesc găsind contactul între profunzimile sale şi cele ale sufletului divin. Această comuniune este tot atât de plăcută pentru Dumnezeu, pe cât este de ajutătoare pentru om. Ni se spune chiar că Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) aspiră să primească rugăciunile celor drepţi. De ce seamănă rugăciunea celui drept cu o lopată?[108]. La fel după cum o lopată duce obiecte dintr-un loc în altul, tot astfel rugăciunea celui drept schimbă atributul divin al mâniei în cel al compătimirii» *(Ier.,* 64 a).

Pentru ca o rugăciune să fie ascultată de Dumnezeu, nu trebuie numai ca ea să provină dintr-un suflet sincer; mai trebuie şi ca persoana care o prezintă să fie demnă să capete un răspuns. «Cel care face voinţa Celui Atotprezent şi îşi îndreaptă spre El inima rugându-se este auzit» *(Exod. R.,* 21, 3). – «Spusele oricărui om cu frica de Dumnezeu sunt ascultate» *(Ber.,* bb). Dar nimeni nu trebuie să se abţină de a se ruga, pentru că se simte nedemn ca să fie satisfăcut; el trebuie să persevereze în rugăciune. «Dacă un om vede că se roagă şi nu obţine răspuns, el trebuie să-şi repete rugăciunea» *(Ber.,* 32 b). Mai mult decât atât: «Chiar dacă pe ceafa ta a fost pusă o sabie tăioasă, nu dispera de milostivirea divină» *(Ber.,* 10 a). Până la ultima clipă de viaţă, speranţa nu trebuie să dispară.

Când te rogi, să nu te gândeşti numai la tine, trebuie să fii atent şi la nevoile aproapelui tău. «Acela care este în

---

108 Cuvântul ebraic este: *eter.* Aceleaşi litere formează şi o rădăcină a cărei semnificaţie nu este alta decât «a se ruga».

stare să se roage pentru vecinul său şi n-o face este considerat păcătos, căci s-a spus: „Departe de mine (intenţia) de a păcătui faţă de Domnul, încetând de a mă ruga pentru voi” *(San.,* 12, 23). „Acela care se roagă pentru un tovarăş, deşi el însuşi are aceeaşi nevoie, va fi satisfăcut cel dintâi”» *(B. R.,* 92 a).

Un rabin a compus următoarea rugăciune, care să fie spusă de acela care pleacă într-o călătorie, ceea ce, pe atunci, comporta destule riscuri: «Fie voia Ta, Doamne, Dumnezeul meu, să mă conduci în pace, să îndrumi paşii mei în pace, să mă menţii în pace şi să mă scapi de orice vrăjmaş şi de orice capcană în drumul meu. Trimite binecuvântarea Ta pe lucrările mâinilor mele şi fă să obţin har, iubire şi mizericordie în ochii tăi şi în ochii tuturor celor care mă vor vedea. Binecuvântat să fii Tu, Doamne, care îmi asculţi rugăciunea».

Însă un coleg al. acelui rabin a criticat termenii folosiţi în această rugăciune şi a explicat şi motivul criticii sale: «Orice om are datoria să se asocieze totdeauna cu comunitatea pentru a se ruga. Deci, ar trebui spus: „Fie voia Ta, Doamne, Dumnezeul *nostru,* să ne conduci în pace, etc.”» *(Ber.,* 28 b). Acest fel de a vedea s-a impus, astfel încât în liturghia sinagogală folosirea persoanei întâi la singular este foarte rară.

Însemnătatea rugăciunii a fost subliniată prin afirmaţii precum aceasta: «Rugăciunea este mai presus decât sacrificiile. Ea este mai presus şi decât faptele bune. Nimeni nu l-a depăşit în fapte bune pe învăţătorul nostru Moise, totuşi el a obţinut răspunsuri abia la rugile sale. Într-adevăr, stă spus: „Nu-mi mai vorbi de lucrul acesta” (*Deuteronom,* 3, 21). Şi imediat după aceea: „Suie-te pe vârful muntelui Pidu sga” *(Ibidem,* 27)» *(Ber.,* 32 b). S-a tras concluzia că datorită rugăciunii a obţinut Moise permisiunea să contemple, înainte de a muri, ţara făgăduită.

Adevărata rugăciune este mai mult decât vorba simplă care iese de pe buze; este necesar ca ea să vină din inimă. «Rugăciunea pe care o rosteşte un om nu este

ascultată până ce el nu-şi pune inima în mâini, aşa cum s-a zis: „Să ne înălţăm şi inimile cu mâinile spre Dumnezeu din cer” *(Plângeri,* 3, 41)» *(Taan.,* 8 a). Cu alte cuvinte, când ne rugăm, nu trebuie să ridicăm doar mâinile, ci şi inimile. Talmudul conţine o definiţie sobră şi precisă a rugăciunii: «Iubiţi-L pe Domnul, Dumnezeul vostru, şi slujiţi-L din toată inima» *(Deuteronom,* 11, 13). «Ce înseamnă slujirea în inima noastră? Este rugăciunea» *(Taan.,* 2 b).

Se insistă cu tărie asupra veneraţiei ce trebuie să caracterizeze atitudinea omului care se roagă. «Cel care se roagă trebuie să-şi îndrepte inima spre cer» *(Ber.,* 31 a). – «Când ne rugăm, trebuie să îndreptăm privirile în jos, iar inima spre înalturi» *(Ier.,* 105 b). – «Cel care se roagă trebuie să-şi reprezinte că *şehina* se află în faţa lui, precum s-a zis: „Îl am întruna pe Domnul în faţa mea” *(Ps.,* 16, 8)» (*Sanh.,* 22 a). – «Când vă rugaţi, să ştiţi în faţa cui vă aflaţi» *(Ber.,* 28 b). – «Acela care face să se audă vocea sa atunci când se roagă are puţină credinţă; cel care îşi înalţă vocea când se roagă face parte dintre falşii profeţi» *(Ibidem,* 24 b), pentru că seamănă cu profeţii lui Baal, care «strigau cu glas tare» *(I Reg,* 28).

O istorioară talmudică ilustrează în chip strălucit aceste îndemnuri. «S-a întâmplat odată ca un credincios să fie nevoit să-şi facă rugăciunile stând la marginea unui drum. Un nobil care trecea pe acolo îl salută, dar nu primi niciun răspuns. Intrigat, nobilul aşteptă ca omul să-şi termine rugăciunea, apoi îi spuse furios: „Netrebnicule! Când te-am salutat, cum de ai îndrăznit să nu-mi răspunzi? Dacă ţi-aş fi tăiat capul cu sabia mea, cine mi-ar fi cerut socoteală?

— Aşteaptă, zise credinciosul, să găsesc cuvintele care să te lămurească deplin. Dacă te-ai afla în faţa unui rege şi tocmai atunci te-ar saluta unul dintre cunoscuţi, i-ai răspunde?

— Nu.

— Totuşi, dacă i-ai răspunde la salut, care ţi-ar fi soarta?

— Mi s-ar tăia capul.

— Ei bine, dacă aceasta este atitudinea pe care o ai când te afli în faţa unui monarh omenesc, care azi trăieşte, iar mâine va fi în mormânt, atunci cum ar fi trebuit să mă port eu, când mă aflam în faţa supremului Rege al regilor (binecuvântat fie El!), veşnic viu? Nobilul se linişti pe dată şi credinciosul se putu despărţi de el în pace» *(Ber.,* 32 b).

Actelor de pietate personală, prin care fiecare om îi înfăţişează lui Dumnezeu cererile sale, li se adaugă venerarea în comun, împreună cu alţi oameni. Importanţa acesteia este subliniată prin afirmaţii precum următoarele: «Rugăciunea unui om nu este ascultată de către Dumnezeu decât atunci când îi este înfăţişată în sinagogă» *(Ber.,* ba). – «Dacă cineva obişnuieşte să se ducă regulat la sinagogă şi o dată lipseşte, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) se interesează despre dânsul. Într-adevăr, stă scris: „Cine dintre voi se teme de Domnul, şi ascultă glasul robului său” *(Isaia,* 50, 10). Dacă el lipseşte pentru că are de îndeplinit o datorie religioasă, el va dobândi lumina, dar dacă lipseşte pentru a se ocupa de vreo treabă lumească, nu va dobândi lumina. Pentru ce i se refuză lumina? Pentru că avea datoria să se încreadă în numele Domnului, dar el n-a făcut-o. Când Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) intră într-o sinagogă şi nu găseşte *cvorumul* de zece persoane, El se mânie, aşa cum s-a spus: „Pentru ce nu era nimeni când am venit? Pentru ce n-a răspuns nimeni când am strigat?”[109] *(Isaia,* 50, 2) ”» *(Ber.,* bb). Această chestiune a *cvorumului* este atât de importantă, încât «rabi Eliezer, intrând o dată într-o sinagogă şi ne găsind acolo zece persoane, şi-a eliberat sclavul pentru a completa numărul cerut»[110] *(Ber.* 47 b).

Tot în legătură cu serviciul religios celebrat în sinagogă, se declară: «Cel care dispune de o sinagogă în oraşul în care locuieşte şi nu se duce la ea pentru a se ruga este numit un vecin rău, după cum s-a spus: „Aşa

---

109 Când, la sinagogă, *cvorumul* nu este atins, se suprimă din liturghie un anumit număr de formule, inclusiv *response* care trebuie să fie recitate de adunare. De aici cuvintele: «nimeni care *să răspundă».*

110 A se vedea capitolul *Viaţa socială.*

vorbeşte Domnul despre vecinii mei răi care se ating de moştenirea poporului meu Israel” (*Ierem.,* 12, 24). Mai mult decât atât. Acest om atrage exilul asupra sa şi asupra fiilor săi, după cum s-a spus: „Îi voi smulge din ţara lor şi voi smulge casa lui Iuda din mijlocul lor” (*Ibidem).* I se spunea rabinului palestinian lohanan: „Există bătrâni la Babilon”. El fu surprins şi exclamă: „Stă scris: «Zilele voastre şi zilele copiilor voştri vor fi înmulţite în ţară» (*Deuteronom,* 11, 21), ţara lui Israel şi nu în altă parte!”. Când a fost informat că aceşti bătrâni stăteau în sinagogă dimineaţa şi seara, el declară: „Iată ce le îngăduie să trăiască mult timp!” Rabinul loşua ben Levi spunea acelaşi lucru fiilor săi: „Sculaţi-vă devreme şi rămâneţi târziu în sinagogă, în aşa fel încât să vă prelungiţi viaţa” (*Ber.,* 8 a).

Se întâlneşte uneori câte un rabin care socoteşte că «acela care se roagă mult va fi satisfăcut» (p. *Ber.,* 7 b); în general însă, lungimea unei rugăciuni nu era considerată că îi favorizează eficacitatea. «S-a întâmplat ca un discipol care se prosterna în faţa arcăi[111], în prezenţa rabinului Eliezer, şi-a prelungit excesiv rugăciunea. Elevii rabinului îi spuseră: „Maestre, cât de mult timp se roagă!

— Oare, răspunse el, mai mult timp decât Moise, învăţătorul nostru, despre care stă scris că s-a rugat timp de 40 de zile şi 40 de nopţi?” (*Deuteronom,* 9, 25). Or, un alt discipol, care se prosterna în faţa arcăi în prezenţa rabinului Eliezer, şi-a scurtat mult rugăciunea. Elevii spuseră rabinului: „Cât de repede a făcut-o!”. El răspunse: „Oare mai pe scurt decât Moise, învăţătorul nostru? Căci stă scris: «Moise strigă către Domnul cu aceste vorbe: O, Doamne, te rog, vindec-o!»” (*Numeri,* 12, 19)» (*Ber.,* 34 a).

De asemenea, suntem preveniţi împotriva exagerărilor în lăudarea fără rost a lui Dumnezeu în cursul rugăciunilor. «Un cutare se prosterna în faţa arcăi în prezenţa rabinului Hanina. El zicea: „O, Doamne, marele, puternicul, veneratul, temutul, impozantul, curajosul,

111 «Arca» era o ladă pusă lângă peretele sinagogii, la răsărit; se depuneau în ea sulurile *Torei.* La început, pupitrul oratorului se afla în faţa arcăi, nu (cum se obişnuieşte actualmente) în centrul sanctuarului. «A se coborî» (sau a se prosterna) în faţa arcăi înseamnă: «a se pune în locul cantorului care dirijează congregaţia în rugăciune».

cinstitul!”. R. Hanina aşteptă ca el să termine, apoi îl întrebă: „La ce folosesc toate aceste adjective? Există trei, «marele», «puternicul», «veneratul», pe care n-am fi fost în stare să le rostim, dacă Moise nu le-ar fi folosit în *Tora* (vezi *Deuteronom,* 10, 17) şi dacă oamenii marii sinagogi nu le-ar fi înserat în liturghie”[112]. Iar tu înşiri o serie întreagă de adjective! Dacă un rege de pe lumea aceasta ar avea un milion de piese de aur şi ar fi lăudat ca având un milion de piese de argint, nu s-ar simţi jignit?» *(Ber.,* 33 b). Talmudul consideră ca fiind fără rost rugăciunile prelungite în mod deliberat, pentru că «se contează» pe ele, se speră că însăşi lungimea lor va declanşa un răspuns; asemenea atitudine este considerată ipocrizie *(Ibidem,* 32 b).

Desigur, rabinii prescriau să se participe la cele trei rugăciuni zilnice statutare[113], dar aveau grijă să recomande ca acestea să nu degenereze într-o practică maşinală. Iată regula pe care o preconizau: «Când te rogi, nu socoti rugăciunea ta ca o îndatorire obligatorie *(Keba),* ci ca un apel la mizericordia şi harul Celui atotprezent» *(Avot,* 2, 18). Talmudul discută sensul cuvântului *keba* şi îi dă diferite definiţii: «El se referă la acela pentru care rugăciunea este o corvoadă, acela care n-o recită punând tonul implorării, care se arată incapabil să-i adauge ceva» *(Ber.,* 20). Se mai declară că «n-ar trebui să se roage acela al cărui spirit nu este liniştit» *(Eruv.,* 65 a). «Fiecare om trebuie să se examineze (înainte de a se ruga) dacă poate să-şi îndrepte inima (spre Dumnezeu), să se roage; dacă nu poate, să se abţină» *(Ber.,* 30 b).

Printre rabinii Talmudului se găsesc autorii multor rugăciuni, actualmente înserate în ritualul sinagogii. Vom cita câteva exemple:

«Fie ca voia Ta, Doamne, Dumnezeul nostru, să binevoiască să ne asigure o viaţă lungă, o viaţă liniştită, binefăcătoare, binecuvântată, îndestulată, vigoare

---

112 Li se atribuia instituirea unor elemente ale liturghiei sinagogale *(Meg.,* 17b).

113 O tradiţie atribuia originea celor trei slujbe zilnice fiecăruia dintre cei trei patriarhi *(Ber.,* 26b).

trupească, o viaţă temătoare de păcat, o viaţă fără ruşine şi fără reproş, o viaţă de propăşire şi de cinste, o viaţă în care să se ataşeze de noi iubirea de *Tora* şi dragostea pentru cer, o viaţă în care Tu să împlineşti toate dorinţele bune ale inimii noastre» *(Ber.,* 16 b).

«Doamne, înainte de a fi făurit, nu aveam nicio valoare, iar acum, când sunt făurit, nu preţuiesc nimic mai mult. Viu, eu sunt pulbere, cu atât mai mult când mor. Sunt înaintea Ta ca un vas umplut cu ruşine şi încurcătură. Binevoieşte, Doamne, Dumnezeul meu, fă să nu mai păcătuiesc, iar de păcatele pe care le-am făcut purifică-mă, în marea ta milostenie, altfel decât prin suferinţă şi boli dureroase» *(Ber.,* 17 a). Acum această rugăciune face parte din mărturisirea păcatelor în ziua ispăşirii (Yom Kipur).

«O, Doamne, fereşte-mi limba de rău, păzeşte-mi buzele de orice viclenie; fie ca, în acest caz, sufletul meu să fie mut, precum este pulberea sub toate. Deschide-mi inima spre *Tora* ta şi fă ca sufletul meu să caute poruncile tale. Scapă-mă de nenorocire, de impulsurile rele, de o femeie rea, de toate relele care pot apărea pe lumea asta. Dacă cineva îmi doreşte răul, păzeşte-mă de el, împotriveşte-te acestor dorinţe. Fie ca spusele gurii mele şi gândurile din inima mea să-ţi fie plăcute. Doamne, stânca mea şi mântuitorul meu!» *(Ibidem).*

Iată o scurtă rugăciune destinată zilelor de primejdie: «împlineşte-ţi voinţa acolo sus în cer; asigură aici jos liniştea sufletească celor care se tem de Tine, şi fă ceea ce este bun în ochii lor. Binecuvântat să fii, Doamne, care asculţi rugăciunea!» *(Ibidem,* 29 b).

La finele serviciului religios obişnuit, un rabin se ruga cu aceste vorbe: «Fă, Doamne, Dumnezeul meu şi al părinţilor mei, ca ura împotriva noastră să nu pătrundă în inima nimănui şi ca în inima noastră să nu intre ura contra cuiva, ca inima nimănui să nu ne invidieze, ca inima noastră să nu invidieze pe nimeni; ca *Tora* să fie ocupaţia noastră în cursul tuturor zilelor vieţii noastre, şi ca spusele noastre să conste in a Te implora». Un alt rabin adăuga

acestea: «Uneşte inimile noastre în frica de numele Tău, păzeşte-ne de tot ce urăşti, apropie-ne de tot ce iubeşti şi procedează cu dreptate cu noi, din pricina numelui Tău» (p. *Ber.,* 7 d).

La trezire, dimineaţa, rugăciunea va fi: «Binecuvântat fii Tu, Doamne, care îl trezeşti pe mort la viaţă[114]. Doamne, am păcătuit faţă de Tine. Asigură-mi, Doamne, Dumnezeul meu, o inimă curată, o soartă fericită, o înclinare bună, un prieten bun, o reputaţie bună, un ochi generos, un suflet darnic şi umil. Fie ca numele Tău să nu fie profanat niciodată de către noi şi nu ne lăsa să-l facem de râs faţă de semenii noştri. Fie ca soarta noastră să n-o scurtezi (în pofida păcatelor noastre) şi ca speranţa noastră să nu se prăbuşească în disperare. Nu ne lăsa să avem nevoie de ajutorul altuia, nu lăsa ca existenţa noastră să depindă de altul, căci ceea ce primim este puţin, dar ruşinea este mare. Pune moştenirea noastră în *Tora* ta, împreună cu cei care îţi îndeplinesc voinţa. Înalţă curând, în zilele noastre, Templul şi Cetatea Ta».

Vom mai cita un ultim text de rugăciune: «Fie ca Tu, Doamne, Dumnezeul meu şi al părinţilor mei, să frângi şi să înlături din inimile noastre jugul dorinţelor rele, căci ne-ai creat pentru a-ţi îndeplini voinţa, din care motiv suntem ataşaţi de Tine. Aceasta este dorinţa Ta; este şi dorinţa noastră, dar ce ne împiedică? Drojdia din aluat[115]. Este dovedit şi cunoscut de către Tine că noi nu avem puterea să-i rezistăm. Deci te rog, Doamne, Dumnezeul meu şi al părinţilor mei, fă să înceteze acest rău asupra noastră, astfel încât să putem îndeplini voinţa Ta şi a noastră cu o inimă curată» *(Ibidem).*

Aceste texte arată clar că rabinii aveau despre rugăciune o idee mai înaltă decât a o considera o simplă cerere urmărind satisfacerea unor nevoi materiale. Fără a neglija exigenţele vieţii fizice, ei găseau în rugăciune mijlocul de a parveni la o fericită prietenie cu Dumnezeu şi a dezvolta ceea ce natura omenească comportă mai curat

114 Somnul era socotit ca o fracţiune (a şasea parte) a morţii *(Ber.,* 17b)

115 Adică impulsul rău (vezi mai departe)

şi mai nobil. A se ruga era pentru ei un exerciţiu spiritual destinat să sporească dinamismul sufletului lor, spre a face din el forţa dominantă a vieţii lor şi spre a-i asigura stăpânirea asupra elementului carnal.

IV. Cele două impulsuri în unele dintre rugăciunile citate mai sus este menţionat «impulsul pu», forţă care împinge spre rXu, facultatea omenească ce opune comportării bune în viaţă o piedică formidabilă. Acest impuls este denumit «drojdia din aluat», fermentul care stârneşte elementele rele ale firii omeneşti, care, dacă nu sunt dominate, vor precumpăni asupra instinctelor bune şi îşi vor da cale liberă, provocând acţiunile rele.

În etica talmudică, un loc capital îl ocupă următoarea convingere: în orice fiinţă omenească există două tendinţe, una care îl împinge spre rău, cealaltă spre bine. Pentru a găsi acestei convingeri o bază biblică, rabinii procedau prin deducţie: «Ce semnifică următorul text din Biblie: „Domnul Dumnezeu l-a format pe om» *(Facerea, 2, 7), în* care cuvântul *uaiyter* (a format) cuprinde doi de *i!* Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a creat două impulsuri[116], unul bun, celălalt rău» *(Ber.,* 61 a).

Caracterul unui om este determinat de acela dintre impulsuri care domină în el. «Impulsul bun îl guvernează pe omul drept, după cum s-a spus: „Inima mea este rănită înăuntrul meu”[117] *(Ps.,* 109, 22). Impulsul rău îl guvernează pe omul rău, după cum stă scris: „Cuvântul nelegiuit al celui rău se află în inima sa, frica de Dumnezeu nu se află în faţa ochilor săi” *(Ps.,* 36, 1). Cele două impulsuri îi guvernează pe oamenii obişnuiţi» *(Ber.,* 61 b) [118].

Interpretarea alegorică a unui text din *Eccl.* (9, 14 s) găsea în acest text ideea celor două impulsuri: «Exista o mică cetate – aceasta este corpul omenesc – cu puţini locuitori – acestea sunt membrele sale; un mare rege i-a

---

116 Cuvântul ebraic tradus prin «impuls» este *ieţer,* de unde interpretarea celor doi *i* din cuvântul *uaiyter:* există două impulsuri, *ieţer tov,* impulsul bun şi *ieţer hara,* impulsul rău.

117 învingând impulsul rău.

118 Despre aceste probleme, vezi şi Josy Eisenberg, *Iudaismul* (Ed. „Huma- nitas“, 1995, p. 57-60). (Nota trad.)

atacat locuitorii – acesta este impulsul rău, care a introdus păcatele; dar în cetate se afla un om sărac şi înţelept – acesta este impulsul bun. El a salvat oraşul prin înţelepciunea sa, pocăinţa şi faptele bune – iar după aceea oamenii nu şi-au mai amintit de omul cel sărac – pentru că, atunci când impulsul rău îl alungă pe cel bun, acesta este uitat» *(Med.,* 32 b).

O explicaţie asemănătoare a fost dată textului din *Eccles.,* 4, 13: «mai bine un copil sărac şi înţelept decât un rege în vârstă şi fără minte». Primul termen se referă la impulsul bun. De ce i se spune copil? Pentru că nu se ataşează de oameni înaintea vârstei de cel puţin 13 ani. De ce sărac? Pentru că aproape nimeni nu-l ascultă. De ce înţelept? Pentru că arată oamenilor drumul cel drept. Al doilea termen se referă la impulsul rău. De ce i se spune rege? Pentru că toţi îl ascultă. De ce în vârstă? Pentru că se ataşează de oameni de la tinereţe până la bătrâneţe. Pentru ce fără minte? Pentru că el îl învaţă pe om care este calea cea rea» *(Eccles. R., ad loc.).*

După cum reiese din acest text, în timp ce impulsul rău este înnăscut, cel bun nu se manifestă decât de la vârsta de 13 ani, când copilul este socotit ca responsabil pentru actele sale[119]. Prin urmare, impulsul bun este identificat cu conştiinţa morală. Această idee este exprimată clar în textul următor: «Impulsul rău este cu 13 ani mai vârstnic decât cel bun. El există de îndată ce copilul vine pe lume; creşte împreună cu individul şi îl însoţeşte toată viaţa. El începe prin a profana Sabatul, continuă prin a nimici, a se purta în chip imoral, iar (în individ) nu există nimic care să-i stea împotrivă. La vârsta de 13 ani se naşte impulsul bun. De atunci, dacă cel rău îndeamnă la profanarea Şabatului, cel bun îl avertizează: „Ia seama, nărodule! vezi că stă scris: «Cine îl va profana va fi ucis»” *(Ieşirea,* 31, 14). Dacă impulsul rău îndeamnă la comiterea unui omor, impulsul cel bun îl învaţă pe om: „Netrebnicule! Vezi că stă scris: «Dacă cineva varsă sângele unui om, şi sângele lui să fie vărsat de un om»”

119 Vezi mai înainte, la începutul acestui capitol

(Facerea, 9, 6). Dacă omul e împins să făptuiască ceva imoral, impulsul cel bun îl avertizează: „Mizerabile! Aminteşte-ţi că stă scris: «Bărbatul şi femeia care au săvârşit un adulter vor fi omorâţi»” *(Levit.,* 20, 10). Dacă un om lasă frâu liber patimilor sale şi este gata să făptuiască ceva incorect, toate membrele sale i se supun, pentru că instinctul cel r-b este suveran asupra celor 284 de organe. Dacă omul se pregăteşte să îndeplinească o acţiune meritorie, toate membrele sale încep să sufere, deoarece în om impulsul rău guvernează toate organele, iar impulsul bun rămâne doar ca un prizonier într-o temniţă, aşa cum s-a spus: „el poate ieşi din închisoare pentru a domni” *(Eccles.,* 4, 14); aceasta se referă la impulsul bun» *(AM.,* 16).

Momentul exact în care fiinţa omenească primeşte impulsul rău a format obiectul unei discuţii între Antoninus şi r. lehuda Prinţul; ea a fost tranşată, aşa cum am arătat mai înainte, atribuind tendinţei rele o origine care coincide cu naşterea individului. «Din ce moment îşi exercită impulsul rău puterea asupra fiinţei omeneşti? De la formarea embrionului sau de când vine pe lume?

— Din clipa formării sale, răspunse rabinul.

— Dacă este aşa, replică Antoninus, atunci fătul ar trebui să dea cu picioarele în pântecele mamei sale pentru ca să iasă de acolo. Vezi că impulsul rău nu datează decât de la naştere. Atunci r. lehuda zise: Ceea ce îmi afirmă Antoninus este coroborat de Scrierea Sfântă când se spune: „Păcatul pândeşte la uşă” *(Facerea,* 4, 7), adică la deschizătura trupului matern» *(Sanh.,* 91 b).

Există o teorie potrivit căreia impulsul rău este localizat într-unul din organele corpului. «Impulsul rău este ca o muscă pusă între cele două orificii ale inimii. Omul are doi rinichi, unul care îl înclină spre bine, celălalt spre rău. Cel bun se găseşte, probabil, la dreapta, iar cel rău la stânga, căci stă scris: „Inteligenţa unui înţelept este la dreapta sa, dar cea a unui nesăbuit este la stânga sa” *(Eccles.,* 10, 2)» *(Ber.,* 61 a).

Alţii socotesc că impulsul rău este o forţă exterioară,

care pune stăpânire pe om dacă i se oferă prilejul. Am notat deja că impulsul rău a fost identificat cu Satan; el nu înaintează mergând pe laturile drumului, ci pe la mijloc. Când vede un bărbat care aruncă ocheade, îşi aranjează coafura şi merge ca un lăudăros[120], zicându-şi «Asta este al meu» *(Geneza R., 2*2, 6).

Dar părerea cea mai răspândită era că impulsul rău face parte din firea omenească, ca un rezultat al instinctelor sale, în special al dorinţei sexuale. Aceste instincte nu reprezintă în esenţă ceva rău, deoarece Dumnezeu n-a creat decât ce este bun. Ele constituie ceva rău numai în măsura în care se face abuz de ele. Aceasta reiese chiar din interpretarea care s-a dat cuvintelor «foarte bine». Se socotea că acest text viza atât impulsul bun, cât şi cel rău. «Dar, se punea întrebarea: şi impulsul rău este bun?». Iată răspunsul: «Fără acest impuls, nimeni n-ar putea să construiască o casă, să se însoare cu o femeie, să facă copii sau să conducă treburile omeneşti» *(Geneza R., 9, 1).*

Tendinţa despre care este vorba aici, deşi susceptibilă să conducă la rău, este deci un atribut esenţial al omului şi, de fapt, îi dă posibilitatea să devină o fiinţă morală. Căci, fără ea, nu s-ar putea face rău; dar nici acţiunea bună n-ar avea sens. În chip logic, se deducea că «la animale nu există un impuls rău» *(A. RN.,* 16), dat fiind că ele nu au simţ moral. Aceeaşi idee este implicată în afirmaţia: «Să cinstim meritul strămoşilor noştri, căci dacă ei n-ar fi păcătuit, noi nu ne-am fi născut» *(A. Z.,* 5 a). Ei au păcătuit, adică au suferit influenţa impulsului rău, ale cărui efecte sunt prezentate ca un merit, deoarece au perpetuat specia. De asemenea, cuvintele: «Să-l iubeşti pe Domnul, Dumnmezeul tău, din toată inima» *(Deuteronom,* 6, 5) primeau următorul comentariu: «cu două impulsuri, cel bun şi cel rău» *(Sifre Deuteronom,* 12, 73). Chiar şi impulsul rău poate să fie folosit în slujba lui Dumnezeu şi să devină un mijloc de a manifesta iubirea pe care o resimţi pentru El.

120 Pentru a se face remarcat de către femei

Dacă acest impuls este numit rău şi dacă omul trebuie să fie avertizat constant împotriva ademenirii, este pentru că îl antrenează să acţioneze rău. «Impulsul rău nu doreşte decât ceea ce este interzis» (*p. Joma,* 43 d).» în lumea aceasta, impulsul rău îl abate pe om de la drumul cel drept; în lumea viitoare, el va depune mărturie contra lui» (*Suk.,* 52 b). «Un om înclină adesea să facă un act caritabil, dar impulsul rău care se află în el zice: „La ce bun să practici milostenia şi să-ţi micşorezi avutul? Decât să dai unor străini, dăruieşte copiilor tăi". Dar impulsul bun îl face să exercite caritatea» (*Exod. R.,* 36, 3). «Puternic este impulsul rău, întrucât însuşi creatorul său îl numeşte rău, precum s-a spus: „Căci imaginaţia[121] inimii omului este rea din tinereţea lui" (*Geneza,* 8, 21)» (*Kid.,* 30 b) «La tine să nu se afle dumnezei străini» (*Ps.,* 81, 9). Care este dumnezeul străin care se află înăuntrul corpului omenesc? Este impulsul rău (*Şab.,* 105 b).

Marele pericol de temut din partea acestei tendinţe este că e susceptibilă să crească mereu mai mult, dacă nu este stăpânită de la început. Mai multe aforisme din Talmud exprimă această idee: «Impulsul rău seamănă la început cu o pânză de păianjen, dar la sfârşit are dimensiunile unui odgon» (*Suk.,* 12 a). «Impulsul rău este dulce la început, amar la sfârşit» (p. *Şab.,* 14 c). Iată care este tactica impulsului rău: la început îl îndeamnă pe om să facă ceva lipsit de importanţă, a doua zi – ceva mai serios: în cele din urmă, îl sfătuieşte să slujească idolii, ceea ce acesta va face negreşit» (*Şab.,* 105 b). Cu alte cuvinte, îl va conduce eventual să părăsească orice constrângere impusă de slujirea lui Dumnezeu.

Deosebirea dintre înţelept şi nesăbuit este definită astfel: «Nesăbuiţii sunt guvernaţi de inima lor (adică de impulsurile lor), iar cei drepţi îşi guvernează inima» (*Geneza R.,* 84, 10). La întrebarea: Cine este puternic? răspunsul este: «cel care îşi biruie impulsul» (*Avot,* 4, 1).

Rabinii nu-şi făceau iluzii cu privire la puterea trainică a instinctului atât de profund înrădăcinat. Ei

121 Cuvântul ebraic este *ieţer,* acelaşi care desemnează impulsul

spuneau: «Impulsul rău poate duce la căderea chiar şi a unui om de 70 de ani şi chiar de 80 de ani» *(Geneza R.,* 54, 1). Şi întrebau: «Cum se poate păzi un om de impulsul rău aflat în interiorul său, de vreme ce chiar şi naşterea sa a fost opera acestui impuls?» *(A. RJJ.,* 10). Totuşi, acest impuls trebuie combătut şi depăşit. Prin ce mijloc? Înfruntându-l cu un spirit disciplinat prin gânduri serioase. «Orice om trebuie să opună totdeauna impulsul bun celui rău. Dacă îl învinge, totul va fi bine. Dacă nu izbuteşte, să se ocupe de studierea *Torei.* Dacă aceasta îl va ajuta, cu atât mai bine. Dacă nu, atunci să mediteze la ceea ce va fi în ziua morţii» *(Ber.,* 5 a). Alte postulate, urmărind acelaşi scop: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a zis lui Israel: Copiii mei, am creat impulsul rău, dar am creat şi *Tora,* antidotul lui. Dacă vă consacraţi studierii *Torei,* nu veţi cădea sub puterea impulsului cel rău» *(Kid.,* 30 b). «Dacă întâlniţi acest lucru demn de dispreţ, târâţi-l la casa de studiu» (*Ibidem).* «Ferice de israeliţi! Când ei se consacră slujirii *Torei* şi înfăptuiesc acte de binefacere, impulsul cel rău cade sub puterea lor şi ei scapă de sub influenţa impulsului din interiorul lor» (A. *Z.,* 8 b).

Dar Talmudul nu se mărgineşte să dea doar sfaturi în vederea perfecţionării morale; el recunoaşte faptele de viaţă aşa cum sunt ele. De pildă, se întreabă: ce trebuie să facă acela care luptă din toate puterile, dar zadarnic, împotriva impulsului rău? Şi răspunde următoarele: «Dacă cineva vede că impulsul rău este pe cale să se înstăpânească asupra lui, să se retragă într-un loc unde nimeni nu-l cunoaşte, să îmbrace veşminte negre (adică de doliu) şi să se lase în voia sorţii, dar să nu profaneze în public numele divin *(Hag.,* 16 a). Să nu se creadă însă că aceasta înseamnă o autorizare a păcatului săvârşit în taină, ca şi cum Dumnezeu nu l-ar cunoaşte. O asemenea ipoteză este exclusă de avertismentul solemn care se găseşte în acelaşi context: «Cel care comite o încălcare a *Torei* în particular echivalează cu unul care ar călca pe picioarele *şehinei».* Dumnezeu este omniprezent; a face rău pe ascuns înseamnă, practic, a nega această dogmă. Aşa

încât, indicaţia de care am pomenit mai sus are ca adevărat motiv altceva, şi anume: dacă un om cade victima firii sale rele, cel puţin să nu adauge păcatului său oprobriul pe care l-ar produce profanarea numelui divin. Deosebirea dintre păcatul public şi păcatul tainic va fi discutată explicit mai departe.

Întrucât impulsul rău a fost creat de către Dumnezeu cu intenţia precisă de a conserva spiţa omenească, urmează că, în lumea care va să vină – când aceasta nu va mai avea vreo raţiune de a fi –, impulsul rău nu va mai fi necesar. De aici, învăţătura: «în lumea de apoi, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va convoca impulsul rău şi-l va face să piară, de faţă fiind cei drepţi şi cei răi. Celor drepţi el le va apărea ca un munte înalt; celor răi – ca un fir de păr. Şi unii şi alţii vor plânge. Plângând, cei drepţi vor striga: „Cum am putut noi să subjugăm un lucru atât de formidabil?”. Tot plângând, cei răi se vor văita: „Cum de nu ne-a fost cu putinţă să stăpânim un asemenea fleac?”» (*Suk.,* 52 a).

V. Voinţa liberă

Deci impulsul rău face în mod necesar parte integrantă din constituţia omenească; aşa fiind, nu este oare omul silit să păcătuiască? Răspunsul rabinilor este hotărât negativ. Acest element al firii omeneşti, care este esenţial pentru conservarea speciei, rămâne sub controlul omului. «Dacă impulsul vostru caută să vă sugereze o comportare uşuratică, alungaţi-l prin spuse din *Tora.* Puteţi oare susţine că el scapă de sub controlul vostru, de vreme ce Eu însumi (Dumnezeu) v-am spus în Scriptură: „Dorinţele lui se ţin după tine, dar tu să le stăpâneşti”? (*Facerea,* 4, 7)» (*Geneza R., 22*, 6).

Josephus relatează că doctrina liberului arbitru îi caracteriza pe farisei. «Când ei afirmă că totul.se întâmplă în virtutea sorţii, ei nu neagă nicidecum libertatea omului de a acţiona, aşa cum spun ei, fără piedici; căci ei socotesc că Dumnezeu a combinat hotărârile sorţii cu voinţa omenească, astfel încât omul poate pune în acţiunile sale fie virtutea, fie viciul» (*Antich.,* 18, 1, 3).

Această concepţie este expusă fără rezerve în Talmud, dovadă textele care urmează: «îngerul care are sarcina de a supraveghea conceperea omului se numeşte Laila. El ia o picătură de sămânţă, o prezintă Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) şi îl întreabă: „Rege al universului, ce trebuie să devină această picătură? Un individ puternic sau unul slab, un înţelept sau unul fără minte, un bogat sau un sărac?”. Dar nu se întreabă dacă va fi un om drept sau un rău» *(Nici.,* 16 b). O maximă citată adesea afirmă următoarele: «Totul este în puterea cerului, cu excepţia fricii de ceruri» *(Ber.,* 33 b), ceea ce înseamnă că, dacă e adevărat că Dumnezeu hotărăşte soarta individului, se face totuşi o rezervă în ce priveşte caracterul moral al vieţii lui.

Ideea de alegere lăsată fiecărui om este bine expusă într-un comentariu la acest text: «Iată, în această zi pun în faţa ta binecuvântarea şi blestemul» *(Deuteronom,* 11, 26). Pentru ce aceasta, de vreme ce s-a mai spus şi: «Iată, în aceasta zi pun în faţa ta viaţa şi binele, moartea şi răul»? *(Deuteronom,* 20, 15). Poate că israeliţii vor spune: «întrucât Dumnezeu a pus în faţa noastră două căi, cea a vieţii şi cea a morţii, putem merge pe acel drum care ne va plăcea». De aceea s-a spus şi: «Alege viaţa, pentru ca să poţi trăi, tu şi urmaşii tăi» (*Ibidem,* 19). Un om se aşezase la o răscruce, de unde porneau două drumuri. Unul dintre ele părea a fi în stare bună: începea pe un teren neted, dar se termina într-un mărăciniş cu spini. Celălalt drum pornea chiar din mijlocul unui mărăciniş, dar ajungea curând la un teren neted. Omul aşezat la răscruce atrăgea cu regularitate atenţia trecătorilor, spunându-le: «Vedeţi drumul acesta? El pare a fi uşor, dar după câţiva paşi, pe care îi veţi face cu uşurinţă, o să înceapă să vă dea de furcă spinii. Uitaţi-vă şi la celălalt drum, care începe din mărăcinişul cu spini; primii câţiva paşi îi veţi face cu greutate, dar curând veţi ajunge la un teren neted ca palma». Tot astfel, Moise i-a spus lui Israel: «Uitaţi-vă la omul rău, care propăşeşte; aceasta va dura câteva zile pe lumea aceasta trecătoare; până la urmă însă, în lumea de

apoi, acest om va fi respins. Uitaţi-vă şi la omul cel drept, pe care îl vedeţi acum în suferinţă; asta poate dura puţinele zile pe care le are omul aici-jos, pe pământ, dar, în cele din urmă, el va avea parte de darul care să-l bucure» (*Sifra Deuteronom,* paragr. 53; 86 a).

În aceeaşi ordine de idei, cu referire la cuvintele: «Iată că omul a devenit ca unul din Noi, cunoscând binele şi răul» (*Facerea,* 3, 22), s-a spus: «Cel omniprezent a înfăţişat omului două drumuri, cel al vieţii şi cel al morţii; din păcate, omul a ales cel de-al doilea drum» (*Geneza R.,* 21, 5).

O explicaţie curioasă a fost dată faptului că întregul gen omenesc se trage dintr-un singur individ: «Este din cauza celor drepţi şi celor răi; pentru ca cei drepţi să nu spună: „Noi suntem urmaşii unui strămoş, care a fost un om drept", iar cei răi să nu spună: „Coborâm dintr-un strămoş care a fost un om rău"». Morala: nimeni nu poate afirma că influenţa eredităţii este factorul hotărâtor al caracterului său.

Rabinii îşi dădeau seama de problema filosofică pe care o ridică chestiunea liberului arbitru, dar nu voiau să-şi permită să restrângă în vreun grad credinţa în puterea omului de a fi stăpân pe actele sale. Ei nu încercau să împace preştiinţa lui Dumnezeu cu voinţa liberă a omului, dar dădeau în practică următoarea regulă de viaţă: «Orice lucru este prevăzut (de către Dumnezeu); cu toate acestea, libertatea de a alege (ne) este dată nouă» (*Avot,* 3, 19).

Cu toate acestea, Dumnezeu intervine pentru ca, după ce omul a făcut o alegere, bună sau rea, să-i fie asigurată posibilitatea de a persevera în direcţia pe care a ales-o. Omul cel bun este încurajat să rămână bun, cel rău are posibilitatea să rămână rău. «Omul este călăuzit pe calea pe care vrea să meargă» (*Mek.,* 10 b). «Dacă unul ia hotărârea să se întineze, va găsi prilejuri s-o facă; dacă celălalt caută să se purifice, va căpăta ajutoare în acest scop» (*Şab.,* 104 a). «Dacă un om se murdăreşte puţin, (Dumnezeu) îl va murdări mult; dacă se întinează aici-jos, va fi întinat de sus, din înalturi; dacă se întinează în lumea

aceasta, va fi întinat pentru lumea care va să vină. Dacă un om se sfinţeşte puţin, va fi sfinţit mult; dacă se sfinţeşte aici-jos, va fi sfinţit şi sus, dacă se sfinţeşte pe lumea aceasta, va fi sfinţit pentru lumea care va să vină» *(loma,* 39 a). «Dacă un om dă ascultare unei porunci, va fi dispus să respecte multe; dar dacă uită una singură, va fi tentat să uite multe» *(Meh. as. Exod.,* 15, 16; 46 a).

Astfel, convingerea că voinţa omenească nu are piedici stă la baza moralei rabinice. Natura acestei vieţi este modelată de dorinţele sale. Omul *poate* abuza de împrejurările vieţii sale dacă vrea acest lucru, dar niciodată nu se va admite că este *constrâns* să abuzeze de ele. Impulsul rău nu încetează să-l ispitească, dar dacă omul îi cade pradă, el şi numai el poartă răspunderea acestui lucru.

VI. Păcatul

Talmudul relatează că «vreme de doi ani şi jumătate şcoala lui Hillel şi cea a lui Şamai nu s-au înţeles cu privire la următorul subiect: şcoala lui Şamai susţinea că ar fi fost mai bine ca omul să nu fi fost creat niciodată, în timp ce, potrivit şcolii lui Hillel, este preferabil faptul că Facerea a avut loc. Chestiunea a fost în cele din urmă supusă votului. Majoritatea a hotărât că ar fi fost mai bună necrearea omului, dar, întrucât omul a fost creat, el are datoria să-şi scruteze acţiunile (din trecut) sau, după altă versiune, faptele (din prezent)» *(Eruv.,* 13 b).

La rădăcina acestei controverse se găseşte părerea, universal admisă, care vede în om o creatură aservită în esenţă păcatului şi silită să facă în decursul vieţii sale unele fapte pentru care merită condamnarea divină. Am văzut că o parte a firii omeneşti este reprezentată de impulsul rău, susceptibil fără îndoială de a fi stăpânit, dar care prea des precumpăneşte şi exercită asupra omului acţiunea sa dăunătoare.

La întrebarea dacă este posibil ca o persoană să fie absolut perfectă, fără păcate, literatura rabinică a dat răspunsuri contradictorii. Pe de o parte, ea declara: «Nu a existat nici urmă, cât de mică, de nedreptate sau de păcat

în persoana primilor patriarhi» (*Meh. as. Exod.,* 16, 10; 48 a). Dar pe de altă parte, iată părerea unui rabin: «Dacă Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) ar fi intrat în judecată cu Abraham, Isaac şi Iacob, aceştia n-ar fi putut supravieţui reproşurilor sale» (*Arah.,* 17 a). De asemenea, se găseşte următoarea afirmaţie: «Patru persoane au murit numai din cauza sfatului şarpelui (care a ispitit-o pe Eva). Acestea sunt: Beniamin, fiul lui Iacob, Amram, tatăl lui Moise, Iese, tatăl lui David şi Kileab, fiul lui David» (*Şab.,* 55 b). Ceea ce vrea să spună că aceste patru personaje erau fără păcate şi n-ar fi trebuit să moară niciodată. Contrariu acestui punct de vedere, un rabin cita următorul text: «Nu există pe pământ niciun om drept, care să facă binele fără să păcătuiască» (*Eccles.,* 7, 20). Rabinul răspundea în felul acesta discipolilor săi, asigurându-i totodată că propria sa viaţă nu a fost scutită de păcat (*Sanh.,* 101 a).

Aceste păreri divergente sunt în raport cu problema dacă Talmudul susţine doctrina păcatului originar, adică dacă individul moşteneşte vinovăţia primilor noştri strămoşi şi, prin urmare, este corupt în esenţa sa, din fire. Am arătat deja că rabinii admiteau urmările pe care le-a avut asupra tuturor generaţiilor păcatul comis în grădina Edenului: moartea care afectează orice creatură. De asemenea, rabinii credeau că păcatul viţelului de aur a întinat pentru totdeauna destinele omenirii. «Nu există nicio generaţie în care să nu se găsească o fărâmă din păcatul viţelului de aur» (p. *Taan.,* 68 a).

Totuşi este o mare distanţă între această doctrină şi aceea potrivit căreia omul moşteneşte păcatele. El poate fi împovărat de consecinţele inerente acţiunilor rele săvârşite de strămoşii săi, dar niciun rabin din epoca talmudică n-ar fi admis că ar exista vreun om care să comită o greşeală de care să nu fie personal răspunzător; aşa ceva nu se poate împăca cu dogma voinţei libere.

Multe afirmaţii din Talmud susţin că, prin natura sa, omul este fără păcat. Iată, de pildă, textul: «Un copil de un an, care n-a gustat din păcat» (*Ioma,* 22 b). Pe spusele din

Ecclesiast: «Naşterea are vremea sa şi moartea pe a ei» *(Eccles.,* 3, 2) se baza urarea: «Ferice de omul la care ceasul morţii va semăna cu ceasul naşterii; după cum la naştere omul este lipsit de păcat, fie ca atunci când va muri să fie de asemenea scutit de păcate!» (p. *Ber.,* 4 d). În acest fel, posibilitatea unei existenţe nepătate nu numai că era admisă, dar era chiar prezentată ca un ideal la care fiecare trebuie să aspire. Un îndemn asemănător se află în versetul: «Ţărâna se va întoarce în pământ, cum a fost, iar spiritul se va întoarce la Dumnezeu, care l-a dat» *(Eccles.,* 12, 2) dar înapoiaţi-l aşa cum vi l-a dat, în toată puritatea sa!» *(Şab.,* 152 b).

Din punctul de vedere iudaic, păcatul este o rebeliune contra lui Dumnezeu. Voinţa lui Dumnezeu a fost revelată în *Tora,* virtutea constă în a te conforma poruncilor din *Tora,* păcatul este neglijarea sau dispreţuirea acestora, deci a voinţei divine. Iată un text semnificativ: «Un om n-ar trebui să spună: Mi-e cu neputinţă să mănânc carne de porc sau să comit un incest. El ar trebui mai curând să spună: aş putea proceda astfel, dar cum s-o fac, de vreme ce Tatăl din ceruri m-a supus acestor pomnei?» *(Sifra as. Levit.,* 20, 26). Meritoriu nu este să te abţii de la ceea ce este interzis, doar pentru că nu simţi dorinţa pentru aceste lucruri. Meritorie este dorinţa combătută, înăbuşită, deoarece există o interdicţie.

Deci, teoretic, nu există deosebiri de gravitate între cutare şi cutare păcate, fiecare păcat fiind un act de revoltă contra voinţei divine. Dar, în practică, s-au stabilit deosebiri. Se admitea că există trei păcate capitale şi că acela care le comite riscă o culpabilitate deosebit de mare. Se povesteşte că în vremea persecuţiei lui Hadrian, în prima jumătate a secolului al doilea al erei actuale, atunci când tirania romană a suprimat libertatea practicilor religioase, sub ameninţarea pedepsei cu moartea, o adunare de rabini a deliberat, pentru a hotărî care trebuie să fie obligaţia religioasă a evreilor strânşi în menghinea acestei calamităţi. S-a ajuns la următoarea hotărâre: «în ce priveşte toate interdicţiile cuprinse în *Tora.* dacă i se

spune unui evreu: „Încalcă (una sau alta dintre interdicţii) şi vei scăpa neatins”, el poate consimţi la aceasta pentru a evita moartea, cu condiţia totuşi de a nu se deda nici idolatriei, nici necurăţeniei şi nici omorului» (*Sanh.,* 74 a). Mai curând moartea decât aceste nelegiuiri.

Un al patrulea păcat este şi el desemnat ca excepţional de grav, şi anume calomnia. «Există patru jigniri a căror pedepsire este pretinsă în lumea aceasta, dar la care esenţialul (acestor păcate) subzistă şi în lumea de apoi. Acestea sunt: idolatria, impuritatea. omorul şi calomnia. În gravitate, idolatria este egală cu toate celelalte la un loc. De unde deducem această afirmaţie? Din textul: „acest suflet va fi nimicit şi îşi va lua pedeapsa pentru nelegiuirea lui” (*Numeri,* 18, 31). Ce însemnătate au cuvintele: „Îşi va lua pedeapsa pentru nelegiuirea sa?”. Ele arată că sufletul va fi nimicit (în această lume), dar nelegiuirea lui va continua să existe (şi în lumea de apoi). De unde provine concluzia noastră în ce priveşte necurăţenia? Din acest text: „Cum aş putea eu să fac un rău atât de mare şi să păcătuiesc împotriva lui Dumnezeu?” (*Facerea,* 39, 9). Şi în ce priveşte omorul? Ne bizuim pe acest text: „Cain a zis Domnului: Păcatul meu este prea mare pentru a fi uitat” (*Facerea,* 4, 13). În ce priveşte calomnia: „Să nimicească Domnul toate buzele linguşitoare şi limba care vorbeşte cu trufie” (*Ps.,* 12, 3)» (p. *Prea.,* 15 d).

Talmudul face adesea aluzie la gravitatea acestor păcate. Prioritatea era atribuită idolatriei, deoarece ea obliga la negarea revelaţiei şi dărâma astfel însăşi baza întregului sistem al religiei şi al moralei. «Cel care acceptă idolatria neagă cele zece porunci, precum şi preceptele date lui Moise, profeţilor şi patriarhilor. Cel care respinge idolatria mărturiseşte *Tora* întreagă» (*Sifre as. Numeri,* paragr. 111, 32 a). «Orice vă porunceşte un profet să faceţi şi care comportă încălcarea *Torei,* daţi-i ascultare, în afară de idolatrie; chiar dacă (în felul acesta) el ar provoca oprirea soarelui la mijlocul drumului său, nu-i daţi ascultare.» (*Sanh.,* 90 a).

Talmudul pretinde moralitatea sexuală cea mai strictă. Adulterul era declarat un act ateu, făcându-se referire la următorul text:

«Ochiul adulterului pândeşte amurgul; niciun ochi nu mă va vedea, zice el» *(Iov,* 23, 15). «El nu spune; nimeni nu mă va vedea, ci niciun ochi nu mă va vedea, nici ochiul unui om de aici de jos, nici ochiul lui Dumnezeu din înalturi». *(Numeri R., 9, 1).* Simpla dorinţă din priviri era asimilată cu un act de impuritate. «Nu numai cel care păcătuieşte cu trupul său primeşte numele de adulter, ci şi cel care păcătuieşte cu ochii săi» *(Levit. R.,* 23, 12).

Pentru a păstra moralitatea, a fost prescrisă, în mod strict, evitarea a tot ceea ce poate aţâţa patima. Iată, de pildă, următoarea recomandare: «Nu flecări prea mult cu femeile, nici măcar cu propria ta soţie, cu atât mai mult cu aceea a vecinului tău. Înţelepţii spun: Cel care flecăreşte prea mult cu femeile aduce nenorocirea asupra sa, neglijează studierea *Torei* şi, în cele din urmă, are parte de ghehenă» (*Avot,* 1, 5). «Niciodată un bărbat n-ar trebui să meargă pe drum îndărătul unei femei, nici chiar a propriei sale neveste. Dacă îl întâlneşte o femeie pe o punte, el trebuie să-i facă loc să treacă. Acela care străbate un curs de apă îndărătul unei femei nu va avea parte de lumea care va să vină. Acela care plăteşte unei femei trecând monezile din mâna sa în a ei, pentru a avea plăcerea s-o privească, nu va scăpa de pedeapsa ghehenei, chiar dacă ar fi mare cărturar şi ar fi făcut tot atâtea fapte bune câte a făcut Moise. Pentru un bărbat, este mai bine să meargă înapoia unui leu decât în urma unei femei» *(Ber.,* 61 a). «Glumele şi uşurătatea duc la imoralitate» *(Avot,* 3, 17).

Tot atât de sever era condamnată lipsa de cuviinţă în limbaj. «Cel care foloseşte vorbe necuviincioase, chiar dacă se poate prevala de un decret care îl autorizează s-o facă, va suferi consecinţele. Pentru acela care foloseşte un asemenea limbaj, ghehena este deschisă, ceea ce se aplică şi omului care se mărgineşte să-l asculte fără să protesteze» *(Şab.,* 38 a). «De ce sunt subţiri degetele la capătul lor? Pentru ca să-ţi poţi astupa urechile când auzi

lucruri imorale» *(Ket.,* 5 b).

Al treilea dintre păcatele capitale, omorul, este condamnat ca fiind o jignire a Creatorului, deoarece nimiceşte o fiinţă creată după chipul lui. «Cum au fost date cele zece porunci? Pe cele două table au fost înscrise câte cinci. Prima poruncă începea cu vorbele:

„Eu sunt Domnul, Dumnezeul tău"; în dreptul ei, pe a doua tablă, era scris: „Să nu ucizi". Dacă un om varsă sângele altuia, Biblia i-o impută ca şi cum ar fi atentat la chipul Regelui» *(Meh. as. Exod,* 20, 17; 70 b). «Un om a venit la Raba şi i-a zis: „Guvernatorul oraşului mi-a poruncit să omor pe cineva; dacă refuz, mi se va lua viaţa. Ce să fac?". Raba îi răspunse: „Să nu ucizi, să preferi să fii tu omorât. Doar nu-ţi închipui că sângele tău este mai roşu decât al celui pe care l-ai omorî. Poate că lucrurile stau tocmai pe dos"» *(Prea.,* 25 b).

Se considera că omicidul poate fi justificat doar în anumite împrejurări: «Dacă vine cineva care vrea să te omoare, ia-o înainte şi suprimă-l tu pe el» *(Sanh.,* 72 a). «Dacă nişte păgâni spun unui grup de bărbaţi (israeliţi): Alegeţi pe unul dintre voi, ca să-l omorâm; altfel, vă ucidem pe toţi; în acest caz, cu toţii trebuie să prefere să moară decât să dea pe mâna ucigaşilor pe unul dintre ei. Dar dacă păgânii cer pe un anume individ, specificat, ameninţându-i pe toţi ceilalţi că vor fi ucişi dacă refuză să-l predea, el va fi dat pe mâna păgânilor, pentru ca toţi ceilalţi să rămână în viaţă» *(Tosefta Terumot,* 7, 20).

Talmudul condamnă cu asprime ura, deoarece ea poate duce la omor. «Ura neţinută în frâu este echivalentă cu trei crime: idolatria, impuritatea şi omorul; din pricina ei a fost distrus cel de-al doilea templu» *(Ioma,* 9 b). Porunca: «Să nu urăşti pe fratele tău în inima ta» era comentată în felul următor: «S-ar putea crede că este suficient să nu-l loveşti, să nu-l pălmuieşti sau să nu-l blestemi. Dar textul accentuează: „În inima ta", deci nu este vorba de o manifestare exterioară, ci de ceea ce este resimţit în interior» *(Arah.,* 16 b). Ca să arate cât de condamnabilă este ura, Talmudul remarcă: «întrucât cei

care construiau turnul Babel nu se duşmăneau între ei, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) nu a luat hotărârea să-i nimicească pentru a pedepsi încercarea lor de a atinge cerul, ci s-a mărginit să-i împrăştie în toate direcţiile. În schimb, în privinţa locuitorilor din Sodoma, care se urau între ei, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a hotărât nimicirea lor nu numai pe lumea aceasta, dar şi în cea care va să vină» *(AM.,* 12).

Al patrulea păcat capital este calomnia. I s-a dat o denumire ciudată: *lişan talitea* (a treia limbă), pentru că «ea omoară trei persoane: pe aceea care vorbeşte, pe aceea căreia i se vorbeşte şi pe aceea despre care se vorbeşte» *(Arah.,* 15 b). Pentru a condamna calomnia, sunt folosiţi termenii cei mai severi: «Acela care pronunţă o calomnie face ca şi cum ar renega principiul fundamental (adică existenţa lui Dumnezeu)». «Acela care rosteşte o calomnie ridică nedreptatea până la cer». «Cel care calomniază merită să fie ucis prin lapidare». «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) spune despre un asemenea individ: Nu putem rămâne împreună pe lume». «Acela care calomniază procedează la fel ca unul care face în acelaşi timp trei păcate majore: idolatria, impuritatea şi omorul» *(Ibidem).* «Cel care debitează calomnii, cel care le ascultă şi cel care pronunţă o mărturie falsă contra aproapelui său merită cu toţii să fie zvârliţi ca hrană câinilor» *(Pes.,* 118 a). Aforismul lui rabi Eliezer: «Onoarea vecinului tău să-ţi fie la fel de scumpă ca şi onoarea ta» *(Avot,* 2, 15) a căpătat următoarea explicaţie: «De vreme ce nimeni nu doreşte să vadă că propria sa reputaţie este ştirbită, el nu trebuie să cedeze niciodată ispitei de a ştirbi onoarea vecinului său» *(A. RN.,* 15).

Reaua folosire a darului vorbirii formează obiectul mai multor avertismente. Rabinii ştiau în ce măsură limba se poate arăta nedisciplinată; de aceea, spuneau ei, Dumnezeu a supus-o unor controale excepţionale. «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) spune limbii: „Toate membrele corpului sunt verticale, doar tu eşti orizontală; toate sunt la exteriorul corpului, doar tu eşti în interior, în afară de

asta, te-am înconjurat de doi pereţi, unul din oase, celălalt din carne”» *(Arah.,* 15 b).

Vorbele de prisos nu sunt preţuite. Proverbul «Vorbirea este de argint, dar tăcerea este de aur» şi-a găsit ecou în Talmud: «Preţul unui cuvânt este de un *sela* (numele unei monede), dar tăcerea preţuieşte două *sela (Meg.,* 18 a). De asemenea: «tăcerea vindecă toate bolile» *(Ibidem).* «Tăcerea este bună pentru înţelepţi şi cu atât mai mult pentru cei fără minte» *(Pes.,* 99 a). «Am crescut tot timpul printre înţelepţi şi n-am aflat nimic mai folositor decât tăcerea» *(Avot,* 1, 17).

A minţi echivalează cu a fura, este cea mai rea formă de furt. «Există şapte categorii de pungăşie); prima este făptuită de acela care-i înşală pe oameni (prin vorbe mincinoase)» *(Tosifta, BK.,* 7, 8). S-a mai spus şi: «Ceata mincinoşilor nu poate primi prezenţa *şehinei» (Soţ.,* 42 a). În această privinţă, ei sunt alături de cei care îşi bat joc, de făţarnici şi de calomniatori. «Acela care nu este sincer în vorbele sale procedează ca şi cum ar venera idolii» *(Sanh.,* 92 a). «Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) îi este silă de cel care una spune cu gura şi alta gândeşte în inima lui» *(Pes.,* 113 b). «Pedeapsa mincinosului este că nu e crezut nici când spune adevărul» *(Sanh.,* 80 b). «Nimeni să nu făgăduiască unui copil că-i va da ceva şi după aceea să nu-şi respecte promisiunea, căci în acest fel îl învaţă şi pe el să mintă» *(Sanh.,* 48 b).

Păcatul făţărniciei este conex folosirii proaste a vorbirii. «Făţarnicul aduce mânia pe lume. Rugăciunea sa nu este satisfăcută. El este blestemat chiar şi de Ritul din pântecele mamei sale. Este aruncat în ghehenă. O comunitate care dă frâu liber ipocriziei este respingătoare ca o murdărie; ea va fi alungată în exil» *(Soţ.,* 41 b şi seq.).

Talmudul îi împarte pe făţarnici în şapte clase şi îşi râde de cei cu înclinare spre ipocrizie: Există făţarnicul *şihmi,* care acţionează ca Sichem[122]; făţarnicul *nikpi,* care

122 Care se supune circumciziei dintr-un motiv nedemn *(Facerea,* 34). Talmudul palestinian dă altă explicaţie: «care îşi poartă obligaţiile religioase pe umăr *(şehem)».*

îşi izbeşte un picior de celălalt[123]; făţarnicul *kizai,* care face să-i curgă sângele izbindu-se de pereţi[124], făţarnicul «pisălog», care umblă cu capul îndoit, semănând cu un pisălog în piuliţa sa; făţarnicul care strigă fără încetare: Care mi-e îndatorirea ca s-o îndeplinesc!; făţarnicul din dragoste (pentru Dumnezeu) şi cel din teamă» *(Soţ.,* 22 b).

Un alt păcat care este atacat cu asprime este necinstea. În această privinţă, se declară de-a dreptul că, atunci când o fiinţă omenească ajunge în faţa tribunalului ceresc ca să dea socoteală despre viaţa sa, prima întrebare pe care o aude punându-i-se este următoarea: «ai fost cinstit în relaţiile tale de afaceri?» *(Şab.,* 31 a). «Cel care îşi înşală aproapele fie şi cu o centimă procedează ca şi cum i-ar lua viaţa» *(B.K.,* 189 b). «Iată cât de teribilă este puterea furtului: generaţia dinaintea potopului a comis tot soiul de păcate, dar soarta ei a fost decisă abia atunci când i-a acceptat pe hoţi, după cum s-a spus: „ei au umplut pământul de silnicie; am să-i nimicesc, împreună cu pământul" *(Facerea* 6, 13)» *(Sanh.,* 108 a). «Cel care şi-a murdărit mâinile prin furt poate invoca oricât pe Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) şi nu va obţine răspuns» *(Exod. R.,* 22, 3). «Presupuneţi că cineva fură o măsură de grâu, îşi face din ea făină, o frământă, o pune la cuptor şi ia o parte din aluat spre a binecuvânta pâinea[125]. Dar ce binecuvântare va putea rosti? Un asemenea om nu poate rosti niciuna, căci ar fi o blasfemie» *(B.K.,* 94 e). «Complicele unui hoţ este şi el un hoţ» (p. *Sanh.,* 19 b). «Dacă îl furaţi pe un hoţ, deveniţi părtaşi la furt» (*Ber.,* 5 b), căci şi aceasta este o hoţie. Dictonul care îl declară pe cel care doseşte obiecte furate mai rău decât hoţul este

---

123 El merge în acest fel pentru a demonstra modestia sa excesivă. Talmudul palestinian interpretează astfel acest text: «făţarnicul care spune: Dă-mi voie o clipă ca să-mi pot îndeplini o datorie religioasă».

124 Este atât de preocupat ca să evite a-şi arunca privirile spre o femeie, încât se izbeşte cu capul de perete. Talmudul palestinian vede în *Kizai* pe «făţarnicul calculat», cu alte cuvinte pe cel care îndeplineşte o faptă bună şi după aceea una rea, în aşa fel încât să compenseze una prin cealaltă.

125 Conform cu *Numeri,* 15,21, s-a menţinut obiceiul, chiar şi după distrugerea templului, de a pune la o parte o bucată de aluat, de a o arde şi a rosti după aceea o „binecuvântare".

ilustrat într-un fel pitoresc prin următorul proverb: «Nu şoarecele este hoţul, ci gaura, căci dacă nu există şoarece, la ce mai foloseşte gaura?» *(Arah.,* 30 a).

Talmudul mai denunţă multe alte păcate, dar textele citate sunt suficiente pentru a evidenţia punctul de vedere potrivit căruia orice rău făcut aproapelui este o jignire adusă lui Dumnezeu. Acest păcat era mai grav decât încălcarea unui precept care priveşte numai relaţia dintre om şi creatorul său. Pentru iertarea păcatelor citate mai înainte, sunt impuse condiţii mai riguroase. «Ziua ispăşirilor săvârşeşte ispăşirea încălcărilor care privesc relaţiile dintre om şi Cel omniprezent, dar ziua ispăşirilor nu poate şterge încălcările care se referă la relaţiile dintre om şi aproapele său. decât după ce acela care a ofensat a dat satisfacţie celui care a fost ofensat» *(Iomu.* 89). Pocăinţa şi penitenţa nu sunt suficiente în acest caz, este necesar să fie efectuată reparaţia.

Cel mai grav dintre toate păcatele era acela de a face ca altul să păcătuiască. «A-l antrena pe altul să comită un păcat este mai rău decât a-l ucide; deoarece a face ca cineva să piară înseamnă a-l scoate numai din această lume, dar a-l face să păcătuiască înseamnă a-l exclude şi din lumea care va să vină» *(Sifre Deuteronom,* paragr. 252; 120 a). De aceea, întrucât *«Tora* porunceşte ca măcar şi arborii (care nu pot nici să mănânce, nici să bea) să fie puşi pe foc după ce au slujit pentru un cult idolatrie *(Deuteronom,* 12, 3), deoarece prin ei oamenii au fost duşi la cădere; cu atât mai mult merită să fie exterminat individul care l-a abătut pe aproapele său de la căile vieţii şi l-a antrenat pe căile morţii!» *(Sanh.,* 55 a). Invers, «celui care face ca aproapele său să aducă la îndeplinire un precept biblic, acestuia îi este atribuit ca şi cum l-ar fi îndeplinit chiar el» *(Ibidem,* 95 b).

O distincţie destul de importantă a fost statuată între păcatele comise în particular şi cele care sunt săvârşite în public. Dintr-un anumit punct de vedere, primul fel de păcate este mai grav, deoarece el implică negarea virtuală a lui Dumnezeu şi a omniprezenţei lui. «Iată care este

calea celor care săvârşesc încălcări; ei gândesc că Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) nu vede actele lor» *(Numeri R.,* 9, 1). De aici provine avertismentul: «Dacă cineva comite o încălcare în taină, Dumnezeu o va face publică» (Soţ., 3 a).

Din alt punct de vedere, a păcătui în public este jignirea cea mai odioasă. Acest punct de vedere este ilustrat prin felul în care este tratat textul următor: „Să respectaţi deci legile şi poruncile mele; cel care le va împlini va trăi prin ele" *(Levit.,* 18, 5). «Stă scris: Va trăi prin ele, nu va muri prin ele. Rabi Ismael obişnuia să zică: De unde provine afirmaţia potrivit căreia, dacă cineva primeşte ordinul să se închine, în taină, unor idoli pentru ca să fie salvat, el este autorizat să procedeze aşa? Răspuns: Din pricina cuvintelor: „va trăi prin ele". Atunci, poate că el ar ceda şi ar venera idolii şi în public (pentru a-şi salva viaţa!). De aceea

Scrierea Sfântă declară clar: „Să nu profanezi numele meu sfânt" *(Ibidem,* 22, 32)» *(Sifra ad loc.).*

De ce, în acest caz este socotită totuşi mai gravă încălcarea în public? Pentru că acela care o săvârşeşte i-ar putea antrena şi pe alţii să-i urmeze exemplul, mai ales dacă el este un personaj important în comunitatea sa. El va fi acuzat că a păcătuit în taină căci Dumnezeu înţelege că a acţionat constrâns şi nu neştiind ce face, dar a păcătui în public comportă «profanarea Numelui» şi îl face vinovat de jignirea cea mai rea, care constă în a-l face şi pe altul să păcătuiască.

La fel ca şi pentru impulsul cel rău, este important ca păcatul să fie înăbuşit încă din prima sa etapă; altfel, se înrădăcinează şi devine o obişnuinţă. Există o psihologie sănătoasă în următoarea observaţie: «Dacă un om comite o jignire şi o repetă, el începe să o socotească ceva permis» *(Ioma,* 86 b). Un păcat aduce după el pe altul. «Să ai grijă să îndeplineşti fără întârziere chiar şi un precept de mică importanţă, căci un precept aduce după el şi pe altul; la fel stau lucrurile şi cu încălcarea preceptelor. Răsplata unui precept este un precept, răsplata unei încălcări este o încălcare» *(Avot,* 4, 2). Aceeaşi idee, dezvoltată mai amplu:

«Dacă cineva încalcă un precept nu prea important, el va sfârşi prin a încălca şi unul foarte grav. Dacă încalcă preceptul „să-ţi iubeşti aproapele ca pe tine însuţi” (*Levit.,* 19, 18), va încălca după aceea porunca „să nu-ţi urăşti fratele în inima ta” (*Ibidem,* 17), apoi preceptul „să nu te răzbuni şi să nu ţii necazul” (*Ibidem,* 18), pe urmă „ca fratele tău să poată trăi cu tine” (*Levit.,* 25, 36), iar în cele din urmă va putea ajunge să ucidă» (*Sifre Deuteronom,* paragr. 187; 108 b). «Cel care îndeplineşte un simplu precept, de dragul preceptului, dezinteresat[126], să se veselească, căci după aceea va ajunge să îndeplinească un mare număr de precepte, iar acela care săvârşeşte o singură încălcare să se frământe, deoarece asta îl va duce să săvârşească multe încălcări» (*Sifre Numeri,* paragr. 112, 33 c). Şi reciproca este adevărată: «Dacă unui om i se întâmplă să facă o încălcare, o primă dată şi apoi a doua oară, fără s-o fi săvârşit conştient, el este scutit de păcat» (*Ioma,* 33 b).

Răul care este făcut nu poate rezulta decât din pierderea stăpânirii de sine. «Un om nu săvârşeşte o încălcare decât atunci când un duh de nebunie pătrunde în el» (*Soţ.,* 3 a). Prin urmare, trebuie evitat orice ar putea duce la pierderea controlului de sine. Îndeosebi două cauze ale acestei stări se deduc din sfatul pe care, după cum se spune, l-ar fi dat profetul Eliahu unui rabin: «Nu te lăsa stăpânit de mânie şi nu vei păcătui; fereşte-te să te îmbeţi şi nu vei păcătui» (*Ber.,* 29 b).

Importante măsuri de prevenire a păcatului au fost sugerate de către r. Iehuda Prinţul şi de către fiul său Gămăliei. R. Iehuda zicea: «Gândeşte la trei lucruri şi nu vei cădea sub puterea păcatului; aceasta înseamnă în esenţă să cunoşti ce se află mai presus de tine: un ochi care vede, o ureche care aude şi convingerea că toate faptele tale sunt înscrise într-o carte». R. Gămăliei zicea: «Un lucru foarte bun este studierea *Torei,* combinată cu vreo ocupaţie temporală, deoarece munca pe care o pretind atât una, cât şi cealaltă te face să uiţi de păcat. O

126 *Uşma,* adică fără gândul la o răsplată

studiere a *Torei* neînsoţită de o activitate va fi în cele din urmă inutilă şi ar pricinui un păcat» *(Avot,* 2, 10).

Aceasta este doctrina rabinică despre viaţă; cum trebuie ea să fie. Spiritul să fie ocupat cu gânduri sănătoase, iar mâinile – cu o muncă cinstită. Şi atunci, nu vei avea nici răgazul şi nici dorinţa de a făptui acţiuni vinovate.

VI. Căinţă şi ispăşire întrucât Dumnezeu l-a creat pe om dotat cu impulsul rău, în virtutea căruia el înclină spre păcat, dreptatea cere să fi fost realizată şi o forţă contrară, pentru salvarea lui. Dacă răul este o boală la care fiinţa omenească este expusă, este necesar ca ea să dispună şi de un leac în stare s-o vindece. îl găsim în pocăinţă.

De aceea, în chip foarte logic, rabinii declarau că remuşcarea a fost unul din lucrurile pe care Dumnezeu a decis să le facă înainte chiar să fi fost formată lumea. «Există şapte lucruri care au fost create înainte ca universul să fi dobândit existenţă. Acestea sunt: *Tora,* remuşcarea, paradisul, ghehena, tronul gloriei, sanctuarul şi numele lui Mesia» *(Pes.,* 54 a). Lumea fiind creată ca să servească de locuinţă omului, ea trebuia pregătită spre a-l putea primi. *Tora* cuprindea schema vieţii bune, ce se cuvenea respectată. Dar trebuia stabilită şi posibilitatea îndepărtărilor pe care le-ar putea face omul în afara cărărilor perfecţiunii. Celelalte lucruri cuprinse în enumerarea de mai sus erau destinate pentru aceasta.

Primul loc este atribuit remuşcării, pentru că fără ea omenirea n-ar putea dura, copleşită cum s-ar găsi de valurile răutăţii. Remuşcarea are nu numai puterea de a respinge fluxul răului, dar poate şi să-l neutralizeze şi să însănătoşească viaţa după ce facerea de rău a corupt-o: «Mare este căinţa, deoarece ea aduce lumii vindecarea. Mare este remuşcarea, căci ea atinge tronul slavei. Mare este remuşcarea, căci ea face să se apropie mântuirea (realizată de Mesia). Mare este căinţa, căci ea prelungeşte

anii vieţii unui om» *(Ioma,* 86 a şi seq.). «Locul pe care îl ocupă penitentul nu este în stare să-l ocupe omul cu desăvârşire drept» *(Ber.,* 34 b). «Nimic nu este mai ţnare decât remuşcarea» *(Deuteronom R.,* 2, 24). «Un ceas de căinţă şi de fapte bune pe lumea aceasta preţuieşte mai mult decât întreaga viaţă în lumea care va să vină» *(Avot, 4*, 22).

Întrucât, potrivit Bibliei, Dumnezeu nu se bucură de moartea unui om rău, ci atunci când se preschimbă şi trăieşte *(Ezech.,* 33, 11), el aşteaptă nerăbdător ca omul să se căiască şi-i uşurează eforturile în acest sens. «Atributele Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) nu sunt asemenea celor ale omului. Când o fiinţă omenească este învinsă, ea se mâhneşte, dar când Dumnezeu este învins[127], el se bucură. Spusele lui Ezechiel: „Ele aveau mâini de om sub aripile lor" (1, 8) se referă la mâna lui Dumnezeu, care este întinsă sub aripile acelor *hayiot* pentru a primi penitenţii scăpaţi de puterea judecăţii». *(Pes.,* 113 a). «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îi zice lui Israel: Fiii mei, deschideţi pentru mine o intrare îngustă cât gaura unui ac pentru remuşcare şi voi deschide pentru voi porţi prin care să poată trece vehicule mari, precum şi care»

(Cant. R., 5, 2). «Porţile rugăciunii sunt uneori deschise, alteori închise, dar porţile căinţei sunt totdeauna deschise. La fel, după cum marea este totdeauna accesibilă, tot astfel mâna Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) se deschide totdeauna pentru a primi penitenţii» (*Deuteronom R.,* 2, 12).

Deşi Talmudul se referă în principal la Israel, doctrina sa cu privire la pocăinţă nu este deloc exclusivistă. Ea este valabilă pentru oricine vrea să se slujească de ea. În Talmud se spune că «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) contemplă popoarele lumii, sperând că se vor pocăi şi că atunci le va lua aproape de el, sub aripile sale» *(Numeri R.,* 10, 1). De asemenea, în altă parte: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) cheamă

127 Mânia sa fiind depăşită de remuşcarea păcătosului şi fiind preschimbată în milostenie.

popoarele lumii la pocăinţă, ca să le poată aduce aproape de el, sub aripile sale» (*Cant. R.,* 6, 1).

După distrugerea templului, când nu s-au mai putut face sacrificii de ispăşire, a crescut în mod necesar importanţa pocăinţei ca mijloc pentru ispăşire. Aceasta se aplică şi la eficacitatea zilei ispăşirii. Însă chiar şi când sistemul sacrificiilor mai era încă stabilit, rabinii afirmau că, în esenţă, este necesară şi căinţa pentru ca o ofrandă să poată fi agreată de către Dumnezeu. Ei declarau explicit aceasta: «Nici ofranda pentru păcat, nici jertfa ispăşitoare, nici moartea, nici sărbătoarea ispăşirilor nu poate înfăptui efectiv ispăşirea dacă nu este simultan şi pocăinţă» (*Tosifta loma,* 5, 9). Când a devenit cu neputinţă să se mai aducă jertfe, era important să se amintească poporului că speranţa în ispăşire nu trebuie pierdută. De aci, concluzii precum aceasta: «De unde provine afirmaţia că, dacă cineva se pocăieşte, aceasta îi este socotită ca şi cum el ar fi urcat la Ierusalim, ar fi construit templul şi ar fi înălţat un altar, prezentând acolo toate sacrificiile pe care le enumeră *Tora!* Afirmaţia este dedusă din acest text: „Jertfele plăcute Domnului sunt un spirit zdrobit" (*Ps.,* 51, 17)» (*Levit. R.,* 7, 2). «Nu cer de la voi jertfe şi ofrande, ci vorbe (de căinţă), precum s-a spus: „Aduceţi cu voi vorbe (de căinţă) şi reîntoarceţi-vă la Domnul" (*Osea,* 14, 2)» (*Exod. R.,* 38, 4).

Cu privire la acest subiect, un text important precum acesta: «înţelepciunea (respectiv, hagiograful) a fost întrebată: Care este pedeapsa unui păcătos? Iată ce a răspuns: „Nenorocirea urmăreşte pe cei care păcătuiesc" (*Prov.,* 13, 21). Când aceeaşi întrebare a fost pusă profeţiei, ea a răspuns: „Sufletul care păcătuieşte, acela va muri" (*Ezech.,* 18, 4). Când întrebarea a fost adresată *Tarei*[128], ea a răspuns: „Să aducă o jertfă ispăşitoare şi va fi iertat, căci s-a spus: «Va fi primit de Domnul pentru a-i sluji de ispăşire»" (*Levit.,* 1, 4). Când întrebarea a fost pusă Sfântului Unic (binecuvântat fie El!), răspunsul a fost:

---

128 Se ştie că *Tora* (Pentateuhul), «Profeţii» şi «Hagiografii» constituie cele trei secţiuni ale Bibliei ebraice.

„Să se pocăiască şi va fi iertat, căci stă scris: «Domnul este bun şi drept; de aceea el arată păcătoşilor calea»” *(Ps.,* 25, 8)» (p. *Mak.,* 32 d).

Nu este cazul să se vadă o contradicţie între răspunsul dat de către Dumnezeu şi răspunsurile date de cele trei secţiuni ale Bibliei. Un asemenea dezacord ar fi fost de neconceput pentru rabini, care găseau în cărţile sfinte expresia revelată a spiritului divin. Ceea ce enumeră textul sunt mijloace variate pe care le poate folosi păcătosul spre a obţine ispăşirea; principalul mijloc fiind pocăinţa. Textul descrie schema ispăşirii, aşa cum se degajă ea din ansamblul religiei evreieşti, iar fiecare element care se găseşte în schemă merită să fie luat în seamă.

Potrivit literaturii biblice «de înţelepciune» (sapienţială), ispăşirea este asigurată prin «nenorocire», termen care desemnează suferinţa. Această idee este ilustrată prin afirmaţii precum:» Există pedepse care curăţă toate nedreptăţile omului» *(Ber.,* ba). «Cel care simte că are simptome de ciumă trebuie să le considere ca fiind un altar pentru ispăşire» *(Ibidem,* 5 b). «Omul să se bucure mai mult atunci când suferă decât în zilele sale fericite, deoarece atunci când cineva şi-a petrecut toată viaţa în fericire, niciunul dintre păcatele pe care se poate să le fi comis n-a căpătat iertare; căci iertarea se obţine prin suferinţă. Lăudate să fie suferinţele: exact la fel după cum sacrificiile asigură aprobarea (lui Dumnezeu), suferinţele produc aceleaşi efecte. Ele produc chiar o aprobare de un tip superior, deoarece jertfele nu costă decât bani, în timp ce suferinţele afectează însuşi corpul individului» *(Sifre Deuteronom,* paragr. 32, 73 b).

Printr-o curioasă amplificare a acestui punct de vedere, se credea că tulburările intestinale puteau aduce o purificare morală, nu numai una fizică. «Bătrânii pioşi sunt atinşi de obicei de dureri de pântece cam cu 20 de zile înainte de a muri, pentru a le curăţi complet, astfel încât să ajungă purificaţi în lumea cealaltă» *(Semahot,* 3, 10). «Există trei categorii de oameni care nu vor vedea

ghehena: cei care au avut de suportat suferinţele sărăciei, cei care au fost afectaţi de dureri intestinale şi cei pe care i-a lovit tirania sistemului roman». *(Erub,* 41 b). Privaţiunile îndurate în acest fel reprezentau pedeapsa pentru faptele lor rele; gustând din amărăciunea acestor pedepse, ei ieşeau purificaţi.

Răspunsul profeţiei menţionează moartea. Şi moartea este un mijloc de ispăşire; el se aplică tipurilor celor mai grave de păcat. «Dacă un om încalcă o poruncă pozitivă şi se pocăieşte, el nu-şi va părăsi locul înainte de a fi iertat. Dacă cineva încalcă o prohibiţie şi se pocăieşte, căinţa sa rămâne în suspensie şi abia ziua ispăşirii aduce iertarea. Dacă cineva comite un păcat pentru care riscă pedepsirea cu suprimarea sa (de mâna Domnului) sau pedeapsa capitală pronunţată de un tribunal, atât pocăinţa sa, cât şi ziua ispăşirii rămân în suspensie şi suferinţa este cea care îl purifică. Dar pentru cel care s-a făcut vinovat de profanarea Numelui, pocăinţa n-are nicio putere suspensivă, ziua ispăşirii nu are nicio putere de iertare, suferinţele nu au nicio putere purificatoare; toate rămân în suspensie şi moartea este aceea care operează mântuirea lui» *(Ioma,* 16 a)

Dar nici măcar moartea nu operează ispăşirea, decât dacă este precedată de penitenţă. «Moartea şi ziua ispăşirii aduc izbăvirea numai dacă sunt unite cu pocăinţa» *(Ioma,* 8, 8). Iată un comentariu al textului din *Numeri* 15, 31: «El a dispreţuit cuvântul Domnului şi a călcat porunca Lui; sufletul său va fi nimicit, nedreptatea lui va rămâne în el»; «Toţi cei care mor capătă iertarea în clipa morţii, dar despre cel de care ne ocupăm aici s-a spus: nedreptatea lui va rămâne în el. Chiar şi dacă se pocăieşte? Textul declară: nedreptatea lui va rămâne în el şi anume: dacă nu s-a pocăit» *(Sifre Numeri,* paragr. 112; 33 a). S-a tras deci încheierea că penitenţa îndepărtează păcatul. Un criminal dus la locul de execuţie era îndemnat să rostească următoarea confesiune: «Fie ca moartea mea să fie o ispăşire pentru toate nedreptăţile mele!» (*Sanh.,* 6, 2).

Răspunsul *Torei* menţionează sacrificiile expiatorii.

Cu excepţia perioadei de început a epocii talmudice, acestea erau deja ceva de domeniul trecutului. În locul lor, pentru mulţimea poporului, ritualul sinagogal al zilei ispăşirii a fost considerat ca mijlocul suprem pentru a obţine purificarea de păcat. Iudaismul rabinic a stabilit ca un principiu că acest ritual are puterea de a efectua purificarea. «Pentru încălcările uşoare, prin comisiune sau prin omisiune, pocăinţa operează ispăşirea; pentru încălcările grave, pocăinţa ţine cauza în suspensie până la ziua ispăşirii, care va aduce iertarea» (*Ioma,* 1, 8). «În cazul unui păcat prin comisiune, ziua ispăşirii operează iertarea lor chiar dacă nu este şi pocăinţă; dar nu are acelaşi efect pentru un păcat prin omisiune decât dacă cel vinovat s-a pocăit întâi» (*Ioma,* 45 b). Teoria unei ispăşiri oarecum automate efectuată în acea zi pentru anumite categorii de jigniri, a căror iertare s-ar obţine fără pocăinţă, este cu totul excepţională. Răsună expres un avertisment în sens contrar: «Dacă spuneţi; Voi păcătui, iar ziua ispăşirii va aduce iertarea, vă înşelaţi; această solemnitate nu va ispăşi pentru voi» (*Ioma,* 8, 9).

O caracteristică specială a zilei ispăşirii era postul riguros care o însoţea. Chiar şi şefii religioşi acordau importanţă postului ca act de penitenţă. Se relatează că un anumit rabin, într-o zi de post, obişnuia să rostească această rugăciune: «Stăpâne al universului! S-a revelat în faţa ta că, atunci când exista sanctuarul, cine păcătuise aducea o ofradă (animală) de la care se jertfeau grăsimea şi sângele; în acest fel se opera pentru el ispăşirea. Acum însă eu respect postul care face să scadă grăsimea şi sângele meu, binevoieşte să accepţi ca grăsimea şi sângele meu reduse în acest fel să fie socotite ca şi cum ţi le-am oferit pe altarul tău şi acordă-mi harul» (*Ber.,* 17 a). Un punct de vedere mult mai înalt apare în practica adoptată pentru zilele de post: «Cel mai bătrân din comunitate adresa participanţilor aceste vorbe de admonestare: Fraţii mei, nu s-a spus despre Niniviţi: „Dumnezeu a văzut că s-au îmbrăcat cu saci şi au postit", ci: „Dumnezeu a văzut lucrările lor şi că s-au întors din calea lor cea rea" (*Iona, 3*,

10)» (*Taan.,* 2, 1).

Doctrina talmudică subliniază în mod deosebit că, oricâte rugăciuni şi mărturisiri ale păcatelor ai aduna, ispăşirea nu va fi asigurată dacă aceste practici nu sunt însoţite de o schimbare a comportării.

«Dacă un om vinovat de o încălcare a preceptelor mărturiseşte acest lucru, dar nu se îmbunătăţeşte în practică, cu ce seamănă el? Cu acela care ţine în mână o reptilă necurată. El îşi poate cufunda trupul în toate cursurile de apă de pe lume, dar asta nu-i slujeşte la nimic. Dar dacă azvârle reptila şi se îmbăiază în 40 de sea de apă[129], el trage de îndată foloase, precum s-a spus: „Cel care îşi mărturiseşte păcatele şi *se lasă de ele* capătă îndurare" (*Prov.,* 28, 13)» (*Taan.,* 16 a).

Ajungem acum la răspunsul divin: mijlocul suprem de a se purifica de păcat nu este altul decât pocăinţa, dar ea trebuie să-şi dovedească sinceritatea. «Acela care zice: „Voi păcătui, apoi mă voi căi, apoi voi mai păcătui o dată şi mă voi căi din nou" neagă puterea pocăinţei» (*Ioma,* 8, 9). Conştiinţa este ceva delicat: dacă abuzezi de ea, o falsifici. Pocăinţa trebuie să provină dintr-o remuşcare simţită în adâncul inimii. «Cine comite o încălcare şi este plin de ruşine va fi iertat de toate păcatele sale» (*Ber.,* 12 b). «O pedeapsă în inima omului (adică reproşurile pe care el le adresează sieşi) preţuieşte mai mult decât lovituri date cu biciul» (*Ibidem,* 7 a) pentru a asigura ispăşirea. Spre a manifesta sinceritatea lor, vorbele care exprimă pocăinţa trebuie să fie însoţite de acte de binefacere. «Pocăinţă şi acţiuni bune sunt avocaţii omului» (*Şab.,* 32 a). «Pocăinţa şi acţiunile bune sunt un scut împotriva pedepsei» (*Avot,* 4, 13). «Trei lucruri ar putea să anuleze decretele răului: rugăciunea, caritatea, pocăinţa» (*Geneza R.,* 44, 12). Iată criteriul adevăratului penitent: «Ispita de a comite o încălcare îi va veni în două rânduri şi el îi va rezista» (*Ioma,* 81 b).

Potrivit textului care urmează, niciodată nu este prea

---

129 Un *sea* este o măsură de capacitate. Baia specială pretinsă pentru puritatea rituală trebuie să conţină cel puţin 40 de *sea* de apă.

târziu omului pentru a deveni mai bun: «Dacă cineva a dus o viaţă cu totul rea şi se pocăieşte cu întârziere, răutatea nu va fi niciodată reamintită (de către Dumnezeu) împotriva sa» *(Kid.,* 40 b). Dar, aşa cum vom vedea, actele de penitenţă nu trebuie amânate, pentru ca să nu survină înainte moartea.

Este posibilă pocăinţa omului după ce a murit? Talmudul declară că «cel rău nu se poate pocăi nici măcar la intrarea în ghehenă» *(Eruv.,* 19 a). Dar, după unii rabini, aceasta nu-i priveşte decât pe păgâni, în timp ce israeliţii păstrează puterea de a se pocăi. Chestiunea este tratată în chip impresiv în *Midraşul despre Eccles. R.,* 1, 15: «Ceea ce este curbat nu se poate îndrepta şi ceea ce lipseşte nu poate fi numărat». Iată acest text: «În lumea aceasta, acela care este curbat (din punct de vedere moral) se poate îndrepta şi ceea ce lipseşte (dintre virtuţi) poate fi luat în socoteală; dar în viaţa de apoi acest lucru nu este cu putinţă. Presupuneţi doi oameni răi care au fost asociaţi pe pământ. Unul dintre ei a făcut penitenţă înainte de a muri, celălalt nu. Primul, graţie actului său de pocăinţă, a luat loc printre cei drepţi. Celălalt, izgonit printre cei răi, l-a observat pe tovarăşul său şi a strigat: „Vai mie! Ce nedreptate! Amândoi am trăit la fel, am furat, am comis tot soiul de josnicii, atât unul, cât şi celălalt. Aşa încât pentru ce este el printre cei drepţi, iar eu printre cei răi?”. Ei (îngerii) îi răspunseră: „Nesăbuitule! Ai fost tratat cu dispreţ 2 – 4 zile după moartea ta, când, în loc să fii îngropat onorabil într-un sicriu, ai fost târât la groapă cu frânghii. Tovarăşul tău a văzut oprobriul tău şi ajurat să se abată din drumul său cel rău. El s-a pocăit ca un om drept şi, în virtutea penitenţei sale, a dobândit viaţa, cinstea şi partea sa împreună cu cei drepţi. Şi tu ai avut prilejul să te pocăieşti; dacă nu te-ai fi abţinut, ar fi fost mult mai bine pentru tine”. Atunci el le spuse: „Daţi-mi voie să mă duc să mă pocăiesc.

— Nesăbuitule, nu ştii că această lume este ca Sabatul şi că lumea de unde tu vii ca ajunul Şabatului? Dacă, în ajunul Şabatului, careva nu-şi pregăteşte făina, ce

va mânca el în ziua de Şabat? Nu ştii că lumea din care tu vii seamănă cu pământul tare şi ca lumea aceasta de aici seamănă cu o mare? Dacă evreul nu-şi pregăteşte proviziile cât timp este pe pământ, ce va mânca el după ce s-a îmbarcat? Nu ştii că lumea de aici seamănă cu un deşert şi că lumea de unde tu vii seamănă cu o ţară cultivată? Dacă omul nu-şi pregăteşte alimentele în ţara cultivată, ce va mânca el în deşert?”. Omul nostru scrâşni din dinţi şi îşi muşcă trupul. Apoi spuse: „Lăsaţi-mă să privesc gloria tovarăşului meu.

— Nesăbuitule, a fost răspunsul. Atotputernicul ne-a indicat să împiedicăm şederea celor drepţi împreună cu cei răi şi nici a celor răi împreună cu cei drepţi, să separăm pe cei puri de cei impuri”. Disperat, el îşi sfâşie veşmintele şi îşi smulse părul».

Dar dacă remuşcarea rămâne posibilă până în ceasul morţii, nu este înţelept să amâni pocăinţa. «Rabi Eliezer zicea: „Pocăieşte-te cu o zi înainte de a muri”. Discipolii săi îl întrebară: „Poate şti cineva în ce zi va muri? Cu atât mai mult, replică el, trebuie să te pocăieşti astăzi, deoarece poţi muri mâine; prin urmare, toate zilele noastre trebuie să se scurgă în pocăinţă» (*Şab.*, 153 a).

VII Verdictele; răsplată şi pedeapsă

Dreptatea fiind un atribut al lui Dumnezeu, el tratează echitabil creaturile sale. În chip firesc, într-un univers guvernat de un judecător drept, este de aşteptat ca omul cel bun să fie răsplătit potrivit cu supunerea sa la voinţa divină, iar cel rău să fie pedepsit pentru neascultarea sa. Însă cursul vieţii pare să contrazică această concluzie; trebuia găsită o explicaţie care să împace absenţa aparentă a dreptăţii în lume, cu certitudinea că echitatea lui Dumnezeu este suverană în toate căile sale.

Atunci când un rabin a riscat să interpreteze un anumit verset biblic, presupunând că Dumnezeu nu este obligat să respecte regulile echităţii şi că el poate proceda aşa cum îi place, rabinul respectiv a fost mustrat cu asprime. «Rabinul Pappos explica cuvintele: „Hotărârea lui

este luată, cine i se va împotrivi? Ce-i doreşte inima asta face" (*Iov,* 23, 13). Dumnezeu, zicea acest rabin, judecă singur tot ce se întâmplă pe lumea aceasta, nimeni nu poate discuta hotărârile sale.

— Destul, Pappos! îi zise r. Akiva.

— Atunci cum explici acest verset?

— Nu putem judeca hotărârile Celui care a vorbit şi lumea a căpătat existenţă; dar el judecă toate lucrurile în adevăr şi fiecare lucru este conform cu dreptatea strictă» (*Meh.* a.v. EM14, 29; 33 a).

Sublinierea insistentă a dreptăţii manifestată de către Dumnezeu în relaţiile sale cu oamenii este o trăsătură caracteristică a învăţământului lui rabi Akiva. Pentru a întări acest gând, unul dintre aforismele sale în această privinţă se foloseşte de limbajul uzitat în lumea afacerilor. «Fiecare lucru este dat pe datorie; un fir este întins peste toată viaţa. Prăvălia este deschisă, negustorul dă pe credit, cartea mare este la îndemână, mâna scrie, oricare vrea să împrumute o poate face. Dar încasatorii îşi fac cu regularitate turneul zilnic şi cer plata de la fiecare datornic, fie că-i place sau nu; el ştie că trebuie să se aştepte la cererea lor. Judecata este întemeiată pe adevăr; fiecare lucru este pregătit pentru sărbătoare» (*Avot,* 3, 20). Fraza de la sfârşit are semnificaţia că, după ce retribuţia a fost cerută de la cel care a păcătuit, el este admis la ospăţul rezervat pentru cei drepţi în viaţa de apoi. (Vezi cap. «Grădina Edenului»).

R. Akiva a susţinut aceeaşi teză în discuţia sa despre versetul din *Ps.* 36, 6: «Dreptatea ta este ca munţii cei înalţi, iar judecăţile tale sunt ca adâncul cel mare». Iată acest comentariu: «R. Ismael zicea: Ţinând seama de meritul celui drept care acceptă *Tora,* dată pe „muntele cel înalt" (Sinai), tu îi faci dreptate până ce el însuşi domină asemenea muntelui înalt. Dar pe omul rău, care respinge *Tora,* dată pe muntele cel înalt, tu îl sileşti să cadă până în adâncul cel mare» (ghehena). R. Akiva s-a pronunţat astfel: Există două categorii de oameni pe care Dumnezeu îi împinge în jos până la adâncul cel mare. El îi împinge în

jos pe cei drepţi şi îi pedepseşte pentru micul număr de acte rele pe care le-au comis în lumea aceasta, astfel încât să le asigure liniştea şi o răsplată bună în lumea care va să vină; pe de altă parte, el asigură în lumea aceasta liniştea celor răi, el le răsplăteşte rarele acte meritorii pe care ei le-au îndeplinit aici, pentru ca să-i pedepsească (pentru actele lor rele) în lumea care va să vină» (*Geneza R.,* 33 a).

Întrucât dreptatea este aceea care reglementează în chip necesar guvernarea divină a fiinţelor omeneşti, orice om este obligat să creadă că Dumnezeu îi răsplăteşte pe cei buni după meritele lor şi-i pedepseşte pe cei răi proporţional cu greşelile lor. Aceasta este, efectiv, doctrina generală a Talmudului. «Nu există suferinţă acolo unde nu este nedreptate» (*Sab.,* 55 a). Expresia acestei convingeri revine sub diferite forme: «Cel care îndeplineşte un precept şi-a dobândit un avocat, iar cel care comite o încălcare şi-a dat un acuzator (*Avot,* 4, 13). «Toate judecăţile Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) au ca bază: cum e fapta, şi răsplata» (*Sanh.,* 90 a).

Rabinii găseau că acest punct de vedere este confirmat de istoriile biblice, atât pentru pedepse, cât şi pentru răsplată. Exemple de pedepse: «îi judec pe egipteni după planul pe care ei îl destinau pentru ca să nimicească Israelul. Ei proiectau să-l înece; nu-i voi pedepsi altfel decât prin intermediul apei» (*Meh. as. Exod.,* 14, 21; 32 b). «Samson a urmat (dorinţa din) ochii săi; de aceea filistenii i-au crăpat ochii. Absalom se lăuda cu părul de pe capul său; de aceea lui i-a datorat el pierirea» (*Soţ.,* 1, 8).

Iată două exemple rabinice: «Hillel a văzut un craniu plutind pe suprafaţa apelor[130]; el îi spuse: „Pentru că ai înecat pe alţii, iată-te înecat, şi întrucât te-au înecat şi ei vor fi înecaţi”» (*Avot,* 2, 7). Un caz extrem este cel al sfântului om Nahum din Gamzo[131]; dacă istoria care urmează este autentică, ea arată limpede cât de puternic domină principiul retribuirii, conform cu actele cărora le corespunde.

---

130 După cât se pare, el ştia cui îi aparţinuse acest craniu

131 Vezi paragr. *Credinţa si rugăciunea.*

«Se povesteşte că Nahum din Gamzo îşi pierduse vederea, avea amputate mâinile şi picioarele, iar trupul îi era acoperit peste tot cu furunculi; de aceea capetele patului pe care zăcea îi fuseseră puse pe nişte vase cu apă, pentru a împiedica furnicile să ajungă la el.

Odată, patul său se afla într-o casă şubredă, gata să se prăbuşească. Discipolii au vrut să-l scoată afară. El le spuse: «Scoateţi întâi mobila, pe urmă patul meu». Făcură aşa cum ceruse el şi abia după aceea casa se prăbuşi[132]. Atunci îl întrebară: «întrucât eşti socotit atât de perfect, cum se explică faptul că trebuie să înduri atâtea suferinţe?». Eu sunt răspunzător pentru aceasta, răspunse Nahum. Iată de ce: Călătoream o dată spre socrul meu, ducându-i provizii încărcate pe trei măgari: unul purta alimente, al doilea băutură, al treilea dulciuri. Am întâlnit un om, care strigă către mine: „Rabi, dă-mi ceva de mâncare.

— Aşteaptă să cobor de pe măgar", i-am răspuns eu. Dar până am ajuns la el, am constatat că e mort. Atunci am căzut alături de el şi am spus: „Fie ca ochii mei, care n-au avut milă de ai tăi, să se prăpădească, mâinile mele care nu s-au îndurat de ale tale să fie tăiate, picioarele să-mi fie amputate". Şi am mai adăugat, ca să mă liniştesc: „Tot corpul să mi se acopere cu furunculi". Aşa s-a şi întâmplat. Atunci discipolii exclamară: „Vai nouă că te-am văzut în starea aceasta!". „Aţi fi fost nenorociţi dacă nu m-aţi fi văzut în această stare!", le răspunse el» *(Taan.,* 28 a).

Exemple de răsplată proporţională cu pricina: «Iosif şi-a înmormântat tatăl în Canaan şi de aceea a fost socotit demn să aibă parte de acelaşi lucru» *(Soi.,* 1, 8). În legătură că versetul: «Domnul mergea înaintea lor, ziua într-un stâlp de nor» *(Ieşirea,* 13, 21) se remarcă următoarele: «Deci omul capătă măsura de care s-a slujit el însuşi. Abraham însoţise pe drumul lor îngerii trimişi la el *(Facerea,* 18, 16); la fel, Cel omniprezent i-a însoţit pe urmaşii lui Abraham prin deşert, vreme de 40 de ani.

---

132 Aceasta vrea să arate cât de marc era sfinţenia sa şi subliniază puternic cele ce urmează.

Părintele nostru Abraham a rostit următoarele: „Mă voi duce să iau (pentru voi) o bucată de pâine” (*Ibidem,* 5); la fel, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a făcut să coboare mana timp de 40 de ani. Abraham a mai spus: „Să se aducă puţină apă!” (*Ibidem,* 4), iar Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a făcut să ţâşnească un izvor în deşert (*Numeri,* 20, 17, 1). Abraham „a alergat la cireada” (*Facerea,* 18, 7), iar Sfântul Unic a făcut să alerge prepeliţe pentru urmaşii lui (*Numeri,* 11, 31). Abraham a spus oaspeţilor săi: „Odihniţi-vă sub un arbore!” (*Facerea,* 11, 4), iar Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a întins şapte nori pentru urmaşii lui, aşa cum stă scris: „A întins un nor ca să-i acopere şi focul ca să lumineze noaptea” (*Ps.,* 105, 39). Abraham „s-a ţinut pe lângă ei” (literal: „deasupra lor”) (*Facerea,* 18, 9), iar Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) i-a protejat în Egipt urmaşii, ca plăgile să nu le facă rău» (*Meh. ad loc.,* 25 a).

Legea echivalenţei sancţiunilor cu acţiunile care le-au determinat apare atât de riguroasă, încât, după unii rabini, anumite suferinţe urmează inevitabil când sunt săvârşite anumite păcate. «Şapte feluri de pedepse au venit pe lume pentru şapte păcate grave. Dacă unii îşi plătesc dijmele, iar alţii nu le plătesc, urmează o foamete prin secetă, în cursul căreia unii suferă de foame, iar alţii au mâncare din belşug. Dacă toată lumea nu plăteşte dijma, se produce tot o foamete datorată secetei. Dacă, pe lângă asta, ei hotărăsc să nu ofere bucata de aluat atunci când îşi prepară pâinea, se va ivi o foamete care îi va nimici. Cât despre ciumă, ea apare în lumea aceasta pentru a executa sentinţele de moarte dictate de *Tora,* dar pe care nu trebuie să le efectueze tribunalele omeneşti; ea se aplică şi la încălcarea legii referitoare la fructele din al şaptelea an (*Levit.,* 25, Iss.). Sabia a venit pentru întârzierea sau pervertirea justiţiei şi pentru păcatul comis de cei care nu interpretează corect *Tora.* Animalele vătămătoare sunt propuse la sancţiunea jurământului fals şi a profanării Numelui. Captivitatea loveşte idolatria, imoralitatea, omorul şi neobservarea anului de odihnă pentru pământ» (*Avot,* 5, 11).

Aceeaşi idee, în altă parte: «Femeile (israelite) mor în lehuzie pentru trei încălcări: pentru că au neglijat să respecte fie timpurile lor de separare, fie consacrarea aluatului sau că n-au aprins lampa şabatică» *(Şab.,* 2, 5). «Plăgile pedepsesc şapte lucruri: calomnia, omorul, jurământul fals, impuritatea, orgoliul, furtul şi invidia» *(Arah.,* 16 a). «Pentru păcatele care constă în a rosti un jurământ fals, în profanarea Numelui, în violarea Şabatului, animalele sălbatice se vor înmulţi în aşa măsură, încât vitele vor fi nimicite, populaţia va fi decimată şi drumurile pustiite» *(Şab.,* 33 a).

Dar oricât de mare a fost credinţa în dreptatea lui Dumnezeu, rabinii nu puteau evita problema care rezultă din experienţa practică. În mod evident, omul drept nu se vedea răsplătit prin fericire şi propăşire; foarte des, se părea că el a fost ales pentru a suferi o adversitate deosebit de gravă. În ceea ce îl priveşte, omul cel rău nu risca în chip manifest mânia lui Dumnezeu, cu rigorile şi suferinţele pe care ea le dezlănţuie. Dimpotrivă, norocul părea să-i surâdă şi el se bucura de propăşire. Cu neputinţă de a trece sub tăcere aceste fapte; ele trebuiau ajustate la schema divină de guvernare a lumii. În literatura rabinică se găsesc împrăştiate încercări de răspuns, dar nu există o soluţie unanimă. Vom vedea că problema a fost tratată potrivit unor metode diferite. Justificarea căilor Domnului s-a impus atenţiei şefilor religioşi, îndeosebi în timpul perioadelor critice care au precedat şi au urmat distrugerii templului şi ruinării statului. Triumful romanilor păgâni descumpănea poporul. Rabinul care a făcut să se audă îndemnul: «Nu părăsiţi credinţa în răsplată» *(Avot,* 1, 7) era cu totul îndreptăţit să folosească acest limbaj. Nesiguranţa spiritelor în acea epocă se arată clar într-o legendă: «Când Moise a urcat la cer şi l-a văzut pe r. Akiva (care încă nu se urcase), care expunea admirabil *Tora,* el îi spuse lui Dumnezeu: „M-ai făcut să-l văd gata să predea învăţătura; acum arată-mi răsplata lui”. A fost invitat să se întoarcă şi atunci a văzut

carnea lui Akiva vândută la piaţă[133]. „Rege al universului, îi spuse el lui Dumnezeu, asta este deci pedeapsa pentru marea sa activitate de învăţat!”. Dumnezeu îi răspunse: „Taci din gură, acesta a fost gândul meu”» *(Men.,* 29 b). Această legendă pare a arăta că problema scapă înţelegerii omeneşti. Evenimentele de neînţeles pentru om au fost determinate de către Dumnezeu; nu putem decât să ne supunem resemnaţi. Un rabin declara cu îndrăzneală – dacă interpretarea textului este corectă[134]: «Nu stă în puterea noastră să explicăm propăşirea celui rău sau suferinţele celui drept» *(Avot,* 4, 10).

Unul dintre textele referitoare la această problemă trebuie notat. Se discuta sensul cererii înfăţişate lui Dumnezeu de către Moise: «Arată-mi căile tale» *(Ieşirea,* 33, 13). Moise îi zise: «Rege al universului, de ce un om drept se bucură, aici, de propăşire, iar un om rău îndură duşmănia, în timp ce în altă parte soarta lor este inversă?». Dumnezeu îi răspunse: «Moise, omul drept care se bucură de propăşire este fiul unui om drept, iar cel drept care întâmpină duşmănie este fiul unui om rău; cel rău care propăşeşte este fiul unui om drept, iar răul care suferă este fiul unui rău».

Dar atenţie: stă scris: «El pedepseşte nedreptatea părinţilor asupra copiilor» *(Ieşirea,* 34, 7), precum şi «copiii nu vor fi omorâţi din cauza părinţilor lor» *(Deuteronom,* 24, 16).

Să confruntăm aceste texte; vom ajunge la concluzia că ele nu se contrazic. Căci primul text se aplică copiilor care urmează aceeaşi cale ca şi părinţii lor, iar al doilea text – celor care nu urmează aceeaşi cale. Dar putem presupune că Dumnezeu i-a răspuns lui Moise în felul următor: «Omul drept care se bucură de prosperitate este cu desăvârşire drept, iar cel drept care este afectat de duşmănie nu este cu desăvârşire drept; cel rău care prosperă nu este cu totul rău, iar răul care suferă este cu

---

133 Akiva a suferit martiriul sub romani.

134 Textul ebraic spune literal: «Nu stă în mâinile noastre nici propăşirea, etc.». Mulţi savanţi preferă să traducă: «Noi (oameni obişnuiţi) nu ne bucurăm nici de propăşire».

desăvârşire rău». Rabi Meir declara: «Când Dumnezeu zice: „eu mă îndur de cine vreau să mă îndur” *(Ieşirea,* 33, 19), el se gândeşte: chiar şi atunci când acest om n-ar merita-o; la fel, atunci când el zice: «voi arăta mărinimia mea cui voi vrea”» *(Ber.,* 7 a).

Deci problema este privită sub diferite aspecte, Rabi Meir socoteşte că elucidarea ei depăşeşte puterea înţelegerii omeneşti. Dumnezeu acţionează în înţelepciunea sa, care nu poate fi pricepută de către om. În ce priveşte soluţia pe care am menţionat-o ca prima, ea conţine teoria «meritelor strămoşilor», *zehut avot,* susceptibilă de a atenua într-o oarecare măsură pedeapsa cuvenită urmaşilor vinovaţi. Această concepţie s-a înrădăcinat solid la evrei; ea se exprimă adesea în liturghia sinagogală. Va fi suficient să împrumutăm din Talmud doar un citat: «Abraham i-a spus Sfântului Unic (binecuvântat fie El!): Rege al universului, s-a revelat şi este cunoscut în faţa ta că, atunci când mi-ai poruncit să-l sacrific pe Isaac, ţi-aş fi putut răspunde: ieri mă asigurai că din Isaac vor proveni urmaşii mei *(Facerea,* 31, 12); or, acum îmi porunceşti să-l ofer ca jertfă *(Ibidem,* 22, 2). Dar departe de mine acest răspuns. Mi-am stăpânit sentimentele şi am executat porunca ta. Aşa încât, Doamne Dumnezeul meu, atunci când urmaşii fiului meu Isaac vor fi chinuiţi şi nimeni nu le va lua apărarea, binevoieşte s-o iei tu însuţi» (p. *Taan.,* 65 d).

Dacă meritul strămoşilor putea fi invocat în rugăciunile sale de către cel care se ruga, dimpotrivă, nu s-a găsit niciun argument în stare să rezolve problema răului, mai ales pentru că ea milita mai curând contra ideii de răspundere individuală. Descoperim această obiecţie în următoarea remarcă: «Moise a spus (despre Dumnezeu): „care pedepseşte copiii pentru păcatele părinţilor”, dar Ezechiel a anulat aceasta; el declară: „sufletul care păcătuieşte este cel care va muri” *(Ezech.,* 18, 4)» *(Mek.* 24 a). Fiecare răspunde de propriile sale fapte.

Mai acceptabilă era alternativa: dacă un om bun suferă, asta se întâmplă pentru că el nu este cu totul bun;

dacă un om rău prosperă, este pentru că el nu este cu totul rău. Rabinii nu priveau viaţa pământeană ca ceva care să-şi fie pe de-a întregul suficientă; există o viaţă dincolo de mormânt şi doar combinând experienţele celor două etape ale vieţii, de aici şi de apoi, va putea să fie înţeleasă providenţa lui Dumnezeu.

Acest punct de vedere este vădit, de pildă într-un comentariu la textul din *Deuteronom,* 32, 4: «Este un Dumnezeu de adevăr, fără nedreptate, just şi drept». Explicaţia pentru calificativul «un Dumnezeu de adevăr»: la fel după cum Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) acordă în lumea care va să vină o răsplată celor drepţi pentru fiecare precept de mică însemnătate pe care l-au respectat în lumea aceasta, tot astfel El acordă în această lume celor răi o răsplată pentru fiecare precept, chiar de mică importanţă, pe care ei l-au respectat.

— S-a spus «fără nedreptate» pentru că: la fel după cum Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) pedepseşte în lumea care va să vină pe cei răi pentru orice încălcare uşoară săvârşită de ei în lumea aceasta, tot astfel el îi pedepseşte în lumea aceasta pe cei drepţi pentru fiecare greşeală uşoară pe care au făcut-o.

— Explicaţia aprecierii «just şi drept»: s-a spus că, atunci când moare un om, toate acţiunile sale sunt enumerate în faţa lui Dumnezeu: ai făcut aceasta în cutare loc, în cutare zi. Omul îşi recunoaşte vinovăţia şi i se porunceşte să semneze lista actelor sale, după cum stă scris: «El pecetluieşte mâna tuturor oamenilor» *(Iov,* 37, 7). În afară de aceasta, el recunoaşte ca echitabil verdictul care i s-a dat şi spune: «M-ai judecat cu dreptate», după cum stă scris: „aşa încât vei fi drept în hotărârea ta, fără păcat în judecata ta” *(Ps.,* 51, 4)» *(Taan.,* 11 a).

«Cu ce seamănă omul drept în această lume? Cu un arbore al cărui trunchi se înalţă într-un loc potrivit, dar ale cărui crengi se întind până la un loc necurat. Dacă tai crengile, restul ocupă un loc curat. Tot astfel Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) trimite suferinţe omului drept aici-jos, pentru ca el să poată moşteni din lumea care va să

vină, căci s-a spus: „Fosta ta propăşire a fost mică faţă de cea de mai târziu” (*Iov,* 8, 7). Şi cu ce seamănă omul rău în această lume? Cu un arbore al cărui trunchi se înalţă într-un loc necurat, dar ale cărui crengi ajung la un loc convenabil. Dacă i se taie crengile, restul ocupă un loc necurat. Tot astfel Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) acordă celui rău fericire pe lumea aceasta, urmând ca el să rămână în cel mai adânc loc (al ghehenei), căci s-a spus: „Este o cale care poate părea bună oamenilor, dar la urmă se vede că duce la moarte” (*Prov.,* 14, 12)» (*Kid.,* 40 b).

«Niciuna dintre poruncile *Torei* care menţionează o răsplată nu este independentă de viaţa viitoare, în ce priveşte îndeplinirea ei. Pentru cinstirea datorată părinţilor stă scris: „pentru ca zilele vieţii tale să fie prelungite şi să poţi fi fericit” (*Deuteronom,* 5, 16). După interdicţia de a omorî mama dintr-un cuib de păsări stă scris: „pentru ca tu să poţi fi fericit şi să-ţi prelungeşti zilele” (*Ibidem,* 23, 7). Or, iată ce s-a întâmplat unui om care primise de la tatăl său porunca să urce în vârful unui turn şi să prindă porumbeii care se aflau acolo. El s-a dus, a lăsat mama în libertate şi a prins puii, dar la coborâre a căzut şi a murit[135]. Prin ce a fost fericit şi şi-a prelungit zilele? Aceste cuvinte: „ca el să poată fi fericit” se aplică lumii în care totul este bun, iar prelungirea zilelor va avea loc în lumea cea fără de sfârşit» (*Kid.,* 31 b).

Iată o istorioară care ilustrează această doctrină: «Nevasta rabinului Hanina îi spuse soţului ei: „Cere într-o rugăciune de-a ta să ţi se dea acum unele dintre bunurile rezervate pentru cei drepţi în lumea care va să vină”. La insistenţele soţiei sale, rabinul se supuse şi făcu rugăciunea cerută. Rezultatul: i se azvârli un picior de aur al unei mese. Dar după aceea a visat că (în lumea viitoare) fiecare dintre cei drepţi mânca la o masă cu trei picioare; a lui avea însă numai două. (Auzind aceasta), soţia îi ceru să se roage ca piciorul de masă să-i fie luat înapoi. Rabinul se supuse şi de data aceasta; piciorul de masă i-a fost reluat»

---

135 Se povestea că acest accident a zdruncinat credinţa lui Elişa ben Abuia şi a făcut din el un necredincios (p. *Hag., 11b).*

(Taan., 25 a). Evident, potrivit rabinilor, acelaşi om nu poate avea partea cea bună atât în lumea aceasta, cât şi în lumea viitoare sau, după cum se exprimă ei, «să mănânce la două mese».

Doctrina potrivit căreia cei drepţi sunt destinaţi în mod deliberat să sufere pe lumea aceasta a dus la o concluzie ciudată, atunci când s-a spus că pedeapsa trimisă de Dumnezeu pentru păcatele celor răi îi afectează pe cei drepţi. Aceasta înseamnă că „atunci când se fac simţite urmările faptelor rele, cel inocent nu numai că suferă în chip fatal şi el aceste urmări, dar le suferă chiar mai mult decât cel vinovat. «Pedeapsa nu vine în lumea aceasta decât dacă sunt în viaţă oameni răi şi ea începe prin a afecta pe cei drepţi, după cum s-a spus: „Dacă izbucneşte un foc şi întâlneşte în calea sa mărăcini, astfel încât a fost ars grâul copt" *(Ieşirea,* 22, 6). Când izbucneşte focul (adică pedeapsa)? Când se află acolo oameni răi (mărăcini). Şi el nu-i afectează pe cei drepţi (grăunţele de grâu) decât la început, întrucât s-a spus: „astfel încât a fost ars grâul copt". Textul nu spune: „va fi ars" (după mărăcini), ci: „a fost ars". El a fost ars întâi.

Ce vrea să spună versetul acesta: „Nimeni dintre voi să nu iasă din casă până dimineaţa, când Domnul va trece pentru a-i lovi pe egipteni"? *(Ieşirea,* 12, 22 s). Întrucât îngerul morţii a fost învoit să nimicească, el nu are menirea să facă deosebire între cei buni şi cei răi. Ba chiar mai mult; el începe cu cei buni, aşa cum s-a spus: „Voi nimici din mijlocul tău pe cei neprihăniţi şi pe cei răi" *(Ezech.,* 21, 3)» *(B.K.,* 60 a). Cei drepţi sunt pomeniţi înaintea celorlalţi.

Din când în când, în Talmud se afirmă că oamenii buni suferă în locul celor răi. Un exemplu: «Când o generaţie cuprinde şi oameni drepţi, ei sunt pedepsiţi pentru păcatele acestei generaţii. Dacă nu există oameni drepţi, atunci copiii de şcoală (adică nevinovăţii) vor suferi pentru răul săvârşit atunci» *(Şab.,* 33 b).

Apare chiar uneori ideea de ispăşire substitutivă, ca atunci când se pune întrebarea de ce istorisirea morţii lui

Miriam *(Numeri,* 20, 1) urmează îndată după legea vacii roşcate *(Numeri,* 19, 1). Iată răspunsul: «Vaca roşcată duce la ispăşirea păcatelor; acelaşi lucru îl face moartea celui drept» *(M.K.,* 28 a). Alte texte se orientează într-o direcţie asemănătoare. Astfel, textul: «Moise a spus Sfântului Unic (binecuvântat fie El!): Oare nu va veni o vreme când Israel nu va avea nici tabernacol, nici templu? Care îi va fi soarta în acea vreme (în ceea ce priveşte ispăşirea)?

— Voi lua, răspunse Dumnezeu, un om drept din mijlocul poporului, voi face dintr-însul un ostatic pentru toţi şi voi şterge nedreptatea tuturor» *(Exod. R.,* 35, 4). Când, din pricina episodului viţelului de aur, Moise i-a spus lui Dumnezeu: «Şterge-mă, rogu-te, din Cartea ta» *(Ieşirea,* 32, 72), el şi-a oferit viaţa ca ispăşire pentru păcatul poporului *(Soţ.,* 14 a).

Problema răului era privită şi sub un unghi diferit, atunci când se socotea că suferinţele îndurate în această viaţă nu erau destinate de către Dumnezeu să slujească drept pedepse sau chiar că ele nu dovedeau dezaprobarea Lui. Dimpotrivă, ele proveneau din iubirea Sa şi urmăreau să ducă la binefaceri. Astfel, declaraţia: «Dumnezeu a văzut că era foarte bine» *(Facerea,* 1, 31) a fost aplicată la suferinţă. «Deci suferinţa este bună? Da, pentru că prin ea oamenii ajung la lumea care va să vină» *(Geneza R.,* 9, 8). «Care este calea care îl duce pe om spre lumea care va să vină?

Trebuie răspuns: este calea suferinţei» *(Meh. as. Exod.,* 20, 22, 73 a). «Acela care se bucură de suferinţele care îl lovesc în această viaţă aduce lumii mântuirea» *(Taan.,* 8 a).

Iată cum este degajată ideea că suferinţa este o manifestare a iubirii divine: «Dacă un om vede că suferinţele îl copleşesc, să-şi cerceteze faptele, aşa cum s-a spus: „Să luăm seama la faptele noastre, să le cercetăm şi să ne întoarcem la Domnul” *(Plângeri,* 3, 40). Dacă, examinându-şi faptele, nu a descoperit cauza suferinţelor, atunci să atribuie suferinţele sale faptului că a neglijat

Tora, căci s-a spus: „Ferice de omul pe care îl pedepseşti şi pe care îl instruieşti prin legea ta” *(Ps.,* 94, 12). Dacă îşi atribuie suferinţele faptului că ar fi neglijat *Tora,* dar nu ajunge să justifice această ipoteză, atunci este sigur că Dumnezeu l-a pedepsit din dragoste, căci stă scris: „Dumnezeu îl pedepseşte pe cel pe care îl iubeşte” *(Prov.,* 3, 12)» *(Ber.,* 5 a).

Atunci de ce este necesar să fie aplicate celor drepţi suferinţele? Iată răspunsul propus: «Olarul nu-şi face încercările pe vase crăpate, căci ar fi de-ajuns să le lovească puţin mai tare ca ele să fie făcute fărâme; el încearcă vase solide, pe care le-ar putea lovi mai multă vreme fără a le fărâma. La fel, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) nu-i pune la încercare pe cei răi, ci pe cei drepţi, aşa cum s-a spus: „Domnul îl încearcă pe cel neprihănit” *(Ps.,* 11, 5) şi „Dumnezeu l-a pus pe Abraham la încercare” *(Facerea,* 22, 1). Un proprietar avea două vaci: una puternică, cealaltă slabă. Pe care o va pune la jug? Evident, pe cea puternică. Tot astfel, Dumnezeu îl încearcă pe cel drept» *(Geneza R.,* 32, 3).

În lumina acestei concepţii înalte despre suferinţă, iată o lecţie frumoasă: «Să nu faceţi zei de argint, ca să-i puneţi alături de mine» *(Ieşirea,* 29, 23). «Nu vă purtaţi faţă de mine precum păgânii faţă de zeii lor. Când au noroc, ei cântă laude zeilor lor, dar când îi loveşte năpasta, îşi blestemă zeii. Dacă vă trimit fericire, exprimaţi mulţumire, iar dacă vă fac să suferiţi, mulţumiţi de asemenea» *(Meh. ad loc.,* 72 b). Este punctul de vedere al legii rabinice: «Omul are obligaţia să rostească o binecuvântare pentru rău, la fel după cum pronunţă una pentru bine; doar stă scris: „Să-L iubeşti pe Domnul, Dumnezeul tău, din toată inima ta, din tot sufletul tău şi cu toată puterea ta” (*Deuteronom,* 6, 5); din toată inima ta, adică cu cele două impulsuri, cel bun şi cel rău; din tot sufletul tău, adică chiar dacă îţi ia sufletul; din toată puterea ta, adică cu toate bunurile tale. S-a dat şi altă explicaţie cuvintelor: „din toată puterea ta”, şi anume: oricare ar fi măsura la care te supune trebuie să-i

mulţumeşti»[136] *(Ber.,* 9, 5).

Deşi învăţământul Talmudului acordă doctrinei sancţiunilor locul important pe care l-am arătat, el repetă neîncetat că slujirea lui Dumnezeu trebuie să fie dezinteresată, iar poruncile sale să fie respectate cu o inimă curată. Vom trata mai departe în mod explicit această chestiune[137]. Aici este suficient să citǎm două texte: «Binecuvântat fie omul care soarbe plăcere din poruncile tale» *(Ps.,* 112, 1), din poruncile tale, nu din răsplata pe care ele o procură *(A.Z.,* 19 a). «Să nu semănaţi cu servitorii care îşi slujesc stăpânul cu condiţia să primească o răsplată, ci să fiţi la fel cu cei care îl slujesc fără această condiţie, iar teama de cer să odihnească asupra voastră *(Avot,* 1, 3) [138].

Capitolul IV

Revelaţia

I. Profeţia

Pentru un corp de doctrină religioasă şi morală ca acela pe care îl conţine Talmudul, întemeiat pe Biblia ebraică, realitatea profeţiei n-a putut fi decât o axiomă. Dumnezeu şi-a făcut cunoscută voinţa prin anumiţi cuvântători, numiţi profeţi: aceasta este baza însăşi a credinţei rabinice.

O teorie care a prins rădăcini în rândurile filosofilor evrei târzii afirma că profeţia n-a fost un dar hărăzit în chip arbitrar de către Dumnezeu anumitor persoane, ci că ea însemna încununarea unor capacităţi mintale şi spirituale excepţionale. Acest punct de vedere se găseşte şi în Talmud. Acesta înşiră chiar în amănunt treptele care duc la situaţia în care un om poate dobândi darul profeţiei: «Zelul duce la curăţenie, curăţenia – la puritatea rituală, puritatea rituală – la stăpânirea de sine, stăpânirea de sine – la sfinţenie, sfinţenia – la smerenie, smerenia – la teama

---

136 Aici este un joc de cuvinte: «putere», *meod,* «măsură», *mida,* «mulţumire», *mode.*

137 A se vedea capitolul următor.

138 Problemele discutate în acest capitol i-au preocupat şi pe gânditorii post-talmudici: Saadia, lehuda Halevi, Maimonide etc. Vezi Alex. Şafran, *Cabala,* op. cit.,p. 151-154, şi M. R. Hayoun, *Maimonide sau celălalt Moise,* Ed. Hasefer, 1988. (Nota trad.)

de păcat, teama de păcat – la o sfinţenie mai înaltă, iar aceasta la Spiritul Sfânt» *(Sat.,* 9, 15).

În afara acestor calităţi morale, şi pe lângă ele, erau necesare şi alte condiţii. «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) nu face să strălucească *şehina* sa decât asupra unui om înţelept, avut şi umil» (*Ned.,* 38 a). «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) nu face să strălucească *şehina* sa decât asupra unui om înţelept, puternic, avut şi de talie înaltă» *(Şab.,* 92 a). Dacă apare o lipsă în perfecţiunea

[1] Filosoful evreu Moise Maimonide (1135 – 1204) a interpretat aceste cuvinte în sensul lor specific rabinic. «Avut» vrea să spună satisfăcut; «puternic» – stăpân pe sine *(Avot,* 4, 1). Este mai probabil că acest text semnifica un aspect fizic în stare să impună respect şi că el cerea ca profetul să dispună de o avere care să-i dea sentimentul de independenţă.

morală, darul profeţiei se pierde, fie pentru o vreme, fie definitiv. «Dacă un profet dovedeşte orgoliu, profeţia îl părăseşte, ea îl părăseşte şi dacă el se lasă pradă mâniei» *(Pes.,* 66 b).

Israel fiind depozitarul revelaţiei, a fost firesc ca israeliţii să fie cei aleşi ca trimişi ai lui Dumnezeu, dar această alegere n-a fost exclusivă. «Şapte profeţi au prorocit pentru păgâni; Bala-am şi tatăl său, Iov şi cei patru prieteni ai săi» *(B.b.,* 15 b). Dreptatea lui Dumnezeu cerea ca el să stârnească cuvântători şi printre popoarele păgâne. Cu privire la versetul: «stânca, opera sa este perfectă; toate căile sale sunt juste», *Midraşul* observă că «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) n-a lăsat popoarelor lumii pentru viaţa de apoi acest argument: Tu ne-ai ţinut la distanţă.

— Ce a făcut El? Exact aşa cum el stabileşte regi, înţelepţi şi profeţi pentru Israel, tot astfel i-a prevăzut şi pentru celelalte naţiuni. Aşa cum l-a stârnit pe Moise pentru Israel, tot astfel el l-a dat pe Balaam păgânilor» *(Numeri R.,* 20, 1).

Dar niciodată inspiraţia profeţilor păgâni şi cea a profeţilor israeliţi n-a fost concepută ca atingând acelaşi

grad. Nivelul superior la care se plasează profeţii lui Israel produce o înălţare corespunzătoare a darului profetic. Se povesteşte că «Dumnezeu a venit la Abimeleh într-un vis de noapte» *(Facerea,* 20, 3). S-a dedus de aici că «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) nu s-a revelat unor profeţi păgâni decât într-o vreme când oamenii obişnuiesc să se îndepărteze între ei. Care este deosebirea dintre profeţii lui Israel şi cei ai păgânilor? Un rege se afla într-o sală, cu un prieten al său; îi despărţea o perdea. Când regele voia să vorbească cu prietenul său, el îndepărta perdeaua. În acest fel a vorbit Dumnezeu profeţilor lui Israel, dar, când s-a adresat profeţilor păgânilor, El n-a îndepărtat perdeaua, le-a vorbit printr-un văl. Un rege avea o soţie şi o concubină. El se ducea la soţie în văzul lumii, la concubină el se ducea pe ascuns. La fel, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) nu comunica cu profeţii păgâni decât printr-o vorbire echivocă; cu profeţii lui Israel vorbea deschis şi folosea un limbaj de dragoste şi de sfinţenie, limbajul pe care îl folosesc îngerii oficianţi ca să-l slăvească» *(Geneza R.,* 52, 5).

În Talmud este indicat motivul pentru care au apărut atât de puţini profeţi printre popoarele păgâne, iar în cele din urmă nu s-au mai ivit deloc. «Vedeţi deosebirea dintre profeţii lui Israel şi cei ai păgânilor. Profeţii lui Israel îşi avertizau ascultătorii să nu încalce poruncile, precum s-a spus; „Fiu al omului, te-am pus păzitor” *(Ezech.,* 3, 17); însă profetul care s-a ridicat dintre (celelalte) popoare (Balaam) a pus desfrâul în stare să-i distrugă pe compatrioţii săi. În afară de aceasta, profeţii lui Israel simţeau milă pentru poporul lor, precum şi pentru păgâni, după cum spune Ieremia: „Inima mea geme ca un fluier pentru Moab” (48, 36) şi cum a spus şi Ezechiel: „Fiu al omului, rosteşte această cântare de jale asupra Tirului” (27, 2). Dar celălalt profet, om crud, urmărea să nimicească fără motiv o naţiune întreagă (pe Israel). Iată de ce povestirea care îl priveşte pe Balaam a fost inserată în Biblie; ea ne învaţă de ce Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a îndepărtat Spiritul Sfânt de la popoarele păgâne, de

vreme ce Balaam s-a ridicat din sânul lor şi Dumnezeu a văzut ce făcuse» (*Numeri R.,* 20, 1).

Dintre toţi profeţii lui Israel, cel mai mare a fost Moise. El se distanţează de ceilalţi şi se află în fruntea lor, unic în demnitate. «Ce deosebire a fost stabilită între Moise şi ceilalţi profeţi? Aceştia din urmă priveau prin nouă *speculării,* în timp ce între Moise şi Dumnezeu exista doar unul; cei ai celorlalţi profeţi erau înceţoşaţi; cel al lui Moise era clar» *(Levit. R.,* 1, 14). Deci el sesiza mai intim decât ei mesajul divin. Revelaţia ce i-a fost acordată a fost sursa la care s-au adăpat toţi profeţii veniţi după el. «Ceea ce profeţii erau meniţi să anunţe generaţiilor următoare era ce au aflat pe muntele Sinai» *(Exod. R.,* 26, 6). «Moise a rostit toate vorbele celorlalţi profeţi, precum şi vorbele sale, şi oricine a profetizat n-a făcut decât să exprime substanţa profeţiei lui Moise» *(Ibidem,* 42, 8).

1 Totdeauna trebuie ca ceva să intervină între om şi Dumnezeu. Acest intermediar exista şi pentru profeţi; este desemnat sub numele de *specularia,* ochi de geam. Pentru Moise, el era redus la minimul strict.

Rezultă de aici că nimic din ceea ce a spus un profet venit după Moise n-ar putea contrazice scrierile sale, nici să adauge şi nici să elimine ceva din ele. «48 de profeţi şi 7 profetese au profetizat după Moise pentru Israel; ei n-au înlăturat nimic din cele scrise în *Tora* şi n-au adăugat nimic, cu excepţia legii privind sărbătoarea de *Pur im,* conţinută în cartea Esterci» *(Meg.,* 14 a). Printre cei 48 de profeţi sunt incluşi patrarhii şi alte mari personalităţi biblice. Cele şapte profetese sunt: Sara, Miriam, Debora, Ana, Abigail, Hulda şi Estera.

În altă parte a Talmudului, numărul israeliţilor inspiraţi este prezentat ca fiind mult mai mare: «Mulţi profeţi s-au ridicat în Israel, numărul lor atinge dublul numărului israeliţilor care au ieşit din Egipt[139]. Doar profeţia destinată generaţiilor viitoare a fost aşternută în scris; nu tot aşa s-a procedat cu ceea ce nu avea acest caracter» *(Meg.,* 14 a).

---

139 Numărul acestora era de şase sute de mii.

Chiar şi la profeţii canonici, alţii decât Moise, se admiteau diferite grade de inspiraţie. «Spiritul Sfânt care străluceşte deasupra profeţilor o face cu măsură. Unii au umplut cu profeţiile lor o carte întreagă, alţii chiar două. Beeri n-a profetizat decât două versete şi, întrucât aceasta nu era suficient pentru a forma o carte, aceste versete au fost inserate în Isaia (8, 19 s.)» *(Levit. R.,* 15, 2). După unii rabini, Osea a fost cel mai mare profet din vremea sa: «A existat o epocă în care patru profeţi au prorocit: Osea, Isaia, Amos şi Mica; cel mai mare dintre ei a fost Osea» (se spune în *Pes.,* 87 a). Alţii consideră că Isaia a fost cel mai mare: «Fiecare dintre ceilalţi profeţi îşi primea profeţiile de la unul dintre ei; Isaia le-a căpătat direct de la Sfântul Unic (binecuvântat fie El!)» *(Levit. R.,* 10, 2). Superioritatea lui Isaia faţă de Ezechiel a fost prezentată în felul următor: «Tot ceea ce a văzut Ezechiel a văzut şi Isaia. Dar cu ce seamănă Ezechiel? Cu un sătean necioplit care îşi îndreaptă privirile spre rege. Iar Isaia? Cu un orăşean care îl examinează pe rege»[140] *(Hag.,* 13 b).

Învăţării au fost de acord să admită că profeţia, sub forma sa specifică, a luat sfârşit odată cu distrugerea primului templu, cu toate că au mai existat câţiva rari reprezentanţi în timpul exilului. «Atunci când au murit ultimii profeţi, Hagai, Zaharia şi Malahi, Spiritul Sfânt s-a retras de la Israel» *(Sanh.,* 1 la). Un alt rabin declară: «Din ziua când templul a fost distrus, darul profetic a fost retras de la profeţi şi a fost dat oamenilor slabi de minte şi înţelepţilor» *(B.b.,* 12 a). Aceasta desemnează verigile din lanţul tradiţiei prin care *Tora* a străbătut generaţiile de la Moise până în era talmudică.

Altă opinie, mai puţin măgulitoare: «Din ziua în care templul a fost distrus, profeţia a fost retrasă de la profeţi şi a fost dată celor slabi de minte şi copiilor» *(B.b.,* 12 b). Aceasta trebuie să facă aluzie la o polemică religioasă, căci

---

140 Ezechiel (mai puţin familiar decât Isaia cu viziunile divine) consacră mai multe capitole pentru a le descrie (cap. 1,8, 10). Isaia, care le-a experimentat adesea, n-a descris decât o viziune (cap. 6).

ştim prin Josephus[141] că, din când în când, se prezentau persoane care pretindeau titlul de profeţi sau se dădeau drept eliberatorul pe care Israel îl aştepta.

Mesajul suprem al profeţiei ebraice consta în a-i rechema pe bărbaţii şi femeile care rătăceau să revină pe drumul către Dumnezeu. «Fiecare profet a profetizat numai pentru zilele lui Mesia şi a predicat pocăinţa» *(Ber.,* 34 b). În acest sens trebuie înţeleasă o sentinţă cam ciudată în aparenţă: «Va veni vremea când vor fi aboliţi profeţii şi hagiografii, dar nu şi Pentateuhul» (p. *Meg.,* 70 d). Când lumea întreagă se va supune poruncilor, nu va mai fi nevoie de îndemnuri profetice, deoarece ele nu erau destinate decât unei lumi păcătoase şi nicidecum erei perfecţiunii care va fi inaugurată de către Mesia.

Când va sosi acest timp fericit, va mai fi şi alt motiv care va face profeţia superfluă, întrucât toţi oamenii vor fi perfecţi din punct de vedere intelectual şi moral, şi vor fi obţinut în acelaşi timp capacitatea de a profetiza. «Sfântul Unic (binecuvântat fie

El!), zice: „În această lume numai unii profetizează, dar în lumea care va să vină, întregul Israel va fi format din profeţi, căci s-a spus: «După aceea voi împrăştia spiritul meu peste orice făptură; fiii şi fiicele voastre vor profetiza, tinerii voştri vor avea viziuni, iar bătrânii voştri vor avea visuri»*" (loel.,* 2, 28)» *(Numeri R.,* 15, 25).

II. Tora

Toate cele spuse până aici trebuie să fi arătat, în chip evident, că Talmudul îşi are rădăcinile în Biblia ebraică. Pentru aproape toate ideile pe care le emite, pentru fiecare dintre afirmaţiile sale, el caută o garanţie în textul sfânt. Practic, găsim formula: «aşa cum s-a spus» sau «aşa cum stă scris» în urma fiecărei afirmaţii talmudice. Rabinii, al căror învăţământ este conţinut în această vastă culegere, n-au vrut niciodată să se înfăţişeze ca înşişi autorii gândirii evreieşti. Toţi trebuie să se fi consider-a ca exploratori ai minei inepuizabile pe care o constituia revelaţia divină conţinută în Biblie; misiunea lor, socoteau

141 A se vedea *Antich.,* 20, 5, 1; 8b.

dânşii, era să aducă la lumină comorile ascunse în profunzimile acestui minunat depozit.

De atunci, privilegiul suprem şi, în acelaşi timp, prima datorie a evreului a devenit studierea scrierilor inspirate, meditarea asupra lor, extragerea a tot ceea ce ele erau susceptibile să producă. Orice încercare de a înţelege şi a aprecia învăţământul rabinilor este cu neputinţă dacă nu ne dăm seama de locul pe care îl ocupa *Tora* în viaţa lor şi de atitudinea pe care o luau faţă de ea.

Poate că cel mai bun mijloc de a obţine precizări în această privinţă ar fi adunarea referirilor la *Tora* pe care o conţine tratatul *Pirke Avot* al *Mişnei. Pirke Avcă* înseamnă «capitolele părinţilor». Autorii ale căror sentinţe umplu această lucrare au trăit între anul 200 dinaintea erei actuale şi anii ’200 ai actualei ere. Adevăraţi pionieri ai Talmudului, lucrările lor au fost acelea care au dat

1 în engleză există două bune ediţii speciale a *Pirke Avot,* cu adnotări: C Taylor, *Sayings of the Jewish Fathers*; R.T. Herford, *Pirke Ahoth,* 1925.

Impuls acestei studieri asidue, devotate, a *Torei,* care a produs literatura rabinică. Am evidenţiat deja câteva extrase; grupăm aici toate cele care pot îngădui cititorului să aprecieze efectul produs de ansamblu.

«Moise a primit *Tora* pe muntele Sinai; el a transmis-o lui Iosua; Iosua a transmis-o bătrânilor; bătrânii – profeţilor, iar profeţii – oamenilor marii sinagogi. Ei spuneau trei lucruri: Fiţi circumspecţi în judecăţile voastre; formaţi mulţi discipoli; faceţi o îngrăditură în jurul *Torei*» (1, l) [142].

«Şimon cel drept[143] a fost unul dintre ultimii supravieţuitori ai marii sinagogi. El obişnuia să zică: Lumea este întemeiată pe trei lucruri: *Tora,* venerarea lui Dumnezeu şi actele de binefacere» (1, 2).

«Fie ca locuinţa voastră să fie loc de întâlnire a înţelepţilor (pricepuţi în cunoaşterea *Torei*), aşezaţi-vă în pulberea de la picioarele lor şi sorbiţi cu ardoare spusele

142 Pentru acest text, a se vedea *Introducerea – Antecedentele.*

143 Despre identificarea acestui personaj, a' se vedea *Introducerea — Antecedentele.*

lor» (1, 4).

«Cel care se dedă la convorbiri uşuratice cu femeile atrage nenorocirea asupra sa, neglijează studierea *Torei* şi până la urmă va avea parte de ghehenă» (1, 5).

«Ataşează-te unui doctor (al *Torei*), câştigă-ţi un tovarăş şi judecă pe orice om după meritul său» (1, 6).

«Să fii din numărul discipolilor lui Aaron, iubind pacea şi căutând-o cu asiduitate, iubind pe aproapele tău şi aducându-l pe lângă *Tora»* (1, 12).

«Acela care nu-şi măreşte cunoaşterea, o micşorează şi cel care nu studiază *(Tora)* merită să moară; acela care face din *Tora* o folosire lumească va pieri» (1, 13).

«Fixează-ţi un timp pentru studierea *Torei»* (1, 15).

«Este foarte bine ca studierea *Torei* să fie combinată cu o oarecare ocupaţie seculară, căci truda pe care o pretind aceste două lucruri face să se uite păcatul. Orice studiere a *Torei,* neasociată cu altă muncă, va fi în cele din urmă inutilă şi va antrena păcatul» (2, 2).

«Un om cu capul gol nu poate avea teamă de păcat; un ignorant (al *Torei)* nu poate fi pios; un om timorat nu se poate instrui, un om pătimaş nu poate instrui pe altcineva; un om ocupat excesiv cu afaceri nu poate dobândi înţelepciunea (prin practicarea *Torei)»* (2, 6).

«Cu cât (se practică) mai mult *Tora,* cu atât se trăieşte mai mult. Cel care şi-a însuşit spusele *Torei* şi-a dobândit viaţa în lumea care va să vină» (2; 8).

«Dacă ai studiat mult *Tora,* să nu-ţi atribui niciun merit, căci tocmai pentru asta ai fost creat» (2, 9).

«Fă-te apt să studiezi *Tora,* căci tu n-o capeţi ca o moştenire; toate acţiunile tale să fie făcute din cauza cerului» (2, 17).

«Veghează să studiezi *Tora* şi să ştii ce răspuns trebuie dat necredincioşilor; să ştii şi cine este cel în faţa căruia munceşti; cine este cel care te foloseşte şi care te va răsplăti pentru munca ta» (2, 19).

«Datoria ta nu este să îndeplineşti în totalitate opera, dar tu nu eşti liber să te abţii. Dacă ai studiat mult *Tora,* răsplata ta va fi mare; cel care te foloseşte este fidel,

pentru a-ţi răsplăti truda; să ştii, garanţia răsplătirii celui drept se va găsi în viaţa de apoi» (2, 21).

«Dacă doi oameni, aşezaţi împreună, nu-şi comunică nicio vorbă a *Torei,* aceştia sunt zeflemitorii despre care s-a spus: „Credinciosul nu se aşază în banca zeflemitorilor" (*Ps.,* 1, 1). Dar dacă doi oameni, aşezaţi împreună, îşi împărtăşesc spuse ale *Torei, şehina* rămâne între ei, căci s-a spus: „Atunci cei ce se temeau de Domnul au vorbit între ei; Domnul a luat aminte şi a ascultat; şi o carte de aducere aminte a fost scrisă în faţa Lui pentru cei ce se tem de Domnul şi cinstesc numele Lui" (*Malah.,* 3, 16). Or, dacă Biblia îmi îngăduie să gândesc aceasta cu privire la doi oameni, de unde se poate deduce că chiar dacă un singur om se ocupă cu zel de *Tora,* Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îi acordă o răsplată? Din acest text: „Cu toate că stă singur şi gândeşte în *Tora,* Domnul îi va da (răsplata)" (*Plângeri,* 3, 28)» (3, 3).

«Dacă trei oameni au mâncat la aceeaşi masă fără a rosti vreun cuvânt al *Torei,* este ca şi cum ei ar fi consumat lucruri jertfite unor idoli morţi, despre care s-a spus: „Toate mesele lor sunt pline cu fecale şi murdării, Omniprezentul nu se află (în gândurile lor)" (*Isaia,* 21, 8). Dar dacă trei oameni au mâncat la aceeaşi masă, rostind spuse ale *Torei,* este ca şi cum ei au mâncat la masa Celui omniprezent şi li se poate aplica acest text al Bibliei: „El îmi zice: este masa aşezată în faţa Domnului" (*Ezechiel,* 41, 22)» (3, 4).

«Cel care ia asupra sa jugul *Torei* se va vedea scăpat de jugul împărăţiei şi de cel al grijilor acestei lumi; dar cel care se sustrage jugului *Torei* va suferi jugul împărăţiei şi cel al grijilor acestei lumi» (3, 6).

«Când zece oameni sunt adunaţi şi se ocupă cu *Tora, şehina* este în mijlocul lor, precum stă scris: „Dumnezeu se află în adunarea sfinţilor" (*Ps.,* 131). Cum se poate dovedi că la fel stau lucrurile pentru cinci oameni? Pentru că stă scris: „El şi-a întemeiat sălaşul pe pământ" (*Amos,* 9, 6). Şi pentru trei? Pentru că s-a spus: „El judecă printre judecători" (*Ps.,* 82, 1). Şi pentru doi? Pentru că stă scris

„Atunci cei care se tem de Domnul vorbeau între ei; Dumnezeu a luat aminte şi i-a auzit” (*Malahi,* 3, 16). În sfârşit, pentru unul singur? Pentru că stă scris: „În orice loc în care îmi vor aduce aminte de numele meu, voi veni la ei şi îi voi binecuvânta” (*Ieşirea,* 20, 21)» (3, 7).

«Acela care se află pe drum şi studiază *Tora* şi care se întrerupe pentru a spune: Ce arbore falnic! ce peisaj frumos! despre acesta Scriptura consideră că şi-a pierdut viaţa» (3, 9).

«Pe acela care uită un singur cuvânt din ce a studiat, Scrierea Sfântă îl consideră ca şi cum şi-ar fi pierdut viaţa, căci s-a spus: „Numai ia seama asupra ta şi veghează cu luare aminte asupra sufletului tău, ca nu cumva să uiţi lucrurile pe care ţi le-au văzut ochii” (*Deuteronom,* 4, 9). Or, am putea presupune că acest rezultat s-ar produce şi dacă studiul a fost prea greu pentru cel care i se dedă; Scrierea Sfântă ne previne contra unei asemenea concluzii, căci ea zice: „aceste lucruri să iasă din gura ta în toate zilele vieţii tale” *(Ibidem).* Deci este considerat vinovat doar omul care în chip voluntar a înlăturat din inima sa cele studiate».

«Acela la care teama de păcat precede înţelepciunea va avea o înţelepciune durabilă, dar acela la care înţelepciunea pătrunde înaintea fricii de păcat nu va avea o înţelepciune care durează. Cel ale cărui lucrări depăşesc înţelepciunea va avea o înţelepciune durabilă, dar cel a cărui înţelepciune îi depăşeşte lucrările nu va avea o înţelepciune care să dureze» (3, lls).

«Iubit este Israel, căci lui i s-a dat instrumentul dorit (adică *Tora) –,* dar în virtutea unei iubiri speciale i s-a făcut cunoscut că îi aparţine acest instrument dorit, prin intermediul căruia a fost creată lumea, căci este scris: „Vă dau sfaturi bune; nu lepădaţi învăţătura mea” *(Prov.,* 4, 2)» (3, 18).

«Acolo unde nu este *Tora,* nu există moravuri; acolo unde nu sunt moravuri, nu există *Tora.* Acolo unde nu este înţelepciune, nu există frica de Dumnezeu; acolo unde nu este frică de Dumnezeu, nu există înţelepciune. Acolo unde

nu sunt cunoştinţe, nu este nici inteligenţă; acolo unde nu este inteligenţă, nu sunt nici cunoştinţe. Acolo unde nu este mâncare, nu este nici *Tora*; unde nu este Tora-nu este nici de mâncare» (3, 21).

«Legile referitoare la sacrificiile de păsări şi la purificarea femeilor sunt porunci importante; astronomia şi geometria nu sunt decât nişte apendice ale înţelepciunii». (3, 29) [144].

«Acela care predă *(Tora)* de dragul predării obţine mijloacele atât pentru a preda, cât şi pentru a învăţa; acela care (o) predă pentru a practica va obţine mijloacele pentru a preda şi a învăţa, pentru a respecta şi a practica» (4, 6).

«Să nu faci din *Tora* o coroană ca să te ţii mare, nicio cazma ca să sapi. Hillel obişnuia să spună: „Acela care face din *Tora* o folosinţă lumească va pieri”. Poţi trage încheierea că oricine trage din spusele *Torei* un profit personal lucrează pentru propria sa distrugere» (4, 7) [145].

«Cel care cinsteşte *Tora* va fi onorat de către oameni. Cel care dezonorează *Tora* va fi ţinut în dezonoare de către genul omenesc» (4, 8).

«Acela care îndeplineşte *Tora* deşi trăieşte în sărăcie o va îndeplini în cele din urmă în mijlocul bogăţiei; acela care o neglijează în mijlocul bogăţiei o va neglija până la urmă în sărăcie» (4, 11).

«Căzneşte-te mai puţin pentru a câştiga bunuri lumeşti şi ocupă-te de *Tora.* Dacă o neglijezi, nu-ţi vor lipsi pretextele de a o părăsi, dar dacă o cultivi cu zel, ea îţi va rezerva o răsplată bogată» (4, 12).

«Ia precauţii la studierea *(Torei),* căci o eroare în studiu poate antrena păcatul de trufie» (4, 16).

«Există trei coroane: cea a *Torei,* cea a preoţiei şi cea a regalităţii, dar coroana unei bune reputaţii stă mai presus de cele trei» (4, 17).

---

144 Acest aforism vrea să indice că elementele *Torei* în aparenţă puţin importante sunt în realitate esenţiale, în timp ce ştiinţele profane nu au decât o valoare secundară.

145 în epoca talmudică şi vreme de multe veacuri după ea, maeştrii (cu excepţia instructorilor de profesie ai tineretului) îşi răspândeau învăţătura gratuit şi îşi câştigau mijloacele de trai exercitând în plus o meserie manuală.

«Du-te la casa *Torei* şi nu spune că *Tora* va veni (acolo) după tine, căci tovarăşii tăi te vor pune în posesia ei; nu te bizui doar pe propria ta inteligenţă» (4, 18).

«Se pot distinge patru feluri de a frecventa casa de studiu... Există felul celui care se duce şi nu practică; el va primi răsplata pentru faptul că s-a dus acolo. Există apoi felul celui care nu se duce şi care practică; el va fi răsplătit pentru practica sa. Există apoi felul celui care se duce acolo şi care practică; acesta este un sfânt. În sfârşit, mai este nesăbuitul, care se abţine de a se duce acolo şi de a practica» (5, 17).

«La cinci ani este atinsă vârsta potrivită pentru studierea Bibliei; la zece ani – pentru studierea *Mişnei*; la 15 ani – pentru studierea Talmudului (5, 24).

«Întoarce-o *(Tora)* şi reîntoarce-o mereu, căci vei găsi în ea toate lucrurile; contempl-o, veghează asupra ei, nu te depărta de ea. Nu poţi avea o regulă mai bună de viaţă» (5, 25).

Capitolul şase a fost adăugat tratatului. El este cunoscut sub numele de «capitolul însuşirii *Torei».* Practic, el se referă în întregime la subiectul nostru.

«Acela care lucrează la *Tora* de dragul ei merită anumite lucruri; mai mult decât atât, întreaga lume îi este datoare, el capătă numele de prieten, de iubit; i se mai spune: cel care îl iubeşte pe Cel atotprezent, cel care iubeşte genul omenesc. Tora îl învăluie în blândeţe şi respect; ea îl face drept, pios, credincios; îl ţine departe de păcat şi îl apropie de virtute. Prin ea, lumea capătă cu bucurie sfaturi, cunoştinţe sănătoase, inteligenţă şi putere, precum s-a spus: „Sfatul şi conştiinţa sănătoasă îmi aparţin; eu sunt inteligenţa, puterea este a mea" *(Prov.,* 8, 14). *Tora* îi dă şi suveranitate, dominaţie, judecată pătrunzătoare; lui îi sunt revelate secretele *Torei*; el devine asemenea unui izvor care nu se epuizează, unui râu care curge fără să-şi piardă vreodată vigoarea; el devine modest, răbdător, el iartă jignirile; *Tora* îl exaltă şi îl înalţă asupra a toate» (6, 1).

«În fiecare zi o *bat Kol* purcede din muntele Sinai,

proclamând: Vai de omenire, că a dispreţuit *Tora,* căci acela care nu lucrează în *Tora* trebuie să suporte cenzura divină». S-a mai spus, de asemenea: «Tablele *(Torei)* au fost opera lui Dumnezeu şi ceea ce ele purtau era scrisul lui Dumnezeu, gravat pe table» *(Ieşirea,* 32, 16).

— Dar să nu citeşti *harut* (gravat), ci *herut* (libertate), căci numai omul care lucrează în *Tora* este liber. Să ştiţi că acela care procedează în acest fel este înălţat, căci s-a spus: „de la Matana la Nahaliel şi de la Nahaliel la Bamot”[146] *(Numeri, 2*1, 10)» (6, 2).

«Iată calea care trebuie urmată pentru studierea *Torei*; să te hrăneşti doar cu o bucată de pâine cu sare, să bei puţină apă, să dormi pe pământ, să duci o viaţă chinuită câtă vreme lucrezi în *Tora.* Dacă procedezi aşa, „vei fi fericit şi vei propăşi” *(Ps.,* 128, 12), fericit pe lumea asta şi prosper în lumea care va să vină» (6, 4).

«Tora este superioară preoţiei şi regalităţii. Regalitatea pretinde 20 de calităţi; preoţia – 23 de calităţi, în timp ce pentru însuşirea *Torei* sunt necesare 48 de calităţi. Astfel, este nevoie de: o studiere inteligibilă, o pronunţare distinctă, inteligenţă şi discernământ al inimii, o teamă plină de respect, veneraţie, smerenie, veselie; trebuie slujiţi înţelepţii, este necesar să te ataşezi de colegi şi să discuţi cu discipolii, să fii calm, să cunoşti Biblia şi Mişna, să fii cumpătat în toate, să fii sociabil, să stai de vorbă cu oamenii, să râzi şi să ai răbdare; să dai dovadă de o inimă bună, de încredere în cel înţelept; să respecţi locul care revine fiecăruia şi să te bucuri de partea care îţi revine ţie; să-ţi înconjuri vorbele cu o barieră şi să nu revendici pentru tine niciun merit; să fii iubit şi să-l iubeşti pe Cel omniprezent, să iubeşti omenirea; să iubeşti echitatea în toate, sinceritatea, mustrarea; să te fereşti de cinstiri, să nu te lauzi cu erudiţia ta, să te fereşti de a lua hotărâri irevocabile, să înduri jugul aproapelui, să-ţi judeci

---

146 Aceste nume de localităţi sunt interpretate prin semnificaţia pe care o au în mod obişnuit cuvintele care le formează. Matana semnifică «dar», «cadou»; Nahaliel — «moştenire a lui Dumnezeu»; Bamot — «locuri înalte». Astfel încât sensul versetului devine următorul: «Cel care acceptă dăruirea *(torei)* îşi însuşeşte moştenirea lui Dumnezeu şi accede la înălţimi».

favorabil aproapele, să-l conduci în adevăr şi în pace; să fii serios în studiile tale, să întrebi şi să răspunzi, să asculţi şi să intervii cu observaţiile tale proprii; să înveţi ce trebuie predat şi ce trebuie practicat; să-ţi iei ca dascăl un înţelept, să fii atent la spusele lui; să citezi textele sub numele autorului lor» (6, 6).

— Mare este *Tora,* care dă viaţă celor ce o practică, în lumea aceasta şi în lumea care va să vină» (6, 7).

«R. fose ben Kisma zicea: „Mergeam odată pe drumul meu şi am întâlnit un om care m-a salutat. I-am răspuns la salut şi el m-a întrebat: «Rabi, de unde vii? – l-am răspuns: vin dintr-o cetate plină cu înţelepţi şi scribi.

— Dacă ai vrea să te stabileşti la noi, în reşedinţa noastră, ţi s-ar da un milion de *dinarii* de aur şi, în plus, pietre preţioase şi perle.

— Chiar dacă mi-aţi da, i-am zis eu, tot aurul, tot argintul, toate pietrele preţioase şi perlele de pe lume, nu mă voi stabili niciodată altundeva decât într-o casă a *Toref,* iată ce stă scris în cartea psalmilor prin mâna lui David, regele Israelului: „Mai mult preţuieşte pentru mine legea gurii tale decât o mie de lucruri de aur şi de argint” (*Ps.,* 119, 72). În afară de asta, în ceasul în care omul părăseşte lumea aceasta, nu-l urmează nici aurul sau argintul, nici pietrele preţioase sau perlele; îl însoţesc numai *Tora* şi faptele bune» (6, 8).

«Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a creat cinci lucruri ca posesiuni speciale ale sale în univers, şi anume: *Tora,* cerul şi pământul, Abraham, Israel şi templul. Ştim aceasta despre *Tora* pentru că stă scris: „Domnul m-a făcut cea dintâi dintre lucrările lui, înaintea celor mai vechi lucrări ale lui, în veşnicie” *(Prov.,* 8, 22)» (6, 10).

Aceste mărturii, culese dintr-un singur tratat, ne arată locul de seamă pe care îl ocupa *Tora* în viaţa evreului din epoca talmudică. *Tora* nu era numai fundamentul pe care se edifica această viaţă, ci şi singura bază sigură a întregii ordini cosmice. Fără ea n-ar exista decât un haos moral; de aceea trebuie ca ea să fi existat chiar înainte de crearea lumii. «Numai din cauza *Torei* s-au putut menţine

cerul şi pământul, aşa cum s-a spus: „Dacă n-aş fi făcut legământul meu (adică *Tora*), n-aş fi stabilit ziua şi noaptea şi legile cerurilor şi ale pământului” (*Ierem.,* 33, 25)» (*Pes.,* 61 b). Alt motiv al preeminenţei *Torei*: «în căile Celui Omniprezent se constată că el pune pe primul plan ceea ce îi este drag. Or, ceea ce a creat înainte de toate a fost *Tora,* care îi este mai dragă decât toate lucrările sale, aşa cum s-a spus: „Domnul mă avea la început, înaintea lucrărilor sale, în veşnicie”» (*Sifre Deuteronom,* paragr. 37; 76 a).

Unii rabini au afirmat că *Tora* a precedat creaţia cu două mii de ani (*Geneza R.,* 8, 2). Alţii dau o evaluare diferită: «Cu 974 de generaţii înainte de crearea lumii, *Tora* a fost scrisă şi depusă la Sfântul Unic (binecuvântat fie El!)»[147] (*A. RN.,* 31).

Iată cum este expusă teoria că lumea a fost organizată potrivit *Torei*: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a pus operelor creaţiei următoarea condiţie: Dacă Israel acceptă *Tora,* veţi persista; dacă n-o acceptă, vă voi reduce la starea de haos» (*Şab.,* 88 a). Cât priveşte faptul că fiinţa omenească nu poate duce o viaţă salutară şi morală decât în atmosfera *Torei,* el era dedus din următorul text:

«L-ai făcut pe om precum peştii mării (*Habacuc,* 1, 14). De ce este comparat omul cu peştii? Pentru a ne învăţa că, dacă peştii din mare pier de îndată ce se află pe pământ uscat, oamenii au aceeaşi soartă de îndată ce se despart de spusele *Torei*» (*Az...* 3 b).

Într-o vestită parabolă a lui rabi Akiva se găseşte această idee aplicată în special poporului lui Israel. «Guvernământul pervers (Roma) a decretat într-o zi că Israel nu va mai fi autorizat să se ocupe de *Tora.* Pappos ben Iuda a venit atunci şi l-a găsit pe rabi Akiva, care atrăgea numeroase adunări şi studia *Tora.* Pappos îi zise: „Akiva, nu ţi-e teamă de guvernământul pervers?” Akiva

147 Această socoteală se bazează pe versetul care zice: «vorbirea *(Tora)* făcută pentru o mie de generaţii» *(Ps.* 105,8). Or, revelaţia a avut loc în vremea lui Moise, adică în cursul celei de-a 26-a generaţii de la Adam. Deci *Tora* exista deja de 974 de generaţii când a fost creată lumea *(Geneza R.,* 28,4).

răspunse: „Îţi voi povesti o parabolă. Cu ce putem compara situaţia? Cu un câine care mergea pe ţărmul mării. El a văzut peştii care se grupau şi se deplasau împreună. «De ce vă îndepărtaţi? îi întrebă el.

— De plasele pe care unii oameni sunt pe cale să le aducă pentru a ne prinde.

— Atunci ar fi bine să veniţi pe ţărm şi să locuim împreună, voi şi cu mine, ca odinioară părinţii voştri şi ai mei.

— Eşti tu oare, îi răspunseră peştii, acela care trece drept cel mai vătămător dintre animale? Departe de a arăta inteligenţă, tu vorbeşti ca un nesăbuit. Dacă fiind în elementul nostru vital, noi resimţim teama, cum ar fi în elementul care pentru noi este ucigător?». La fel este şi situaţia noastră atunci când ne aflăm adunaţi spre a studia *Tora,* în care stă scris: „căci de aceasta depinde viaţa ta şi prelungirea zilelor tale” *(Deuteronom,* 30, 20); dacă aceasta este acum situaţia noastră, cum ar fi ea în cazul în care am părăsi *Toral» (Ber.,* 61 b).

Rabinilor le place să sublinieze neîncetat puterea înviorătoare a *Torei.* «Iată *Tora* pe care Moise a pus-o în faţa copiilor lui Israel» (*Deuteronom,* 4, 44). Dacă este demn de ea (prin credinţa în preceptele pe care le conţine), ea devine un elixir de viaţă[148]; dacă nu este demn, devine pentru el o otravă mortală» *(loma,* 72 b). Ea este un panaceu pentru toate relele. «Dacă cineva face o călătorie fără să aibă însoţitori, să se ocupe de *Tora»,* căci s-a spus: «este o podoabă[149] de har» (Prov., 1, 9). Dacă îşi simte capul chinuit de ceva care îl frământă, să se ocupe cu *Tora,* căci s-a spus: «e pentru capul tău» *(Ibidem)*; dacă are o durere de gât, să se ocupe de *Tora,* căci s-a spus: «este o podoabă pentru gâtul tău» *(Ibidem).* Dacă suferă de intestine, să se ocupe de *Tora,* căci s-a spus: «aceasta va aduce sănătate trupului tău» (*Prov.,* 3, 8). Dacă are vreun rău în oase, să se ocupe de *Tora,* căci s-a spus: «va fi o înviorare pentru oasele tale». Dacă întregul corp suferă,

148 Este un joc de cuvinte între «a pus» *(sam)* şi «elixir» *(sam).*

149 Cuvântul ebraic *levaia* semnifică atât «escortă», cât şi «podoabă»

să se ocupe de *Tora,* căci s-a spus: «este sănătate pentru toată carnea ta» *(Prov.,* 4, 22) *(Eruv.,* 54 a).

Tora, oglindă a spiritului divin, este perfectă în toate privinţele, ea semnifică ceea ce stă scris: «Acela care îngrijeşte un smochin va mânca fructul» *(Prov.,* 27, 18). De ce să compari *Tora* cu o smochină? în toate fructele există o parte de rebut: în curmale – pietre, în struguri – sâmburi, în rodii – coji, dar smochina este în întregime comestibilă. La fel, spusele *Torei* nu lasă niciun rest» *(Eruv.,* 54 b).

Iată o laudă încă mai înflăcărată a *Torei* şi a perfecţiunii ei absolute: «Spusele *Torei* seamănă cu apa, cu vinul, cu uleiul, cu mierea şi cu laptele. Cu apa: «O, voi toţi care sunteţi însetaţi, veniţi la apă!» (*Isaia,* 55, 1). Aşa cum apa se răspândeşte de la un capăt al lumii la celălalt, *Tora* este viaţa lumii. Ca şi apa, *Tora* coboară din cer. Ca şi apa, împrospătează sufletul. Aşa cum apa îl curăţă pe om de murdărie, *Tora* îl purifică pe omul impur (din punct de vedere moral). Ca şi apa, *Tora* face corpul să fie curat (fiziceşte). După cum apa cade picătură după picătură şi dă naştere fluviilor, *Tora* produce un efect asemănător: un om ascultă într-o zi două precepte, alte două în ziua următoare, până ce devine un izvor bogat de cunoaştere. Apa nu are nimic plăcut pentru corp câtă vreme nu ţi-e sete; la fel şi *Tora,* nu-i place omului înainte ca el să simtă atracţie pentru ea. Apa pleacă de sus şi coboară; *Tora* îl părăseşte pe cel cu spiritul trufaş şi se înclină spre omul umil. Apa nu-şi păstrează prospeţimea în vase de aur sau de argint, ci în vasele cele mai obişnuite (de lut); *Tora* nu rămâne decât cu cel care se face mic şi seamănă cu un vas de lut. Un personaj mare nu simte nicio ruşine să ceară apă de băut unui inferior; el nu va şovăi să spună unui subaltern: «învaţă-mă un capitol, un verset, ba chiar, o literă din *Tora».* Cel care nu ştie să înoate riscă să se înece; tot astfel, cel care nu ştie cum să se orienteze prin spusele *Torei* şi să ia hotărârile corespunzătoare se va îneca şi el.

«Dacă s-ar obiecta că, asemenea apei stătătoare din bălţi, spusele *Torei* s-ar putea imobiliza, să comparăm

atunci *Tora* cu vinul. Aşa cum vinul devine mai bun când e păstrat, tot astfel spusele *Torei* îşi dovedesc tăria îmbătrânind în om. Dacă s-ar spune că apa nu bucură inima şi nici spusele *Torei,* să comparăm *Tora* cu vinul. Ca şi vinul, spusele *Torei* bucură inima. Dacă se va afirma că vinul este dăunător pentru cap şi pentru trup, şi că spusele *Torei* ar fi şi ele dăunătoare, să comparăm *Tora* cu uleiul. Ca şi uleiul, spusele *Torei* aduc o îmbărbătare corpului şi capului. Dar uleiul, pe de o parte, spusele *Torei,* pe de altă parte, nu sunt oare ele la început amare şi abia mai târziu sunt dulci? Să comparăm *Tora* cu mierea şi cu laptele; dulceaţa lor nu are egal decât în cea a spuselor *Torei.* Veţi spune că mierea conţine celule de ceară, destul de neplăcute şi că pot exista printre spusele *Torei* unele lucruri neplăcute? Să ne mărginim la lapte. Ca şi el, spusele *Torei* sunt pure. Dar s-ar mai putea taxa laptele şi, odată cu el, spusele *Torei,* că sunt lipsite de gust. Deci să le comparăm cu un amestec de lapte şi miere. împreună, ele nu pot pricinui corpului nici cea mai mică neplăcere. Tot astfel, niciodată spusele *Torei* nu produc vreun efect rău» *(Cant. R., l,* 2).

Din perfecţiunea *Torei* rezultă că ea nu va fi niciodată depăşită şi că, prin urmare, Dumnezeu n-o va înlocui niciodată prin altă revelaţie. Această dogmă a iudaismului se deduce din textul care zice: «Aceasta nu este în cer» *(Deuteronom,* 30, 12). Iată explicaţia: «Ca să nu se poată pretinde că va surveni alt Moise, aducându-ne din cer o altă *Tora,* v-am făcut deja cunoscut că „ea nu este în cer", adică n-a fost lăsat nimic în cer după ea» *(Deuteronom* /? 8, 6).

III. Studierea *Torei* întrucât *Tora* trebuie să devină regula şi călăuza întregii vieţi, este evident că înainte de orice este important ca preceptele ei să fie cunoscute, pentru ca ea să-şi poată exercita influenţa. Deci studierea *Torei* a devenit o datorie capitală a evreului, fiind ridicată la rangul de obligaţie religioasă, care face parte din slujirea lui Dumnezeu. Textul «a-l iubi pe Domnul, Dumnezeul tău şi a-l sluji» *(Deuteronom,* 13) era comentat astfel: «a-l

sluji» înseamnă studierea *Torei.* (*Sifra Deuteronom,* paragr. 40; 80 a).

Rabinii n-au încetat niciodată să discute despre datoria ce revine fiecăruia de a se dedica studiului *Torei.* Textele pe care le citãm în continuare ar putea fi un rezumat al mult mai numeroaselor texte care ar putea fi extrase cu uşurinţă din Talmud. «Iată lucrurile pentru care nu există nicio rezervă: colţul ogorului (*Levit.,* 29, 22), primele roade (*Ieşirea,* 23, 29), ofranda celor trei sărbători de pelerinaj (*Deuteronom,* 11, 16 s), practicarea facerii de bine şi-studierea *Torei.* Iată cele ale căror roade sunt culese cu bucurie în lumea aceasta, iar capitalul lor rămâne pentru lumea care va să vină: cinstirea părinţilor, facerea de bine, restabilirea păcii între un om şi aproapele său şi studierea *Torei,* care le egalează pe toate celelalte împreună» (*Prea.,* 1, 1).

Superioritatea studierii *Torei* asupra tuturor celorlalte decurge din faptul că îndeplinirea preceptelor lui Dumnezeu trebuie în mod necesar să fie precedată de cunoaşterea lor. De aceea acest studiu nu trebuie întrerupt sub niciun motiv. «În vremea persecuţiilor lui Hadrian, când edictele acestuia interziceau evreilor să respecte reglementările lor religioase şi să studieze *Tora,* s-a ţinut o adunare rabinică la Lidda, care a dezbătut chestiunea: ce e mai important în aceste condiţii; studierea *Torei* sau practicarea preceptelor ei? «Rabi Tarfon a zis: Practicarea trebuie să precumpănească. Însă r. Akiva a dat prioritate studiului, iar ceilalţi rabini i-au împărtăşit părerea şi au declarat: Studiul precumpăneşte, deoarece el duce la practică» (*Kid.,* 40 b). Aceasta era concluzia pe care o trăgeau şi din următorul text biblic: «Pentru ca să le învăţaţi şi să le respectaţi, practicându-le» (*Deuteronom.* 5.1) . Învăţarea fiind menţionată în primul rând, era limpede că respectarea preceptelor depinde de studiu şi nu invers, iar pedeapsa pentru neglijarea studiului este mai mare decât cea care revine pentru nerespectarea practică a preceptelor» (*Sifre Deuteronom,* paragr. 41, 79 a).

«Studierea Torei este mai presus decât reclădirea templului» (*Meg.,* 16 b). Astfel se exprimă un învăţat. Iar altul formulează îndemnul: «Nimeni nu trebuie să se retragă de la casa de studiu şi să nu se îndepărteze de spusele *Torei* nici măcar în ceasul morţii» (*Şab.,* 83 b). În ce fel acest studiu absoarbe totul se constată din întrebarea şi răspunsul pe care le reproducem: «Un rabin întreba: întrucât am predat *Tora* întreagă, îmi este îngăduit acum să studiez filosofia greacă?» I s-a răspuns prin citarea următorului verset: «Cartea *Torei* nu trebuie să se îndepărteze de gura ta; cugetă asupra ei zi şi noapte» (*Iotna,* 1, 8). Şi se adaugă următoarea observaţie: «Caută la ce oră nu este nici zi şi nici noapte; această oră s-o închini studiului filosofici greceşti» (*Men.,* 99 b).

Iată o demonstraţie puternică a faptului că nu poate fi admisă o scuză, atunci când este vorba de studierea *Torei*; «Un sărac, un bogătaş şi un nesimţit s-au prezentat în faţa tribunalului ceresc. Săracul a fost întrebat: „De ce nu te-ai ocupat de *Tora!*”. Dacă răspunde că a fost împiedicat de mizeria sa şi hărţuit de nesiguranţa pâinii de fiecare zi, i se va spune: „Ai fost mai sărac decât Hillel? Se povesteşte că Hillel cel bătrân nu câştiga pentru munca sa zilnică decât o jumătate de *denarius,* dar el dădea jumătate din această sumă portarului casei de studiu să-l lase să intre acolo şi trăia, el şi familia sa, din cealaltă jumătate. I s-a întâmplat să trebuiască să şomeze, n-a mai avut nicio leafă şi portarul nu i-a mai îngăduit intrarea în casa de studiu. Atunci el s-a căţărat pe marginea din afara ferestrei şi s-a aşezat acolo pentru a auzi spusele Domnului celui viu expuse de către Şemaia şi Avtalion. Potrivit tradiţiei, aceasta se petrecea într-un ajun de Şabat, în mijlocul iernii, când ningea din belşug. La revărsatul zorilor, Şemaia îi spuse lui Avtalion: „De obicei este lumină aici, astăzi este întuneric; să fie oare înnorat?”. Se uitară în direcţia ferestrei şi zăriră o formă omenească. Ieşind de îndată afară, l-au găsit pe Hillel acoperit cu trei coţi de zăpadă. L-au luat de acolo, l-au spălat şi curăţit, l-au pus în faţa focului şi au spus: „Acest om merită chiar să încălcăm

pentru el Sabatul”».

«Bogătaşul a fost întrebat şi el: De ce nu te-ai ocupat de *Tora?* Dacă răspunde că a fost bogat şi a fost preocupat de grija pentru bunurile sale, i se va spune: „Ai fost mai bogat decât r. Eleazar b. Harsom, despre care se relatează că a moştenit o mie de oraşe şi o flotă din o mie de vase; totuşi, în fiecare zi, el îşi arunca pe umăr un sac cu făină şi mergea din oraş în oraş, dintr-o provincie în alta, pentru a învăţa *Tora.* I s-a întâmplat odată ca servitorii săi (care nu-l cunoşteau personal) să-l rechiziţioneze pentru o muncă silită. El le spuse: „Vă rog, lăsaţi-mă să mă duc să studiez *Tora.*

— Pe viaţa rabinului Eleazar. b. Harsom, răspunseră ei, nu vom consimţi la aceasta”. Astfel, deşi oamenii aceia erau în slujba lui, el nu-i văzuse niciodată, căci îşi închinase zilele şi nopţile studierii *Torei».*

«Nesăbuitului i s-a pus aceeaşi întrebare: De ce nu te-ai ocupat cu *Tora?* Dacă răspunde că a fost un băiat frumos, stăpânit de patimi, i se va spune: „Ai fost mai seducător decât Iosif?”. Se povesteşte despre acest om drept că femeia lui Putifar îl ispitea în fiecare zi. Ea se împodobea pentru el cu anumite toalete dimineaţa, cu altele seara. îl ameninţa cu închisoarea, cu mutilarea, cu orbirea, a încercat să-l corupă, oferindu-i mari sume de bani. El n-a cedat.

Prin urmare, Hillel îl condamnă pe cel sărac, rabi Eleazar b. Harsom – pe cel bogat, iar Iosif îl condamnă pe nesăbuit» *(loma,* 35 b).

Dacă studierea *Torei* trebuie să absoarbă timpul şi energiile fiecăruia, cum să facă faţă omul nevoii de câştigare a mijloacelor de trai? Chestiunea este tratată în discuţia deschisă asupra următorului text: «îţi vei strânge grâul» *(Deuteronom,* 11, 14). Ce ne învaţă el? întrucât stă scris: «această carte a *Torei* nu trebuie îndepărtată de gura ta; să cugeţi asupra ei zi şi noapte» *(loma,* 1, 8), s-ar putea ca aceste cuvinte să trebuiască să fie înţelese literal; prin urmare, aici este o învăţătură: «vei strânge grâul tău», cu alte cuvinte: vei îndeplini în acelaşi timp o muncă

materială. Aşa a zis r. Ismael. Iar rabi Simeon b. lohai zice: Oare este cu putinţă ca un om care ară la vremea necesară, seamănă când trebuie, seceră când recolta s-a copt, treieră grăunţele, le vântură apoi – să mai găsească timp să se ocupe şi de *Toral* în realitate, atunci când Israel îndeplineşte voinţa Celui Atotprezent, munca sa (materială) este făcută de altul, aşa cum s-a spus: «Vor fi acolo străini, care vor paşte turmele noastre» *(Isaia,* 61, 5). Iar când Israel nu îndeplineşte voinţa Celui Omniprezent, trebuie să-şi facă chiar dânsul munca, precum s-a spus: «îţi vei strânge grâul». Ba chiar trebuie să facă şi munca altora, căci stă scris: «îţi vei sluji duşmanii» (*Deuteronom,* 28, 48). Abai zicea: Mulţi sunt cei care se conformează părerii lui r. Ismael şi îi dovedesc eficacitatea; dar cel care procedează aşa cum indică rabi Simeon b. lohai nu este de această părere. În ce-l priveşte, Raba spunea discipolilor săi: «Vă rog să nu apăreţi în faţa mea în cursul lunilor *nisan* şi *tişti*[150]*,* astfel încât să nu fiţi nevoiţi să vă preocupaţi de procurarea mijloacelor de trai pentru tot restul anului» *(Ber.,* 35 b).

În general, rabinii socotesc că studiul nu poate suprima complet nevoia de a-ţi câştiga mijloacele de trai. Idealul care trebuie realizat este, după ei, calea de mijloc şi evitarea teoriilor extreme. Astfel, s-a declarat: «Vedeţi cât de mult se deosebesc ultimele generaţii de cele dinainte. Acestea făceau din *Tora* ocupaţia lor principală şi munca lor era doar întâmplătoare. Totul înflorea în mâinile lor. Dimpotrivă, ultimele generaţii au făcut din munca lor (manuală) treaba lor esenţială şi s-au ocupat doar întâmplător cu *Tora* şi nimic n-a mai înflorit în mâinile lor» *(Ibidem).* Dar un rabin din secolul al doilea susţinea altă teorie: «Eu las la o parte, zicea el, orice muncă profană şi nu-l învăţ pe fiul meu nimic altceva decât *Tora,* ale cărei roade sunt consumate în lumea aceasta, iar capitalul se menţine pentru lumea care va să vină. Cu totul altfel stau

150 Sunt prima şi a şaptea lună a anului; *nisan* corespunde lui martie-aprilie jar *tişri* /ui septembrie-octombrie, epoca în care se seamănă şi se coc grânele şi se culeg viile. Dacă aceste două luni erau închinate muncii în agricultură, restul anului se putea petrece fără dificultate studiind *Tora.*

lucrurile cu ocupaţiile profane: când un om se îmbolnăveşte, îmbătrâneşte, suferă, devine neputincios să-şi mai facă treburile, el moare de foame. În ce priveşte *Tora,* ea-l fereşte pe om de orice rău în tinereţea lui, iar când îmbătrâneşte, îi asigură o soartă plină de speranţă» *(Kid.,* 4, 14).

Desigur, mulţi au fost aceia care au urmat exemplul acestui rabin şi au neglijat să-şi câştige mijlocul de trai pentru a-şi însuşi cunoaşterea *Torei.* De aici vine îndemnul către credincioşi să se arate generoşi, dând ospitalitate celor care studiază. Această datorie este dedusă din mai multe texte biblice. Iată un exemplu: «Domnul l-a binecuvântat pe Obed-Edom şi întreaga sa casă, pentru grija arătată lui Dumnezeu» *(Sam.,* 6, lls). N-avem dreptul să judecăm aici a *fortior F!* Dacă arca pe care Obed-Edom o ştergea de praf şi o uda, pe ea, care nu mânca şi nu bea şi aceasta i-a adus totuşi o binecuvântare, cu atât mai mult va fi binecuvântat acela care întreţine un discipol al înţelepţilor, îi dă de mâncare şi de băut şi îi îngăduie să se folosească de ceea ce el posedă *(Ber.,* 63 b). De asemenea, se socotea ca ceva meritoriu din partea unui om bogat să-şi căsătorească fiica cu un student al *Torei,* scutindu-l de orice grijă materială şi permiţându-i să se dedice cu totul însuşirii cunoaşterii *(Ibidem,* 34 a).

Datoria de a se instrui trebuie preferată chiar şi gospodăririi treburilor comunităţii. «Când acela care studiază *Tora* se ocupă şi de multe alte treburi, ele îl abat de la studiu. Acela care se ocupă de nevoile comunităţii riscă să uite ceea ce a învăţat» *(Exod. R.,* 6, 2). S-a spus de asemenea: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) deplânge în fiecare zi trei categorii de oameni: pe cel care are posibilitatea să se ocupe cu *Tora,* dar se abţine; pe cel care nu are capacitatea intelectuală pe care o pretinde acest studiu şi totuşi, se apucă de el; în sfârşit, pe un preşedinte care conduce comunitatea, poruncind» *(Hag.,* 5 b).

În tratatul *Avot* este semnalat faptul că *Tora* nu trebuie să formeze obiectul unor studii întreprinse pentru a dobândi mărire. Este repetată des ideea că studiul se

cere urmat «de dragul său», *lişma,* din motive curate şi dezinteresate. Ce semnifică cuvintele: «Pe limba sa este legea *(Tora)* bunătăţii?» *(Prov.,* 31, 20). Deci există o lege a bunătăţii şi una contrară bunătăţii? «Legea studiată de dragul ei este o lege de bunătate; studiată în alt spirit, ea nu este o lege de bunătate» (*Suk.,* 49 b). «Dacă cineva studiază *Tora* de dragul ei, ea devine pentru el un elixir de viaţă; decă n-o studiază de dragul ei, ea se întoarce împotriva lui, ca o otravă mortală» *(Taan., 7 a)*. Încă mai clară este învăţătura bazată pe următorul text: «Să-L iubeşti pe Domnul, Dumnezeul tău, să te supui glasului Său şi să te lipeşti de El, (*Deuteronom,* 30, 20): «Nimeni să nu spună: „Vreau să studiez Scrierile pentru ca să pot fi socotit un savant; vreau să studiez *Mişna* pentru ca să mi se spună rabi; vreau să predau pentru a putea ajunge profesor la academie". Studiază din dragoste şi cinstirea va veni în cele din urmă de la sine» *(Ned.,* 62 a).

Dar întrucât se urmărea perfecţiunea, principiul adoptat de obicei era: «Totdeauna să lăsaţi omul să se dedice studierii *Torei,* chiar dacă n-o face de dragul ei, căci dacă începe cu alte intenţii, el va ajunge s-o studieze de dragul ei» *(Naz.,* 23 b). Aceeaşi idee este exprimată de către un rabin care se ruga în fiecare zi în aceşti termeni: «Doamne, Dumnezeul nostru, binevoieşte să asiguri pacea în sălaşul ceresc acolo-sus, în sălaşul pământesc aici-jos şi printre cei care studiază *Tora,* fie că i se devotează de dragul ei, fie că nu fac aşa; binevoieşte să faci ca cei care nu se consacră studiului de dragul *Torei* să ajungă s-o studieze de dragul ei» *(Ber.,* 16 b şi scq.).

Oricât de mare ar fi meritul obţinut de acela care îşi petrece viaţa pentru cunoaşterea *Torei,* cu mult mai mare este meritul celui care răspândeşte această cunoaştere prin învăţământ. «Cu ce se aseamănă un profesor? Cu un flacon care conţine un unguent aromatic. Când îl destupi, parfumul se răspândeşte; dacă îl astupi, parfumul dispare» *(A.Z.,* 35 b). «Acela care învaţă *Tora* şi n-o predă este ca un mirt în pustiu» *(R.h.,* 23 a). «Aceluia care predă *Tora* fiului aproapelui său, aceasta i se socoteşte ca şi cum el ar fi dat

naştere elevului său» (*Sanh.,* 10 b). Versetul care spune: «Să le întipăreşti în mintea copiilor tăi» (*Deuteronom,* 6, 7) este aplicat şcolarilor, egali cu propriii copii ai dascălului lor» (*Sifre Deuteronom,* paragr. 34; 74 a).

Iată o povestire din care reiese cât de important este rolul profesorului: «Rab a sosit într-un loc unde a prescris un post, din pricina secetei care bântuia acolo. Cantorul comunităţii conducea serviciul divin; când rosti cuvintele: „el porunceşte vântului să sufle", vântul a început pe dată să sufle; când spuse: „el face să cadă ploaia", pe dată începu să plouă. Rab îl întrebă pe cantor: „De unde provine meritul tău neobişnuit?

— El răspunse: Sunt dascăl pentru instruirea elementară; îi învăţ pe copiii celui sărac exact la fel ca pe copiii celui bogat. Dacă nu poate să plătească, îi fac reducere. Am şi un eleşteu; atunci când un elev se dovedeşte neglijent în studiul său, îl câştig dându-i câţiva dintre peştii mei şi astfel el începe să studieze cu regularitate"»[151] (*Taan.,* 24 a).

În pofida valorii supreme recunoscută studiului şi învăţământului, cei care s-au dedicat acestei mari opere nu trebuie să se împăuneze. Dumnezeu îi consideră doar ca muritori, exact la fel ca oamenii care îndeplinesc o muncă manuală. O foarte frumoasă sentinţă este atribuită rabinilor din celebra şcoală din lavne[152]: «Eu sunt o creatură a lui Dumnezeu, iar vecinul meu este şi el creatura Sa; munca mea este în oraş, a lui la ţară. Mă duc în zori la muncă, la fel ca şi dânsul. Nu pot să excelez în treaba lui, aşa cum nici el în a mea. Veţi zice poate că eu fac lucruri mari, iar dânsul lucruri mici? Am învăţat că este puţin important dacă ceea ce faci este mare sau mic, dacă îţi îndrepţi inima spre cer» (*Ber.,* 17 a).

Ceea ce are importanţă mai mare decât orice este insistenţa asupra faptului că studierea *Torei* nu constituie un scop în sine. Cunoaşterea care se dobândeşte prin

---

151 Cu privire la poziţia luată de acest dascăl, vezi şi paragraful *Educaţia* din capitolul următor.

152 Vezi *Introducerea.*

studiu îi oferă omului ceea ce îl va ajuta să ducă o viaţă dreaptă. «Spusele *Torei* luminează omul atunci când le studiază şi oricine nu se ocupă de ele şi le ignoră se poticneşte. Cutare stătea în întuneric. Când a vrut să meargă, s-a izbit de o piatră şi s-a poticnit; apoi s-a dus drept spre un şanţ şi a căzut în el, cu faţa la pământ. De ce i s-au întâmplat toate astea? Pentru că nu avea la îndemână o lampă. La fel este şi ignorantul care nu posedă spusele *Torei.* El întâlneşte încălcări, le cade victimă şi moare. El cade în păcat pentru că nu cunoaşte *Tora,* aşa cum s-a spus: «Drumul celor răi se află în întuneric; ei nu ştiu de ce se izbesc» *(Prov.,* 4, 19). Dimpotrivă, cei care se ocupă cu *Tora* sunt peste tot în lumină. Omul se află în întuneric, dar are la îndemână o lampă. El vede piatra şi nu se loveşte de ea; vede şanţul şi nu cade în el, pentru că ţine o lampă, precum s-a spus: «Cuvântul tău este o candelă pentru picioarele mele şi o lumină pentru cărarea mea» *(Ps.,* 119, 105). *(Exod. R.,* 36, 3).

IV. *Tora* scrisă

Revelaţia consemnată în scris cuprinde 24 de cărţi[153]. Această enumerare se găseşte în texte precum: «Când o logodnică are 24 de podoabe, dacă omite una singură dintre ele, ansamblul îşi pierde orice valoare; tot astfel, un discipol al înţelepţilor este obligat să se familiarizeze cu cele 24 de cărţi ale Bibliei; dacă îi lipseşte una, ansamblul nu mai valorează nimic» *(Cant. R.,* 4, 11). «Un anumit rabin obişnuia să-şi recite lecţiile de 24 de ori, conform cu numărul cărţilor conţinute în Pentateuh, Profeţi şi Hagiografi, înainte de a intra la maestrul său» *(Taan.,* 8 a).

Acest ultim citat numeşte cele trei secţiuni stabilite în Biblia ebraică: Pentateuhul (citat adesea sub numele de *Tora),* Profeţii şi Hagiografii. Referinţele la cea de-a doua şi a treia secţiune le reunesc uneori sub titlul de *Kabala* (tradiţie) *(R.H.,* 7 a).

Pentateuhul cuprinde cinci cărţi. Două motive sunt invocate pentru a explica acest număr. «Cuvântul «lume»

153 Josephus *(Contra Apion,* 1, 8) menţionează numai 22, dar el combină unele, pe care enumerarea talmudică le prezintă separat.

figurează de cinci ori în *Facerea,* 1, 3 – 5, ceea ce corespunde la cele cinci diviziuni ale Pentateuhului. «Dumnezeu a zis: «„Să fie lumină”; aceasta se referă la *Facerea,* în care se vede Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) procedând la crearea universului. „Şi lumină a fost”: aceasta se aplică *Ieşirii,* în care Israel iese din întuneric la splendoare.

„Dumnezeu a văzut că lumina era bună”; aceasta se aplică Leviticului, plin de un mare număr de legi. „Dumnezeu a despărţit lumina de întuneric”; aceasta este caracteristica cărţii Numerilor; îl vedem aici pe Dumnezeu despărţind din cei care au ieşit din Egipt pe cei pe care îi destina să intre în ţara făgăduită. «„Dumnezeu a numit lumina zi”; aceasta corespunde Deuteronomului, plin de un mare număr de legi» *(Geneza R, 3, 5)*. În altă parte ni se spune că cele cinci cărţi corespund celor cinci degete ale mâinii *(Numeri R.,* 14, 20).

Aşa cum s-a indicat mai sus, cele cinci cărţi ale lui Moise sunt sursa originală de inspiraţie din care au sorbit profeţii veniţi după aceea. Potrivit unei tradiţii, «„Cartea” (adică Pentateuhul) a fost dată la început în suluri separate» *(Ghit.,* 60 a) şi a fost mai târziu adunată într-o carte unificată, fără întreruperea textului.

În ceea ce priveşte scrierile profetice, ordinea în care le dispune tradiţia este următoarea: loşua, Judecătorii, Samuel, Regii, Ieremia, Ezechiel, Isaia, şi Cei Doisprezece (mici profeţi). Printre Cei Doisprezece, Osea îi preceda cronologic pe ceilalţi, aşa cum stă scris: «începutul cuvântului lui Dumnezeu adresat lui Osea (se înţelege: începutul a fost prin Osea) *(Osea,* 1, 2); el trebuie să fi fost deci primul, cronologic, printre ultimii profeţi.

Dar, se întreabă rabinii, începutul cuvântului lui Dumnezeu a fost într-adevăr ceea ce a venit prin Osea? N-au mai fost şi mai mulţi alţi profeţi între Moise şi dânsul? Iată ce spune rabi Iohanan: Aceasta înseamnă că Osea a fost primul dintre cei patru profeţi din această epocă şi care sunt: Osea, Isaia, Amos şi Mica. În acest caz, Osea ar trebui să vină chiar înainte de Ieremia. Dar întrucât

profeţia sa a fost aşternută în scris în acelaşi timp cu cea a lui Hagai, a lui Zaharia şi a lui Malahi, ultimii profeţi, el a fost inserat în culegerea Celor Doisprezece. Să-l considerăm deci ca formând el singur o carte şi să-i dăm primul rang. Mica sa întindere ar fi putut pricinui pierderea cărţii sale. În ce-l priveşte pe Isaia, întrucât el a profetizat înaintea lui Ieremia şi a lui Ezechiel, cartea sa n-ar trebui să preceadă cărţilor lor? Cu toate acestea, cartea Regilor încheindu-se cu distrugerea Templului, despre care tratează toată cartea lui Ieremia, iar cartea lui Ezechiel pornind de la această distrugere şi terminându-se cu un mesaj de consolare, care face şi obiectul întregii lucrări a lui Isaia, noi alăturăm distrugere la distrugere şi consolare la consolare» *(B.b.,* 14 b) [154].

Ordinea cărţilor conţinute, în a treia secţiune, Hagiografii, este următoarea: «Rut, Psalmii, Iov, Proverbele, Ecclesiastul, Cântarea Cântărilor, Plângerile, Daniel, Estera, Ezra şi Cronicile»[155] *(Ibidem).* Se poate observa că această listă nu conţine cartea lui Nehemia. Ea era adăugată cărţii lui Ezra într-un ansamblu unic. Iată de ce i se refuza cinstea de a figura nominativ în canonul scripturar: «Aceasta s-a întâmplat pentru că Nehemia se gândise la prosperitatea sa (personală); oare n-a spus el: „Adu-ţi aminte spre bine de mine, Dumnezeul meu!”? *(Nehemia,* 5, 119). Alt motiv: el a rostit cuvinte denigratoare pe seama predecesorilor săi; el zice: «înainte de mine, cei dintâi dregători împovărau poporul şi luau de la el pâine şi vin, afară de cei patruzeci de sâcâi de argint” *(Ibidem,* 15)» *(Sanh.,* 93 b).

Iată căror autori li s-au atribuit cărţile sfinte: «Moise a scris cartea sa, povestirea relativă la Balaam *(Numeri,* 23 s.) şi Iov. loşua a scris cartea sa, Judecătorii şi Rut. David a scris psalmii, cu colaborarea celor zece strămoşi, care

---

154 în Biblia ebraică, această dispoziţie simetrică este necunoscută. în ea Isaia îl precede pe Ieremia.

155 Ordinea Bibliei ebraice este deosebită: Psalmii,Proverbele, Iov,Cântarea Cântărilor, Rut, Plângerile, Ecclesiastul, E.ster, Daniel, Ezra, Nehemia, Cronicile.

sunt: Adam *(Ps.* 139), Melhisedek *(Ps.* 110), Abraham[156] *(Ps.* 89), Moise *(Ps.* 90 – 100), Haman *(Ps.* 68), Iedutun *(Ps.* 39, 62, 77), Asaf *(Ps.* 73 – 83) şi cei trei fii ai lui Core *(Ps.* 42 – 49; 84 şi 87). Ieremia a scris cartea sa, cartea Regilor şi Plângerile. Ezechia şi asociaţii săi au scris[157] cărţile lui Isaia, Proverbele, Cântarea Cântărilor şi Ecclesiastul. Oamenii marii sinagogi au scris Ezechiel, pe Cei Doisprezece, Daniel şi Ester. Ezra a scris cartea sa şi genealogiile cronicilor până la dânsul. Nehemia a terminat Cronicile» *(B.b.,* 14 b şi seq.).

Tradiţia este nesigură în ceea ce priveşte fixarea canonului scripturar. Se povestesc cele ce urmează: «La început au fost respinse Proverbele, Cântarea Cântărilor şi Ecclesiastul, pentru că ele conţin parabole[158] şi nu aparţin Scrierilor. Ele au rămas astfel excluse până ce au venit oamenii marii sinagogi, care le-au explicat (într-un sens spiritual)» *(A. RAI.,* 1). După această teorie, canonul ar fi fost fixat în cursul celui de-al treilea secol înaintea erei actuale, dar, pe de altă parte, este evident că, încă timp de cinci secole, locul unor cărţi în colecţia sfântă a continuat să fie discutat.

Textul care urmează arată incertitudinea referitoare la unele cărţi care se menţinea la sfârşitul primului secol al erei actuale: «Toate scrierile sfinte întinează mâinile[159]. Rabi Iehuda zicea: Cântarea Cântărilor întinează mâinile; în privinţa Ecclesiastului sunt îndoieli. R. Iose zicea: Ecclesiastul nu întinează mâinile; pentru Cântarea Cântărilor chestiunea este controversată. R. Simeon zicea: Ecclesiastul este una dintre deciziile largi ale şcolii lui Şamai şi una din rigorile şcolii lui Hillel[160]. R. Simeon b.

---

156 Identificat cu Etan.

157 Aceasta vrea să zică: au editat, căci ultimele trei cărţi îi sunt atribuite lui Solomon.

158 Adică: erau cărţi profane.

159 Această expresie se aplică lucrurilor considerate a fi «sfinte». «Capacitatea de *murdărire* este proporţională cu respectul resimţit faţă de ele». A se vedea capitolul *Viaţa fizică.*

160 Şcoala lui Hillel profesa în mod obişnuit teoriile largi, în opoziţie cu şcoala lui Şamai, dar în trei chestiuni şcoala lui Hillel se arăta cea mai severă, şi unul dintre aceste trei puncte era canonicitatea Ecclesiastului *(Edui,* 5, 9).

Azai zicea: Eu ţin de o tradiţie a celor 72 strămoşi care l-au pus pe Eleazar b. Azaria în fruntea academiei, că Ecclesiastul şi Cântarea Cântărilor întinează mâinile. R. Akiva zicea: Ce eroare! Nimeni din Israel n-a susţinut vreodată că trebuie exclusă Cântarea Cântărilor, căci întreaga lume n-a fost demnă de ziua în care această Carte a fost dată lui Israel. Toată Biblia este sfântă, dar Cântarea Cântărilor este arhisfântă. Dacă există o oarecare îndoială, ea este cu privire la Ecclesiast» *(Iad.,* 3, 5).

Această opinie a lui Akiva despre canonicitatea incontestabilă a Cântării Cântărilor nu este deloc confirmată prin examinarea Talmudului. De exemplu, se găseşte următorul text: «Rabi Meir socoteşte că Ecclesiastul nu întinează mâinile, iar Cântarea Cântărilor dă loc la discuţii. R. José zicea: Pentru Ecclesiast sunt îndoieli; cât despre Cântarea Cântărilor, ea nu întinează mâinile» *(Meg.,* 7 a). Era vorba de a stabili dacă aceste cărţi erau de inspiraţie divină sau erau compuneri profane. Mai precis, în ceea ce priveşte Cântarea Cântărilor, se punea întrebarea dacă ea era o idilă de iubire omenească sau o alegorie a raporturilor dintre Dumnezeu şi Israel. Acest ultim punct de vedere predomina şi a precumpănit. «Cântarea Cântărilor întinează mâinile pentru că a inspirat-o Spiritul Sfânt. Ecclesiastul nu le întinează, pentru că el exprimă înţelepciunea (personală) a lui Solomon» *(Tosifta Iad.,* 2, 14).

Dificultatea în legătură cu Ecclesiastul provenea din aparentele sale inconsecvenţe. «Înţelepţii căutau să respingă cartea Ecclesiastului pentru că afirmaţiile ei sunt contradictorii. Totuşi, de ce au păstrat-o? Pentru că ea începe şi se termină prin spusele *Torei.* Ea începe astfel, întrucât spune: «Ce folos are omul din toată truda pe care şi-o dă sub soare?» (1, 3). După şcoala r. lanai, aceasta înseamnă: un om nu scoate niciun folos din ceea ce există sub soare, dar trage folos din ceea ce preexistă soarelui, adică din *Tora.* Cât despre sfârşitul cărţii, acolo citim următoarele: «Să ascultăm deci încheierea tuturor învăţărilor: Teme-te de Dumnezeu şi păzeşte poruncile lui.

Aceasta este datoria oricărui om» (12, 13). Ce semnifică ultimele cuvinte? Că lumea întreagă a fost creată doar pentru aceasta, pentru *Tora (Şab.,* 30 b).

Canonicitatea unui alt hagiograf a rămas o vreme nesigură. Este vorba de cartea Proverbelor. «Ei căutau să excludă şi cartea Proverbelor, pentru că afirmaţiile ei sunt contradictorii. Totuşi, de ce au păstrat-o? Ei ziceau: Am studiat doar Ecclesiastul şi am descoperit motive pentru a nu-l respinge. Să facem şi aici o cercetare precisă. Cum se arată în consecinţă această carte? Ea spune undeva: „Nu răspunde unui nebun după nebunia lui" (26, 4). În versetul următor, citim: „Răspunde nebunului după nebunia lui". Ei bine, aici nu este nicio contradicţie: unul din versete se referă la spusele *Torei,* celălalt tratează despre chestiunile profane» *(Şab.,* 30 b). Iată care a fost decizia definitivă: «Sfântul Spirit a strălucit asupra lui Solomon şi el a compus trei cărţi: Proverbele, Cântarea Cântărilor şi Ecclesiastul» (*Cant. R.,* 1, 1).

Cartea Ester a ridicat şi ea probleme: oare nu era ea un apendice negarantat adăugat Scrierii Sfinte? în cele din urmă, s-a remarcat că a fost scrisă «cu strălucirea Sfântului Spirit» *(Meg.,* 7 a). Se va observa că unii rabini nu considerau cartea lui Iov ca o povestire istorică. Întâlnim următoarea declaraţie: «Iov n-a existat niciodată; această carte este o parabolă» *(B.b.,* 15 a).

Pe de altă parte, s-a pornit o dezbatere asupra canonicităţii lui Ezechiel. Se pare că obiecţiile au avut două temeiuri. În primul rând, mai multe pasaje din această carte, îndeosebi în ceea ce priveşte ritualul templului, prezentau în aparenţă diferenţe faţă de Pentateuh; dar s-a izbutit să se restabilească armonia. Păstrează o amintire bună rabinului Hanania b. Ezekia[161], deoarece fără el cartea lui Ezechiel ar fi fost exclusă ca fiind în contradicţie cu *Tora (Şab.,* 13 b).

O altă obiecţie este relatată în altă parte: «S-a întâmplat ca un copil să citească cartea lui Ezechiel în casa

161 Acest rabin a trăit între anul 1 şi anul 50 ai erei actuale.

dascălului său; el studia *hasmalul*[162]. Dar focul a ieşit din *hasmal* şi l-a ars de viu. De aceea au vrut să excludă cartea (din canon). Dar Hanania b. Ezekia le-a spus: «Dacă acest copil ar fi fost înţelept, voi sunteţi oare înţelepţi?» (*Hag.,* 13 a). El voia să spună că acest copil era un elev excepţional şi că rari ar fi aceia care, urmându-i exemplul, ar vrea să sondeze probleme atât de obscure ca cea a *hasmalului.* Cu siguranţă, este cazul să se discearnă aici unele aprehensiuni: studierea capitolelor mistice din cartea lui Ezechiel n-ar prezenta, oare, riscul zdruncinării credinţei religioase?

Când, în cele din urmă, s-a stabilit acordul asupra cărţilor care trebuiau cuprinse în canon, s-a formulat un avertisment riguros pentru îndepărtarea oricărei adăugiri: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a zis: am scris pentru voi 24 de cărţi; feriţi-vă de a le adăuga ceva. De ce? „Dacă aţi dori să faceţi un mare număr de cărţi, n-aţi mai isprăvi" (*Eccles.,* 12, 12). Acela care citeşte un singur verset care nu este conţinut în cele 24 de cărţi face ca şi cum ar citi în cărţile exterioare. Feriţi-vă de a face multe cărţi (spre a le adăuga Scrierilor), căci acela care procedează astfel nu va avea parte din lumea care va să vină» (*Numeri R.,* 14, 4).

Inspiraţia divină a *Torei* era o dogmă acceptată. «Cel care spune că *Tora* n-a venit din cer n-are parte în lumea care va veni» (*Sanh.,* 20, 1). Îndeosebi, fiecare cuvânt din Pentateuh era considerat ca inspirat verbal. Versetul «Cel care dispreţuieşte cuvântul Domnului» (*Numeri,* 14, 31) îl vizează pe omul care pretinde că *Tora* nu este de origine cerească. Chiar dacă cineva recunoaşte această origine cerească a *Torei,* exceptând fie şi un singur cuvânt pe care Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) să nu-l fi rostit prin Moise, «acela nu vorbeşte decât după placul său personal» (*Sanh.,* 90 a). Dar interpretarea era foarte largă: nimeni nu era şocat de ingeniozitatea cu care oricine putea descoperi în texte sau să însereze în ele puncte de vedere care păreau diametral opuse înţelesului literal. «Oare cuvântul

---

162 Acest cuvânt figurează în *Ezech,* 1,27; este tradus prin *«ambră».* Talmu dul îl aplică la un şir de îngeri, a căror natură este de foci.

meu nu este ca un ciocan care sfarmă stânca?» *(Iov.,* 23, 2 a). Aşa cum un ciocan face să ţâşnească mii de scântei, tot astfel un verset din Scrieri este susceptibil de nenumărate interpretări.

V. *Tora* orală

Alături de *Tora* scrisă, rabinii admiteau ca fundamentală o *Toră* tradiţională, transmisă pe cale orală din generaţie în generaţie. Pentru această *Toră* orală era revendicată aceeaşi vechime ca şi a textului scris, adică era considerată, dacă nu în amănunt, cel puţin în principiu, ca tot atât de veche ca şi revelaţia de pe muntele Sinai. 12 porunci nemenţionate în Pentateuh sunt descrise în Talmud ca «legi date lui Moise pe muntele Sinai». Surplusul *Torei* orale era implicat în Scriptură şi putea fi extras din ea cu ajutorul unor reguli exegetice.

Această teorie a *Torei* orale a stârnit o puternică opoziţie din partea saduceilor[163]. Fireşte că de aici a rezultat faptul că rabinii au acordat importanţei şi valorii ei o însemnătate excepţională. Aceasta se vede din afirmaţii precum: «Ce semnifică textul care zice: „Vă voi da tablele de piatră, legea şi porunca pe care le-am scris pentru ca să le învăţaţi”? *(Ieşirea,* 24, 22). „Tablele de piatră” înseamnă Decalogul; „legea” este Pentateuhul; „porunca” este *Mişna*; „să le învăţaţi” este *Ghemara.* Toate acestea, arată textul, i s-au dat lui Moise pe muntele Sinai» *(Ber.,* 5 a). «Atunci când Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) s-a revelat în Sinai pentru a da lui Israel *Tora,* el a dat-o lui Moise în următoarea ordine: Biblia, *Mişna,* Talmudul, agada» *(Exod. R.,* 47, 1). Rabinii mergeau până la a declara: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a făcut legământul cu Israel numai din pricina *Torei* orale, căci i-a zis lui Moise: „Conform cu aceste spuse[164], fac legământ cu tine şi cu Israel” *(Ieşirea,* 34, 27)» *(Ghit.,* 60 b).

Existenţa acestei duble revelaţii este menţionată în conversaţii cu străinii, referitoare la iudaism. Astfel: «Guvernatorul roman Quietus l-a întrebat pe rabinul

163 A se vedea *Introducerea*

164 Cuvinte rostite, nu scrise

Gămăliei: Câte *torot* au fost date lui Israel?

— Două, a răspuns el, una scrisă, cealaltă orală» *(Sifre Deuteronom,* paragr. 351; 115 a). Aceeaşi afirmaţie în istoria despre Hillel şi aspirantul prozelit. În treacăt, se vede aici că tradiţia are mai ales scopul să interpreteze textul scris. «Un păgân s-a dus la Şamai şi l-a întrebat: Câte *torot* aveţi voi?

— Două, cea scrisă şi cea orală, a răspuns Şamai. – în ce priveşte *Tora* scrisă vă cred, dar nu admit că a existat şi una orală. Acceptaţi-mă ca un convertit, dar cu condiţia că-mi veţi preda numai *Tora* scrisă. Şamai l-a refuzat, cu dispreţ. Păgânul s-a înfăţişat atunci la Hillel, i-a făcut aceeaşi cerere şi a fost primit. În prima zi, Hillel i-a predat alfabetul în ordinea normală, a doua zi, i l-a predat începând cu sfârşitul. Păgânul protestă: Dar ieri m-ai învăţat invers! N-ai trebuit să mi te supui, i-a zis Hillel, ca să te iniţiez în literele alfabetului? La fel trebuie să mi te supui când este vorba de interpretarea *Torei» (Şab.,* 31 a).

Dar de ce a fost necesară această dublă formă a *Torei?* Iată un răspuns: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) i-a dat lui Israel *Tora* scrisă cu cele 613 porunci din ea, cu ajutorul cărora israeliţii să poată dobândi meritele. Dar i-a dat şi *Tora* orală, pentru a-i deosebi pe israeliţi de celelalte naţiuni. *Tora* orală n-a fost scrisă pentru ca ismailiţii să nu-şi poată fabrica o copie (aşa cum au făcut cu *Tora* scrisă), pretinzând după aceea că ei sunt poporul lui Israel» *(Numeri R.,* 14, 10). Prin «ismailiţi» trebuie înţeleasă una din denumirile folosite în Evul Mediu pentru a scăpa de cenzură; evident, este vorba despre creştini. Întrucât Biserica a adoptat Biblia ebraică, aceasta a încetat să aparţină exclusiv evreilor. Deci *Tora* orală, neacceptată de către Biserică, a fost ceea ce a relevat caracterul specific al poporului evreu, împrăştiat în mijlocul creştinilor.

Altă explicaţie: «S-a poruncit următoarele: „Scrie aceste spuse” *(Ieşirea,* 34, 27), de asemenea şi, „conform cu aceste spuse”[165] *(Ibidem).* Cum trebuie înţelese acestea? spusele *Torei* care sunt scrise nu trebuie să fie notate pe

165 Textul ebraic spune literal: «prin gura acestor spuse»

cale orală, iar cele care trebuie să fie transmise pe cale orală nu trebuie să fie consemnate în scris. Şcoala lui rabi Ismael explica în acest fel lucrurile: „Scrie *aceste* spuse” vrea să zică: aceste spuse trebuie să fie redactate şi nu *dicta* ale tradiţiei» *(Ghit.,* 60 b).

Aceste obiecţii opuse redactării *Torei* orale ne fac să pricepem una din funcţiile cele mai importante care i-au fost atribuite. Dispoziţiile scrise de *Tora* erau veşnice şi neschimbătoare; numai când împrejurările făceau imposibilă aplicarea lor (de pildă, pentru sacrificii – distrugerea templului; pentru legile agrare – exilul), ele erau suspendate temporar până când să poată reintra în vigoare. *Tora* orală, nescrisă, rămânea mai flexibilă; aceasta a permis să fie adaptate poruncile scrise condiţiilor reînnoite ale vremurilor succesive. Cu alte cuvinte, *Tora* orală împiedică legislaţia scrisă să devină sistem rigid, inaccesibil oricărui progres.

Această intenţie este net definită în textul care urmează: «Dacă *Tora* ar fi fost dată sub o formă fixă, piciorul nu şi-ar fi găsit loc (în sensul că poziţia n-ar fi putut să fie păstrată)». Ce înseamnă fraza repetată adeseori: «Domnul a vorbit lui Moise»? Moise îi zice: «Rege al universului, fă-mă să cunosc care este hotărârea finală asupra fiecărui articol al legii». Dumnezeu îi răspunse: «Trebuie urmată majoritatea. Când ea declară că un lucru este permis, aşa este; dacă îl declară interzis, lucrul nu este admis; astfel *Tora* va fi susceptibilă la interpretare cu 49 puncte pentru şi 49 contra» *(Sanh.,* 22 a).

Prin urmare, conducătorii religioşi ai fiecărei generaţii căpătau din *Tora* orală puterea de a legifera pentru epoca lor, în lumina împrejurărilor contemporane. Acest principiu important îl vedem dedus într-o ciudată bucată exegetică: «Stă scris: „Domnul i-a trimis pe Ierubaal, Bedan şi Iefta”» *(Sam.,* 12, 11) şi în altă parte: «Moise şi Aaron printre preoţii săi şi Samuel printre cei care invocă numele său» *(Ps.,* 99, 6). Scriptura dă astfel la trei dintre personajele cele mai puţin importante de pe

lume o greutate egală cu cea a trei dintre cei mai importanţi, spre a ne învăţa că Ierubaal în generaţia sa este egalul lui Moise în generaţia lui, Bedan este egalul lui Aaron şi lefta cel al lui Samuel în generaţiile lor respective. Aceasta ne arată că, atunci când omul cel mai neînsemnat este instituit ca şef al comunităţii, el este considerat ca egalul celor eminenţi. Se mai spune şi: «Vei veni să-i găseşti pe preoţi, pe leviţi şi pe judecătorul care va fi stabilit în această zi» *(Deuteronom,* 17 a). Aţi putea concepe ca un om să se ducă la un judecător care să nu fi existat în acea epocă? Iată sensul textului: Nu trebuie să te adresezi decât unor autorităţi contemporane, căci s-a spus: „Să nu spui: De unde provine ideea că timpurile vechi preţuiau mai mult decât cele de acum?" *(Eccles.,* 7, 10) *(R.h.,* 25 ab).

În această lumină poate fi înţeleasă următoarea afirmaţie: «chiar şi ceea ce un discipol distins era menit să predea în prezenţa maeştrilor săi i-a fost spus deja lui Moise pe muntele Sinai» *(p. Prea.,* 17 a). Doctrinele talmudice au fost recolta a cărei sămânţă a fost semănată în epoca revelaţiei originale.

VI. Practicarea *Torei*

Talmudul şi-a fixat ca scop esenţial să înarmeze poporul evreu cu un corp de doctrine care să nu fie numai un obiect de credinţă, dar şi călăuza permanentă a vieţii sale. El a creat în acest fel însăşi lumea în care se scurgea existenţa evreului, atmosfera în care el respira. Având rădăcinile în cele 613 principii conţinute în Pentateuh, s-a înălţat un arbore cu ramificaţii nenumărate, ale căror fructe erau hrana de zi cu zi a celui care avea grijă să le folosească.

De multe ori Talmudul a fost criticat sub cuvânt că l-a ţinut pe evreu ţintuit în legăturile legalităţii şi că în acest fel l-a făcut să piardă orice noţiune a libertăţii şi a spiritualităţii. Acest punct de vedere nu-şi află nicio confirmare cât de măruntă în Talmud. Dimpotrivă, Talmudul stă mărturie pentru bucuria şi iubirea care îi însufleţeau pe aceia care se supuneau «jugului *Torei».*

„Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) îi face plăcere ca Israel să dobândească merite; de aceea a înmulţit pentru dânsul *Tora* şi poruncile ei, precum s-a spus: „Din pricina dreptăţii sale, Domnul a vrut să înalţe şi să cinstească *Tora*" *(Isaia,* 42, 21)» *(Met.,* 3, 10). Acest citat (pe care ritualul rugăciunilor l-a adăugat capitolelor din tratatul *Avot,* pentru citirea lor la sinagogă în anumite Sabaturi) rezumă în chip admirabil concepţia rabinică despre existenţa supusă *Torei.* Departe de a considera această supunere ca o servitute, ea este tratată ca un privilegiu, un semn al bunăvoinţei divine, care trebuie privit cu dragoste şi recunoştinţă. Cuvântul psalmistului: «Cât de mult iubesc *Tora* ta!» a fost comentat astfel: «Solomon zice: „o cerboaică iubită" (*Prov.,* 5, 19): iată ce este *Tora*; toţi o iubesc şi cine îndrăgeşte *Tora* nu iubeşte altceva decât viaţa. David îşi proclama dragostea pentru *Tora* atunci când exclamă: „Cât de mult o iubesc!". Pretutindeni unde mă duc ea mă însoţeşte; când dorm, ea este cu mine. Niciodată n-am părăsit-o câtuşi de puţin şi, aşa stând lucrurile, ea n-a fost pentru mine o povară, ci un izvor de cântece, precum s-a spus: „Orânduirile tale au fost cântările mele în cursul pribegirii mele" *(Ps.,* 119, 54)» *(Midraş ad loc.,* 249 b).

Binecuvântările talmudice pe care le vom cita au căpătat loc în liturghia de fiecare zi; ele reflectă sentimentele autentice ale evreului faţă de *Tora*: «Binecuvântat fii tu, Doamne Dumnezeul meu, Regele universului, care ne-ai sfinţit prin preceptele tale şi care ne-ai poruncit să ne ocupăm de spusele *Torei.* Te rugăm deci, Doamne, Dumnezeul nostru, să aşezi spusele *Torei* pe buzele noastre şi pe cele ale poporului tău, casa lui Israel, astfel încât noi, urmaşii noştri şi urmaşii poporului tău, casa lui Israel, să putem cunoaşte cu toţii numele tău şi să ne ocupăm cu *Tora* ta. Fii binecuvântat, Doamne, care dai *Tora* ta!» *(Ber.,* 11 b).

Un principiu conducător pentru activitate era următorul: «Cel care îndeplineşte (poruncile) din iubire este mai mare decât cel care le îndeplineşte de frică»

(Soţ., 31 a). O manifestare a acestei iubiri pentru *Tora* se află în «bariera» ridicată în jurul ei pentru a o proteja contra oricărei încălcări. În consecinţă, se recomandă evreului să nu se conformeze unui precept religios doar pentru a fi în regulă cu legea, ci să facă ceva mai mult decât strictul necesar, ca să fie absolut sigur că şi-a îndeplinit datoria. «Cu ce poate fi comparată această chestiune? Cu starea unui om propus să păzească un loc împrejmuit. Dacă îl supraveghează din afară, el protejează totul; dacă îl supraveghează dinăuntru, ceea ce se află în faţa lui este protejat, însă nu şi ceea ce se află îndărătul lui» *(leb.,* 21 a). Se dă ca exemplu regula care prescrie «să se adauge la ceea ce este sfânt luând din ceea ce nu este sfânt» *(R.h.,* 9 a). Aceasta se aplică zilelor sfinte din calendar. De pildă, evreul va opri munca înaintea momentului precis când începe un Şabat sau altă sărbătoare, ca să nu afecteze din greşeală sfinţenia zilei solemne.

Această dorinţă de a apăra datoriile religioase se manifestă şi în alt fel. «Înţelepţii ridicau o „barieră" în faţa spuselor lor, în aşa fel încât nimeni să nu poată veni de pe ogor, seara, şi să spună: „Mă voi duce acasă, să mănânc şi să beau ceva, apoi să-mi fac rugăciunile". Dacă îl apucă somnul, va dormi toată noaptea. Mai degrabă, omul care se întoarce de pe ogor, seara, să intre într-o sinagogă; dacă este obişnuit cu citirea Scripturii, s-o citească; dacă este iniţiat în studierea elementelor mai savante ale doctrinei, să studieze. Apoi să-şi spună rugăciunile. După aceea va putea să ia masa şi să rostească mulţumirile. Acela care încalcă spusele înţelepţilor referitoare la acest subiect merită să moară» *(Ber.,* 4 b).

O regulă care provine şi ea din devotamentul pentru *Tora* este *hidur mitva* (înfrumuseţarea poruncii), adică adausurile care i se aduc, depăşind ceea ce pretinde litera strictă a legii, pentru a îndeplini porunca în felul cel mai bun pe care oricine l-ar putea aproba. Această regulă se bazează pe versetul din *Ieşirea,* 15, 2: «El este Dumnezeul meu, îl voi înfrumuseţa (îl voi preamări)». Versetul a fost

amplificat astfel: «înfrumuseţează-te pe tine cu preceptele *Torei.* Construieşte în faţa Domnului un cort minunat *(Levit.,* 23, 42), înalţă o superbă ramură de palmier *(Ibidem,* 40) un corn minunat de berbec (trompetă) *(Ibidem,* 24), poartă un ciucure frumos *(Numeri,* 15, 38), înzestrează-te cu un măreţ sul al legii, scris în cinstea lui cu cerneala cea mai frumoasă, cu pana cea mai bună, de către scribul cel mai priceput, sul înfăşurat în mătăsurile cele mai fine» *(Şab.,* 133 b). Deci ordonanţele iudaismului nu trebuie respectate doar din simplă obligaţie sau în chip neglijent, ci într-un spirit de entuziasm şi de iubire. Pe de altă parte, se recunoştea că această dorinţă de a-L onora pe Dumnezeu putea devia şi produce excese supărătoare. Putea chiar să-l sărăcească pe cel care i se dedica cu încăpăţânare. Astfel s-a hotărât următoarea regulă: *Hidur mitva* nu trebuie să depăşească o treime din valoarea sa» *(Bk.,* 9 b). Cu alte cuvinte, pentru a «înfrumuseţa porunca» nu trebuie depăşit mai mult de o treime din cheltuielile la care te obligă legea.

Deci acesta era spiritul în care se cereau respectate prescripţiile *Torei*. În locul unei servituţi apăsătoare, era o slujire voioasă a lui Dumnezeu, ducând la o sfinţire a existenţei individuale. În fapt, întreaga *Tora* avea drept scop să purifice şi să înalţe viaţa omenească. Afirmaţia: «cuvântul Domnului este încercat»[166] *(Ps.,* 18, 30) servea drept temelie învăţământului următor: «poruncile au fost date numai pentru o curăţa fiinţele omeneşti. De pildă, ce importanţă are pentru Sfântul Unic dacă un animal are ceafa ruptă pe la spate sau pe dinainte?[167]. Dar poruncile pe care le-a dat au drept obiect purificarea fiinţelor omeneşti» *(Geneza* 2? 44, 1).

Un şir întreg de porunci era menit să reamintească omniprezenţa divină şi să ţină tot timpul spiritul îndreptat spre voinţa lui Dumnezeu. Principalele porunci dintre acestea erau: *mezuza* fixată pe uşorul (buiandrugul) uşii, ciucurele veşmântului şi filacterele purtate pe braţ şi pe

166 Cuvântul ebraic respectiv semnifică: «şlefuit», «epurat»

167 Când este sugrumat pentru a fi consumat; a se vedea *îndatoririle faţă de animale.*

frunte. La acestea se referă următoarele: «Iubit este Israel, deoarece Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) l-a înconjurat cu precepte. Israeliţii au filactere pe inimă şi pe braţ, ciucure la veşminte, şi *mezuza* la uşile lor; cu referire la ele, David a zis: „De şapte ori pe zi te voi lăuda pentru preceptele tale juste" *(Ps.,* 119, 164)» *(Men.,* 43 b).

Să examinăm pe rând, pe scurt, aceste trei cutume.

Mezuza îndeplineşte literalmente comandamentul care zice: «le vei scrie pe stâlpii *(mezuza)* casei tale şi pe uşile tale» *(Deuteronom,* 6, 9). Sub forma sa tradiţională, *mezuza* constă dintr-o bucată de pergament purtând înscrise două texte *(Deuteronom,* 6, 4 – 8 şi 11, 13 – 21) pusă într-un cadru închis şi fixată pe uşorul din dreapta (la intrare) al uşii. La exterior se vede cuvântul *Şadai* (Atotputernicul). Aşa cum am văzut, la început scopul era să reamintească mereu evreului că, chiar şi în interiorul casei sale, el trăieşte sub ochii Domnului care vede toate lucrurile şi că depinde de îndurarea Sa[168]. De aceea se spune: «Cel care are filactere la cap şi la braţ, ciucure la veşmânt şi *mezuza* la uşa sa este presupus că nu comite niciun păcat» *(Men.,* 43 b).

Totuşi, în credinţa populară, *mezuza* a devenit o amuletă, asigurând fiecăruia o protecţie divină. Două istorioare dovedesc clar acest lucru: «Regele Artabam (al Părţilor) i-a trimis rabinului lehuda cel sfânt o perlă foarte scumpă, cerându-i în schimb ceva având aceeaşi valoare. lehuda îi trimise o *mezuza.* Regele îi spuse: „Ţi-am dat o comoară nepreţuită şi tu mi-ai trimis un fleac.

— Obiectul tău preţios, îi răspunse rabinul, şi al meu sunt foarte neasemănătoare. Numai că tu mi-ai trimis un obiect pe care eu vă trebui să-l păzesc, iar eu ţi-am trimis ceva care te va păzi pe tine, chiar şi în timpul cât dormi" (p. *Prea.,* 15 d).

Cealaltă istorioară îl priveşte pe Onkelos (Akylas),

---

168 Iată explicaţia pe care a dat-o Josephus: «Ei au şi obligaţia să scrie pe uşile lor binecuvântările principale pe care le-au primit de la Dumnezeu şi să le pună la vedere pe braţele lor. De asemenea, să poarte înscrise pe frunte şi pe braţ ceva care să proclame puterea lui Dumnezeu şi bunăvoinţa Lui faţă de ei, astfel încât ea să apară cu strălucire în jurul lor» *(Anticii.,* 4, 8, 13).

membru al familiei romane domnitoare, care s-a convertit la iudaism. Aflând despre aceasta, împăratul a trimis în repetate rânduri trupe ca să-l aresteze. Dar el le-a câştigat şi pe ele la credinţa sa cea nouă. În cele din urmă împăratul a interzis trupelor sale să mai poarte discuţii cu el şi astfel a putut fi arestat. Istorioara continuă astfel: «Ieşind din casă, el privi *mezuza* fixată pe uşor, puse mâna pe ea şi zise: Vă voi explica ce este asta. Un rege omenesc obişnuieşte, când se află acasă la el, să se facă păzit de către servitori puşi în afara casei. Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) nu procedează în acest fel. Servitorii săi sunt în casă şi el îi păzeşte din afară, precum s-a spus: „Domnul va veghea asupra ieşirii şi a intrării tale, de acum şi pentru totdeauna" *(Ps.,* 121, 8)» *(A.z.,* lila).

La fel stau lucrurile cu filacterele şi cu ciucurele. Filacterele constau din mici cutii, cărora le sunt ataşate curele sau benzi şi în care este inserat, în fiecare, un fragment pe care sunt înscrise patru texte biblice: *Ieşirea,* 13, 1 – 10, 11 – 16; *Deuteronom,* 6, 4 – 9; 11, 13 – 31. Este metoda tradiţională de îndeplinire a legii: «Să le legi (poruncile) ca un semn de aducere aminte la mâini şi să-ţi fie ca nişte fruntarii între ochi» *(Deuteronom,* 1, 8). Scopul era să se facă din preceptele *Torei* o forţă care să controleze şi să călăuzească viaţa, în aşa fel încât idealul evreiesc să poată modela, ca să spunem aşa, gândurile omului şi, totodată, să-i conducă actele. Aceasta se poate vedea din ceea ce se povesteşte despre un înţelept talmudic numit Raba. «Abai era aşezat în prezenţa lui Raba şi se declara foarte fericit. Raba îi zise: „Stă scris: Veseleşte-te tremurând" *(Ps.,* 2, 11). Abai răspunse: „Mi-am pus filacterele"» *(Ber.,* 30 b). În acest fel el dădea de înţeles că, purtându-le toată ziua, ele ar avea o influenţă salutară, împiedicându-l să depăşească limitele corecte. În popor, filacterele erau socotite ca având o vrajă contra suferinţelor şi se repeta în mod curent: «Acela care poartă filacterele îşi prelungeşte viaţa» *(Men.,* 49 e).

Iată versetul care dă sensul ciucurelui: «Pentru ca să fie privit şi să vă reamintească toate poruncile Domnului,

ca să le împliniţi» (*Numeri,* 15, 39). În legătură cu aceasta, Talmudul observă că «această ordonanţă echivalează cu toate preceptele, deoarece, văzând, îţi aminteşti şi, amintindu-ţi, acţionezi» (*Men.,* 43 b). Contextul citează exemplul unui om care a fost ferit să comită o faptă imorală de amintirea pe care i-a trezit-o ciucurele veşmântului său (*Ibidem,* 44 a). De aici s-a dedus următoarea afirmaţie: «Acela care respectă în mod deosebit această poruncă este demn să primească prezenţa *şehinei*» (*Ibidem,* 43 b). «Textul nu spune: „*le* veţi privi", ci „o[169] veţi privi" şi se afirmă astfel că acela care îndeplineşte legea ciucurelui este asimilat cu acela care a obţinut prezenţa *şehinei,* deoarece culoarea firului albastru seamănă cu cea a oceanului, care, la rândul său, este aceeaşi cu cea a firmamentului, care nu este alta decât cea a tronului slavei»[170] (*Sifre N.,* paragr. 115; 34 b). Aceasta înseamnă că folosirea inteligentă a ciucurelui păstrează curată viaţa omului şi îl aduce astfel în comuniune mai intimă cu Dumnezeu.

La fel ca şi în privinţa *mezuzei,* ritului religios al ciucurelui atârnat la veşmânt i-a fost atribuită o valoare superstiţioasă, ritul fiind socotit o forţă protectoare. A neglija purtarea ciucurelui, la fel ca şi a uita fixarea *mezuzei* la stâlpul uşii, va pricinui moartea copiilor delincventului (*Şab.,* 32 a). Invers, «cel care respectă scrupulos legea ciucurelui va fi demn să aibă în slujba sa 2 800 de servitori, căci stă scris: „În acea vreme, zice Domnul oştirilor, zece oameni din toate limbile naţiunilor vor apuca pe un evreu de poalele veşmântului său şi vor spune: Vom merge cu voi, căci am aflat că Dumnezeu este cu voi"»[171] (*Zohar,* 8, 23).

Poate că exemplul cel mai izbitor, care reliefează maniera potrivit căreia rabinii dezvoltau o poruncă biblică,

---

169 Sufixul poate însemna: «aceasta» sau «pe el». Ultimul sens este adaptat în scop omiletic.

170 A se vedea *Ezech.,* 1,25.

171 Iată cum se obţine numărul 2800: există 70 de naţiuni, 10 oameni din fiecare înseamnă 10 x 70 = 700. Acest număr primeşte cele patru colţuri ale veşmântului de care atârnă ciucurii, deci 700 x 4 = 2800.

este exemplul Sabatului. Biblia se mărgineşte să formuleze legea generală, care interzice în această zi orice fel de muncă. Faţă de această sobrietate, vedem un întreg tratat talmudic consacrat studierii a ceea ce constituie sau nu o violare a Sabatului. Acţiunile prohibite sunt repartizate în 39 de rubrici: a semăna, a ara, a recolta, a lega snopii, a vântura, a treiera, a măcina, a cerne, a frământa aluatul, a coace; a tunde, a albi, a dărăci, a vopsi, a ţese, a urzi, a face două fire, a le împleti, a separa două fire (ale unei funii), a înnoda, a deznoda, a coase etc., a vâna cerbul, a-l ucide, a-l jupui, a săra (carnea), a prepara pielea, a răzui (părul), a îmbucătăţi animalul; a scrie două litere ale alfabetului sau a şterge două litere scrise; a clădi sau a dărâma; a aprinde sau a stinge focul; a ciocăni; a duce un obiect dintr-un loc în altul ş.a.m.d. (*Şab.,* 1, 2).

Fiecare dintre termenii acestei enumerări ridica diferite probleme pentru a elucida definirea lor, ceea ce deschidea discuţii fără sfârşit, pentru a determina dacă cutare caz particular intra sau nu în categoria luată în considerare. Să luăm un singur exemplu. Ultima rubrică dă loc la două serii de investigaţii. În primul rând, cum să defineşti un transport care să fie o violare a Şabatului? Este obiectul primului capitol al tratatului *Sabat.* Prima clauză a *Mişnei* este formulată astfel: «Există două acţiuni pentru transportarea unor obiecte (dintr-un loc în altul) şi aceste două devin patru dacă se petrec în interiorul localului şi patru dacă se petrec în exterior. Cum aceasta? De exemplu, cerşetorul stă afară şi portarul înăuntru. Cerşetorul întinde mâna în interior şi pune ceva în mâna portarului sau ia ceva pe care îl duce afară. În acest caz, cerşetorul este vinovat (de o infracţiune la legea şabatică), iar portarul este nevinovat. Dacă portarul este cel care întinde mâna şi pune ceva în mâna cerşetorului sau ia ceva pe care îl duce în casă, el este vinovatul şi cerşetorul este nevinovat». În discuţii intră apoi celelalte cazuri posibile, ceea ce ne arată câte complicaţii putea îmbrăca chestiunea în felul în care o tratau rabinii, mai ales că trebuia determinat şi ce constituia sarcina pe care nu aveai voie s-

o transporţi în zi de Sabat, ceea ce ridica nenumărate probleme şi tot atâtea complicaţii ale discuţiei.

Am prezentat aici câteva aspecte din legislaţia talmudică privitoare la Şabat. S-ar părea că ele justifică critica, formulată adesea, potrivit căreia cazuistica rabinică a făcut din ziua sfântă un adevărat coşmar pentru evrei, lipsind-o de orice bucurie şi spiritualitate. Nimic mai greşit. În realitate, poporul supus acestor legi, cu toată stricteţea lor, nu numai că nu le resimte ca o povară zdrobitoare, dar proclamă cu bucurie lumina, frumuseţea şi sfinţenia zilei de Şabat:

Într-o rugăciune compusă de un rabin pentru a fi recitită în ajun de Şabat, se aduc mulţumiri Domnului pentru că, în marea sa iubire pentru poporul lui Israel, i-a dat această a şaptea zi, «mare şi sfântă, această zi de iubire» *(Tosifta Ber.,* 3, 4). Sentimentul general era că ziua de Şabat este un har şi o bucurie minunată. Textul biblic: «pentru ca să ştiţi că eu sunt Domnul care vă sfinţeşte» era comentat astfel: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) i-a zis lui Moise: Am în tezaurul meu un dar preţios, numit Şabat, şi vreau să i-l dau lui Israel; du-te şi spune-i aceasta» *(Şab.,* 10 b).

Respectarea Şabatului nu comportă nici cea mai măruntă austeritate. Manifestările publice ale doliului, care durau o săptămână după înmormântarea celui decedat, trebuiau să fie suspendate în ziua de Şabat. Un text de predilecţie era versetul 58, 13 din *Isaia:* «Numeşte Şabatul desfătarea ta». Referindu-se la acest text, se recomandă să se ţină aprinsă în casă o lampă *(Şab.,* 25 b), să fie purtate în această zi cele mai bune veşminte *(Ibidem,* 113 a) şi să se ia trei mese copioase (*Ibidem,* 117 b). A face cu mână largă cheltuieli pentru cinstirea Şabatului era socotit ca o acţiune demnă de laudă şi se spunea că «cine împrumută Şabatului este răsplătit bine» *(Ibidem,* 119 a). Se povestea istoria unui rabin aflat în vizită la un coleg şi căruia i s-a prezentat la masă un asortiment copios de hrană rece. «Ştiai că voi veni de te-ai aprovizionat atât de bine? – îşi întrebă el gazda.

— Te preţuiesc oare mai mult decât Şabatul?» a fost răspunsul pe care l-a primit» *(Ibidem).* Acest obicei de a cinsti Şabatul a fost prilej de aplicare a versetului din Cântarea Cântărilor care zice: «Eu sunt neagră, dar frumoasă» *(Cant.,* 1, 6). «Eu (Israel) sunt negru în zilele săptămânii, dar frumos în zi de Şabat» *(Midraş ad loc.).*

Câtă pietate plină de iubire manifestă cei doi rabini despre care se povesteau următoarele: «Rabi Hanina obişnuia să se îmbrace cu hainele cele mai frumoase vineri, pe la apusul soarelui, şi să exclame: „Haideţi în întâmpinarea reginei Şabat!". Acelaşi lucru îl făcea rabi fanai în ajun de Şabat, proclamând: „Intră, logodnico; fă-ţi intrarea"» *(Sab.,* 119 a).

Şabatul era destinat să sfinţească viaţa. «Căci el este sfânt pentru voi» *(Ieşirea,* 31, 14), ceea ce ne învaţă că el creşte sfinţenia în Israel *(Meh. ad loc.,* 104). Se credea de obicei că această zi sfântă îl înzestra pe acela care o cinstea cu un suflet «suplimentar»[172].

Două variante ale aceleiaşi istorii arată ce savoare specială a dat Şabatul vieţii poporului. «Împăratul l-a întrebat pe rabi Iosua b. Hanania: „Cum se explică faptul că alimentele au un miros atât de plăcut în ziua de Şabat?". El i-a răspuns: „Avem o mirodenie, numită Şabat, pe care o punem în mâncăruri şi care le dă această aromă". împăratul ceru să i se înfăţişeze o probă din această mirodenie. Dar i s-a spus: „Ea nu are virtuţi decât pentru cel care respectă Şabatul"» (*Şab.,* 119 a). «Rabi lehuda conversa cu Antoninus într-o zi de Şabat, în care toate mâncărurile sunt servite reci[173]. El mânca şi îi plăcură. O altă conversaţie a avut loc într-o zi a săptămânii, în care mâncărurile au fost servite calde. Antoninus spuse: „Mi-a plăcut mai mult ceea ce am mâncat data trecută". „Pentru că acum mâncărurilor le lipseşte o anumită mirodenie", a răspuns gazda. „Oare tezaurul regelui nu are aşa ceva? Mirodeniile au nevoie de Şabat;

---

172 A se vedea subcapitolul *Credinţa şi rugăciunea* din cap. III.

173 în zilele de Şabat sunt interzise coacerea şi fierberea alimentelor.

aveţi Şabatul?”»[174] *(Geneza R”* 11, 4).

Dacă Şabatul este mărturia cea mai semnificativă a elaborării, amplificată de către Talmud, a unei dispoziţii legale din Biblie, trebuie să indicăm şi faptul că elemente importante din legislaţia scripturară au dispărut, atunci când împrejurările au făcut ca respectarea lor să nu mai fie posibilă. Templul şi ritualul său aveau un rol capital în viaţa poporului şi Talmudul închină expuneri lungi descrierii lor. Rabinii considerau că sacrificiile erau de instituire divină. Dar ce atitudine au luat atunci când templul n-a mai existat? Cel mai bun răspuns este dat de ceea ce se povesteşte despre rabinul lohanan b. Zakai şi despre discipolul său, rabi loşua. «Pe când ei părăseau Israelul, uitându-se la templul distrus, rabi Iosua strigă: „Vai nouă! Locul în care Israel obţinea ispăşirea păcatelor sale este acum o ruină!». Rabi lohanan îi zise: „Fiul meu, nu dispera. Ne-a rămas o ispăşire tot atât de eficace, şi anume practicarea facerii de bine”» *(A.R.N.,* 4). Este pomenit şi Dumnezeu proclamând: «Mai mult decât jertfele îmi place dreptatea îndeplinită de voi» (p. *Ber.,* 4 b). O altă afirmaţie, socotită că i-a făcut-o lui David, era aceasta: «Preţuiesc mai mult o zi petrecută ocupându-te de *Tora* decât o mie de arderi de tot oferite pe altarul meu de către Solomon, fiul tău» *(Şab.,* 30 a).

Cel mai bun lucru realizat de Talmud pentru poporul evreu a fost faptul că l-a făcut să simtă că sfârşitul templului nu antrena şi sfârşitul religiei. Oricât de aspră a fost soarta, a rămas deschisă calea apropierii de Dumnezeu. În afară de milostenie, de dreptate şi de studierea *Torei,* rugăciunile erau declarate «mai presus decât sacrificiile» *(Ber.,* 32 b). Pornind de la spusele unui profet: «în locul taurilor noi oferim lauda buzelor noastre» *(Osea,* 14, 2), a fost formulată următoarea doctrină: «Cu ce pot fi înlocuiţi boii pe care îi jertfeam? Cu rugăciunea pe care ţi-o înfăţişăm» *(Pesikta,* 105 b).

N-am izbutit decât să schiţăm teoria rabinică asupra *Torei.* Pentru a trata acest subiect în toată amploarea sa,

174 Pentru ambele istorii, cuvintele *mirodenii* şi *Şabat* au aceleaşi consoane

ar fi necesar un volum întreg[175]. Interpretarea rabinică a *Torei* a permis iudaismului să supravieţuiască dispariţiei ritualului de la altarul său şi distrugerii Statului, în timp ce dispăreau din istorie şi adversarii saducei ai autorilor Talmudului. Menţinerea religiei lui Israel a fost scopul pe care îl urmăreau rabinii; ei salutau realizarea acestui scop ca o demonstrare a adevărului învăţămintelor lor.

Capitolul V

Viaţa de familie

I. Femeia

La baza vieţii sociale a iudaismului se află familia. Talmudul veghează constant să-i menţină puritatea şi să-i asigure stabilitatea. Recunoscând locul de cea mai mare importanţă pe care îl ocupă femeia în viaţa familiei, Talmudul îi atribuie un rang dintre cele mai onorabile. Mai ales dacă ţinem seama de soarta femeii la popoarele din acea epocă, demnitatea pe care i-o conferă Talmudul capătă un relief care nu suportă nicio comparaţie. El n-o consideră sub niciun raport inferioară bărbatului. Dacă sfera sa de activitate diferă de cea care revine celuilalt sex, însemnătatea ei nu este deloc mai mică pentru bunul mers al comunităţii.

Adversarii iudaismului au dat o însemnătate mult prea mare dictonului următor: «Orice individ de sex masculin este obligat să rostească trei binecuvântări pe zi: pentru a-i mulţumi lui Dumnezeu că a făcut din el un israelit, că nu l-a făcut să se nască femeie, că n-a făcut din el un bădăran» *(Men.,* 43 b). Contextul arată limpede că rugăciunea vrea să-i mulţumească lui Dumnezeu pentru privilegiul legat de obligaţia de a îndeplini prescripţiile *Torei.* Sub acest aspect, răspunderea bărbatului o depăşea pe aceea a femeii, întrucât, dată fiind misiunea sa în viaţa domestică, femeia era scutită de un şir de îndatoriri religioase. Femeia este obiectul a trei porunci pozitive *(hala, hadiaka, nida).* Ea trebuia să oprească o bucată de

175 Autorul recomandă lucrarea lui R.T. Herford *Les Pharisiens,* în care acest subiect este expus pe larg. Merită menţionate şi consideraţiile rabinului Al. Safran, în lucrarea sa *Cabala (op. cit.),* p. 46-52. (Nota trad.)

aluat pentru a o da preoţilor *(hala),* trebuia să

1 în ritualul rugăciunilor, aceste binecuvântări au altă formă: «care n-a făcut din mine nici păgân, nici rob, nici femeie». Recunoştinţa pentru a nu fi creat un bădăran este explicată astfel: «un bădăran nu poate fi un om care se teme să păcătuiască» *(Avot,* 2, 6).

aprindă lumânările de Şabat *(hadiakd),* să vegheze asupra legilor de puritate ale familiei *(nida).* În general, halaha scuteşte femeia de poruncile pozitive punctuale: suflarea din *şofar,* şederea în *suka,* purtarea filacterelor şi a veşmintelor rituale *(talit, ţiţit)* etc. Există totuşi excepţii de la acest principiu, precum obligaţia de a asista la aprinderea candelabrului de Hanuka şi la citirea cărţii Ester la Purim. Regula generală ar fi deci următoarea: «Femeile sunt scutite de obligaţiile care sunt formulate cu termenul „trebuie”[176] şi a căror executare se cere a avea loc într-un anumit moment al zilei» *(Kid.,* 1, 7). În afara excepţiilor menţionate mai sus, Talmudul nu stabileşte nicio distincţie în tot ce are legătură cu responsabilitatea religioasă.

Principiul general era dedus din următorul text: «Iată legile pe care le vei înfăţişa lor» *(Ieşirea,* 21, 1). «Scriptura îi aşază pe bărbaţi şi pe femei pe acelaşi plan faţă de toate legile *Torei» (B. k.,* 15 a) [177].

Este considerată meritorie femeia care îşi foloseşte influenţa pentru a-şi încuraja soţul şi fiii în dobândirea unei cunoaşteri aprofundate a *Torei,* lucru de care ea însăşi este scutită din pricina multiplelor ocupaţii care îi umplu viaţa. «Cum îşi dobândesc femeile un merit? Trimiţându-şi copiii să studieze *Tora* la sinagogă şi soţul să se instruiască în şcolile rabinilor» *(Ber.,* 17 a).

---

176 Dar nu sunt scutite de interdicţiile formulate prin: «Nu trebuie».

177 Se cuvine totuşi să menţionăm aici, din respect pentru adevăr, că, la o analiză imparţială, poziţia femeii în cadrul familiei patriarhale din epoca talmudică era aceea pe care unii cercetători au denumit-o «de inferioritate rituală» şi că această poziţie a avut un rol în menţinerea unei atitudini ambivalente faţă de femeie în rândurile rabinilor talmudici, înţelegând prin aceasta pendularea între o atitudine de depreciere manifestată de unii rabini şi o atitudine binevoitoare şi chiar de admiraţie pe care au exprimat-o alţi rabini, aşa cum se va vedea mai departe (după *Dictionnaire Encyclopédique du judaïsme,* Ed. Cerf/Lafont, 1996, p. 363-364). (Nota trad.)

Citatul următor subliniază cu tărie cât de hotărâtoare poate fi acţiunea pe care o exercită o femeie asupra existenţei soţului său: «Se relatează că un israelit evlavios se însurase cu o femeie, cucernică şi ea. Deoarece n-au avut copii, au divorţat. Bărbatul s-a recăsătorit cu o femeie rea; ea l-a stricat şi pe el. Femeia divorţată s-a recăsătorit şi ea. Soţul pe care l-a luat era un om rău, dar ea l-a adus pe drumul cel drept. Deci, totul depinde de femeie» (*Geneza* R –, 17, 7).

O altă istorioară, în întregime spre cinstea femeilor, are următorul cuprins: «Un împărat îi spunea lui rabi Gămăliei: „Dumnezeul vostru este un hoţ, deoarece stă scris: „Dumnezeul cel Veşnic făcu să pogoare un somn adânc asupra lui Adam; el a adormit şi Dumnezeu i-a luat una dintre coastele lui»" (*Geneza,* 2, 21). Atunci fiica rabinului se adresă tatălui său: „Dă-mi voie să răspund eu". Apoi ea i se adresă împăratului cu următoarele cuvinte: „Vă rog să-mi puneţi la dispoziţie un poliţist, am o plângere.

— Care-i problema?

— Nişte hoţi au intrat la noi în timpul nopţii şi au furat o testea de argint, lăsând în locul ei una de aur.

— Mi-aş dori şi eu vizita unui asemenea pungaş! strigă împăratul. Atunci fiica rabinului continuă: Aşadar, a fost un lucru minunat pentru primul om că i s-a luat o coastă şi a primit în schimb o femeie!"» (*Sanh.,* 39 a).

De ce a fost aleasă o coastă pentru crearea femeii? Iată ce se răspundea: «Dumnezeu s-a întrebat din ce parte a (corpului) bărbatului să facă femeia. Nu voi alege capul, zise El, pentru ca ea să nu ridice mândră propriul ei cap; nici ochiul, pentru ca să nu fie prea curioasă; nici urechea, pentru ca ea să nu se ducă să asculte pe la uşi; nici gura, ca ea să nu fie prea vorbăreaţă; nici inima, pentru ca ea să nu fie prea geloasă; nici piciorul, pentru ca ea să nu plece mereu de acasă. O voi scoate dintr-o parte a corpului care rămâne ascunsă, pentru ca ea să fie modestă» (*Geneza R.,* 18, 2).

După câte se pare, idealul divin nu va fi realizat, căci

nu sunt puţini rabini care atribuie femeii tocmai greşelile pe care Creatorul ar fi vrut să le evite. «Femeilor li se impută patru trăsături: sunt lacome, ascultă pe la uşi, sunt leneşe şi geloase. În plus, sunt vorbăreţe şi certăreţe» (*Ibidem,* 45, 6). În ce priveşte înclinarea lor spre flecăreală, se declara cam nepoliticos: «Zece măsuri de vorbe au coborât pe lume; femeile au luat nouă dintre ele, iar bărbaţii numai una» (*Kid.,* 49 b). Cât despre lenea femeiască, ea a devenit proverb: «Când ea doarme, îi cade din mână panerul». În schimb, s-a spus: «Femeia nu s-a obişnuit să rămână acasă trândăvind» (*p. Ket.,* 30 a).

În ce priveşte capacitatea intelectuală a femeii, nu se constată o unanimitate a părerilor. Uneori se declară că «femeile au spiritul luminos» (*Şab.,* 33 b); alteori, dimpotrivă, se contestă această trăsătură: «Femeia rămâne acasă, în timp ce bărbatul circulă în public şi dobândeşte inteligenţă prin discuţii cu alţi bărbaţi» (*Geneza R.,* 11, 1). Spre deosebire de această judecată, iată o alta formală: «Dumnezeu a dăruit mai multă inteligenţă femeii decât bărbatului». Şi proverbe populare arată că femeia are spiritul judicios şi, chiar dacă nu lasă să se întrevadă aceasta, ea urmăreşte cu tenacitate realizarea proiectelor sale. Iată două zicale de acest gen: «Femeia este mereu ocupată să unelteasscă, chiar şi atunci când vorbeşte». «O gâscă umblă cu gâtul îndoit, dar nimic nu scapă ochilor ei» (*Meg.,* 14 b). De asemenea, se recunoaşte că ea are inima simţitoare: «Femeile arată compătimire» (*Ibidem*).

Sunt scoase în evidenţă şi dragostea femeii pentru podoabe, precum şi interesul pe care ea îl are pentru înfăţişarea persoanei sale. «Lucrurile pe care femeia le doreşte nu sunt decât podoabe» (*Kit.,* 65 c). «Toate gândurile femeii sunt pentru frumuseţea ei. Dacă un bărbat vrea să facă plăcere femeii sale, să-i dea veşminte din în de calitatea cea mai bună» (*Ibidem,* 59 b). Iată mai multe amănunte: «Podoabele femeilor sunt următoarele: roşu în jurul ochilor, părul împletit în bucle, fard pentru obraji. Femeii lui rabi Hisda îi făcea plăcere să

împodobească faţa nurorii sale. Odată, rabi Huna ben Hinena se afla la rabi Hisda. (Văzând ce face soţia acestuia) el spuse: „Acest lucru este îngăduit doar unei tinere, nu unei femei în vârstă!

— Dimpotrivă, strigă confratele său, lucrul acesta e permis şi mamei tale şi bunicii tale, chiar dacă este cu un picior în groapă, căci, după cum zice proverbul: O femeie de 60 de ani, la fel ca şi o fetiţă de 6 ani, aleargă atunci când aude sunet de tamburină”» (A/. A., 9 b).

Toţi înţelepţii sunt însă de acord să reproşeze femeilor o trăsătură hotărât caracteristică, anume predilecţia lor pentru ocultism şi pentru magie. Talmudul revine adesea asupra acestui fapt. «Femeile sunt lăsate pradă vrăjitoriei» (*Iama,* 83 b). «Cu cât sunt mai multe femei, cu atât mişună mai multe vrăji» (*Avot,* 2, 8). «Majoritatea femeilor înclină spre vrăjitorie» (*Sanh.,* 61 a).

De aceea prescripţia din Biblie: «Să nu laşi să trăiască o vrăjitoare» (*Ieşirea,* 22, 11) a fost scrisă la feminin.

II. Căsătoria. Divorţul

A se căsători şi a întemeia o familie era o prescripţie religioasă, prima din toate poruncile pe care Dumnezeu i-a adresat-o omului (*Facerea,* 1, 28). Talmudul insistă asupra acestui lucru: «Cel care nu se căsătoreşte trăieşte fără bucurii, fără binecuvântare, fără bine» (*Ieb.,* 62 b). «Un celibatar nu este un om în sensul deplin al cuvântului, căci stă scris: „El i-a creat bărbat şi femeie, i-a binecuvântat şi i-a numit cu numele de om” (*Facerea,* 5, 2)» (*Ibidem,* 63 a). A avea o femeie înseamnă a avea o casă; de aici zicala: «Casa unui bărbat este femeia sa» (*Iama,* 1, 1), iar rabi Iose zicea: n-am strigat-o niciodată pe femeia mea altfel decât «Casa mea» (*Şab.,* 118 b).

Este recomandată căsătoria timpurie. Pentru un bărbat este preconizată vârsta de 18 ani (*Avot,* 5, 24). «Căsătoriţi-vă fiul câtă vreme mâinile voastre mai sunt pe grumazul lui[178], de la 16 la 22 de ani sau, după altă opinie, de la 18 la 24 de ani» (*Kid.,* 30 a). Stă scris că «Sfântul

178 Deci cât timp mai este sub supravegherea voastră.

Unic (binecuvântat fie El!) veghează ca un bărbat să se căsătorească cel mai târziu până la 20 de ani şi îl blestemă dacă n-a făcut-o până la acea dată» *(Ibidem,* 29 b). Dar se insistă ca bărbaţii să nu se căsătorească nechibzuit dacă situaţia pe care o au nu le permite să întreţină o soţie. Talmudul deduce din *Deuteronom* (20, 5 – 7) următoarea îndrumare: *«Tora* ne învaţă drumul corect pe care trebuie să mergem: un bărbat trebuie, în primul rând, să clădească o casă, apoi să sădească o vie, şi după aceea să se însoare» *(Soţ.,* 44 a). Atât de importantă este căsnicia, încât «pentru ca să te căsătoreşti îţi este îngăduit să vinzi chiar şi un sul al *Torei*; mai este un singur alt caz pentru o asemenea îngăduinţă: nevoia de a-ţi procura mijloacele pentru a-ţi continua studiile». Este aspru condamnată căsătoria pentru bani: «Oricine se însoară cu o femeie pentru averea ei va avea copii care îl vor face de ruşine» *(Ibidem,* 70 a). Dacă nu există iubire conjugală, x aceasta va avea urmări în caracterul copiilor.

Tatăl are datoria capitală să dea devreme un soţ fiicei sale. Versetul: «Să nu-ţi. necinsteşti fiica împingând-o spre prostituţie» (*Levit.,* 19, 29) era aplicat tatălui «care întârzie să-şi mărite fiica ajunsă la vârsta cuvenită» *(Sanh.,* 76 a). Legal, această vârstă era atinsă la 12 ani şi jumătate, deşi minoratul fiicei luase sfârşit la a douăsprezecea ei aniversare[179]. După o lege talmudică, este interzis unui om să-şi căsătorească fiica atâta timp cât ea este minoră, până ce ea a crescut şi a spus: «Vreau să mă căsătoresc cu cutare» *(Kid.,* 41 a). Dacă tatăl o căsătorea totuşi mai devreme, ea avea dreptul să rezilieze căsătoria când ajungea la vârsta de 12 ani; iar anularea avea loc fără divorţ.

Domnea convingerea potrivit căreia căsătoriile nu numai că y se fac în cer, dar sunt hotărâte încă înainte de naştere. «Cu 40 de zile înainte de crearea unui copil, o voce din ceruri *(bat Kol)* enunţă că el se va căsători cu fiica cutăruia» *(Soţ.,* 2 a). Pe această credinţă se bazează o istorie clasică. Iat-o: «O doamnă romană l-a întrebat pe un

179 Majoratul masculin era fixat la 13 ani

rabin: în câte zile a creat universul Sfântul Unic (binecuvântat fie El!). – în şase zile.

— De atunci şi până acum ce mai face el?

— Organizează căsătoriile.

— Zău, cu asta se ocupă? Şi eu pot face aşa ceva. Am o mulţime de sclavi de ambele sexe; îi voi împerechea într-un răstimp mult mai scurt.

— Acest lucru care vi se pare atât de simplu, zise rabinul, este pentru Dumnezeu la fel de greu cât şi despărţirea apelor Mării Roşii. După asta, îşi luară rămas bun. Ce a făcut doamna romană? A chemat o mie de sclavi din fiecare sex, i-a aliniat şi a poruncit ca fiecare sclav să se însoare cu sclava pe care ea o indică. În răstimpul unei – singure nopţi, ea a reglementat această mie de căsătorii. A doua zi, perechile apărură în faţa stăpânei lor. Starea lor era jalnică.

Unul avea o rană la frunte, altul avea un ochi spart, un al treilea avea un picior rupt. O femeie zicea: Nu-l vreau. Un bărbat spunea despre „soţia" lui: N-o vreau. Atunci doamna trimise după rabin şi îi spuse: Ceea ce mi-ai zis este perfect adevărat. Nu există o zeitate asemănătoare Dumnezeului tău, *Tora* ta este adevărată» (*Geneza R.,* 68, 4).

Sfaturile înţelepte pe care Talmudul le dă cu privire la alegerea unei soţii arată că, în practică, această alegere era liberă. De exemplu, el condamnă cu tărie diferenţa excesivă de vârstă. Textul din *Levitic* pe care l-am citat mai sus era aplicat şi unui tată «care-şi dă fiica de soţie unui bătrân» (*Sanh.,* 76 a). Se mai spune: «Acela care îşi măritǎ fiica cu un om în vârstă sau care ia pentru tânărul său fiu o bătrână cade sub incidenţa următorului verset: „Dumnezeu nu va ierta să adaugi beţiei setea" (*Deuteronom,* 29, 19 s.)» (*Ibidem,* 76 b).

Se ştie că, atunci când un bărbat murea fără a lăsa pe urma sa copii, văduva lui era obligată să se căsătorească cu fratele celui decedat; în legătură cu aceasta, Scriptura declară că «bătrânii din oraşul sau îl vor chema (pe cumnatul văduvei) şi îi vor vorbi».

(*Deuteronom,* 25, 8). Talmudul comentează: «Aceasta arată că bătrânii îi dădeau un sfat folositor: Dacă el era tânăr şi femeia în vârstă, sau viceversa, ei îi spuneau: Ar fi o nesăbuinţă să te căsătoreşti cu o femeie mult mai tânără (sau mai în vârstă) decât tine; însoară-te cu o femeie a cărei vârstă se potriveşte cu a ta şi nu adu discordia în casa ta» *(leb.,* 101 b).

Deci, când făceai o alegere, trebuia să iei precauţii înţelepte. «Chibzuieşte când îţi alegi o nevastă», sfătuieşte Talmudul *(Ibidem,* 63 a). Spre deosebire de cutuma care era respectată în ţările din Orient, legea rabinică stipulează că «este interzis unui bărbat să se căsătorească cu o femeie fără s-o fi văzut mai înainte, ca nu cumva să descopere după aceea la ea un beteşug şi să nu-i fie silă de ea» *(Kid.,* 41 a). Nici principiul eugenie nu era neglijat, după cum se poate vedea din următorul sfat: «Un bărbat cu statură înaltă nu trebuie să se însoare cu o femeie înaltă, pentru ca ei să nu aibă copii costelivi, delicaţi; un bărbat scund nu trebuie să se însoare cu o femeie prea scundă, ca nu cumva copiii lor să rămână nişte pitici» *(Ber.,* 45 b). Altă recomandare: «Când alegi o femeie, coboară o treaptă» *(leb.,* 63 a), căci, dacă iei de nevastă o femeie cu un rang social mai înalt cu al tău, rişti să fii privit de sus de dânsa şi de ai ei.

Căsătoria avea drept scop educarea unei familii, iar idealul era iniţierea băieţilor în *Tora*. În aceste condiţii, credinţa în ereditate stârnea dorinţa vie de a lua în căsătorie fiica unui cărturar. «Un bărbat ar trebui să vândă tot ce posedă pentru a se putea însura cu fiica unui cărturar, deoarece dacă s-ar întâmpla să moară sau să fie izgonit din ţară, ar putea avea încredere că copiii săi vor fi bine instruiţi. Să nu se însoare cu fiica unui ignorant, căci dacă el moare sau este izgonit din ţară, copiii săi nu vor mai învăţa nimic. Un bărbat ar trebui să-şi vândă toate bunurile pentru a se căsători cu fiica unui învăţător sau pentru a-şi căsători propria fiică cu un cărturar. Este ca şi cum ai uni boabe de strugure cu alte boabe de strugure, ceea ce e bine şi plăcut. Dar să nu se însoare cu fiica unui

ignorant; ar fi ca şi cum ai uni boabe de strugure cu nişte boabe sălbatice, ceea ce este rău şi respingător» *(Pes.* 49 a).

Idealul conjugal promovat de către Talmud era dintre cele mai înalte. De obicei, el desemnează căsătoria prin cuvântul *Kiduşin,* «sfinţire». Îi dă acest nume pentru că «soţul sustrage femeia sa din lume, „ca şi cum ea ar fi dedicată sanctuarului» *(Kid.,* 2 b). Aceasta implică cea mai strictă puritate la ambii parteneri. «Imoralitatea în casă este ca un vierme pe o plantă» *(Soţ.,* 3 b). Este nenorocirea. şi-pierderea ambilor soţi. Un proverb zicea: «El printre fructele coapte, ea printre plantele în creştere». Asta vrea să spună că infidelitatea din partea soţului o provoacă pe aceea a femeii.

În termeni mai clari, se declară că «atunci când şi soţul şi soţia sunt merituoşi, *şehina* locuieşte împreună cu ei; în caz contrar, a arde focul» *(Ibidem,* 17 a). Această afirmaţie se bazează pe faptul că vorbele ebraice *ea* (soţ) şi *aşa* (femeie) formează o anagramă cu vorbele care semnifică: Dumnezeu *(Yah)* şi foc (ea).

Alte texte care preconizează o viaţă de familie onorabilă sunt: «Cel care îşi iubeşte soţia ca pe sine însuşi, o cinsteşte mai mult decât pe sine, îşi îndrumă fiii şi fiicele pe drumul cel drept, îi căsătoreşte devreme când au ajuns la vârsta potrivită; unui asemenea om i se aplică zicala: „Vei şti atunci că în cortul tău domneşte pacea" *(Iov,* 5, 24)» *(ieb.,* 62 b). «Cinsteşte-ţi soţia; făcând aşa, te vei îmbogăţi. Un bărbat trebuie să aibă totdeauna grijă de cinstea pe care o datorează soţiei sale; doar atunci se manifestă binecuvântarea în casa lui». *(B. m.,* 59 a). «Un bărbat trebuie să cheltuiască pentru alimentaţia lui personală mai puţin decât îi permit mijloacele, pentru îmbrăcăminte atât cât îi îngăduie mijloacele, şi mai mult decât mijloacele pe care le are pentru a-şi cinsti femeia şi copiii, deoarece aceştia depind de el, în vreme ce el însuşi depinde de Acela care a vorbit şi Universul a fost creat» *(Hui.,* 84 b).

Soţul şi soţia sunt îndemnaţi să se considere reciproc

ca tovarăşi de muncă. De aici, proverbul: «Dacă soţia îţi este mică de statură, apleacă-te şi vorbeşte-i în şoaptă» *(B. m.,* 59 a). Cu alte cuvinte: bărbatul să nu se creadă superior, să se sfătuiască cu femeia sa în legătură cu treburile sale. Este adevărat că în acelaşi text se găseşte şi indicaţia contrarie: «Cel care urmează sfaturile soţiei sale cade în ghehenă», dar această concluzie a fost dedusă din cazul extrem al regelui Ahab, care s-a potrivit – în dauna sa – sugestiilor lui Iezabel.

Îndeosebi la începuturile epocii talmudice, când mai exista încă templul, încheierea căsătoriilor nu avea loc fără a lăsa un oarecare spaţiu notei poetice. De exemplu, iată ce ni se povesteşte: «Israeliţii nu aveau altă zi mai fericită decât 15 *Av*[180] şi ziua ispăşirilor, când tinerii locuitori din Ierusalim ieşeau îmbrăcaţi cu haine albe împrumutate pentru această ocazie, ca să nu-i umilească pe aceia care n-ar fi avut o asemenea îmbrăcăminte proprie. Iar fetele din Ierusalim se duceau să danseze în vii, strigând: „Tineri, ridicaţi-vă privirile şi vedeţi pe cine vreţi să alegeţi ca soţie. Nu ţineţi seama de framuseţe, gândiţi-vă mai curând la familia fetei”» *(Taan.,* 4, 8).

De obicei, dragostea cea mare era pentru prima femeie. De aceea sunt aforismele: «Când prima femeie a unui bărbat moare înainte de el, este ca şi cum el ar fi văzut cu propriii săi ochi distrugerea templului. Când prima femeie a unui bărbat moare înainte de el, totul se întunecă în faţa ochilor săi» *(Sanh.,* 22 a). «Un bărbat care se căsătoreşte a doua oară îşi va reaminti totdeauna ce a fost şi ce a făcut prima sa soţie» *(Ber.,* 32 b).

Ca şi Biblia, Talmudul autoriza poligamia, dar nu sfătuia să fie practicată. În paginile sale se întâlnesc păreri variate în această problemă. «Un bărbat se poate căsători cu atâtea femei câte socoteşte că este bine să aibă» *(Ieb.,* 65 a), afirmă o autoritate rabinică. O alta declară că «nu

---

180 *Av* este a cincea lună a calendarului ebraic. Ziua de 15 *Av* este aniversarea tradiţională a reconcilierii care s-a făcut între tribul Beniamin şi celelalte triburi. A se vedea povestea din *Judecători, 21.*

pot fi mai multe decât patru»[181] *(Ibidem,* 44 a). Totuşi un al treilea rabin susţine următorul principiu: «Un bărbat este obligat să divorţeze de femeia sa dacă ea doreşte aceasta, atunci când el îşi mai ia o soţie» *(Ibidem,* 65 a). În ce îl priveşte pe marele preot, toţi înţelepţii erau de acord să admită că nu-i era îngăduit să aibă mai mult de o femeie *(Ioma,* 13 a). Dacă nu se poate contesta că poligamia era practicată de către mulţimea poporului, faptul nu este atestat pentru niciun rabin. O istorie arată chiar că un asemenea caz ar fi fost privit ca ceva abominabil. «Fiul lui rabi lehuda Prinţul consacrase studiului 12 ani, departe de soţia sa. Gând s-a reîntors, a constatat că ea devenise sterilă. Aflând despre aceasta, tatăl său zise: „Ce-i de făcut? Dacă o repudiază, lumea va spune că această soţie cucernică şi-a aşteptat zadarnic soţul vreme de mulţi ani. Dacă el îşi mai ia o femeie pe lângă prima, lumea va spune că el are femeia sa şi concubina sa!”. Şi atunci rabi lehuda a început să se roage pentru nora sa şi ea a fost vindecată de sterilitatea ei» *(Ket.,* 62 b).

Dar, în pofida tuturor precauţiilor luate, se întâmpla uneori ca un menaj să se găsească nepotrivit. În Talmud nu lipsesc opinii în această privinţă. «În Palestina, când un bărbat îşi lua o femeie, el obişnuia să-i pună întrebarea dacă aceasta este *mata* sau *moţe (leb.,* 63 b). Cheia acestei întrebări ciudate o aflăm în două texte biblice: «Acela care a găsit *(maţa)* o femeie a găsit fericirea» *(Prov.,* 18, 22). Şi: «Găsesc *(moţe)* că femeia este mai amară decât moartea» *(Eccies., 7, 26).* Că nu toate femeile au realizat perfecţiunea reiese limpede din observaţii precum acestea: «Printre cei care nu vor vedea niciodată ghehena[182] se plasează acela care are o femeie rea» *(Erub.,* 41 b). «Bărbatul condus de femeia sa face parte din aceia a căror existenţă nu este o viaţă» *(Beta,* 32 b). «Bărbatul condus de femeia sa face parte din aceia care pot striga tare, dar de care nimeni nu se teme».

Sub legislaţia talmudică, dacă un bărbat şi o femeie

181 Această teorie a fost adoptată de Mahomed. Vezi *Coran,* 4, 3

182 Pentru că au ispăşit păcatele lor pe lumea aceasta, prin mari suferinţe.

doreau să se despartă, dizolvarea căsătoriei lor nu ridica nicio problemă. «O femeie rea este ca o lepră pentru soţul său. Cum poate fi vindecată? S-o repudieze prin divorţ şi (astfel) va fi vindecat de lepra sa» *(leb.,* 68 b). Se declara chiar că «dacă un bărbat are o femeie rea, divorţul este pentru el o datorie religioasă» *(Ibidem).*

În primul secol al erei noastre, şcolile lui Şamai şi Hillel aveau vederi opuse în interpretarea textelor biblice *(Deuteronom,* 24, 1) care permit unui bărbat să-şi alunge femeia «dacă ea nu mai are trecere în faţa lui, deoarece a descoperit la ea ceva ruşinos». Cuvintele «ceva ruşinos» semnifică literal: «goliciunea (sau: slăbiciunea) unui lucru», ceea ce şcoala lui Şamai explica astfel: «Un bărbat n-are dreptul să-şi repudieze soţia decât dacă a descoperit că-i este necredincioasă»[183]. Cât despre şcoala lui Hillel, ea se oprea la interpretarea vorbelor «ceva ruşinos»[184] şi declara următoarele: dacă ea nu mai are trecere în faţa lui». R. Akiva deduce: «El o poate repudia chiar, dacă zăreşte o femeie mai frumoasă decât ea» *(Ghit.,* 9). Teoria cea mai largă, cea a discipolilor lui Hillel, a precumpănit şi a devenit lege.

Rabinii menţineau sistemul patriarhal al Bibliei, în virtutea căruia soţul exercita o autoritate absolută. Această regulă nu este discutată niciodată în Talmud. «O femeie poate fi repudiată, fie că ea consimte, fie că nu e de acord, dar un soţ nu poate fi repudiat decât cu consimţământul său» *(leb.,* 14, 1). Despărţirea consta într-o scrisoare de divorţ, numită *ghet,* înfăţişată femeii de către soţ, fie personal, fie prin intermediul unui trimis al său. De fapt, numai soţul era cel care lua iniţiativa divorţului, iar femeia nu-şi putea repudia soţul. Deci această procedură o afecta pe femeie. Acest fapt era recunoscut şi dădea loc la căutarea unor garanţii, pe care vom avea prilejul să le discutăm mai departe.

Legea talmudică declară că «o femeie care a comis

183 Această interpretare concordă cu regula din *Matei,* 19, 9.

184 Comentatorii interpretează acest pasaj în sens literal, deşi unii o iau ca o metaforă. Josephus menţioneacă punctul de vedere hillelit *(Antich.,* 4, 8,23).

un adulter va fi repudiată» *(Ket.,* 3, 5). Cu excepţia acestui caz, desfacerea căsătoriei nu era încurajată, deşi era admisă. Iată o spusă solemnă: «Dacă cineva îşi repudiază prima soţie, altarul însuşi varsă lacrimi asupra ei, după cum stă scris: „Iată încă ce mai faceţi: acoperiţi cu lacrimi altarul Domnului... pentru că Cel Veşnic a fost martor între tine şi femeia tinereţii tale, căreia acum nu-i eşti credincios”» *(Malahi,* 2, 13 s). Aceste cuvinte: «El (Dumnezeu) urăşte repudierea» erau comentate în acest fel de către un rabin: «Dacă tu o urăşti (pe femeia ta), fă-o să plece». Dar un alt rabin le explica altfel: «Urât este acela care îşi lasă nevasta». Cele două texte sunt împăcate admiţând că ultimul text se referă la prima soţie, iar primul text – la a doua soţie (*Ghit.,* 90 b).

O împrejurare putea preveni divorţuri pripite: anume faptul că această despărţire impunea să fie plătită *ketuba,* indemnizaţie conjugală daâorată legal femeii. Astfel, versetul care spune: «Domnul m-a dat pe nişte mâini cărora nu le pot sta împotrivă» *(Plângeri,* 1, 14) era aplicat «unui bărbat care are o femeie rea, căreia, dată fiind *ketuba* sa, el îi datorează o sumă mare» *(leb.,* 63 b). Dar dacă purtarea femeii era scandaloasă, soţul putea divorţa fără a plăti suma prevăzută în *ketuba.* «Iată în ce cazuri căsătoria este desfăcută fără ca femeia să primească ceea ce i se daâora în virtutea *ketubei*: dacă femeia a încălcat legea evreiască, de pilda circulând în public cu capul descoperit; [185] dacă a uneltit intrigi pe stradă; dacă a stat de vorbă cu primii veniţi; dacă a blestemat copiii soţului său, în prezenţa acestuia; dacă are o voce prea puternică, adică dacă vecinii pot auzi ce se petrece în casa ei» *(Ket., 1, 6).*

Întrucât căsătoria avea ca scop să crească copii, sterilitatea femeii împiedica realizarea scopului. De aceea s-a stipulat că «dacă un bărbat se însoară cu o femeie şi stă împreună cu ea zece ani fără ca ea să aducă pe lume un copil, nu-i este îngăduit acestui bărbat să fie scutit (de

185 Când se căsătorea, femeia îşi acoperea părul de pe cap. A-l descoperi era socotit ca un act de lipsă de modestie.

datoria de a procrea). Când a repudiat această femeie, ea se poate recăsători şi al doilea său soţ va rămâne şi el împreună cu dânsa timp de zece ani. Dacă se constată din nou sterilitate, perioada de zece ani va fi calculată din momentul când a avut loc o ratare» (*Zeb.,* 6, 6).

Cât despre tulburările mintale, în loc să fie considerate ca un motiv de divorţ, ele puneau, dimpotrivă, piedici la desfacerea căsătoriei. «Dacă o femeie este lovită de nebunie, soţul său n-o poate repudia, iar dacă un soţ devine alienat, el nu poate divorţa» (*Ibidem,* 14, 1). De ce? Pentru că, lipsită de protector, femeia slabă de minte ar deveni victima unor oameni rău intenţionaţi. Iar dacă soţul afectat de asemenea tulburări nu poate divorţa, aceasta se întâmplă deoarece pentru a da divorţ (*ghet*) este nevoie să fii conştient de acţiunile tale.

Deşi teoretic, aşa cum am arătat, numai soţul putea pune capăt căsniciei, de fapt lucrurile nu stăteau aşa. Legea talmudică declară că «tribunalul va putea exercita o presiune puternică asupra soţului până ce el va zice: accept să o repudiez pe femeia mea» (*Arah.,* 5, 6). Iată cazurile în care avea loc această insistenţă: refuzul de a consuma căsătoria (*Ket.,* 13, 5); impotenţa soţului (*Ned.,* 11, 12); incapacitatea sau reaua voinţă arătată femeii, refuzând să o trateze cum se cuvine (*Ket.,* 77 a). «Dacă un bărbat s-a jurat să nu aibă niciun raport conjugal cu femeia sa, şcoala lui Şamai îi acordă un răstimp de două săptămâni, iar şcoala lui Hillel numai o săptămână» (*Ket.,* 5, 6); dacă, la sfârşitul acestei perioade el nu şi-a anulat jurământul şi n-a reînceput să coabiteze cu femeia sa, el este silit să divorţeze. Şi o femeie se poate elibera de o căsătorie care îi displace, făcând jurământ să se refuze soţului său. Soţul are dreptul să anuleze acest jurământ şi, dacă femeia persistă în atitudinea sa, el o poate repudia fără a-i plăti suma convenită prin *ketuba* (*Ibidem,* 63 b).

O femeie mai poate divorţa şi dacă soţul său contractează o boală respingătoare sau întreprinde un fel de muncă ce-l face respingător pentru ea. Dacă la un bărbat se manifestă defecte, tribunalul nu-l va sili să-şi

repudieze femeia. R. Şimon b. Gămăliei zicea: «Aceasta pentru defectele de mică importanţă, dar în caz de defecte grave, bărbatul este obligat să divorţeze. În următoarele cazuri divorţul este obligatoriu; dacă este atins de lepră sau dacă are un polip; dacă adună excremente de câine[186]; dacă este turnător de cupru sau tăbăcar, fie că avea aceste meserii încă înainte de căsătorie, fie că a început să le exercite după căsătorie. R. Meir declara că în toate aceste cazuri, chiar dacă existase o înţelegere prealabilă între soţi[187], femeia era autorizată să folosească acest argument: am crezut că-l voi putea suporta, dar acum văd că nu pot. Înţelepţii menţionează că (dacă a existat o înţelegere) femeia este obligată să îndure aceste lucruri, cu excepţia leprei, de care s-ar molipsi (*Ket.,* 7, 91).

Lipsa de acasă a soţului sau abandonarea femeii nu erau o cauză de divorţ, oricare ar fi fost durata cât femeia a rămas fără ştiri de la soţ. Femeia nu era autorizată să se recăsătorească decât în cazul când o mărturie demnă de încredere declara că cel absent este mort. În acest punct era admisă o concesie importantă, spre deosebire de dreptul comun. Într-adevăr, nu se respectă legea care pretinde doi martori pentru a stabili un fapt. Era suficientă o singură atestare acceptabilă pentru ca să poată fi presupusă moartea soţului (*leb.,* 88 a). Pe de altă parte, în unele cazuri, femeia putea fi autorizată să nu plece din ţară împreună cu soţul ei, dacă aceasta nu-i plăcea. «Soţul vrea să plece în Palestina şi femeia refuză s-o facă? Va fi obligată să-l urmeze; dacă persistă în a se opune, va fi repudiată, fără plata *ketubei.* Dacă femeia este aceea care vrea să plece în Palestina şi soţul refuză, acesta va fi obligat să se decidă; dacă nu consimte, vor divorţa şi soţul va plăti *ketuba.* Dacă femeia vrea să părăsească Palestina şi soţul nu vrea, femeia va fi constrânsă să rămână; dacă refuză, va fi repudiată, fără a i se plăti *ketuba.* Dacă soţul este cel care vrea să părăsească Palestina şi femeia se opune, soţul va fi obligat să rămână pe loc, iar dacă refuză,

186 Erau folosite la prepararea pielii (tăbăcărie).

187 în momentul căsătoriei, femeia angajându-se să nu ridice nici o obiecţie

el va fi silit să divorţeze, plătind *ketuba»* (*Ket.,* 110 b).

În ansamblu, se pare că legea divorţului nu apăsa prea greu asupra sorţii femeii. Oricât de uşoară a fost desfacerea căsătoriei, nu este deloc stabilit că s-ar fi abuzat de aceasta. Înaltul ideal al vieţii conjugale, inculcat şi practicat sub regimul talmudic, poate cu ajutorul perspectivei unei separări posibile fără dificultate în caz de uniune nefericită, a tins în fapt să ridice sensibil nivelul relaţiilor conjugale în sânul iudaismului.

III. Copiii

Dorinţa arzătoare de a avea copii, în special fii, care îi caracteriza pe orientali, se reflectă adesea în paginile Talmudului. Un joc de cuvinte face din copii *(bănim)* nişte constructori *(bonim).* Pe ei se sprijină viitorul, nu numai al familiei, ci şi al comunităţii *(Ber.,* 64 a). «O persoană fără copii este socotită a fi moartă» *(Geneza R., 7*1, 6), deoarece ea nu îndeplineşte principala datorie care îi incumbă, iar numele său va dispărea odată cu ea. O sterilitate voită este condamnată ca un păcat grav; se poate constata aceasta citind istoria legendară a unei discuţii între Isaia şi regele Ezechias; «Isaia a venit la regele Ezechias şi i-a spus: Aşa vorbeşte Domnul: „Dă casei tale poruncile tale, căci vei muri, nu vei mai trăi" *(Isaia,* 38, 1). Ce semnifică aceste cuvinte: „Vei muri, nu vei mai trăi"? – „Vei muri" în această lume. „Nu vei mai trăi" în lumea care va să vină. Ezechias întrebă: „De ce această pedeapsă aspră?

— Pentru că nu ţi-ai îndeplinit datoria de a procrea copii. – Iată motivul: Cu ajutorul Spiritului Sfânt, am văzut că din mine se vor naşte copii nedemni[188].

— Ai pătruns deci tainele Celui mai mizericordios. Trebuia să-ţi fie de-ajuns să execuţi ceea ce ţi s-a prescris, lăsându-l pe Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) să facă ce socoteşte că este bine» *(Ber.,* 10 a).

În cazul în care concepţia era susceptibilă să o pună în primejdie pe mamă, folosirea unor procedee

188 Aluzie la fiul lui Ezechias, Manase, pe care rabinii îl citau adesea ca fiind unul dintre cei mai răi regi.

anticoncepţionale era nu numai autorizată, ci şi recomandată. Legea se exprimă în felul următor: «Există trei categorii de femei care trebuie să evite maternitatea: minorele, femeile care sunt deja gravide şi femeile care alăptează; primele, de teamă ca sarcina să nu le fie fatală, femeile însărcinate – de teamă să nu avorteze, femeile care alăptează – de teamă ca o nouă sarcină să nu le oblige să-şi înţarce copilul, care ar putea să moară din această cauză» *(Ieb.,* 12 b).

Istoria patetică despre rabi Meir şi cei doi fii ai săi ilustrează de minune felul în care erau apreciaţi copiii. «S-a întâmplat că, în timp ce rabi Meir era în casa de studiu în după amiaza unei zile de Şabat, cei doi fii ai săi au murit acasă. Mama lor[189] îi culcă într-un pat şi îi acoperi cu un linţoliu. Când s-a terminat Sabatul, rabinul s-a înapoiat acasă; el întrebă unde îi sunt copiii. Femeia îi zise: „Aş vrea să te întreb ceva. Cu mai mult timp în urmă, a venit careva aici şi mi-a încredinţat spre păstrare un obiect de valoare. Acum el îl cere înapoi. Trebuie sau nu să i-l restitui?

— Neapărat, orice obiect lăsat în păstrare trebuie înapoiat proprietarului său.

— Ei bine, fără ca măcar să-ţi cer consimţământul, am restituit". Ea îl luă de mână, îl duse în cealaltă odaie şi ridică linţoliul care acoperea trupurile. La vederea lor, el izbucni într-un plâns amar. Sărmana femeie îi spuse soţului său: Nu mi-ai spus tu că ceea ce îţi este dat spre păstrare trebuie înapoiat la cerere? „Domnul a dat, Domnul a luat înapoi. Fie binecuvântat numele Său!". *(Iov,* 1, 21)» *(îalkut Prov.,* paragr. 964).

Această povestire nu exprimă numai o deplină supunere la hotărârile divine, dar arată şi că părinţii îşi socotesc copiii ca un dar preţios dat de Dumnezeu spre păstrare cu grijă şi cu multă dragoste.

Sunt numeroase textele care arată preferinţele ce se dădeau fiilor în raport cu fiicele şi care explică şi motivele acestor preferinţe. De exemplu, iată cum era interpretat

189 Este vorba de Beruria, vestită pentru erudiţia şi tăria ei de caracter.

textul care spune: «Cel Veşnic l-a binecuvântat pe Abraham în toate lucrurile» *(Facerea,* 24, 1). «Ce înseamnă „în toate lucrurile?". Un rabin răspunse: Să nu aibă fiice. Altul, mai politicos, răspunse: Să aibă numai o fiică» *(R.b.,* 16 b). «Soţia unui rabin născu o fată. El fu foarte dezamăgit. Pentru a-l consola, tatăl său îi spuse: Lumea a sporit (cu o unitate). Dar un alt rabin îi zise: Tatăl tău nu te consolează cu adevărat, deoarece este o axiomă rabinică faptul că, dacă lumea nu poate exista decât cu fiinţe de ambele sexe, fericit cel ai cărui copii sunt fii, nenorocit cel care nu are decât fiice» *(Ibidem).*

Erau preferaţi fiii, deoarece erau un sprijin pentru părinţii lor îmbătrâniţi şi puteau satisface ambiţia paternă de a-i vedea devenind învăţaţi vestiţi. Neplăcerea de a avea fiice este menţionată într-un citat din Siracid pe care l-a păstrat Talmudul. «Stă scris: O fiică este o comoară falsă pentru tatăl ei. Teama pe care o resimte pentru ea îl face să-şi piardă somnul de noapte. Cât timp ea este mică, el se teme să nu fie sedusă; în adolescenţă, se teme să nu se rătăcească; când e la vârsta măritişului, tatăl se teme că ea nu va găsi un soţ; când e măritată, el se teme ca ea să nu fie sterilă; când a îmbătrânit, cine ştie dacă ea nu se va apuca de vrăjitorie»[190] (& 7 n/L, 100 b). Aceeaşi idee într-o explicaţie a binecuvântării sacerdotale: «Fie ca Domnul să te binecuvânteze şi să te păzească» *(Numeri,* 6, 24); «Să te binecuvânteze dându-ţi fii; să te păzească să ai fiice, deoarece ele au nevoie de o supraveghere amănunţită» *(Numeri* R., 11, 5).

Faptul că fiecare îşi iubeşte copiii mai mult decât orice, mai mult chiar decât pe părinţii săi, a devenit proverbial: «Dragostea unui tată se îndreaptă spre copiii săi, iar dragostea copiilor se îndreaptă spre propriii lor copii» *(Sat.,* 49 a). A îngriji copiii, a veghea la bunăstarea lor, în special a întreţine orfanii, era recomandat ca o lucrare bună, demnă de toată lauda. «Binecuvântat este cel care practică dreptatea tot timpul» *(Ps.,* 106, 3);

---

190 Acest text sc găseşte în *Sirac,* 42,9 s. Versiunea talmudică se deosebeşte în câteva puncte de textul grec, dar sensul general este acelaşi.

aceasta se referă la omul care îşi hrăneşte copiii câtă vreme sunt mici. Alt rabin declară că acest text se aplică oricui primeşte. la el orfani şi îi căsătoreşte» *(Ket.,* 50 a).

Mal multe avertismente înţelepte sunt date părinţilor în ceea ce priveşte metodele bune sau proaste de comportare cu copiii. Rezultatul prost al atitudinii părtinitoare a lui Iacob faţă de Iosif a inspirat următorul sfat: «Un om nu trebuie să facă niciodată deosebiri între copiii săi» *(Şab.,* 10 b). Se recomandă calea de mijloc între excesul de indulgenţă care nu corectează greşelile şi severitatea peste măsură. «Dacă cineva se abţine să pedepsească un copil, acesta va fi în cele din urmă un desfrânat fără speranţă» *(Exod. R.,* 1, 1). Dar nu trebuie pedepsit un copil ajuns la vârsta adultă *(M.K.,* 17 a). Pe de altă parte, «omul nu trebuie să-şi terorizeze excesiv copiii» *(Glut.,* bb). Înţelepciunea faţă de copii şi de femei constă în «a-i respinge cu mâna stângă şi a-i atrage cu mâna dreaptă» *(Semahot, 2, 6).*

Erau citate cazuri în care ameninţarea cu pedeapsă dusese un băiat la sinucidere. De aceea se declara că «omul nu trebuie să-şi ameninţe niciodată copilul, ci să-l pedepsească imediat sau să nu spună nimic» *(Ibidem).*

Iată şi altă recomandare, pe care am semnalat-o mai înainte: «Niciodată să nu spui unui copil că-i vei da ceva şi să nu-ţi ţii promisiunea, căci în felul acesta îl înveţi să mintă» *(Suk.,* 46 b). Şi întrucât copiii înclină să repete cele auzite acasă, un proverb invită părinţii să fie foarte circumspecţi cu vorbele pe care le spun dacă sunt de faţă copiii: «Ceea ce copilul spune pe stradă este chiar spusa tatălui său şi a mamei sale» *(Ibidem,* 50 b).

IV. Educaţia

Răspunderea principală care revenea părinţilor consta în a-şi obişnui copiii să trăiască în aşa fel încât să fie membri ai comunităţii lui Israel. Trebuiau făcute din ei inele solide ale lanţului neîntrerupt care să transmită, neştirbit, patrimoniul religios din generaţie în generaţie. În acest scop, datoria ineluctabilă nu era alta decât a inocula copiilor iniţierea în cunoaşterea *Torei.* Porunca: «Să le

întipăreşti în mintea copiilor tăi» (*Deuteronom,* 6, 7) era privită cu toată seriozitatea şi era înserată în rugăciunile rostite dimineaţa şi seara.

Talmudul subliniază de nenumărate ori însemnătatea acestei datorii. «Acela care întipăreşte *Tora* în mintea copiilor săi face parte dintre aceia care culeg cu bucurie roadele ei pe lumea aceasta, iar capitalul subzistă pentru lumea care va să vină» (*Şab.,* 127 a). «Acela al cărui fiu munceşte în *Tora* este ca şi cum n-ar trebui să moară nicicând» (*Geneza R.,* 49, 4). «Pe cel care îşi învaţă fiul cu *Tora* Scriptura îl socoteşte ca şi cum ar fi primit-o el pe muntele Horeb, căci stă scris: „Tu o vei face cunoscută copiilor tăi şi copiilor copiilor tăi" (*Deuteronom,* 4, 9) şi îndată după aceea: „În ziua în care ai stat în faţa Dumnezeului tău, la Horeb" (*Ibidem,* 10)» (Ber., 21 b).

Un motiv al valorii deosebit de ridicate care era atribuită educaţiei era dragostea de instruire. Un proverb foarte răspândit afirmă că «dacă ai dobândit cunoaşterea, nu-ţi lipseşte nimic, dar dacă îţi lipseşte cunoaşterea, n-ai dobândit nimic» (*Levit. R.,* 1, 6). Mai mult decât atât, exista convingerea profundă că însăşi existenţa comunităţii depinde de răspândirea cunoaşterii. Este greu, pentru a exprima importanţa educaţiei, să foloseşti termeni mai energici decât cei din următoarele aforisme: «„Nu vă atingeţi de unşii mei şi nu faceţi niciun rău profeţilor mei" (I *Cron.,* 16, 22). „Unşii mei" înseamnă copiii din şcoli. „Profeţii mei" sunt dascălii lor. Lumea nu există decât prin mijlocirea suflului şcolarilor. Nu avem dreptul să întrerupem instruirea lor, nici măcar pentru a reconstrui templul. Oraşul în care nu s-ar găsi niciun şcolar va fi distrus» (*Şab.,* 119 b).

Foarte semnificativă este o legendă care face parte dintr-o veche omelie: «N-au existat niciodată pe lumea aceasta filosofi care să poată fi comparaţi cu Balaam, fiul lui Beor şi cu Oenomaos din Gadara. Toţi păgânii veniră la acesta din urmă şi îi spuseră: „Cum am putea lupta cu succes împotriva poporului lui Israel?

— Duceţi-vă, răspunse el, la sinagogile şi la şcolile

lor;

dacă auziţi acolo vuietul copiilor care îşi recită lecţiile, nu-i veţi putea răpune, căci patriarhul lor (Isaac) le dă această asigurare: «Vocea este cea a lui Iacob, dar mâinile sunt cele ale lui Esau» (*Facerea,* 27, 22), ceea ce înseamnă că atunci când auzi vocea lui Iacob în casele de adunare, mâinile lui Esau sunt neputincioase"» (*Geneza R., 65*, 20).

Ca urmare a acestei dorinţe vii de instruire a copiilor, au fost instituite şcoli. Se pare că prima încercare în această direcţie a făcut-o Simeon b. Şetah, în prima jumătate a secolului I dinaintea erei noastre. Dar un plan şcolar mai sistematic a fost instituit de către loşua b. Gamla, care a fost mare preot cu câţiva ani înainte de distrugerea templului. «Păstraţi o amintire bună omului al cărui nume a fost loşua b. Gamla, căci fără el Israel ar fi uitat *Tora*. Înainte de ivirea lui, fiecare părinte trebuia să-şi instruiască singur copilul, dar în felul acesta un orfan nu primea nicio învăţătură, căci nu exista cine să i-o dea. S-a hotărât de aceea să fie stabiliţi la Ierusalim dascăli care să-i înveţe pe copii; părinţii care locuiau în afara oraşului urmau să-şi aducă acolo copiii pentru a fi instruiri. Dar şi în felul acesta orfanii rămâneau pe dinafară. Atunci s-a stabilit să fie instalaţi instructori (de un grad superior) în fiecare district, punând sub conducerea acestora pe băieţii de 16 şi de 17 ani. S-a întâmplat însă ca, atunci când dascălul avea să se plângă de unul dintre elevii săi, acesta să se revolte şi să lipsească de la şcoală. În cele din urmă, a venit loşua b. Gamla, care a hotărât să fie stabiliţi instructori în fiecare provincie şi în fiecare oraş şi să le fie încredinţaţi copiii încă de la vârsta de şase sau şapte ani» (*B.b.,* 21 a).

Acesta trebuie considerat ca cel mai vechi document care atestă instituirea unei instruiri universale într-o ţară. Cu timpul, se pare că acest sistem excelent a început să decadă, aşa încât un rabin a ajuns să declare: «Dacă Ierusalimul a fost distrus, aceasta s-a întâmplat numai pentru că oamenii neglijau să-şi trimită copiii la şcoală»

(Şab., 119 b). Exprimându-se în acest fel, el urmărea mai puţin să relateze pur şi simplu un fapt istoric, cât să-şi convingă contemporanii cât de periculoasă este nefolosirea şcolilor pentru instruirea copiilor lor.

De altfel, nu toţi părinţii se arătau atât de neglijenţi. În Talmud se povesteşte că un anumit rabin nu mânca nimic dimineaţa până nu-şi ducea copilul la şcoală *(Kid.,* 30 a).

În secolul al III-lea, un rabin numit Hiya a făcut multe spre a trezi interesul pentru o educaţie elementară. Iată propriile sale spuse: «M-am străduit să împiedic ca Israel să uite *Tora.* Cum am procedat? Am tors în am urzit plase şi am prins cerbi. Cu carnea cerbilor am hrănit orfani, iar pielea cerbilor am preparat-o pentru a face din ea pergament. Pe acesta am copiat Pentateuhul. Apoi m-am stabilit într-un loc, unde m-am ocupat de instruirea unor copii. Pentru cinci dintre ei am predat cele cinci cărţi ale lui Moise, iar pe alţi şase copii i-am instruit în şase capitole ale *Mişnei*[191]*.* După aceea le-am spus: „Voi lipsi o bucată de vreme. Până la întoarcerea mea, fiecare dintre voi să-i înveţe pe ceilalţi Pentateuhul şi *Mişna"*. În acest fel am împiedicat ca *Tora* să cadă în uitare în Israel» *(B.m.,* 85 b).

Merită să observăm cu cât zel se proceda la instruirea tuturor copiilor, indiferent de situaţia părinţilor lor. Copiii săraci nu erau nicidecum neglijaţi. Ba chiar un proverb spunea: «Să ai grijă de copiii celor săraci, căci de la ei vine *Tora» (Ned.,* 81 a).

În sistemul şcolar al lui Ioşua b. Gamla, instruirea începea de la vârsta de 6 – 7 ani. Tratatul *Avot* (5, 24) recomandă chiar ca moment de pornire vârsta de 5 ani. Dar în altă parte se găseşte următoarea recomandare: «înainte de şase ani nu trebuie acceptat un copil ca elev; începând de la şase ani să-l acceptăm şi să-l îngrăşăm cu *Tora,* ca şi cum ar fi vorba de îngrăşarea unei vite» *(B.b.,* 21 a). Toate autorităţile talmudice erau de acord că

---

191 Adică el a predat fiecărui copil câte o secţiune din Pentateuh sau din *Mişna, în* aşa fel ca fiecare să poată comunica celorlalţi ce a învăţat şi astfel toţi să afle ce cuprinde ansamblul.

educaţia trebuie începută devreme: «numai studiul căpătat în tinereţe poate produce o impresie care durează».

În legătură cu aceasta, un rabin a declarat: «Cu ce se aseamănă acela care învaţă ca un copil? Cu cerneala care a servit să se scrie pe o hârtie curată. Şi cu ce se aseamănă acela care învaţă ca un bătrân? Cu cerneala care s-a folosit pentru a scrie pe o hârtie murdară» *(Avot,* 11, 25). Iată şi alte afirmaţii referitoare la acelaşi subiect: «Dacă cineva învaţă *Tora* cât timp este tânăr, vorbele *Torei* pătrund în sângele său şi ies limpezi de pe buzele sale. Exact contrariul se petrece dacă ele sunt învăţate la bătrâneţe. Prin urmare, are dreptate proverbul când zice: „Dacă nu le doreşti cât timp eşti tânăr, cum ai să ajungi la ele când ai îmbătrânit?”» (A./? k, 24).

Talmudul îţi creează impresia că şcolile erau ceva obişnuit iar elevii – numeroşi. Un rabin din secolul al II-lea afirma următoarele: «în oraşul Betar[192] existau 400 de sinagogi şi în fiecare sinagogă câte 400 de dascăli elementari, având fiecare 400 de elevi» *(Ghit.,* 58 a). Iată ce spunea alt rabin, în secolul al III-lea: «La Ierusalim existau 294 de tribunale şi tot atâtea sinagogi, case de – studiu şi şcoli elementare» (*Ket.,* 105 a). Evident, aceste cifre sunt exagerate, dar arată oricum că instituţiile de învăţământ nu lipseau.

Profesiei de educator i se acorda o mare consideraţie, era deosebit de stimată. În unele cazuri, legea evreiască îl pune pe dascăl mai presus decât părinţii elevilor, «căci părinţii se mărginesc să dea copiilor viaţă pe lumea aceasta de jos, în timp ce dascălul îi îndrumă spre viaţa care va să vină» *(B.m.,* 2, 11). Se povesteşte că trei rabini călătoreau împreună să inspecteze starea educaţiei în cuprinsul Palestinei. «Ei au ajuns într-o localitate în care nu se afla niciun institutor. Au spus locuitorilor: „Aduceţi-ne pe proteguitorii oraşului!”. A fost adusă garnizoana. Rabinii spuseră: „Aceştia nu sunt protectorii oraşului, ci distrugătorii lui.

---

192 Oraşul în care Bar Kohba a opus o rezistenţă supremă romanilor atunci când s-a dezlănţuit revolta sa disperată.

— Atunci cine sunt protectorii? au fost întrebaţi ei.

— Dascălii”» (p. *Hag.,* 76 a). Ei erau atât de buni paznici ai cetăţii iudaismului, încât era îndreptăţit îndemnul: «Fie ca teama de stăpânire să fie egală cu frica de ceruri» (*Avot,* 4, 15).

Educatorului i se cereau calităţile morale şi religioase cele mai înalte. I se aplică idealul descris de *Malahi,* 2, 7: «Buzele preotului trebuie să păstreze ştiinţa şi din gura lui aşteptăm să auzim legea, căci el este un trimis al Dumnezeului oştirilor». Iată în ce fel era comentat acest text: «Dacă educatorul este ca un trimis al Domnului oştirilor, aşteptaţi să auziţi din gura lui *Tora*; dacă nu face asta, aşteptarea nu are rost» (*M.k.,* 17 a).

Răbdarea avea o însemnătate esenţială în activitatea unui educator, «căci un om care nu se poate stăpâni nu poate preda învăţătura». (*Avot,* 2, 8).

O autoritate rabinică şi-a exprimat preferinţa pentru un institutor cât mai în vârstă. «Cu cine seamănă acela care se duce să se instruiască pe lângă un tânăr? Cu omul care mănâncă aguridă şi bea vin din pivniţa sa (adică vin făcut din struguri verzi). Iar cel care se doreşte instruit de un om în vârstă seamănă cu unul care mănâncă struguri copţi şi bea vin vechi» (*Avot,* 4, 20). Dar un coleg i-a adus următoarea obiecţie: «Nu te uita la sticlă, ci la conţinutul ei. O sticlă nouă poate fi umplută cu vin vechi, iar sticla veche poate să nu conţină nici măcar vin nou» (*Ibidem,* 7, 11).

Talmudul ne informează într-o anumită măsură asupra metodelor de instruire care erau folosite pe atunci. Se recomanda ca elevii dintr-o clasă să fie în număr limitat, pentru ca dascălul să poată supraveghea personal pe fiecare elev. «Numărul maxim de elevi care să fie încredinţaţi unui singur dascăl pentru instruirea lor elementară este de 25. Dacă sunt 50 de elevi, trebuie şi un al doilea dascăl» (*B.b.,* 21 a). Instructorului i se recomandă să nu fie prea guraliv. «Un dascăl trebuie să se exprime totdeauna în termeni concişi faţă de elevul său» (*Pes.,* 3 b). Deşi se foloseau cărţi de citire şi era cultivată arta scrierii,

materialul era costisitor şi rar, astfel încât învăţământul consta mai ales în exersarea memoriei prin repetare constantă. «Maestrul trebuie să repete lecţia până ce elevul a învăţat-o» *(Erub.,* 54 b). În ce priveşte studentul, «dacă învaţă *Tora* şi nu reîncepe mereu s-o cerceteze, el seamănă cu omul care însămânţează şi nu recoltează» (*Sanh.,* 99 a). «Cel care repetă lecţia sa de 100 de ori nu este la fel cu acela care o repetă de 101 ori» *(Hag.,* 9 b).

Pentru a ajuta memoria, se recomandă studierea cu glas tare. Se relatează că un maestru spunea elevului său: «Deschide gura şi studiază Scrierile Sfinte; deschide gura şi studiază *Mişna,* pentru

ca ele să rămână cu tine» *(Ertth.,* 54 a). În acelaşi context, este vorba despre un student care îşi învăţa lecţiile fără a le rosti distinct; rezultatul a fost că la capătul a trei ani nu mai ştia nimic.

Remarcabil este un fragment din Talmud care ne informează cum erau iniţiaţi copiii în alfabetul ebraic. Pentru a ajuta memoria şi a face învăţământul mai atrăgător, erau formate cuvinte cu, fiecare literă, iar alfabetul slujea deja să dea o instruire religioasă. şi morală. Această lecţie merită să fie citată în întregime. «Se povesteşte că astăzi vin la cercul de studiu copii care recită lucruri al căror echivalent nu era spus nici măcar în vremea lui loşua, fiul lui Nun. A şi B sunt iniţialele a doua cuvinte care înseamnă: „a dobândi înţelegere", G şi D sunt iniţialele vorbelor care înseamnă: „a fi binefăcător pentru cel sărac". Din ce motiv piciorul lui G este îndreptat spre D? Pentru că omul care face bine aleargă după cel sărac. De ce piciorul lui D este îndreptat spre G? Pentru a indica faptul că săracul înaintează spre cel care îl va ajuta. De ce faţa – lui D se îndepărtează de G? Pentru a ne învăţa că milostenia se face în taină, spre a nu-l umili pe acela care o primeşte. H şi V desemnează numele Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) Z, RH, T, D, K, L[193] indică: Dacă

193 Fiecare dintre aceste litere figurează în cuvântul care dă cheia fiecăreia dintre frazele care urmează.

acţionezi în acest sens (faţă de săraci), Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) te va susţine, ţi se va arăta favorabil, îţi va face binele, îţi va da o moştenire şi te va încununa în lumea viitoare.

Iată un M deschis şi un M închis[194], care semnalează că unele doctrine sunt accesibile pentru raţiune, în timp ce altele îi scapă.

Iată un N îndoit şi un N drept: cel care poartă credinţă lui. Dumnezeu când se îndoaie (adică în vreme de restrişte) va fi tot aşa şi în vremuri normale.

S şi A[195] furnizează două cuvinte care semnifică: „Să ai răbdare faţă de cel sărac" sau, după altă versiune: „Foloseşte procedee mnemonice" când studiezi *Tora,* pentru a-ţi ajuta memoria s-o reţină[196].

Iată un P curbat şi un P drept, care figurează o gură deschisă şi o gură închisă.

Iată un TZ curbat şi un TZ drept, care arată că dacă un om este drept când se îndoaie (sub vremuri neprielnice), la fel va fi în timpuri normale.

K este iniţială lui „sfânt" şi R iniţială lui „nesăbuit", „rău". Pentru ce K întoarce spatele lui R? Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) zice: „Nu-l pot privi pe cel rău!". De ce piciorul lui K se îndreaptă spre R? Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) zice: „Dacă cel rău se căieşte, el poate intra prin interstiţiu (şi să se întâlnească astfel cu Sfântul Unic).

CH este iniţială cuvântului „ipocrizie", iar TH litera finală a cuvântului „adevăr". Pentru ce cuvântul care înseamnă „ipocrizie" (*şeker)* este format din trei litere consecutive ale alfabetului, în timp ce cele trei litere care formează cuvântul „adevăr" (*emei)* se găsesc respectiv la începutul, la mijlocul şi la sfârşitul alfabetului? Pentru că ipocrizia este un lucru obişnuit, iar adevărul un lucru rar.

---

194 Atunci când o literă este menţionată ca având două forme, una dintre ele vizează forma sa de consoană finală a unui cuvânt.

195 A reprezintă un sunet gutural.

196 în fapt, procedee mnemonice se găsesc indicate în Talmud, cu ajutorul unui şirag de vorbe cu cheie sau de litere.

Pentru ce cuvântul „ipocrizie” se odihneşte pe un punct, în timp ce cuvântul „adevăr” are o bază solidă?[197] Ca să ne înveţe că adevărul persistă, spre deosebire de ipocrizie, de falsitate» (*Şab.,* 104 a).

În şcolile elementare era vorba mai ales să fie predate elevilor limba ebraică şi Pentateuhul. Suntem informaţi că, în studierea celor cinci cărţi ale lui Moise, se începea cu Leviticul. «De ce facem ca elevii să pornească de la Levitic şi nu de la Facerea? Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a zis: întrucât copiii sunt puri, iar sacrificiile sunt şi ele ceva pur, atunci cei puri să înceapă prin a se ocupa de lucruri pure» *(Levit. R., 7, 3).*

Existau opinii variate cu privire la problema dacă trebuie studiată limba greacă. În ceea ce priveşte gândirea greacă, aproape toată lumea era împotriva ei. Un rabin declara cu vehemenţă: «Blestemat fie omul care a predat fiului său filosofia greacă» *(B.K.,* 82 b). Motivul era efectul dăunător pe care ea îl produce asupra spiritului celor care se ocupau cu această filosofie. Un rabin ne informează următoarele: «în şcoala tatălui meu existau o mie de elevi; cinci sute studiau *Tora,* iar cinci sute – filosofia greacă; dintre aceştia din urmă n-a mai rămas nimeni, în afară de mine şi de nepotul meu» (*Ibidem,* 83 a). Se admite totuşi că se cuvine făcută deosebirea între limba greacă şi filosofie *(Ibidem).* Dimpotrivă, câţiva învăţaţi recomandau călduros studierea limbii greceşti. Binecuvântarea lui Noe: «Fie ca Dumnezeu să lărgească locurile stăpânite de lafet; el să locuiască în corturile lui Sem» *(Facerea,* 9, 27) era interpretată astfel: «Fie ca srasele lui lafet (adică limba Greciei) să se găsească în corturile lui Sem» *(Meg.,* 9 b). De altfel, un rabin care, întrebat fiind dacă un om putea să permită fiului său învăţarea limbii greceşti, a răspuns că-i era îngăduit, dacă găsea pentru asta un timp care să nu fie nici ziua, nici noaptea, şi se referea în această privinţă la loşua, 1, 8. Dar unul dintre colegii săi declara: «Un om poate preda limba greacă fiicei sale, deoarece aceasta va fi pentru dânsa un talent» (p. *Prea,* 15 c).

197 Era o aluzie la forma celor două litere. .

Studenţii erau împărţiţi în patru categorii: «Există patru feluri de discipoli: aceia care pricep repede, dar uită tot atât de repede; ceea ce câştigă dispare prin ceea ce pierd; aceia care înţeleg greu şi uită greu; la ei pierderea este compensată prin câştig; aceia care înţeleg repede şi uită greu; ei au partea cea bună; aceia care înţeleg greu, dar uită repede; ei au partea cea rea» *(Avot, 5*, 15). Altă caracterizare: «Există patru varietăţi printre cei care se aşază în faţa înţelepţilor: ei seamănă fie cu un burete, fie cu o pâlnie, cu o strecurătoare sau cu un ciur. Buretele absoarbe totul. Pâlnia primeşte printr-un capăt, se goleşte prin celălalt. Strecurătoarea lasă să curgă vinul, dar reţine drojdia. Ciurul evacuează tărâţea şi reţine făina de calitate» *(Ibidem,* 18).

Sistemul educativ al Talmudului rezerva vreun loc pentru fete? în această privinţă se întâlnesc teorii diametral opuse. Astfel, un învăţat declara: «Fiecare om este obligat să-şi înveţe fiica cu preceptele *Torei»*. Îndată după aceea însă întâlnim aforismul: «Cel care predă *Tora* fiicei sale acţionează ca şi cum ar iniţia-o la obscenitate» (*Soţ.,* 3, 9). Trebuie să admitem că majoritatea înţelepţilor profesa şi practica cea de-a doua opinie. De pildă, se observa că în *Deuteronom,* 11, 19, «îţi vei învăţa copiii», cuvântul ebraic «copiii» semnifică literal «fiii tăi», ceea ce exclude fiicele *(Kid.,* 30 a). Iar un rabin spunea: «Este preferabil ca spusele *Torei* să ardă în foc decât să fie făcute cunoscute unor femei» (p. *Soţ.,* 80 a). Ni se mai relatează că atunci când o femeie a dorit să afle de la un rabin despre viţelul de aur, ea a primit următorul răspuns: «O femeie nu are ce să caute la învăţătură, ea trebuie să ştie să folosească fusul» *(Ioma,* 66 b).

Este probabil că aceste puncte de vedere se referă la ceea ce noi numim educaţia superioară. Aşa cum am arătat mai sus, toate obligaţiile religioase, cu excepţia uneia singure, priveau femeile tot atât de mult cât şi pe bărbaţi. Prin urmare, ele aveau nevoie de instruire, deşi mai puţin adâncită. În acea epocă, viaţa femeii se scurgea în căminul său şi putea exista teama că întreţinerea casei ar fi suferit

din cauza timpului cheltuit şi a eforturilor pe care le-ar face pentru a studia.

Dar această antipatie faţă de acordarea unei instruiri extinse femeilor ar putea rezulta şi din alte motive. Conducătorii religioşi ai Israelului ştiau ceea ce se întâmpla în Grecia şi la Roma, unde educaţia femeilor le aducea în relaţii neîntrerupte cu bărbaţii, de unde rezulta uneori o delăsare a moralităţii. Teama că s-ar putea ajunge la aceasta se poate observa în aforismul citat mai sus, care face aluzie la obscenitate. În afară de aceasta, cu siguranţă că rabinii nu ignorau ce se petrecea în creştinism, unde unele femei, inspirate de fervoarea lor religioasă, se consacrau celibatului. Comunitatea evreiască, care considera căsătoria ca starea pe care o voia Dumnezeu, nu putea privi decât cu repulsie o asemenea perspectivă. Talmudul îi denunţă pe unii indivizi «distrugători ai lumii», printre care există «ipocriţii de sex feminin» *(Soţ.,* 3, 4), adică femeile cu pietate peste măsură. Foarte probabil că, pentru a se opune acestor tendinţe, rabinii se arătau atât de puţin favorabili unui studiu aprofundat pentru femei.

V. Cinstirea părinţilor

Cinstea care trebuie arătată părinţilor este o obligaţie religioasă căreia Talmudul îi acordă o importanţă capitală. Este unul din preceptele, prin îndeplinirea cărora omul culege cu bucurie roadele în lumea aceasta pământeană, iar capitalul îi este păstrat pentru lumea care va să vină *(Pes.,* 1, 1). «Scrierile sfinte aşază cinstirea părinţilor pe aceeaşi linie cu datoria de a-l cinsti pe Atotputernicul; stă scris: «Cinsteşte-ţi tatăl şi mama» *(Ieşirea* 20, 12), precum şi «Cinsteşte-l pe Domnul cu bunurile tale» *(Prov.* i 3, 9). De asemenea, Scriptura pune teama (adică respectul) pentru părinţi pe aceeaşi linie cu teama de Cel Veşnic; stă scris: «Fiecare dintre voi vă respecta pe tatăl şi pe mama sa» *(Levit.,* 19, 3), precum şi: «Te vei teme de Domnul, Dumnezeul tău» *(Deuteronom,* 6, 13) *(Kid.* 30 b).

Din primele două texte se degaja concluzia că datoria faţă de părinţi este chiar mai strictă decât cea care se

pretindea faţă de Dumnezeu. «Mare este preceptul de a-şi cinsti părinţii, deoarece Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îi atribuie chiar mai multă importanţă decât cinstirea care-i este acordată lui însuşi. Stă scris: „Cinsteşte-ţi tatăl şi mama", precum şi „Cinsteşte-L pe Cel Veşnic cu bunurile tale". Cu ce îl cinsteşti pe Dumnezeu? Cu ceea ce ţi-a acordat, de pildă aducând la îndeplinire legi precum cele ale spicelor care trebuie lăsate pe câmp, ale colţului ogorului, ale dijmelor, ale milosteniei faţă de sărac etc. Dacă ai mijloacele să te conformezi acestor porunci, fă-o, dar dacă aceste mijloace îţi lipsesc, nu eşti obligat s-o faci. Nu tot aşa stau lucrurile cu cinstea pe care o datorezi părinţilor tăi. Fie că ai sau nu ai mijloacele, eşti obligat să îndeplineşti porunca, chiar dacă eşti un cerşetor care umblă din poartă în poartă» (*Prea.,* 15 d).

Există cel puţin un caz în care cinstirea lui Dumnezeu depăşeşte cinstirea daâorată părinţilor şi anume atunci când respectarea părinţilor ar antrena nesupunerea la o poruncă divină. «Ne-am putea gândi că chiar dacă un tată ar porunci fiului său să se întineze sau să nu înapoieze un obiect pierdut pe care el l-a găsit, fiul ar fi obligat să se supună; de aceea trebuie predat următorul text:

„Fiecare om trebuie să-şi respecte mama şi tatăl şi trebuie să respecte Şabaturile mele" *(Levit.,* 13, 3). Fiecare dintre voi este legat şi prin cinstirea care îmi este daâorată mie» *(leb.,* ba).

Mai sus sunt folosiţi doi termeni: a se teme şi a cinsti. Iată cum sunt definiţi ei: «Prin „a se teme" trebuie înţeles că el nu are voie să ia locul tatălui său, să se aşeze pe scaunul acestuia, să-i contrazică spusele sau să acţioneze împotriva părerilor lui. Prin „a cinsti" trebuie înţeles că are datoria să-i asigure alimente, băutură, locuinţă, să-l ajute în toate şi pentru toate» *(Kid.,* 31 b).

În porunca a cincea, tatăl este menţionat cel dintâi, dar în *Levit., 1*9, 3, mama este menţionată prima. Pentru a explica această deosebire, a fost emisă o teorie bazată pe atitudinea psihologică a unui fiu faţă de fiecare dintre părinţii săi. «A fost revelat şi cunoscut faţă de Acela care a

vorbit şi a adus universul la existenţă, că un fiu va înclina să-şi cinstească mama mai mult decât pe tatăl său, pentru că mama îl câştigă prin vorbe pline de bunătate. De aceea Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a dat întâietate tatălui în porunca privind cinstirea datorată părinţilor. Dar a fost revelat şi cunoscut în faţa Lui şi faptul că un fiu trebuie să se teamă mai mult de tatăl său decât de mama sa, deoarece tatăl este cel care îl învaţă *Tora. De* aceea Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a dat întâietate mamei în porunca referitoare la teama daâorată părinţilor» *(Ibidem,* 30 b şi seq.).

S-a tras concluzia că în ce priveşte pietatea filială există egalitate între tată şi mamă. Totuşi, după legea talmudică, în caz de conflict în datoriile filiale, trebuie dată preferinţă tatălui. Un rabin a fost întrebat: «Dacă tatăl mi-ar spune: „Dă-mi apă să beau", şi mama mi-ar face aceeaşi cerere, cui trebuie să-i răspund în primul rând?

— Atunci lasă cinstirea datorată mamei tale şi cinsteşte-ţi. tatăl, căci atât mama ta, cât şi tu aveţi datoria să-l cinstiţi pe el» *(Kid.,* 31 a).

O casă în care copiii îşi respectă părinţii dobândeşte harul prezenţei divine. «Atunci când un om îşi cinsteşte tatăl şi mama, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) zice: „Ţin socoteală de aceasta ca şi cum aş locui împreună cu ei şi aş fi cinstit şi Eu". Iar când un om îşi năpăstuieşte părinţii, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!)

zice: „Am făcut bine că n-am rămas împreună cu ei, căci aş fi fost mâhnit şi Eu"» *(Ibidem,* 38 b şi seq.).

Chiar dacă este martor la o provocare a tatălui său, un fiu este obligat să se stăpânească, să nu facă nimic lipsit de respect. Un rabin a fost întrebat: «Până la ce limită trebuie un om să-şi cinstească părinţii?

— Presupuneţi, răspunse el, că tatăl apucă o pungă plină cu bani şi o aruncă în mare, fiul său fiind de faţă; acesta nu are voie să-l umilească» *(Ibidem,* 32 a). Altă ipoteză: «Dacă un om îşi vede tatăl încălcând o prescripţie a *Torei,* să nu-i spună: „Tată, încâlci Legea", ci: „Tată, iată ce stă scris în *Tora".* Se va obiecta că exprimându-se în

acest fel, fiul l-ar chinui şi de aceea s-a recomandat să fie preferate următoarele exprimări: „Tată, în *Tora* există cutare şi cutare verset”» (*Ibidem),* lăsându-l astfel pe tată să tragă singur concluzia cuvenită.

Cinstirea nu trebuie doar să fie arătată prin vorbe; ea trebuie să fie inspiratoarea corectă a actelor. Citim în Talmud: «Un om care şi-a hrănit tatăl cu păsări grase a meritat totuşi ghehena, în vreme ce altul care şi-a trimis tatăl să macine la moară a meritat raiul. Cum de s-a putut întâmpla aşa ceva? Iată explicaţia: Pentru; primul, tatăl i-a spus: „Fiule, unde ai găsit aceste păsări?

— Bătrâne, i-a răspuns el, mănâncă şi taci din gură, deoarece câinii mănâncă şi nu vorbesc”. Cât despre celălalt, el era pe cale să macine la moară, când a sosit din partea regelui o poruncă de rechiziţionare a morarilor. El îi spuse atunci tatălui său: Ia locul meu de aici, eu mă voi duce să macin pentru rege; în acest fel, dacă va fi vorba de vreo pedeapsă, este mai bine să o îndur eu» (p. *Pes.,* 15 c).

Unii rabini erau renumiţi pentru respectul special pe care îl arătau mamei lor. Despre unul dintre ei se spune că: «atunci când o auzea pe mama sa umblând, el striga: „Mă scol în picioare în faţa *şehinei”» (Kid., 31 b).* Despre rabi Tarfon se povesteau multe istorii. De exemplu: «De fiecare dată când mama sa voia să se urce în pat, el îngenunchea şi ea urca pe dânsul; ca să coboare din pat, el proceda la fel» *(Ibidem).* «Într-o zi de Şabat, mama sa coborî pentru a se duce în curtea casei; unul din papucii săi îi alunecă. Atunci el îşi puse mâinile sub picioarele mamei sale şi ea merse astfel pe mâinile fiului său până ce a ajuns la pat, să se culce. Odată, când Tarfon era bolnav, înţelepţii au venit să-l vadă. Mama lui le zise: „Rugaţi-vă pentru fiul meu, Tarfon, care mă tratează cu mai mult respect decât mi se cuvine”. Ei o întrebară de ce spune aşa şi ea le povesti istoria cu papucul. Atunci ei strigară: „Chiar dacă ar fi făcut de un milion de ori mai mult, tot n-ar fi îndeplinit nici jumătate din ceea ce *Tora* ne porunceşte să facem în ce priveşte cinstirea părinţilor noştri”» (p. *Prea.,* 15 c).

Cele mai bune istorii privitoare la acest subiect sunt atribuite unui străin. «Un rabin a fost întrebat: „Până unde trebuie să meargă cinstirea părinţilor?”. El răspunse: „Vedeţi ce-a făcut un anumit păgân care locuia în Ascalon, pe numele lui Dama, fiul lui Nethina. S-a întâmplat că înţelepţii au vrut să cumpere de la el nişte pietre preţioase pentru efod, ceea ce i-ar fi adus un câştig de 600.000 (alţii spun 800.000). Dar pentru asta îi trebuia o cheie care se afla sub perna tatălui său, care atunci dormea. Fiul refuză să-l deranjeze. După un an, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îl răsplăti făcând să se nască în cireada sa o viţică roşie[198]. Înţelepţii lui Israel veniră s-o cumpere de la el. El le zise: Ştiu că dacă vă voi cere tot argintul de pe lume, aţi accepta să-mi plătiţi această sumă, dar vă cer numai să-mi daţi suma pe care am pierdut-o când am adus cinstire tatălui meu”» *(Kid.,* 31 a).

Se pare că mama lui era slabă de minte şi se purta cu el în public într-un chip deosebit de penibil, dar el o suporta cu o abnegaţie desăvârşită. «El prezida consiliul oraşului. O dată, mama îl pălmui în prezenţa întregii adunări. Papucul de care ea se slujea pentru a-l lovi îi scăpă din mână. El îl ridică de jos şi i-l întinse, pentru ca ea să nu fie nevoită să se aplece» (p. *Prea.,* 15 c). «Altă dată, el purta o haină de mătase brodată cu aur şi şedea în compania unor nobili, oameni de seamă. Mama sa veni, îi smulse haina, îl lovi la cap şi îl scuipă în faţă. Dar el n-o făcu de ruşine» *(Kid.,* 31 a).

Respectul faţă de părinţi se cuvine arătat şi după moartea lor. «Fiecare om trebuie să-şi cinstească tatăl, viu sau mort. Dacă a murit, fiul, când are prilejul să vorbească despre el, nu trebuie să spună: „Aşa spunea tatăl meu”, ci: „Aşa vorbea tatăl meu, dascălul meu; fie ca eu să fiu ispăşirea morţii sale”[199]. Aceasta, vreme de 12 luni după ce

198 A se vedea *Numeri,* 19.0 viţea perfect roşie era foarte rară şi de aceea se vindea foarte scump.

199 Adică: fie ca suferinţele pe care el trebuie să le îndure pentru păcatele sale să cadă asupra mea. Se credea că un defunct ispăşea în medie păcatele sale vreme de 12 luni de când a decedat. Prin urmare, după ce s-a scurs acest interval de timp, era necesar alt fel de exprimare; în caz contrar, s-ar fi putut presupune că defunctul fusese

tatăl a decedat. După aceea, fiul trebuie să spună: „Amintirea sa este în binecuvântare în viaţa veşnică”» *(Ibidem,* 31 b).

Capitolul VI

Viaţa socială

I. Individul şi societatea

Omul n-a fost menit să trăiască singur, el este un membru al societăţii. Este o unitate din corpul omenirii şi aceasta îi creează multe datorii privind raporturile sale cu ceilalţi oameni. El nu poate face cu viaţa sa orice îi place. Comportarea sa îi afectează pe vecini, după cum purtarea lor are repercusiuni asupra sa. Acest adevăr este excelent ilustrat printr-o parabolă inspirată din următoarul text: «Dacă un singur om a păcătuit, te vei mânia împotriva întregii adunări?» *(Numeri,* 16, 22). Este ca şi cum ar fi vorba de echipajul unui vas. «Unul din aceşti oameni a luat un sfredel şi s-a apucat să facă o gaură sub locul în care stătea el. Ceilalţi îl întrebară: – Ce faci ăcolo?

— Ce vă interesează pe voi? răspunse el. Doar fac gaura sub locul meu!

— Dar va pătrunde apa şi ne vom îneca cu toţii!» *(Levit.* R., 4, 6).

Atitudinea pe care trebuie s-o adopte individul faţă de comunitate a fost rezumată admirabil de către Hillel. În acest aforism: «Dacă eu nu sunt pentru mine, cine va fi oare pentru mine? Şi fiind pentru mine, ce sunt eu oare?» *(Avot,* 1, 4) [200]. În primul rând, ne indică aforismul, trebuie să ai încredere în tine, să te fereşti să depinzi de alţii. Deşi tradiţia sublinia cu tărie obligaţia de a te milostivi faţă de cei aflaţi la nevoie, ideea de a primi pentru sine milostenie din partea altora era privită de evreu cu multă neplăcere, aşa cum ne arată Talmudul: «Fă din Şabatul tău o zi obişnuită (în ce priveşte bucătăria[201], numai să nu

---

un mare păcătos, de vreme ce ispăşirea pentru el depăşea perioada normală.

200 Citim în *«Cabala»,* de Alex. Safran *(op. cit.),* la pagina 355: «Comentatorii Talmudului sc străduiesc să-1 absolve pe Hillel de „păcatul“ care decurge dintr-o asemenea afirmaţie „trufaşă“. Ei interpretează cuvântul „eu“ rostit de Hillel ca o aluzie la cuvântul „Eu“ al lui Dumnezeu».

201 în cinstea Şabatului, alimentele trebuiau să fie pregătite într-un mod special.

trebuiască să recurgi la ajutorul aproapelui tău» (*Şab.,* 118 a). În alt loc stă scris: «La nevoie, jupoaie chiar şi un stârv de pe drum[202] şi câştigă-ţi astfel traiul; dar să nu-ţi spui: „sunt un om de scamă, toată lumea se află mai prejos de demnitatea mea”» (*Pes.,* 119 a). În rugăciunile de mulţumire de după masă se află un paragraf datând din perioada rabinică şi care cuprinde o cerere care sună astfel: «Te rugăm, Doamne, Dumnezeul nostru, să nu faci să avem nevoie de daruri sau de împrumuturi de la alte creaturi din carne şi sânge (adică de la alţi oameni), ci numai din mâna Ta salvatoare, care este plină, deschisă, sfântă şi generoasă, astfel încât să nu ne simţim ruşinaţi pe vecie»[203]., Iată şi alte texte, care oglindesc aceeaşi atitudine: «Lumea se întunecă pentru acela care a ajuns să depindă de masa altuia; în realitate, viaţa lui nu mai este o existenţă» (*Betz.,* 33 b). «Când un om dă altora din bunul său, el se simte liniştit sufleteşte. Dar când el primeşte de nevoie ceva din bunul altuia, chiar dacă este o parte din bunul tatălui, al mamei sale sau al copiilor săi, sufletul său nu mai are odihnă; cu atât mai mult când este nevoit să primească ceva din bunul unor străini» (*A.R.N.,* 31). «Mai multă bucurie îţi produce o singură măsură care îţi aparţine ţie decât nouă măsuri care aparţin altora» (*B.m.,* 38 a). În legătură cu versetul «Şi iată că (porumbiţa) avea în cioc o frunză smulsă dintr-un măslin» (*Facerea,* 8, 11), Talmudul afirmă: «Porumbiţa zice în faţa Sfântului Unic (binecuvântat fie El!): Prefer ca hrana mea să fie amară cum e măslina, dar să depindă de tine, decât să fie dulce ca mierea, dar să depindă de fiinţe din came şi sânge (adică de oameni)» *TEruv.,* 13 b). «Ce semnificaţia au cuvintele din versetul *Ps.,* 12, 8: „Când ticăloşia domneşte *(Kerum)* printre fiii oamenilor?”. Atunci când un om ajunge să fie nevoit să recurgă la sprijinul aproapelui său, faţa sa se schimbă ca un *kerum.* Ce este un *kerum-l* Este o pasăre care se găseşte în localităţile de pe ţărm şi care poartă

202 Tip de muncă înjositoare.

203 *Authorised Daily Prayer Book,* Ed. Singer, p. 211.

acest nume[204]. Când soarele străluceşte, ea capătă mai multe culori. Iar omul nevoit să primească sprijinul aproapelui său este ca şi cum ar fi fost condamnat la două pedepse, a focului şi a apei» *(Ber.,* bb).

Aşadar, spiritul de independenţă este o virtute. Dar prin partea a doua a sa, aforismul lui Hillel pe care l-am citat mai sus ne arată că nu trebuie să mergem până la a crede că individul poate fi disociat de aproapele său. «Fiind pentru mine, ce sunt eu?». Viaţa a căpătat o dezvoltare atât de complexă, omul simte atâtea nevoi, încât este silit să-şi dea seama că o mare parte din confortul său se datorează trudei altora. Un rabin medita: «Cât de mare trebuie să fi fost munca lui Adam până să se poată hrăni cu pâine! El a arat, a semănat, a recoltat, a făcut snopi, a vânturat şi a măcinat grăunţele, a cernut făina, a frământat aluatul, l-a copt şi în sfârşit a putut mânca pâine. La fel şi cu veşmintele, câtă muncă a trebuit să depună până să le aibă! A trebuit să tundă oile, să spele lâna, s-o dărăcească, s-o toarcă şi s-o ţească, înainte de a obţine un veşmânt pe care să-l poată purta. Dimpotrivă, mie îmi este suficient să mă scol dimineaţa şi găsesc de toate. Toţi meseriaşii îmi stau la dispoziţie, vin la uşa mea, eu doar mă ridic şi mă pot folosi de produsele muncii lor» *(Ber.,* 58 a).

Fiind conştienţi de toate câte le datorează oamenilor de rând, a căror trudă contribuie la asigurarea bunăstării lor, cei bogaţi ar trebui să atenueze demarcaţia riguroasă dintre clasele sociale. Un proverb al epocii spunea: «Dacă este înlăturat trupul, la ce mai slujeşte capul?» *(Geneza R.,* cap. 9). Proverbul insistă asupra interdependenţei oamenilor din toate stările. Un alt dicton arată că soarta fiecăruia este solidară cu cea a întregului colectiv: «Când casa se prăbuşeşte, vai de ferestre» *(Exod. R., 26, 2).*

Dacă individul, chiar atunci când îşi preţuieşte conştiinţa sa personală, trebuie să înţeleagă că activitatea sa este în slujba colectivităţii, el trebuie să se ferească de spiritul răufăcător al orgoliului de clasă. Acest punct de

204 Cuvântul *kerum* trebuie apropiat cu siguranţă de grecescul *chroma,* «culoare».

vedere a fost expus în chip remarcabil de către rabinii celebrei academii din lavne: «Eu sunt o creatură a lui Dumnezeu, iar vecinul meu este acelaşi lucru; munca mea o fac la oraş, el o face pe a sa pe ogor; mă scol în zori pentru a munci, el – la fel. Dacă el n-ar putea să facă prea bine lucrarea mea, nici eu nu pot face cum trebuie munca lui. Veţi spune poate că eu fac lucruri importante, iar el – mărunţişuri. Am învăţat că, în această privinţă, are prea puţină importanţă ce fel de treabă faci; ceea ce are importanţă este ca fiecare să-şi îndrepte inima spre ceruri (să muncească cu tragere de inimă)» *(Ber.,* 17 a).

Istoria următoare provine dintr-o autentică inspiraţie rabinică. Se povesteşte că un anume Simeon, din orăşelul Sihnin, fântânar de meserie, îi spunea odată rabinului lohanan b. Zakai: «Sunt un om tot atât de mare cât şi tine.

— Cum aşa? îl întrebă rabinul.

— Pentru că munca mea este mai importantă decât a ta pentru comunitate. Când tu spui unui bărbat sau unei femei să folosească apa pentru purificările rituale, eu sunt acela care le-o procură» *(Eccles. R.,* asupra 4, 17). Încă mai semnificativ este un comentariu al versetului: «Domnul este păstorul meu» *(Ps.,* 23, 1): «Nu există pe lume o meserie mai dispreţuită decât cea a păstorului, care îşi trece viaţa cu toiagul şi traista sa; cu toate acestea, David îl numeşte păstor pe Sfântul Unic (binecuvântat fie El!)» *(Midraş ad loc).*

Viaţa în izolare nu merită trăită. Acest adevăr important a fost descoperit de Honi, înscriitorul de cercuri[205]. Iată ce se povesteşte despre el: «Toată viaţa, acest om drept se frământa cu privire la textul care sună aşa: „Atunci când Domnul i-a readus pe prinşii în război ai Sionului, parcă visau” *(Ps.,* 126 s). El întreba: Oare

205 Era un ascet celebru, la care mulţimea recurgea în caz de secetă, pentru ca să intervină spre a se obţine ploaia. El înscria atunci un cerc şi declara că nu va ieşi din acest cerc până ce Dumnezeu nu va trimite ploaia cerută *(Taan.,* 23a). Unii au socotit că trebuie admis că sensul original al numelui său nu era: «în- scriitor de cercuri» (care i-a fost dat de legenda ulterioară), ci : «făptuitor de acoperişuri», «puitor de olane», care a fost meseria lui.

şaptezeci de ani[206] pot trece ca un vis? într-o zi, mergând pe un drum, a văzut un om care planta un roşcov. Îi spuse: Acest copac nu dă roade decât după şaptezeci de ani; eşti sigur că ai să trăieşti destul de mult ca să poţi mânca din fructele lui? Omul îi răspunse: Eu am găsit lumea având aceşti arbori; după cum strămoşii mei i-au plantat pentru mine, tot astfel procedez şi eu pentru urmaşii mei. După această discuţie, Honi se aşează, se hrăni şi apoi adormi, în timp ce dormea, s-a format în jurul său o peşteră, astfel încât el scăpa privirii oamenilor. A dormit 70 de ani. Când s-a trezit, a văzut un om care culegea fructele aceluiaşi roşcov şi le mânca, îl întrebă: Ştii cine a plantat acest copac?

— Bunicul meu. Honi exclamă: Cu siguranţă, 70 de ani au trecut ca un vis. S-a dus apoi la casa sa şi-i întrebă pe cei pe care îi găsi acolo dacă mai este în viaţă fiul lui Honi, cel care înscria cercuri. I se răspunse că fiul său nu mai trăieşte, dar că trăieşte nepotul său. El îi zise acestuia şi oamenilor casei: Eu sunt Honi, dar ei nu vrură să-l creadă. S-a dus apoi la academie, unde i-a auzit pe rabini spunând: Studiile noastre sunt acum tot atât de uşoare ca în epoca lui Honi, cel care înscria cercuri, deoarece atunci când el a intrat la academie, s-a dovedit în stare să rezolve toate greutăţile învăţărilor. El le spuse: Eu sunt acel Honi, dar ei n-au vrut să-l creadă şi nu i-au arătat respectul care i se cuvenea. Atunci el îi ceru lui Dumnezeu (să-l facă să moară), şi a murit. De aici vine proverbul: „Viaţa în societate sau moartea”» (*Taan.,* 23 a).

Dintr-un verset al Ecclesiastului: «doi preţuiesc mai mult decât unul» *(Eccles.,* 4, 9) se deducea că este de dorit să ai relaţii de societate. «De aici vine afirmaţia că un om trebuie să-şi procure un prieten pentru a citi împreună cu el Scrierea Sfântă, a studia împreună *Mişna,* a mânca şi a bea împreună, a-şi împărtăşi secretele» *(Sifra Deuteronom,* par. 305; 120 b). Cooperarea şi ajutorul reciproc sunt factori esenţiali în viaţă, aşa cum spune un proverb: «Dacă tu vrei să duci o povară, vreau şi eu acelaşi lucru; dacă nu

206 Durata captivităţii babiloniene.

vrei, nu vreau nici eu» (*B.k.,* 92 b).

O altă idee la care se face adesea aluzie în acelaşi spirit este conformarea la obiceiurile înrădăcinate. «Nu te despărţi de comunitate» (*Avot, 2*, 5). Aceasta era părerea lui Hillel. Nu te grăbi să te înfăţişezi ca o excepţie. «Spiritul unui om trebuie să se pună la unison, în chip armonios, cu cel al aproapelui său» (*Ket.,* 17 a).

Tot un proverb dădea următorul sfat: «Când ai intrat într-un oraş, conformează-te legilor lui» (*Geneza R.,* 48, 14).

Învăţării găseau sprijin în Biblie pentru părerile lor, câteodată într-o manieră mai ciudată. De exemplu: «Un om n-ar trebui să se îndepărteze niciodată de practica stabilită, iată: când Moise s-a urcat pe munte, n-a mâncat (*Ieşirea,* 34, 28); dar când îngerii oficianţi coborau pe pământ, ei se hrăneau (*Facerea,* 18, 8)» (*B.m.,* 86 b).

De altfel, se recunoştea că omenirea cuprinde tipuri variate, unele demne de laudă, altele, dimpotrivă: «Printre oameni există patru caractere. Acela care zice: Ceea ce este al meu este al meu, şi ce este al vostru este al vostru; omul acesta are un caracter neutru, într-un fel asemenea oamenilor din Sodoma. Acela care zice: Ce este al meu este al vostru, iar ce-i al vostru este al meu, omul acesta este un bădăran. Cel care zice: Ce-i al meu este al vostru, iar ce-i al vostru este al vostru, omul acesta este un sfânt. Cel care = spune: Ce-i al vostru este al meu şi ce-i al meu este al meu acest om este un rău» (*Avot,* 5, 13).

Cea mai mare comoară pe care o poate dobândi un om este respectul aproapelui său. «Există trei coroane: cea a *Torei,* cea a preoţiei şi cea a regalităţii, dar coroana unei reputaţii bune le depăşeşte pe toate» (*Ibidem,* 4, 17). «Care este cariera dreaptă pe care trebuie s-o aleagă un om? Aceea pe care o simte onorabilă pentru el şi care îi aduce în acest fel cinstire din partea omenirii» (*Ibidem,* 2, 1). «Cine este onorat? Acela care onorează pe alţii» (*Ibidem,* 4, 1).

Se aprecia că oamenii care se arată prietenoşi faţă de tovarăşii lor capătă aprobarea lui Dumnezeu. «Acela în

care se bucură spiritul celorlalţi se bucură şi de spiritul Celui omniprezent şi reciproc» (*Ibidem,* 3, 13). Este o declaraţie destul de tipică a rabinilor; ea arată că, după părerea lor, religia nu se ocupă doar de raportul dintre fiinţa omenească şi Creatorul ei, ci şi de raporturile omului cu semenii săi.

Iată şi alte citate care exprimă aceeaşi doctrină: «în *Tora,* în profeţi şi în hagiografi găsim că fiecare om trebuie să-şi îndeplinească îndatoririle faţă de alţii întocmai ca şi îndatoririle faţă de Cel Omniprezent. Cum rezultă aceasta din *Tora!* „Tu vei fi fără cusur faţă de Domnul şi faţă de Israel" (*Numeri,* 32, 22). Din profeţi? „Domnul Dumnezeu o ştie şi Israel o va şti şi el"[207] (*Ioşua, 2*2, 22). Din hagiografi? „Vei dobândi astfel har şi o gândire sănătoasă în ochii Domnului şi ai oamenilor" (*Prov.,* 3, 4)» (p. *Şeh.,* 47 c).

În ce sens era înţeles versetul 3, 10 din Isaia: «Spuneţi despre cel drept că este bun»? în legătură cu acest verset s-au făcut reflecţii: «Deci există un drept care este bun şi altul care nu e bun! Cel care este bun faţă de Dumnezeu şi faţă de aproapele său – iată omul drept care este bun. Cel care este bun faţă de Dumnezeu şi rău faţă de aproapele său – iată omul drept care nu este bun». De asemenea, cu privire la următorul text: «„Vai de răul care este nenorocit!" (şic, *Ibidem,* 11). Există deci un om rău care este nenorocit şi altul care nu este nenorocit! Cel care este rău faţă de Dumnezeu şi rău faţă de aproapele său – iată răul care este nenorocit. Cel care este rău faţă de Dumnezeu şi nu este rău faţă de aproapele său – iată răul care nu este nenorocit» (*Kid.,* 40 a).

Talmudul conţine următoarele reguli generale de conduită: «Să fii supus faţă de un superior, amabil faţă de omul care te roagă ceva şi să-i primeşti pe toţi oamenii cu bunăvoinţă» (*Avot,* 3, 16). «Un om trebuie să pună totdeauna în răspunsurile sale blândeţea care dezarmează

---

207 Cele două triburi şi jumătate care erau acuzate că au construit un altar pentru a se deda unui cult idolatru încercau cu ardoare să se justifice atât în ochii fraţilor lor, cât şi în faţa lui Dumnezeu.

mânia, măreşte pacea cu fraţii săi şi cu relaţiile sale, cu toţi, chiar şi cu păgânii de pe stradă, în aşa fel încât să poată fi iubit acolo-sus, popular pe pământ şi plăcut aproapelui său» *(Ber.,* 17 a).

Loialitatea strictă faţă de Stat face obiectul unor prescripţii formale: «Roagă-te pentru prosperitatea guvernului; numai temându-se de el, oamenii vor tolera toate celelalte fiinţe vii» *(Avot,* 3, 2). Talmudul amplifică acest precept: «Tu îi tratai pe oameni la fel ca peştii din mare». *(Habac.,* 1, 14). La fel după cum, printre peştii din mare, cei mari îi înghit pe cei mici, tot astfel fac şi oamenii; dacă n-ar fi teama de guvern care îi reţine, cei puternici i-ar înghiţi pe cei slabi» *(A.Z.,* 4 a).

Se pare că rabinilor le plăcea ca orice guvernant pus să exercite un post să primească aprobarea divină a funcţiei sale. Una din cele trei demnităţi, pe care însuşi Dumnezeu le proclamă, este aceea a unui «bun conducător». Ei socoteau că Dumnezeu a mai demonstrat că orice guvernământ trebuie să se asigure că intrarea sa în funcţie este aprobată de popor. «Nu trebuie să stabilim un conducător al comunităţii fără a fi consultată întâi, căci s-a spus: «Aflaţi că Domnul l-a ales pe Beţalel, fiul lui Un» *(Ieşirea* 35, 30). Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) l-a întrebat pe Moise: «Beţalel îţi convine?» Moise răspunse" «Stăpâne al universului, dacă îţi este plăcut Ţie, cu atât mai mult îmi place mie!» Dar Dumnezeu îi zise: «Totuşi, du-te şi vorbeşte cu poporul». Moise s-a dus să-l întrebe pe Israel. «Îl acceptaţi pe Beţalel?» Ei răspunseră: «Dacă pentru Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) şi pentru tine el este acceptabil, cu atât mai mult ne convine nouă!» *(Ber.,* 55 a).

Talmudul merge până la a declara următoarele: «chiar şi cel propus izvoarelor este stabilit de către ceruri» *(B.b.,* 91 b). Lucrurile stând în acest fel, putem înţelege observaţii ca acestea: «Acela care se poartă insolent faţă de un rege este la fel cu cel care se comportă obraznic faţă de *şehina» (Geneza R.,* 94, 9). «Cel care ia parte la o răscoală contra autorităţii regale făptuieşte o jignire

pentru care merită moartea» *(Sanh.,* 49 a). Acest punct de vedere este coroborat cu exemplul unor eroi biblici. «Să fiţi pătrunşi totdeauna de respect pentru regalitate, precum stă scris: „Toţi aceşti slujitori ai tăi au coborât la mine...” *(Ieşirea,* 21, 8). Din respect pentru monarh, Moise n-a zis: „Tu (Faraon), tu vei coborî la mine”. Aceeaşi concluzie se poate trage din atitudinea lui Eliahu, care şi-a încins mijlocul şi a alergat înaintea carului lui Ahab *(Regi,* 18, 46)» *(Zeb.,* 102 a).

Conform acestui principiu, o lege se exprimă astfel: «Acela care se referă la regii lui Israel trebuie să spună: „Binecuvântat să fii Tu, Doamne, Suveran al universului, care ai conferit o parte din gloria Ta celor care te respectă”, iar dacă se referă la regii altor neamuri, va spune: „Binecuvântat să fii Tu... care ai conferit creaturilor Tale o parte din gloria Ta”. Orice om trebuie să se pună în mişcare şi să alerge în întâmpinarea regilor lui Israel, dar nu numai a lor, ci şi în întâmpinarea regilor altor popoare, căci, dacă eşti demn, vei ajunge la vremurile lui Mesia, când se va face deosebire între regii lui Israel şi cei ai altor neamuri» *(Ber.,* 58 a).

Principiul fundamental al conduitei evreului faţă de Stat este cuprins în această propoziţie: «Legea ţării face lege» *(BK.,* 113 a). Un evreu care trăieşte într-o ţară supusă unor legi care se deosebesc de cele ale poporului său este dator să respecte legile ţării. Trebuie chiar să fie adaptată legea evreiască legii Statului, dacă aceasta se poate face fără a încălca vreun principiu fundamental al *Torei.* Această regulă este exprimată clar în următorul text: «„Te sfătuiesc să respecţi poruncile regelui, şi aceasta din pricina jurământului pe care l-ai făcut lui Dumnezeu” *(Eccles.,* 8, 2). Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îi spune lui Israel: Te conjur, dacă Statul îţi impune nişte restricţii, nu te răscula în niciun fel contra lor, ci „respectă poruncile regelui”. Însă dacă el a hotărât ca tu să anulezi *Tora* şi prescripţiile ei, atunci să nu te supui şi să-i zici: „sunt dispus să mă conformez decretelor regelui, oricare ar fi voinţa sa”; totuşi, „din pricina jurământului

făcut lui Dumnezeu, nu te grăbi să te îndepărtezi de El" *(Ibidem,* 3), căci aceste decrete nu te vor face să neglijezi prescripţiile (lui Dumnezeu), ci ar vrea să te facă să-L renegi pe Sfântul Unic (binecuvântat fie El!)» *(Tanhuma Noah,* paragr. 10).

În pofida respectului daâorat autorităţilor stabilite, Talmudul recomandă în chip expres să nu li se solicite favorurile. «Iubeşte munca, detestă puterea şi nu căuta să fii intim cu cei care guvernează» (*Avot,* 1, 10). Se dă şi motivul: «Fii rezervat faţă de cei care guvernează, căci ei nu atrag pe nimeni pe lângă dânşii decât în propriul lor avantaj; luând înfăţişarea de prieteni când au interes s-o facă, nu-i mai găseşti să te ajute când ai nevoie» *(Ibidem, 2*, 3).

Alt sfat: «Să fii mai degrabă coada unui leu decât capul unui câine» *(Ibidem,* 4, 20). Asta vrea să zică: Să fii mai curând un membru modest într-o ambianţă eminentă decât asociat cu oameni inferiori ca să hotărăşti orgolios în disputele lor. De asemenea, Talmudul repetă constant că trebuie evitat să se arunce praf în ochi şi că trebuie evitate poziţii bătătoare la ochi. După Talmud, una din cauzele care scurtează existenţa este faptul de «a-şi da un aer de superioritate. De ce a murit Iosif înaintea fraţilor săi[208]? Pentru că îşi dădea aere de superioritate» *(Ber.,* 35 a). «Autoritatea, se spunea, îl învăluie pe cel care o ia» *(loma,* 86 b) şi de fapt, «nu este decât servitute» *(Hor.,* lOab).

Astfel, nu se urmăreşte cumva ca oamenii să fie îndemnaţi să nu-şi asume responsabilitatea unei funcţii oficiale, ci este condamnată căutarea ei cu patimă, care provine dintr-o ambiţie egoistă. Acest punct de vedere este bine exprimat în aforismul care zice: «Acolo unde nu există oameni, străduieşte-te să fii om» *(Avot,* 2, 6). În legătură cu aceasta, Tamudul remarcă: «Se poate trage concluzia că acolo unde există un om, nu mai trebuie să fie şi altul» *(Ber.,* 63 a). Sensul este următorul: când trebuie făcută o lucrare pentru comunitate, să nu fii prea îngâmfat şi nu te

208 Aceasta se deduce din *Ieşirea,* 1,6: «losif a murit, şi (după aceea au murit) toţi fraţii săi».

băga în faţă, dar când ceilalţi neglijează această activitate, să porneşti tu însuţi să o duci la bun sfârşit. Mai presus de toate, este important ca asemenea lucruri să fie îndeplinite în chip dezinteresat. «Fie ca toţi cei care se ocupă de treburile comunităţii să o facă în numele cerului, căci atunci meritul părinţilor lor îi susţine şi spiritul lor de dreptate persistă pentru totdeauna. Iar în acest caz Dumnezeu îţi va spune: te socotesc demn de o răsplată mare, ca şi cum tu însuţi ai fi îndeplinit toate» (*Avot,* 2, 2).

II. Munca

Omul este dator să muncească, nu numai pentru a câştiga cele necesare traiului său, ci şi pentru a-şi aduce contribuţia la menţinerea ordinii sociale. Aşa cum am văzut, deşi studierea *Torei* era lăudată ca fiind cea mai recomandabilă dintre toate ocupaţiile, rabinii aveau destul de mult simţ practic pentru a înţelege că însăşi existenţa lumii ar deveni o imposibilitate dacă toţi oamenii s-ar consacra exclusiv unor cercetări în domeniul spiritual. Din acest punct de vedere decurge următorul aforism: «Studierea *Torei* asociată cu o oarecare ocupaţie temporală trebuie privită ca ceva foarte bun, deoarece munca pe care o pretind ambele ocupaţii face ca omul să fie mai puţin supus tentaţiei de a păcătui. Studierea *Torei* neînsoţită de altă muncă s-ar dovedi ceva neserios şi l-ar lăsa pe om pradă ispitei de a păcătui» (*Avot,* 2, 3).

Iată calea dreaptă de mijloc recomandată pentru un om obişnuit, în această privinţă: «Dacă omul învaţă două paragrafe ale Legii în cursul dimineţii şi seara mai studiază alte două paragrafe, iar în restul zilei îşi face munca, este ca şi cum ar fi dus la îndeplinire *Tora* în întregul ei» (*Tanhuma Beşalah,* paragr. 20). Din următorul citat se cuvine, poate, să discernem un protest rabinic contra existenţei pe care o duceau cei care se abţineau de la orice muncă seculară, dedându-se exclusiv reflecţiilor şi speculaţiilor spirituale: «Mai important este cel care culege roadele trudei sale decât acela care se teme de ceruri; într-adevăr, despre acesta din urmă stă scris: „Ferice de omul care se teme de Domnul Dumnezeu" (*Ps.,*

112, 1), iar despre cel dintâi citim: „Când te bucuri de roadele muncii tale, eşti fericit şi îţi merge bine” *(Ps.,* 128, 2), adică eşti fericit pe lumea asta şi îţi va merge bine în lumea care va să vină. După cum se vede, în ce priveşte omul care se teme de ceruri nu stă scris „îi va merge bine”» *(Ber.,* 8 a).

Ideea despre demnitatea muncii străbate constant literatura talmudică. «Mare este munca, deoarece ea îi cinsteşte pe meşteşugari» (*Ned.,* 49 b) este un laitmotiv în această privinţă. Trebuie să fie aşa, deoarece munca este un element important al planului divin referitor la om. Iată o omelie privitoare la *dictum-ul* rabinic «Să iubeşti munca»: «însuşi Adam nu s-a hrănit înainte de a fi muncit, după cum stă scris: „Domnul Dumnezeu l-a luat pe om şi l-a aşezat în grădina Edenului ca s-o lucreze şi s-o păzească” *(Facerea,* 2, 15), iar după aceea stă scris: „Vei putea mânca din orice pom din grădină” *(Facerea,* 2, 16). Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) n-a făcut să strălucească *şehina* asupra israeliţilor decât după ce au muncit, aşa cum stă scris: „Să-mi facă un sanctuar pentru ca să pot sălăşlui printre ei” *(Ieşirea,* 25, 8). Ce trebuie să facă un om atunci când nu este folosit? Dacă are o curte sau un câmp părăsit, lăsat în paragină, să muncească acolo, aşa cum stă scris: „Să munceşti şase zile şi să-ţi faci lucrul tău” *(Ibidem,* 20, 9). De ce au fost adăugate cuvintele «şi să-ţi faci lucrul tău»[209]? Pentru a arăta că, dacă ai o curte sau un câmp mai mult sau mai puţin lăsat în paragină, trebuie să te preocupi să le aduci îmbunătăţiri. Un om nu moare decât prin trândăvire» *(A.R.N.,* 11).

Potrivit unei legende, «când Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) i-a spus lui Adam că pământul îi va produce „spini şi pălămidă”, ochii acestuia s-au umplut cu lacrimi şi el a întrebat: Doamne, Stăpâne al lumii, voi mânca aceeaşi hrană ca şi asinul meu? Dar când Dumnezeu a adăugat: „Îţi vei mânca pâinea în sudoarea

209 O adevărată axiomă a exegezei rabinice pretinde că Biblia nu conţine nici o vorbă de prisos şi nici o tautologie. în acest spirit, «a munci» ar desemna ocupaţia obişnuită pentru subzistenţă, iar «a face» se aplică la ceea ce noi am numi timp economisit.

feţii tale" *(Ibidem,* 19), sufletul lui Adam s-a înseninat de îndată» *(Pes.,* 118 a). Morala: prin muncă omul se ridică deasupra regnului animal.

Într-adevăr, munca este însăşi baza existenţei omeneşti. «Alege deci viaţa» *(Deuteronom,* 30, 18), adică o meserie – aşa este exprimată această idee, cu tot atâta eleganţă cât şi tărie. «O binecuvântare nu străluceşte decât pe munca mâinilor omului» *(Tosifta Ber.,* 7, 8) – altă afirmaţie care subliniază că munca este drumul ce duce spre fericire. Legea decretează că, chiar dacă un bărbat poate da femeii sale o sută de servitori, ea trebuie totuşi să facă o parte din munca necesară casei, deoarece «trândăvirea duce la desfrâu şi nebunie» *(Ket.,* 5, 5).

Locul important pe care îl ocupă munca în cadrul universului este, de altfel, subliniat de felul în care este comentat textul biblic: «Dumnezeu s-a arătat noaptea în vis lui Laban şi i-a zis: Fereşte-te să spui o vorbă rea lui Iacob *(Facerea,* 31, 24). Textul ne învaţă în continuare că meritul muncii conduce la o poziţie care n-ar putea fi atinsă doar prin meritele strămoşilor. Într-adevăr, textul continuă astfel: Dacă n-aş fi avut cu mine pe Dumnezeul tatălui meu, pe Dumnezeul lui Abraham, pe Acela de care se teme Isaac, mi-ai fi dat drumul acum cu mâinile goale *(Ibidem,* 42). Aşadar, meritul strămoşilor i-a adus doar protecţia bunurilor sale. Însă textul continuă: Dar Dumnezeu a văzut suferinţa mea şi truda mâinilor mele şi te-a dojenit noaptea trecută *(Ibidem).* Aceasta arată că Dumnezeu l-a mustrat pe Laban că l-a nedreptăţit pe Iacob, în legătură cu munca mâinilor sale. În acest fel, El a declarat că un om n-are voie să spună: Voi mânca, voi bea şi mă voi simţi bine, fără să mă obosesc, deoarece cerurile se vor îndura de mine. Iată *i* de ce stă scris: Tu ai binecuvântat munca mâinilor sale *(Iov,* 1, 10); un om trebuie să muncească cu mâinile sale şi atunci Dumnezeu îi va asigura binecuvântarea» (*Tanhuma Vaieţe,* paragr. 13).

Potrivit unei zicale populare, «cine n-a muncit nu va mânca» (*Geneza R.,* 14, 10). Mai mult decât atât, omul nu

trebuie să facă din nevoile sale personale motivul pentru a munci. Ideea aceasta este indicată în chip delicat printr-o istorioară. «Împăratul Hadrian se plimba pe ţărm, în apropiere de Tiberiada. Văzu un bătrân care săpa pământul pentru a planta copaci. „Bătrâne, îi spuse el, dacă ai fi muncit atunci când ai fost tânăr, n-ai fi fost nevoit să te chinui în felul acesta la bătrâneţe.

— Am muncit tot atât de mult când am fost tânăr, răspunse moşneagul, dar Domnul din ceruri s-a purtat faţă de mine după cum i-a fost voia". Hadrian îl întrebă ce vârstă are şi află că are 100 de ani. „O sută de ani şi te mai chinui să sapi pământul pentru a planta copaci? îţi închipui că o să mănânci din roadele lor?

— Dacă o să merit, voi mânca; dacă nu, aşa cum părinţii mei au trudit pentru mine, tot aşa muncesc şi eu pentru copiii mei"» (*Levit. R., 2*5, 5).

Rabinii nu numai că proslăveau în acest fel munca manuală, dar îşi şi potriveau faptele cu învăţătura pe care o predicau. Ni se spune că dacă unii dintre ei făceau parte din familii avute, majoritatea era alcătuită din meseriaşi umili, care îşi câştigau cu greutate cele necesare traiului. Am menţionat mai înainte istoria sărăciei lui Hillel. Dintre ceilalţi rabini, despre Akiva se spune că îşi câştiga cele necesare făcând zilnic un pachet de lână pe care îl vindea (*A.R.N.,* 6), loşua fabrica mangal şi trăia într-o încăpere cu pereţii mânjiţi în întregime din această pricină (*Ber.,* 28 a); Meir era scrib (*Eruv.,* 13 a); José b. Halafta – lucrător în piele (*Şab.,* 40 b); lohanan făcea sandale (*Avot,* 4, 14); Iuda era brutar (p. *Hag.*

77 a); Abba Saul avea o stare foarte umilă, fie că frământa aluat, fie că era gropar (*Pes.,* 54 a; *Ned.,* 24 b).

În secolul I al erei actuale, Josephus declara cu privire la poporul evreu: «în ce ne priveşte, nu ne place să ne ocupăm cu negustoria, deoarece, locuind într-o ţară fertilă, ne mărginim să practicăm agricultura» (C. *Apion,* 1, 12). Poate că această afirmaţie este prea generală, dar este aici locul să remarcăm că, de obicei, când Talmudul se referă la oameni care îşi fac munca, este vorba de munci

din agricultură. Pasajul pe care l-am citat în altă parte, relativ la stabilirea unei «bariere pentru *Tora», este* dovada acestui fapt, întrucât vorbeşte despre «un om care se întoarce seara de pe câmp» (*Ber.,* 4 b). La fel stau lucrurile cu spusele rabinului din labne: «Munca mea este în oraş, a lui – la ţară» *(Ibidem,* 17 a).

În ce priveşte meritul vieţii prin agricultură, în comparaţie cu alte munci manuale şi cu negustoria, părerile rabinilor apar ca foarte diferite. Pe de o parte, întâlnim afirmaţii precum: «Lucrătorii din toate stările vor reveni în cele din urmă la pământ. Un om care nu posedă măcar o bucăţică de pământ nu este în realitate om» *(Ieb.,* 63 a). Dar, în Palestina, versetul din *Plângeri,* 1, 14: «Domnul m-a dat în mâinile acelora cărora nu pot să le stau împotrivă» era aplicat unuia a cărui subzistenţă depindea de banii săi *(Ibidem,* 63 b), nu de agricultură. Pe de altă parte, unii declarau tot atât de energic că «nu există muncă mai modestă decât cultivarea pământului. O sută de *zuz* investiţi în afaceri pot procura cu ce să mănânci şi să bei în fiecare zi, în timp ce aceeaşi sumă, consacrată agriculturii, va produce abia atât cât să trăieşti cu sare şi legume; şi, în plus, trebuie să şi dormi pe pământ ca să-ţi supraveghezi noaptea recolta şi să eviţi conflicte cu vecinii» *(Ibidem,* 63 a). Un rabin încearcă o împăcare, recomandând următoarele: «omul să-şi împartă avutul în trei părţi şi să plaseze o treime în agricultură, o treime în afaceri, iar ultima treime s-o păstreze pentru cazuri de nevoie» *(B.m.,* 2 a).

În special atunci când venitul pământului este mic, capătă multă atracţie securitatea oferită de altă meserie manuală. Un proverb zice: «Foametea a ţinut şapte ani, dar n-a atins uşa mesenaşului» *(Sanh.,* 29 a). El suferă mai puţin de crizele care îl lovesc cu asprime pe cultivator.

Vorbind despre muncă, rabinii spuneau: «Orice om are obli 4 gaţia să-şi înveţe fiul o meserie. Cel care nu-şi îndeplineşte această fe obligaţie îşi învaţă fiul să devină hoţ. Cel care are o meserie în mâinile sale seamănă cu o vie bună, îngrădită, în care nu pot pătrunde vite şi alte

animale şi nici trecătorii nu pot lua nimic din ea. Dar cel care n-are meserie în mâinile sale seamănă cu o vie ale cărei garduri sunt răsturnate şi în care intră vite şi alte animale după voia lor, iar trecătorii pot privi înăuntrul ei şi pot lua cât le place» *(Tosifta Kid.,* 1, 11).

Înţelepţii Talmudului făceau deosebire între diferitele ocupaţii care puteau fi alese: unele erau recomandate, altele – condamnate. «Omul nu trebuie să-şi înveţe fiul într-o meserie care; să-l pună în tovărăşia unor femei. Trebuie să-l înveţe o meserie curată şi mănoasă. Omul nu trebuie să-şi înveţe fiul să fie conducător de măgari, cămilar, marinar, bărbier, cioban sau buticar – acestea fiind ocupaţii ale hoţilor. Un alt rabin face următoarea observaţie: Cei mai mulţi conducători de măgari sunt oameni răi; majoritatea cămilarilor sunt cinstiţi; cei mai mulţi marinari sunt oameni pioşi; cei mai buni medici sunt sortiţi ghehenei; cel mai cinstit dintre măcelari este tovarăş de-al lui Amalek» *(Kid.,* 4, 14). Altă părere a unui rabin: «Nicio meserie nu va pieri de pe lume. Ferice de cel care îşi vede pe cei apropiaţi lui având ocupaţii onorabile şi vai de acela care îi vede obligaţi la o muncă înjositoare. Lumea nu se poate lipsi nici de tăbăcar, nici de cel care face parfumuri, dar ferice de cel care exercită meseria de a face parfumuri şi vai de cel care o exercită pe cea de tăbăcar» *(Ibidem,* 82 b).

Talmudul încearcă să explice de ce unii oameni îşi aleg o muncă pe care toată lumea o socoteşte ca neplăcută. Ce semnificaţie au următoarele spuse din Biblie: «El a făcut toate lucrurile frumoase la vremea lor» *(Eccles.,* 3, 11)? spusele acestea ne învaţă că Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a făcut ca orice muncă să pară plăcută celui care o îndeplineşte» *(Ber.,* 43 b).

Un mijloc de a-şi câştiga traiul pe care rabinii îl condamnă cu toată asprimea este cămătăria. Mărturia cămătarilor nu era acceptată la tribunale *(Sanh.,* 3, 3). «Iată care este orbirea cămătarilor: Dacă un om afirmă despre unul din tovarăşii săi că este un ticălos, acesta îl poate da în judecată până la a face să i se retragă şi

mijloacele de a-şi câştiga traiul. Cămătarii procedează altfel: ei iau martori, aduc un scrib, pană, cerneală, stabilesc şi pecetluiesc un document prin care, de fapt, cămătarul îl reneagă pe Dumnezeul lui Israel (un document conţinând minciuni). Despre cel care are bani şi dă cu împrumut fără a cere dobândă, stă scris: „Cel care nu cere dobândă pentru banii săi... nu se va clătina nici –, când (*Ps.,* 5, 5). De aici puteţi trage încheierea că acela care împrumută cu dobândă va pierde ceea ce posedă» (*B.m.,* 17 a). «Cămătarii sunt asemenea celor care varsă sânge omenesc» (*Ibidem,* 61 b). «Pe acela care percepe dobândă Scrierea Sfântă îl condamnă ca şi cum ar fi comis toate faptele rele şi toate încălcările poruncilor, căci stă scris: „Împrumută cu dobândă şi ia camătă; s-ar putea oare să trăiască un astfel de fiu? Nu va trăi; el a săvârşit toate aceste fărădelegi" (*Ieşirea,* 18, 13 b). Dar celui care împrumută fără dobândă, Domnul i-o va lua în socoteală, ca şi cum ar fi îndeplinit toate preceptele, căci stă scris: „El n-a făcut camătă cu banii săi, etc."» (*Exod. R., 3*1, 13).

III. Stăpân şi muncitor

Raporturile dintre patroni şi angajaţii lor sunt definite în chip riguros de către Talmud, care specifică cu mare precizie răspunderile fiecăruia dintre ei. Angajarea este considerată ca un contract între cele două părţi, fiecare trebuind să-l respecte cu stricteţe. Reţinerea de către patron a salariului muncitorului sau neîndeplinirea de către angajat a sarcinii pentru care s-a angajat sunt considerate fraude.

Datorii ale patronului: El este obligat să se conformeze obiceiurilor care reglementează munca în zona în care îşi are sediul. «Acela care angajează muncitori în slujba să şi le porunceşte să înceapă munca devreme şi s-o termine târziu nu are permisiunea să-i sileaască (să depăşească numărul obişnuit de ore de muncă).

Dacă obiceiul este ca muncitorii să primească de mâncare, el trebuie să-i hrănească; dacă se obişnuieşte să li se dea ceva dulce după masă, el trebuie să se conformeze; totul trebuie să se petreacă potrivit cu

practica din regiune» (*B.m.*, 7, 1).

Patronul este dator să aibă grijă de muncitorii care lucrează pentru el. Dacă se întâmplă un accident, el nu trebuie să se mărginească doar la îndeplinirea obligaţiilor legale. Iată o istorioară care ilustrează bine această datorie: «Comisionarilor angajaţi de Rabba bar Bar Hana li s-a întâmplat odată să sfărâme un butoi de vin care îi aparţinea lui Rabba. Pentru a-i pedepsi, el le confiscă veşmintele. Muncitorii s-au plâns lui Rab, care porunci patronului să le înapoieze veşmintele. Aşa este legal? întrebă acesta.

— Da, răspunse Rab, căci stă scris: „Tu să umbli pe calea oamenilor de bine”[210] (*Prov.*, 2, 20). Patronul le înapoie hainele. Atunci muncitorii spuseră: Suntem săraci; am muncit toată ziua şi suntem flămânzi, ducem lipsă de toate». Rab îi zise lui Rabba: Plăteşte-le leafa.

— Aşa spune legea? întrebă acesta.

— Da, căci stă scris: „Să ţii cărările celor drepţi” (*Ibidem*)» (*B.m.*, 83 a).

Înainte de toate, patronii au obligaţia să plătească retribuţia pentru munca efectuată, îndată ce este terminată. Legea scrie următoarele: «Muncitorul angajat pentru o zi îşi primeşte salariul în cursul nopţii care urmează; dacă este angajat pentru o noapte, va primi salariul în cursul zilei care urmează; dacă este angajat cu ora, i se va plăti salariul în cursul zilei sau al nopţii care urmează; dacă este angajat pentru o săptămână, o lună, un an sau o perioadă de şapte ani, el îşi va primi salariul cuvenit în ziua în care s-a încheiat perioada de angajare, adică în cursul zilei dacă ea s-a încheiat ziua, noaptea dacă ea se termină în timpul nopţii» (B.m” 9, 11).

Amânarea plăţii salariului dincolo de timpul fixat era condamnată ca păcatul săvârşit de un păgân şi criticată fără cruţare. «Cel care amână plata muncitorului angajat încalcă unele porunci ale *Torei*; „Să nu asupreşti pe simbriaşul sărac şi nevoiaş”.

---

210 Aceasta vrea să spună că oamenii buni nu trebuie să insiste strict asupra dreptului, ci trebuie să arate indulgenţă atunci când îşi prezintă exigenţele.

(Deuteronom, 24, 14). „Să nu amâni pentru a doua zi plata angajatului” *(Levit., loc. cit.).* „Să-i dai plata în cursul zilei” *(Deuteronom,* 24, 15). „Înainte de apusul soarelui” *(Ibidem)*» *(B.m.,* lila). Alte texte în legătură cu plata angajaţilor: «Israel a fost izgonit în exil pentru că a amânat plata simbriaşilor» *(Plângeri R.,* despre 1, 3). «Acela care amână plata unui angajat procedează ca şi cum i-ar lua viaţa (literal: *sufletul)».* Un rabin afirmă că aceste cuvinte semnifică, de fapt, ca şi cum şi-ar lua propria viaţă, deoarece stă scris: «Nu despuia pe sărac... căci Domnul îi va apăra pricina şi va lua viaţa celor care l-au despuiat» *(Prov.,* 22, 22 s). Şi alt rabin apreciază că nu este vorba de cel care a fost nedreptăţit, căci stă scris: «Aceasta este soarta oricărui om lacom de câştig; lăcomia aduce pierderea celor care i se dedau» *(Ibidem,* 1, 11) *(Bm.,* 11 a).

Datoriile angajaţilor: ştiind că ceea ce s-a cerut de la ei este timpul şi energia lor, ei trebuie să le ofere în chip cinstit, în schimbul simbriei pe care o primesc. A nu munci cât poţi mai bine este o înşelătorie, asemenea celei a negustorului care nu măsoară exact marfa sa. Aceasta este opinia rabinilor nu numai în teorie, ci şi în practică, aşa cum se vede din istorioarele următoare:

Se povesteşte despre Abba Iosif zidarul că nişte oameni au Venit să-i ceară părerea despre o anumită treabă şi că l-au găsit muncind pe o schelărie. «Trebuie să te întreb ceva», îi spuse cel care i se adresa. – «Nu pot coborî, răspunse el, pentru că sunt angajat pentru toată ziua» *(Exod. R.,* 13, 3). El era convins că nu are dreptul să folosească ceva din timpul care aparţinea patronului său, pentru a rezolva alte probleme care îi erau supuse.

Altă istorioară, de acelaşi fel: «în timpul unei secete, s-a întâmplat ca rabinii să trimită doi dintre instructorii lor la Abba Hilkia, nepotul lui Honi, cel care înscria cercuri, pentru a-i cere să se roage ca să vină ploaia. Cei doi instructori l-au căutat acasă şi nu l-au găsit. Au aflat că este pe ogor şi l-au văzut arând. îl salutară, dar el nu le dădu nicio atenţie. Când s-a întors acasă, ei l-au întrebat

de ce n-a ţinut seama de salutul lor. El răspunse: «M-am angajat pentru toată ziua; deci m-am gândit că n-am dreptul să întrerup munca» *(Taan.,* 23 ab).

O regulă avea ca temei principiul următor: «Omului nu-i este îngăduit să muncească noaptea pe ogorul său şi în ziua care urmează să fie angajatul altuia. El n-are dreptul să flămânzească sau să-şi impună restricţii care îi scad randamentul daâorat celui care l-a angajat» (p. *Dammai,* 26 b). Din acelaşi motiv, legea talmudică permitea muncitorilor să facă o parte din rugăciunile zilnice în timpul cât se aflau pe vârful unui copac sau pe o schelărie *(Ber., 2*, 4) şi să scurteze rugăciunile de mulţumire de după mese *(Ibidem,* 45 b). Alt principiu: «Cine încalcă instrucţiunile celui care l-a angajat este socotit un pungaş» *(B.m.,* 78 a, b).

În afară de muncitorii angajaţi erau folosiţi la muncă sclavi, fie evrei, fie păgâni. Talmudul formulează reguli precise asupra felului în care să fie trataţi. În primul rând, sclavul evreu. După legea biblică, un evreu poate înceta să mai fie un om liber în unul din următoarele două cazuri: fiind în stare de mizerie, el se poate vinde pentru a fi hrănit şi a avea locuinţă; sau poate fi vândut din ordinul unui tribunal ca pedeapsă, pentru că s-a făcut vinovat de furt. A se lipsi singur de libertate era socotit ceva blamabil, condamnabil. Concluziei din *Ieşirea, 21*, 6: «Stăpânul său să-i găurească urechea cu o sulă» i se dădea următoarea interpretare simbolică: «într-adevăr, pentru ce a fost aleasă dintre toate organele corpului tocmai urechea? Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a spus: „Urechea a auzit vocea mea pe muntele Sinai când am proclamat: Copiii lui Israel sunt numai sclavii mei" (*Levit., 2*5, 55); ei nu sunt robii unor robi, dar dacă un om îşi dă un stăpân, trebuie ca urechea să-i fie găurită. Dar pentru ce aceasta trebuie să se facă numai la uşă sau la stâlpul uşii şi nu în altă parte a casei? Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a spus: Uşa şi stâlpul ei au fost martorii mei în Egipt când am trecut printre cei doi stâlpi ai uşii şi am declarat că Israel mă va sluji şi nu va fi robul unor robi, atunci când l-am condus de

la robie la libertate; de aceea, când cineva îşi dă un stăpân, trebuie ca el să aibă urechea găurită în faţa uşii sau a stâlpului» *(Kid.,* 22 b).

Mult mai rău era cazul în care un evreu se vindea în vederea unui câştig personal. În legătură cu spusele: «dacă fratele tău sărăceşte şi ţi se vinde» *(Levit., 25*, 30), rabinii fac observaţia că «deci nu este permis unui om să se vândă cu scopul de a aduce bani în punga sa, de a cumpăra vite sau de a-şi procura mobilă sau o casă» *(Sifra ad loc.).*

Munca pe care un stăpân o putea impune unui sclav evreu era supusă unor restricţii. «El va sluji şase ani» *(Ieşirea,* 21, 2); aş putea trage concluzia că el are de făcut o muncă ce revine unui sclav (păgân), de aceea textul precizează: «nu-i vei impune munca unui rob» *(Levit.,* 25, 39). De aici s-au dedus următoarele: el nu va fi silit să spele picioarele stăpânului său, să-l încalţe cu sandalele, să ducă pentru el vasele la baie, să-l sprijine la urcatul unei scări sau să-l transporte într-o litieră sau într-un fotoliu – toate acestea fiind lucruri pe care sclavii le fac pentru stăpânii lor *(Meh. ad loc.*; 75 ab).

Cu privire la acelaşi text din *Ieşirea,* găsim următorul comentariu: «Aş putea înţelege de aci că textul se referă la cazul în care sclavul evreu ar fi silit să îndeplinească o sarcină care înseamnă înjosirea lui. De aceea, Scrierea Sfântă declară: «El va fi la tine la fel ca un angajat cu simbrie, ca acela care are acolo locuinţa sa» *(Levit.,* 25, 40). Aşa cum nu-ţi este îngăduit să schimbi după placul tău genul de muncă al unui angajat pe care l-ai tocmit, tot astfel nu vei impune unui sclav evreu altă muncă decât cea pe care o făcea în mod obişnuit. De aceea s-a spus că un stăpân nu trebuie să silească sclavul său evreu să facă vreo muncă în slujba publicului, precum munca de croitor, de băieş, de bărbier, de măcelar sau de brutar. Dacă ocupaţia lui, înainte de a deveni sclav, era una dintre acestea, el poate s-o îndeplinească şi acum la porunca stăpânului său, dar acesta nu poate în niciun fel să schimbe lucrarea care trebuie făcută pentru el. «Ca un

angajat, ca acela care locuieşte la tine», ca un om tocmit să muncească ziua, nu şi noaptea, aşa stau lucrurile şi pentru sclavul evreu» *(Meh., loc. cât).*

În ce priveşte tratamentul general al sclavului evreu, regula este: «Pentru că se simte bine la tine» *(Deuteronom,* 15, 16). Hrana: nu-i vei da să mănânce pâine mucegăită dacă tu mănânci pâine proaspătă; nu-i vei da să bea vin nou dacă tu te bucuri de vin vechi. Nu te vei culca pe o saltea moale, iar el să doarmă pe paie. De aici, zicala: «Cel care ia un sclav evreu îşi dă sieşi un stăpân» *(Kid.,* 20 a).

Sfârşitul serviciului sclavului evreu era reglementat de ordonanţa biblică cuprinsă în *Ieşirea,* 21, 2 ss, şi în *Levit.,* 25, 30 ss. Dar Talmudul interpretează legea cât mai mult cu putinţă în favoarea sclavului. «Să-ţi slujească şase ani, dar în anul al şaptelea să-i dai drumul de la tine şi să fie slobod», zice *Deuteronom,* 15, 12. Dacă a fugit, dar s-a întors, cum vom şti că el trebuie să completeze numărul anilor săi de muncă? Ne orientăm după textul care zice: «El îţi va sluji şase ani». Dacă s-a îmbolnăvit şi apoi s-a însănătoşit, Talmudul discută cum să fie compensată durata indisponibilităţii sclavului evreu, subliniind textul care declară că «în al şaptelea an el va fi eliberat cu desăvârşire» *(Sifre ad loc.,* 118, 99 a). Sunt date indicaţii pentru cazurile în care indisponibilitatea din cauză de boală are o durată lungă *(Kid.,* 17 a).

Dacă stăpânul moare, sclavul evreu rămâne în serviciul fiului acestuia până la expirarea termenului, dar nu în serviciul fiicei stăpânului sau al altor moştenitori *(Ibidem,* 17 b).

În privinţa sclavului a cărui ureche a fost găurită, Biblia porunceşte ca «el să rămână totdeauna în slujba stăpânului său» (*Ieşirea,* 21 b), dar rabinii înţelegeau cuvântul «totdeauna» în sensul de: până la anul jubileului, când îşi va recăpăta libertatea. Mai mult decât atât, întrucât textul zice: «în slujba *sa»,* rabinii trăgeau concluzia că, după primii şase ani, sclavul nu mai era obligat să slujească fiul sau fiica stăpânului sau pe alt

moştenitor, iar moartea stăpânului îl elibera *(Meh. ad loc:, 11 b).* Când un sclav şi-a încheiat timpul de serviciu, Biblia porunceşte să nu i se dea drumul cu mâinile goale *(Deuteronom,* 15, 13 s), iar Talmudul fixează la 30 de sâcâi suma care să-i fie dată *(Kid., Via).*

Posedarea unui sclav păgân era, de asemenea, reglementată prin lege: «El este cumpărat după ce a fost căutat sau după întocmirea unui contract sau prin serviciul de fapt» *(Kid.,* 1, 3). Preţul era apreciat în medie la 30 de *sela* (cam patru franci); era suma pe care o primea ca despăgubire proprietarul unui sclav sau unei sclave care a fost ucis (a) de către un bou prin lovituri cu coarnele *(B.K.,* 4, 8). În Talmud a fost păstrat un model de contract pentru cumpărarea unui sclav; iată-i conţinutul: «acest sclav a fost înrobit pe cale legală; este cu totul exclus de la orice drept de libertate şi de la orice rechiziţie din partea regelui sau reginei[211]. Nu poartă asupra lui semnul nimănui (în afară de semnul cumpărătorului); nu are niciun defect fizic şi nu are nici, un furuncul care să indice o lepră, fie nouă, fie veche» *(Ghit.,* 91 b). Iată şi definirea celei de-a treia metode de cumpărare: «Cum este cumpărat el prin serviciu de fapt? Dacă scoate sandalele stăpânului său sau poartă în urma lui vasele la baie, dacă îl dezbracă, îl spală, îi unge corpul, îi îngrijeşte părul, îl îmbracă, îl încalţă cu sandalele, îl poartă. Prin aceste mijloace proprietarul stabileşte că îl poate revendica» *(Kid.,* 22 b), deoarece acesta este serviciul normal al sclavilor.

În statutul sclavului păgân, punctul care este important de subliniat este acela că, deoarece aparţine unei case israelite, el este supus mai multor prescripţii biblice. Deşi nefiind considerat un membru al comunităţii, el era cuprins în sânul ei în anumite privinţe. În această calitate, prima obligaţie la care era supus nu era alta decât circumcizia. Talmudul îşi pune întrebarea dacă el poate fi circumcis contra voinţei sale. Regula admisă în genere este următoarea: «Dacă un sclav este cumpărat de la un păgân şi nu vrea să se lase circumcis, stăpânul îl va răbda

211 Adică nu poate fi încorporat în slujba guvernului sau întemniţat ca criminal

12 luni, la capătul cărora, dacă refuză în continuare, va fi vândut din nou unor păgâni» *(kb.,* 48 b).

După ce a fost circumcis, sclavul păgân va avea acelaşi statut civil şi religios ca sclavul israelit. El nu era admis să depună mărturie în faţa unui tribunal *(RH.,* 1, 8). Într-o plângere pentru daune pe care i le-a produs o persoană, alta decât stăpânul său, el nu primea nicio despăgubire «pentru pierdere de demnitate» (vezi capitolul *Dreptul civil) (RK.,* 8, 3). Nu putea cumpăra vreo proprietate în contul său propriu. «Ceea ce a cumpărat un sclav a cumpărat stăpânul său» *(Pes.,* 88 b), care o ia în posesie.

Din punct de vedere religios, acest sclav nu era obligat să se ducă la templu cu ocazia celor trei mari sărbători anuale *(Hag.,* 1, 1). Ca şi femeile şi minorii, el nu avea obligaţia să recite unele părţi ale liturghiei zilnice, nici să poarte filacterele *(Ber.,* 3, 3). Nu putea fi cuprins în numărul celor trei persoane, cerute pentru recitarea, cu totul formală, a rugăciunilor de mulţumire de după masă *(Ibidem!,* 2). Dar sclavilor le era îngăduit să formeze acest cvorum între dânşii (*Ibidem,* 45 b). În ce priveşte cei zece bărbaţi adulţi a căror prezenţă era necesară pentru o slujbă religioasă în comun, iată ce spune Talmudul: «Pot fi admişi nouă oameni liberi şi un sclav pentru a avea cvorumul. Contra acestei păreri, se povesteşte că r. Eliezer, venind într-o sinagogă unde nu se găseau zece bărbaţi, şi-a pus în libertate sclavul pentru a se putea completa numărul cerut. Fiind eliberat, el a putut fi numărat printre cei zece, dar dacă n-ar fi fost eliberat, el n-ar fi putut să fie socotit printre ei[212]. Lipseau două unităţi pentru a completa cvorumul; rabinul a eliberat deci un sclav şi a îndeplinit obligaţia de a fi zece, folosind pentru el alt sclav pe care îl avea» (*Ibidem,* 47 b). Se vede astfel că, numai eliberat, un sclav putea lua parte la formarea cvorumului într-o sinagogă; toţi rabinii erau de acord că opt oameni liberi şi doi sclavi nu răspundeau exigenţei

212 Aceasta dovedeşte că un sciav nu poate fi numărat pentru a obţine cvorumul; altfel, n-ar fi fost necesar ca rabinul să-l elibereze anume pe sclavul său.

legii.

Nici cinstirile funebre nu erau acordate sclavilor, în afară de unele cazuri excepţionale. «Când a murit Tabi, sclavul lui r. Gămăliei, acesta a acceptat să primească condoleanţe pentru el. Discipolii îi spuseră atunci: „Maestre, ne-ai învăţat că nu trebuie să acceptăm condoleanţe pentru moartea unor sclavi.

— Dar acesta, sclavul meu Tabi, nu era ca ceilalţi, răspunse r. Gămăliei, el era un om de merit» *(Ber.,* 2, 7). Iată cum se procedează potrivit Talmudului: «Pentru înmormântarea sclavilor, indiferent de sex, nu ne orânduim în şiruri în cinstea lor[213] şi nu rostim asupra lor binecuvântarea celor mâhniţi[214], nici condoleanţele de doliu. S-a întâmplat ca, la incartea unei sclave a lui rabi Eliezer, să vină la el discipolii săi pentru a-i exprima simpatia lor. El a ieşit în curte, dar ei l-au urmat. El a intrat în odaia prietenilor; ei l-au urmat şi acolo. Atunci el le spuse: „Mi se pare că vreţi să vă opăresc cu apă clocotită[215], dar nu veţi căpăta nici apă caldă. Nu v-am spus că la moartea unui sclav, de un sex sau de celălalt, nu este cazul să ne rânduim în şiruri pentru ei, nici să pronunţăm asupra lor binecuvântări şi condoleanţe de doliu? Ce să spunem despre ei? Ceea ce zicem cuiva care şi-a pierdut boul sau măgarul: „Fie ca Atotputernicul să repare pierderea”».

Iată o altă învăţătură: Nu trebuie să pronunţăm o oraţie funebră pentru sclavi de un sex sau de celălalt. R. lose zicea: Dacă a fost un om de merit, zicem despre el: Ah! persoana bună şi credincioasă, căreia îi plăcea munca sa. Rabinul a fost întrebat: în acest caz, ce ar spune despre oamenii de merit care nu au fost sclavi?[216].

---

213 Exista, şi încă mai există, obiceiul ca amicii care asistă la înmormântare să se rânduiască în două şiruri, între care treceau cei îndureraţi, cărora le exprimau condoleanţe.

214 Binecuvântarea este pronunţată după masa luată la întoarcerea de la cimitir. Condoleanţele sunt următoarea formulă: Fie ca Atotputernicul să vă mângâie în mijlocul celorlalţi îndureraţi din Sion şi din Ierusalim.

215 Cu alte cuvinte: Băgaţi-vă bine în cap că refuz să primesc condolean- ţele voastre.

216 Ce laudă mai mare s-ar putea aduce unui om?

Iată încă o învăţătură: «Nu se cuvine să spunem despre sclavi: că au avut tatăl cutare, mama cutare. R. Gămăliei obişnuia totuşi să-şi numească sclavii în acest fel: oare aceasta nu scădea importanţa acestei învăţături? Nu; situaţia este deosebită, deoarece era vorba de oameni foarte respectaţi» *(Ibidem,* 16 b).

În general, reglementările care se aplicau femeilor (vezi mai sus!) erau în vigoare şi în ce priveşte sclavele; astfel, ele erau scutite de respectarea poruncilor care trebuiau îndeplinite într-un anumit moment al zilei.

Bunăstarea sclavului era supravegheată cu grijă şi nu era lăsată la bunul plac al stăpânului. Şi sclavului păgân i se aplică legea care spunea: «Dacă un om îşi loveşte sclavul şi acesta moare sub mâna stăpânului, acesta va fi pedepsit» *(Ieşirea,* 21, 20), ne arată în chip explicit *Meh. ad loc.*; 83 a. La fel şi în cazul prevăzut în *Ieşirea,* 21, 26, unde se spune că un sclav trebuie eliberat dacă stăpânul l-a făcut să piardă un ochi sau un dinte *(Meh. ad loc.,* 85 a).

În general, israelitul dădea dovadă de grijă pentru sclavul său. Se spune, de pildă, că «atunci când r. lohanan se hrănea cu carne, el dădea totdeauna o parte din ea sclavului său. Când bea vin, proceda la fel, aplicându-şi textul: „Cel ce m-a făcut pe mine în pântecele mamei mele nu l-a făcut şi pe el?” *(Iov,* 31, 10)» (p. *B.K.,* be).

De obicei, sclavul rămânea în serviciul stăpânului său până la moarte, dar îşi putea recăpăta libertatea mai înainte dacă cineva îi plătea proprietarului preţul obişnuit sau dacă acest proprietar îi dădea un certificat de *manumissio (Kid.,* 1, 3). Şi alte câteva împrejurări puteau prilejui eliberarea. «Dacă un om lasă moştenire sclavului bunul pe care îl are, acesta va fi eliberat de îndată» *(Prea.,* 3, 8). Într-adevăr, aceasta era evident dorinţa proprietarului, deoarece un sclav este exclus de la orice proprietate. «Un sclav care îşi pune filactere de faţă cu stăpânul său este pus în libertate» *(Ibidem,* 40 a). În aceste două cazuri este implicată intenţia de a-l elibera, dat fiind că un sclav nu se putea însura cu o femeie evreică nesclavă, iar punerea filacterelor nu-i era accesibilă

(datoria aceasta revenea numai israeliţilor). Iată şi altă regulă, plină de grijă pentru sclav: «Dacă cineva îşi vinde sclavul unui păgân sau unei persoane care locuieşte în afara Ţării Sfinte, sclavul îşi obţine libertatea»[217] *(Ibidem,* 4, 6).

Cu toate acestea, clasa sclavilor era dispreţuită şi socotită ca având diferite vicii. În general, sclavii erau consideraţi ca nişte leneşi. «Zece măsuri de somn au coborât în lumea aceasta; sclavii au luat nouă, iar restul omenirii una» *(Kid.,* 49 b). «Un sclav nu merită hrana din stomacul său» *(B.K.,* 97 a). Ei erau consideraţi lipsiţi de credinţă: «Printre sclavi nu există nicio statornicie» *(B.m.,* 86 b). Nivelul lor moral era socotit scăzut: «cu cât sunt mai multe sclave, cu atât e mai mare desfrâul; cu cât sunt mai mulţi sclavi, cu atât e mai multă hoţie» (*Avot,* 2, 8). «Un sclav preferă să ducă o viaţă de desfrâu cu sclave (decât să se căsătorească cum se cuvine)» *(Ghit.,* 13 a).

IV. Pacea şi dreptatea

Stabilitatea unei comunităţi (ca şi fericirea ei) nu poate fi asigurată, dacă ea nu are o temelie paşnică. Aforismele talmudice referitoare la acest subiect sunt numeroase. Iată câteva exemple: «Trei sunt lucrurile graţie cărora se menţine lumea: adevărul, dreptatea şi pacea, aşa cum s-a spus: „judecaţi în porţile voastre după adevăr şi în vederea păcii” *(Zahar.,* 8 16)» *(Avot,* 1, 18). «Să nu vă faceţi crestătură» *(Deuteronom,* 14, 1), «să nu te desparţi în mai multe părţi, ci să rămâi grupat într-un singur tot»[218] *(Sifre ad loc.,* 94 a). «Domnul va fi lumina ta pe vecie» *(Isaia,* 60, 10) când tu nu vei forma decât un singur tot, cum s-a spus: «în această zi sunteţi toţi vii» (Deuteronom, 4, 4). «Experienţa dovedeşte că dacă un singur om apucă un mănunchi de trestii, el nu le va putea frânge, căci ele sunt legate împreună, în vreme ce, dacă sunt luate fiecare aparte, chiar şi un copil le poate frânge»

---

217 Dacă sclavul fuge de la stăpânul său păgân şi cere protecţie la un israelit, el nu va fi înapoiat păgânului. Fuga lui este interpretată ca o dovadă că el doreşte să continue a se conforma prescripţiilor pe care le respecta înainte de a fi vândut.

218 Aici este un joc de cuvinte: «a face crestături» se spune în ebraică: *gud,* iar un tot — *aguda.*

(Tanhuma Niţavim, paragr. 1).

În lipsa păcii nu poate exista nici propăşire, nici bunăstare. «Ţara îşi va da roadele» *(Levit.,* 26, 4). Neîndoielnic, aţi putea spune atunci: Avem hrană şi băutură, ce-am putea cere mai mult? Dar dacă nu este pace, nu mai este nimic; textul continuă astfel: «Voi da pace în ţară» *(Ibidem).* «Domnul declară că valoarea păcii o egalează pe aceea a tuturor lucrurilor» *(Sifra ad loc.).* «Iubită este pacea, întrucât binecuvântările nu se încheie decât prin speranţa păcii. La fel, binecuvântarea preoţească se încheie prin cuvintele: «şi îţi dă pacea» (*Numeri,* 6, 26), arătând astfel că orice altă binecuvântare rămâne fără valoare dacă nu este însoţită de pace» *(Numeri R.,* 11, 7).

Iată ilustrarea ideii că Dumnezeu a vrut să binecuvânteze lumea, dându-i pacea: «La început, omenirea a fost creată sub înfăţişarea unui singur individ, pentru ca numeroasele familii care vor coborî din el să nu se certe întrecle. Of, dacă acum există atâtea dezacorduri, deşi a fost creat un singur individ, oare cum ar fi stat lucrurile dacă de la început ar fi existat doi?» *(Sanh.,* 38 a).

În Talmud se aduc laude celui care acţionează pentru a aduce pacea între oameni. «Una din virtuţile de ale căror roade omul se poate bucura pe lumea aceasta (capitalul rămânându-i pentru lumea care va să vină) constă în „a stabili pacea între un om şi aproapele său”» *(Prea.,* 1, 1). Iată o frumoasă legendă în această privinţă: «Un rabin stătea în piaţa publică în clipa în care i se arăta profetul Eliahu. Rabinul îl întrebă: „Există oare în această piaţă măcar un singur om care va fi părtaş la lumea care va să vină?”. Eliahu îi răspunse că nu. Dar tocmai atunci trecură doi oameni şi Eliahu spuse: „Aceştia vor fi părtaşi la lumea care va să vină!”

— Ce faceţi voi? îi întrebă rabinul.

— Noi facem ca oamenii să fie fericiţi; când au sufletul tulbure, îi îmbărbătăm; iar când vedem doi oameni certându-se, facem să domnească pacea între dânşii» *(Taan.,* 22 a).

Una dintre maximele favorite ale lui Hillel era: «Să faceţi parte dintre discipolii lui Aaron, care iubesc pacea şi militează pentru ea» (*Avot,* 1, 12). Această maximă a fost dezvoltată prin următorii termeni: Ce înseamnă «oameni care iubesc pacea»? Aceasta ne învaţă că unui om trebuie să-i placă să vadă pacea menţinându-se în Israel între toţi indivizii, la fel după cum lui Aaron îi plăcea să facă să domnească pacea între toţi, căci s-a spus: «Legea adevărului era în gura lui Aaron; el a umblat cu mine în pace şi neprihănire şi pe mulţi i-a abătut de la rău» (*Malah.,* 2, 6). Ce înseamnă «a abate mulţi oameni de la rău»? Când Aaron mergea pe un drum şi întâlnea un om rău, el îl saluta primul. În ziua următoare, dacă acest om era pe cale să făptuiască o încălcare a legii, el îşi amintea şi îşi spunea: «Dacă aş face aşa ceva, mi-aş mai putea ridica ochii să-l privesc în faţă pe Aaron? M-aş ruşina faţă de el, care mi-a făcut cinstea să mă salute». În acest fel, omul se ferea să mai făptuiască răul. Tot astfel, atunci când doi oameni aveau un conflict, Aaron se ducea la unul dintre ei şi îi spunea: «Prietene, uite ce face aproapele tău: se bate cu pumnii în piept, îşi sfâşie hainele şi strigă: Vai mie, cum să-l mai privesc în faţă pe amicul meu, de care mi-e ruşine pentru că m-am purtat rău cu dânsul? Şi Aaron rămânea pe lângă acest om până ce îl convingea să-şi alunge duşmănia din inimă. După aceea se ducea şi spunea acelaşi lucru potrivnicului, până când şi acesta renunţa la orice rea-voinţă. Rezultatul? Când cei doi se întâlneau, alergau unul către celălalt şi se îmbrăţişau» (*A. RN.,* 12).

Vestit prin acţiunile sale pentru pace între oameni era şi rabi Meir. Despre el se povesteşte următoarea istorie: El obişnuia ca, în fiecare ajun de Şabat, să stea la sinagogă, să citească şi să comenteze *Tora.* Printre cei care stăteau să-l asculte se afla şi o anumită femeie căreia îi plăceau comentariile lui. S-a întâmplat într-un rând că el a vorbit mai îndelung, a încheiat cuvântarea sa mai târziu, aşa încât femeia a ajuns acasă cu întârziere. Supărat, soţul o întrebă unde fusese. Ea i-a răspuns că a fost să-l asculte citind pe rabin. Furios, bărbatul o goni din casă şi se jură

că n-o să-i dea voie să revină acasă până când ea nu-l va scuipa în faţă pe rabinul ei. O voce cerească îl informă pe r. Meir despre cele întâmplate şi iată cum a procedat el atunci: a pretins că are o suferinţă la ochi, şi a dat sfară în ţară să i se aducă să-l îngrijească o femeie în stare să vindece bolile de ochi prin descântec[219]. Un vecin al femeii despre care am vorbit mai sus îi zise: «Acesta este momentul ca să te poţi întoarce acasă. Spune că-l poţi vindeca pe rabin, şi scuipă-l în ochi. Şi soţul tău nu va trebui să-şi calce jurământul». Ea acceptă şi se duse la rabin. Dar când acesta o întrebă: «Eşti în stare să faci un descântec pentru ochi?», respectul pentru rabin fu mai puternic şi ea răspunse că nu. Atunci rabi Meir îi ceru – să îl scuipe în ochi de şapte ori (fără descântece), asigurând-o că se va face bine. După ce ea a făcut ce i se ceruse, rabinul îi spuse: «Acum du-te şi spune bărbatului tău că ceea ce el a vrut să faci o dată ai făcut-o de şapte ori». Atunci discipolii rabinului strigară: «Cum se poate aşa ceva? Oare nu este o batjocură a *Torei?* Dacă am fi ştiut despre cele întâmplate, am fi adus aici soţul şi l-am fi biciuit până s-ar fi împăcat cu soţia sa.

— Cinstea lui Meir nu trebuie să fie asemenea cinstei Creatorului său? le răspunse el.

Dacă Biblia îngăduie ca sfântul nume dumnezeiesc să fie şters cu apă (vezi *Numeri,* 5, 23) pentru a stabili pacea între soţ şi soţie, trebuie ca şi Meir să facă totul pentru aceasta» (p. *Soţ.,* 16 d).

În Talmud sunt subliniate cu tărie urmările supărătoare ale certurilor. «O dispută seamănă cu o deschizătură prin care are loc o scurgere de apă. Cu cât se lărgeşte orificiul, cu atât torentul creşte şi se accelerează. O dispută mai seamănă şi cu scândurile unei punţi: cu cât sunt mai lungi, cu atât se învârtoşesc mai mult» *(Sanh.,* 7 a). Un proverb declară că acela care îşi lasă frâu liber mâniei îşi distruge casa» *(Ibidem,* 100 b). Există trei feluri de oameni, a căror viaţă abia de-şi merită acest nume: oamenii înclinaţi (cu prea multă sensibilitate) la

219 De obicei, pentru aceasta era folosită saliva.

compătimire, oamenii iritabili şi cei melancolici *(Pes.,* 113 b).

Se recomandă insistent evitarea certurilor. Un alt proverb sună astfel: «Ferice de cel care aude (o insultă) şi nu-i dă atenţie; el evită o sută de rele» *(Sanh.,* 7 a). «Când doi oameni au o dispută, acela care tace primul este mai demn de laudă» *(Kid.,* 71 b). «Există patru feluri de temperamente: cel care poate fi aţâţat şi calmat cu uşurinţă; câştigurile sale îi vor compensa pierderile; cel care este provocat, dar şi calmat cu greutate; pierderile lui vor precumpăni asupra câştigurilor sale; cel care este greu de aţâţat, dar uşor de calmat; acesta este un sfânt; cel care poate fi lesne aţâţat, dar greu de liniştit; acesta este un nesăbuit» *(Avot,* 5, 14).

Nesatisfăcut să se mărginească la a lăuda pacea, Talmudul indică şi ce este important pentru a o menţine şi ce este susceptibil s-o înlăture. Cauzele sunt rezumate în următorul text: «Sabia a venit pe lume din cauza întârzierilor în a face dreptatea, din pricina pervertirii acesteia şi ca urmare a jignirii pe care o făptuiesc cei care nu interpretează *Tora* în conformitate cu sensul ei adevărat» *(Avot,* 5, 11). Pacea presupune adevărul şi dreptatea, care sunt cea mai sigură garanţie a ei. Maxima pe care am mai citat-o: «Trei lucruri menţin lumea: adevărul, dreptatea şi pacea» *(Ibidem,* 1, 18) capătă în Talmud următorul comentariu: «în realitate, aceste trei lucruri nu formează decât unul singur; dacă judecata a fost executată, adevărul a fost satisfăcut şi a rezultat pacea» (p. *Taan.,* 68 a). O altă învăţătură se înalţă pe aceeaşi bază: «Nu dispreţui dreptatea, deoarece ea este unul din cei trei stâlpi pe care se sprijină lumea şi să ai grijă ca dreptatea să nu fie denaturată, căci aceasta ar însemna zdruncinarea lumii» (*Deuteronom R.,* 5, 1).

Pentru a sublinia suprema importanţă a dreptăţii, se afirmă că ea este cu mult mai presus decât ofrandele prezentate la templu. «Sacrificiile erau oferite doar în interiorul sanctuarului, dar echitatea şi dreptatea se exercită atât în afară, cât şi înăuntru. Sacrificiile nu

realizau ispăşirea decât pentru cineva ce a păcătuit din greşeală, dar echitatea şi dreptatea ispăşesc pentru cel care a păcătuit fie din greşeală, fie în chip deliberat. Sacrificiile sunt oferite numai de fiinţe omeneşti, dar echitatea şi dreptatea trebuie practicate atât de fiinţele omeneşti, cât şi de creaturile cereşti. Sacrificiile se oferă doar în lumea aceasta, dar echitatea şi dreptatea trebuie îndeplinite atât în lumea aceasta, cât şi în lumea care va să vină. „Echitatea şi dreptatea pe care le înfăptuiri îmi sunt mai dragi decât templul”» *(Deuteronom R.,* 4, 3). La întrebarea: «Pe ce se bizuie lumea aceasta?» se află şi următorul răspuns: «Pe un stâlp care are numele de Cel drept (adică Dumnezeu sub aspectul dreptăţii), aşa cum stă scris: „Cel drept este temelia lumii” *(Prov.,* 10, 20)» *(Hag.,* 12 b).

Gândirea rabinică referitoare la rolul dreptăţii în guvernarea Statului este exprimată admirabil printr-o legendă: «Alexandru Macedon s-a dus să-l vadă pe regele Kaţia[220]. Acesta avea în faţa lui grămezi de aur şi de argint. Alexandru îi zise: „Nu am nevoie de aceste bogăţii. Venind să vă văd, am dorit numai să observ obiceiurile voastre şi cum împărţiri dreptatea”. În timp ce stătea astfel de vorbă, s-a prezentat în faţa regelui un om care nu se înţelegea cu altul de la care cumpărase, din economiile sale, un câmp. În acest câmp el a găsit îngropat un pachet de monede. Am cumpărat câmpul, zice el, dar nu comoara care se afla ascunsă într-însul. La rândul său, vânzătorul declara: „Am vândut totul, terenul cu tot ce cuprindea”. În timp ce ei aduceau argumente, fiecare contra celuilalt, regele se adresă unuia dintre cei doi şi îl întrebă: „Ai cumva un fiu?

— Da, răspunse acesta.

— Dar tu, se adresă celuilalt, ai cumva o fiică?

— Da.

— Atunci căsătoriţi-i şi daţi-le comoara”. Auzind această hotărâre, Alexandru izbucni în râs. „De ce râzi? îl întrebă Kaţia. N-am judecat bine? Dacă ai fi fost în locul meu, cum ai fi judecat, ce-ai fi hotărât? – l-aş fi omorât pe

220 Acesta domnea peste o ţară situată dincolo de misteriosul «Munte negru»

amândoi şi aş fi confiscat comoara.

— Aşa de mult vă place bogăţia?”. După aceea, Kaţia îi oferi lui Alexandru un ospăţ. Au fost servite costiţe şi păsăridin aur. Alexandru strigă: „Nu mănânc aur!”. Regele replică: „Vai vouă! Dacă nu mâncaţi aur, atunci pentru ce îl iubiţi atât de mult? Oare pe la voi străluceşte soarele?

— Fireşte.

— Dar ploaia cade?

— Desigur.

— Orătănii aveţi?

— Da, avem. Vai vouă! Căci atunci, dacă trăiţi, asta se datorează numai acestor animale”» (p. *B.m.,* 8 c).

Prin urmare, cei care trebuiau să administreze justiţia aveau o răspundere mare, căci de ei depindea soarta întregii comunităţi. «Un judecător care nu procedează cu echitate pricinuieşte îndepărtarea *şehinei,* care îl părăseşte pe Israel, aşa cum s-a spus: „Pentru că nenorociţi! sunt oprimaţi şi cei săraci gem, mă voi ridica acum, zice Domnul” *(Ps.,* 12, 5)» *(Sanh.,* 7 a). Pasajul care urmează observă cu tărie cât de mult distruge nedreptatea fericirea comunităţii: «Dacă vedeţi o generaţie lovită de multe tulburări, cercetaţi-i pe judecătorii lui Israel: toate necazurile care apar pe lume sunt pricinuite numai de ei, după cum stă scris: „Ascultaţi deci lucrul acesta, căpetenii ale casei lui Iacob şi mai mari ai casei lui Israel, voi cărora vă este scârbă de dreptate şi care suciţi tot ce este drept etc”. *(Mica,* 3, 9, 11). Ei sunt răii şi totuşi ei îşi pun credinţa în Acela care a vorbit şi lumea s-a ivit. De aceea Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îi loveşte cu o pedeapsă triplă, potrivită celor trei încălcări de care s-au făcut vinovaţi, aşa cum s-a spus: „De aceea, din pricina voastră, Sionul va fi arat ca un ogor, Ierusalimul va ajunge un morman de pietre şi muntele Templului o înălţime acoperită de păduri” *(Mica,* 3, 12). Mai mult decât atât, Domnul nu va mai face să strălucească *şehina* sa asupra lui Israel până nu vor fi nimiciţi judecătorii răi şi ofiţerii din sânul său, precum s-a spus: „Îmi voi întinde mâna asupra ta, îţi voi topi zgura, cum o topeşte leşia, voi depărta de

tine toate părticelele de plumb. Voi face iară pe judecătorii tăi ca odinioară şi pe sfetnicii tăi aşa cum au fost la început. După aceea vei fi numită oraşul credincios, cetatea neprihănită" *(Isaia,* 1, 25 a)» *(Şab.,* 139 a).

Calităţile pe care trebuie să le aibă un judecător sunt foarte înalte. «Un judecător va fi ales în oraşul său, care să fie înţelept, modest, să se teamă de păcat, să aibă o reputaţie bună şi să fie popular cu concetăţenii săi» *(Tosifta Sanh., 1*, 1). În plus, oricine stabileşte ca judecător un om nepotrivit pentru această stare este ca şi cum ar înălţa în Israel chipul unui idol» *(Sanh.,* 7 b).

Judecătorului i se cere nepărtinirea cea mai strictă. «„Să nu cauţi la faţa săracului" *(Levit.,* 19, 15). Să nu spui: el este sărac şi de vreme ce acest bogătaş (adică partea adversă) şi cu mine suntem nevoiţi să-l răbdăm, voi pronunţa o sentinţă în favoarea săracului, aşa încât se va putea menţine onorabil» *(Sifra ad loc.).*

Avertizarea împotriva oricărei coruperi capătă o interpretare dintre cele mai exigente. «Nu vei căpăta vreun dar». Ce ne învaţă acest text? Că judecătorul nu-l poate achita pe vinovat sau să-l condamne pe nevinovat? Dar s-a statuat deja înainte că «tu nu vei pronunţa o sentinţă nedreaptă» *(Ibidem,* 6). «Niciun dar nu trebuie primit, nici chiar pentru a-l achita pe nevinovat sau a-l condamna pe vinovat» *(Ket.,* 105 a). «Nu este necesar să se stabilească precis că un judecător nu poate accepta vreun dar în natură (adică material), ci chiar şi un dar constând în vorbe (adică ceva nematerial) este interzis. De pildă, un rabin trecea pe o punte, când un bărbat îi întinse mâna să-l sprijine. „Pentru ce ai făcut asta? întrebă rabinul.

— Am un proces în curs de judecată. – în acest caz, spuse rabinul, eu n-am calitatea să-l rezolv"» *(Ibidem,* 105 b).

Dat fiind acest ataşament pentru justiţia cea mai riguroasă, poate părea o ciudăţenie să întâlnim următoarea părere a învăţatului, r. Ismael: «Când un israelit şi un păgân au un proces, dacă este posibil să se

dea primului o hotărâre în conformitate cu codul evreiesc, faceţi acest lucru şi spuneţi-i că aceasta este legea noastră, iar dacă se poate da şi o sentinţă conformă cu codul păgân, faceţi aceasta şi spuneţi celuilalt că aşa este legea sa. Dacă niciunul din cele două coduri nu poate sluji, folosiţi un subterfugiu». Dar r. Akiva declara orice subterfugiu inadmisibil din pricina sfinţirii Numelui divin (vezi cap. I*)* (*B.k.,* 113 a). Punctul de vedere al r. Ismael a fost denunţat de r. Simeon b. Gămăliei, care spunea: «Dacă păgânul vine pentru a fi judecat după codul evreiesc, să se facă aşa; dacă vrea să fie judecat după codul păgân, să i se acorde acest drept». *(Sifre Deuteronom,* paragr. 16; 68 b). Opinia lui r. Ismael trebuie să fi vrut să contrabalanseze cazurile de incapacitate şi nedreptăţile pe care evreii le suportau de obicei în faţa tribunalelor străine. Dar autorităţile rabinice nu s-au alăturat acestei păreri.

302

Capitolul VII

Viaţa morală

I. Imitarea lui Dumnezeu

Din teoria *Torei,* care suportă întreg ansamblul doctrinei talmudice, rezultă inevitabil că mijlocul de a duce o viaţă morală trebuie căutat m şi nu se poate afla decât *în* revelaţia divină. Ceea ce porunceşte *Tora* şi ceea ce ea apără dă o călăuză sigură; moralitatea constă în a te supune prescripţiilor ei.

Rabinii exprimă foarte explicit acest gând. Iată cum vorbesc ei despre preceptul care este citit în *Deuteronom,* bb: «aceste porunci pe care ţi le dau astăzi să fie în inima ta»: «pune aceste vorbe în inima ta pentru ca să poţi recunoaşte acolo pe Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) şi să te ataşezi de căile sale» *(Sifre Deuteronom,* 33; 74 a). În legătură cu alt text: «Să vă aduceţi aminte de toate poruncile mele, să le împliniţi şi veţi fi sfinţi pentru Dumnezeul vostru» *(Numeri,* 15, 40), a fost formulat următorul îndemn semnificativ: «Iată parabola unui om care căzuse în mare. Căpitanul vasului îi aruncă o funie şi

îi zise: Prinde-te bine de această funie, n-o lăsa să plutească departe de tine; dacă îi dai drumul, eşti pierdut! În acelaşi fel, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) i-a zis lui Israel: Atâta vreme cât te vei ataşa poruncilor, „te vei ataşa de Domnul, Dumnezeul tău, şi în acea zi veţi trăi cu toţii" *(Deuteronom,* 4, 4). S-a mai spus: „Ţine învăţarea, n-o lăsa din mână; păstreaz-o, căci ea este viaţa ta" *(Prov.,* 4, 13). Şi veţi fi sfinţi; cât timp veţi îndeplini poruncile, veţi fi sfinţi» *(Numeri R.,* 17, 6).

Dumnezeu nu s-a mărginit să stabilească prescripţiile *Torei,* dar a şi dat israeliţilor un exemplu de supunere, îndeplinindu-le chiar el. «Când un rege omenesc ia o hotărâre, dacă îi convine s-o respecte el însuşi, i se conformează; dar dacă nu vrea s-o respecte, alţii să i se supună. Cu totul altfel stau lucrurile cu Sfântul Unic (binecuvântat fie El!). Când formulează o hotărâre, o îndeplineşte el cel dintâi, precum stă scris: „Să te scoli înaintea perilor albi[221] şi să cinsteşti pe bătrân. Să te temi de Dumnezeul tău. Eu sunt Domnul"» *(Levit. R.,* 35, 3).

Prin urmare, nu numai prin poruncile Sale Dumnezeu a oferit fiinţei omeneşti călăuza care o va conduce pe adevăratul drum al vieţii, ci prin propria sa persoană a dat exemplul care să fie urmat, în literatura ebraică, imitarea lui Dumnezeu este prezentată ca idealul către care fiecare om trebuie să tindă. Dumnezeu însuşi este modelul după care trebuie să se desemneze viaţa omenească. Calităţile pe care El le are, în chip evident, ar trebui să ocupe primul loc în conduita oamenilor.

Această doctrină a fost exprimată în repetate rânduri. «Ce semnifică acest text: „Să mergeţi după Domnul, Dumnezeul vostru"? (*Deuteronom,* 13, 4). Este deci cu putinţă ca un om să meargă după *şehina,* despre care stă scris: „Domnul Dumnezeul tău, este un foc mistuitor"? *(Deuteronom,* 4, 24). În realitate, este vorba de a urma atributele Sfântului Unic (binecuvântat fie El!); aşa

221 Aceasta rezultă dintr-o teorie rabinică, potrivit căreia cuvintele; «Abraham stătea în faţa Domnului» *(Geneza,* 18,22) erau o modificare respectuoasă făcută de către scribi, substituită textului original: «Domnul stătea în faţa lui Abraham», întrucât capitolul începe cu aceste cuvinte: «Domnul i-a apărut (lui Abraham)» *(Geneza R.,* 49,7).

cum El îl îmbracă pe cel gol *(Facerea,* 3, 21), să-l îmbraci şi tu pe omul despuiat; aşa cum el îl vizitează pe cel bolnav *(Facerea,* 18, 1), să asişti prin prezenţa ta pe cei care suferă; precum el îi îmbărbătează pe cei îndureraţi *(Facerea,* 25, 1), tu să le aduci mângâiere; după cum el îi îngroapă pe cei decedaţi *(Deuteronom,* 34, 6), s-o faci şi tu» *(Sifre Deuteronom,* paragr. 49; 85 a).

«„El este Dumnezeul meu; vreau să-l împodobesc (să-l preamăresc)” (sic) *(Ieşirea,* 15, 12). Deci, este posibil să-L împodobeşti pe Dumnezeu? Da, semănându-l. Aşa după cum El este compătimitor şi cald, fii şi tu la fel» *(Meh. ad loc.*; 36 a)». «Regele

are o suită; care este datoria suitei sale? Să-l imite pe rege» (*Sifra as. Levit.,* 19, 2). «Fiţi asemenea mie; aşa precum eu răspund cu binele pentru pentru ceea ce este rău, răspundeţi şi voi cu binele

I la rău» *(Exod. R.,* 26, 2). «Un om trebuie să ia totdeauna drept pildă spiritul Creatorului său. Priviţi la Sfântul Unic (binecuvântat fie El!); El n-a luat în seamă munţii (înalţi) şi a făcut să strălucească *şehina* Sa pe muntele Sinai (care nu e prea înalt); el n-a luat în seamă toţi arborii frumoşi şi a făcut să strălucească *şehina* Sa pe un simplu tufiş» *(Soţ.,* 5 a). Tot astfel, omul nu trebuie să fie trufaş şi trebuie să-şi croiască drum printre cei umili.

Pe de altă parte, rabinilor nu le scăpa faptul că în Biblie îi sunt atribuite lui Dumnezeu unele calităţi pe care omul nu trebuie să le copieze; acestea sunt invidia şi mânia. Ei voiau să explice de ce doctrina imitării lui Dumnezeu nu se aplică în asemenea cazuri. «Eu, Domnul, Dumnezeul tău, sunt un Dumnezeu gelos» *(Ieşirea,* 20, 5). «Eu sunt stăpânul geloziei, iar gelozia nu e stăpână pe mine» *(Meh. ad loc.,* 68 a). «Când este vorba de un rege omenesc, mânia îl stăpâneşte, dar Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îşi stăpâneşte mânia, aşa cum s-a spus: „Domnul se răzbună; El este plin de mânie”[222] *(Nehem,* 1, 2)» *(Geneza R.,* 49, 8).

În rezumat, doctrina imitării lui Dumnezeu nu este de

222 Literal, în ebraică: «stăpân al mâniei»

fapt numai baza eticii talmudice; ea este şi motivul ei şi inspiraţia ei. Ea dă omului sentimentul că obţine aprobarea Creatorului său dacă duce o viaţă dreaptă din punct de vedere moral; şi, ceea ce este şi mai important, ea stabileşte înrudirea sa cu Dumnezeu. Astfel, această doctrină oferea motive mai mult decât suficiente pentru o conduită dreaptă.

II. Iubirea frăţească

Rabi Akiva declara că porunca: «Să-ţi iubeşti aproapele ca pe tine însuţi» *(Levit.,* 19, 18) este «un principiu fundamental al

Torei». Colegul său, Ben Azai cita ca încă mai important versetul din *Facerea,* 5, 1: «Iată cartea urmaşilor lui Adam... El l-a creat cu asemănarea lui Dumnezeu» *(Sifra ad loc.).* Iubirea universală este proclamată aici nu pur şi simplu ca idealul preconizat de *Tora,* ci ca singura normă exactă a relaţiilor omeneşti. În timp ce primul rabin citat se referea la o poruncă explicită, cel de-al doilea întemeia idealul pe doctrina după care toate fiinţele omeneşti coboară dintr-un strămoş unic şi, prin urmare, sunt legate între ele prin rudenia care rezultă din originea lor comună şi iau parte la privilegiul nepreţuit de a fi fost create după asemănarea cu Dumnezeu. Următoarea afirmaţie a fost făcută cu un avertisment solemn: «Să-ţi iubeşti aproapele ca pe tine însuţi. Eu (Dumnezeu) l-am creat şi, dacă îl iubeşti, eu sunt credincios şi-ţi dau o răsplată bună; dar dacă nu-l iubeşti, eu sunt judecătorul care cere o pedeapsă» *(A.R.N.,* 16).

Altă exprimare a aceleiaşi idei: «Ce mesaj aduce *Tora* lui Israel? Luaţi asupra voastră jugul regatului ceresc; faceţi întrecere între voi din teama de Dumnezeu şi puneţi în practică faptele de iubire a unora pentru ceilalţi» *(Sifre Deuteronom,* paragr. 323; 138 b).

Nu este cazul să cercetăm aici dacă în Levitic cuvântul «aproapele» are un înţeles restrâns şi nu se aplică decât compatrioţilor israeliţi sau dacă el nu comportă nicio limitare şi ia un sens universal. Se cuvine, totuşi, să evidenţiem afirmaţia făcută adeseori, potrivit

căreia legea iubirii, aşa cum o expune Talmudul, se mărgineşte la membrii comunităţii israelite[223]. Este exact că, atunci când comentează cuvântul «aproapele» în cadrele legislaţiei biblice, Talmudul specifică adesea că este vorba despre israeliţi, excluzându-l pe păgân; dar aceasta se întâmplă pentru că textul din Scriptură pretinde această interpretare. Nu se poate, în chip logic, şi pe bună dreptate, să se tragă concluzia că rabinii nu susţineau practicarea principiilor etice decât numai faţă de coreligionarii lor.

De asemenea, trebuie constatat că printre miile de *obiter diete* ale sutelor de rabini se întâlnesc pe alocuri unele care nu manifestă sentimente de dragoste frăţească pentru oamenii de altă credinţă, care nu fac parte din neamul lor. Uneori experienţe dureroase suferite se exprimă prin declaraţii aspre. Am făcut deja aluzie la acest fapt, dar o examinare nepărtinitoare a acestei literaturi duce la concluzia că, în general, perspectiva rabinică în domeniul eticii avea caracter universalist, nu naţional. În multe maxime morale, termenul utilizat a fost cel de *beriyot,* «creaturi», «fiinţe omeneşti», fără indicaţii limitative. «Iubeşte-ţi tovarăşii, creaturile» *(Avot,* 1, 12), acesta era îndemnul pe care l-a dat Hillel. Uneori întâlnim o referire precisă la neevreu. Exemple: «Nu trebuie să scoţi din minţi (adică să dezamăgeşti pe) tovarăşii tăi, nici chiar pe un păgân» *(Hui.,* 94 a). «Este mai grav dacă îl furi pe un păgân decât pe un israelit, pentru că la furt se adaugă atunci şi profanarea Numelui *«(Tosifta B.K.,* 10, 15).

Acest principiu larg se aplică şi unei legi precum aceasta: «Dacă întâlneşti boul duşmanului tău sau asinul lui care s-a rătăcit, să i-l înapoiezi» *(Ieşirea,* 23, 4). Observaţie referitoare la aceste spuse: «Boul duşmanului tău face referire la un păgân, care este un idolatru; aflăm astfel că idolatrii sunt desemnaţi pretutindeni ca fiind duşmani ai lui Israel» *(Meh. ad loc.*; 99 a). Prin urmare,

223 Poate fi consultată cu folos discutarea completă şi temeinică a acestei chestiuni pe care a făcut-o C. G. Montefiore, *Rabbinic Literature and Gospel Teaching* , p. 59.

deşi există în mod necesar un sentiment de antagonism faţă de adoratorii idolilor, el nu trebuie să înăbuşe exigenţele simplei omenii. Pentru multe din cazurile de acest fel, Talmudul permite evreului să depăşească litera legii «în interesul căilor păcii». Cu alte cuvinte, în aşa fel încât să nu rupă relaţiile netulburate. Iată, de pildă, o regulă care se referă la omul sărac: «Să nu-i împiedici pe păgânii săraci de la a beneficia de regulile referitoare la culegători, la spicele uitate şi la colţul ogorului» *(Levit.,* 19, 9 s); (Ghit., 5, 8). Mai pe larg se declara: «Rabinii noştri au spus: avem obligaţia să-l răbdăm şi să-l ajutăm pe păgânul sărac ca şi pe israelitul sărac, să-l vizităm pe păgânul bolnav la fel ca şi pe bolnavul din Israel şi să asigurăm o înmormântare onorabilă păgânilor care au încetat din viaţă, la fel ca şi israeliţilor decedaţi; aceasta în interesul căilor păcii» *(Ibidem,* 61 a).

Am pomenit în altă parte[224] felul în care a primit Hillel cererea unui păgân care voia să se convertească la iudaism, cu condiţia să i se poată recita întreaga *Tora* în răstimpul cât el ar sta doar pe un singur picior. Rabinul i-a răspuns: «Ceea ce ţie nu-ţi place ţ (să ţi se facă) să nu faci aproapelui tău» *(Şabat,* 31 a). Este formula talmudică a regulii de aur. Nişte teologi aparţinând unei anumite şcoli au insistat mult asupra faptului că maxima lui Hillel se prezintă sub o formă negativă[225], în timp ce în evanghelii este enunţată pozitiv. De aici, ei degajează profunde diferenţe etice. Dar cei care se abţin să facă să intervină aici consideraţiile teologice vor fi, probabil, de acord cu profesorul Kittel, care se exprimă astfel: «În realitate, aproape toate diferenţele subtile care au putut fi statuate între pozitivul şi negativul în speţă se datorează reflecţiunii moderne asupra subiectului. În epoca lui lisps, oamenii nu puteau să aibă conştiinţa că există o diferenţă apreciabilă între cele două formule. Dovadă este faptul că

224 Vezi cap. 11, subcapitolul «Israel şi naţiunile».

225 Probabil că Hillel cita şi el, întrucât se citeşte în *Tobit,* 4, 15:« Ceea ce urăşti să nu faci nimănui». în *Journal of Religion,* VIII, p. 208-209, se găseşte un interesant articol despre *The «Negative» Golden Rule,* scris de G. B. King, care îi cercetează urmele în mai multe surse anterioare creştinismului.

în vechea literatură creştină atât o formulă, cât şi cealaltă sunt citate indistinct. Ideea unei diferenţe care să fie stabilită între ele scăpa în întregime omului din antichitate»[226].

Însăşi forma negativă se poate dovedi eficace din punct de vedere moral, nu fără distincţie, aşa cum se vede dintr-o variantă a istoriei lui Hillel. «Se povesteşte că un conducător de măgari a venit la r. Akiva şi i-a spus: Rabi, învaţă-mă de îndată întreaga *Tora.*

— Fiul meu, i-a răspuns el, învăţătorul nostru Moise a rămas 40 de zile şi 40 nopţi pe munte ca s-o poată învăţa, iar tu îmi ceri să ţi-o predau în întregime într-o clipă! Ei bine, fiul meu, iată principiul fundamental al *Torei*: Ce ţie nu-ţi place altuia nu face. Dacă vrei ca nimeni să nu aducă vătămare avutului tău, să nu vatămi bunul altuia. Dacă vrei ca nimeni să nu te lipsească de ceea ce îţi aparţine, nu-l lipsi pe aproapele tău de ceea ce-i al lui. Omul s-a alăturat tovarăşilor săi şi au călătorit împreună până ce au ajuns la un câmp plin cu păstăi. Tovarăşii săi au luat fiecare cât au vrut, el n-a luat nimic. Au pornit mai departe şi au ajuns la un câmp plin cu verze. Din nou, fiecare dintre tovarăşii săi a luat câte două verze, iar el n-a luat nimic. L-au întrebat: de ce? Iată, răspunse el, ce m-a învăţat r. Akiva: ce nu-ţi place să ţi se facă ţie nu face nici tu aproapelui tău!» 1". *

Talmudul a indicat multe situaţii în care această regulă trebuie să fie aplicată. «Totdeauna omul să fie de partea celor care sunt urmăriţi, nu de partea celor care urmăresc» *(B.K.,* 93 a). «Cei care sunt oprimaţi şi care nu oprimă, care se lasă insultaţi fără să răspundă, care acţionează cu dragoste şi sunt bucuroşi când sunt supuşi încercărilor, ei sunt cei despre care stă scris: „Cei ce-l iubesc sunt ca soarele când se arată în puterea lui" *(Jud.,* 5, 31)» *(Şab...* 88 b). Iată şi un proverb: «Să fii cel căruia i se aruncă blesteme şi nu cel care blestemă» *(Sanh.,* 49 a). x încă şi mai clar apare aceasta în elaborarea a doua aforisme. «Onoarea aproapelui tău să-ţi fie tot atât de scumpă ca şi a ta» *(Avot,* 2, 15). «Ce vrea să spună asta?

226 Citat de Montefiore, *op. cit.,* p. 151.

Aceasta ne învaţă că exact la fel cum omul îşi apreciază onoarea, trebuie să aprecieze şi onoarea aproapelui său. Exact aşa cum vrea ca nimic să nu aducă prejudicii bunei sale reputaţii, tot aşa să se ferească să arunce vreo vătămare reputaţiei aproapelui său» *(A. RN.,* 15). De asemenea, referitor la maxima care zice: «Proprietatea aproapelui tău să-ţi fie tot atât de scumpă cât şi a ta» *(Avot,* 2, 17). «Ce vrea să spună? Aceasta ne învaţă că, exact la fel cum îşi apreciază omul proprietatea, trebuie s-o aprecieze şi pe a aproapelui său; tot aşa cum – doreşte ca niciun zvon neplăcut să nu fie împrăştiat asupra (felului în care şi-a dobândit) proprietatea, la fel trebuie să aibă grijă să nu se facă niciun comentariu asupra proprietăţii aproapelui său» *(A. RN.,* 17).

Poruncii iubirii i se adaugă interdicţia de a urî. «„Să nu-ţi urăşti fratele în inima ta» *(Levit.,* 19, 17). S-ar putea crede că *Tora* se mărgineşte să pretindă să nu-l blestemi, să nu-l loveşti, să nu-l pălmuieşti. Dar textul subliniază: „În inima ta", căci vrea să interzică ura încă neexprimată pe care o resimţi în inimă» *(Sifra 1 ad loc.).* «A-ţi urî tovarăşii, creaturile» este unul dintre cele trei vicii «care îl exclud pe om din mijlocul lumii» *(Avat, 2*, 16).

O ilustrare concretă a acestei învăţături este dată în legătură cu una dintre eroinele Talmudului. «Nişte indivizi desfrânaţi, care trăiau în vecinătatea rabinului Meir, îi făceau tot timpul necazuri mari. Într-o zi, r. Meir a început să se roage, cerând moartea lor. Femeia sa, Beruria, exclamă atunci: „Dar la ce te gândeşti? Oare pentru că stă scris: «Să piară păcătoşii de pe pământ!»? *(Ps.,* 104, 35). Dar se poate citi şi aşa: «Să piară păcatele[227] de pe pământ». Uită-te şi la sfârşitul versetului: «şi cei răi să nu mai fie!». Cu alte cuvinte, când păcatele vor fi dispărut, răii nu vor mai fi. Ar trebui mai curând să te rogi ca ei să se căiască şi să nu mai fie răi". Ca urmare, r. Meir a prezentat o rugăciune în favoarea lor şi ei s-au pocăit»

227 Aceleaşi consoane pot fi vocalizate în aşa fel încât să formeze cuvântul care înseamnă «păcat», în loc de «păcătoşi». Textul ebraic în perioada talmudică nu avea vocale, aşa încât citatul propus de Beruria manifesta mărinimia ei.

(Ber., 10 a).

Ar fi greu de găsit o sinteză mai frumoasă de învăţătură rabinică privind iubirea frăţească decât următoarea: «Cine este puternic? Cel care îşi preschimbă duşmanul într-un prieten!».

III. Smerenia, modestia în vreme ce un anumit rabin socotea că «sfinţenia» este virtutea supremă, unul dintre colegii săi afirma că «dintre toate virtuţile, cea mai mare este umilinţa, aşa cum s-a spus: „Spiritul Domnului Dumnezeu se află peste mine, căci Domnul m-a uns ca să aduc veşti bune celor umili" *(Isaia,* 61, 1). Textul nu spune: „sfinţilor", ci „celor umili"; aflăm astfel că smerenia este virtutea supremă»

(A.Z., 20 b). Talmudul aduce multe laude omului care are această i virtute. «Cine este fiu al lumii care va să vină? Acela care este modest, umil, care închiriază o odaie retrasă şi îşi dedică tot timpul t studierii *Torei,* fără a pretinde pentru sine vreo răsplată» *(Sanh.*, 88 b). «Pe omul care se umileşte, Sfântul Unic (binecuvântat fie

El!) îl va înălţa, pe cel stăpânit de trufie îl va coborî» *(Eruv.,* 1 – 13). «Acela care aleargă după mărire vede mărirea fugind de el; cine fuge de mărire vede mărirea alergând după el» *(Ibidem).*

Modestia este atât de preţuită de către Dumnezeu încât ea atrage *şehina,* în timp ce orgoliul o alungă. «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) face să strălucească *şehina* sa numai asupra celui care este curajos, bogat[228], înţelept şi modest» *(Ned.* 38 a). «„Şi Moise s-a apropiat de norul cel întunecat" *(Ieşirea,* 20, 21). Modestia lui l-a făcut să procedeze astfel, aşa cum s-a spus: „Moise era un om foarte modest" *(Numeri,* 12, 3). Biblia ne face să ştim că acela care este modest aduce în cele din urmă *şehina* să locuiască împreună cu el pe pământ, iar cel care este

228 Maimonide atribuia acestor cuvinte sensul special pe care îl dădeau rabinii. Prin «bogat» ei înţeleg să desemneze perfecţiunea morală a satisfacţiei, căci ei numesc bogat pe omul satisfăcut şi iată cum îl definesc: «Cine este bogat? Cel care este mulţumit de soarta sa» *(Avot,* 4, 1). La fel, «brav» se referă la perfecţiunea morală: un om brav îşi pune facultăţile în acord cu inteligenţa şi raţiunea. Rabinii ziceau: «Cine este brav? Cel care îşi stăpâneşte patimile» *(Ibidem).* (Cf. *The Eight Chapters of Maimonides on Ethics,* Ed. Gorfinkle, p. 80).

trufaş murdăreşte pământul şi duce la îndepărtarea *şehinei.* El este numit şi „o mârşăvie", căci s-a spus: „Orice inimă tru faţă este o scârbă înaintea Domnului" *(Prov.,* 16, 5)» (*Meh. ad loc.,* 72 a). «Cel care înaintează îndreptându-şi spinarea (adică cu o înfăţişare arogantă), fie şi pentru a străbate numai patru coţi, procedează ca şi cum ar da cu piciorul în *şehina,* căci stă scris: „Tot pământul este plin. de mărirea lui" *(Isaia,* 6, 3)» *(Ber.,* 43 b).

Trufia este condamnată cu asprime. «Orice om cu spirit arogant este ca şi cum ar fi venerat idoli, ar fi renegat principiul fundamental al religiei şi ar fi făptuit tot soiul de imoralităţi; el merită să fie răpus ca un chip idolatru; praful său nu va fi mişcat din loc (adică nu va participa la înviere), iar *şehina* se văicăreşte asupra lui. Atributele unei astfel de fiinţe nu seamănă cu cele ale Sfântului Unic (binecuvântat fie El!). Printre oameni, cei exageraţi îi remarcă pe cei asemenea cu dânşii, dar nu ţin seamă de cei modeşti. Cu totul altfel stau lucrurile cu Sfântul Unic (binecuvântat fie El!). El îi observă pe cei modeşti. Despre cel stăpânit de un spirit arogant, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) spune: „Eu şi cu el nu putem rămâne împreună pe lume"» *(Soţ.,* 4 b şi seq.).

În tratatul *Avot* se găsesc câteva maxime asupra acestui subiect. De pildă, citim în el acest text: «Meditează la trei lucruri şi nu vei cădea sub puterea păcatului: să ştii de unde vii, unde tee duci şi cui vei avea să-i dai socoteală în viitor. De unde vii? Dintr-o picătură de materie pe cale de a putrezi. Unde te duci? Acolo unde se află pulberea, viermii şi larvele. În faţa cui vei trebui să-te înfăţişezi în viitor şi să-i dai socoteală? în faţa Celui mai înalt Rege al Regilor, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!)» (2, 1). «Fii excesiv de modest, deoarece omul nu are altă speranţă decât viermele» (4, 1). «Fii modest faţă de toţi oamenii» (4, 12). «Un ochi bun (adică un caracter lipsit de invidie), un spirit modest şi umil sunt atributele discipolilor lui Abraham, părintele nostru» (5, 22).

În mod deosebit era criticat un anumit orgoliu, cel al erudiţiei, întrucât misiunea învăţaţilor era socotită ca o

valoare capitală şi le erau conferite cele mai mari onoruri, ei erau foarte expuşi să cadă în glorificarea propriei lor persoane. De aceea vedem menţionată în repetate rânduri ideea potrivit căreia ştiinţa trebuie să fie însoţită de modestie. Această virtute este una din cele 48 care se cer oricui vrea să studieze *Tora* (aşa cum am menţionat în altă parte). «Ce semnifică ceea ce s-a scris în aceşti termeni: „Din deşert până la Matana”[229] (*Numeri 21*, 18)? „Dacă un om face din sine ca un deşert prin care trebuie să treacă toţi, învăţătura sa va dura doar în el” (*Deuteronom,* 30, 12 s). Nu vei găsi *Tora* în cei care sunt trufaşi, nici printre călătorii chemaţi de treburile lor să facă mari deplasări» (*Eruv.,* 55 a). «Cu ce seamănă acela care se proslăveşte pe sine prin intermediul spuselor *Torei?* Cu un stârv! părăsit pe drum de care trecătorii se îndepărtează astupându-şi I nasul. Dar dacă un om se ocupă doar de spusele *Torei,* se hrăneşte

F numai cu curmale şi lăcuste, se îmbracă în veşminte jerpelite şi stă de pază la uşa savanţilor, oamenii îl vor considera ca fiind fără f minte, dar în cele din urmă veţi descoperi că posedă *Tora* întreagă» (*A.R.N.,* 21).

Talmudul arată clar că rabinii, luaţi în ansamblu, se distingeau prin modestia lor. Exemplul cel mai izbitor a fost Hillel, care a rămas cel mai vestit şi, totodată, cel mai modest dintre ei. Una din maximele sale favorite era: «înjosirea mea mă înalţă, iar înălţarea mea mă înjoseşte» (*Levit. R.,* 1, 5). Când a murit, s-a rostit asupra lui această orăţie funebră: «Vai! Ce om modest şi cuvios, ce discipol al lui Ezra!»(*Soţ.,* 48 b).

Istorioara următoare ilustrează modestia sa: «Rabinii noştri au spus: Un om trebuie să fie totdeauna modest ca Hillel şi nu brutal şi nestăpânit ca Şamai. Doi bărbaţi au făcut pariu între dânşii că acela care va izbuti să-l facă pe Hillel să-şi iasă din sărite va câştiga de la celălalt 400 de *zuzi.* Era ajun de Şabat şi Hillel era ocupat să se spele pe cap. Unul dintre cei doi s-a dus şi a bătut la uşa lui

229 Matana este numele unei localităţi, dar acelaşi cuvânt ebraic semnifică «dar»; aici este interpretat ca însemnând dăruirea *Torei.*

strigând: „Hillel este aici?[230] Hillel este aici?”. Hillel şi a luat mantaua, a venit spre el şi l-a întrebat: „Ce doreşti, fiule?

— Am să-ţi pun o întrebare.

— Pune-o, fiule.

— De ce au babilonienii capul rotund?

— Importantă problemă. Pentru că nu au moaşe pricepute”. Omul plecă, dar după puţin timp se întoarse şi bătu iar în uşă: „Hillel este aici? Hillel este aici?”. Rabinul îşi luă mantaua, ieşi şi îl întrebă: „Ce vrei, fiule?

— Am o întrebare să-ţi pun.

— Pune-o, fiul meu.

— De ce au locuitorii din Palmyra urdori la ochi?

— Importantă întrebare. Cauza este că locuiesc în ţinuturi nisipoase”. Omul plecă, aşteptă puţin, reveni şi bătu din nou la uşă: „Hillel este aici? Hillel este aici?”. Rabinul îşi luă mantaua, ieşi şi îi spuse: „Ce vrei, fiule?

— Am o întrebare să-ţi pun.

— Pune-o, fiul meu.

— De ce au africanii tălpi late? – întrebare importantă. Explicaţia este că ei trăiesc în ţări mlăştinoase.

— Mai am multe alte întrebări să-ţi pun, zise omul, însă mi-e teamă să nu te înfurii”. Hillel îşi împături mantaua, se aşeză şi spuse: „Întreabă tot ce vrei.

— Tu eşti Hillel, pe care poporul îl numeşte prinţ în Israel?

— Da – în acest caz, dea Domnul să nu fie mulţi ca tine în Israel!

— De ce, fiule?

— Pentru că m-ai făcut să pierd 400 de zuzi”. Atunci rabinul îi spuse: „Nu te teme, ai mai pierde alţi 400 de zuzi din cauza lui Hillel, mai degrabă decât să-l vezi pierzându-şi sângele rece”» *(Şab.,* 30 b şi seq.).

IV. Milostenia

Printre trăsăturile distinctive ale vieţii morale se

230 Intenţionat el procedează aşa, cu brutalitate, vroind să jignească demnitatea rabinului.

afirmă dorinţa vie de a veni cât mai mult cu putinţă în ajutorul aproapelui la nevoie. Milostenia, aşa cum o concepe Talmudul, îmbracă două aspecte diferite. Primul aspect este pomana, numită *tedaka.*

Folosirea acestui cuvânt pentru a desemna ajutoarele băneşti date săracilor este interesantă şi explică concepţia rabinică despre pomană. În sens propriu, *tedaka* semnifică: «dreptate». Uneori s-a crezut că se găseşte chiar în Biblie aplicarea termenului la această formă de milostenie (adică la pomană). În partea din cartea lui Daniel scrisă în arameică *(Daniel,* 4, 27), citim: «Răscumpără-ţi păcatele prin*ţ idka,* iar nedreptăţile – arătând milă celor săraci». Dar nu e cu putinţă să determinăm cu siguranţă dacă termenul semnifică acolo: dreptate sau pomană. În orice caz, în cartea Siracidului, compusă în secolul al II-lea î.e.a., modificarea sensului este fapt implicit. Citim în *Sirac.,* 3, 14: «Căci ajutorul adus tatălui tău nu va fi uitat». Textul ebraic era aici: *ţ edaka.* La fel, în 7, 10: «Nu neglija să faci pomană», iar în ebraică: «Să nu fii în întârziere în *tedaka»*[231]*.»*

Această schimbare în semnificaţia cuvântului nu se poate să se fi produs accidental; ea a fost rezultatul teoriei care face din asistenţa săracilor nu un act de favoare, ci îndeplinirea unei datorii. Dând de pomană, te mărgineşti să practici dreptatea. Tot ce are un om i-a fost dat de către Creatorul universului, căruia îi aparţine pământul şi tot ce conţine el; prin milostenie, asigurăm pur şi simplu repartizarea mai echitabilă a darurilor făcute omenirii de către Dumnezeu. Ideea rabinică despre *tedaka* n-ar putea fi mai bine definită: «Dă-i lui din ceea ce este al Lui, dat fiind că tu şi tot ceea ce ai îi aparţineţi; acest lucru a fost exprimat de către David, care zicea: „Totul vine de la Tine şi din mâna Ta primim ceea ce îţi aducem” *(I Cron.,* 29, 24)» *(Avot,* 3, 8). Aceasta explică şi următoarea lege talmudică: «Chiar şi cerşetorul, care supravieţuieşte prin

231 O folosire analoagă poate că trebuie remarcată şi în *Matei,* 6, I 1: «Să vă îndepliniţi neprihănirea *(dreptatea)* voastră înaintea oamenilor... Când faci milostenie, nu suna cu trâmbiţa înaintea ta».

milostenie, trebuie şi el s-o practice» *(Ghit.,* 7 b) Nimeni nu e scutit de această datorie.

Prin urmare, un act de milostenie nu numai că vine în ajutorul celor aflaţi la nevoie, dar aduce şi o binefacere spirituală celui care dă. «Cerşetorul face mai mult pentru stăpânul casei decât stăpânul casei pentru cerşetor» *(Levit. R.,* 34, 8). A fost păstrată o curioasă conversaţie referitoare la aceasta, pe care r. Akiva a avut-o cu Tineius Rufus, guvernatorul roman al Palestinei. Tineius Rufus întreba: «Dacă Dumnezeul vostru îi iubeşte pe cei săraci, de ce nu are grijă de ei?». Akiva răspunse: «Pentru ca noi să putem, prin ei, să scăpăm de ghehenă»[232]. Dar romanul reluă: «Dimpotrivă – aceasta vă face să meritaţi ghehena. Iată o parabolă: un rege omenesc, furios împotriva sclavului său, l-a aruncat în temniţă şi a poruncit să nu i se dea nici mâncare, nici băutură... Totuşi, cineva i-a adus hrană şi ceva de băut. Când regele va afla, nu va fi el furios pe acest om? Sunteţi denumiţi sclavi, aşa precum s-a spus: „Copiii lui Israel sunt sclavii mei”» *(Levit.,* 25, 55). Akiva răspunse: «Iată o altă parabolă; Un rege omenesc, supărat pe fiul său, l-a întemniţat şi a poruncit să nu capete nici mâncare, nici de băut. Totuşi cineva i-a adus hrană şi băutură. Când va afla regele despre aceasta, oare nu se va căi el? Noi suntem numiţi copii – precum s-a spus: „Sunteţi copiii Domnului, Dumnezeul vostru” *(Deuteronom,* 14, 1). Vezi tu, chiar el a declarat aceasta: „Împarte-ţi pâinea cu cel flămând şi adu-l în casa ta pe nenorocitul fără adăpost” *(Isaia,* 57, 8)» *(B.b.,* 10 a).

Observaţia lui Akiva referitoare la pomana concepută ca un mijloc de ispăşire se regăseşte în alt loc în Talmud: «Acela care prelungeşte timpul cât rămâne la masă îşi prelungeşte viaţa; poate va veni un sărman căruia îi va da să mănânce. Câtă vreme a existat templul, altarul era în funcţie pentru a face ispăşire în folosul lui Israel, dar acum, masa omului ispăşeşte pentru el» *(Ber.,* 55 a), dând ospitalitate săracilor.

Morala istoriei ce urmează priveşte meritul pe care îl

232 Cu alte cuvinte, milostenia este un procedeu de ispăşire a păcatelor.

ai dacă dai de pomană. «Se spunea că r. Tarfon era foarte bogat, dar nu dădea nimic săracilor. Întâlnindu-l, r. Akiva îl întrebă: „Ţi-ar plăcea să cumpăr pentru tine un oraş sau două?”. El a fost de acord şi i-a dat (pentru asta) 4.000 *denarii* de aur. Akiva îi luă şi îi împărţi săracilor. După o bucată de vreme, Tarfon îl întâlni din nou şi îi spuse: „Unde sunt oraşele pe care le-ai cumpărat pentru mine?”. Akiva îl apucă de mână, îl duse la casa de studii, aduse un exemplar din cartea psalmilor, pe care s-au apucat s-o citească împreună, până au ajuns la următorul verset: „El este darnic, dă celor lipsiţi; milostenia lui ţine în veci” *(P.s.,* 112, 9). Atunci Akiva exclamă: „Iată oraşul pe care l-am cumpărat pentru tine”. Tarfon se ridică, îl îmbrăţişă şi zise: „Dascălul meu, călăuza mea, învăţătorul meu în înţelepciune şi în comportare dreaptă!”. Şi îi dădu o altă sumă de bani să-i împartă de pomană» (*Kala).*

Întrucât Dumnezeu aprobă în chip necesar ajutorul dat copiilor săi aflaţi la nevoie, rezultă de aici că el îşi arată mulţumirea răsplătind pe cel care dă. Această convingere se întâlneşte deja în apocrife. Versetul din Biblie: «Dreptatea izbăveşte de la moarte» *(Prov.,* 10, 2) ia aici o formă nouă: «Pomana izbăveşte de la moarte şi curăţă de orice păcat. Cei care dau de pomană şi fac opere de dreptate vor fi săturaţi cu viaţă» *(Tobit.,* 12, 9).

Talmudul conţine multe povestiri menite să ilustreze puterea salvatoare a milosteniei. Vom cita câteva exemple:

«Rabi Akiva avea o fiică. După prezicerile unor astrologi, ea avea să fie muşcată de un şarpe şi să moară în ziua în care va intra în odaia nupţială. Tatăl ei se frământa mult din această pricină.

I în ziua nunţii, ea îşi luă broşa şi o fixă în perete; s-a întâmplat însă 5 că broşa a străpuns ochiul unui şarpe. A doua zi dimineaţă, când tânăra şi-a reluat broşa, şarpele (mort) atârna de ea. (Aflând despre „aceasta), r. Akiva o întrebă ce făcuse. Ea îi zise: „Ieri seara a venit un om sărac să cerşească la uşa noastră; toată lumea era ocupată cu serbările nupţiale şi nimeni nu l-a auzit. M-am sculat, am luat darul de nuntă pe care mi l-ai oferit şi i l-am dat

lui”. Tatăl îi spuse: „Ai făcut în acest fel o treabă deosebit de meritorie”. Apoi s-a dus să predice că „milostenia izbăveşte de moarte, nu numai de o moarte violentă, ci în general de moarte”» *(Şab.,* 156 b).

«Beniamin cel drept era însărcinat cu gospodărirea casei de binefacere. Într-o perioadă de secetă, a venit o femeie şi l-a implorat: „Rabi, ajută-mă”. El a răspuns: „Din cauza slujbei la templu, n-a mai rămas nimic în casa de binefacere”. Ea îi zise: „Rabi, dacă nu mă ajuţi, vor pieri o mamă şi şapte copii”. Atunci el îi dădu din banii săi proprii. Mai târziu, el s-a îmbolnăvit şi era pe cale să moară. Îngerii oficianţi îi spuseră Sfântului Unic (binecuvântat fie El!): „Ai spus că acela care ar salva o viaţă ar fi ca şi cum ar fi salvat întreaga lume. Or, Beniamin a salvat viaţa unei femei şi a celor şapte copii ai săi; îl vei lăsa să moară de tânăr?” De îndată soarta sa a fost schimbată: i s-au adăugat 22 de ani la viaţa sa» *(B.b.,* 11 a).

«Rabi Meir, vizitând oraşul Marula, a observat că toţi locuitorii oraşului aveau părul negru[233]. Se întrebă: Sunteţi coborâtori din casa lui Eli, căruia i s-a spus: „Toţi cei din casa ta vor muri în floarea vârstei”? *(I Sam.,* 23, 33). Ei răspunseră: „Rabi, roagă-te pentru noi”. El le zise: „Duceţi-vă şi faceţi milostenie şi veţi deveni demni să atingeţi bătrâneţea”» *(Geneza R.,* 59, 1).

Credinţa populară atribuie pomenii alte avantaje materiale. «Ce trebuie să facă un om ca să aibă fii? Să împartă cu dăruire banii săi săracilor» *(B.b.,* 10 b). «Celui care aleargă după milostenie (ca s-o practice) Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îi oferă mijloacele ca s-o facă» *(Ibidem,* 9 b), adică îl face să prospere. «Dacă un om vede că veniturile sale scad, să mai consacre o parte pentru milostenie; cu atât mai mult atunci când ele sunt din belşug. Acela care ia o parte din bunurile sale şi o afectează milosteniei este izbăvit de pedeapsa ghehenei. Doi miei străbăteau un curs de apă, unul era tuns, celălalt avea toată lâna. Primul a trecut cu bine; al doilea, nu[234]»

233 Mureau de tineri, deci nu se aflau acolo oameni cu păr cărunt.

234 Lâna i s-a îmbibat cu apă şi a devenit grea, aşa încât el s-a înecat.

(Ghit, 7 a). «Un rabin zicea femeii sale: „Când se înfăţişează un cerşetor, să-i dai pâine ca să se facă aşa şi copiilor tăi.

— Cum, tu îi blestemi?[235], strigă ea.

— Există pe lume, răspunse el, o roată care se învârte"[236]» *(Şab.,* 151 b). Ea nu trebuia să respingă nicio cerere de ajutor, pentru ca, dacă copiii ei s-ar afla şi ei vreodată la nevoie, să nu fie lăsaţi cu mâinile goale.

Milostenia mai aduce-şi altă asigurare: «Atunci când exista templul, omul îşi vărsa contribuţia de un siclu şi păcatele îi erau ispăşite. Acum, când nu mai există templu, dacă practici milostenia, totul merge bine; în caz contrar, popoarele păgâne vor pune mâna cu forţa pe toate bunurile voastre» *(B.b.,* 9 a). Un proverb zice că «uşa care nu se deschide pentru milostenie se va deschide pentru medic» (*Cant. R.* asupra 6, 11).

Din cele de mai sus nu trebuie să se tragă încheierea că pomana era inspirată doar de motive materiale. Sunt multe textele care arată că milostenia în sine era socotită ca o virtute supremă. De pildă: «o milostenie este egală cu toate celelalte prescripţii la un loc» *(B.b., 9, 3).* «Acela care practică milostenia şi pomana acţionează ca şi cum ar umple lumea întreagă cu bunătate şi iubire» *(Suk.,* 40 b).

«Milostenia este mai mare decât toate sacrificiile» *(Ibidem).* «Mare este milostenia, deoarece ea face să se apropie mântuirea (venirea lui Mesia)» *(B.r.,* 10 a). «Savoarea banilor este scăderea lor»[237] *(Ket.,* 62 b). «Dacă un cerşetor aşteaptă la uşa ta, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) se află la dreapta lui» *(Levit. R.,* 24, 9). «Acela y care închide ochii la milostenie face ca şi cum ar venera idolii» (î *(B.b.,* 10 a).

Se recunoaşte că pomana făcută fără discernământ este vătă-l mătoare, aşa încât nu era recomandată. Un

---

235 Luând în considerare posibilitatea ca şi ei să ajungă să sărăcească.

236 Anume roata norocului: bogatul poate sărăci, săracul se poate îmbogăţi.

237 Partea dispărută, consacrată milosteniei, adaugă la savoarea celei de care proprietarul continuă să se bucure. Pentru «scădere» se găseşte o variantă: «bunătate iubitoare».

rabin a rămas insensibil la pericolul de a veni în ajutorul unor oameni care nu-l meritau. El zicea: «trebuie să facem credit impostorilor care se găsesc printre cei săraci. Dacă nu-i luăm în seamă când ni se cere de pomană, dacă refuzăm, riscăm o pedeapsă» (p. *Prea.,* 31 b). Acest I rabin, Eleazar b. Pedat, era el însuşi foarte sărac; se întâmpla câteodată să nu aibă ce mânca *(Taan.,* 25 a). Totuşi se povesteşte că niciodată nu-şi începea rugăciunile fără a fi dat de pomană, chiar dacă nu avea decât mărunţişuri *(B.b.,* 10 a).

Se afirmă că cel mai mărunt dar aduce un ajutor real. «Ce semnifică aceste spuse ale Bibliei: „Se îmbracă cu *tedaka* precum cu o platoşă" *(Isaia,* 59, 17)? Aceasta ne învaţă că, la fel cum în această platoşă fiecare verigă se leagă de cea care îi urmează pentru a asigura soliditatea întregului, tot astfel, ban după ban, milostenia are un mare rezultat» *(B.b.,* 9 b). Talmudul conţine o scară gradată a ajutoarelor: «Cerşetorului vagabond nu trebuie să i se dea mai puţin decât valoarea unui *dupondium* de pâine, când patru *sea* de făină costă un *sela.* Dacă el trece noaptea, trebuie să i se asigure un culcuş, iar dacă se află acolo în zi de Şabat, trebuie să primească hrana pentru trei mese» *(Şab.,* 118 a), cele trei mese obligatorii în această zi.

Pomana nu trebuie să urmărească numai ajutorul. Trebuie luate în considerare condiţia personală a celui care o primeşte şi felul de viaţă cu care era obişnuit. «Îl vei împrumuta cu ce să facă

faţă nevoilor sale» *(Deuteronom,* 15, 8). Nu ţi se porunceşte să-l

I, îmbogăţeşti, ci să-i dai ceea ce îţi cere, fie că este un cal sau un ţ sclav. Se povesteşte că unui sărac provenit dintr-o familie înstărită Hillel i-a dat unicul cal de care se slujea pentru munca lui proprie şi singurul sclav pe care îl avea în slujbă» *(Sifre Deuteronom,* paragr. 116; 88 b).

Într-o altă versiune, se adaugă că Hillel, găsindu-se în starea de a nu putea să ofere un sclav care să alerge înaintea calului, a îndeplinit el însuşi această treabă *(Ket.,* 67 b).

Nimeni nu trebuie să-şi închipuie că şi-a făcut datoria de milostenie dând celui care cere un simplu fleac. «Binecuvântat fie cel care se interesează de sărac» *(Ps.,* 41, 1). Nu scrie: «Cel care a dat săracului». Este vorba despre omul «care se întreabă cum poate fi îndeplinită mai bine acţiunea meritorie» (p. *Prea.,* 21 b). Aforismul care urmează afirmă aceeaşi idee: «Cel care dă bani săracului este mai presus decât cel care face alte pomeni, dar cel mai bun este cel care comanditează săracul, luându-l ca asociat» *(Şab.,* 63 a).

Şi în alt sens trebuie arătat celui sărac consideraţie. «Dacă cineva dă aproapelui său toate lucrurile cele mai bune de pe lume, dar cu un aer morocănos, aceasta îi va fi socotit ca şi cum n-a dat nimic; însă acela care îşi primeşte cu amabilitate aproapele, chiar dacă nu i-a dat nimic, aceasta i se va socoti ca şi cum ar fi dat toate lucrurile cele mai bune de pe lume» *(A.R.N.,* 13). «Dacă dai mâncarea ta celui flămând» *(Isaia,* 58, 10), neavând altceva să-i dai, îmbărbătează-l prin vorbe. Spune-i: «Sufletul meu vine la tine, pentru că nu am nimic să-ţi dau» *(Levit. R.,* 34, 15).

Ceea ce are importanţă mai presus de toate este ca milostenia să fie practicată în taină. Cea mai bună pomană se efectuează atunci când «cineva face un dar fără a şti cine îl primeşte, şi cineva îl primeşte fără a şti cine îl dă» *(R. b.* 10 b). Se relatează că în templu exista o cameră secretă a milosteniei. «Persoanele cu frica de Dumnezeu obişnuiau să depună acolo în taină contribuţiile lor, iar săracii aparţinând unor familii altă dată înstărite erau asistate în acest fel în taină» *(Şek.,* 5, 6). O instituţie asemănătoare se găsea în fiecare localitate din Palestina *(Tosifta Şek.,* 2, 16). Un rabin a văzut un om care dădea în public un *zuz* unui cerşetor. El îi zise: «Ar fi fost mai bine să nu-i fi dat nimic decât să-l umileşti prin pomana ta» *(Hag.,* 5 a).

Asta în ce priveşte pomana. Al doilea aspect al milosteniei, *ghemilut hasadim,* «îndeplinirea de acţiuni filantropice», este superior în calitatea morală şi de o valoare mai mare pentru omenire. Este unul din cei trei

stâlpi pe care se sprijină lumea, adică ordinea socială *(Avot,* 1, 2). Cele două faze ale milosteniei sunt puse în contrast prin aceşti termeni: «Facerea de bine este mai presus de pomană în trei puncte: pomana se face cu bani, facerea de bine se înfăptuieşte printr-un serviciu personal sau cu bani; pomana se exercită numai faţă de cel sărac; facerea de bine poate privi atât pe sărac cât şi pe bogat; pomana nu se poate da decât omului viu; facerea de bine afectează pe cei vii şi pe cei morţi» *(Suk.,* 49 b). «Pentateuhul începe printr-un act de binefacere şi tot aşa se termină. La început se spune: „Domnul Dumnezeu i-a făcut lui Adam şi femeii sale Eva veşminte din piele şi i-a îmbrăcat" *(Facerea,* 3, 21). La sfârşit, se spune: „Domnul l-a înmormântat (pe Moise) în vale" *(Deuteronom,* 34, 6)» *(Soţ.,* 14 a).

Prin urmare, *ghemilut hasadim* cuprinde toate acţiunile făcute prin bunătate, care uşurează poverile celor năpăstuiţi şi îndulcesc relaţiile dintre oameni. Dar unele acte de acest fel sunt menţionate în mod deosebit. Unul dintre ele este întreţinerea călătorilor. Ca şi vizitarea celor bolnavi, aceasta este o virtute de ale cărei roade omul se bucură pe lumea aceasta, în timp ce capitalul este păstrat pentru lumea care va să vină *(Şab.,* 127 a). În ce priveşte ospitalitatea dată străinilor nevoiaşi, iată ce se spune: «Mai mare este primirea călătorilor decât primirea *şehinei» (Ibidem)*. În *Avot,* 1, 5, se citeşte următoarea recomandare: «Casa ta să fie larg deschisă, iar săracii să fie membri ai familiei tale». Doi dintre eroii Bibliei care sunt celebraţi pentru că au practicat această virtute sunt Iov şi Abraham. Despre Iov se povestea că a făcut «patru uşi casei sale, în aşa fel încât săracii să nu trebuiască să se obosească dând ocol casei pentru a putea intra» *(AM., 1).* Biblia zice că «Abraham a sădit un tamarin *(eşel)* la Beerşeva» *(Facerea,* 21, 33). Iată cum este explicat acest fapt: *«Eşel* desemnează o încăpere în care Abraham găzduia de obicei călătorii; după ce au mâncat şi au băut[238], el le zicea: «Petreceţi aici noaptea şi binecuvântaţi-

238 Cuvântul *eşel* este explicat ca fiind compus din iniţialele a trei cuvinte *ahila,* a

L pe Dumnezeu» *(Geneza R.,* 84 b). Se mai spunea că şi propria sa casă a fost totdeauna deschisă călătorilor *(Ibidem,* 48, 9). Despre rabi Huna se povesteşte că «de fiecare dată când se aşeza să ia o masă, el deschidea uşile şi striga: Să intre şi să mănânce oricine are nevoie» *(Taan.,* 20 b).

Am arătat deja cât de lăudabilă era asistenţa orfanilor. Alt caz de binefacere mult preţuit consta în a ajuta o tânără, mai ales săracă, să se mărite, oferindu-i un trusou şi o dotă. Era dedusă din revelaţia voinţei divine făcută lui Moise: «Ce pretinde Domnul de la tine decât să faci dreptate, să iubeşti mila şi să umbli smerit cu Dumnezeul tău» (*Mica,* 6, 8). «A practica dreptatea, cu alte cuvinte a proceda corect, a iubi mila, adică facerea de bine; a umbla smerit, cu alte cuvinte a îngropa morţii şi a ajuta logodnicii[239]» *(Mak., 24.*

De asemenea, se recomandă facerea de bine prin vizitarea bolnavilor. Este una din acele acţiuni ale lui Dumnezeu pe care omul trebuie să le imite. «Acela care vizitează bolnavii suprimă o şaizecime din boala lui. Deci 60 de persoane să viziteze un bolnav şi să-l pună din nou pe picioare! Aceasta înseamnă că fiecare preia o şaizecime din ceea ce este lăsat pentru ceilalţi» *(Ned.,* 29 b). «Când unul dintre discipolii lui rabi Akiva s-a îmbolnăvit, niciunul dintre înţelepţi n-a venit să-l vadă; a venit doar r. Akiva şi, cum el mătura odaia şi stropea podeaua, pacientul îi spuse: „Mi-ai redat viaţa”. Rabinul ieşi şi începu să predice aşa: „Acela care nu vizitează bolnavii procedează ca şi cum ar vărsa sângele”» *(Ibidem,* 40 a). Un alt doctor al legii declara că «acela care vizitează un bolnav îi aduce vindecarea, iar cel care nu-l vizitează este cauza morţii lui» *(Ibidem).*

Suprema facere de bine este aceea care se exercită faţă de morţi; căci ea are în mod necesar motive curate. Iacob i-a zis lui Iosif: «Poartă-te faţă de mine cu bunătate

---

mânca; *setya,* a bea şi *lina,* a găzdui pentru noapte.

239 Această asociaţie de idei se poate explica prin faptul că termenul care semnifică «smerit» poate însemna şi «modest». Acţiunile pomenite aici sunt în sprijinul moralităţii.

şi credincioşie[240] şi nu mă îngropa în Egipt...» (*Facerea,* 47, 29). Rabinii întreabă: «Ar exista deci o bunătate de ipocrizie? Aceste cuvinte vor să spună: Dacă îndeplineşti faţă de mine un act de bunătate după ce am murit, aceasta este o bunătate de credincioşie» (*Geneza R –,* 96, 5). Un cadavru neîngropat este numit în ebraică *met mitva,* «cadavru care este o obligaţie religioasă». Se atribuie îngropării o importanţă atât de mare încât chiar şi un mare preot, o altă persoană sfântă, un nazir trebuie să o facă cu propriile sale mâini, dacă nu mai este altă persoană disponibilă, deşi îi este interzis să se murdărească în contact cu un cadavru (*Sifre Numeri,* paragr. 26; 9 a).

A asista la înmormântări este o datorie sfântă. «Studierea *Torei* poate fi întreruptă pentru a îngropa un mort şi pentru a ajuta o logodnică să se mărite» (*Meg.,* 3 b). «Acela care vede un convoi funerar şi nu-l însoţeşte, comite o încălcare a spuselor: „Cel care îşi bate joc de sărac[241] ofensează pe Creatorul său" (*Prov.,* 17, 5). Dacă îl însoţeşte care îi este răsplata? Despre el, Biblia declară: „Cel care are milă de cel sărac împrumută Domnului" (*Prov.,* 19, 17) şi: „A avea milă de cel sărman înseamnă a-l cinsti" (*Prov.,* 14, 31)» (*Ber.,* 18 a). În cele din urmă, este o datorie mângâierea celor năpăstuiţi – şi aceasta este o acţiune prin care omul îl imită pe Dumnezeu; dar, atenţie la următorul avertisment: «Să nu îmbărbătezi pe aproapele tău în clipa în care acela pe care îl plânge abia a murit şi zace sub ochii săi» (*Avot,* 4, 23), pentru că, în general, atunci starea lui de spirit nu-i îngăduie să primească vorbe de mângâiere. După înmormântare, urmează 7 zile de doliu, în care el poate fi vizitat şi îmbărbătat.

V. Onestitatea

O virtute care trebuie să caracterizeze viaţa morală este integritatea în afaceri. Talmudul îi acordă o mare importanţă. Rabinii talmudici erau convinşi că «atunci când omul (după moarte) se înfăţişează tribunalului (lui Dumnezeu), prima întrebare care i se pune este aceasta:

240 Literal: «bunătate de credincioşie», echivalent cu «bunătate şi fidelitate».

241 întrucât nimeni nu este mai sărac decât un mort

„Ai fost cinstit în treburile tale?”» (*Şab.,* 31 a). Se insista şi asupra textelor: «Dacă faci ceea ce este drept în ochii săi» (*Ieşirea,* 15, 26), afirmând că aceasta se referă la actele de comerţ şi ne învaţă că omul care procedează onest este popular printre tovarăşii săi, creaturile, «şi aceasta i se socoteşte ca şi cum ar fi adus la îndeplinire întreaga *Tora*» (*Meh. ad loc.,* 46 a).

Urmările dezastruoase ale necinstei în viaţa comunităţii sunt exprimate în acest fel: «Ierusalimul a fost distrus pentru că oamenii cinstiţi dispăruseră din incinta sa» (*Şab.,* 119 b).

Talmudul conţine legi stricte pentru reglementarea lumii afacerilor. Iată exemple: «Negustorul este obligat să-şi cureţe măsurile de două ori pe săptămână, greutăţile – o dată pe săptămână, iar cântarele – după fiecare cântărire» (*B.b.,* 5, 10). «Să nu făptuiri nedreptăţi nici la judecăţi, nici în măsurile de lungime, nici la greutăţi şi nici la măsurile de capacitate» (*Levit.,* 19, 85). Măsurile de lungime se referă la măsurarea terenurilor; nu se va măsura unul vara, altul iarna[242]. Apoi: «Nu este îngăduit să-ţi păstrezi greutăţile în sare[243]. La măsurile de capacitate: nu este permis să laşi lichidul să facă spumă» (*B.m.,* 66 b).

De unde provine regula că nu putem da o măsură exactă într-un loc în care obiceiul este să se dea una aproximativă, şi viceversa? Textul prescrie: «O măsură perfectă» (*Deuteronom,* 25, 15). Şi de unde vine regula că, dacă vânzătorul zice: «Vreau să dau o măsură exactă» într-un loc unde se practică o măsură aproximativă, adăugând «şi o să reduc preţul» sau: «vreau să dau o măsură aproximativă, dar să cresc preţul» (într-un loc unde se practică măsura exactă), aceasta nu este îngăduit? Textul prescrie: «o măsură perfectă şi dreaptă». Acelaşi lucru cu greutăţile, pentru care textul prescrie: «o greutate perfectă şi dreaptă» (B.b., 89 a). Întrucât există

242 Dacă un câmp trebuie să fie împărţit în parcele, toate măsurătorile trebuie făcute în acelaşi timp, deoarece vara linia care urmează a fi măsurată este rigidă, uscată, contractată.

243 Aceasta face greutăţile mai grele.
Prin zvonuri false, menite să crească preţul produselor lor.

posibilitatea de fraudă când are loc o îndepărtare de la cutuma locală; asemenea devieri nu sunt autorizate.

Talmudul condamnă unele practici care astăzi sunt considerate ca legitime. Biblia declară despre aceia care depozitează produsele (ca să le crească preţul), care practică camăta, care nu dau măsura întreagă şi care tulbură piaţa1: «Domnul a jurat pe gloria lui Iacob: Niciodată nu voi uita vreuna din faptele lor» *(Amos,* 8, 7)» *(B.b*" 90 b).

Unele istorioare arată care erau metodele de care se foloseau rabinii. «S-a întâmplat ca Pinhas b. Zair, care locuia într-unul din oraşele din sud, să fie vizitat de câţiva oameni care au depus la el două măsuri de orz şi le-au uitat când au plecat. El a semănat orzul şi în fiecare an a pus produsul în rezervă. Oamenii au revenit în acest oraş după şapte ani. El i-a recunoscut şi i-a rugat să ia ceea ce le aparţinea. S-a mai întâmplat ca Simeon b. Şetah să cumpere un asin de la un arab. Discipolii săi au găsit o piatră preţioasă atârnată de gâtul asinului. Ei îi spuseră: „Rabi, se înfăptuiesc pentru tine spusele: «Binecuvântarea Domnului îmbogăţeşte» *(Prov.,* 22)". El le-a răspuns: „Am cumpărat asinul, nu şi piatra preţioasă. Duceţi-vă s-o înapoiaţi cui i se cuvine". Arabul exclamă: „Binecuvântat fie Dumnezeul lui Simeon b. Şetah"» *(Deuteronom R.,* 3, 2).

Era interzisă nu numai frauda patentă, ci orice fel de înşelăciune. «Există şapte categorii de hoţi; cel mai rău este acela care îşi înşală aproapele» *(Tosifta B.K.,* 7, 8). «Este interzis să înşeli pe cineva, fie şi pe un păgân» *(Hui.,* 94 a). «Cuvântul „da" al celui drept este da; „nu" al său este nu» *(Rut. R.,* asupra 3, 18). «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) detestă pe omul care una spune cu gura, şi alta în inima sa» *(Pes.,* 113 b).

VI. Iertarea

Armonia care trebuie să domnească în comunitate va suferi inevitabil tulburări, cauzate de diferendele care se ivesc între indivizi. Prin urmare, orice cetăţean cumsecade trebuie să dorească terminarea rapidă a acestor certuri şi

restabilirea unor relaţii paşnice. Pentru obţinerea acestui rezultat sunt necesare două condiţii.

Prima condiţie este ca cel care a greşit să recunoască aceasta grabnic şi să solicite iertarea de la persoana pe care a jignit-o.

Talmudul este formal în această privinţă; el descrie chiar şi procedura care trebuie urmată. «Cel care a păcătuit faţă de aproapele său este obligat să-i spună: „Am procedat rău faţă de tine”. Dacă aceste scuze sunt primite, totul este în regulă; dacă nu, el va lua martori şi se va împăca cu celălalt în prezenţa martorilor, precum s-a spus: „El face rânduri (de oameni) în faţa celorlalţi şi spune: Am păcătuit, am încălcat dreptatea şi asta nu mi-a adus foloase” *(Iov,* 33, 27). Dacă procedează în acest fel, Biblia zice despre el: „Dumnezeu mi-a izbăvit sufletul ca să nu intre în groapă şi viaţa mea vede lumina” *(Ibidem,* 28). Dacă cel jignit a murit, jignitorul trebuie să se împace cu el pe mormântul lui, spunând: „Am procedat rău faţă de tine”» (p. *Ioma,* 45 a).

Un alt doctor al legii spune următoarele: «Dacă cineva a bănuit pe altul pe nedrept, el trebuie să se împace cu acesta; mai mult chiar, trebuie să-l binecuvânteze» *(Ber.,* 31 b). Totuşi, era limitat numărul încercărilor care să fie făcute pentru împăcare; unii nu admiteau decât trei încercări *(Ioma,* 17 a). Un rabin spunea despre sine: «Niciodată blestemul aproapelui meu n-a urcat pe patul meu» *(Meg.,* 28 a), ceea ce voia să însemne că a izbutit totdeauna să-i împace pe cei pe care îi jignise şi anume, chiar în acea zi, înainte să se ducă la culcare.

În al doilea rând, cel jignit este dator să accepte scuzele pe care i le aduce cel care l-a jignit şi să nu ţină necazul. «Omul trebuie să fie totdeauna flexibil ca o trestie, nu dur ca un cedru» *(Taan.,* 20 b). «Iartă insulta care ţi-a fost adusă» *(A.R.N.,* 41). Un anumit rabin, înainte de culcare, se ruga regulat astfel: «Iartă oricui m-a năpăstuit» (*Meg.,* 28 a).

O recomandare înţeleaptă, care urmărea să micşoreze conflictele şi să le calmeze dacă apăreau, suna

astfel: «Dacă ai adus altuia o jignire uşoară, s-o consideri ca fiind mare; dacă ai făcut altuia un bine mare, să-l consideri o bagatelă; dacă el ţi-a făcut puţin bine, asta să însemne mult pentru tine; dacă ţi-a făcut un mare rău, să-l consideri un fleac» *(A.R.N.,* 41).

Interdicţia formulată în *Levitic,* 19, 18: «Să nu te răzbuni şi să nu ţii necazul» era definită astfel: «Ce înseamnă a se răzbuna şi a ţine necazul? Răzbunare este când cineva îi spune aproapelui său: „Împrumută-mi un *siclu"*, şi este refuzat, iar în ziua următoare celălalt îi spune primului: „Împrumută-mi toporul tău" şi primeşte răspunsul: „N-o să-ţi împrumut nimic, aşa cum şi tu ai refuzat să-mi împrumuţi ce te rugasem". Este o ţinere a necazului (o ranchiună) atunci când cineva spune aproapelui său: „Împrumută-mi toporul tău" şi se vede refuzat, iar în ziua următoare celălalt zice primului: „Împrumută-mi costumul tău" şi primeşte răspunsul: „Iată-l, eu nu sunt ca tine, care ai refuzat să-mi împrumuţi ceea ce îţi cerusem". Aceia care sunt insultaţi, dar nu se folosesc de represalii, aceia care îndură reproşuri, dar nu ripostează, aceia care fac binele din dragoste (voinţa lui Dumnezeu) şi aceia care sunt fericiţi la necaz, despre toţi aceştia Scriptura spune: „Cei care îl iubesc sunt ca soarele când apare în tăria sa» *(Judecători,* 5, 31). Acela care nu se răzbună va avea păcatele şterse; când îşi cere iertare, o va obţine cu siguranţă" *(Ioma,* 23 a).

Este blamată atitudinea celui care refuză să repare o neînţelegere şi care respinge ofertele ce i se prezintă. «Cine se îndură de aproapele său (şi îi iartă necazurile pe care acesta i le-a pricinuit) va căpăta îndurarea cerului» *(Şab.,* 151 b). Un rabin din primul secol cita cu predilecţie acest text (din *Prov.,* 24, 17 s): «Să nu te bucuri de căderea duşmanului tău, inima ta să nu se veselească atunci când el se poticneşte, ca nu cumva Domnul să vadă, să nu-I placă şi să-şi întoarcă mânia de la el» *(Avot,* 4, 24). Aceasta înseamnă că omul care refuză să ierte, ţine duşmănie şi este fericit atunci când năpasta loveşte pe celălalt devine în acest fel vinovatul şi mânia Domnului se abate de la

celălalt ca să se întoarcă împotriva omului care a refuzat să ierte.

VII. Cumpătarea

Talmudul a luat o atitudine foarte netă faţă de plăcerile vieţii. Recunoscând că ceea ce Dumnezeu a creat pentru a-l bucura pe om este ceva bun în esenţa sa. Talmudul nu numai că sfătuieşte să se profite de aceasta, dar şi condamnă pe acela care se abţine. Rabinii erau convinşi că Dumnezeu vrea fericirea creaturilor sale şi că, prin urmare, este un păcat să eviţi în mod deliberat satisfacţiile materiale şi bunăstarea fizică. A simţi că eşti în prezenţa. Domnului este deja, în sine, un izvor de lumină şi de bucurie. «Nu există tristeţe în prezenţa Sfântului Unic (binecuvântat fie El!), aşa cum s-a spus: „Puterea şi bucuria sunt în sălaşul său" *(I Cron.,* 18, 27)» *(Hag.,* 5 b). *«Şehina* nu străluceşte acolo unde este vanitate, tristeţe, şuguială sau pălăvrăgeală neserioasă, ci acolo unde este bucuria inerentă unei îndatoriri religioase» *(Pes.,* 117 a).

De-a lungul întregului învăţământ rabinic vedem preconizată o cumpătare înţeleaptă; sunt condamnate că la fel de dăunătoare cele două extreme, din austeritate şi din iubirea de plăceri. Sărăcia, în sine, nu era socotită a fi o virtute, mai degrabă contrariul ei. «Acolo unde nu există făină, nu există nici *Tora» (Avot,* 3, 21); cu alte cuvinte, lipsa celor necesare îl împiedică pe om să-şi însuşească ştiinţa esenţială pentru a îndeplini voinţa divină. «Sărăcia în casa omului este mai rea decât cincizeci de plăgi» *(B.b"* 116 a). Rabinii apreciau desfătări precum: «o casă frumoasă, haine frumoase, ceea ce poate da spiritului un cadru plăcut» *(Ber.,* 57 b). Ei declarau chiar că în lumea de apoi omul va putea judeca şi aprecia toate cele ce i-au văzut ochii şi n-a putut să guste din ele» (p. *Kid.,* 66 d) şi îl defineau astfel pe cel bogat: «cel care găseşte plăcere în bogăţiile sale» *(Şab.,* 25 b).

Se povesteşte că, deoarece a criticat administraţia romană, rabinul Şimon b. lohai a fost nevoit să se ascundă ca să scape cu viaţă. Deci fiul său, împreună cu dânsul, s-au refugiat într-o peşteră vreme de 12 ani. După aceea,

aflând că împăratul a murit şi că decretul a fost revocat, el şi-a părăsit refugiul. A văzut oameni care arau şi semănau; la vederea lor, el exclamă: «Aceşti oameni neglijează viaţa veşnică, se ocupă cu viaţa trecătoare». Pretutindeni unde el şi fiul său îşi îndreptau privirile, ţara era de îndată mistuită de foc. Atunci s-a auzit o *bat Kol,* care le spuse: «Aţi părăsit oare ascunzătoarea pentru a-mi distruge universul? Întoarceţi-vă acolo!» *(Şab.,* 33 b). Dumnezeu aprobă menţinerea ordinii sociale; prin urmare, avem dreptul să ne bucurăm de roadele muncii.

Dar trebuie evitată şi cealaltă extremă. A aduna bogăţii pentru *z* a se deda luxului nu este conform cu voinţa lui Dumnezeu. «Când şi-a clădit templul, Solomon a zis Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) în rugăciunea sa; „Rege al universului, dacă un om te roagă să-i acorzi bogăţii şi dacă ştii că el vrea să abuzeze de ele, nu-l satisface; dar dacă vezi un om care foloseşte cum trebuie bogăţiile sale, satisfă-i cererea, aşa cum stă scris: «Dă-i fiecăruia după căile sale, tu care cunoşti inima fiecăruia»" *(II Cron.,* 6, 30)» *(Exod. R., 31, 5).*

Foarte semnificativă este definiţia dată bogatului: «Cine este bogat? Acela care se bucură de soarta sa, precum s-a spus: „Când te bucuri de truda mâinilor tale, eşti fericit şi propăşeşti" *(Ps.,* 128, 2), eşti fericit pe lumea asta şi vei propăşi în lumea care va să vină» *(Avot,* 4, 1). Aceasta rezumă foarte bine punctul de vedere al rabinilor în ce priveşte lumea materială.

Pentru ca un om să fie în stare să îndeplinească munca cea mai bună, el are datoria să vegheze ca trupul său să fie bine hrănit: «Strângeţi din dinţi şi o să simţiţi în călcâie» *(Şab.,* 152 a), cu alte cuvinte: o hrană bogată fortifică trupul. Un proverb declară că «stomacul suportă picioarele» *(Geneza R.,* 70, 8). Următoarea istorie, relativă la Hillel, are aceeaşi morală: «După ce îşi termina lecţia pe care o dădea discipolilor săi, el îi însoţea o parte din drum. L-au întrebat: „Maestre, unde te duci?

— Să fac un act de bunătate faţă de un oaspete care se află la mine1.

— Deci ai totdeauna la tine un oaspete?

— Sufletul nu este oare un oaspete pentru corp, prezent astăzi, iar mâine a zburat?”» *(Levit. R.,* 31, 3).

Cu băutura lucrurile stau la fel ca şi cu alimentele solide. Abstinenţa totală nu era socotită o virtute. Întâlnim în Talmud afirmaţii precum: «Nu există bucurie fără vin» *(Ps.,* 110 a). «În fmntea tuturor lucrurilor iau loc eu, vinul; acolo unde lipseşte vinul, trebuie recurs la droguri» (B.b., 58 b). «Pentru ce s-a spus: „Vei face, ispăşirea pentru el (nazireanul) pentru că el a păcătuit împotriva sufletului?”[244] *(Numeri,* 6, 11). împotriva cărui suflet a păcătuit el? S-a abţinut de la vin. Am putea raţiona prin *afortiori*: dacă cineva care se abţine de la vin este numit păcătos, cu atât mai mult poate fi numit aşa aceia care se privează de toate plăcerile» *(Taan.,* 1 la).

Oricum ar sta lucrurile, rabinii îşi dădeau seama cu precizie de pericolul inerent exceselor şi formulau avertismente contra acestora. Iată o legendă destul de curioasă: «Atunci când Noe a plantat o viţă (*Facerea,* 9, 20), i-a apărut Satan, care l-a întrebat: „Ce plantezi?

— O viţă.

— Ce natură are ea?

— Fructele sale sunt dulci, fie că le mănânci proaspete sau uscate, iar vinul pe care îl obţii de la ele înveseleşte inima.

— Atunci să ne asociem spre a cultiva această viţă.

— Foarte bine”, zise Noe. Ce făcu atunci Satan? A adus un berbec, pe care l-a sugrumat la rădăcina viţei, apoi a adus acolo pe rând un leu, un porc şi o maimuţă, animale pe care le-a ucis în acelaşi fel; sângele lor răspândit în viţă a îmbibat pământul. El dădea astfel de înţeles că un om, înainte de a fi băut vin, este simplu ca un berbec şi paşnic ca un miel faţă de cel care îl tunde. Dacă a băut cu cumpătare, devine puternic ca un leu şi declară că nimeni de pe lume nu este la fel cu dânsul. Dacă a băut mai mult decât se cuvine, ajunge ca un porc care se tăvăleşte în noroi. Când s-a îmbătat, el seamănă cu o

244 Traducere literală din limba ebraică.

maimuţă care dansează, comite obcenităţi în public şi nu ştie ce a făcut» *(Tanhuma Noah, paia.gr.* 13).

Alte spuse, cu privire la acelaşi subiect: «Atunci când intră vinul, pleacă bunul simţ; când intră vinul, ies cele tainice»[245] *(Numeri R.,* 10, 8). «Arborele al cărui fruct l-a mâncat Adam a fost viţa de vie, deoarece niciun alt fruct n-a adus atâtea necazuri omului» *(Sanh.,* 70 ab). «Pentru ce acel text care tratează despre nazirean se află alăturat legii despre femeia suspectă de adulter? / *(Numeri* 5 s.) Pentru a ne învăţa că acela care vede o asemenea femeie în nenorocirea ei se va abţine de la a bea vin» *(Ber.,* 63 a). «Vinul aţâţă pe bărbat şi pe femeie să se dedea necurăţeniei»

(Numeri R., 10, 4). «Nu te îmbăta şi nu vei păcătui» *(Ber.,* 23 b). «Un pahar cu vin este bun pentru o femeie, două o degradează, trei o fac să semene cu o femeie cu purtări urâte, iar patru pahare t o fac să piardă în întregime respectul pentru sine şi orice ruşine» *(Ket.,* 65 a). «Vinul sfârşeşte în sânge». *(Sanh.,* 70 a). «Vinul la prânz este unul dintre lucrurile care îl fac pe om să iasă din această lume» *(Avot,* 3, 14). De asemenea, el are un efect prost asupra constituţiei fizice. «Abba Saul zicea: Pe vremuri, sarcina mea a fost să îngrop morţii. Am observat oasele lor şi mi-am dat seama că oasele celor care băuseră băuturi tari făceau impresia că sunt arse; dacă ei făcuseră exces de băutură, oasele lor nu mai conţineau măduvă; dacă băuseră cu cumpătare, ele erau pline cu măduvă» *(Nici.,* 24 b).

În pofida dictonului: «cel care se dedă unor posturi fără măsură este numit păcătos» *(Taan.,* 1 la), ni se vorbeşte despre anumiţi rabini care practicau ascetismul. Ni se relatează că unul dintre ei postea tot anul, cu excepţia zilelor în care postul este interzis *(Pes.,* 66 b). Altul «se mulţumea cu o măsură de lăcuste pentru a se menţine în viaţă de la ajunul unui Şabat până la ajunul Şaba-tului următor» (*Ber.,* 17 b).

---

245 Valoarea numerică a literelor care formează cuvântul *«iaiyn»,* «vin» este de 70; cuvântul *sod,* «secret» dă o valoare numerică egală.

Dezastrele îi făceau pe mulţi evrei să adopte un gen de viaţă în întregime ascetic. Dar un rabin a încercat să-i convingă să-şi / schimbe hotărârea, arătându-le cât de inconsecvenţi erau. «Când a fost distrus cel de-al doilea templu, mulţi israeliţi au decis să se abţină de la carne şi de la vin. Rabi loşua a discutat cu ei, spunându-le: „Fiii mei, de ce nu vreţi nici să mâncaţi came, nici să beţi vin?”. fel răspunseră: „Trebuie să mâncăm came de vreme ce au încetat ofrandele care erau oferite acolo, pe altar? Trebuie să bem vin de vreme ce au dispărut libaţiile cu vin împrăştiat pe altar?”. „În acest caz, le spuse el, să nu mai mâncăm nici pâine, pentru că nu mai există nici ofrande de făină”. „Foarte bine, nu ne vom mai hrăni decât cu fructe”. „Dar asta nu se poate, pentru că nu mai sunt oferite primele roade”. „Ei bine, ne vom mulţumi cu alte specii de fructe (care nu erau oferite ca ofrandă)”. „În acest caz, nu trebuie să bem nici apă, deoarece a încetat libaţia cu apă”. Ei rămaseră tăcuţi» *(B.b.,* 60 b).

Uneori legământul de a adopta viaţa ascetică era recomandat pentru că el se inspira din consideraţii demne de aprobare. Iată ce povesteşte un rabin: «Odată, un aspirant la nazireat a sosit din sud[246] şi am observat că avea ochi foarte frumoşi, o constituţie bună şi părul capului cu bucle regulate. I-am spus: „Fiul meu, din ce motiv vrei să-ţi razi părul tău superb?”. El răspunse: „Am fost cioban pentru tatăl meu în oraşul meu natal şi mă duceam să iau apă de la izvor; uitându-mă în apă şi văzând propriul meu chip, m-au asaltat patimile, căutând să mă dea afară din lume. Mi-am zis atunci: Fiinţă rea, de ce să te mândreşti într-o lume care nu-ţi aparţine şi cu privire la o fiinţă care este menită să devină viermi şi larve? Prin slujba la templu vreau să-mi rad părul, în slujba cerului”. Rabinul continuă astfel: M-am ridicat imediat şi l-am sărutat pe cap, zicând: Fiul meu, fie ca nazireeni ca tine să se înmulţească în Israel; Biblia declară despre oameni ca tine: „Atunci când un bărbat sau o femeie va face să se audă clar un jurământ, legământul nazireatului, pentru a

246 La ierusalim,pentru a-şi prezenta sacrificiul şi a-,şi rade părul de pe cap.

se consacra Domnului" *(Numeri,* 6, 2)» *(Ned.,* 8 b).

Rabinii avertizau şi contra prea marii încrederi în sine, rezultat al prosperităţii. «„Vei mânca şi te vei sătura. Fereşte-te de a-ţi lăsa inima pradă ispitei şi să ajungi să slujeşti alţi dumnezei" (*Deuteronom,* 11, 15 s). Moise le-a spus: Aveţi grijă să nu fiţi îndărătnici faţă de Sfântul Unic (binecuvântat fie El!), căci doar când e prea sătul omul se răscoală contra lui» *(Sifre Deuteronom,* paragr. 43; 80 b). «„Ce înseamnă: Şi Di-Zahab"? *(Deuteronom,* 1, 1). Moise a spus Sfântului Unic (binecuvântat fie El!): „Stăpâne al universului! Aceasta a fost din pricina argintului şi aurului *(Zahab)* pe care tu l-ai dat cu mărinimie lui Israel până ce a strigat: De ajuns *(dai),* adică până au ajuns să facă viţelul de aur". Şcoala lui rabi lanai zicea: „Un leu nu rage într-un bârlog plin cu paie, ci într-un bârlog plin cu carne". Rabi Ohaia zicea: Lucrul poate fi comparat cu situaţia unui om care avea o vacă slabă, dar bine croită. O hrănea cu boabe şi ea îl izbi cu copitele. Atunci el îi spuse: „Ce te face să dai cu copitele dacă nu mâncarea aleasă pe care ţi-am dat-o?". R. Akiva zicea: Este ceea ce afirmă proverbul: „Cel al cărui stomac este plin se dedă acţiunilor rele"» *(Ber.,* 22 a).

Pentru acelaşi motiv erau deconsiliate petrecerile excesive care pot duce la o comportare condamnabilă. «„Slujiţi Domnului cu teamă şi veseliţi-vă tremurând" *(Ps.,* 2, 11), ceea ce înseamnă: acolo unde este petrecere, să fie şi tremurare. Mar b. Rabina a făcut o petrecere de nuntă pentru fiul său şi a observat că rabinii erau prea veseli. A luat o cupă preţioasă care valora o sută de *zuzi* şi a fărâmat-o în faţa lor; ei de veniră mai serioşi. Rabi Aşe a făcut o petrecere de nuntă pentru fiul său şi a remarcat că rabinii erau foarte veseli. A apucat un păhărel de cristal alb şi l-a sfărâmat în faţa lor; au devenit mai serioşi» *(Ber.,* 30 b şi seq.). Acesta este unghiul sub care Talmudul consideră înfăţişarea generală a vieţii. El evită excesele, la fel ca şi ascetismul peste măsură. El îl invită pe om să se bucure de condiţia sa pe pământ şi să uzeze cu înţelepciune de facultăţile pe care i le-a dat Dumnezeu şi de plăcerile pe care i le-a pus la îndemână pentru a-l face

fericit. Legile sale pun frână poftelor care pot pricinui dezordini. A depăşi limitele pe care le-a pus este o greşeală. Este punctul de vedere din acest text: «Acela care îşi impune jurământul de abstinenţă face ca şi cum şi-ar pune în jurul gâtului un colier de fier; el seamănă şi cu omul care înalţă un altar prohibit; cu cel care ia o sabie şi şi-o împlântă în inimă. Ceea ce interzice *Tora* este de-ajuns pentru voi; nu încercaţi să mai adăugaţi şi alte restricţii» (p. *Ned.,* 41 b).

VIII. îndatoririle faţă de animale

Raporturile omului cu animalele reprezintă încă un element al vieţii morale. Întrucât însuşi Decalogul ia în consideraţie creaturile lipsite de grai şi porunceşte ca ele să ia parte la odihna Şabatului şi întrucât şi în multe alte pasaje ale Bibliei găsim porunca să li se arate bunătate, ne puteam aştepta să aflăm o învăţătură corespunzătoare în Talmud.

Într-adevăr, felul în care un om tratează animalele dă indicaţii despre caracterul său. «Atunci când Moise îngrijea turmele lui letro, el reţinea la coada turmei berbecii mai în vârstă, pentru ca mieii tineri să ajungă primii să pască iarba fragedă; lăsa apoi oile să pască iarba de calitate mijlocie şi abia în ultimul rând dădea drumul berbecilor mai puternici la iarba mai dură. Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) zise; „Acela care ştie cum să pască turma şi care dă fiecăruia după puterea sa să devină conducătorul poporului meu". Odată, un ied a scăpat din turmă. Moise a pornit în căutarea lui şi a ajuns la un copac lângă care exista o băltoacă. Iedul se afla acolo şi sorbea apă. Moise i se adresa: „N-am ştiut că ai părăsit turma pentru că îţi era sete. Eşti şi obosit, cu siguranţă". Şi îl readuse la turmă purtându-l pe umeri. Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) zise atunci: „Pentru că îţi este milă de turma unui om, vei fi păstorul turmei mele, păstorul lui Israel"» (*Exod. R.,* 2, 2).

A acţiona fără chibzuinţă cu un animal antrena riscul dezaprobării divine, aşa cum arată istoria care urmează: «Un viţel era dus la abator; el şi-a ascuns capul în

veşmântul lui rabi lehuda şi a început să mugească. Rabinul i-a zis însă: „Du-te, pentru că ai fost creat pentru aceasta”. Deoarece nu-i arătase milă, s-a hotărât în ceruri ca să fie pedepsit cu suferinţe. Acestea au luat sfârşit numai atunci când, într-un alt incident, poziţia rabinului a fost cu totul alta. Odată, când mătura casa, servitoarea sa a dat cu mătura peste nişte nevăstuici tinere. Rabinul îi zise: „Lasă-le, căci stă scris: „Îndurările sale sunt peste toate lucrările sale” *(Ps.,* 145, 9). Pentru că a dovedit milă, s-a hotărât atunci în cer că i se va arăta şi lui milă» *(B.m.,* 85 a).

Talmudul se întreabă până la ce punct poate fi încălcată legea şabatică atunci când este vorba să salvezi un animal aflat în primejdie. «Dacă un animal a căzut într-o mlaştină, este îngăduit să se aducă perne şi perniţe care să fie puse sub el; dacă în acest fel el se urcă pe pământul tare, toate sunt în regulă. împotriva acestei dispoziţii legale este notată altă teorie: Dacă un animal a căzut într-o mlaştină, i se va da furaj în locul în care se află, pentru ca el să nu se prăpădească[247]. Rezultă de aici că îl putem hrăni, dar nu să-i aducem perne şi pernuţe. Totuşi, aici nu există nicio contradicţie: ultimul caz este cel în care animalul poate fi menţinut în viaţă doar dându-i de mâncare, în timp ce în primul caz aceasta nu este cu putinţă. Numai atunci este îngăduit să ne slujim de perne şi pernuţe. Or, procedând în acest fel, încălcăm prescripţia care interzice să pui un obiect neobişnuit. Dar această reglementare a fost instituită de rabini, în timp ce *Tora* ne porunceşte să evităm chinuirea animalelor, iar ceea ce prescrie *Tora* precumpăneşte asupra ceea ce au decis rabinii» *(Şab.,* 128 b).

În ceea ce priveşte îngrijirile propriu-zise care trebuie date animalelor, găsim mai multe prescripţii. «Nimănui nu-i este permis să cumpere un animal domestic, o fiară sălbatică sau o pasăre înainte de a fi luat măsuri să-l hrănească cum trebuie» (p. *leb.,* 14 d). «Nimeni nu trebuie să-şi ia masa înainte să fi dat hrană vitelor sale,

247 De foame, şi va fi scos din mlaştină după trecerea Sabatului.

precum s-a spus: „Vei da în câmpii iarbă pentru vitele tale, şi atunci vei putea mânca şi să te saturi” (*Deuteronom,* 4, 15)» (*Ber.,* 40 a). Aceeaşi concluzie are şi legenda următoare: «Abraham i-a spus lui Melhizedek[248]: „Cum ai putut ieşi din arcă sănătos tun?

— Din pricina caritǎţii pe care noi am practicat-o acolo.

— Ce caritate aţi putut practica acolo? Existau săraci în arcă? Nu se aflau în arcă decât Noe şi fiii săi; atunci, faţă de cine puteaţi fi caritabili?

— Faţă de animale, de fiare şi de păsări. Noi nu dormeam şi dădeam fiecăreia dintre ele hrana sa în cursul nopţii”» (*Midraş as. Ps.,* 37, 1; 126 b).

Sunt lăudate unele creaturi animale, ale căror obiceiuri sunt date ca exemplu fiinţelor omeneşti. «Dacă *Tora* nu ne-ar fi dată drept călăuză, am fi putut învăţa de la pisică modestia, de la furnică onestitatea, de la porumbiţă castitatea, de la cocoş purtările bune» (*Erub.,* 100 b).

Aşa cum am văzut, interdicţia de a smulge un membru de la un animal viu era una dintre cele şapte porunci prescrise fiilor lui

Noe în calitate de constituenţi ai unui cod aplicabil la întreaga rasă omenească[249]. Pe baza acestei legi, orice joc care comporta mutilarea unui animal încă în viaţă era sever condamnat. De aceea credincioşii evitau arenele. «Acela care frecventează *stadium-ul* se aşază pe „banca oamenilor care trebuie dispreţuiri” (*Ps.,* 1, 1)» (*A.Z.,* 18 b)[250].

Talmudul descrie în amănunt toate detaliile răpunerii animalelor de măcelărie; aceste reglementări vor ca ele să

---

248 O tradiţie evreiască îl identifică pe acest personaj cu Sem, fiul cel mai vârstnic al lui Noe. A se vedea Targumul din Ierusalim asupra *Facerii,* 19, 18.

249 A se vedea capitolul II.

250 Aversiunea evreilor pentru jocurile crude de acest gen este atestată de către Josephus. Irod a adunat şi el o mare cantitate de fiare sălbatice şi mulţi lei, ca şi alte specii de mărime neobişnuită sau foarte rare. Au fost antrenate fie să se lupte între ele, fie să lupte cu cei condamnaţi la moarte. Cu siguranţă, străinii erau surprinşi şi s-au desfătat cu dezvoltarea dată pe scară largă acestor exhibiţii, ca şi cu primejdia pe care o prezentau aceste spectacole. Pentru evrei, ele erau o încălcare patentă a obiceiurilor pe care le venerau cu înflăcărare *(Antich.,* 15, 8, 1).

fie omorâte făcându-le să sufere cât mai puţin. În primul rând, nu sunt admise să le omoare trei categorii de indivizi: surdo-muţii, imbecilii şi minorii *(Hui.,* 1, 1), primii pentru că nu pot rosti binecuvântarea prescrisă, ceilalţi pentru că nu au suficientă responsabilitate pentru a întreprinde o sarcină atât de delicată. În al doilea rând, cuţitul utilizat trebuie să fie ascuţit, şlefuit şi să nu aibă nici cea mai mică crestătură: «Trebuie făcută proba cuţitului pe cele trei laturi[251], cu ajutorul degetului şi al unghiei» *(Ibidem,* 17 b).

În sfârşit sunt enumerate cinci motive care îl descalifică pe un om în această privinţă *(Ibidem,* 9 a): *şehiya,* «termen»: trebuie mânuit cuţitul fără nicio întrerupere, dinapoi înainte şi dinainte înapoi; – *derasa,* «presiune»: tăietura trebuie făcută cu blândeţe, fără a desfăşura nici cea mai mică forţă; – *halada,* «găurire»: cuţitul nu trebuie să vatăme cărnurile în loc să străbată gâtlejul; *hagrama,* «alunecare»: gâtul trebuie tăiat potrivit prescripţiilor *ad hoc; ikur,* «sfâşiere»: nu trebuie să aibă loc o dislocare a traheii. O singură încălcare a acestor reglementări este suficientă ca să facă animalul răpus impropriu pentru consum, pentru că i s-a impus suferinţa prohibită[252].

338

Capitolul VIII

Viaţa fizică

I. îngrijirea trupului în cursul convorbirilor pe care rabi lehuda le-a avut cu prietenul său Antonin, s-a ridicat problema responsabilităţii faţă de trup şi faţă de suflet.

«Antonin îi spuse lui rabi lehuda: „Pe lumea cealaltă,

---

251 Cu alte cuvinte, firul şi cele două laturi. Dacă, în oricare din aceste locuri, se simţea cea mai măruntă crestătură, cuţitul trebuia ascuţit din nou, până la dispariţia defectului.

252 La capătul acestui capitol despre viaţa morală, este oportun să pomenim de ideea exprimată de M. R. Hayoun în lucrarea sa *O istorie intelectuală a iudaismului,* şi anume în capitolul «Universul talmudic» *(op. cit.,* p. 49-82): idealul iudaismului talmudic este unul *etic,* întemeiat pe pietate. Bizuindu-se pe o bogăţie de exemplificări semnificative extrase din agada talmudică, autorul demonstrează că Talmudul pune accentul pe practicile *pioase, imitatio Dei,* pe virtuţile modestiei, ale dăruirii de sine, iubirii aproapelui şi generozităţii. (Nota trad.)

când vor sta în faţa judecăţii divine, atât trupul, cât şi sufletul îşi vor arunca unul asupra celuilalt răspunderea pentru faptele săvârşite de om în cursul vieţii.

— Cum asta?

— Trupul va putea declara următoarele: Sufletul este cel care a păcătuit; iată că, de când m-a părăsit, eu am rămas ca o piatră în tăcerea mormântului. Iar sufletul va putea zice: Cel care a păcătuit a fost trupul, căci iată că, de când l-am părăsit, am putut zbura în voie ca o pasăre". Rabinul răspunse: Voi ilustra acest subiect cu o parabolă:

Un rege pământean avea o livadă minunată, cu arbori care dădeau fructe de soi. Pentru paza livezii, el angajă doi oameni, un şchiop şi un orb. Şchiopul îi zise orbului: „Văd în livadă copaci cu fructe minunate; lasă-mă să mă caţăr pe spatele tău şi ne vom înfrupta amândoi din ele". Zis şi făcut. Şchiopul se căţără pe spatele orbului; culeseră fructele şi le mâncară.

După o bucată de vreme, se arătă proprietarul livezii şi întrebă: „Ce s-a întâmplat de nu mai văd fructele de soi?". Şchiopul zise: „Cu aşa picioare cum am eu, cum să fi alergat să prind hoţii?". Iar orbul zise: „Cu ochii pe care îi am eu, îi puteam oare vedea pe hoţi?"

Ce făcu regele? El porunci şchiopului să se urce pe spinarea orbului, arătându-le astfel că a priceput ce făcuseră ei. Apoi îi judecă ca şi cum ei ar fi format un singur om. În acelaşi fel.

Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va lua sufletul, îl va introduce în trup şi îi va judeca împreună» (*Sanh.,* 91 ab).

Lăsând la o parte semnificaţia eschatologică a parabolei, care lămureşte concepţia despre pedeapsa care îi aşteaptă pe cei care fac rău, ea exprimă şi ideea răspunderii egale a trupului şi sufletului pentru felul în care se comportă omul cât timp este în viaţă. Fiecare dintre cei doi reacţionează asupra celuilalt. Un suflet vicios va corupe trupul, iar un trup bolnav nu poate fi instrumentul potrivit pentru funcţionarea unui suflet curat.

Potrivit unui aforism rabinic, «curăţenia fizică duce la

curăţenia spirituală» *(A.Z.,* 20 b), iar curăţenia fizică despre care vorbim nu este doar cea exterioară, vizibilă, ci şi cea interioară, a măruntaielor, de pildă a intestinelor, care trebuie golite cu regularitate. Vom vedea că se atribuie o mare importanţă regularităţii scaunelor, atât ca regulă sanitară, cât şi pentru că este cauză de reacţii morale. De aceea se afirmă că «cel care întârzie să răspundă chemării fireşti este vinovat de încălcarea poruncii care spune: „Nu spurcaţi persoana voastră" *(Levit.,* 20, 23)» *(Mak.,* 16 b). «Un discipol al înţelepţilor nu trebuie să locuiască într-o aşezare lipsită de umblătoare (privată), în care să poată fi împlinite nevoile fireşti» *(Sanh.,* 17 b). Dacă aceste funcţii nu se efectuează aşa cum se cuvine, spiritul nu mai este în stare să se concentreze pentru pioşenia care trebuie înfăţişată lui Dumnezeu dimineaţa, la sculare. Iată de ce se spunea: «Cel care doreşte să ia asupra sa jugul regatului ceresc spre perfecţionare trebuie întâi să-şi golească intestinele, apoi să-şi spele mâinile, să-şi pună filacterele şi după aceea să-şi facă rugăciunile» *(Ber.,* 15 a).

Un alt motiv pentru care trebuie îngrijit trupul se poate deduce dintr-o istorie despre Hillel. «Când îşi termina lecţia pe care o preda elevilor săi, el îi însoţea o bucată de drum. Ei îl întrebară: „Maestre, încotro mergi?

— Să aduc la îndeplinire o datorie religioasă.

— Care?

— Să fac o baie.

— Aceasta este o datorie religioasă?

— Dacă cineva, răspundea el, este însărcinat să cureţe statuile regelui, care se înalţă în teatre şi circuri, dacă este plătit pentru această muncă şi după aceea este chiar înnobilat, atunci cu atât mai mult trebuie să-mi îngrijesc trupul, eu, care am fost creat după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu"» *(Levit. R., 34, 3).*

Această istorioară înfăţişează întreţinerea curăţeniei corporale ca o datorie religioasă, deoarece trupul este opera lui Dumnezeu, şi ca atare trebuie tratat cu respect. Această idee se află la baza legii care consideră trupul ca

un agent de descompunere, aşa cum se poate vedea din următoarea argumentare «Saduceii ziceau fariseilor: „Noi vă condamnăm deoarece pretindeţi că Scrierile Sfinte întinează, murdăresc mâinile (celor care le mânuiesc), în timp ce operele lui Homer nu le impurifică”. Rabi Iohanan ben Zakai, care era conducătorul fariseilor, le replică: „Acesta nu este singurul punct prin care fariseii se expun criticilor; ei declară şi că osemintele unui catâr nu impurifică, iar osemintele marelui preot Iohanan întinează. Capacitatea de a murdări pe care o au toate acestea este proporţională cu respectul pe care trebuie să-l avem faţă de ele; nimeni n-ar face linguri din oasele tatălui sau ale mamei sale. La fel se petrec lucrurile şi cu Scrierile Sfinte”» *(Ied.,* 4, 6). (Cu alte cuvinte: aşa cum un cadavru de om – care este opera lui Dumnezeu – întinează şi trebuie să ne purificăm dacă am venit în contact cu el, tot astfel stau lucrurile şi cu Scrierile Sfinte).

Întru totul de acord cu această opinie este preceptul care spune: «Orice om trebuie să-şi spele zilnic faţa, mâinile şi picioarele, din respect pentru Creatorul său» *(Şab.,* 50 b). Ne putem da seama în ce măsură această regulă era luată în serios, când citim despre rabi Akiva (pe atunci întemniţat de către romani) istorioara următoare: «Rabi loşua, negustorul de arpacaş, îi făcea zilnic serviciu şi îi aducea o provizie de apă. Odată l-a întâlnit temnicerul şi i-a spus: „Aduci prea multă apă. Vrei poate să te slujeşti de ea spre a săpa o gaură (prin care deţinutul să poată scăpa din temniţă)”. Şi i-a zvârlit jumătate din cantitatea de apă, lăsând doar restul. Când r. loşua a ajuns l-ar. Akiva, acesta i-a spus: „Ştii doar că sunt bătrân şi că viaţa mea atârnă de ceea ce îmi aduci!”. Rabi loşua îi povesti ce se întâmplase. Atunci Akiva zise: „Dă-mi apă să-mi spăl mâinile”. Celălalt exclamă: „Nu ai destulă apă ca să mai poţi bea!”. Akiva răspunse: „N-am încotro, deoarece (aceia care nu-şi spală mâinile) merită să moară. Prefer să mor de sete, dar să nu încalc părerile colegilor mei”. Se povesteşte că n-a băut nicio picătură de apă înainte de a-şi fi spălat mâinile» *(Erub.,* 21 b).

Prin urmare, scopul impus fiinţei omeneşti este de a realiza o perfecţiune dublă, fizică şi spirituală. Un fizic cum se cuvine era socotit ca demn de stimă şi se spunea că are aprobarea divină. «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) este mândru de cei care au o statură înaltă» *(Beh.,* 46 b). Printre calităţile cerute pentru ca *şehina* să strălucească asupra cuiva, figurează: un corp bine alcătuit şi un aspect impunător *(Şab.,* 92 a). Şi invers, erau socotiţi ca deosebit de nefericiţi oamenii care aveau beteşuguri fizice. Iată ce prescrie Talmudul: «Acela care priveşte un negru, un om cu pete roşii sau albe, un cocoşat, un pitic sau un hidropic trebuie să zică: „Binecuvântat să fii Tu, care faci ca creaturile Tale să aibă forme variate", iar la vederea unui om cu un membru amputat, a unui orb, a unui om cu picioare plate, a unui şchiop, a unuia acoperit cu furunculi sau cu lepră se va zice: „Binecuvântat să fii Tu, judecătorul credincios» *(Ber.,* 58 b). Aceeaşi binecuvântare trebuie rostită când aflăm veşti proaste *(fbidem,* 9, 2). Deci aceste infirmităţi erau considerate calamităţi.

La fel după cum Dumnezeu îi favorizează pe cei cu un fizic bun, tot astfel se ţinea seamă de acest avantaj atunci când era vorba de a acorda unor oameni sarcini de răspundere în sânul comunităţii. Regula era următoarea: «Nu alegem într-un sanhedrin decât oameni cu talie înaltă» *(Sanh.,* 17 a). O alură impunătoare inspiră respect.

Dată fiind importanţa ce se acorda sănătăţii, medicul era un personaj indispensabil în viaţa colectivă. Se spunea: «Un discipol al înţelepţilor nu trebuie să locuiască într-un oraş lipsit de medic» *(Sanh.,* 17, 1), deoarece, dacă se îmbolnăveşte, boala i s-ar putea prelungi şi el ar trebui să-şi întrerupă studiile mai mult decât se cuvine. De altfel, exista o regulă generală: «Este interzis să trăieşti într-un oraş în care nu există niciun medic» (p. *Kid.,* 66 d).

Dacă profesia de medic era, în general, respectată, practicienii care o exercitau nu se bucurau însă totdeauna de aceeaşi consideraţie. Într-adevăr, întâlnim şi această condamnare aspră: «Cel mai bun dintre medici este menit ghehenei» *(Kid.,* 82 a). Poate că raţiunea acestui aforism

trebuie căutată în prima propoziţie din următoarea judecată: «Un medic pentru nimic nu preţuieşte nimic, iar un medic care locuieşte departe este tot atât de folositor ca un ochi care nu vede» *(B.K.,* 85 a). De aici se poate deduce că uneori medicii se dovedeau lacomi şi nu arătau atenţia cuvenită bolnavului care nu le dădea onorarii copioase. În sfatul următor se află neîndoielnic o aluzie la faptul că munca lor îi absorbea: «Să nu locuieşti într-un oraş în care notabilul principal este un medic» *(Pes.,* 113 a). Are atâta de lucru cu bolnavii săi, încât nu-şi poate îndeplini cum trebuie îndatoririle sale cetăţeneşti.

II. Reguli de sănătate

Printre exigenţele cerute pentru o bună îngrijire a corpului, figurează în primul rând curăţenia. Ea nu este numai rudă apropiată a cucerniciei, ci face parte integrantă din aceasta şi ocupă în cadrul ei un loc capital. Era prescrisă cu stricteţe spălarea mâinilor înainte de a mânca. «„Sfinţiţi-vă" *(Levit.,* 11, 44), adică spălaţi-vă mâinile înainte de mese, „şi fiţi sfinţi" *(Levit.,* 11, 44), adică spălaţi-le şi după mese[253]» *(Ber.,* 53 b). «Acela care mănâncă pâine fără a-şi fi spălat în prealabil mâinile procedează ca şi cum ar păcătui cu o curtezană. Acela care procedează după cum are chef cu această prescripţie va fi desrădăcinat de pe lumea asta. Acela care mănâncă pâine fără să-şi fi curăţat mâinile face ca şi cum ar mânca pâine necurată» *(Soţ.,* 4 b). Talmudul vorbeşte cu dispreţ despre oamenii numiţi *am-ha-areţ,* «poporul pământului»; iată o definiţie a acestui termen: «Acela care nu-şi mănâncă pâinea nesfântă[254] într-o stare de puritate rituală» *(Ber.,* 47 b). «Un om care dispreţuieşte spălarea mâinilor înaintea meselor trebuie excomunicat» *(Ibidem,* 19 a). Există o binecuvântare specială prescrisă în speţă: «Binecuvântat fii Tu, Doamne, Dumnezeul nostru, rege al universului, care ne-ai sfinţit prin poruncile tale şi care ne-ai poruncit să ne spălăm mâinile» *(Ibidem,* 60 b).

---

253 întrucât alimentele erau luate direct cu degetele pentru a le duce la gură, degetele se murdăreau, de unde nevoia unei a doua spălări după fiecare masă.

254 Cu alte cuvinte, mesele sale zilnice obişnuite.

Este cerută, de asemenea, curăţenia vaselor folosite pentru mâncare. «Clătiţi paharul înainte de a bea şi după ce aţi băut» *(Tamid,* 27 b). «Omul nu trebuie să bea dintr-un pahar şi să-l întindă apoi altuia, căci aceasta este primejdie de moarte» *(Der. Ereţ,* 9).

De asemenea „mâinile trebuie spălate la trezirea din somn. Cel care omite aceasta îşi prejudiciază sănătatea. «O mână care atinge oricare parte a corpului (fără să fi fost întâi spălată după trezirea de dimineaţă) merită să fie tăiată. O asemenea mână (nespălată) orbeşte ochiul, surzeşte urechea şi produce un polip. Mâinile rămân în această stare periculoasă până ce au fost spălate în trei rânduri» *(Şab.,* 108 b şi seq.).

Iată o învăţătură referitoare la curăţenia personală: «Trei lucruri nu intră în corp, dar acesta trage foloase din ele: abluţiunile, ungerea şi evacuările regulate» *(Ber.,* 57 b). Marea importanţă a abluţiunilor reiese din declaraţia următoare: «Se interzice traiul într-un oraş care nu are baie» (p. *Kid.,* 16 d). Ne dăm seama în ce măsură acest precept era preţuit dacă citim comentariul dat versetului *Plângeri,* 3, 17: «Uitasem ce era bun». Pentru unii, această afirmaţie s-ar referi la baie; pentru alţii ar fi vorba despre apa caldă în care erau spălate mâinile şi picioarele. *(Şab.,* 25 b). Acestea sunt lucrurile «bune», lipsa lor este o privare gravă. De asemenea, fraza următoare: «desfătările fiilor omului» *(Eccles.,* 2, 8) este explicată prin: «piscine şi băi» *(Ghit.,* 68 a).

La baia publică se făceau băi de aburi. Transpiraţia pe care o provocau era considerată ca fiind folositoare. «Există trei feluri de respiraţii care îi fac bine trupului, aceea pricinuită de o boală, cea a băii şi aceea care provine dintr-un efort. Prima este vindecătoare; pe cea de-a doua nimic n-o poate egala» *(A. RN.,* 42). Pentru a obţine cel mai bun rezultat, un duş cu apă rece trebuie să urmeze folosirii apei calde. «Dacă cineva face o baie caldă şi se abţine după aceea de la apă rece, el seamănă cu fierul pus întâi într-un cuptor şi care n-a fost după aceea băgat în apă rece. La fel după cum metalul n-a fost călit cum se cuvine,

tot astfel trupul nu trage din această ablaţiune incompletă tot folosul pe care ar fi trebuit să-l obţină».

Curăţenia era socotită cea mai bună măsură de prevenire a bolilor. «Este preferabilă o picătură de apă rece (în ochi) dimineaţa şi spălarea mâinilor şi picioarelor seara, tuturor colirurilor de pe lume» (*Şab.,* 108 b). «Lipsa de curăţenie a capului duce la orbire, veşmintele murdare duc la demenţă, murdăria corporală produce ulcere şi dureri; fereşte-te deci de orice necurăţenie» *(Ned.,* 81 a).

Regula trebuie aplicată îndeosebi copiilor. Un rabin relatează părerea mamei sale: «Se cuvine să îmbăiezi copiii mici şi apoi să-i ungi cu ulei» *(Ioma,* 78 b). Cazul rabinului Hanina dovedeşte eficacitatea acestui regim. «Se povesteşte despre el că la vârsta de 80 de ani mai putea sta într-un picior în timp ce se descălţa şi îşi încălţa gheata. El zicea: „Apa caldă şi uleiul de care se slujea mama mea cât am fost copil sunt ceea ce m-a menţinut sănătos la bătrâneţe”» *(Hui.,* 24 b). Altă recomandare: «Orice om trebuie să-şi înveţe fiul să înoate» *(Kid.,* 29 a) pentru că este un exerciţiu folositor şi te obişnuieşte cu apa.

Pentru a trage toate foloasele dintr-o baie, ea trebuie să fie urmată de o ungere. «A se îmbăia şi a nu-şi unge după aceea corpul echivalează cu ploaia care cade pe acoperişul casei».

Am mai pomenit despre urmările funeste ale constipaţiei şi despre necesitatea evacuării cu regularitate a intestinelor. Talmudul dă următorul avertisment: «Constipaţia pricinuieşte hidropizie, iar retenţia de urină produce gălbinare» *(Ber.,* 25 a). În plus, «acela care îşi prelungeşte şederea la privată îşi sporeşte numărul zilelor şi anilor» (*Ibidem,* 55 a). O anecdotă reliefează efectele sale salubre: «O anumită matroană[255] îi spunea unui rabin: „Faţa ta seamănă cu cea a porcarilor şi a cămătarilor[256].

— Pe legea mea, răspunse el, aceste două ocupaţii

---

255 în paragraful paralel (din *Ned.,* 48b), rabinul stă de vorbă nu cu o matroană, ci cu un *min,* un sectant.

256 Adică strălucea de sănătate.

îmi sunt interzise, dar de la locuinţa mea şi până la casa de studiu există 24 de cabinete şi oridecâte ori mă duc la casa de studiu mă opresc la fiecare cabinet”» *(Ibidem).*

Liturghia cuprindea o formulă de mulţumiri destinată să fie rostită după satisfacerea nevoilor fireşti: «Binecuvântat fii Tu, Doamne, Dumnezeul nostru, care ai format omul cu înţelepciune şi ai creat în el multe orificii şi vase. S-a dezvăluit şi cunoscut în faţa tronului gloriei Tale că dacă unul dintre aceste vase ar fi deschis sau unul dintre orificii ar fi închis, nimeni n-ar putea să existe şi să stea în faţa ta. Binecuvântat fii Tu, Doamne, care îngrijeşti, orice came şi procedezi în chip minunat» *(Ber.,* 60 b).

Deoarece se credea că «dacă sângele devine abundent, se înmulţesc bolile de piele» *(Ber.,* 44 b), se recomanda practicarea ventuzelor sau a sângerării. «Momentul potrivit pentru o sângerare este o dată la fiecare 30 de zile. După vârsta de 40 de ani se va recurge la acest procedeu mai rar, iar după 60 de ani şi mai rar. Zilele cele mai propice sunt prima, a patra şi a şasea a săptămânii, dar nu a doua şi a cincea» *(Şab.,* 120 b). Trebuie făcută o rugăciune înaintea operaţiei şi altă ragăciune după ea. Înaintea ei se va spune: «Fie voia Ta, Doamne, Dumnezeul meu, ca această operaţie să fie pentru mine o vindecare şi acordă-mi sănătatea, căci Tu eşti un vindecător credincios, iar tratamentul Tău este sigur, în timp ce oamenii nu au capacitatea să se vindece, dar obişnuiesc să procedeze în acest fel»[257]. După procedură se va spune: «Binecuvântat fie acela care îngrijeşte fără a cere plată pentru aceasta» *(Ber.,* 60 a).

Ca dezavantaj al sângerării, vitalitatea este scăzută; de aceea cel interesat trebuie să fie atent la felul în care se comportă. În primul rând, este necesar un regim alimentar întăritor. «Dacă cineva a suferit o sângerare şi nu are nimic de mâncare, să-şi vândă sandalele din picioare şi să ia o masă copioasă. Ce va trebui să mănânce? Un rabin zicea: Came, căci îi trebuie carne în locul celei pe care a

257 De a face această operaţie.

pierdut-o[258]. Altul zicea: Vin, căci acesta va fi lichidul roşu în locul sângelui roşu» (*Şab.,* 129 a). Dar unele alimente sunt dăunătoare şi trebuie evitate într-un asemenea caz. «Dacă cineva a suferit o sângerare, să nu ia nici lapte, nici brânză, nici pasăre, nici carne sărată» (*Ned.,* 54 b). Şi următorul avertisment dă o regulă de sănătate: «Dacă cineva a suferit o sângerare şi la puţin timp după aceasta are raporturi sexuale, el îşi riscă viaţa şi propriul său sânge i se urcă la cap» (*Nici.,* 17 a).

În afară de curăţenie, o constituţie sănătoasă pretinde cumpătare în regimul alimentar. «Rabinul Gămăliei zicea: îi admir pe persani din trei motive: sunt cumpătaţi în pofta lor de mâncare, modeşti în viaţa privată şi moderaţi în relaţiile lor conjugale» (*Ber.,* 8 b). Iată o regulă generală: «Mănâncă până la o treime (din capacitatea stomacului tău), bea tot o treime din această capacitate şi lasă goală ultima treime» (*Ghit.,* 70 a). În rândurile mulţimii: poporului pare să fi fost obişnuit regimul cel mai frugal, fie din cauza sărăciei, fie din prudenţă. Talmudul vorbeşte despre masa de seară a unui «biet om», care se întoarce acasă după muncă; această masă cuprinde «pâine cu sare» (*Ber.,* 2 b). Dar chiar pentru cei care pot avea mai mult se recomandă: «pâine şi sare dimineaţa, cu un ulcior cu apă, iată ce va îndepărta orice boală» (*B.K.,* 92 b). «Acela care mănâncă cantitatea minimă cerută pentru sacrificiul de *halta*[259] *Na* fi sănătos şi binecuvântat; cel care mănâncă mai mult este un om lacom; cel care mănâncă mai puţin va suferi de tulburări intestinale» (*Erub.,* 83 b). Cel care vrea să evite boli ale măruntaielor trebuie să se obişnuiască să-şi moaie pâinea (în oţet sau în vin). «Îndepărtează-ţi mâna de la mâncarea care îţi va face plăcere[260] şi nu întârzia să răspunzi chemării fireşti» (*Ghit.,* 70 a). «Până la 40 de ani, a mânca este ceva salutar; după aceea, a bea este ceva binefăcător»

---

258 Carnea pacientului a scăzut într-o oarecare măsură prin sângerare

259 Vezi capitolul referitor la păcate.

260 *Cu* alte cuvinte, nu mânca mai muţt decât ceea ce se cuvine, deci împins de cheful de a te ghiftui.

(Şab., 152 a).

Momentul potrivit pentru a te hrăni este cel în care simţi nevoia. «Mănâncă atunci când ţi-e foame, bea atunci când ţi-i sete» (*Ber.,* 62 b). În general, mulţimea poporului lua două mese pe zi; excepţional, în cinstea Şabatului, exista în această zi o masă suplimentară. Masa de seară avea loc acasă, când munca zilnică se termina; dar masa de dimineaţă muncitorul o lua în timp ce era la muncă. Talmudul dă un orar al meselor pentru diferite categorii de oameni: «Prima oră[261] este aceea a dejunului gladiatorilor, a doua 1 este cea a dejunului hoţilor, a treia convine proprietarilor[262], a patra muncitorilor, a cincea poporului în general». Iată o altă opinie: «A patra oră este cea a poporului în general, a cincea – cea a muncitorilor, a şasea – cea a discipolilor înţelepţilor. A lua dejunul mai târziu este la fel cu a arunca o piatră într-un burduf cu vin[263], cel puţin dacă n-ai mâncat nimic de dimineaţă din precauţie» *(Şab.,* 10 a). R. Akiva zicea fiului său: «Scoală-te dis-de-dimineaţă şi mănâncă îndată, vara din cauza căldurii, iama din cauza frigului. Proverbul zice: 60 de alergători pot alerga şi nu-l pot depăşi pe cel care a dejunat devreme» *(B.K.,* 92 b).

Pentru a lua masa, trebuie să te aşezi. «A mânca şi a bea stând în picioare dăunează trupului omului» *(Ghit.,* 70 a). În călătorie se cuvine să reduci cantitatea de alimente pe care le consumi. «Cel care este în călătorie nu trebuie să mănânce mai mult decât raţia obişnuită în timp de foamete, din cauza tulburărilor din măruntaie» *(Taan.,* 10 b).

Regula înţeleaptă de adoptat este cumpătare în toate. «Nu păstra prea mult timp poziţia şezândă, căci aceasta poate face să apară hemoroizi. Nu sta în picioare prea mult timp, căci asta este rău pentru inimă; nu merge peste măsură – este rău pentru ochi; 1 să rămâi aşezat o treime

---

261 Ziua începea la orele 6 dimineaţa. Deci prima oră era 7.

262 Clasă socială care nu are nevoie să facă muncă manuală pentru a putea trăi.

263 Deci aceasta echivalează cu a face ceva inutil; corpul nu va profita de hrană, deoarece vitalitatea sa a fost prea scăzută ca el să mai poată digera cum se cuvine.

din timpul tău, o altă treime să stai în picioare, şi ultima treime mergând» *(Ket.,* Ille). În opt lucruri excesul este vătămător, iar cumpătarea folositoare: în călătorie, în raporturile sexuale, în bogăţie, în muncă, în vin, în somn, în apă caldă (pentru a bea şi a se spăla), în sângerate» *(Ghit.,* 70 c).

Rabinii talmudici recunoşteau că este nevoie să te odihneşti dormind. «Noaptea a fost creată pentru somn» *(Erub.,* 65 a). Asta era părerea unui rabin. Altul declara că «a dormi în zori este ca şi călirea oţelului pentru fier». Prin aceasta el voia să spună că somnul procură sănătate şi putere. Pe de altă parte, «omul care doarme dimineaţa se pune în afara lumii» *(Avot,* 3, 4) şi «este interzis omului să doarmă în cursul zilei mai mult timp decât o face un cal. Cu alte cuvinte, cât timp? Şaizeci de răsuflări» *(Suk.,* 26 b). În altă parte se spune: «Hrănirea aduce somnul» *(loma,* 1, 4). Rabinii credeau că o fiinţă omenească n-ar putea trăi nedormind trei zile la rând. Această credinţă aplica legea care stipulează următoarele: «Dacă un om zice: Nu voi dormi timp de trei zile, el este pedepsit şi silit să doarmă de îndată» (p. *Ned.,* 37 b), deoarece a făcut un jurământ tdmerar, a cărui îndeplinire nu este posi. bilă decât cu preţul unor consecinţe fatale. Este interesant de remarcat că Talmudul menţionează «o poţiune soporifică» care se administrează în momentul când se procedează la o operaţie abdominală *(B.m.,* 85 b).

Rabinii talmudici subliniau şi faptul că starea de spirit acţionează asupra trupului. De aceea se cuvine întreţinută o stare de spirit veselă şi satisfăcută. De pildă, «un oftat dărâmă jumătate din trup (după altă părere, corpul întreg)» *(Ber.,* 58 b). «Ochiul rău (invidia, înclinarea rea şi ura faţă de aproapele) îl scot pe om în afara lumii» *(Avot,* 2, 16). «Trei lucruri scad forţa omului: frica, călătoria şi păcatul» *(Ghit.,* 70 a).

În sfârşit, trebuie trăit într-un mediu salubru. Legea interzicea să se facă ceva ce putea prejudicia stării sanitare a unui oraş, în această privinţă, iată o reglementare semnificativă: «O arie care funcţionează

permanent nu poate fi amenajată la mai puţin de 50 de coţi de un oraş. Depozitarea cadavrelor animalelor, cimitirele, tăbăcăriile sunt interzise în aceeaşi rază. O tăbăcărie nu se poate afla decât în răsăritul oraşului. Rabi Akiva o autoriza totuşi în toate direcţiile, în afară de vest» *(B.b.,* 2, 8 s). În acest fel se dorea a feri locuitorii de praf şi mirosuri dăunătoare.

III. Igiena individuală

Rabinii erau convinşi de importanţa regimului alimentar pentru păstrarea sănătăţii, iar Talmudul tratează adesea despre diferite alimente, sănătoase sau nu. Pâinea pare literalmente să fi fost susţinerea existenţei. «Pâinea consumată de dimineaţă are 13 calităţi: protejează contra căldurii, contra frigului, contra duhurilor răufăcătoare, contra demonilor, face ca cei lipsiţi de cultură să fie chibzuiţi şi îi ajută să câştige un eventual proces; îi sprijină pe cei care se instruiesc, precum şi pe cei care predau *Tora*; permite ca «spusele lor să fie ascultate; studiul aceluia care a consumat-o nu este uitat, trupul său râu răspândeşte niciun miros rău; el este ataşat femeii sale şi nu pofteşte la alta; pâinea distruge teniile; unii mai adaugă că ea alungă pizma şi face să vină iubirea» *(B.m.,* 107 b).

Astfel se doreşte a spune că dacă omul îşi începe ziua cu stomacul satisfăcut, este în stare să gândească limpede şi să-şi facă treburile cu bune rezultate; de asemenea, dispoziţia îi va fi veselă. Aceeaşi idee este exprimată prin observaţia: «înainte ca omul să fi mâncat şi băut, el are două inimi; după aceea, nu mai are decât una» *(B.b.,* 12 b). Potrivit psihologiei ebraice, «inima» este sediul inteligenţei; deci aceasta înseamnă că un stomac gol exercită o acţiune dezorganizatoare asupra spiritului şi contrariază concentrarea gândurilor.

Pâinea trebuie să fie făcută din făină de grâu curat; făina de orz este dăunătoare, aduce tenia *(Ber.,* 31 a). Trebuie mâncată rece. «În Babilon este o zicală că pâinea caldă produce febră» (p. *Şab.,* 4 b).

Se acordă multă importanţă faptului că, pentru a-şi produce tot efectul salutar, pâinii trebuie să i se adauge

sare şi că, după consumarea ei, trebuie băută apă. Sarea şi apa sunt absolut necesare vieţii. «Lumea poate exista fără piper, dar nu fără sare» (p. *Hor.,* 48 c). «Sarea îndulceşte carnea» *(Ber.,* 5 a), dar face să scadă «fluidul seminal» *(Ghit.,* 70 a). Nu trebuie luată în prea mare cantitate. Printre lucrurile care au efect supărător, dar care în cantităţi mici sunt bune, figurează drojdia şi sarea *(Ber.,* 34 a).

Regula preconizată este aceasta: «După fiecare aliment, mâncaţi sare; după fiecare înghiţitură de lichid, beţi apă şi nu veţi suferi (de vreo boală). Acela care a consumat indiferent ce aliment fără sare şi care a băut indiferent ce băutură fără apă va fi supărat în cursul zilei de un gust rău în gură, iar noaptea va suferi de crampe» (*Ber.,* 10 a). Un rabin dădea următorul sfat: «Acela care îşi moaie

mâncarea în apă (adică cel care bea multă apă odată cu mâncarea) nu va suferi de indigestie. Ce cantitate de apă trebuie băută? Conţinutul unei cupe pentru o pâine» *(Ibidem).* Alt rabin declară: 1 «Există 83 de boli în raport cu fierea care pot fi prevenite mâncând dimineaţa pâine cu sare şi bând un ulcior cu apă» *(B.K.,* 92 b).

În legătură cu masa, este dat următorul avertisment: «Dacă omul mănâncă, dar nu bea, hrana sa va fi numai sânge şi el va suferi de indigestie. Aceluia care mănâncă şi după aceea nu umblă puţin (minimum patru coţi de drum) hrana i se va descompune în stomac, şi el va avea un miros urât din gură. Dacă un om mănâncă în timp ce simte nevoia să se uşureze, el ar fi ca un cuptor înfierbântat pe cenuşa sa şi un miros neplăcut i se va răspândi în tot corpul» *(Şab.,* 41 a).

Am văzut că pâinea şi sarea reprezentau mâncarea obişnuită a omului sărac, dimineaţa şi seara. Celui care avea mijloacele să adauge şi altceva, iată ordinea de preferinţă care i se recomandă: «Vei putea consuma carne după pofta inimii» *(Deuteronom,* 12, 20). *Tora* ne dă aici o regulă de comportare, anume că omul nu poate consuma carnea decât pentru a-şi satisface pofta. «Acela care

posedă un *mana* (adică 100 de *sâcâi)* poate cumpăra o măsură de legume pentru oala sa; dacă posedă zece, poate cumpăra peşte pentru oala sa; dacă posedă 50, poate cumpăra destulă carne pentru oala sa, iar dacă posedă 100, poate avea came friptă în fiecare zi. În ceea ce-i priveşte pe cei care posedă mai puţin de 100 de *mana,* când vor putea ei să aibă mâncarea lor de legume sau de peşte? în fiecare vineri (pentru Şabat)» *(Hui.,* 84 aj.

Evident, carnea era considerată un lux şi clasele sărace vor fi avut-o rar. Aceasta a dus la o superstiţie populară: «Aceluia care consumă carne de vită grasă şi napi în noaptea de 14 spre 15[264] şi după aceea doarme la lumina lunii, chiar şi la solstiţiul de vară, i se urcă sângele la cap» *(Kalla)*. Într-un pasaj paralel, consecinţa este alta: «Va fi cuprins de febră» *(Ghit.,* 70 a).

Deci mulţimea poporului trebuie să fi practicat un regim pur vegetarian. Talmudul îi expune pe larg avantajele. Dacă undeva se spunea: «Vai de trupul prin care trec într-una legume!»[265], un rabin declara, dimpotrivă: «Dacă vedeţi la piaţă legume, să nu vă întrebaţi cu ce vreau să-mi mănânc pâinea». Aceste două păreri sunt împăcate în ipoteza după care legumele sunt dăunătoare fără came sau, după alţii, fără vin sau fără lemne[266] *(Ber.,* 44 b).

Iar un alt text susţine că legumele mâncate crude nu au nicio valoare. «Un discipol al înţelepţilor nu este autorizat să locuiască într-un oraş unde nu se găsesc legume. Ar fi deci cazul să conchidem că legumele sunt binefăcătoare. Dar există şi altă învăţătură: Trei lucruri lasă resturi abundente, diminuă talia şi reduc a cinci suta parte din lumina ochilor; acestea sunt: pâinea făcută din făină grosolană, lichiorul distilat de curând care îmbată şi legumele» *(Erub.,* 55 b şi seq.). În versiunea paralelă *(Pes.,* 42 a) există: «legiune crude (sau verzi)» şi după aceea: «Trei lucruri lasă puţine resturi, măresc talia şi cresc

264 A lunii, lunare, adică pe lună plină

265 Pentru că se hrăneşte regulat cu ele.

266 Adică insuficient coapte pe un foc din lemne.

lumina ochilor; acestea sunt: pâinea dintr-o făină bine cernută, carnea grasă şi vinul vechi». Mai găsim şi următoarea părere: «Toate legumele te fac palid» *(Ber.,* 44 b).

Cu privire la avantajul care există când legumele sunt coapte, s-a spus: «Fiertura de sfeclă face plăcere inimii şi este bună pentru ochi, dar încă mai bună pentru intestine. Însă nu aşa stau lucrurile decât dacă ea se află pe cuptor şi face să se audă sunetul „tuk, tuk”»[267] *(Ibidem,* 39 a).

Câteva legume sunt semnalate ca mai folositoare decât altele. «Acela care obişnuieşte să mănânce linte o dată la 30 de zile îşi fereşte casa de crup; dar nu în fiecare zi. De ce? Pentru că nu este bine pentru suflul din gură» *(Ibidem,* 40 a). «Bobul[268] este rău pentru dinţi, dar bun pentru intestine» *(Ibidem,* 44 b). «Varza este o hrană bună; sfecla este un leac bun» *(Ibidem).* Despre usturoi se spun cinci lucruri: place corpului, îl încălzeşte, face să strălucească faţa, măreşte fluidul seminal şi ucide tenia». Unii adaugă că el «favorizează dragostea şi alungă duşmănia» *(B.K.,* 82 a), prin sentimentul de bunăstare pe care îl provoacă. «Ridichea este un elixir de viaţă» * *(Era b.,* 56 a), dar «să se evite consumul de ceapă, din cauza lichidului acru pe care îl conţine» (*Ibidem,* 29 b). *r* ş

În Orient se foloseau în mod obişnuit grăunţele de chimion negru. Iată observaţii în legătură cu aceasta: «Acela care mănâncă chimion negru în greutate de un *de nanus* va avea inima sfâşiată» (*Kalla).* Se discută în ce fel poate fi luat el cu folos: «Acela care se obişnuieşte să folosească chimion negru nu va suferi de dureri, de inimă. Se obiectează: chimionul negru este una din cele 60 de otrăvuri mortale şi aceluia care doarme la răsărit de rezerva sa de chimion i se va urca sângele la cap[269]. Aici nu este nicio contradicţie; a doua observaţie se aplică la

---

267 Sunet produs de fiertura care clocoteşte. Ea trebuie să fie completă.

268 Pentru a preveni efectul dezastruos pe care l-ar putea avea asupra dinţilor, Talmudul arată că el trebuie să fie bine copt, apoi înghiţit fără să fie mestecat.

269 Vântul de la apus îi va aduce mirosul, rezultatul fiind fatal.

miros, prima – la gust. Mama rabinului Ieremia avea obiceiul să-şi coacă pâinea şi să împrăştie pe ea chimion negru, pe care apoi îl înlătura răzuind pâinea»[270] *(Ber.,* 40 a).

Peştele era vestit ca foarte bun pentru sănătate. «Acela care se obişnuieşte să mănânce peştişori nu va suferi de indigestie; mai mult decât atât, peştele mic îl face pe om rodnic şi viguros» *(Ibidem).* Dar se pare că nu le pria peştele conservat în sare, căci s-a spus: «Un peşte puţin sărat vă poate omorî câteodată în a şaptea, a 17-a sau a 27-a zi a lunii, unii spun şi a 23-a zi. Aceasta se aplică numai în cazul că a fost fript, dar nu suficient; dacă a fost bine fript, nu este nicio primejdie. Dacă a fost bine fript, nu va exista pericol decât pentru cel care n-a băut bere după ce a mâncat peşte; dacă. bea bere după aceea – nu este nicio primejdie» *(Ibidem,* 44 b).

Date fiind dimensiunile sale oul este cel mai hrănitor dintre toate alimentele, cu singura excepţie a cărnii. «Oul este o hrană superioară tuturor alimentelor care au cel puţin mărimea sa. Un ou în coajă este mai valoros decât şase măsuri de făină fină; un ou tare valorează mai mult decât patru din aceste măsuri. S-a spus despre un ou fiert că precumpăneşte asupra tuturor alimentelor care au cel puţin mărimea sa, singura excepţie fiind carnea» *(Ibidem).* Dar consumul de prea multe ouă poate dăuna, căci s-a spus: «Aceluia care mănâncă 40 de ouă sau 40 de alune sau un sfert de miere inima îi va fi sfâşiată» (*Kalla).*

Pentru a depăşi efectele supărătoare ale consumării unor legume, se dădea acest sfat: «Pentru a suprima efectele dăunătoare ale lăptucii, mănâncă ridichi; pentru a neutraliza efectul nociv al ridichilor, mănâncă praz; pentru a te lecui de răul pe care ţi l-ar putea produce prazul, bea apă caldă; mai mult de atât, apa caldă este indicată contra tuturor efectelor proaste ale oricăror legume» * *(Pes.,* 116 a).

Este periculos să laşi descoperite în timpul nopţii

---

270 în acest fel, ea îngăduia gustului chimionului să pătrundă în pâine, dar nu-l lăsa să mai rămână pe pâine, deoarece mirosul este dăunător.

produsele alimentare. «Cel care mănâncă usturoi sau ceapă curăţită sau ouă scoase din coajă sau bea lichioruri diluate cu apă, deci solide sau lichide, expuse în total sau în parte în cursul nopţii, îşi riscă viaţa şi sângele i se va urca la cap» (*Nici.,* 17 e).

Dintre toate fructele, cel mai satisfăcător este curmala. «Curmalele dau căldură corpului, au gust plăcut, au efect laxativ, întăresc şi nu slăbesc inima. Consumate dimineaţa şi seara, ele fac bine, după amiază sunt dăunătoare; la prânz sunt fără egal; atunci ele risipesc morocăneala, previn indigestia şi hemoroizii» (*Kit.,* 10 b). «Mierea şi toate felurile de dulciuri nu sunt indicate pentru o rană» (*B.K.,* 8 se).

IV. Tratarea bolilor

Marile volume ale Talmudului expun păreri referitoare la îngrijirile ce trebuie date bolnavilor. Uneori ele sunt adevărate prescripţii medicale, dar alteori întâlnim idei cu adevărat superstiţioase. La fel ca la toate popoarele antice, se recurgea adesea la principiul magiei homeopatice în vederea calmării durerii, iar «remediile» indicate mai jos pot fi puse în paralelă cu cele similare pe care le menţionează lucrări precum *Creanga de aur*.

De asemenea, vom vedea că şi descântecele făceau adesea parte din tratamente şi că ele cuprindeau câteodată şi versete biblice. De altfel, această practică a fost aspru condamnată de către autorităţile rabinice: «Este interzis să te tratezi cu ajutorul citatelor din Biblie» (*Şevuot,* 15 b). Printre cei care nu vor avea parte de lumea care va să vină se află persoana care rosteşte asupra unei răni un descântec în care înserează următorul citat: «Nu te voi lovi cu niciuna din bolile cu care i-am lovit pe egipteni, căci eu sunt Domnul care te vindecă» (*Ieşirea,* 15, 2 b) (*Sanh.,* 10, 1). Dar această opoziţie riguroasă a fost ineficace şi practica descântecelor pare că a fost foarte răspândită.

Să vedem regulile generale privind tratamentul unei boli. Se spunea că «dacă pacientul vrea să aibă ceva, iar medicul declară că nu trebuie să-l aibă, va fi ascultat

pacientul. De ce? Pentru că „inima îşi cunoaşte necazurile” *(Prov.,* 14, 10)» *(Ioma,* 83 a). Pe de altă parte, se zicea că «trei ghirlande de garanţă (o plantă căţărătoare) (aplicate unui pacient) opresc dezvoltarea bolii, cinci înfăptuiesc vindecarea, iar şapte se împotrivesc magiei. Aceasta este valabil când bolnavul n-a văzut nici soarele, nici luna, nici ploaia şi n-a auzit sunetul fierului, cântecul cocoşului sau zgomotul de paşi» *(Şab.,* 66 b). Însă un rabin adaugă observaţia: «Acest leac a căzut în groapă», adică în desuetudine.

«Şase lucruri sunt un simptom de bun augur la un bolnav: strănutul, transpiraţia, funcţionarea măruntaielor, emisia seminală, somnul şi visul. Şase lucruri înfăptuiesc vindecarea: varza, sfecla, un decoct uscat, o burtă, un sân şi lobul cel mare af ficatului. Unii adaugă: un peştişor. Zece lucruri duc la o cădere şi agravează boala: consumul de carne de bou, carnea grasă, carnea friptă, cea de pasăre, ouă prăjite, bărbieritul, consumul de lapte sau brânză; în sfârşit, scăldatul. Alţii adaugă: a mânca alune şi castraveţi» *(Ber.,* 57 b). Se recunoaşte aici principiul importanţei pe care o are regimul alimentar, care influenţează starea bolnavului.

Se pare că oamenii sufereau adesea de diferite stări febrile. Pentru tratarea lor sunt prescrise metode variate: «Pentru o febră zilnică, se va lua un *zuz* nou-nouţ, se va merge la depozitul de sare, se va procura sare de greutatea acestui *zuz*, care va fi atârnată în scobitura cămăşii cu un şiret alb împletit. Sau: să fie aşezat bolnavul la o răscruce şi, când vede o furnică mare purtând o greutate, s-o ia, s-o pună într-un tub de aramă, să-l închidă cu plumb şi să-l pecetluiască cu 60 de peceţi. Apoi să-l scuture şi să-l ducă dintr-un loc în altul, strigând: „Fie ca povara ta să fie pe mine, iar povara mea (febra) – pe tine”. Un rabin obiecta: „De teama că o altă persoană a găsit înaintea lui aceeaşi furnică şi că s-a vindecat prin acest procedeu[271], este mai bine ca bolnavul să spună: Fie ca

271 în acest caz, furnica ar purta de aceea povara unui prim bolnav şi ar însemna că al doilea o cere pentru el.

povara mea şi a ta să fie amândouă pe tine. Sau să ia un ulcior nou, să meargă la râu şi să-i zică: Râule, râule, împrumută-mi un ulcior cu apă pentru călătoria pe care trebuie s-o fac. Apoi să scuture ulciorul de şapte ori în jurul capului său, să verse apa îndărătul lui şi să strige: Râule, râule, ia înapoi apa pe care mi-ai dat-o, am făcut călătoria pe care trebuia s-o fac, dus-întors în aceeaşi zi”» *(Şab.,* 60 b).

«Pentru o febră inflamatorie, luaţi un cuţit numai din fier, mergeţi acolo unde se află un măceş şi atârnaţi de el un şiret alb „împletit. În prima zi, pacientul să facă o crestătură şi să zică: „Îngerul Domnului i-a apărut într-o flacără de foc”[272] *(Ieşirea,* 3, 2). A doua zi să facă o altă crestătură şi să spună: „Moise zice: Am să mă întorc să văd ce este această vedenie minunată” *(Ibidem,* 3). În ziua următoare să facă altă crestătură şi să zică: „Şi când Domnul a văzut că el se întorcea”[273] *(Ibidem,* 4). Un rabin făcu următoarea observaţie: „Ar fi mai bine să se spună: Şi el a zis: fau te apropia de locul acesta[274] *(Ibidem,* 5). Prin urmare, în prima zi el trebuia să spună: Şi Îngerul Domnului i-a apărut... şi Moise a zis. A doua zi: Şi când Domnul a văzut... A treia zi şi el zise: Nu te apropia de locul acesta. Când a terminat, să se încline foarte adânc şi să taie măceşul, strigând: O, tufişule, tufişule! Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) n-a făcut să strălucească *şehina* sa asupra ta pentru că erai cel mai mare dintre toţi arborii, ci pentru că erai cel mai modest dintre toţi. Întrucât ai văzut focul lui Ananias, Misael şi Azarias şi ai fugit de acolo, vezi şi febra lui A, fiul lui B, şi îndepărtează-te!”» *(Şab.,* 67 a).

Două reguli trebuie respectate cu grijă când se descântă. De fiecare dată când un bolnav îşi rosteşte numele într-un descântec, el trebuie să se prezinte ca fiul mamei sale şi să nu pomenească numele tatălui său *(Şab.,* 66 b). În afară de aceasta, dacă descântecul trebuie repetat, aceasta se va face exact cu aceiaşi termeni: altfel,

272 Flacăra este imaginea febrei care îl arde pe bolnav.

273 în descântec aceasta semnifică: «aceasta (febra) s-a abătut, adică a dispărut».

274 Aceasta se adresează febrei să se îndepărteze de bolnav.

va trebui spus din nou de 41 de ori *(Ibidem).*

Întâlnim în Talmud indicaţii pentru tratarea unui mare număr de boli. Multe din aceste prescripţii au un caracter net superstiţios. Toate oglindesc nivelul scăzut de cunoştinţe autentice existent în acele vremuri, adică pe la începutul mileniului care, în momentul de faţă, se apropie de sfârşitul său.

Printre afecţiunile cărora li se indică tratamente, unele sunt febrile: Pentru o febră zilnică, trebuie băut un ulcior cu apă. Pentru o febră terţă, bolnavul trebuie să se supună unei sângerări. Pentru o febră cvartă, să mănânce carne friptă pe cărbuni aprinşi şi să bea vin diluat cu apă. Pentru o febră cronică, sunt date indicaţii neobişnuite pentru felul de a gândi al omului din vremurile noastre. Reproducem o indicaţie mai puţin ciudată: să se dea bolnavului să mănânce praz, apoi să se cufunde în apă până la gât, rămânând cufundat până ce oboseşte; atunci îşi va scufunda corpul în întregime, apoi va ieşi din apă şi se va odihni *(Ghit.,* 67 b).

Sunt menţionate şi alte feluri de febre. Pentru febra zisă *ghira,* este recomandat un fragment în formă de cui al unei pietre meteoritice care poartă numele de ghira; cu vârful în jos, fragmentul va fi scufundat în apă, care apoi va fi băută. Procedeul era cu siguranţă o aplicare a magiei homeopatice. Sunt şi alte recomandări, pe care nu le reproducem, atât de dezgustătoare sunt.

«Pentru o febră externă (erupţie), puneţi la fiert, separat, trei măsuri de sâmburi de curmale şi trei măsuri de frunze de cedru. Apoi amestecaţi-le în două bazine pentru abluţiuni. Aşezat între cele două bazine, pacientul îşi va scufunda picioarele într-unul dintre bazine, apoi în celălalt şi va repeta operaţia până ce începe să asude. Dacă pacientul vrea să bea, să i se dea din fiertura frunzelor de cedru, nu din aceea a sâmburilor de curmale, deoarece aceasta produce sterilitate» *(Ibidem).*

«Pentru o febră internă, este indicată ingestia a şapte pumni de sfeclă, culeasă din şapte brazde diferite şi ca băutură aceeaşi fiertură din frunze de cedru sau muguri de

palmier tânăr în apă» (*Ibidem,* 69 b şi seq.).

«Un abces premerge febra. Care este leacul în acest caz? Apăsaţi-l între degetul mare şi cel mijlociu printr-o mişcare plescăitoare, repetată de 60 de ori (pentru a-l muia), apoi incizaţi-l câtă vreme capătul lui n-a căpătat culoarea albă; în acest din urmă caz, leacul nu este eficace (*A.Z.,* 28 a). Sau este recomandat un descântec în care sunt invocaţi îngeri cu denumiri ciudate (Bezbuzia, Mesmezia, Keskesia etc., etc.), terminându-se cu imprecaţia: înfăţişarea ta să rămână în tine (să nu se întindă), sămânţa ta să fie hibridă ca un catâr steril; aşa steril să fii şi tu în corpul lui A, fiul lui B!» (*Şab.,* 67 a).

Iată ce recomandare se făcea în caz de sângerare din nas: Găsiţi un *Kohen* (adică un descendent în linie masculină al marelui preot Aaron), pe nume Levi şi cereţi-i să-şi scrie numele pe dos. Sau găsiţi pe altcineva care nu este *Kohen* şi puneţi-l să scrie pe dos: «Eu sunt Papi Chila, fiul lui Sunki1» sau să scrie: «bene kesef taam dele bene pegem» 2. Sau se recomandă folosirea unor dopuri făcute din materialele cele mai neaşteptate, care să fie introduse în nări. Sau rostirea unor anumite descântece la marginea unei ape curgătoare.

Întâlnim indicaţii referitoare la felul în care trebuie examinată o vărsătură de sânge pentru a vedea dacă provine din stomac, din plămâni sau din ficat.

«Se va examina sângele cu ajutorul unui pai de grâu. Dacă paiul aderă (la sânge), înseamnă că sângele vine din plămâni şi că boala este vindecabilă. Dacă paiul nu aderă, sângele provine din ficat şi cazul este fără leac. Care este remediul în primul caz?

şi 2 Formule ininteligibile, intraductibile.

Luaţi trei pumni de sfeclă tăiată felii, şapte pumni de praz, de asemenea felii, cinci pumni de bace de jujubă, trei pumni de linte, un pumn de chimion, un pumn de mirodenii şi o cantitate egală de intestine ale unui animal primul născut; fierbeţi totul. Pacientul va consuma o parte, apoi va bea o bere tare, preparată în luna *tevet]*» (*Ghit.,* 119 a).

Pentru a opri scurgerea de sânge dintr-o rană, vor fi

folosite curmale verzi muiate în oţet. Iar pentru cicatrizarea cărnii – rădăcini de cynodon, bucăţele de unghii tăiate sau viermi adunaţi din gunoaie!

Întâlnim în Talmud diferite recomandări pentru afecţiuni cu mare răspândire în Orient: paraziţi intestinali, muşcături de şarpe (sau înghiţirea unui şarpe!). «De unde provin viermii intestinali? De la ingestia pe nemâncate de carne friptă, după care s-a băut apă sau de la ingestia de carne grasă sau de nuci, după care s-a băut apă» *(Şab.,* 109 b). Leacul: înghiţiţi curmale albe pe jumătate coapte, goliţi măduva unui os şi înghiţi ţi-o în oţet; unii spun că trebuie evitat oţetul, căci face rău la ficat *(Ibidem).*

Pentru diaree, luaţi făină de orz proaspătă în apă. Pentru constipaţie, acelaşi fel de faină uscată, în apă. Găsim indicaţii pentru dureri de splină, pentru calculi vezicali, pentru gălbinare – boli în care trebuie utilizate diverse fierturi vegetale, uneori extrase din plante (ex. din praz), amestecate cu droguri aromatice şi cu vin.

În acelaşi fel, produse de provenienţă diversă (vegetală, minerală sau animală) asociate cu incantaţii sau cu proceduri externe (imersiuni, abluţiuni etc.) sau atât cu unele, cât şi cu celelalte le găsim recomandate în boli precum astmul, palpitaţiile, durerile articulare sau lombare. De asemenea, în diferite boli de ochi (conjunctivite, cataractă, cecitate diurnă sau nocturnă) şi boli ale urechilor.

Iată ce se recomandă pentru a preveni efectele beţiei: Luaţi ulei şi sare, frecaţi-vă cu ele palmele şi tălpile, strigând: «Aşa cum acest ulei este limpede, la fel să fie vinul lui A, fiul lui B» (ca să nu tulbure minţile). Sau luaţi pecetea de argilă care astupă sticla

1 A zecea lună a anului (decembrie-ianuarie)

cu vin, băgaţi-o în apă şi spuneţi: «Aşa cum aceasta este clară, aşa să fie şi vinul lui A, fiul lui B» *(Şab.,* 66 b).

Dacă cuiva i-a rămas un os în fundul gâtlejului, să ia un os asemănător, să-l pună pe cap şi să spună; «Unul, unul coboară, fii înghiţit, coboară, unul, unul». Dacă este vorba de un os de peşte, spune: «Este înfundat ca un ac,

încuiat ca el, descuie-te, coboară» *(Ibidem,* 67 c).

În sfârşit, un sfat general: «Nu te obişnui să iei medicamente şi nu lăsa să ţi se scoată dinţii» *(Pes.,* 119 a).

Capitolul IX

Folclorul

I. Demonologie

Credinţa în duhurile rele era atât de înrădăcinată printre oamenii cultivaţi, ca şi în mulţime, încât Talmudul a făcut din ea un obiect al legilor sale. Rabinii dau prescripţii care implică realitatea demonilor. De pildă, în legătură cu ceea ce trebuie sau nu trebuie făcut în ziua de Şabat, se hotărăşte că «acela care stinge o lampă de teamă (că va fi atacat) de păgâni sau de hoţi sau de teama unui duh rău nu este vinovat» *(Şab.,* 2, 5). Sau încă: «Dacă cineva a fost silit să depăşească distanţa permisă în ziua de Şabat, silit fie de păgâni, fie de un duh rău, el nu trebuie să fi făcut cu de la sine putere mai mult de patru coţi în plus» *(Erub.,* 4, 1).

Un mare păcat este luarea în posesie a individului de către un duh, care îl lipseşte pe acest nefericit de simţul său de dreptate şi de stăpânirea de sine. «Nimeni nu făptuieşte un păcat decât dacă intră în el un spirit răufăcător» *(Soţ.,* 3 a). «Există trei cauze care împing o persoană să încalce voinţa Creatorului său şi să nu se supună propriei sale conştiinţe; acestea sunt: păgânii, un duh rău şi nevoile presante la care îl obligă sărăcia» *(Erub.,* 4, 1).

Părerile variază în ce priveşte originea acestor fiinţe dăunătoare. După unii, ele au făcut parte din creaţia divină. Printre cele zece obiecte despre care se spunea că au fost create în ajunul primului Şabat figurau *mazikimii,* duhuri răufăcătoare (Avot, 5, 9). Cu privire la textul: «Dumnezeu a zis: Pământul să producă vieţuitoarele după soiul lor» *(Facerea,* 1, 24), s-a făcut următoarea observaţie: «Aceştia sunt demonii, ale căror suflete le-a creat Sfântul Unic (binecuvântat fie El!), dar când a fost pe cale să creeze trupul lor, a respectat Sabatul şi nu l-a creat» *(Geneza R.,* 7, 5). Aşa încât erau concepute ca

spirite descărnate.

Potrivit unei variante a acestei teorii, Dumnezeu ar fi transpus în aceste spirite sufletele oamenilor depravaţi, drept pedeapsă. «Oamenii care plănuiau să construiască turnul din Babel formau trei categorii. Aceia din prima categorie ziceau: Să mergem până la cer şi să rămânem acolo. Alţii spuneau: să mergem acolo şi să practicăm idolatria. Cei din a treia categorie ziceau: Să urcăm acolo ca să ne războim (cu Dumnezeu). Prima categorie a fost împrăştiată de către Dumnezeu. A treia categorie a preschimbat-o în maimuţe, duhuri, demoni, diavoli nocturni. Celor din categoria a doua le-a încurcat limbile» (*Sanh.,* 109 a).

O altă variantă socoteşte şi ea că Dumnezeu este creatorul lor la origine, dar, după ea, faptul că s-au răspândit este rezultatul raporturilor lor cu prima pereche de oameni. «În cursul perioadei lungi de 130 de ani în care Adam a fost despărţit de Eva (după ce fuseseră izgoniţi din Eden), duhurile masculine au căpătat patimă pentru Eva şi ea a conceput ca urmare a relaţiilor cu ele, iar duhurile femele s-au pasionat pentru Adam şi au avut urmaşi de la el» (*Geneza R.,* 20, 11). Această credinţă şi-a găsit temei în textul din Biblie. «În decursul tuturor anilor cât a fost izgonit, Adam a dat naştere la spirite, demoni, diavoli nocturni, precum stă scris: „Adam a trăit 130 de ani, apoi i s-a născut un fiu, după asemănarea şi după chipul său" (*Facerea,* 5, 3), de unde trebuie să tragem încheierea că până atunci el n-a procreat urmaşi care să-i semene» (*Erub.,* 18 b).

Dar întâlnim şi o teorie cu totul diferită, o ipoteză evoluţionistă, menită să explice în felul său existenţa duhurilor rele. Iat-o: «hiena-bărbat devine la capătul a şapte ani un liliac; acesta, după şapte ani, devine un vampir; după şapte ani, vampirul devine o urzică; după şapte ani, urzica devine un spin[275]; după şapte ani, acesta devine un demon» (*B.K.,* 16 e).

Iată acum caracteristicile lor: «în trei privinţe

275 Sau, poate, dacă textul trebuie corectat: «un şarpe»

spiritele rele seamă pă cu îngerii oficianţi şi în alte trei privinţe ele seamănă cu fiinţele omeneşti. Ca şi îngerii, ele au aripi, zboară de la un capăt al lumii până la celălalt şi cunosc viitorul. Ca şi oamenii, ele mănâncă şi beau, procreează şi mor» *(Hag.,* 16 a). Unii spun că «ele au puterea să-şi schimbe înfăţişarea şi că pot vedea, în timp ce ele sunt invizibile» *(A.R.N.,* 37).

Faptul că fiinţele omeneşti nu le pot vedea este o binecuvântare, căci «dacă ochiul omenesc ar fi în stare să le vadă, nimeni n-ar mai putea trăi din cauza duhurilor rele. Ele sunt mai numeroase decât noi, spunea un rabin, şi ne înconjoară, la fel ca brazdele în jurul unui câmp. Fiecare dintre noi, spunea altul, are mii la stânga sa şi miriade la dreapta sa. Un al treilea rabin spunea că lor li se datorează gloata care se înghesuie să audă discursurile publice[276]. Din cauza lor obosesc genunchii; uzura veşmintelor rabinilor provine din faptul că se freacă de aceste duhuri; ele ne rănesc picioarele» *(Ber.,* ba).

În privinţa numărului lor, sunt date evaluări enorme. «Lumea întreagă este plină cu spirite rele şi cu demoni dăunători, zicea un rabin. Altul declara: „În spaţiul unui *Keb* din această lume, se găsesc cel puţin nouă *Keb* de demoni”» *(Tanhuma Mişcaţim,* paragr. 19). Rabi lohanan zicea: «La Sihnin[277] există 300 de soiuri de demoni bărbaţi; în privinţa demonilor femele, nu ştiu câte sunt»[278] *(Ghit.,* 18 a).

Cu toate că, în mod normal, aceşti demoni sunt invizibili, există totuşi mijloace să ne dăm seama de prezenţa lor şi chiar să-i vedem. «Cel care vrea să vadă urma paşilor lor trebuie să ia cenuşă cernută şi s-o împrăştie în jurul patului său. Dimineaţa va vedea ceva

---

276 în ziua de Şabat era expusă *Tora* în sinagogă si în casele de studiu. Deşi afluenţa excesivă era interzisă, auditoriul se simţea înghesuit acolo. Aceasta se datora duhurilor rele, care vroiau să facă incomod statul acolo şi să-i facă pe oameni să plece.

277 Oraş din Galileea.

278 Despre marele număr de demoni vorbeşte şi Marc., 5,9. Gilbert Murray a citat un fragment dintr-un poet grec necunoscut, care scria: „Tot aerul este atât de plin de ele, încât nu exista deschizătură goală în care să poţi introduce măcar vârful unui fir de iarbă» *(Five Stages ofGreek Religion,* p. 50).

care seamănă cu urma picioarelor unui cocoş[279]. Cel care vrea să-i vadă trebuie să ia plozii unei pisici negre[280], primul născut al unui prim-născut, să-i prăjească la foc, să-i prefacă în pulbere, după aceea să-şi umple ochii cu această pulbere şi îi va vedea. Pulberea trebuie turnată într-o ţeavă de fier, care să fie astupată cu o pecete de fier, ca să evităm orice rău. Aşa a făcut un anumit rabin; el a văzut duhurile rele şi a suferit vătămări. Atunci colegii săi s-au rugat pentru el şi s-a restabilit» *(Ber.,* ba).

Demonii pot fi întâlniţi oriunde, dar ei frecventează mai ales anumite locuri, îndeosebi cele întunecate, murdare şi primejdioase, precum apa[281]. Duhurile rele par cu adevărat să personifice primejdia.

Ele frecventează cu predilecţie clădirile ruinate. Această chestiune este discutată în Talmud. «Există trei motive pentru care nu trebuie vizitate ruinele: de teama unei bănuieli[282], a prăbuşirii şi din cauza duhurilor rele. De ce trebuie menţionată bănuiala posibilă, de vreme ce riscul de prăbuşire poate fi un motiv suficient? S-ar putea să fie vorba de ruine recente[283]. Atunci deduceţi interdicţia voastră din primejdia spiritelor rele. Or, aceasta nu s-ar aplica atunci când doi bărbaţi intră împreună într-o ruină[284]. Dar dacă sunt doi, nici nu este motiv de bănuială[285]. Doar dacă nu este vorba de doi indivizi cu reputaţie proastă. Pentru ce se menţionează prăbuşirea,

---

279 Orientalii consideră cocoşul ca o putere întunecată, pentru că el cântă în zori. Talmudul *(Sanh.,* 63b) identifică pe «Sukot Benot» (2 *Regi,* 17,30) cu O găină, iar pe «Nergal» *(Ibidem)* cu un cocoş.

280 Cf. R. C. Thompson, *Semitic Magic,* p. 61: «Cenuşa de pisică neagră este o formă populară de asortiment magic în cărţile arabe moderne de vrăjitorie».

281 Exact aceleaşi credinţe sunt curente printre mahomedani. «Se crede, de asemenea, că *djinnii* locuiesc în râuri, clădiri ruinate, cuptoare si chiar în latrină. De aici provine obiceiul ca în diferite împrejurări să se folosească formula: „Dă-mi voie, binecuvântatule“, iar înainte de a intra în latrină să se rostească o rugăciune de invocare a protecţiei divine» (Cf. E. W. Lane, *Modern Egyptians,* p. 228). întâlnim obiceiuri paralele în diferite pasaje din Talmud.

282 Ar putea fi bănuit că intră acolo cu o intenţie imorală.

283 în acest caz, n-ar fi primejdie de prăbuşire.

284 Vom vedea mai departe că atunci când sunt doi pericolul de spirit rău scade.

285 Pentru că legea evreiască permitea femeii să fie însoţită de doi bărbaţi (Kid., 4, 12).

de vreme ce bănuiala şi duhurile rele pot oferi un motiv suficient? Nu aşa stau lucrurile în cazul a doi indivizi cu reputaţie bună. De ce să fie menţionate spiritele rele, de vreme ce bănuiala şi prăbuşirea ar putea oferi un motiv suficient? Nu aşa stau lucrurile dacă ruinele sunt noi, iar cei doi bărbaţi au reputaţie bună. Când doi oameni se află acolo împreună, ei n-au a se teme de spiritele rele? în locurile pe care le frecventează duhurile rele, este cazul să se teamă de ele. Sau, dacă vreţi, pot spune că chiar şi în cazul unei singure persoane şi al unor ruine recente situate într-un loc singuratic, nu este loc pentru bănuială; pentru că o femeie n-ar frecventa un asemenea loc; dar ceea ce persistă este teama de spiritele rele» *(Ber.,* 3 ab). Din această argumentaţie rezultă că ruinele trebuie evitate îndeosebi pentru că le frecventează demonii.

Alt loc preferat de demoni îl reprezintă latrinele. «Acela care este modest în cabinete este scutit de trei lucruri: de şerpi, de scorpioni şi de duhurile rele. În Tiberiada existau latrine în care, dacă doi oameni intrau, chiar şi ziua, ei nu se simţeau bine. Se spunea despre doi rabini că se duceau acolo separat şi că nu sufereau nicio vătămare. Colegii i-au întrebat: «Nu vă este frică?». Ei răspunseră: «Rosteam o vrajă; în acest caz o vrajă nu este altceva decât modestie şi tăcere». Un alt rabin a dresat un miel să-l însoţească în această căsuţă. Înainte ca Raba să ajungă conducătorul academiei, femeia sa obişnuia să scuture o alună într-un flacon în faţa lui[286], dar după aceea, când el prezida în academie adunările, ea a pus să se facă o fereastră în zid şi îşi punea mâna pe capul soţului său[287]» *(Ber.,* 62 a).

Pentru a exorciza demonii din latrine, Talmudul dă acest descântec: «Pe capul unui leu şi pe nasul unei leoaice l-am găsit pe demonul Bar Serica Randa; în valea unde creşte praz l-am lovit; l-am bătut cu o falcă de

286 Ca să sperie demonii şi să-i alunge. A se vedea Frazer, *Folklore in the Old Testament,* III, p. 446 s.

287 Pentru a-1 proteja cu mai multă eficacitate, căci poziţia sa mai înaltă îl expunea în mod deosebit să fie atacat (de demoni).

măgar» *(Şab.,* 67 a).

O credinţă aproape universală era aceea că duhurile rele frecventează în special locurile unde există apă. «Duhuri rele se află la izvoare, de asemenea pe ogoare» (p. *leb.,* 15 d). Iată ce povestea un rabin: «în târgul meu, Abba lose din Ţaitor şedea odată şi studia lângă un izvor. Duhul care locuia acolo i-a apărut şi i-a zis: Ştiţi că am locuit aici de mulţi ani; dar deşi voi şi femeile voastre ieşiţi seara şi atunci când este lună nouă, nu v-am adus niciodată vreo vătămare. Aflaţi însă că acum un anume duh răufăcător doreşte să se fixeze aici; el va face mult rău oamenilor. Atunci, ce-i de făcut? întrebă Abba lose. Duhul îi răspunse: Du-te şi avertizează locuitorii, spune-le: cine are o săpăligă, un hârleţ, o lopată să vină aici mâine în zori cu aceste unelte de fier şi să privească suprafaţa apei. Când vor observa o cută, o zbârcitură pe suprafaţa apei, să izbească izvorul cu aceste unelte de fier şi să strige: Suntem învingători! Şi să nu plece până nu vor vedea pe suprafaţa apei un cheag de sânge. Abba lose îl ascultă. Se duse şi povesti oamenilor din târg ce aflase de la duhul izvorului şi ei au hotărât să-i urmeze indicaţiile. A doua zi în zori, au lovit izvorul cu uneltele lor de fier şi au strigat: Suntem învingători! Nu s-au îndepărtat de acolo cât timp n-au văzut pe suprafaţa apei un fel de cheag de sânge» *(Levit.* /? 24, 3).

Dată fiind preferinţa demonilor pentru locurile în care se găseşte apă, este important să fie luate precauţii speciale pentru lichide, mai ales dacă au fost lăsate descoperite. «Un duh rău coboară peste alimentele şi băuturile puse la păstrare dedesubtul patului, chiar dacă ele se află într-un vas de fier acoperit» *(Pes.,* 112 a). «Apa care a stat descoperită în cursul nopţii nu trebuie împrăştiată pe drumul public, nu trebuie folosită nici la stropirea pardoselii casei şi nici la facerea mortarului; această apă nu va fi dată pentru băut vitelor proprii sau ale aproapelui; ea nu este bună nici pentru spălarea mâinilor şi a picioarelor» *(A.Z.,* 30 b). «Nimeni să nu bea apă în noaptea de miercuri sau de sâmbătă, deoarece celui

care bea i se urcă sângele la cap, din cauza primejdiei. Ce primejdie? Un duh rău. Dar dacă ţi-e sete, ce poţi face? Să reciţi textul referitor la „cele şapte voci” din Psalmul 29. Sau să rosteşti următorul descântec: Luel, Şafan, Anigrar şi Anirdafon1, eu mă aşez în mijlocul astrelor, merg printre oameni slabi şi oameni graşi. Sau, mai bine, poţi să trezeşti din somn pe cineva şi să-i spui: A, fiul lui B, mi-e sete, am nevoie de apă. În acest caz, îţi este îngăduit să bei. Sau să izbeşti capacul de ulcior ca să faci zgomot, înainte de a bea. Sau să arunci ceva în apă şi abia după aceea să bei. Nimeni nu trebuie să bea apă dintr-un râu sau dintr-un iaz în timpul nopţii. Celui care va bea i se va urca sângele la cap din cauza primejdiei. Ce primejdie? Cea a lui Şabriri2. Ce poţi face dacă ţi-e sete? Dacă mai este cineva pe lângă tine, să-i spui: A, fiu al lui B, mi-e sete, am nevoie de apă. Sau să-ţi spui chiar ţie: Mama mea îmi spunea: Fereşte-te de Şabriri, Briri, Riri, Iri, Ri3. Mi-e sete de o cupă albă» *(Pes.,* 112 a). Iată credinţa care separă nopţile de miercuri şi de vineri: «Nu trebuie să ieşi singur în timpul nopţii, îndeosebi în nopţile de miercuri şi de vineri, deoarece Agrat, fiica lui Mehlet, este afară cu 18 miriade de îngeri distrugători, fiecare dintre ei având permisiunea să facă rău prin el însuşi» *(Ibidem,* 112 b).

Duhurile rele fug de lumină, caută întunericul. Deci noaptea este un timp primejdios. «Este interzis să saluţi pe cineva dacă e noapte, ca nu cumva să fie un demon» *(Sanh.,* 44 a). În altă parte s-a spus: «A merge în lumina unei torţe echivalează cu a fi doi4; la lumina lunii este ca şi cum aţi fi trei. Când un duh rău îi apare unei persoane singure, îi face rău; dacă sunt două persoane, el apare, dar nu-i vatămă; dacă sunt trei persoane, duhul rău nici nu mai apare» *(Ber.,* 43 b). Deci să nu circuli singur prin întuneric.

Pare-se, nume de demoni.

2 Demonul orbirii.

3 După cum aceste cuvinte au fiecare o silabă mai puţin decât cel dinainte, tot astfel demonul este redus la neant şi primejdia dispare.

4 Lumina înlocuieşte altă persoană, protejând contra spiritelor rele din întuneric.

Pentru a se feri de strălucirea luminii soarelui, spiritele preferă locurile umbrite; de aceea este o primejdie acolo unde este umbră. «Există cinci umbre (primejdioase din cauza spiritelor rele): umbra unui palmier izolat, aceea a lotusului, aceea a arbustului care produce capere, aceea a măceşului şi aceea a smochinului[288]. Unii adaugă umbra unui vas şi cea a unei sălcii. În general, cu cât un arbore are mai multe ramuri, cu atât este mai de temut umbra lui şi dacă spinii lui sunt primejdioşi, umbra sa este şi ea periculoasă. Un demon femelă zicea fiului sau: Fereşte-te de cutare arbust, el l-a ucis pe tatăl tău; te va ucide şi pe tine. Umbra unor anume arbori este locul de întâlnire a spiritelor; cât despre acoperişuri, ele sunt loc de întâlnire pentru *Rişpe*[289]. În legătură cu ce se menţionează asta? în raport cu amuleta[290]. Spiritele arborelui cutare sunt fiinţe fără ochi. De ce indicăm aceasta? Pentru ca să scăpăm de ele. Odată, un doctor rabinic s-a dus să se odihnească lângă nişte arbori. El auzi un demon femelă venind deasupra lui şi o luă la fugă. Demonul îl urmărea, dar s-a încurcat într-un palmier. Palmierul s-a uscat şi ea a crăpat. Umbra anumitor tufişuri este locul de întâlnire al demonilor. Un asemenea tufiş plasat aproape de un oraş nu avea mai puţin de şaizeci de demoni. Pentru ce dăm această precizare? Pentru ca să se scrie în consecinţă o amuletă *ad hoc.* Odată, paznicul unui oraş a ieşit şi s-a oprit în apropierea unui tufiş din vecinătate. El a fost atacat de şaizeci de demoni şi era în pericol. S-a dus la unul dintre rabini, care nu ştia însă că şaizeci de demoni frecventează tufişul. Acest rabin i-a scris o amuletă contra unui singur demon. Atunci el auzi banda lor care dansa în jurul său şi

---

288 Cuvintele «şi aceea a smochinului» lipsesc din textul tipărit al Talmudului, dar se găsesc în manuscrisul de la Miinchen. Ele sunt necesare pentru a completa numărul cinci.

289 Acest cuvânt este extras din *Iov,* 5, 7: «fiii lui Reşef pleacă în zbor». Comentariul Talmudului: «Rişef semnifică spiritele rele».

290 în care se înscrie numele demonului contra căruia a fost scrisă amuleta.

cânta: „turbanul acestui om seamănă cu cel al unui doctor rabinic, dar noi am dovedit că el nu ştie cum trebuie rostită o binecuvântare”. Atunci a venit alt rabin, care observase că tufişul este bântuit de şaizeci de demoni; el a scris o amuletă contra a şaizeci de demoni şi i-a auzit spunând: „Afară de aici!”» *(Pes.,* 111 b).

Duhurile rele nu atacă numai oamenii, ci şi animalele, care, din cauza lor, turbează şi devin periculoase. Îndeosebi câinii sunt expuşi acţiunii lor malefice. «Se spun cinci lucruri despre un câine turbat: are botul căscat, îi curge saliva, urechile îi sunt pleoştite, limba îi atârnă şi el merge pe marginea drumurilor. Unii adaugă că el latră fără ca să poată fi auzit. De unde provine boala sa? Un rabin o atribuia vrăjitorilor care îşi bat joc de el, alţii socoteau că are în el un demon. Cum trebuie să ne comportăm, după unul din aceste puncte de vedere sau după celălalt? Animalul trebuie să fie ucis printr-un proiectil[291], căci cine vine în contact cu el este în primejdie, iar cel muşcat de el moare. Deci care este leacul dacă cineva a venit în contact cu un câine turbat? Să-şi dezbrace veşmintele şi s-o ia la fugă. Ce să facă dacă l-a muşcat? Să ia pielea unei hiene mascule şi să scrie pe ea: „Eu, A, fiul lui B, scriu pentru tine pe pielea unei hiene mascule: Kenti, lenţi, kleva – altă versiune: Kendi, Kendi, Kloros – Yah, yah, Domnul oştirilor, amin, amin, selal”. El se va dezbrăca, îşi va închide hainele într-un mormânt pentru 12 luni, apoi le va scoate, le va arde într-un cuptor şi va scutura cenuşa la răscruce de drumuri. În cursul acestor 12 luni, ori de câte ori va bea apă, o va bea printr-un tub de aramă, pentru a nu vedea chipul unui demon (în apă) şi să se expună pericolului» *(loma,* 83 b şi seq.).

Anumite categorii de oameni sunt mai expuse să fie atacate de duhuri rele şi au nevoie de o protecţie specială. «Există trei persoane care necesită o pază (contra demonilor): invalidul, cavalerul de onoare şi logodnica. Altă versiune: invalidul, lehuza, cavalerul de onoare şi

---

291 Dacă turbarea a fost cauzată de un duh răufăcător, trebuie evitat orice contact cu câinele şi este nevoie să fie răpus prin zvârlirea unui proiectil care să-l ucidă.

logodnica. Unii spun: de asemenea persoana care poartă un doliu; alţii mai adaugă: discipolul înţelepţilor în cursul nopţii»[292] *(Ber.,* 54 b).

Principalul demon-femelă era Lilit, care era imaginată ca având păr lung *(Eruv.,* 100 b). Iată ce se spunea despre ea: «Este interzis unui bărbat să doarmă singur într-o casă; cel care o va face va fi răpit de Lilit» *(Sab.,* 151 b). De altfel, Talmudul vorbeşte puţin despre ea, dar în folclorul iudaismului ea ocupă un loc important; era considerată ca periculoasă în special pentru lehuze şi pentru că răpeşte copiii[293].

Fiinţa omenească fiind atât de expusă la acţiunile dăunătoare ale demonilor, este important să li se opună măsuri eficace. Am vorbit despre unele dintre ele, precum descântecul şi amuletele. Unele formule pe care le-am citat mai sus urmăreau să alunge demonii în cutare sau cutare împrejurare dată. Dar există şi o regulă generală: «Pentru a exorciza un demon, spune: Crapă, fii blestemat, frânt şi alungat, fiu al noroiului, fiu al unui necurat, fiul lutului, asemănător cu Şamgaz, Merigaz şi Istemaa»[294] *(Şab., Ela).*

Aşa cum vom vedea mai departe, numerele pare erau socotite ca nenorocoase, ele atrăgând atenţia nedorită a duhurilor rele; de aceea, pentru a evita pericolul acestora, trebuie să fie făcute să creadă că este vorba de un număr superior primului număr pe care l-am remarcat. Un rabin povestea următoarele: «Demonul Iosif m-a informat că dacă cineva bea două pahare (cu aceeaşi băutură), demonii îl omoară; dacă este vorba de patru pahare, nu-l omoară,

---

292 Discipolul înţelepţilor suferă, din partea duhurilor răufăcătoare, ispita de a se deda imoralităţii. Frazer a dat paralele pentru acest pasaj. Astfel: în ceea ce priveşte lehuzele, a se vedea *Folklore in the Old Testament,* III, p. 472 ss. Pentru logodnică şi cavalerul de onoare: *Ibidem,* I, p. 539 ss. Pentru oameni în doliu: III, p. 236, 298 ss.

293 De obicei, Lilit este pusă în legătură cu *laila,* «noaptea», acest demon-femelă fiind un duh nocturn. Unii savanţi contemporani îl pun însă mai curând în raport cu cuvântul sumerian *luli,* «dereglare, libertinaj»; ar fi demonul femelă care aţâţă la voluptate. A se vedea R. C. Thompson, *Semitic Magic,* p. 66. Versiuni midraşice despre Lilit se găsesc în R. Graves şi R. Patai, *Les Mythes Hebreux,* p. 82 *(op. cit.).*

294 Text nesigur. S-a propus să-i fie corectată partea ultimă în felul următor: «fiul lutului, în numele lui Moriga, Moripath şi al pecetei sale».

dar îi vatămă. Dacă este vorba de două pahare, este puţin important dacă au fost băute din greşeală sau voluntar; dar pentru patru pahare, nu se produce vătămare decât dacă au fost băute voluntar. Dacă cineva uită şi iese după ce a băut două pahare, cum poate evita pericolul? Să-şi apuce policele drept cu mâna stângă şi policele stâng cu mâna dreaptă şi să spună „Eu şi cu mine suntem trei"; dacă aude că i se răspunde: „Eu şi cu mine suntem patru", să spună: „Eu şi cu mine suntem cinci". Şi aşa mai departe. Cineva a procedat în felul acesta până la numărul 101; în acel moment, demonul a crăpat» (*Pes.,* 11 a).

I se atribuia regelui Solomon o cunoaştere excepţională de incantaţii pentru combaterea demonilor. «Solomon a biruit mai multe duhuri şi mai mulţi demoni» (*Exod. R.,* 30, 16). Dar mai târziu a pierdut această putere. «Solomon a avut putere asupra demonilor până când a păcătuit» (*Pesikta,* 43 b). Josephus face la aceasta o aluzie interesantă: «Dumnezeu l-a făcut în stare să înveţe modul de expulzare a demonilor care au intrat în uz şi să facă tratament pentru oameni. El a compus şi vrăji care îi uşurează pe bolnavi. A lăsat după dânsul forme de exorcizare prin care demonii sunt alungaţi fără întoarcere; această metodă are şi în prezent o valoare foarte mare. Am văzut un bărbat din ţara mea, pe nume Eleazar, vindecând posedaţi; de faţă au fost Vespasian, fiii şi ofiţerii săi, precum şi întreaga armată. Iată cum proceda el: lua un inel care avea sub pecetea sa una din acele rădăcini pe care Solomon le considera ca nările fiinţelor demonice, apoi el trăgea afară demonul din nările sale, ca şi cum îl simţea. Şi îndată ce omul cădea pe spate, el conjura demonul să nu mai intre niciodată într-însul, menţionându-l totdeauna pe Solomon şi recitând descântecul compus de acesta» (*Antich.,* 8, 2, 5).

Sursele rabinice vorbesc şi despre folosirea, în calitate de amuletă, a unei rădăcini conţinută în montura unui inel. «Nimeni să nu iasă în zi de Şabat purtând o amuletă, doar dacă ea a fost scrisă de un expert» (*Şab.,* 62). «Care este amuleta unui expert? Este una care a

efectuat o cură pentru a doua şi a treia oară, fie că ea consta într-un înscris sau în rădăcini[295]. Aceasta poate fi luată cu sine ieşind în zi de Şabat, evident dată ai fost atacat deja de un demon, dar chiar şi în caz contrar; evident, de asemenea, dacă există primejdie, dar chiar şi dacă nu este. Ea poate fi ataşată şi detaşată în acea zi, dar să nu fie înserată într-un colier şi nici în montura unui inel, ceea ce ar trăda intenţia de a-şi realiza protecţia» *(Tosifta Şab.,* 4, 9).

În afara amuletelor scrise, recitarea unor texte din Biblie era socotită că protejează contra demonilor. «Acela care citeşte *şema*[296] în pat face ca şi cum ar avea în mână o sabie cu două tăişuri (pentru a respinge spiritele rele), căci s-a spus: „Laudele către Dumnezeu să fie în gura lor şi sabia cu două tăişuri în mâna lor”. *(Ps.,* 149, 6)» *(Ber.,* 5 a). Acesta este chiar scopul instituirii rugăciunii de *şema.* «De ce s-a prescris recitarea lui *şema* seara, acasă? Pentru a pune pe fugă spiritele răufăcătoare» (p. *Ber.,* 2 d). Un alt text favorit este indicat în următoarea informaţie: «La Ierusalim exista obiceiul de a recita „cântecul spiritelor rele” pentru odihna unei persoane aflate în primejdie. Care este acest cântec? Este *Psalmul* 91, 1 – 9» (p. *Şab.,* 8 b). Se spunea despre acest psalm că «a fost compus de către Moise când urca pe muntele Sinai, deoarece se temea de duhurile răufăcătoare» *(Numeri R.,* 12, 3).

Dar, mai presus de toate, protecţia care inspiră încredere este aceea dată de Dumnezeu. «Dacă n-ar fi fost umbra Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) care protejează fiinţa omenească, duhurile răufăcătoare ar fi masacrat-o, căci s-a spus: „Ei nu mai au nimic care să-i apere, şi Domnul, Dumnezeul nostru este cu noi; şi nu ne temem de ei” *(Numeri,* 14, 9). Altă versiune: dacă n-ar fi cuvintele Sfântului Unic (binecuvântat fie El!), care protejează fiinţa omenească, duhurile răufăcătoare ar fi masacrat-o, căci s-a spus: „Eu produc ceea ce spun buzele; pace, celui care

---

295 Josephus *(Răzb. evr., 1,* 6, 3) descrie o rădăcină specială, folosită în amulete.

296 *Şema* cuprinde o serie de texte din Biblie: *Deuteronom,* 6,4-9; 11, 13-21; *Numeri,* 15, 37-41, care făceau parte din rugăciunile de dimineaţă şi seara.

este departe şi celui care este aproape, zice Domnul, şi îl voi vindeca" (*Isaia,* 57.

19)» (*Midraş as. Ps. 124, 20*; 224 a). Cu privire la textul: «Toate neamurile de pe pământ vor vedea că tu eşti chemat cu numele de Domnul şi vor avea teamă de tine» (*Deuteronom,* 28, 109), s-a observat că «vorba *toţi* cuprinde chiar şi spiritele, chiar şi demonii» (p. *Ber.,* 9 a). De asemenea, în binecuvântarea sacerdotală, cuvintele: «Domnul să te păzească» (*Numeri,* 6, 24) sunt înţelese «de duhurile răufăcătoare» (*Sifra ad loc.*; 12 a).

Protecţia divină contra acestor fiinţe dăunătoare este asigurată de supunerea la porunci: «Dacă cineva îndeplineşte o prescripţie religioasă, îi este propus un înger; dacă îndeplineşte două – doi îngeri; dacă îndeplineşte toate prescripţiile, îi sunt propuşi un număr mare, căci s-a spus: „El va porunci îngerilor săi să te păzească în toate căile tale" (*Ps.,* 9, 11). Cine sunt aceşti îngeri? Sunt cei care te apără de spiritele răufăcătoare, aşa cum s-a spus: „O mie vor cădea la stânga ta şi zece mii la dreapta ta" (*Ibidem, 7)*» (*Tanhuma Mişcaţim,* paragr. 18).

II. Ochiul rău

Groaza de ochiul rău a bântuit odinioară pretutindeni şi n-a dispărut încă cu totul din mediile puţin cultivate. Nu este surprinzător că găsim urme foarte nete ale ei în folclorul Talmudului. Acesta acordă termenului «ochi rău» două înţelesuri distincte, unul evident mai vechi decât celălalt. Comparându-le, suntem mai bine înarmaţi să înţelegem această superstiţie.

Prima accepţiune nu este altceva decât «invidie» sau «dispoziţie contrară generozităţii». Ea este atestată în Biblie. Într-o descriere cu tot ce caracterizează foametea, citim: «Omul cel mai gingaş şi cel mai milos dintre voi se va uita rău la fratele său, la nevasta care se odihneşte pe sânul său, la copiii pe care i-a cruţat; el nu va da nici unuia dintre ei din carnea de la ceilalţi copii ai săi, cu care se hrăneşte» (*Deuteronom,* 28, 54 s). Deci aici este vorba de «lăcomie». De asemenea, în *Prov.,* 28, 22, «omul pizmaş se

grăbeşte să se îmbogăţească». Lipsa generozităţii apare în *Prov.,* 23, 6: «nu mânca pâinea celui pizmaş» «Ochiul bun» exprimă contrariul, de pildă în *Prov.,* 22, 9, «cel care are un ochi Binefăcător (bun) va fi binecuvântat».

La fel stau lucrurile în anumite texte talmudice. Rabi lohanan ben Zakai a zis unui număr de cinci discipoli ai săi, cei mai distinşi: «Duceţi-vă şi vedeţi care este cea mai bună cale pe care ar trebui să apuce un om.

— Rabi Eliezer zice: „Să aibă un ochi bun. Rabi loşua: Un vecin bun. Rabi Simeon: Cel care prevede rezultatul unei acţiuni. Rabi Eleazar: O inimă bună. Atunci dascălul lor le zise: Eu aprob spusele lui rabi Eleazar, le prefer celor ale voastre, căci ale voastre sunt cuprinse în ale lui. După aceea el le spuse: Duceţi-vă şi vedeţi care este calea rea pe care un om trebuie s-o evite. REliezer zise: Un ochi rău. R. loşua: Un vecin rău. R. Simeon: Cel care se împrumută şi nu restituie. R. Eleazar: O inimă rea. Atunci maestrul lor le zise: Eu aprob spusele lui r. Eleazar mai curând decât pe ale voastre, căci ale voastre sunt cuprinse în ale lui» *(Avot,* 2, 13 s).

Este evident că aici nici «ochiul bun», nici «ochiul rău» nu implică vreo superstiţie; aceste cuvinte vizează generozitatea şi contrariul ei. Este cazul de-a lungul întregului tratat *Avot.* Astfel: 2, 16, «Ochiul rău (invidia), înclinarea rea şi ura faţă de aproapele său îl scot pe om în afara lumii» – 5, 18: «cu privire la pomană sunt posibile patru atitudini: cel care doreşte să dea, dar ceilalţi să nu dea; el are ochi rău faţă de ceea ce aparţine altuia[297]; cel care doreşte ca alţii să nu dea, dar nu vrea să dea nici el; are ochi rău faţă de ceea ce posedă; cel care dă şi doreşte ca şi alţii să dea; este un sfânt; cel care nu dă şi doreşte ca nici alţii să nu dea; este un om rău» – 5, 22: «un ochi bun, un spirit umil şi un caracter modest, iată ce este propriu discipolilor lui Abraham, părintele nostru».

Se mai pot cita şi alte diferite texte talmudice în care este prezent acelaşi sens: «în ce priveşte partea de ofrandă care trebuie rezervată pentru preoţi: un om generos

297 El este invidios, căci ştie că pomana aduce binecuvântare celui care o face.

(literal: un ochi bun) dă a patruzecea parte – şcoala lui Şamai zice: a treizecea –, un om nici bun, nici rău dă a cincizecea parte, un zgârcit (literal: un ochi rău) dă a şaizecea parte» (*Terum,* 4, 3). «Întrucât se cuvine ca cel care dăruieşte s-o facă cu plăcere (literal, cu ochi bun), aşa să se petreacă cu acela care dedică bunuri sanctuarului» (p. *B.b.,* 14 d).

Această utilizare a expresiei «ochi rău» în sensul de invidie este ilustrată remarcabil în povestirea primei convorbiri a lui David cu Saul. «Regele îi spuse: „Nu poţi să te duci să te baţi contra acestui filistean, căci eşti doar un copil" (*I Sam.,* 17, 33). David răspunse: „Robul tău păştea oile tatălui său. Şi când un leu sau un urs venea să-i ia o oaie din turmă, alergam după el şi îl loveam... şi cu filisteanul acesta, cu acest netăiat împrejur va fi ca şi cu unul dintre ei". (*Ibidem,* 34 ss). Când Saul îl întrebă: „Cine îţi spune că-l poţi omorî?", el răspunse: „Domnul care m-a scăpat de gheara leului şi de laba ursului mă va scăpa şi de mâna acestui filistean" (*Ibidem,* 37). „Atunci Saul făcu pe David să îmbrace armura sa" (*Ibidem,* 38). Dar stă scris despre Saul: „El depăşea cu un cap pe toţi copiii lui Israel" (*Ibidem,* 9, 1). Când a văzut că David este îmbrăcat cu armura sa şi că ea i se potrivea, Saul fu cuprins imediat de „ochiul rău". Văzând că trăsăturile regelui devin palide, David spuse: „Nu pot merge cu această armură, nu sunt obişnuit cu ea" (*Ibidem,* 17, 39)» (*Levit.,* 26, 9).

Invidia şi lăcomia trezesc intenţia rea faţă de cel care este obiectul lor; ele fac să-i dorească nenorocirea. Această speranţă sinistră se concentrează de obicei într-o privire de ură. De aici, termenul «ochi rău». Dacă este temut, aceasta se întâmplă pentru că se crede că, prin intermediul acestei priviri rele, necazuri vor lovi victima către care ea este îndreptată.

Talmudul afirmă formal că strălucirea ochiului poate avea efecte funeste. În mod deosebit era atribuită această putere rabinilor. «Acolo încotro îşi îndreaptă privirea înţelepţii, este moarte sau o calamitate» (*Hag.,* 5 b). Am citat o istorioară potrivit căreia un incendiu izbucnea acolo

unde îşi îndrepta privirea rabi Şimon bar Iohai. Acelaşi lucru se spune despre r. Eliezer *(B.m.,* 59 b). Privirea mai multor rabini a fost socotită că l-a transformat într-o «grămadă de pietre» pe individul care i-a ofensat *(Şab.,* 34 a); *(B.b.,* 75 a). Unul dintre cei care exercitau această putere era chiar orb; era r. Şeşet *(Ber.,* 58 a). O altă poveste de acest gen îl priveşte pe r. Iehuda. «El a văzut doi oameni care îşi aruncau unul celuilalt bucăţi de pâine, ceea ce îl făcu să exclame: „S-ar putea crede că pâinea este din belşug pe lumea asta!". Şi-a aţintit ochii pe ei, şi a izbucnit foametea» *(Taan.,* 24 b). Văzând că circulau asemenea poveşti despre doctorii *Torei,* nu te surprinde să constaţi că mulţimea a crezut cu tărie în suferinţele teribile pricinuite de ochiul rău. Iată un text care permite evaluarea gravităţii pagubelor de care este responsabil ochiul rău: «99 de persoane mor din pricina ochiului rău faţă de o singură moarte naturală» *(B.m.,* 107 b). «Domnul va îndepărta de tine orice boală», se citea în *Deuteronom,* 7, 15, adăugându-se: «adică de ochiul rău» *(Ibidem).* Rabinii erau obligaţi chiar să ia seama de ochiul rău în acţiunea de legiferare: «Este îngăduit să rosteşti o formulă (o vrajă) contra ochiului rău, contra unui şarpe sau împotriva unui scorpion şi să îndepărtezi ochiul rău în zi de Şabat» *(Tosifta Şab.,* 7, 23).

Vitele şi alte bunuri sunt şi ele expuse vătămărilor din cauza vrăjilor magice. «Un cal nu trebuie să iasă[298] înarmat între ochi cu o coadă de vulpe sau cu o bucată de stofă purpurie» *(Tosifta Şab.,* 9, 5) ca să fie protejat de ochiul rău. «Este interzis oricui să stea în ogorul vecinului, când grâul a dat în totalitate în spic» *(Bsn.,* 107 a). După părerea lui Raşi, această interdicţie este legată de riscul de a vătăma spicele prin ochiul rău.

Principala apărare contra acestei primejdii constă în a evita să stârneşti invidia. Nu te făli cu bunurile tale, ca să nu stârneşti invidia vecinului şi el să nu le privească cu un ochi rău. «Niciun lucru nu este obiect al unei binecuvântări, decât dacă e ascuns privirii (unui vecin),

298 în ziua de Şabat; deci în celelalte zile ale săptămânii era ceva obişnuit.

aşa cum s-a spus: „Domnul va porunci binecuvântării să fie cu tine în hambarele tale”[299] (*Deuteronom,* 28, 8). Şcoala lui r. Ismael zicea: «Niciun lucru nu este obiectul unei binecuvântări, în afară de acela pe care ochiul (unui vecin) nu-l domină» (*Taan.,* 8 b).

Aceeaşi idee se găseşte în următoarea observaţie: «Dacă cea mai vârstnică dintr-o familie este o fată, acesta este un semn bun pentru băieţii care îi vor urma. Unii explică acest aforism, spunând că sora mai mare îşi va creşte fraţii, dar alţii socotesc că ochiul rău nu are putere asupra lor» (*B.b.,* 141 a). În comentariul său, Raşi nu discerne intenţia exactă; se pare, zice el, că întrucât orientalii pun mare preţ pe naşterea unor fii, femeile fără copii sau care nu au decât fete ar înclina spre invidie când alta ar da naştere în primul rând unui băiat; de aici, primejdia de ochi rău. Dacă primul născut a fost o fată, mama va fi mai puţin invidiată dacă după aceea va avea fii.

Indivizii pot evita ochiul rău ferindu-se de faimă. «Deşi Ananias, Misael şi Azarias au scăpat din cuptorul încins, ei au murit din pricina ochiului rău» (*Sanh.,* 93 a). Celebritatea le-a pricinuit pierderea. Atunci când fiii lui Iacob au plecat în Egipt pentru a cumpăra grâu, tatăl lor le-a făcut următoarea recomandare: «Sunteţi puternici şi frumoşi; nu intraţi prin porţile (oraşelor) şi nu vă opriţi în pieţe, ca să nu fiţi pradă ochiului rău» (*Geneza* R., 91 b). «Se poate trage un folos din declaraţia lui loşua potrivit căreia fiecare trebuie să se păzească de ochiul rău. Iată pentru ce: loşua a spus casei lui Iosif, lui Efraim şi lui Manase: «Voi sunteţi un popor numeros şi puterea voastră este mare; nu veţi avea un simplu lot, ci veţi avea muntele” (*loşua,* 17, 18 s). El le-a spus: duceţi-vă, rămâneţi în pădure, pentru ca ochiul rău să nu vă domine» (*B.b.,* 118 a).

Pe ici pe colo, în Talmud ochiul rău desemnează puterea care aţâţă lăcomia. R. lohanan obişnuia să se ducă

---

299 Cuvântul ebraic care înseamnă «grânar» seamănă cu cuvântul arameic care înseamnă «a ascunde». Astfel încât textul este explicat aşa: «Domnul porunceşte binecuvântării sale să fie cu bunurile tale ascunse».

să se aşeze la porţile băilor; el zicea: «Când fetele lui Israel ies, să mă privească şi vor avea copii atât de drăguţi cum sunt eu»[300]. Colegii săi îi spuseră: «Nu ţi-e teamă de ochiul rău?

— Eu sunt urmaş al lui Iosif, răspunse el, Iosif contra căruia ochiul rău este neputincios, căci stă scris: „Iosif este mlădiţa unui arbore fertil, un arbore fertil în apropierea unui izvor" *(Facerea,* 49, 82), iar r. Abahui zice: «Nu citiţi *ale ayin* (în apropierea unui izvor), ci *ole ayin* (învingător asupra ochiului rău)». R. Iose ben Hanina zice: «Iată pe ce text se bazează rabi Iohanan: Să crească *(weigdu)* şi să devină mulţime în mijlocul ţării» *(Facerea,* 48, 2); cu alte cuvinte ca peştii *(dagim)* mării, acoperiţi de ape, asupra cărora ochiul rău este lipsit de putere; tot astfel, nu are nicio putere asupra urmaşilor lui Iosif. «Sau, dacă vreţi, spuneţi că ochiul care nu doreşte să aibă parte din bunul altuia[301] nu va suferi influenţa ochiului rău» *(Ber.,* 20 a).

Un mijloc de a îndepărta ochiul rău formează obiectul sfatului următor: «Cel care soseşte într-un oraş şi se teme de ochiul rău, să-şi ia policele drept în mâna stângă, policele stâng în mâna dreaptă şi să zică: Eu, A, fiul lui B, sunt coborâtor din Iosif, împotriva căruia ochiul rău este fără putere. Dacă se mai teme de propriul său ochi rău[302], va fi de-ajuns să privească cu coada ochiului spre aripa stângă a nasului său» *(Ibidem,* 55 b).

III. Magie şi ghicit

Talmudul oglindeşte conflictul care exista între doctrinele, întru totul raţionale ale Bibliei şi credinţele înapoiate şi superstiţioase, răspândite în lumea în care trăiau evreii. Pentateuhul denunţase deja cu vehemenţă orice fel de practici magice şi orice încercare de a ridica, prin folosirea procedurilor de ghicire, vălul care ascunde viitorul. De asemenea, îi vedem pe cei mai mulţi rabini, îndeosebi din prima perioadă, angajaţi într-o adevărată

300 Frumuseţea sa fizică este menţionată adesea în Talmud

301 Aluzie la Iosif, care a respins avansurile femeii lui Putifar

302 Adică lăcomia sa.

luptă pentru a stăvili valul de vrăjitorie care se revărsa asupra comunităţii lor. Eforturile lor au fost însă zadarnice. A venit o vreme în care înşişi rabinii au cedat şi în care credulitatea a precumpănit asupra credinţei.

În *Deuteronom,* 18, 10 s, figurează o listă de arte magice practicate de naţiunile păgâne şi interzise copiilor lui Israel. Definiţia pe care rabinii o dau termenilor enumeraţi acolo ne permite să vedem ce forme au luat aceste practici în epoca talmudică. «Acela care practică divinaţia (ghicitul) este omul care îşi ia toiagul şi îşi zice: să merg sau să nu mă duc? Este rhabdomicianul.

— Acela care face meseria de augur – rabinii spun: există oameni care produc o iluzie optică; rabi Akiva zice: există oameni care determină vremurile, adică auspiciile fericite sau nefericite pentru a întreprinde o călătorie sau o afacere.

— Cel care face farmece – este omul care zice: mi-a căzut din gură o fărâmitură de pâine, mi-a scăpat bastonul din mână; exista un şarpe la dreapta mea sau un câine la stânga mea, care îmi bara drumul. Sau este omul care spune: Să nu începi (o călătorie sau o afacere) pentru că este lună nouă sau ajun de Sabat sau sfârşit de Şabat.

— Un vrăjitor – este omul care, de fapt, face magie şi nu se mărgineşte să producă iluzii. El este vinovat de încălcarea *Torei,* spre deosebire de iluzionist. care nu încalcă *Tora.* Vrăjitor este şi cel care farmecă şerpi.

— Omul care evocă duhurile familiare – este un ventriloc, care face să iasă sunete din subţiorile sale» *(Sifre Deuteronom,* paragr. 171 s.; 107 ab) – Ghicitorul (prezicătorul) – este acela care îşi pune în gură osul unui anumit animal şi acest os vorbeşte de la sine.

— Un necromancian este acela care se lasă să piară şi îşi trece noaptea într-un cimitir pentru ca un duh necurat să coboare în el» (*Sanh.,* 56 b).

Să examinăm întâi eforturile menite să combată practicile ghicitului. «De ce nu trebuie să-i ascultăm pe chaldeeni (adică pe astrologi)? Pentru că s-a spus: „Să te ţii în întregime numai de Domnul, Dumnezeul tău”

(Deuteronom, 18, 17)» *(Pes.,* 113 b). Este invocat exemplul primilor patriarhi. Atunci când un oarecare rabin a afirmat că «părintele nostru Abraham purta în dreptul inimii sale o tablă astrologică» şi că «toţi regii din Răsărit şi din Apus veneau la el să-l consulte» *(B.b.,* 16 b), alţi rabini au dezminţit cu tărie aceasta. «Rabinii declară că Abraham nu a fost un astrolog, ci un profet» *(Geneza R., 4*4, 12). Se mai notează şi următoarele: «în vremea lui Ieremia, israeliţii doreau să utilizeze astrologia; dar Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) nu le-a îngăduit-o, precum s-a spus: „Aşa vorbeşte Domnul: Nu imitaţi calea pe care merg neamurile şi nu vă temeţi de seninele cerului".

(Ierem., 10, 2). Odinioară, părintele vostru Abraham dorise să facă astrologie, dar nu i-am permis acest lucru» *(Geneza R" loc. cât).* Iată ce spune Talmudul despre această afirmaţie: «Stă scris: El îl făcu să iasă afară şi îi zise: „Ridică-ţi ochii spre cer!" *(Facerea.* 15, 5). Abraham îi spuse Sfântului Unic (binecuvântat fie El!): „Stăpâne al universului! Cel care s-a născut în casa mea îmi va fi moştenitorul" (*Ibidem,* 3). Dumnezeu îi răspunse: „Nu, moştenitorul tău va fi cel care va ieşi din măruntaiele tale" *(Ibidem,* 4). Abraham zise: „Stăpâne al universului, mi-am consultat horoscopul şi nu mi-e sortit să am un fiu". Dumnezeu îi răspunse: „Încetează cu astrologia ta! Planetele n-au nicio influenţă asupra lui Israel"» *(Şab.,* 156 a).

Iată un viguros avertisment talmudic: «Celui care se abţine de la practicarea ghicitului îi este asigurat în ceruri un loc în care nici măcar îngerii oficianţi nu au dreptul să pătrundă» *(Ned.,* 32 a). În aceeaşi ordine de idei, instructiv este un pasaj care se referă la regele Solomon: «Pentru a ilustra textul care zice: „Înţelepciunea lui Solomon depăşea înţelepciunea tuturor fiilor Orientului şi toată înţelepciunea egiptenilor" *(I Regi,* 4, 30), se povesteşte istoria următoare: Atunci când Solomon plănuia să construiască templul, el îi scrise faraonului Neko: „Trimite-mi muncitori pe care să-i plătesc, căci doresc să construiesc templul". Ce făcu regele Egiptului? El îşi

adună toţi astrologii şi le spuse: „Consultaţi viitorul şi alegeţi oameni care vor trebui să moară până într-un an; pe ei îi voi trimite lui Solomon”. Când aceşti oameni sosiră la regele Solomon, acesta prevăzu prin mijloace datorate Sfântului Spirit căci urmează să moară până într-un an; atunci el le furniză linţolii şi îi trimise înapoi, împreună cu această scrisoare: „Întrucât nu aveţi cu ce să vă îngropaţi trupurile, vă oier eu cele necesare”». *(Pesikta,* 34 a). Este puternic marcat contrastul dintre regele Egiptului care consultă astrologi, şi evreul, a cărui ştiinţă emană de la «Sfântul Spirit».

Pentru membrii casei lui Israel este nedemn să se acorde fie şi cea mai măruntă încredere informaţiilor de origine superstiţioasă. Istorioara următoare subliniază cu tărie această idee: «Un anumit personaj convertit la iudaism era astrolog. Vrând să plece în călătorie, şi-a zis: Pot s-o fac în aceste împrejurări (când augurii nu sunt favorabili? După o gândire mai serioasă, el conchise: Oare nu pentru a rupe cu aceste superstiţii am intrat în rândurile acestui popor sfinţit? Voi risca, în numele Creatorului. Pe drum, el fu înhăţat de un agent al fiscului, căruia îi dădu un obol şi fu eliberat. De ce a trebuit să suporte această taxare? Din cauza primelor sale gânduri (preocupat de auguri). De ce a fost eliberat? Pentru că s-a încredinţat Creatorului său. Se declara că pe cel care practică divinaţia augurul său îl va afecta în cele din urmă» (p. *Şab.,* 8 d).

Se povestesc şi alte istorii, menite să dovedească faptul că te rătăceşti dacă urmezi informaţiile venite dintr-o sursă atât de tulbure. Patima femeii lui Putifar pentru Iosif a fost un exemplu de asemenea rătăcire. «Pe calea astrologiei ea a prevăzut că va avea de la dânsul un urmaş, fără să ştie însă dacă acest copil se va naşte din ea sau din fiica ei» *(Geneza R.,* 85, 2). În fapt, Iosif s-a însurat cu fiica ei *(Facerea,* 41, 45). Într-un rând, practicile condamnate au avut rezultate tragice. «Un prozelit la iudaism, bărbier de meserie, dar şi astrolog, a prevăzut prin ghicire că evreii îi vor vărsa sângele; el nu ştia însă că asta se va

produce prin circumcizia pe care o va suferi când va fi convertit. Aşa încât, atunci când un evreu a venit la el să-i taie părul, l-a omorât. După aceea a omorât din nou mulţi evrei, unii spun 80, alţii 300. Atunci evreii s-au rugat ca Dumnezeu să-i scape şi bărbierul s-a reîntors la păgânism» (p. *A.Z.,* 41 a).

În afară de aceasta, ceea ce arată cât de mult voiau rabinii ca întreaga comunitate să se abţină de la orice vrăjitorie şi divinaţie este faptul că Talmudul atribuie constant păgânilor practicarea acestora. Egiptul apare ca adevăratul focar al lor. «Zece măsuri de vrăjitorie au coborât în lumea aceasta; Egiptul a apucat 9 dintre ele, restul lumii doar una» *(Kid.,* 49 b). Când letro l-a sfătuit pe Moise să se ajute cu un grup de sfetnici, el i-a spus: «îi vei alege (literal: îi vei privi) din rândurile întregului popor» *(Ieşirea,* 18, 21). Comentariu: «Prin mijlocirea *speculum-ului* în care se uită regii (pentru a-şi alege sfetnicii)». *(Meh. ad loc.*; 60 a). Mesa, regele din Moab, şi-a consultat astrologii, care i-au spus că va cuceri toate naţiunile, cu excepţia Israelului *(Pesikta,* 13 a).

Astrologii lui Senaherib îi indicau momentul când să pornească o bătălie, pentru ca să învingă *(Sanh.,* 95 a).

Dar, în pofida tuturor eforturilor care urmăreau extirparea lor, artele magice se insinuau în existenţa evreilor şi puneau treptat stăpânire pe cele mai diferite categorii. Se atribuia o putere supranaturală unor rabini, pe seama cărora circulau istorii fabuloase. Să dăm câteva exemple:

«Odată, i s-a cerut lui Honi, cel care înscria cercuri, să intervină ca să plouă. Intervenţia lui n-a avut succes. Atunci el a înscris un cerc, s-a aşezat în centrul lui şi a strigat: Stăpâne al universului, copiii Tăi şi-au întors faţa spre mine pentru că eu sunt în faţa Ta ca un fiu al casei. Jur pe marele Tău nume că nu mă voi mişca de aici până ce te vei îndura de copiii Tăi. A început să plouă cu picături mici. El spuse: Nu asta am cerut; am cerut o ploaie care să umple cisterne, gropi, peşteri. Căzură torente de ploaie. El spuse: Nu asta am cerut. Am cerut ploaia harului tău, a

binecuvântării şi a favorii tale. Atunci începu să plouă în măsura potrivită» *(Taan.,* 3, 8).

Sosind într-o localitate, Pinhas ben lair a fost informat de către locuitori că şoarecii fac ravagii în merindele lor. El porunci şoarecilor să se adune. Ei au început să scoată ţipete.

— Ştiţi ce spun ei? îi întrebă dânsul pe locuitori.

— Nu.

— Ei spun că zeciuiala n-a fost luată cum se cuvine din merindele voastre (şi de aceea ei le devorează).

— Garantează-ne, răspunseră ei (că toate vor intra în ordine dacă ne supunem zeciuielii exacte). El le garantă acest lucru şi ei n-au mai avut daune (p. *Dammai,* 22 a).

«Ianai intră într-un han şi ceru nişte apă; i s-a adus. În acest timp el a observat câteva femei care flecăreau. El dădu afară pe unele dintre ele şi le preschimbă în şerpi. El le spuse: Am băut din apa voastră, voi veţi bea dintr-a mea. Făcu o femeie să bea şi o preschimbă într-un asin pe care îl încăleca pentru a circula prin piaţă. Tovarăşul femeii metamorfozate în acest fel veni s-o scape de vrajă şi atunci a fost văzut lanai călărind pe o femeie» *(Sanh.,* 27 b).

Un text talmudic afirmă: «Dacă cei drepţi ar fi vrut, li s-ar fi îngăduit să creeze un univers. Raba a creat un om şi l-a trimis rabinului Zira. Acesta i se adresă, dar omul nu putu să răspundă. Atunci rabinul strigă: Tu ai fost creat prin magie; întoarce-te la pulberea ta. Rabinul Hanina şi rabinul Ochaia obişnuiau ca în ziua de vineri să studieze *Sefer ieşira*[303] şi să creeze un viţel în vârstă de 3 ani, pe care îl mâncau» *(Sanh.,* 65 b).

Istoria care urmează arată credulitatea unui rabin şi bunul simţ al colegului său: «Rab îi zice lui rabi Hiya: Am văzut un arab care, cu lovituri de sabie, făcea bucăţi din cămila sa; apoi a început să facă mare zgomot cu o

303 «Cartea formării», culegere de cunoştinţe mistice care a fost identificată de unii cercetători ca având drept autor pe rabi Akiva şi care a fost sursa primitivă a literaturii Cabalei. în studiul său erudit, intitulat *Golem,* Moshe Idei, cunoscut cercetător ştiinţific al misticii evreieşti, oferă cititorilor o expunere amplă despre *Sefer ieţira* şi o analiză aprofundată a textelor din Talmud şi *Midraş* referitoare la preocupările unor rabini pentru problema creării pe cale artificială de fiinţe vii, îndeosebi de umanoizi (paginile 54-96 din versiunea franceză, editată la Cerf). (N. trad,)

tamburină, şi animalul se ridică pe picioare.

— Ai văzut şi urme de sânge şi de bălegar în spatele cămilei? îi răspunse rabi Hiya. Dacă aşa ceva nu era, ai visat» *(Ibidem,* 67 b).

Iată şi o altă putere atribuită rabinilor: «Potrivit unei tradiţii, blestemul unui înţelept, chiar dacă este nemeritat, se împlineşte» *(Ber.,* 56 a). Unii mergeau însă şi mai departe şi ziceau: «Blestemul, din «partea oricui ar fi, nu trebuie privit cu uşurătate» *(B.K.,* 93 a).

Un alt gen de istorii implică temeinicia astrologiei. Iată câteva specimene: «Chaldeenii îi spuneau mamei lui rabi Nahman ben Isaac că fiul ci va fi un hoţ. De aceea că nu-i permitea să umble cu capul descoperit şi îi spunea: Să stai cu capul acoperit pentru ca frica de Dumnezeu să fie mereu asupra ta şi să invoci îndurarea lui Dumnezeu. El nu ştia de ce îi face această recomandare. Într-o zi, pe când şedea sub un palmier-curmal, i-a căzut şapca de pe cap. El îşi ridică privirea, văzu fructele din copac şi îl apucă o poftă nestăpânită după curmale. Căţărându-se în copac, el smulse un mănunchi de fructe» *(Şab.,* 156 b). Întrucât arborele nu-i aparţinea, el deveni în acest fel vinovat de hoţie; prezicerea se adeverise.

Iosif. vestit pentru felul în care cinstea Sabatul. avea ca vecin un păgân foarte bogat. Acesta fu avertizat de către un chaklecan că bogăţiile sale vor trece în posesia lui Iosif. Atunci el îşi vându toate bunurile şi cu banii obţinuţi îşi cumpără o perlă, pe care o ascunse în tichia sa. Dar pe când străbătea un râu, vântul îi smulse

tichia, perla căzu în apă şi un peşte o înghiţi. Acest peşte a fost pescuit şi apoi adus vineri ca să fie vândut. Căutând un cumpărător, pescarul fu sfătuit să i se adreseze lui Iosif. care de obicei căuta acest soi de peşti pentru Şabat. Iosif cumpără peştele, dar când îl tăie, găsi perla, pe care o vându la un preţ foarte mare» *(Sub.,* 100 a).

«Când rabi Iosif a fost ales preşedinte al academiei, el refuză «i această onoare, deoarece chaldeenii îi preziseră că va conduce „academia numai doi ani, apoi va

muri». *(Ber.,* 64 a).

Potrivit istoriei care urmează, prezicerile nefavorabile ale? unor ghicitori, chiar dacă sunt exacte, pot fi evitate, făcând un act în de milostenie[304]. «Doi discipoli ai rabinului Hanima s-au dus să taie lemne. Un astrolog care îi văzu spuse: „Iată doi oameni care au – plecat, dar care nu se vor mai întoarce". Pe drum, ei întâlniră un bătrân, care îi rugă: „Fie-vă milă de mine, n-am mai mâncat de trei zile". Ei aveau o bucată de pâine şi îi dădură jumătate. Săracul. mâncă şi se rugă pentru ei, spunând: „Fie ca viaţa voastră să fie salvată astăzi, aşa cum mi-aţi salvat-o pe a mea". Discipolii şi-au B văzut de treabă şi s-au întors în pace. Oamenii care auziseră pres zicerea astrologului îl luară pe acesta la rost că face preziceri false, w. Dar când au cercetat treaba în amănunt, ce găsiră? Un şarpe tăiat e în două, câte jumătate în grămada de lemne a fiecăruia. Iar când). povestiră ce s-a petrecut pe drum, astrologul exclamă: „Ce pot", face eu, dacă Dumnezeul evreilor se îmbunează printr-o jumătate de bucată de pâine?"» (p. *Şab.,* 8 d).

Independent de poveştile de acest gen pe care ni le oferă, Talmudul are din belşug date care atestă în ce măsură s-au răspândit superstiţiile cele mai diferite. Citatul care urmează oglindeşte starea de lucruri, când a avut loc declinul vieţii naţionale: «Imoralitatea şi vrăjitoria au distrus totul» *(Soţ.,* 9, 13). «Când s-au înmulţit oamenii care folosesc vrăjitorii ca să se protejeze împotriva hotărârilor dumnezeieşti, a venit mânia divină asupra acestei lumi, iar *şehina* s-a retras din Israel» *(Tosifta Soţ.,* 14, 3).

Am făcut mai înainte aluzie la popularitatea magiei în rândurile femeilor israelite. Se relatează că Simeon ben Şetah, care a trăit în secolul I dinaintea erei noastre, a spânzurat 80 de vrăjitoare într-o singură zi la Ascalon *(Sanh.,* 6, 4). Rabi lohanan declara că nimeni nu poate fi admis să ia parte la marele sanhedrin dacă, între alte capacităţi, nu posedă cunoaşterea vrăjitoriei. Raşi,

304 Sc poate face o apropiere cu istoria despre fiica rab. Akiva (din cap.VII).

comentatorul, explica necesitatea acestei iniţieri pentru a-i putea trimite la moarte pe vrăjitorii care, dată fiind dibăcia pe care o aveau în arta lor, îşi închipuiau că scapă de pedepsele la care îi condamnau tribunalele, precum şi pentru a-i putea demasca când încercau să-i înşele pe judecători prin şmecheriile lor.

«Se spune că oamenii practică ghicitul cu ajutorul nevăstuicilor, al păsărilor şi al peştilor» *(Sanh.,* 66 a). Un exemplu este aplicat cazului rabinului Iliş. «Devenit sclav, el se găsea odată la un om care înţelegea limbajul păsărilor. Un corb începu să croncăne. Ce spune el? întrebă rabinul.

— El zice: Iliş va fi eliberat, Iliş va fi eliberat.

— Acest corb este un impostor şi nu-l cred. După aceea a apărut o porumbiţă, care gânguri. Ce zice ea? întrebă iarăşi rabinul.

— Ea zice: Iliş va fi eliberat, Iliş va fi eliberat. Porumbiţa ţine la Israel, încheie el. Cu siguranţă se va produce o minune pentru mine» (*Ghit.,* 45 a).

În rândurile poporului, o credinţă dintre cele mai trainice era aceea a acţiunii exercitate de planete asupra cursului vieţii omeneşti. Se considera că nu au nicio influenţă asupra animalelor *(Şab.,* 53 b), dar culturile, ierburile şi fructele le erau supuse *(Geneza R.,* 10 b). În ce priveşte oamenii, opiniile se împart după cum se credea sau nu că Israelul este o excepţie de la regula generală. Un rabin declara că «planeta sub care fiecare om este născut determină dacă el va fi înţelept şi bogat; planetele afectează destinul israeliţilor. Dar un alt rabin spune exact contrariul: «Planetele n-au nicio acţiune asupra sorţii israeliţilor» *(Şab.,* 156 b).

În general, a precumpănit prima părere. Iată ce se povesteşte despre doi rabini eminenţi: «Longevitatea, fecunditatea, belşugul nu depind de merit, ci de planete. Comparaţi soarta lui Raba cu cea a rabinului Hisda, atât unul, cât şi celălalt oameni drepţi. Unul vedea că i se împlinesc rugăciunile prin care cerea ploaie, rugăciunile celuilalt erau zadarnice. Rabi Hisda a trăit 92 de ani, Raba

a murit la 40 de ani. În casa primului s-au celebrat 60[305] de căsătorii; în cea a celuilalt – 60 de slujbe funebre. La rabi Hisda exista pâine albă chiar şi pentru câini; la Raba pâinea de orz lipsea chiar şi pentru oameni» *(M.K.,* 28 a).

Este descrisă cu câteva amănunte influenţa pe care o exercita epoca naşterii asupra caracterului şi sorţii unui individid. «Dacă te-ai născut duminica, vei fi pe deplin fericit sau cu totul nenorocit, deoarece aceasta este ziua în care au fost create lumina şi tenebrele. Dacă eşti născut luni, vei avea un caracter rău, pentru că în această zi au fost despărţite apele. Eşti născut marţi? Vei fi bogat şi voluptuos, pentru că vegetaţia a fost creată marţi. Dacă te-ai născut într-o miercuri, vei avea înţelepciune şi o memorie bună, pentru că atunci au fost atârnate luminile pe firmament. Născut într-o joi, vei practica facerea de bine, pentru că joi au apărut păsările şi peştii. Născut într-o vineri, vei fi un om de acţiune sau (după o variantă) vei îndeplini cu zel prescripţiile. Dacă te-ai născut într-o zi de Şabat, vei muri tot într-un Şabat, deoarece chiar naşterea ta a profanat ziua sfântă[306].

Potrivit altui rabin, nu planeta zilei, ci cea a orei (naşterii) determină soarta fiecărui om. Dacă te-ai născut sub influenţa soarelui, vei fi un om distins, vei mânca şi vei bea din ceea ce îţi aparţine ţie personal, secretele tale vor fi dezvăluite şi dacă rişti să zbori, aceasta va fi zadarnic[307]. Dacă te-ai născut sub influenţa lui Venus, vei fi bogat şi voluptuos, pentru că focul a fost creat prin intermediul acestei planete. Născut sub influenţa lui Mercur, vei avea o memorie bună şi înţelepciune, pentru că Mercur este scribul (în slujba) soarelui. Dacă te-ai născut sub influenţa lunii, vei fi suferind, vei clădi şi vei dărâma, apoi vei dărâma din nou şi vei reclădi, nu vei mânca şi nu vei bea din bunul tău propriu, secretele tale vor fi ascunse şi dacă

---

305 în Talmud, «şaizeci» se folosesc adesea pentru a desemna un număr nedeterminat.

306 Făcând să muncească aceia care o îngrijeau pe mama ta când te-a adus pe lume.

307 în viaţa ta, totul va fi clar sub lumina soarelui; în plus, întrucât soarele nu-şi primeşte lumina de la altă planetă, nu vei depinde nici tu decât de tine însuţi.

rişti să zbori, o vei face cu succes[308]. Născut sub influenţa lui Saturn, proiectele tale vor da greş[309]; alţii spun că toate proiectele concepute contra ta sunt cele care vor da greş. Născut sub influenţa lui Jupiter, vei fi un drept[310]. Născut sub influenţa lui Marte, vei vărsa sânge[311]. Un alt rabin zicea: «Vei fi chirurg sau măcelar» *(Şab.,* 156 a).

Destinul unui om este în aşa măsură legat de planeta sa, încât «dacă el simte» senzaţie de frică, dar nu observă cauza ei, planeta sa o observă. Cum s-o lecuiască? Să recite *şema,* iar dacă se găseşte într-un loc necurat[312], să se ducă la o depărtare de patru coţi sau să zică: «Berbecele din abator este mai gras decât mine» *(Meg.,* 3 a). Altă credinţă: «Numele pe care îl porţi îşi exercită influenţa asupra carierei» *(Ber.,* 7 b).

La fel ca şi celelalte popoare din antichitate, evreii vedeau într-o eclipsă o manifestare a mâniei divine. «Rabinii ziceau: Eclipsa de soare este de augur rău pentru lumea întreagă. O parabolă arată cu ce seamănă acest lucru. Un rege omenesc a făcut un ospăţ pentru oamenii din suita sa şi a pus înaintea lor o lampă. După aceea, mâniindu-se împotriva lor, porunci unui sclav să stingă lampa şi îi lăsă în întuneric. Atâta timp cât durează eclipsa, este valabilă şi prezicerea rea pentru duşmanii lui Israel[313], pentru că ei sunt obişnuiţi cu nenorocirile. Altă parabolă: Când un director de şcoală intră în clasa sa, ţinând în mână o curea de piele, cine anunţă teama? Elevul obişnuit zilnic cu loviturile. Eclipsa de soare este o prezicere rea pentru popoarele păgâne de pe această lume; eclipsa de lună este şi ea funestă pentru duşmanii lui Israel, pentru

---

308 Va fi suferind, din cauza palorii lunei; activitatea sa va fi instabila, pentru că luna creşte şi descreşte pe rând; nu va fi independent, pentru că luna îşi primeşte lumina de la soare; viaţa sa va fi înconjurată de mister, pentru că luna nu străluceşte decât noaptea.

309 Numele ebraic al lui Saturn este înrudit cu o rădăcină care semnifică «a înceta».

310 Jupiter, în ebraică, vrea să spună «dreptate».

311 Numele ebraic care îl desemnează pe Marte semnifică: (planeta care) «arată roşu» şi te face astfel să te gândeşti la sânge.

312 Unde nu este permis să se recite *şema.*

313 Eufemism curent pentru Israel, când contextul vorbeşte despre preziceri rele.

că Israel practică calendarul lunar, iar păgânii calendarul solar. Dacă eclipsa are loc la răsărit, este rău pentru locuitorii din Orient; la vest – este nefastă pentru occidentali. La mijlocul cerului, este dăunătoare pentru lumea întreagă. Dacă se observă la ea culoarea sângelui, înseamnă că sabia este pe cale să lovească lumea; dacă se observă culoarea sacului (cenuşie), înseamnă că trăsăturile ascuţite ale foametei vor lovi universul[314]; dacă se înfăţişează ambele culori, vor veni şi sabia şi foametea. Dacă eclipsa are loc când soarele apune, calamitatea va veni cu întârziere; dacă eclipsa are loc în zori, catastrofa este iminentă; unii rabini susţin însă inversul. Nicio naţiune nu este lovită fără ca şi divinităţile ei să fie lovite împreună cu ea, aşa cum s-a spus: „voi face judecată împotriva tuturor zeilor Egiptului” (*Ieşirea,* 12, 12). Dar când Israelul împlineşte voinţa Celui Omniprezent, n-are a se teme de toate acestea, căci s-a spus: „Aşa vorbeşte Domnul: Nu vă luaţi după felul de vieţuire al neamurilor şi nu vă temeţi de semnele cerului, pentru că neamurile se tem de ele” (*Ierem.,* 10, 2), neamurilor, dar nu Israelului, le este frică. Iată cele patru motive pentru care soarele intră în eclipsă: pentru că un preşedinte de tribunal a murit şi o cuvântare funebră potrivită n-a fost rostită în cinstea sa; pentru că o tânără suferă o agresiune într-o zonă nelocuită, fără ca cineva să-i vină în ajutor; în caz de homosexualitate; şi când sângele a doi fraţi este răspândit în acelaşi timp. Eclipsele planetare sunt şi ele rezultatul a patru cauze: ele răspund şarlatanilor, sperjurilor, celor care cresc animale mici[315] în ţara lui Israel şi celor care doboară arbori frumoşi» (*Suk.,* 9 a).

Unii rabini considerau credinţa în astrologie şi în influenţa planetelor ca nefiind compatibilă cu doctrina liberului arbitru, fundament al moralei. Aşa încât ei propuneau, de bine de rău, un compromis: «în ghicit nu există nicio realitate, dar în semne aceasta există» (p.

314 Feţele femeilor şi bărbaţilor care suferă de foame vor lua o culoare palidă.

315 De exemplu, animale mici care nu pot fi împiedicate cu uşurinţă să pască pe pământurile vecinilor.

Şab., 8 c): «Dacă strănuţi în timpul când îţi reciţi rugăciunea, aceasta este pentru tine de rău augur» *(Ber.,* 2 ab). «Dacă cineva, atunci când îşi spune rugăciunea, face o greşeală, cu atât mai rău pentru el; dar dacă el oficia atunci ca un cantor, cu atât mai rău pentru cei care l-au pus, căci el îi reprezenta pe toţi». «Se relatează că rabi Hanina ben Dosa, când se ruga pentru bolnavi, zicea: Acesta va trăi, acela va muri. A fost întrebat de unde ştie.

— Dacă rugăciunea mi se scurge fără vreun efort din gură, e semn că este plăcută lui Dumnezeu, dacă nu, înseamnă că a fost respinsă» *(Ibidem,* 5, 5).

Această facultate a rabinului Hanina b. Dosa se vădeşte în chip curios în următoarea povestire: «Odată, fiul rabinului Gămăliei s-a îmbolnăvit. Tatăl său a trimis doi discipoli ai înţelepţilor la Hanina ben Dosa, să-i ceară să se roage pentru însănătoşirea bolnavului; văzându-i, Hanina urcă într-o cameră înaltă, unde se rugă pentru bolnav. Apoi coborî şi spuse celor doi: „Puteţi pleca, bolnavul nu mai are febră. Eşti cumva profet? îl întrebară ei.

— Nu, nu sunt profet şi nici fiu de profet *(Amos,* 7, 14), dar tradiţia mea este aceasta: dacă rugăciunea mi se scurge din gură fără efort, înseamnă că Dumnezeu o acceptă; în caz contrar, ştiu că o respinge". Discipolii avură grijă să noteze ora exactă când s-au petrecut toate acestea. Ajunşi înapoi la rabi Gămăliei, acesta le spuse: Voi îmi indicaţi exact ora când febra fiului meu a scăzut şi el mi-a cerut să-i dau de băut, nici mai înainte şi nici mai târziu» *(Ber.,* 34 b).

Printre practicile magice familiare rabinilor, precum şi altor personaje, figurează şi bibliomancia. Ei se duceau la o şcoală, întrebau pe un şcolar care este versetul din Biblie pe care tocmai l-a învăţat şi căutau un sens în cuvintele care formau acest text. În Talmud se întâlnesc multe exemple în această privinţă. Să citǎm doar unul. Rabi Meir se străduia să-l readucă pe calea cea bună pe ereticul Elişa b. Abuia. L-a dus într-o şcoală. Elişa ceru unui copil: Repetă pentru mine versetul pe care l-ai învăţat acuma.

Băiatul zise: „Nu există pace pentru cel rău, zice Domnul” *(Isaia,* 48, 22). În altă şcoală, la aceeaşi cerere, elevul a răspuns: „Chiar dacă te-ai spăla cu silitră şi dacă ai da cu multă sodă, nelegiuirea ta va rămâne însemnată înaintea mea”» *(Hag.,* 15 a). Iată încă o prezicere bibliomantică: «Dacă cineva, la trezire, emite (spontan) recitarea unui verset, el trebuie considerat ca un mic profet»[316] *(Ber.,* 55 b).

Mai rămâne divinaţia prin nécromancie. Consultarea directă a morţilor, interzisă categoric de *Tora,* nu pare să fi fost practicată decât în cazuri excepţional de rare; în schimb, era o credinţă curentă că poţi dobândi informaţii dacă îţi petreci noaptea într-un cimitir în anumite ocazii speciale ale anului.

În această privinţă, iată ce informaţii reies dintr-o dezbatere talmudică referitoare la problema dacă morţii ştiu ce se petrece pe pământ. Susţinătorii răspunsului afirmativ povesteau: «Odată, în ajun de anul nou, un om credincios a dăruit un *dinarius* unui cerşetor. Femeia sa i-a reproşat că este prea darnic. Supărat din cauza reproşurilor soţiei sale, omul s-a dus să-şi treacă noaptea în cimitir. Acolo, el a auzit o discuţie între două spirite. Unul îi spunea celuilalt: „Hai, prietene; să mergem în lume, să ascultăm dinapoia perdelei[317] ce eveniment se mai pregăteşte”. Celălalt spirit îi răspunse: „Nu pot merge, căci sunt îngropat într-un coş de trestie[318]. Du-te singur şi o să-mi povesteşti ce ai auzit”. Spiritul plecă, circulă prin lume şi se întoarse. „Ce-ai auzit prietene, dindărătul perdelei? întrebă cel care nu plecase.

— Am auzit că dacă cineva seamănă când se produce prima ploaie[319], recolta îi va fi distrusă de grindină”. Aflând aceasta, omul plecă şi semănă abia la a doua ploaie. Grindina distruse recoltele altora, dar nu pe a sa.

---

316 Vom arăta mai departe, în legătură cu superstiţiile, şi alte semne pe care evreii le interpretau ca diferite preziceri.

317 în tribunalul ceresc.

318 în locul linţoliului de pânză în care sunt îngropate de obicei cadavrele.

319 Adică de la 17 la 23 din luna a opta; a doua ploaie cade de la 23 până la sfârşitul lunii.

În anul care a urmat, omul a petrecut din nou aceeaşi noapte în cimitir şi auzi o conversaţie între aceleaşi două spirite. Unul spunea celuilalt: „Hai să mergem prin lume şi să ascultăm îndărătul perdelei ce se va petrece”. Celălalt răspunse: „Doar ţi-am spus, prietene, că mi-e imposibil, căci sunt îngropat într-un coş de paie. Du-te singur şi îmi vei spune ce ai auzit”. Spiritul dintâi plecă, circulă şi se întoarse. „Ce ai auzit dindărătul perdelei? îl întrebă cel care nu plecase.

— Am auzit că dacă cineva seamănă când se produce a doua ploaie, recolta sa va fi devastată de vânt”. Atunci, omul nostru plecă şi semănă în cursul primei ploi. Vântul distruse recoltele celorlalţi şi nu pe a lui. Femeia sa îl întrebă: „Cum se explică faptul că anul trecut grindina a distrus toate recoltele în afară de a ta, iar anul acesta tot recolta ta a scăpat de ravagiile vântului?”. El îi povesti toată istoria.

Se relatează că, după puţin timp, femeia acestui om credincios se certă cu mama tinerei (care fusese îngropată în coşul de trestie). Ea îi spuse: „Vino, o să-ţi arăt că fiica ta este îngropată într-un coş de trestie”. Iar în anul următor, la data indicată, bărbatul era din nou noaptea în cimitir şi auzi iarăşi discuţia dintre cele două spirite. Unul zicea: „Prietene, vino să trecem prin lume şi să ascultăm dindărătul perdelei ce se va mai întâmpla”. Celălalt spirit răspunse: „Lasă-mă, prietene; cele petrecute între noi au ajuns în urechile oamenilor vii” (*Bert.,* 18 b).

Altă istorie: «Zeiri a lăsat în depozit o sumă de bani la proprietara sa atunci când s-a dus la şcoala dascălului său. La întoarcere, depozitara murise. El o însoţi la cimitir şi o întrebă: „Unde sunt banii?

— Du-te, îi răspunse ea, şi îi vei găsi sub pragul uşii, precis în cutare loc. Şi mai spune mamei mele să-mi trimită pieptenele şi tubul meu cu fard pentru ochi prin cutare, care va sosi aici mâine”» *(Ibidem).*

Iată acum o povestire mai elaborată decât cele dinainte: «Tatăl lui Samuel[320] avea în depozit o anumită

320 Celebru învăţat din Babilon, de la începutul secolului al Ill-lea.

sumă care aparţinea unor orfani. Când. a murit, Samuel nu se afla la dânsul, iar mulţimea îi strigă: „Fiu al celui care risipeşte banii orfanilor!”. Samuel se duse la cimitir să-şi caute tatăl. El le[321] spuse: „Aş vrea să-l găsesc pe Abba.

— Există mai mulţi Abba, răspunseră ei. – Pe Abba ben Abba îl caut. – Există mai mulţi Abba ben Abba. – îl caut pe Abba ben Abba, tatăl lui Samuel; unde este el? – A urcat la; seminarul ceresc (unde se studiază *Tora)”.* Dar, în acest moment, Samuel remarcă, aşezat la o parte pe (fostul său coleg) Levi. îl întrebă: „Ce faci aici singur? De ce n-ai urcat şi tu (la seminarul ceresc)?

— Pentru că, îi răspunse Levi, mi s-a spus: N-ai frecventat, vreme de mai mulţi ani, seminarul rabinului Afer, ceea ce l-a necăjit mult; aşa încât nu-ţi îngăduim să urci la seminarul ceresc”. Între timp, sosi tatăl lui Samuel; fiul observă că el plângea şi râdea în acelaşi timp. „De ce plângi? îl întrebă el. – Pentru că vei veni curând aici. – Şi de ce râzi? – Pentru că te bucuri de o mare stimă în lume. – Dacă sunt atât de stimat, spuse Samuel, atunci să i se permită lui Levi să intre la seminarul ceresc”. Şi ei consimţiră la aceasta. Apoi Samuel îl întrebă pe tatăl său: „Unde sunt banii orfanilor? – Du-te şi ai să-i găseşti în îngrăditura morii. În partea de sus şi în cea de jos sunt banii care ne aparţin nouă; la mijloc sunt banii orfanilor. – De ce ai procedat aşa? – Dacă ar fi venit hoţii, ar fi furat ce este al nostru, iar dacă s-ar fi produs un cutremur, ar fi înghiţit banii noştri»[322] *(Ibidem).*

IV. Visele

Dată fiind importanţa pe care Biblia a atribuit-o viselor, a fost firesc ca, la rândul său, iudaismul talmudic să considere ca semnificative viziunile pe care oamenii le au în timpul somnului. Rabinii considerau visele ca un mijloc de comunicare cu Dumnezeu. Potrivit Talmudului, Dumnezeu însuşi ar fi declarat: «Deşi mi-am ascuns faţa dinaintea lui Israel, vreau totuşi să comunic cu el prin vise» *(Ha).,* 5 b). Visele erau evaluate ca având valoarea

321 Este vorba de spiritele descărnate, care i-au apărut adunate în consiliu

322 A se vedea *Mat.,* 6, 19

unei «şesimi de profeţie» *(Ber.,* 51 b).

Tot astfel, se considera că morţii se folosesc de vise ca de un mijloc de transmitere a unui mesaj celor vii. În această privinţă, se întâlnesc în Talmud multe istorii. «Printre vecinii rabinului lehuda, a murit unul care n-a lăsat în urma lui pe nimeni care să-i poarte doliul. În cursul săptămânii funebre, rabi lehuda a găsit şapte oameni care au acceptat să locuiască în casa defunctului (ca să poarte doliu după el). La capătul celor şapte zile, mortul i-a apărut în vis lui rabi lehuda, spunându-i: „Fie ca spiritul tău să se poată odihni în pace, aşa cum se odihneşte spiritul meu, mulţumită ţie" *(Şab.,* 152 abi.

«Odată, într-o vreme de secetă, Raba adresă lui Dumnezeu rugăciunea să trimită ploaie. Tatăl său îi apăru în vis şi îl mustră:

„Se cuvine oare să necăjeşti cerul în aşa măsură?[323]. Mai bine, schimbă-ţi locul în care dormi (căci eşti în primejdie)". Dimineaţa, la trezirea din somn, Raba constată în patul său nişte dungi făcute cu un cuţit» *(Taan.,* 24 b).

Tratatul *Berahot* a consacrat viselor mai multe din paginile sale *in-folio* şi cuprinde câteva informaţii cu privire la interpretarea viselor. Iată un extras: «Un vis neinterpretat este ca o scrisoare care n-a fost citită[324]. Niciun vis, fie el plăcut sau neplăcut, nu se realizează în toate amănuntele sale: După cum nu există grâu fără paie, tot aşa nu există vis care să nu conţină ceva inutil. Uneori este preferabil un vis neplăcut unuia plăcut, căci totul depinde de interpretare: necazul provocat de un vis neplăcut este suficient ca să prevină realizarea sa[325]. Chiar dacă se îndeplineşte în parte, niciodată visul nu se realizează în întregime. De unde ştim asta? De la Iosif. Stă scris că el a declarat următoarele: „Iată că soarele, luna şi unsprezece stele se prosternau în faţa mea" *(Facerea,* 33,

323 Prin cereri atât de frecvente.

324 Textul acesta avea cu siguranţă scopul să convingă oamenii să nu se preocupe de interpretarea viselor lor.

325 Pentru că visul neplăcut ne îndeamnă să ne scrutăm conştiinţa şi să ne smerim.

9); or, în acel moment, mama sa[326] nu mai trăia (*Ber.,* 55 a).

Un om bun nu are vise rele, iar un om rău nu are vise bune[327]. Acela care şapte zile la rând nu visează este socotit un nenorocit.

Omul bun visează noaptea, dar dimineaţa nu mai ştie ce a văzut în vis[328]. Acela care rămâne deprimat după un vis (pe care îl socoteşte rău) îl va transforma într-un vis favorabil, de faţă fiind trei martori. Deci el trebuie să adune trei oameni şi să le spună: «Am avut un vis *bun».* Ei vor spune: «Este bun; fie ca să fie bun. Fie ca Atotmilostivul să-l facă bun; fie ca pentru tine să se hotărască în cer de şapte ori că va trebui şi va putea să fie bun».

«Ai avut un vis-şi nu ştii ce a fost? Du-te şi stai în faţa preoţilor în momentul când îşi întind mâinile (pentru a rosti binecuvântarea sacerdotală în cultul sinagoga!) şi spune: „Stăpâne al universului, eu sunt al tău, visele mele îţi aparţin. Am avut un vis şi nu ştiu ce a fost. Fie că am visat despre mine însumi, fie că prietenii mei au visat sau că eu am visat despre altcineva, dacă acestea sunt vise bune, creşte-le şi întăreşte-le (şi fă să se îndeplinească) ca acelea ale lui Iosif. Dar dacă ele au nevoie de o îmbunătăţire, vindecă-le aşa cum apele de la Mara au fost făcute bune de către mâinile lui Moise, învăţătorul nostru, aşa cum Minam a fost vindecată de lepra sa, Ezechia – de boala sa, şi aşa cum apele din Iericho au fost îndulcite de mâinile lui Elişa. Şi aşa precum ai schimbat în binecuvântare blestemul nesăbuitului Balaam, binevoieşte să schimbi visele mele, pentru binele meu”.

Petentul trebuie să-şi termine rugăciunea în clipa când se isprăveşte rugăciunea preoţilor, în aşa fel ca el să aibă parte de răspunsul poporului: „Amin”. Dacă nu se

---

326 Reprezentată prin lună.

327 Omul cel bun poate avea un vis neplăcut, care să-1 facă să gândească la greşelile pe care le-ar putea comite. Cel rău poate avea un vis bun, ca să poată gusta din plăcere în lumea aceasta, dat fiind că în lumea care va să vină va fi lipsit de bucurii.

328 Iar acest vis uitat nu va avea nici un efect, lipsindu-i interpretarea

poate opri exact atunci, să spună: O, Maiestate din înalturi! tu, care locuieşti în putere, tu eşti pacea; numele tău este pacea. Fie ca voinţa ta să binevoiască să ne asigure pacea!».

Un rabin spune: La Ierusalim existau 24 de interpreţi ai viselor; odată, după un vis, m-am dus să-i consult pe toţi, dar fiecare dintre ei mi-a dat altă interpretare. Cu toate acestea, cele 24 de lucruri s-au realizat în mine, spre a se îndeplini ceea ce s-a spus: Toate visele se conformează gurii (interpretului) precum stă scris: «Lucrurile s-au întâmplat întocmai după tălmăcirea pe care ne-a dat-o» (*Facerea, 4*1, 13).

«Există trei feluri de vise care se împlinesc: un vis de dimineaţă, un vis al prietenului tău despre tine, un vis interpretat chiar în interiorul unui vis. Unii adaugă: şi un vis care se repetă. Omul nu vede (în vis) decât (ceea ce emană) din gândurile inimii sale. Vă puteţi da seama de aceasta constatând că nimeni nu a văzut niciodată (în vis) un palmier-curmal de aur sau un elefant trecând prin gaura unui ac»[329] (*Ber.,* 55 b).

«Împăratul roman îi spunea unui rabin: „Pretinzi că eşti un înţelept. Spune-mi deci ce voi vedea în vis”. Rabinul răspunse: „Vei vedea că perşii[330] te preschimbă în sclav, te despoaie şi îţi dau sarcina să paşti animale necurate cu o bâtă de aur”. împăratul se gândi la asta toată ziua şi le-a visat noaptea. Regele Şapor spuse unui rabin: „Te pretinzi mare înţelept. Spune-mi deci ce voi visa”. El răspunse: „Îi vei vedea pe romani sosind, luându-te prizonier şi *însărcinându-te să macini sâmburi* de *curmale (pentru hrană)* într-o râşniţă aurită”. Regele se gândi la aceasta toată ziua şi a visat despre ele noaptea (*Ibidem,* 56 a).

În unele, texte din Biblie era găsită cheia visurilor. «Acela care visează despre un izvor va avea pace, căci s-a spus: „Servitorii lui Isaac au săpat în vale şi au găsit acolo

329 Pentru că el nu se gândeşte niciodată la asemenea imposibilităţi.

330 în loc de «perşi», se cuvine, probabil, să se citească «părţi», atunci va fi pomenirea înfrângerii suferite de Traian în anul 116.

un puţ cu apă vie[331]”. *(Facerea, 26, 19).* El va găsi *Tora, căci s-a* spus: „Cine mă găseşte găseşte viaţa” (*Prov., 8*, 38). Alt rabin socotea că era literalmente vorba despre viaţă. Există trei genuri de vise care enunţă pacea: un râu, o pasăre, o oală. Un râu, căci este scris: „Voi îndrepta spre ea pacea ca un curs de apă” *(Isaia, 66*, 12) – o pasăre, căci stă scris: „Aşa cum păsările îşi desfăşurau aripile deasupra puilor lor, Domnul oştirilor îşi va desfăşura protecţia asupra Ierusalimului” *(Isaia,* 31, 5) – o oală, căci stă scris: „Doamne, tu ne vei procura[332] pacea” *(Isaia,* 26, 12). Rabi Hanina zicea: Dar trebuie să fie o oală care nu conţine carne, căci stă scris: „ei îl fac bucăţi precum ceea ce se fierbe într-o oală şi precum carnea într-un cazan” *(Mica,* 3, 3)» (Ber., 56 b).

Întrucât urmările unui vis, efectele sale, depind de interpretarea sa, este important să ne gândim la un text favorabil, înainte ca alt text, cu semnificaţie mai rea, să ne vină în minte. «Acela care visează despre un râu trebuie să spună la trezire: „Iată, voi îndrepta spre ea pacea ca un curs de apă” *(Isaia,* 66, 12), înainte de a-şi aminti un text precum: „Năpasta va veni ca un fluviu” *(Isaia,* 59, 19). Cel care visează despre o pasăre trebuie să spună la trezire: „Aşa cum păsările îşi desfăşoară aripile deasupra puilor lor, tot astfel Domnul oştirilor îşi va desfăşura protecţia asupra Ierusalimului” *(Isaia,* 31, 5), înainte de a se gândi la acest alt text: „Ca pasărea plecată departe de cuibul său, la fel este omul care rătăceşte departe de locul său” *(Prov.,* 27, 8). Acela care visează despre o oală trebuie să zică la trezire: „Doamne, tu ne vei procura pacea” *(Isaia, 21*, 18), înainte de a se gândi la acest alt text: „Pune, pune cazanul” *(Ezech.,* 29, 3). Cine visează despre struguri trebuie să spună la trezire: „L-am găsit pe Israel cu struguri în pustie” *(Osea,* 9 r), înainte să-i vină în minte textul: „Strugurii lor sunt struguri otrăviţi” *(Deuteronom,* 32, 32)» *(Ber.,* 56 b). Contextul dă încă multe alte exemple.

Visarea unui animal comportă particularităţi.

---

331 Apa vie este un simbol al păcii.

332 Acest verb, *şofat,* se utilizează de obicei în sensul de: a pune oala pe foc.

«Despre un bou se spun cinci lucruri: cel care visează că mănâncă carne de bou se va îmbogăţi; cel care visează că un bou îi dă o lovitură cu coarnele, fiii săi vor avea controverse între dânşii cu privire la *Tora;* cel care visează că un bou îl muşcă va îndura suferinţe; cel care visează că un bou îi dă o lovitură cu copita va face o călătorie mare; cel care se visează călărind pe un bou va ajunge la măriri. Cel care visează despre un asin poate spera mântuirea (cf. *Zahar., 9, 9).* Cel care visează despre o pisică acolo unde acest animal este numit *sunnara* va vedea compunându-se în cinstea sa un cântec frumos *(şira naa)*; dar dacă este un loc unde pisicii i se spune *şinnare,* să se aştepte la o schimbare în rău *(şinui ra).* Cel care visează un cal alb, stând locului sau galopând, aceasta este o prezicere bună pentru el; calul este roib? stând locului – prezicere bună; galopând – rea. Celui care visează un elefant *(pib)* i se vor face minuni» *(Ber.,* 56 b).

De asemenea, o semnificaţie specială are un vis relativ la grâne, la orz sau fructe. «Acela care visează grâne va vedea pacea, căci s-a spus: „El dă pacea teritoriului tău; el te satură cu grâul cel mai bun" *(Ps.,* 147, 14). Cel care visează orz *(seorim),* nedreptăţile îl vor părăsi *(sar).* Cel care visează o vie bogată, femeia sa nu va avorta, căci s-a spus: „Femeia ta va fi ca o vie rodnică" *(Ps.,* 128, 3). Cel care visează smochine se va bucura de protecţia *Torei,* căci s-a spus: „Cel care a păzit smochinul[333] va mânca fructele lui" *(Prov., 2*1, 18). Cel care visează rodii, dacă sunt mici, afacerile sale vor rodi ca aceste fructe dacă sunt mari, la fel se vor dezvolta şi afacerile lui; dacă sunt despicate în partea de sus şi dacă el este un discipol al înţelepţilor, poate spera în *Tora,* căci s-a spus: „Îţi voi da să bei vin parfumat, must din rodiile mele" *(Cântarea,* 8, 2). Acela care visează măsline mici, afacerile îi vor fi rodnice, se vor înmulţi şi vor dura ca măslinele. Dar aceasta se aplică doar fructului. Dacă a visat măslin (arborele), va avea numeroşi urmaşi, precum s-a spus: „Copiii tăi sunt ca lăstarii de măslin în jurul mesei

333 Rabinii compară *Tora* cu un smochin.

tale” *(Ps.,* 128, 3). Unii spun că acela care visează măslin va dobândi o reputaţie bună, precum s-a spus: „Măslin verde, remarcabil prin frumuseţea fructului său, acesta este numele pe care ţi-l va da Domnul” *(Ieremia,* 11, 16). Cel care visează untdelemn de măsline poate spera în lumina *Torei,* căci s-a spus: „Să-ţi aducă pentru sfeşnic ulei curat din măsline fără drojdie” *(Ieşirea, 21*, 20)» *(Ber., 51 a).*

Iată, în sfârşit, o listă de diferite vise, cu interpretarea lor: «Cel care visează un ţap va avea un an binecuvântat; un mirt, afacerile lui în curs vor propăşi; dacă n-a întreprins nicio afacere, va primi o moştenire din altă parte. Cel care visează un lămâi va fi cinstit în faţa Creatorului său; o ramură de palmier, n-are inimă decât pentru Tatăl ceresc; o gâscă[334] – poate spera în înţelepciune; un cocoş – poate spera un fiu; mai mulţi cocoşi – poate spera mai mulţi fii; o găină – poate nădăjdui că va avea bucurii de la copiii săi; ouă sparte sau obiecte fragile – că cererea sa a fost acceptată.

Dacă cineva visează că în casa sa este un cadavru, această casă va fi în pace; dacă este văzut cadavrul mâncând şi bând, prezicerea este fericire pentru casă; nefericire dacă este visat plecând cu veselă».

V. Superstiţii

Rabinii condamnă un mare număr de cutume ca provenind din «calea amoriţilor», adică din practici păgâne pe care evreul nu este autorizat niciodată să le adopte. Faptul că sunt în special menţionate pare a arăta însă că mulţi membri ai comunităţii evreieşti şi le însuşiseră. Printre surperstiţiile astfel condamnate figurau: aceea în care o femeie îşi duce copilul printre morţi (adică într-un cimitir); aceea de a-şi ataşa un fir roşu la deget sau o perniţă la şold; numărarea de pietre şi zvârlirea lor în mare sau într-un curs de apă; bătutul din palme şi dansul în faţa flăcării. Era socotit superstiţios omul căruia, dacă îi ceri o bucată de pâine, îţi spune: «Înapoiază-mi-o ca să nu mi se schimbe norocul». El spune: «Lăsaţi jos o lampă

334 La romani, gâscă era socotită o creatură înţeleaptă

pentru ca morţii să nu fie deranjaţi» sau «nu lăsaţi jos o lampă pentru ca morţii să nu fie tulburaţi». Dacă scapă scântei dintr-o lampă, el spune: «Avem astăzi vizitatori». Când este pe cale să înceapă o muncă, el spune: «Să vină cutare, care are mâini dibace şi s-o înceapă» sau: «să treacă prin faţa noastră cutare, care este iute de picior». Când este pe cale să frământe aluatul, el zice: «Să vină cutare, cu mâini binecuvântate şi să înceapă treaba». El astupă o fereastră cu spini şi bate cuie în picioarele patului în care va naşte o femeie sau împrăştie făină în faţa ei (ca să îndepărteze de la ea demonii răufăcători). Sau astupă fereastra cu pături sau mănunchiuri de paie şi pune în faţa pacientei un vas plin cu apă şi îi ataşează o găină ca să-i ţină tovărăşie. Un om va spune: «Alungaţi cu pietre cocoşul acesta care cântă seara sau găina aceasta care cântă ca un cocoş». Dacă un corb a croncănit, el va spune: «Strigă» sau «întoarce-te». El mai zice: «mănâncă din această lăptucă, pentru ca să-mi semeni» sau: «nu mânca din ea, căci vei avea cataractă». Întoarce-ţi cămaşa, ca să ai vise sau las-o locului, ca să nu visezi. Aşază-te pe mătură, ca să ai vise sau nu te aşeza pe ea, ca să nu visezi. Aşază-te pe plug, pentru ca să nu faci munca mai grea, sau nu te aşeza, ca nu cumva să se fărâme (dacă vom continua să-l folosim).

«Un om zice: Nu-ţi alătura mâinile pe la spatele tău, pentru ca munca voastră să nu se încurce. El stinge un incendiu la perete şi strigă *Hada* (cuvânt protector contra focului); ar fi permis să se procedeze în acest fel dacă acest cuvânt avea drept scop să avertizeze oamenii împotriva scânteilor. El zvârle apa pe drumul public şi strigă *Hada*; ar putea s-o spună pe bună dreptate dacă ar fi făcut-o pentru a-i avertiza pe trecători (ca să nu fie stropiţi). El aruncă o bucată de fier din pricina monumentelor funerare (frecventate de demoni); aceasta ar fi permis pentru a se proteja contra vrăjitoriei. Când este culcat, îşi pune sub cap un buştean sau o bucată de fier; ar putea-o face legitim în vederea păstrării acestor lucruri (ca să nu fie furate). O femeie scoate ţipete pe

lângă cuptor, pentru ca să nu cadă carnea pe care o frige sau pune bucăţele de lemn în toarta unei oale, pentru ca conţinutul ei să nu fiarbă prea repede. Totuşi, rabinii interzic folosirea sticlei, ca fiind un pericol mortal. O femeie impune tăcere tuturor celor care se află în odaie, pentru ca lintea să se coacă repede sau strigă la orez, să se coacă mai iute sau bate din palme, pentru ca lampa să dea o lumină mai vie.

«Dacă un şarpe îşi găseşte culcuş pe un pat, se va zice că proprietarul este sărac, dar va deveni bogat; dacă acest proprietar este o femeie însărcinată, va spune că ea va avea un băiat; dacă este o tânără – că se va mărita cu un bărbat de seamă. O femeie, vrând ca o găină să clocească, spune: Nu voi lăsa decât o fecioară să pună găina pe ouă sau n-o voi pune eu însumi decât fiind dezbrăcată sau cu mâna stângă sau punând ouăle câte două». Un bărbat pe cale să se însoare zice: Trebuie să fie o pereche. Un bărbat care are de trimis undeva un comisionar spune acelaşi lucru. Se va mai spune: Adăugaţi o farfurie la masă[335] (Când au ieşit puii din găoace) femeia puse coji şi ierburi pe lângă perete, acoperindu-le cu ipsos, apoi ea numără şapte şi unul[336]. Ea va pune puii într-un ţarc la lumină şi în mijlocul lor o bucată de fier; dacă ea procedează în acest fel spre a-i proteja de tunete şi de fulgere, lucrul acesta ar fi licit» *(Tosifta Şab.,* 6).

Iată alte «căi ale amoriţilor», de asemenea interzise: «Careva îşi întreabă toiagul: «să merg sau să nu mă duc?». El strigă: «în sănătatea ta!» când un altul strănută. Unele autorităţi rabinice nu condamnă această exclamaţie decât în casa de studiu, unde ea perturbă învăţătura. Se mai strigă: «Belşug şi ceva mai mult» (în legătură cu bunurile posedate); sau «lo, lo»[337]; sau: «să nu treci printre noi, ca

---

335 Pentru ca aceasta să aibă noroc, deşi invitatul este doar închipuit. în orice caz, ideea este doar: mai bine să fie doi decât unul singur. Vom vedea că, pentru alte spuse, un număr pereche era socotit ca neprielnic.

336 Variantă: în loc de şapte şi una: şaptezeci şi una. Se urmăreşte ca puii să fie sănătoşi.

337 Adică: «Nu, nu». înţelegeţi: «fie ca aceasta să nu ni se întâmple»,în legătură cu o calamitate. Textul îl citează în legătură cu aceasta pe *Iov,* 21, 14.

să nu ia sfârşit prietenia noastră» (*Tosifta Şab.,* 7).

În mai multe dintre aceste eventualităţi, intenţia care determină actul respectiv serveşte ca normă judecăţii care se dă despre ele. Rabinii îl interzic dacă provine dintr-o superstiţie. În prima perioadă rabinică, acest principiu era aplicat clar. De exemplu: «Oamenii pot ieşi (în zi de Şabat) ducând cu sine un ou de lăcustă (ca să se protejeze contra durerilor de urechi), un dinte de câine[338] sau frânghia cu care a fost spânzurat careva[339], ca leacuri. Aşa spunea rabi Meir, dar rabinii au interzis acestea chiar şi într-o zi de lucru, deoarece provin din calea amoriţilor» (*Şab.,* 6, 20). O autoritate rabinică a propus ca regulă generală următoarea distincţie: «Tot ce se foloseşte pentru o vindecare nu poate fi clasat printre căile amoriţilor» (*Ibidem,* 67 a).

Pe baze superstiţioase este întâlnită o aversiune formulată faţă de numerele perechi. Iată o informaţie: «Un bărbat nu trebuie să mănânce sau să bea într-o tovărăşie cuprinzând un număr pereche de persoane; el nu trebuie să se şteargă de două ori sau să-şi satisfacă nevoile de două ori»[340] (*Pes.,* 109 b). «Dacă bea un număr pereche de pahare cu vin, sângele i se va urca la cap. Aceasta nu este adevărat decât dacă nu priveşte în stradă[341]; dacă priveşte, el poate bea pahare în număr pereche. De asemenea, aceasta nu este adevărat decât dacă el iese după ce băuse un număr pereche; dacă a rămas atunci şezând, nu există nicio obiecţie. Alţi rabini spun că a dormi sau a se duce la scaun echivalează, în speţă, cu a ieşi, iar un rabin adaugă că numărul zece face excepţie de la numerele pare» (*Ibidem,* 10 a).

Iată ce relatează un rabin: «Iosif mi-a spus că Asmodeu, regele demonilor, este însărcinat cu toate problemele care au legătură cu numele pare; despre un

338 Dintele unui câine viu este un leac contra letargici, al unui câine mort — leac contra insomniei.

339 Această funie era socotită că vindecă inflamaţia şi febra.

340 Prea apropiate una de alta.

341 între paharele golite pe rând; aceasta ar marca o întrerupere care îndepărtează urmările primejdioase.

rege nu se spune însă că ar face ceva rău» (*Ibidem*), deci nu trebuie să ne preocupăm de aceste numere. Spusele acestui rabin nu se potriveau însă cu opinia colegilor săi, care spuneau: «Dimpotrivă, un rege face ce vrea şi nimeni nu-l poate împiedica» (*Ibidem*). Dar suntem informaţi că: «în Apus (în Palestina), oamenii nu dau atenţie numerelor pare» (*Ibidem,* 110 b). Iată o regulă generală: Pentru lucruri pe care le înfăptuieşte mâna omului (bucate, pâine), aceste numere nu sunt primejdioase, dar pentru cele care depind de cer (de pildă, coacerea fructelor) acest principiu priveşte şi ceea ce este de mâncare» (*Ibidem*).

O superstiţie privea faptul de a trece printre două persoane sau două animale (acestea fiind un câine, un porc, un şarpe) sau alte lucruri (de ex., palmieri). Ce trebuie făcut dacă lucrul s-a întâmplat? Omul să recite texte biblice care încep şi se termină prin cuvântul «Dumnezeu» sau prin cuvântul «nu» (de ex., versetele *Numeri,* 23, 22 şi *Numeri,* 10).

«Dacă două femei stau la o răscruce, câte una din fiecare parte a drumului, şi se privesc, este sigur că fac o vrăjitorie. Ce este de făcut? Dacă este alt drum, ia-l; dacă nu există alt drum şi cineva te însoţeşte, luaţi-vă de mână şi traversaţi; însă dacă eşti singur, strigă: Agrat, Azlat. Usia şi Belousia (nume de demoni) au fost deja ucişi cu săgeţi» (*Pes.,* 10 a).

Un alt descântec care protejează contra vrăjitoriilor este dat de un rabin care spunea că l-a aflat de la o vrăjitoare-şefă. El se termină astfel: «O, vrăjitoarelor! Dumnezeu îmi arată favoarea sa câtă vreme n-am trecut printre voi, iar dacă am trecut, să vă pierdeţi părul în faţa mea şi eu voi fi atent la vrăjitoare» (*Ibidem,* 100 ab).

Întâlnirea pe drum a unor femei este socotită primejdioasă dacă ele au fost în contact cu morţii, după cum arată rabi loşua ben Levi, spunând că l-a informat despre aceasta chiar îngerul morţii. Ce-i de făcut atunci când această întâlnire se petrece? Să te duci la o distanţă de patru coţi sau să străbaţi un curs de apă, sau să te întorci şi să spui: «Domnul i-a spus lui Satan: Domnul să te

mustre, Satan! (*Zahar.,* 7, 2) şi să spună aceasta până ce femeile au trecut *(Ber.,* 51 a).

Erau frecvente prezicerile superstiţioase, îndeosebi pentru a indica soarta care îl aşteaptă pe om: dacă vrei să ştii de vei trăi sau nu tot anul, dacă să întreprinzi sau nu o afacere, dacă te vei întoarce dintr-o călătorie. Procedee referitoare la aceste cazuri sunt indicate în tratatul *Hor.* (12 a).

Talmudul pomeneşte şi despre metodele de înşelare a sorţii şi a influenţelor care se exercită asupra ei. De exemplu, era schimbat numele persoanei sau al localităţii în care îşi avea reşedinţa, cu scopul de a deruta forţele care îi căutau răul *(R.h.,* 16 b). «Cel care este bolnav nu trebuie să facă public acest lucru în prima zi, pentru a nu-şi atrage asupra sa o şansă rea; mai târziu, o poate face» *(Ber.,* 55 b).

De anul nou să fie consumate alimente care sunt înzestrate cu o creştere rapidă (praz, sfeclă, dovleac, curmale); în virtutea magiei simpatice, ele ar înmulţi bunurile în cursul anului. De asemenea, trebuie evitat cu grijă ceea ce poate atrage asupra omului nenorocul prin folosirea vorbelor care prevăd nenorocirea. «Omul nu trebuie să-şi deschidă niciodată gura pentru Satan» *(Ber.,* 10 a). Alte preziceri: «dacă câinii gem, e semn că îngerul morţii a intrat în oraş; dacă se zbenguie şi nu se află o căţea printre ei, înseamnă că profetul Eliahu a intrat în oraş» *(B.,* 60 b).

Trebuie evitate anumite lucruri care atrag sărăcia: atârnarea unui coş cu bucate, împrăştierea de tărâţe, zvârlirea fărâmiturilor pe lângă casă. Bucăţelele tăiate din unghiile degetelor şi zvârlite pe drumul public sunt periculoase; o femeie însărcinată poate călca peste ele şi va avorta. Despre ele se spun trei lucruri: cine le îngroapă este un om drept; cel care le arde este asemenea; cel – care le aruncă este un nebun *(M.h.,* 18 a).

Faptul că era apreciată o memorie bună a favorizat şi el superstiţii şi s-au dat indicaţii despre alimentele şi acţiunile care pot avea ca efect întărirea memoriei *(Hor.,*

13 b).

Capitolul X

Dreptul

A. Drept criminal, procedură civilă şi criminală

I. Tribunalele

Potrivit datelor foarte clare ale Talmudului, în epoca distrugerii celui de-al doilea templu şi a Statului exista un sistem organic de curţi de justiţie pe tot cuprinsul ţării lui Israel. Ele luau hotărâri în chestiuni de practică religioasă, judecau infracţiunile la lege, rezolvau plângerile şi contestaţiile. Talmudul merge şi mai departe; el datează această organizare încă din prima copilărie a vieţii naţionale. «Încă din zilele lui Moise s-au urmat unele după altele curţi de justiţie» *(RJT.,* 2, 9). Sunt menţionate unele dintre aceste tribunale ca fiind prezidate de personaje de seamă ale vremurilor biblice, urcându-se chiar până la strămoşul popoarelor semite. «Spiritul sfânt a strălucit pe *bet din*[342] a lui Sem, a lui Samuel şi a lui Solomon» *(Mak.,* 23 b). S-a spus: «Domnul i-a trimis pe Ierubaal, Bedan şi Iefta» (/ *Sam.,* 12, 11) şi s-a mai spus: «Moise şi Aaron printre preoţii săi, Samuel printre cei care invocă numele său» *(Ps.,* 99, 6). Biblia plasează trei personalităţi mai puţin importante în rând cu trei din marii oameni de pe lumea aceasta, pentru a sublinia că, în faţa Celui Omniprezent, *bet din* a lui Ierubaal este tot atât de importantă ca şi cea a lui Moise şi că *bet din* a lui Iefta are în faţa Lui o importanţă egală cu cea a lui Samuel» *(Tosifta R.h., 2, 3).*

Talmudul obişnuieşte să atribuie vremurilor lui Moise instanţe a căror origine se pierde în negurile trecutului. Astfel, vechimea extremă pe care o atribuie sistemului judiciar evreiesc nu poate fi demonstrată, deşi este prefigurată în *Deuteronom,* 16, 18. Ne aflăm pe un teren mai solid când ne referim la curtea supremă cunoscută sub

342 Literal: «casă de judecată»; este termenul ebraic uzual pentru a desemna un tribunal.

numele de Marele Sanhedrin[343]. Atunci când Ezra a reorganizat comunitatea evreilor şi a făcut din *Tora* baza vieţii ei, s-a resimţit nevoia imperioasă a unui corp constituit care să reglementeze litigiile ce aveau să se producă inevitabil. În scrisoarea lui Artaxerxe figurează următoarea misiune: «Şi tu, Ezra, după înţelepciunea lui Dumnezeu pe care o ai, pune judecătorii şi dregătorii care să facă dreptate întregului popor de dincolo de râu, tuturor celor ce cunosc legile Dumnezeului tău şi fă-le cunoscute celor ce nu le cunosc» *(Ezra, 1*, 25).

Foarte probabil, *Keneset haghedola*[344] a fost prototipul Consiliului suprem care, mai târziu, a legiferat pentru popor şi a judecat procesele cele mai importante. Talmudul a păstrat o tradiţie potrivit căreia a existat o *«bet din* a Hasmoneenilor» *(Sanh.,* 12 a; AX, 36 b), cu alte cuvinte a prinţilor macabeeni din secolul al doilea dinaintea erei actuale.

În repetate rânduri, scrierile lui Josephus menţionează Sanhedrinul, fără a exista însă concordanţă cu datele literaturii talmudice. Unii savanţi creştini, precum Schürer[345], au tras de aici concluzia că versiunea talmudică nu poate fi istorică, ci descrie din închipuire o instituţie care dispăruse de mult. Ei socotesc că rabinii dintr-o epocă ulterioară au atribuit Sanhedrinului puteri şi obligaţii pe care, în realitate, nu le-a avut niciodată. Dimpotrivă, autori evrei, care nu au mai puţină autoritate, s-au ridicat în apărarea istoricităţii contestate; ei susţin că aceste contradicţii dintre Josephus şi Talmud se rezolvă dacă se admite că Talmudul se referă la două sanhedrine distincte, care au funcţionat concomitent, unul cu caracter politic, altul specific religios.

Oricum ar fi, în această lucrare ne revine sarcina de a descrie doar tribunalele, aşa cum le prezintă literatura rabinică. Iată un text important privitor la acest subiect: «La început, litigiile n-au fost rezolvate în Israel decât de

343 Forma ebraizata a grecescului *sunhedrion*

344 A se vedea *tntroducerea.*

345 *Histoire du peuple juif .*

către curtea de 71, care ţinea şedinţe în odaia blocurilor de piatră *(lişkat ha-ghez.it)* de către alte curţi de 21, care îşi ţineau şedinţele în toate oraşele din Israel, şi de alte tribunale, alcătuite fiecare din trei membri. La Ierusalim funcţionau trei curţi: una în camera blocurilor de piatră, alta pe muntele templului, a treia în *hei*. Pentru a obţine o *halaha*[346], petiţionarul se adresa curţii din oraşul său; dacă nu exista curte în oraş, era de resortul curţii celei mai apropiate. Dacă judecătorii ştiau care este *halaha,* ei i-o comunicau; în caz contrar, petiţionarul şi expertul acestei curţi supuneau afacerea curţii care îşi ţinea şedinţele pe muntele templului. Dacă aceşti noi judecători cunoşteau *halaha* solicitată, le-o transmiteau. Dacă nu, cei interesaţi îşi continuau cererea în faţa curţii din *hei*. În cele din urmă, ei puteau merge la curtea supremă din camera cu blocuri de piatră, dacă cea din *hei* nu puteau nici ea să se pronunţe» *(Tosifta Sanh.,* 7, 1). Aceasta arată că existau trei grade de jurisdicţie: tribunalul de trei membri, curtea care avea 23 şi curtea supremă cu 71 membri. În toate, magistraţii îndeplineau atât funcţia de judecători, cât şi pe cea de juriu. Însărcinaţi în primul rând să elucideze chestiunile de practică religioasă, ei făceau justiţie în materie civilă şi în materie criminală.

Marele Sanhedrin

Sanhedrinul autoritate politică, menţionat mai sus, prezenta un caracter în principal saducean; membrii săi erau recrutaţi din familiile sacerdotale şi aristocratice. În *Sanh.,* 52 b este menţionată în chip expres» *bet din* a saduceilor». Dar aluziile Talmudului la funcţiile specifice ale acestui corp sunt relativ rare.

În calitate de autoritate religioasă, puterile şi responsabilităţile Sanhedrinului erau considerabile. «Un trib (căzut în idolatrie), un fals profet şi un mare preot pot fi judecaţi numai de curtea cu 71 de membri. Tot ea decide dacă un teren poate fi încorporat incinteii Ierusalimului sau pereţilor Templului. Ea desemnează sanhedrinul 1 (de 23 membri) pentru triburi (Cf. *Deuteronom,* 16, 18); ea

346 Decizie religioasă sau civilă relativă la un punct al legii.

pronunţă un verdict contra oricărei cetăţi vinovate de idolatrie *(Deuteronom,* 13, 13 ss) [347]. O declaraţie spontană de război[348] nu este pronunţată decât de curtea cu 71 membri. De unde provine acest număr de membri? Stă scris: „Alege pentru mine 70 de bărbaţi) printre bătrânii lui Israel" *(Numeri,* 11, 16). Deci împreună cu Moise erau 71» *(Sanh.,* 1, 5 s).

Iată ce informaţii avem despre constituirea, compoziţia şi procedura Marelui Sanhedrin: «Scaunele erau dispuse în hemiciclu, 4 fiecare membru putându-i vedea pe toţi ceilalţi. Preşedintele şedea în centru, bătrânii la dreapta şi la stânga lui (potrivit vârstei)» *(To| sifta Sanh.,* 58, 1). «Doi secretari ai judecătorilor stăteau în faţa lor, unul la dreapta, celălalt la stânga. Ei culegeau voturile celor i care se pronunţau pentru achitare şi ale celor care condamnau.: Rabi lehuda zice că erau trei secretari: între cei doi de mai sus, I; al treilea aduna totalitatea voturilor. În faţa lor se aflau trei rânduri. de discipoli ai înţelepţilor, având fiecare locul său personal. Dacă j trebuia desemnat (unul dintre ei pentru a completa numărul judecătorilor prezenţi), Sanhedrinul alegea pe unul din cei aflaţi în primul rând; locul acestuia revenea unuia dintre cei aflaţi în al doi

le-a rând, înlocuit şi el de unul din cei din rândul al treilea. Apoi, I

judecătorii desemnau pe unul dintre asistenţi să se aşeze în al trei-l le-a rând, dar fără ca să-l înlocuiască pe cel trecut în rândul al I doilea, ci păstrându-şi statutul personal» *(Sanh.,* 4, 3 s).

Dintre cei 71 de membri ai curţii, trebuiau să fie prezenţi cel puţin 23. Niciunul nu putea ieşi nici măcar pentru o clipă fără să se asigure că acest număr rămâne neschimbat cât timp el va pleca. Şedinţa ţinea de la ora arderii de tot de dimineaţă până la a holocaustului de

---

347 Talmudul declară că aceasta ţine mai mult de teorie decât de practică. «Dc fapt, nu s-a văzut nicicând şi nu se va vedea niciodată o cetate căzând în idolatrie. Atunci de ce menţionează *Tora* acest lucru? Explicaţi şi veţi fi răsplătiţi» *(Sanh.,* 71a).

348 în opoziţie cu războaiele care sunt poruncite expres în Pentateuh contra

seară. În zilele de Şabat şi de sărbătoare, ei nu se adunau decât în casa de studiu de pe muntele templului. Când le era supusă o chestiune, dacă ei cunoşteau *halaha* cuvenită, o declarau, dacă nu, se trecea la vot. Dacă majoritatea socotea că actul dezbătut era prohibit, curtea pronunţa *halaha* în acest sens şi viceversa. De la Marele Sanhedrin *halaha* se împrăştia în tot Israelul.

Atunci când numărul discipolilor lui Hillel şi ai lui Şamai nu suficient de experţi în *Tora* a crescut, au sporit în Israel şi subiectele care trebuiau elucidate. De aceea curtea a pus să fie căutaţi oameni instruiţi, modeşti, temători de păcat, cu reputaţie bună şi agreaţi de către concetăţenii lor, ca să-i stabilească ca judecători, pe fiecare în oraşul său. De acolo ei puteau fi promovaţi la curtea de pe muntele templului, apoi la curtea din *hei* şi, în cele din urmă, la curtea din camera cu blocuri de piatră» *(Tosifta Sanh.,* 7, 1).

O obligaţie importantă ce revenea acestui Sanhedrin consta în a examina aptitudinea candidaţilor la serviciul sacerdotal şi în a exclude pe aceia pe care îi descalifica o ascendenţă „impură” *(Midot, 5, 4).*

Pe la mijlocul secolului I î.e.a., generalul roman Sabinias a pus capăt autorităţii Marelui Sanhedrin. «El a împărţit Iudeea în cinci circumscripţii şi a însărcinat cinci consilii, stabilite de el, să guverneze poporul; primul avea sediul la Ierusalim, al doilea – la Gadara, al treilea – la Amathas (Amath), al patrulea la Ieriho, al cincilea – la Sepforis, în Galileea» *(Antich.,* 14, 5, 4). Sanhedrinul din Amath este câteodată menţionat în Talmud, dar cel mai mare prestigiu îl avea cel din Ierusalim, pentru toate problemele, atât religioase, cât şi civile. Puterea sa a început să decadă cam prin anii ’20 – 30 ai erei actuale. Iată ce atestă Talmudul: «Cu 40 de ani înainte de distrugerea Templului, Sanhedrinul a fost îndepărtat (din încăperea cu blocuri de piatră); de atunci a avut sediul în amplasamentul pentru negoţ (pe muntele templului)» *(Şab.,* 15 s).

El a supravieţuit căderii Statului şi s-a menţinut, sub

o formă mai mult sau mai puţin restrânsă, până la sfârşitul secolului al IV-lea. «Marele Sanhedrin a suferit şapte deplasări: de la camera cu blocuri de piatră la amplasamentul negoţului, de aici – m (interiorul oraşului) Ierusalim; de acolo – la lavne; de la lavne la Uşa; de la Uşa – din nou la lavne; apoi din nou la Uşă, apoi la Şafraam; de acolo la Bet-şearim; de acolo – la Sepforis şi în cele din urmă la Tiberiada (toate situate în Palestina)» (*R.h.,* 31 ab).

Tribunalele represive

Acuzaţiile în materie criminală sunt de resortul unei curţi cu 23 membri. O femeie care a avut legături împotriva naturii cu un animal, precum şi animalul însuşi sunt cercetaţi de către o curte de 23, aşa cum stă scris: «Să ucizi şi pe femeie şi pe bestie» (*Levit.,* 20, 11) şi «Bestia s-o omorâţi» (*Ibidem,* 15). Dacă un bou a lovit pe cineva cu coarnele sale, o curte de 23 membri se va pronunţa pentru sau contra lapidării lui, aşa cum stă scris: «Boul să fie ucis cu pietre şi stăpânul lui să fie pedepsit cu moartea" (*Ieşirea, 2*1, 29); după cum moartea proprietarului (nu poate fi decisă decât de o curte din 23), la fel şi pentru bou. Un lup, un urs, un leopard, o hienă, o maimuţă nu sunt condamnaţi la moarte decât de o asemenea curte[349]. Rabi Eliezer zicea: «Oricine ar fi el, face o treabă meritorie dacă le ucide (fără proces) când are prilejul. Rabi Akiva susţinea însă necesitatea condamnării la moarte de către acest tribunal» (*Sanh.,* 1, 4).

De ce numără Micul Sanhedrin 23 de membri? S-a spus: «Adunarea va judeca şi adunarea va izbăvi» (*Numeri,* 35, 24 ss). Întrucât o «adunare» judecă şi o «adunare» izbăveşte (achită), totalul acestor două adunări este de 20 de judecători. Dar de ce cuvântul «adunare» comportă zece persoane? S-a spus: «Până când voi răbda această adunare rea?» (*Numeri,* 14, 38). Este vorba. acolo de cei

349 în antichitate, procesele intentate animalelor erau frecvente. Ele au persistat chiar şi în timpurile moderne. O curioasă documentaţie în această privinţă poate fi găsită la E. P. Evans, *The Criminal Prosecution and Capital Punishment of Animals.*

12 spioni, cu excepţia lui loşua şi Caleb (deci de un grup de zece bărbaţi). De ce să mai adăugăm trei la cei 20? – Aceasta rezultă din textul care glăsuieşte: «Să nu te iei după mul ţime ca să faci rău» (*Ieşirea,* 23, 2). Înţeleg de aici că nu trebuie să mă iau după majoritate nici pentru a face binele (pentru a g achita). Aşa încât ce semnifică versetul din *Ieşirea,* 23, 2? Ca mare joritatea cerută pentru o achitare, nu este aceeaşi cu majoritatea cerută pentru o condamnare. În primiţi caz, este suficientă o majoritate de un vot; pentru al doilea caz, sunt necesare cel puţin două voturi; de aici un total de 22. Dar pentru a evita riscul împărţirii egale a voturilor curţii se adaugă încă un membru. Total: 23.

Câţi locuitori trebuie să numere aşezarea pentru ca să aibă un Sanhedrin? 120. Rabi Nehemia zicea însă: 230, fiecare corespunzând astfel unei «căpetenii de zece» (*Ieşirea,* 19, 21) (*Sanh.,* 1, 6). Rabinii s-au decis pentru cifra de 120.

La fel ca şi Marele Sanhedrin, cel mic cuprindea trei rânduri de discipoli (*Sanh.,* 17 b). Cu timpul, competenţa sa a fost micşorată. «Cu 40 de ani înaintea distrugerii templului, el nu mai cunoştea cauze care comportau pedeapsa cu moartea, iar în vreme lui Şimon ben Şetah[350] i-au fost retrase şi procese civile (p. *Sanh.,* 18 ss). În chip firesc, sfârşitul autonomiei politice a făcut să dispară jurisdicţiile sale în probleme criminale.

Tribunalele civile în epoca celui de al doilea templu, se pare că tribunalele de acest ordin erau stabilite sistematic în majoritatea oraşelor din Palestina, având şedinţe în zile fixate dinainte. «*Bet din* (tribunalul) local ţine şedinţele luni şi joi» (*Ket.,* 1, 1). Această curte nu se ocupa numai cu chestiuni religioase, ci şi cu plângerile privitoare la pagube. Tipul de afaceri supuse acestei instanţe a fost definit astfel: «O curte cu trei membri decide în materie civilă. Ea se ocupă de hoţii şi pungăşii,

350 Acest Şimon a trăit în secolul I î.e.a. Este deci probabil că textul citat trebuie corectat, că se cuvine citarea lui Şimon ben lohai; acesta a trăit sub domnia lui Hadrian (la începutul secolului II al e.a.), atunci când evreii erau supuşi unei grele oprimări.

de loviturile şi ofensele corporale, de indemnizaţia daâorată pentru vătămarea întreagă sau pentru jumătate de vătămare[351], de plata fixată la dublul, cvadruplul sau cvintuplul pierderii (cf. *Ieşirea,* 28, 1, 4), de răpire, de seducere şi de calomnie. Aceasta era părerea rabinului Meir, dar rabinii au hotărât să treacă acuzaţia de calomnie în resortul unei curţi cu 23 de membri, pentru că ea comporta riscul unei pedepse cu moartea»[352] (*Sanh.,* 1, 1).

Când a dispărut Statul, «curtea cu trei membri» a supravieţuit, dar a devenit un tribunal de arbitraj. Iată cum a fost expusă constituirea sa: «O curte cu trei membri decide în afaceri civile. Potrivit lui rabi Meir, fiecare parte alege un judecător, iar amândouă împreună aleg un al treilea judecător. Şi rabinii au stabilit ca al treilea judecător să fie ales de primii doi. Fiecare parte îl poate recuza pe al treilea arbitru, spune rabi Meir, dar potrivit rabinilor aceasta nu se poate decât dacă se dovedeşte că acest al treilea arbitru este înrudit cu unul sau celălalt dintre pledanţi sau că este descalificat din alt motiv. Dacă totuşi el este un om capabil să judece sau un expert, el nu este recuzabil» (*Sanh.,* 3, 1).

Părţile trebuiau să semneze un înscris, denumit «compromissa», prin care ele erau de acord că supun afacerea hotărârii celor trei judecători aleşi în acest fel (p. *M.K.,* 82 a).

În ce priveşte cazurile examinate de mai puţin de trei judecători, practica a variat. Pe de o parte, *Sanh.,* 2 b declară în chip solemn că «dacă doi judecători cunosc afaceri civile, verdictul lor nu este valabil», aceasta este opinia tuturor autorităţilor (rabinice). Iar dacă este vorba de un judecător unic, s-a spus: «Nu judeca ţ singur, nimeni n-o poate face, în afară de Cel Unic» (*Avot,* 4, 91).

---

351 Aceasta se referă la pagubele pricinuite de un bou, prin lovituri cu coarnele. Dacă acest animal era înclinat dinainte să acţioneze în acest fel, stăpânul său trebuia să răspundă pentru pagubă în întregime. în caz contrar, el nu plătea decât jumătate (*Ieşirea,* 21,35s).

352 De exemplu, când a fost calomniată fiica unui preot, cu privire la moralitatea sa. Dacă acuzaţia se dovedea întemeiată, această fată urma să fie omorâtă prin foc (*Levit.,* 21,9).

J Pe de altă parte, pe măsură ce, de fapt, oamenii competenţi au de

I venit rari, rigoarea legală a trebuit să fie flexibilizată, decizându-se că, în materie civilă, «un singur om, recunoscut public ca fiind

5 expert, poate decide fără asesori». *(Sanh.,* 5 a), cu condiţia ca cele două părţi să fi convenit că vor agrea hotărârea sa.

f în sfârşit, un tribunal special avea sarcina să reglementeze calendarul, chestiune esenţială pentru comunitate. Începutul unei luni nu era stabilit prin calcul. Era nevoie ca martori oculari ai: lunii noi să apară în faţa acestei curţi şi ca aceasta să examineze ţ valoarea declaraţiei lor.

Intercalarea unei luni (trebuie adăugată o a treizecea zi?) sau a unui an (era cazul să i se atribuie a treisprezecea lună?) este decisă de o curte formată din trei membri, declară rabi Meir. Rabi Simeon ben Gămăliei zice: «Afacerea este introdusă de trei membri, dezbătută de cinci, decisă de şapte; cu toate acestea, dacă cei trei au luat o hotărâre, intercalarea era valabilă» *(Sanh.,* 1, 2).

Opinia rabinului Simeon capătă următoarea explicaţie din partea *Ghemarei*: «Dacă un judecător declară că este necesarão. audiere (pentru a discuta intercalarea unei a treisprezecea luni) şi 4 dacă doi judecători se pronunţau în sens contrar (socotind că nu ţţ este cazul ca aceasta să fie intercalată), avizul minorităţii cădea. Dacă doi judecători declarau că este nevoie de o audiere, iar al 1 treilea judecător se pronunţa în sens contrar, trebuia să li se adauge în plus doi judecători pentru a dezbate chestiunea. În acest caz, dacă doi judecători conchideau pentru intercalare, iar trei împotrivă, opinia minorităţii nu era acceptată. Dacă trei spuneau: da, iar doi: nu, trebuia din nou sporit numărul cu doi judecători, căci (decizia) nu trebuia luată de mai puţin de şapte judecători» *(Ibidem,* 10 b).

Iată care era procedura tribunalului însărcinat cu fixarea numărului zilelor lunii: «Exista la Ierusalim o curte

mare, numită *Bet Yazek,* unde se adunau martorii. Acolo *bet din* (tribunalul special amintit mai sus) îi cerceta în următorul fel: Tribunalul examina întâi pe primii doi martori sosiţi. Era introdus cel mai important dintre cei doi şi era întrebat: „Spune-ne în ce loc ai văzut luna, în faţa soarelui (la răsărit) sau în spatele lui? La nordul sau la sudul soarelui? Care era înălţimea ei (deasupra orizontului)? în ce parte se înclina ea? Ce lărgime avea secera?". Dacă el răspundea că luna se afla în faţa soarelui, mărturia sa era nulă. Era introdus atunci al doilea martor şi i se puneau aceleaşi întrebări. Dacă răspunsurile primilor doi martori concordau, mărturia lor era admisă. Nu mai erau examinaţi decât pe scurt ceilalţi martori, nu pentru că acest examen ar fi fost obligatoriu, ci pentru ca ei să nu plece descurajaţi (că n-au fost ascultaţi), şi pentru ca ei să se obişnuiască să vină (să depună mărturie). În cele din urmă, preşedintele *bet din* pronunţa următoarele cuvinte: «luna nouă este sfinţită», iar tot poporul care asista la solemnitate răspundea: «sfinţită, sfinţită» (*R.h.,* 2, 5 – 7) [353].

II. Judecători şi martori

Calităţile ce se pretindeau judecătorilor formau obiectul unei reglementări foarte stricte, în special pentru instanţele superioare. Regula generală: «Toţi israeliţii au calitatea de a judeca în materie civilă, dar afacerile

353 G. Hansel relatează (în *Explorations talmudiques, op. cit.,* p. 181-195) următoarele: Potrivit *Ghemarei,* Raban Gămăliei avea în camera sa de studiu reprezentări ale formelor lunei, reproduse pe un tablou şi pe pereţi. Când trebuia stabilit *Roş Hodeş* (începutul lunii), el punea martorii oculari să-şi confrunte cele văzute de ei cu imaginile reprezentate în odaie şi să indice cărei reprezentări le corespund ele. Era un mijloc de a se asigura de corectitudinea declaraţiilor acestor martori. *Ghemara* se miră de procedeul folosit de Raban Gămăliei: nu reprezenta oare o încălcare a preceptului care interzice reprezentarea astrelor? Această mirare a fost punctul de plecare al unei vii discuţii, în care s-au confruntat partizanii procedeului şi adversarii lui. Relatarea ne arată în ce fel dialectica întrebărilor şi răspunsurilor şi jocul exerciţiilor (toate întemeiate pe texte scripturare) au condus la concluzia că nu era vorba de nici o încălcare a preceptului menţionat. Prezentarea discuţiilor ilustrează totodată felul în care dezbaterile din academiile talmudice, pornind de la un precept (uneori de mică importanţă), ajungeau, prin raţionamente şi asociaţii de idei, nu numai la precizarea limitelor în care preceptul era valabil, dar şi la elucidarea unor aspecte de cea mai mare însemnătate, dar care, la prima vedere, par a nu avea vreo legătură cu problema pusă în discuţie (în cazul de faţă — atitudinea care se cuvine luată faţă de ştiinţă şi de fenomenul artistic). (Nota trad.)

criminale sunt rezervate examinării de către preoţi, leviţi şi israeliţii care îşi pot căsători fiicele cu membrii clerului» *(Sanh.,* 4, 2), adică fiind de pură descendenţă israelită. În ce-i priveşte pe convertiţi, iată ce hotăra legea: «Un prozelit; este admis de către *Tora* să-l judece pe alt prozelit (în materie criminală ca şi în materie civilă); dacă mama sa era evreică, el (poate judeca chiar şi un israelit». *(feb.,* 102 a). Altă regulă generală: «Oricine are calitatea să judece în materie criminală are acest) drept şi în materie civilă, însă unii sunt calificaţi pentru a judeca în materie civilă, fără a şti să judece în materie criminală» *(Nici.,* 6, 4). O femeie nu era nici judecător, nici martor (p. *loma,* 43 b). t Exigenţele pretinse pentru a exercita funcţia care avea responsabilitatea cea mai mare erau multiple. Idealul a fost exprimat astfel: «Nu admitem într-un Sanhedrin decât bărbaţi înalţi de statură, înţelepţi, cu o înfăţişare impunătoare, care s-au dovedit maeştri în artele magice1 şi care cunosc cele 70 de limbi2, astfel încât Sanhedrinul să nu fie nevoit să asculte expunerea unei afaceri prin mijlocirea unui interpret» *(Sanh.,* 17 a). Întrucât era imposibil să se recruteze membrii Sanhedrinului numai printre poligloţi atât de iscusiţi, se admitea ca numai câţiva dintre membrii săi să poată vorbi toate limbile. «Orice Sanhedrin în care se găsesc două persoane care ştiu să vorbească (cele 70 de limbi) şi totodată să poată fi înţeleşi de toţi are calitatea să funcţioneze ca Sanhedrin. Dacă

Vezi capitolul *Magie şi ghicit.*

2 Acest număr ori nu este decât o expresie hiperbolică ce desemnează pluralitatea limbilor, ori – aşa cum s-a presupus – «70 de limbi ar fi echivalentul limbajului septantei», deci al limbii greceşti.

are trei asemenea persoane, este un Sanhedrin mijlociu; dacă sunt patru, este un Sanhedrin savant» *(Tosifta Sanh.,* 8, 1). În felul acesta era îndepărtată necesitatea folosirii unui interpret care nu făcea parte chiar din tribunal.

Pentru ca justiţia să fie temperată prin milă, s-a

prescris să fie îndepărtat de la magistratură orice bărbat căruia îi lipsesc evident orice sentimente de omenie. De aici aforismul: «Nu admitem în Sanhedrin un bătrân, un eunuc şi niciun om care nu are copii. Rabi Iehuda adaugă: şi niciun om cu inima aspră» *(Sanh.,* 31 b). Funcţiile judiciare nu erau retribuite. «Verdictele aceluia – care percepe onorarii pentru a judeca sunt nule» *(Beh.,* 4, 6).

Am subliniat în altă parte importanţa acestei funcţii şi răspunderea pe care ea o comportă[354]. Nimeni nu trebuie s-o exercite urmărind onorurile care sunt legate de ea; sunt accentuate în Talmud neplăcerile personale care pot rezulta din ea, pentru ca amatorii să fie descurajaţi. „Acela care refuză să exercite funcţiile de judecător se scuteşte de ură, de pungăşie, de jurăminte deşarte, iar acela care dă verdicte cu trufie este un nebun, un om rău, un spirit arogant» *(Avot,* 4, 9).

Sunt date câteva reguli pentru a-i călăuzi pe judecători: «Fii circumspect când judeci» *(Avot,* 1, 1). «Ca judecător, să nu îndeplineşti funcţia unui avocat; cât timp părţile dintr-un proces apar în faţa ta, consideră-le atât pe una, cât şi pe cealaltă ca vinovate, dar când ele s-au retras, socoteşte-le pe amândouă ca nevinovate.

deoarece ambele au fost de acord cu verdictul» *(Ibidem,* 8). «Cer1

cetează cu mare grijă mărturiile; ajută-i pe martori cu vorba, ferindu-te de orice i-ar putea îndemna la declaraţii false» *(Ibidem,* 9). «Să nu spui (colegilor tăi): „Acceptaţi punctele mele de vedere", căci decizia le aparţine (în comun) şi n-ai voie să obţii cu sila i (acordul lor)» *(Ibidem,* 4, 10).

Discernerea adevărului nu depinde numai de competenţa şi de integritatea judecătorilor; în această privinţă, un factor cel puţin tot atât de necesar este încrederea pe care o merită martorii. De aceea legea talmudică pretinde atât de la unii, cât şi de la ceilalţi cele mai înalte calităţi. Nu era admisă nicio mărturie care să nu: vină de la o persoană cunoscută prin comportarea sa

354 Vezi capitolul *Pacea şi dreptatea*

recomandabilă şi prin dezinteresul ei total.

A sluji cauza justiţiei în calitate de martor era socotit ca o datorie sfântă. «Acela care se pronunţă asupra aproapelui său şi refuză să depună mărturie scapă de judecata oamenilor, dar este, supus judecăţii cerului» (*B.K.,* 56 a). «Trei persoane sunt urâte de Sfântul Unic (binecuvântat fie El!): acela care una spune cu buzele şi alta în inima sa, acela care ştie ceea ce îl priveşte pe aproapele său şi se abţine să depună mărturie despre aceasta şi acela care vede în aproapele său vreo necuviinţă şi depune singur mărturie despre aceasta» (*Pes.,* 113 b). În afară de aceasta, este necesar ca martorii să ştie în faţa cui şi împotriva cui[355] depun ei mărturie şi cine va pretinde de la ei o pedeapsă» (*Sanh.,* bb).

Iată o listă a oamenilor socotiţi a fi nedemni atât ca judecători, cât şi ca martori: «Acela care joacă cu zarurile (jucătorii în general), acela care împrumută bani cu dobândă, acela care face să zboare porumbeii (adică pariază la curse) şi acela care face trafic: cu produsele anului şabatic[356]. Rabi Simeon zicea: Odinioară erau porecliţi tezaurizatori ai produselor anului şabatic[357], dar atunci când au apărut în număr mereu crescând funcţionari tiranici (şi au supus poporul la necazuri mari), a început să se vorbească despre trafis canţii acestor produse.

Rabi lehuda zice: Când trebuie pusă în vigoare (descalificarea judecătorilor etc.?). Atunci când ei nu au nicio altă ocupaţie; dacă posedă şi mijloace (legitime) de a-şi câştiga traiul, ei pot fi i admişi» (*Sanh.,* 3, 3).

Listă a fost completată în altă parte. «Rabinii îi

---

355 Sperjurul depune mărturie împotriva lui Dumnezeu pentru că orice mărturie falsă perverteşte justiţia, iar Dumnezeu s-ar găsi împiedicat să realizeze reparaţia datorată părţii lezate (*Sanh.,* 8a).

356 Biblia declară că «ceea ce va produce pământul în timpul Şabatuiui său vă va sluji ca hrană» (*Levit.,* 25b) şi nu ca obiect de trafic.

357 Cu alte cuvinte, că legea a fost interpretată mai riguros: chiar şi cei care tezaurizau produsele despre care vorbim pentru folosinţa lor proprie s-au văzut excluşi.

cuprindeau (în această listă) pe ciobani[358], pe colectorii de impozite şi pe mulgători» (*Sanh.,* 26 b). «Ei îi adăugau pe ciobani, pe delapidatori şi pe toţi cei care sunt suspecţi de necinste în materie monetară» *(Tosifta Sanh.,* 5, 5). Textul care zice: «Cei doi *bărbaţi* care se contestau se vor înfăţişa» *(Deuteronom,* 19, 7) dădea loc la următoarea regulă: «martorii vor fi numai bărbaţi; nici femeile, nici minorii nu vor fi admişi să depună mărturie» (p. *loma,* 43 b). În cazurile care comportă indemnizaţia, vor putea depune mărturie numai oamenii liberi şi fiii legământului *(B.K.,* 1, 2). „Dacă un martor acceptă o retribuţie pentru a-şi face depoziţia, aceasta este nulă» (*Berah.,* 4, 6).

Rudele uneia dintre cele două părţi, până la un anumit grad, nu erau admise nici ca judecători, nici ca martori. Iată enumerarea lor: «tată, frate, frate al tatălui sau al mamei, soţul surorii, soţul surorii mamei, al doilea soţ al mamei, tatăl soţiei, soţ al surorii soţiei; nu sunt admişi nici ei, nici fiii şi ginerii lor, nici măcar fiii vitregi»[359]. «Rabi loşua zice: aceasta este versiunea textului pe care o dă rabi Akiva, dar textul original cuprindea: unchi, văr primar, şi oricine are calitatea de a moşteni[360] de la una dintre părţi. Deci (nu poate depune mărturie) o persoană care are această înrudire atunci când are loc procesul[361], dar dacă relaţia de înrudire a luat sfârşit[362], această persoană va putea fi admisă. Rabi lehuda zice: chiar dacă fiica murea, lăsând copii, el (soţul ei) rămâne considerat ca rudă a tatălui defunctei sale soţii» (*Sanh.,* 3, 4).

«Un prieten şi un duşman sunt excluşi. Ce prieteni? Un prieten destul de intim pentru a deveni cavalerul său de onoare. Care duşman? Acela care, din duşmănie, nu i-a vorbit de trei zile. Rabinii spuneau: israeliţii nu sunt

---

358 Pentru că lăsau în mod necinstit ca vitele să intre pe terenul altuia.

359 Fiul fiului vitreg era admis.

360 Adică numai o rudă pe linie paternă. Deci un unchi pe linie maternă, de exemplu, putea depune mărturie.

361 De exemplu, un ginere.

362 Prin moartea fiicei, soţia sa.

suspectaţi în această privinţă»[363] *(Sanh.,* 3, 5).

«Cum poate fi explicat acest text: «Tatăl nu va fi omorât pentru copii şi nici copiii pentru tată» *(Deuteronom,* 24, 16)? Dacă el vrea să ne facă să ştim că părinţii nu vor fi omorâţi pentru păcate comise de copiii lor, lucrul este clar stabilit: «Fiecare va; fi omorât pentru propriul său păcat» *(Ibidem).* Dar iată semnificaţia: «Părinţii nu trebuie omorâţi pe baza mărturiei copiilor lor, şi viceversa» *(Sanh.,* 27 b).

f Biblia stabilea în principiu că este nevoie de cel puţin doi martori pentru a stabili un fapt. Aceasta este şi jurisprudenţa constantă a Talmudului. «Cu un singur martor nu va fi suficient pen. tru a face ca o persoană să fie condamnată la moarte» *(Numeri,* 35, 30). În general, pretutindeni unde Biblia foloseşte cuvântul

«martor», ea pretinde doi, dacă textul nu specifică cumva că este „vorba de unul singur *(Sifre ad loc.,* paragr. 161, 62 b). «Un martor unic, neconfirmat, nu va fi crezut» *(R.h.,* 3, 1).

4 Proba faptului, deşi convingătoare, nu era admisă. Era acceptată numai mărturia omului care a văzut îndeplinindu-se crima. Iată un exemplu de depoziţie care nu era acceptată: «L-am văzut pe acuzat alergând după un om şi având în mână o sabie; ca să scape, urmăritul a intrat într-o prăvălie; acuzatul l-a urmărit; am văzut acolo omul ucis şi sabia plină de sânge în mâinile uciga

„Şului» *(Tosifta Sanh.,* 8, 3). Prin urmare, nicio acuzaţie nu era reţinută decât dacă efectuarea crimei a fost văzută de către doi martori cu reputaţie bună.

X O mărturie falsă risca o severitate extremă. Interpretarea legii biblice referitoare la sperjur a provocat controverse între farisei şi saducei. «Martorii care au comis un sperjur nu sunt executaţi înainte ca prizonierul să fi fost judecat. Dar saduceii afirmau că se aştepta ca prizonierul să fi suferit pedeapsa cu moartea, deoarece s-a spus: „Viaţă pentru viaţă” *(Deuteronom,* 19, 21). Înţelepţii

---

363 în ceea ce îi priveşte, prietenia sau duşmănia nu-i va determina niciodată să depună o mărturie falsă; deci ei trebuie admişi ca martori.

farisei le replicau: S-a spus mai înainte: „Îi veţi face ceea ce el *voise* să facă fratelui său" (*Ibidem,* 19); deci fratele său mai există. Aşa încât, ce vrea să zică „viaţă pentru viaţă"? S-ar putea presupune că martorii trebuie să fie executaţi după ce (judecătorii) au primit depoziţia (recunoscută ca falsă). Pentru a îndepărta această ipoteză, textul ne spune: „Va fi viaţă pentru viaţă", cu alte cuvinte executarea martorilor nu va avea loc decât după judecată» *(Mak.,* 1, 6). Teoria cea mai strictă, cea a fariseilor, se potriveşte cu ceea ce a zis Josephus: «Dacă cineva este bănuit că a depus o mărturie falsă şi dacă tribunalul se convinge că aşa este, el să – sufere chiar pedeapsa care *ar fi lovit* pe acela împotriva căruia el a depus mărturia» *(Antich.,* 4, 8, 15).

III. Judecata

Judecătorilor le era prescris în chip riguros să trateze cele

două părţi prezente întru totul egal şi să nu arate nicio umbră de

parţialitate. Astfel, «Contestatarii sunt obligaţi să stea în picioare în timpul audierii. Dacă judecătorii vor să permită unuia şi altuia să se aşeze, o pot face, dar este interzis să n-o îngăduie decât unuia, lăsând pe celălalt să stea în picioare. De asemenea, nu este admisibil ca o parte să fie lăsată să vorbească îndelung, iar cealaltă parte să fie îndemnată să vorbească mai scurt» *(Şevuot,* 30 a). «Dacă un om cultivat şi un ignorant sunt în proces, primul n-are dreptul să vină înainte la tribunal şi să se aşeze, ceea ce ar putea face să se presupună că este pe cale să aranjeze afacerea (în favoarea sa)» (*Ibidem,* 30 b). «Dacă unul dintre pledanţi se înfăţişează în zdrenţe, iar celălalt îmbrăcat ca un bogătaş1, se va spune;

acestuia din urmă: îmbracă-te pa şi el sau fă-i rost de un veşmânt

asemănător cu al tău. Judecătorului îi este interzis să asculte una din părţi înainte de sosirea celeilalte» *(Ibidem,* 31 a).

Procedura la audiere se deosebeşte după cum cauza

este de materie civilă sau criminală. Iată dispoziţiile principale: «în ambele cazuri se va proceda prin anchete şi examen contradictoriu. „Veţi avea, spune Biblia, aceeaşi lege” *(Levit.,* 24, 22). În materie civilă, cauza este dezbătută în faţa unei curţi din trei membri; în materie criminală – în faţa unei curţi de 23. La civil se poate începe fie cu apărarea, fie cu acuzarea; în materie criminală, apărarea are prioritate. La civil, este suficientă o majoritate de un vot în avantajul fie al apărătorului, fie al acuzatorului; în materie criminală, sunt necesare o majoritate de cel puţin un vot pentru achitare, o majoritate de cel puţin două voturi pentru condamnare. La civil, verdictul este susceptibil de revizuire în cele două sensuri). În materie criminală, revizuirea nu se poate efectua decât pentru achitare. La civil, toţi judecătorii pot pleda fie pentru apărător, fie pentru acuzator; în materie criminală, ei pot cere cu toţii achitarea, t dar nu pot susţine în unanimitate condamnarea[364]. La civil, un I judecător care a pledat contra apărătorului poate (după ce s-a mai ţ gândit) să-l susţină pe acuzator sau nu; în materie criminală, un judecător care s-a pronunţat pentru o condamnare poate ulterior să susţină achitarea, dar dacă a început prin a se pronunţa pentru achitare, nu mai poate cere ulterior condamnarea. Cauzele civile se pledează şi sunt examinate în cursul zilei, iar decizia se ia noaptea; cauzele criminale trebuie să fie decise în cursul zilei, dacă verdictul este o achitare şi în ziua următoare, dacă este o condamn; n-are. De aceea audierile în procesele criminale nu se fac niciodată [în ajun de Şabat sau de sărbătoare. În materie civilă, precum şi I pentru ceea ce se referă la impuritatea şi la puritatea ceremonială, judecătorii îşi spun părerea începând cu cel mai în vârstă; în materie criminală, se procedează invers» *(Sanh.,* 4, Îs). În acest fel se dorea evitarea influenţării celor mai tineri de către opinia celor mai în vârstă.

364 Este nevoie ca unii să se pronunţe în favoarea acuzatului. Această dispc ziţie a legii talmudice este remarcabilă pentru epocă, dacă ne amintim că, de pildă, în Anglia, până în timpurile modeme, un om acuzat de trădare nu era autorizat să aibă un apărător în justiţie.

Dacă afacerea putea duce la condamnarea la moarte, martorii erau invitaţi în chip solemn să se pătrundă bine de gravitatea declaraţiilor lor. S-a păstrat un îndemn de această natură; iată-l: «Poate că depoziţia pe care urmează s-o faceţi se întemeiază pe o presupunere, pe un zvon, pe ceea ce a spus alt martor sau pe ceea ce a putut afirma cineva în care aveţi încredere. Poate nu ştiţi că noi vă vom supune unei anchete contradictorii. Să ştiţi că un proces criminal se deosebeşte de un proces civil. Într-un proces civil, omul pierde bani şi este absolvit, iertat[365]; într-un proces criminal, apasă asupra omului responsabilitatea sângelui său şi a sângelui rasei sale, până la sfârşitul lumii. Aşa s-au petrecut lucrurile cu Cain, care şi-a ucis fratele şi despre care s-a spus: „Glasul sângelui fratelui tău strigă la mine de pe pământ” (*Facerea,* 4, 10). Literal, textul zice: „Glasul sângelui” (la plural) [366], cel al fratelui său şi cel al rasei sale. La început a fost creat un singur individ, pentru ca să se ştie că dacă cineva suprimă o existenţă[367], Biblia i-o reproşează ca şi cum ar fi distrus lumea întreagă[368]. Poate că, în faţa unei responsabilităţi atât de grave, veţi spune: „De ce să-mi asum o sarcină atât de tulburătoare?”[369]. Dar s-a spus: „Martorul care nu face să se cunoască ceea ce ştie îşi va purta nedreptatea” (*Levit.,* 5, 1). Sau poate veţi spune: „De ce să fim răspunzători de sângele acuzatului?”. S-a spus: „Atunci când pier cei răi, toţi scot strigăte de veselie” (*Prov.,* 11, 10)» (*Sanh.,* 4, 6).

Dacă viaţa celui acuzat nu era în cauză, se recomanda ca examenul contradictoriu să nu fie excesiv de sever, ca nu cumva el să prejudicieze relaţiile dintre indivizi. «Rabinii declarau că în materie civilă ancheta

365 De asemenea, în civil, un martor sperjur nu pierde decât bani, ca pedeapsă.

366 în ebraică, acest cuvânt este la plural.

367 Unii martori din text adaugă: «în Israel», dar aceste cuvinte nu sunt în Talmudul palestinian.

368 Textul adaugă, ca un comentariu omiletic, fără ca aceasta să facă parte din procedură: «Un singur individ a fost creat la origine tot pentru a menţine pacea între oameni, ca nimeni să nu poată spune altuia: „Strămoşul meu a fost mai mare decât al tău“, iar ereticii să nu poată pretinde că în cer sunt mai multe puteri creatoare. Fiecare este obligat să spună: „Lumea a fost creată pentru mine“».

369 Şi de aceea vă veţi abţine să vă faceţi depoziţia.

contradictorie nu era indispensabilă, ca să nu trebuiască să închidă uşa oamenilor susceptibili să devină împrumutători» *(Sanh.,* 3 a).

Iată expunerea unei proceduri civile: «Cum erau examinaţi martorii? Ei erau introduşi în faţa curţii, erau investiţi în chip solemn cu funcţia lor şi plecau, cu excepţia celui mai în vârstă dintre ei. Acestuia judecătorii îi ziceau: „Spune-ne, ştii cumva dacă apărătorul datorează bani acuzatorului". Dacă răspunde: „Chiar el mi-a zis: «îi datorez bani, sau cutare m-a informat despre această datorie», depoziţia sa era nulă, în afara cazului că era în stare să certifice următoarele: «Apărătorul a recunoscut în prezenţa noastră[370] că îi daâora două sute de *zuz»".* După aceea, era introdus al doilea martor, care era supus aceluiaşi interogatoriu. Dacă cele două depoziţii erau concordante, judecătorii treceau la discutarea afacerii. Dacă doi judecători îl declarau pe apărător responsabil, iar un judecător era de părere contrarie, cauza era ştearsă din rol. Dacă un judecător era afirmativ, al doilea negativ sau ambii de acord într-un anume sens sau în altul, iar al treilea nu se pronunţa, trebuia mărit numărul lor[371].

Odată decizia luată, părţile sunt introduse în faţa curţii, dar judecătorul cel mai în vârstă le spune: „Cutare nu eşti răspunzător; cutare eşti răspunzător". Dar niciun judecător nu are voie să spună după aceea părţii: „Eu n-am fost de această părere, dar colegii mei; au adoptat-o".

Câtă vreme partea responsabilă poate produce noi mărturii, curtea are puterea să suspende executarea judecăţii. Judecătorii îi spun: Toate probele de care dispuneţi vor fi produse în termen de 30 de zile. Dacă este respectat acest termen, judecata este amânată, însă nu peste 30 de zile» *(Sanh.,* 3, 6 – 8).

În materie criminală, martorii erau, de asemenea, interogări unul câte unul, ancheta contradictorie gravitând în jurul chestiunilor de loc şi de timp: «Martorilor li se pun întrebări privitoare la şapte materii: în ce perioadă

370 Adică în prezenţa celui care vorbeşte şi a unui terţ.

371 Pentru că, de fapt, decizia n-a fost luată decât de doi judecători

sabatică (de şapte ani) s-a produs faptul? în ce an? în ce lună? în ce zi a lunii? Dar a săptămânii? Ora? Unde? îl recunoaşteţi pe acest bărbat (ca fiind autorul delictului)? L-aţi prevenit, aşa cum cere legea?[372]. Dacă este vorba de idolatrie, erau puse două întrebări (suplimentare): Ce idol venera dânsul? Cum?

Acela care prelungeşte interogatoriul acţionează valabil. Se povesteşte: «Ben Zakai a condus odată un interogatoriu lung, relativ la ramuri de măslin, dovedind în acest fel că mărturia nu era corectă. De aici i-a venit şi denumirea de *Ben Zakai,* adică acela care stabileşte nevinovăţia acuzatului. Dacă în ancheta contradictorie şi în interogatoriu mărturisirile se contrazic în ce priveşte timpul, ele sunt declarate nule. Dacă un martor declară că faptul s-a produs în a doua zi a lunii, iar altul în a treia zi, depoziţia lor este valabilă, deoarece este posibil ca unul dintre ei să nu fi ştiut despre intercalarea lunii. Nu la fel însă stau lucrurile dacă zilele pe care le susţin sunt depărtate una de alta. La fel – în ce priveşte orele din zi în care pretind că s-a produs faptul.

Al doilea martor, fiind introdus în faţa curţii, este supus aceluiaşi interogatoriu. Dacă mărturia sa concordă cu cea a primului, judecătorii deschid discuţia printr-o pledoarie cerând achitarea. Dacă unul dintre discipoli cere să facă o declaraţie favorabilă acuzatului, este invitat să se aşeze printre judecători, unde va rămâne toată ziua şi observaţiile sale sunt ascultate, chiar dacă sunt inconsistente. Este ascultat şi acuzatul, dacă cere să facă o declaraţie, cu condiţia ca spusele sale să nu fie inconsistente.

Dacă judecătorii îl recunosc nevinovat, îl pun în libertate. Dacă nu, amână verdictul pentru a doua zi. Ei se retrag câte doi, mănâncă ceva, dar nu beau vin, şi discută afacerea în tot cursul nopţii, iar a doua zi la prima oră ei deschid din nou audierea, expunându-şi punctele de vedere. Un judecător care, în ajun, argumentase în sensul

372 Scopul acestei avertizări era «de a face distincţie între individul care a acţionat din greşeală şi cel care a acţionat în cunoştinţă de cauză, voluntar» *(Sanh.,* 8b).

vinovăţiei acuzatului poate susţine acum că este nevinovat, dar nu şi contrariul. Dacă toţi judecătorii se pronunţă pentru achitare, acuzatul este eliberat. În caz contrar, se trece la vot, aplicându-se regulamentul pe care l-am pomenit înainte. Talmudul a declarat: «Dacă Sanhedrinul este unanim în sensul unei condamnări, acuzatul poate fi totuşi achitat»! *(Sanh.,* 17 a). Se presupune în acest caz că, dacă nu s-a găsit niciun judecător favorabil acuzatului, a existat în privinţa lui o părere preconcepută.

IV. Pedepsele

Un proces pentru omor, a cărui dovadă era făcută, se putea termina prin una din următoarele două sentinţe: 1) izgonirea într-un oraş de refugiu (cf. *Numeri,* 35, 10 ss) dacă moartea a fost accidentală şi accidentul nu era imputabil unei neglijenţe vinovate; 2) pedeapsa capitală, dacă a fost vorba de omicid voluntar sau de neglijenţă criminală. Iată cum a fost descrisă distincţia 1 litre aceste cazuri: „Dacă un om era ocupat să netezească un, operiş (de terasă) folosind un sul şi acesta a căzut, omorând pe cineva, sau dacă, coborând un butoi, acesta i-a scăpat şi a ucis pe cineva, sau dacă chiar el coborând pe scară, a căzut, omorând pe cineva, el va fi izgonit. Dar dacă cineva a fost ucis când omul nostru era pe cale să ridice până la acoperiş sulul despre care am pomenit sau un butoi cu ajutorul unei frânghii care s-a rupt, sau dacă el însuşi a căzut pe când urca scara, omorând pe cineva, el nu va fi izgonit. Regulă generală: dacă moartea este pricinuită în timpul unei coborâri, se aplică pedeapsa izgonirii, ea nu se aplică dacă moartea n-a fost pricinuită de o coborâre[373]. Dacă fierul unui topor scapă din mâner şi omoară pe cineva, omul care mânuia toporul nu va fi izgonit, zice rabi lehuda, însă rabinii spun că va fi izgonit. Dacă un butuc (detaşat din copac de către topor) a cauzat moartea cuiva, rabi lehuda se pronunţă pentru izgonirea celui care mânuia toporul, însă rabinii au fost contra.

373 Se admite că, făcând să coboare un obiect, este mai multă neglijenţă în accidentul care survine dedesubt decât atunci când obiectul este urcat. La coborâre, manipulatorul poate vedea dacă cineva trece dedesubt.

Dacă un om aruncă o piatră pe drumul public, cauzând în acest fel moartea cuiva, el va fi izgonit. Rabi Eliezer ben Iacob zicea însă: dacă piatra a părăsit mâna în clipa când victima înainta cu capul, nu se poate vorbi de vinovăţie. Dacă individul a aruncat piatra în interiorul proprietăţii sale şi a ucis în acest fel pe cineva, el va fi izgonit numai dacă victima avea dreptul să intre în acest loc. Căci s-a spus: «Este ca şi atunci când un om se ducea la pădure să taie lemne împreună cu vecinul său» *(Deuteronom,* 19, 8). În pădure au amândoi dreptul să pătrundă; la fel stau lucrurile cu orice loc unde ei au acest drept (în caz de accident mortal, izgonire); aceasta exclude amplasamentul în care victima se găsea pe nedrept. Abba Saul zice: A merge să tai lemne este un act voluntar; în acest caz, este izgonire. Aceasta exclude actul tatălui care îşi loveşte copilul, al dascălului care aplică o corecţie elevului, al agentului unui *bet din* (care îndeplineşte funcţia de executor) [374].

«Un tată va fi condamnat la izgonire pentru (a fi ucis accidental pe fiul său[375]; şi reciproc. Orice om, nu importă cine[376], poate fi izgonit pentru (a fi ucis astfel) un israeiit; un israelit va fi izgonit într-un oraş de refugiu pentru (a fi ucis astfel) pe oricine ar fi, cu excepţia unui *gher toşav.* Un *gher toşav* este izgonit dacă victima este tot un *gher toşav.* Un orb[377] nu este izgonit, după opinia lui rabi lehuda, dar rabi Meir se pronunţă pentru izgonirea lui. Un duşman nu este izgonit, ci executat, căci este considerat ca având înclinare (să extermine). Rabi Simeon zicea: Un duşman este izgonit uneori; iar câteodată nu este izgonit. Iată regula generală: Când este posibil să se spună că nu a ucis voluntar, nu-l izgoniţi; în caz; contrar, va fi izgonit (*Mak.,*

374 în aceste trei cazuri, persoana care a cauzat moartea unui om acţiona pentru a-şi îndeplini sarcina.

375 Dacă moartea nu s-a produs în timpul când el îi aplica o corecţie, ci a rezultat dintr-una din împrejurările indicate mai sus.

376 De exemplu, un servitor păgân.

377[4] Biblia utilizează expresia: «nevăzându-1» *(Numeri,* 35,23); aceasta implică ideea că cel care a ucis era înzestrat cu vedere, dar n-a observat persoana care a fost accidental victima sa.

2, 1 – 3).

Omicidul involuntar rămânea în oraşul de refugiu până la moartea marelui preot (*Numeri,* 35, 25). «Dacă marele preot moare după pronunţarea, verdictului, acuzatul nu este izgonit. Dacă moare înainte de aceasta şi un nou mare preot intră în funcţie încă înainte de pronunţarea judecăţii, izgonitul nu va reveni (din oraşul de refugiu) decât la moartea acestui nou mare preot. Dacă judecata este pronunţată într-un moment în care nu există mare preot sau dacă ucigaşul involuntar a fost însuşi marele preot sau dacă marele preot a fost victima, acuzatul nu va părăsi niciodată cetatea de – refugiu» (*Mak.,* 2, 6 s).

«Doi discipoli ai înţelepţilor erau însărcinaţi să-l însoţească 5 pe cel izgonit (până la oraşul de refugiu) pentru a evita (ca răzbup nătorul de sânge) să nu-l omoare pe drum; ei aveau datoria să se adreseze acestuia (pentru a obţine ca el să renunţe la executarea răzbunării)» (*Ibidem,* 2, 5).

Dacă curtea socotea că a avut loc un omicid voluntar, ea pronunţa sentinţa capitală. Dar nu se recurgea cu plăcere la aceasta; se încerca, în aşa fel, să se evite această măsură extremă. Un Sanhedrin care făcea să fie executaţi 11 condamnaţi în şapte ani trecea drept unul distrugător. «Rabi Eliezer ben Azaria spunea chiar: 11 în 70 de ani. Rabi Tarfon şi rabi Akiva ziceau: dacă noi am fi fost membri ai Sanhedrinului, nimeni n-ar fi fost executat vreodată. Rabi Simeon ben Gămăliei declara că atunci s-ar înmulţi numărul oamenilor care, în Israel, fac vărsare de sânge» (*Mak.,* 1, 10).

Condamnarea îmbrăca una dintre aceste patru forme: «lapidare, ucidere prin foc, decapitare, sugrumare» (*Sanh., 1*, 1). Iată cum se făcea lapidarea: «Odată sentinţa pronunţată, prizonierul este dus afară. Locul destinat acuzării era în afara tribunalului, aşa cum s-a spus: „Duceţi în afara taberei pe cel care a blestemat”[378] (*Levit.,* 24, 14). Un om era pus la intrarea în tribunal

378 A blestemat numele lui Dumnezeu; acest om risca lapidarea

având în mână un steag. Altul, călare, se afla la o anumită distanţă, în aşa fel încât să poată fi văzut de primul om. Dacă unul dintre judecători zicea: „Am ceva de spus în favoarea condamnatului”, omul pus la intrare; îşi agita steagul, călăreţul pornea repede şi oprea (executarea). Iar dacă cel condamnat declara că mai are cu ce să mai pledeze cauza ţ să mă rechemat în faţa curţii de 4 – 5 ori, cel puţin, dacă spusele sale nu erau neconsistente. Dacă judecătorii admiteau ultima lui

pledoarie, omul era pus în libertate. În caz contrar, era dus la f supliciu. Înaintea lui mergea un crainic, care anunţa următoarele: „Cutare este dus la lapidare pentru a fi comis cutare crimă; împotriva lui au depus mărturie cutare şi cutare; cine are cunoştinţă de ceva în favoarea lui trebuie să vină să declare ce ştie”.

Ajunşi la aproximativ zece coti de locul de supliciu, ei (asistenţii) îi spuneau: „Mărturiseşte; condamnaţii la moarte obişnuiesc să mărturisească. Cel care mărturiseşte va avea parte de lumea care va să vină, deoarece vedem că aşa s-a petrecut cu Ahan, căruia loşua i-a zis: Fiul meu, te rog să dai slavă Domnului, Dumnez eul lui Israel, şi fă-i confesiunea ta. Ahan i-a răspuns lui loşua: Este adevărat că am păcătuit împotriva Domnului, Dumnezeul lui Israel; am făcut cutare şi cutare lucru *(loşua,* 7, 19 s). De ce mărturisirea lui i-a ispăşit crima? Pentru că stă scris: „loşua i-a zis: De ce ne-ai tulburat? Domnul te va tulbura astăzi” *(Ibidem,* 25), astăzi şi nu în lumea care va să vină. Atunci când condamnatul nu ştie cum să-şi exprime mărturia, i se spunea: „Enunţă; aceasta: Fie ca moartea mea să ispăşească toate păcatele mele!”

La patru coţi de locul de supliciu, era dezbrăcat, lăsându-i-se doar un veşmânt care să-l acopere în partea dinainte, dacă era bărbat, atât înainte cât şi la spate, dacă era femeie. Aceasta este părerea lui rabi lehuda, dar rabinii declară că, bărbat sau femeie, condamnatul era lapidat gol.

Înălţimea amplasamentului era aceea a doi bărbaţi. Unul dintre martori îl răsturna pe acuzat, făcându-l să

cadă pe spate; dacă el se întorcea, martorul îl readucea la poziţia dorită. Dacă murea în cădere, legea era satisfăcută. Dacă nu, al doilea martor apuca piatra[379] şi i-o zvârlea, ţintind inima. Dacă această lovitură era mortală, s-a făcut dreptate. Dacă nu, lapidarea revenea în colectiv israeliţilor; stă scris: „Întâi mâna martorilor să se ridice asupra lui ca să-l omoare, şi apoi mâna întregului popor" *(Deuteronom,* 17, 7). După aceea, trupurile celor lapidaţi erau spânzurate, declara rabi Eliezer, dar rabinii spun: Nu sunt spânzuraţi decât cei care fuseseră condamnaţi pentru blasfemie şi idolatrie. Faţa celui spânzurat este orientată în direcţia templului; dacă este femeie, spre spânzurătoare. Dar rabinii socotesc că nu sunt spânzurate femeile. Rabi Eliezer explica: „Simeon ben Şetah n-a pus să fie spânzurate la Ascalon femei (care se dedau vrăjitoriei)? I s-a răspuns: A pus să fie spânzurate 80; or, două persoane nu trebuie să fie judecate într-o zi[380]. Cum este executată spânzurarea? Un stâlp este fixat în solul în care se înalţă spânzurătoarea; mâinile condamnatului sunt legate şi el este spânzurat (de mâini). Rabi Iosa zicea: Stâlpul este sprijinit de un perete (nu fixat în sol); trupul este spânzurat de el la fel cum (scheletele animalelor sunt atârnate de către) măcelari. Cadavrul este coborât de îndată, căci nu trebuie încălcată legea care zice: „Trupul său nu va rămâne expus toată noaptea, ci să-l îngropaţi în aceeaşi zi, căci acela care este spânzurat este blestemat înaintea lui Dumnezeu". (*Deuteronom, 2*1, 23). S-ar putea spune: De ce mai este spânzurat acesta? Pentru că a blestemat Numele şi pentru că Numele ceresc este, prin urmare, profanat (atunci când cineva vede acest cadavru)» *(Sanh.,* 6, 9 – 4).

«Nu va fi înmormântat în cimitirul părinţilor săi. Existau două terenuri rezervate pentru tribunal. Într-unul zăceau trupurile lapidate şi cenuşa condamnărilor la foc;

379 Piatra trebuia să fie destul de grea, deoarece era nevoie de doi oameni ca s-o ridice. «Doi dintre ei o ridică în aer, dar unul singur o zvârle, ca să lovească mai tare» *(Sanh.,* 46b).

380 Deci ceea ce a făcut Simeon ben Şetah nu este un precedent care să fie respectat.

în celălalt, cei decapitaţi şi strangulaţi. Când carnea era descompusă, se culegeau oasele pentru a fi îngropate acolo. Rudele condamnatului îi însoţeau acolo pe magistraţi şi îi salutau, ca şi cum ar spune: „Să ştiţi că nu păstrăm în inimă nicio plângere contra voastră; constatăm că sentinţa voastră a fost dreaptă”. Riturile obişnuite de doliu nu sunt respectate într-un asemenea caz» (*Sanh.,* 6, 5 s).

Crimele pedepsite prin lapidare erau: «Incestul cu mama sa, cu a doua femeie a tatălui său sau cu propria sa soacră, homosexualitatea, relaţia nefirească a unui bărbat sau unei femei cu un animal, blasfemia, idolatria, omorârea prin foc a unui copil pentru venerarea lui Moloh, necromancia, divinaţia, profanarea Şabatului, blestemarea tatălui său sau a mamei sale, raporturile sexuale cu o tânără logodită, idolatria inculcată unei persoane sau unei întregi localităţi, vrăjitoria, rebeliunea filială» *(Ibidem,* 7, 4).

Iată cum erau executate celelalte proceduri aplicate pentru pedepse cu moartea: «Individul condamnat să fie ars este băgat în picioare, până la genunchi, în gunoi[381]; gâtul îi este înconjurat cu un colier dublu din stofe grosolane, învelit într-o pânză uşoară; un martor trage de un capăt, celălalt martor de capătul celălalt, până când condamnatul deschide gura; executorul aprinde o meşă[382] şi o aruncă în gură; ea va arde măruntaiele. Rabi lehuda zicea: dacă murea de mâna martorilor (prin strangulare), legea dictând focul nu era îndeplinită; deci i se deschidea gura cu ajutorul unor cleşti pentru a zvârli în ea meşa aprinsă.

Decapitarea se efectua cu sabia, în felul cum o făcea stăpânirea (romană). Rabi lehuda spunea: această metodă ar fi ruşinoasă; trebuie să fie sprijinit capul pe un butuc, iar decapitarea să se facă cu o toporişca. Rabinii îi răspundeau: acest fel de moarte ar fi cel mai ruşinos dintre

---

381 Ca să nu se poată mişca.

382 Ghemara *(Sanh.,* 52a) explica cuvântul «meşă» prin: plumb topit, dar aceasta a fost o tradiţie târzie.

toate. Cât despre strangulare, ea reproducea prima parte a executării prin foc, martorii strângând până ce se producea moartea» *(Sanh., 7, 2$).*

Erau condamnaţi să moară arşi: un bărbat care a avut relaţii cu două femei, mamă şi fiică; fiica unui preot care s-a dedat imoralităţii. În prima rubrică erau cuprinse propria fiică a celui vinovat, nepoata sa, mama sa, nepoata de soră, soacra sa, mama soacrei sale sau a socrului său. Erau condamnaţi la decapitare ucigaşul şi locuitorii unui oraş căzut în idolatrie» *(Ibidem,* 9, 1).

«Era strangulat: acela care îşi lovise tatăl sau mama, cel care a răpit un israelit (ca să-l vândă ca sclav), un veteran care n-a respectat hotărârea unei instanţe superioare, un fals profet, un adulter, un martor fals împotriva fiicei unui preot şi cel cu care fiica unui preot era convinsă că se dedase imoralităţii» *(Ibidem,* 11, 1).

«Individul pasibil de două suplicii[383] îl va suferi pe cel mai greu» *(Ibidem,* 9, 4). Ordinea care trebuia urmată era: lapidare, foc, decapitare, strangulare *(Ibidem,* 49 *b* şi *seq).*

Pentru a îndulci agonia în timpul execuţiei, se dădea condamnatului să bea o băutură care producea un efect stupefiant[384]. «Celui care va suferi pedeapsa cu moartea i se dă un grăunte de tămâie într-un pahar cu vin, căci s-a spus: „Daţi băuturi tari celui care urmează să piară şi vin celui care are amărăciune în suflet” *(Prov.,* 31 b).

S-a spus că, din milă, unele femei din Ierusalim furnizau voluntar această băutură, dar dacă ele n-o făceau, se consacrau pentru aceasta fonduri de la comunitate» *(Sanh.,* 43 a).

«Închisoarea pe viaţă pedepsea un ucigaş în următorul caz: „Acela care a ucis pe cineva în absenţa oricărui martor este încarcerat; el primeşte o pâine de restrişte şi apă de disperare” *(Isaia,* 30, 20)» *(Sanh.,* 9, 5). *Ghemara* face următoarea discuţie: «Cum putem deci şti (că este vinovat), de vreme ce nu există martor? Când nu

383 De exemplu, un incest pasibil de lapidare sau de strangulare, dacă complicea sa era o rudă măritată.

384 Cf. *Marc.,* 15, 23; *Mat.,* 27, 34.

există decât un martor[385], zicea Rab. Samuel zicea: Când martorii n-au avut grijă să-l avertizeze. Altă autoritate rabinică răspundea: Când există controversă în investigaţie, dar nu şi asupra celor şapte întrebări esenţiale (loc şi timp)» *(Ibidem, 81 b).* Mai era pedepsit cu întemniţarea un bărbat «care suferise pedeapsa cu biciuirea şi care recidiva; era hrănit cu orz până îi crăpa stomacul» *(Ibidem).*

Condamnările la o pedeapsă corporală erau de competenţa unui tribunal cu 3 membri, deşi un rabin cerea o curte de 23 *(Sanh.,* 1, 2). În general, biciuirea sancţiona încălcarea unei legi pe care *Tora* o formulează prin: «Nu trebuie» *(Sifre Deuteronom,* paragr. 286, 125 a), Printre infracţiunile pedepsite în acest fel se găsesc cele referitoare la incest, la gradele de rudenie care interzic căsătoria, la violarea sfinţeniei templului, la alimentele interzise şi la diferite legi din Levitic.

Maximul loviturilor cu biciul era fixat la 39. «Câte lovituri erau date? Patruzeci fără una, precum s-a spus: „În număr de patruzeci[386] de lovituri” *(Deuteronom, 25*, 2 s), adică un număr apropiat de 40. Rabi lehuda zice: „Trebuie să fie exact 40”» *(Mak.,* 3, 10). Această regulă n-a fost adoptată. Altă regulă: «Se aprecia că numărul de lovituri trebuie să fie divizibil prin trei. Dacă acest număr a fost fixat la 40 (adică 39) şi dacă în cursul pedepsirii se aprecia că individul nu este în stare să primească atâtea, era iertat de ceea ce prisosea. Dacă totalul a fost evaluat la 18 şi atunci când aceste lovituri erau date se socotea că poate suporta 40 de lovituri, nu i se dădeau totuşi decât 18. Dacă el a comis o infracţiune la două interdicţii (şi, prin urmare, a riscat să fie biciuit de două ori), dar dacă în acest caz a fost făcută o singură apreciere numerică, el era supus la numărul de lovituri apreciat în acest fel, iar surplusul nu

385 De exemplu, dacă unul dintre cei doi martori era descalificat ca fiind rudă cu acuzatul. Legea mai cerea ca cei doi martori să fi văzut crima din acelaşi loc sau să fi fost vizibili unul pentru celălalt. Dacă această condiţie nu era îndeplinită, dar judecătorii erau convinşi de vinovăţia acuzatului, rabinii le acordau puterea de a-1 pedepsi.

386 în ebraică, cuvântul: «în număr» şi «40 de lovituri» aparţin în realitate la două versete succesive.

se mai administra. În caz contrar, el primea prima serie de lovituri, i se lăsa timp să-şi revină şi apoi i se dădea o nouă pedeapsă.

Flagelarea condamnatului ne este descrisă astfel: «Mâinile lui sunt ataşate de un stâlp, o mână de fiecare parte. Angajatul sinagogii îi ridică veşmintele (până la gât); n-are importanţă dacă sunt sfâşiate sau descusute. În acest fel pieptul este despuiat. Se pune o piatră în spatele celui condamnat şi pe această piatră urcă executorul, ţinând în mână o curea din piele de viţel; el o ataşează în sus şi în jos prin două porţiuni subţiri (din piele de asin). O treime din lovituri este dată pe piept; două treimi pe spate. Condamnatul nu este biciuit stând în picioare sau aşezat, ci îndoit, căci s-a spus: „judecătorul să pună să-l întindă" (*Deuteronom,* 25, 2). Executorul îl loveşte cu o mână, cu toată puterea sa.

Judecătorul cel mai vârstnic citeşte (în timpul flagelării) ceea ce urmează: „Dacă nu respecţi toate spusele acestei legi ca să le pui în practică... Domnul, Dumnezeul tău te va lovi, pe tine şi pe urmaşii tăi cu răni[387] mari şi prelungite" (*Deuteronom,* 78, 58 s). El repetă citirea (dacă a sfârşit înainte ca toate loviturile să fie date). După altă versiune, iată ce citeşte el: „Păzeşte deci cuvintele legământului acestuia şi pune-le în practică pentru ca să poţi propăşi în tot ceea ce întreprinzi" (*Ibidem,* 29, 8) şi el încheie prin: „dar El, care este îmbelşugat în milă, îţi iartă nedreptatea" etc. (*Ps.,* 78, 38) şi reia primul text[388]. Dacă cel condamnat moare sub mâna care îl loveşte, executorul nu riscă nicio răspundere, dar dacă a dat o lovitură mai mult, este izgonit într-un oraş de refugiu. Dacă, în cursul flagelării, condamnatul nu-şi poate reţine exerciţiile, care îl murdăresc, surplusul de lovituri nu se mai dă. Rabi lehuda zicea: pentru un bărbat, dacă a pierdut scaunul, pentru o femeie, dacă a urinat» (*Mak.,* 3,

387 Acelaşi cuvânt ebraic desemnează «răni» şi «curele».

388 *Deuteronom,* 29,9-(în textul ebraic) conţine 30 de cuvinte; la fel şi *Ps.,* 78,38. Deci, dacă sunt administrate 30 de lovituri, se citeşte numai primul text, fiecare lovitură corespunzând unui cuvânt; dacă pedeapsa este de 36 de lovituri, se citesc cele două texte; dacă sunt 39 lovituri, se repetă primul verset.

42, 14).

În legătură cu anumite încălcări ale legilor, Biblia foloseşte următoarea întorsătură de fraze: «Acest suflet va fi nimicit din Israel» (cf. *Ieşirea,* 12, 15). Dar, potrivit codului rabinic, vinovăţii astfel desemnaţi pot fi supuşi biciuirii dacă se pocăiesc, şi în acest fel să-şi ispăşească încălcările. «Aceia care, fiind pasibili de excludere, suferă flagelarea sunt eliberaţi în acest fel de prima penalitate» *(Mak.,* 3, 16). Alte delicte erau lovite de «moartea prin mâna cerului», ceea ce era interpretat ca desemnând decesul la vârsta de 60 de ani *(M.K.,* 28 a).

I. Drept civil

V. Pagubele

Legile care tratează despre diferitele categorii de plângeri civile, ofense aduse persoanelor, daune suferite de bunuri etc. formează obiectul şi conţinutul a trei tratate, *Baba kama, Baba meţia* şi *Baba batra,* «prima uşă», «uşa mediană» şi «ultima uşă».

Baba kama (prima uşă) dă legi privitoare la pagube. În general, fiecare este răspunzător pentru necazurile provocate altora fie de el însuşi, fie de ceea ce îi aparţine (de exemplu, un animal al său) şi este obligat să le repare. Materia este repartizată în patru rubrici, împrumutate de la cazurile în speţă pe care le menţionează Biblia. «Există patru categorii de pagube: bou *(Ieşirea,* 12, 3), cisternă *(Ibidem, 21, 33* s), păşune *(Ibidem, 22*, 5) şi incendiu *(Ibidem,* 6). În mod normal, toate acestea pricinuiesc pagube şi obligaţia de a fi atenţi la ele revine individului; deci dacă survine o vătămare, *de cujus* este obligat să-i compenseze valoarea cu bunurile sale cele mai valoroase (1, 1). Regula generală care trebuie aplicată în acest caz este următoarea: «Pretutindeni unde sunt obligat să păstrez un obiect, eu sunt răspunzător de paguba pe care el o cauzează; pretutindeni unde eu sunt răspunzător de paguba pe care o cauzează, sunt obligat să plătesc întreaga compensaţie» (1, 2).

Fiecare dintre cele patru categorii este subdivizată şi dă loc la o discuţie amănunţită. Iată trăsăturile esenţiale

ale acesteia, cu câteva exemple. În ce priveşte legea care tratează despre boul care loveşte cu coarnele sale, este degajată din Biblie (cf. *Ieşirea, 2*1, 28 ss) distincţia între animalul «înclinat să lovească» şi cel care n-a manifestat încă această înclinare. Acesta din urmă este denumit *tam,* «inocent, simplu», celălalt – *muad* («boul unui proprietar avertizat»[389]. Pe bună dreptate, răspunderea proprietarului era mai mare şi penalitatea mai severă atunci când experienţa ar fi trebuit să-l convingă despre necesitatea unor precauţii mai judicioase.

Această distincţie a fost comentată de către rabini pentru a fi aplicată pagubelor de orice natură. «Cinci acţiuni sunt de competenţa capitolului *tam* şi cinci de competenţa capitolului *muad.* Un animal domestic nu este considerat ca *muad* dacă loveşte cu coamele sale (mai puţin de trei ori), dacă împinge (pe cineva), dacă muşcă, dacă se culcă la pământ şi dacă zvârle din picioare, în ce priveşte (pagubele cauzate de) dinţi, el este *muad* când este vorba de lucruri cu care se poate hrăni[390]; pentru pagubele cauzate prin mijlocirea picioarelor sale, el este *muad* dacă sparge ceva care se găseşte pe drumul său[391]. Un bou cunoscut ca înclinat să lovească cu coarnele este *muad*; ca atare, acela care pricinuieşte pagube proprietăţii private a persoanei care le suferă. În sfârşit, o fiinţă omenească este considerată şi ea *muad.* Pentru o pagubă cauzată de un animal *tam,* reparaţia se plăteşte până la concurenţa jumătăţii, prin (preţul de vânzare) al corpului animalului. În cazul unui *muad* însă, deţinătorul plăteşte totalul pagubei, prelevându-l din ceea ce el posedă mai valoros (1, 4). Trebuie notat în ce fel noţiunea de *muad* se aplică, simplificată la oameni: «Orice fiinţă omenească este

389 *Muad* este definit: «un bou care a dat lovituri cu coarnele de trei zile, cu ştiinţa proprietarului său», *tam* este «un bou care n-a lovit cu coarnele sale de trei zile». O altă autoritate rabinică ignoră factorul timp şi consideră ca *muad* boul care a lovit în acest fel în trei rânduri şi ca *tam* pe acela care nu protestează cu coarnele atunci când un copil îl mângâie sau îl bate uşor cu palma (2, 4).

390 «El nu este *muad* când mănâncă fructe sau legume; este *muad* dacă devorează un veşmânt» *(B.k.,* 2, 2).

391 în timp ce înaintează; dar dacă, în acest moment, el a făcut să basculeze pietre care, în cădere, sparg vreun obiect, el nu este *muad (Bk.,* 2, 10).

totdeauna *muad,* fie că acţionează prin inadvertenţă sau intenţionat, treaz sau adormit» (2, 6). Deci el datorează reparaţii pentru orice pagubă provocată de dânsul, în orice împrejurare s-ar produce[392].

Iată legile referitoare la prejudiciile pricinuite de o groapă deschisă: «Dacă cineva sapă o groapă într-o proprietate privată şi face o deschizătură pe drumul public, şi viceversa, el este răspunzător de eventuale pagube; la fel, dacă deschizătura se află pe proprietatea privată a altuia. Dacă cineva sapă o groapă în drumul public şi un bou sau un asin cade în ea, el este răspunzător, fie că groapa este rotundă, lungă şi îngustă, sau boltită sau ca o tranşeu, sau în formă de cui[393]. Dacă lucrurile stau aşa, de ce foloseşte Biblia cuvântul „groapă”? Pentru a arăta că accidentul mortal presupune o adâncime de cel puţin zece ori lărgimea unei mâini; dacă un bou sau un măgar ar cădea într-o groapă mai puţin adâncă şi ar muri, (cel care săpase groapa) nu era răspunzător; dacă animalul se rănea doar, exista responsabilitate» (3, 5).

Pagube pricinuite de vite care pasc: Dacă cineva adună oi într-un ţarc şi le închide acolo aşa cum trebuie, el nu este răspunzător în cazul în care aceste vite rup îngrăditura şi provoacă pagube. El este răspunzător în cazul în care nu le-a închis aşa cum trebuie. Dacă ţarcul este distrus noaptea sau de către hoţi şi vitele ies şi comit pagube, nu există responsabilitate; dacă hoţii au lăsat animalele pur şi simplu dezlegate, ei sunt cei care au răspunderea.

«Dacă şi-a lăsat turma la soare[394] sau dacă o lasă în grija unui surdo-mut, a unui înapoiat mintal sau a unui copil minor şi această turmă se împrăştie şi produce pagube, proprietarul este răspunzător. Dar dacă a încredinţat-o unui cioban, acesta suportă răspunderea în

---

392 Principiul se află şi în codul civil francez.

393 Adică largă la deschidere, dar din ce în ce mai îngustă spre fund.

394 închisă, dar căutând să scape de căldura solară, care astfel o împinge să rupă îngrăditura.

locul proprietarului. Dacă vitele cad (de pe drumul public) într-o grădină (aflată mai jos), trebuie plătit ceea ce ele au mâncat (dar nu şi celelalte pagube făcute de ele). Dacă ele coboară pe accesul normal, trebuie plătită întreaga pagubă».

«Dacă cineva depozitează pe câmpul altuia şi fără permisiune bunuri care îi aparţin şi dacă vitele proprietarului strică aceste bunuri, nu este cazul de despăgubiri; dacă obiectele astfel depuse pricinuiesc vreun prejudiciu sau accident vitelor, depozitarul este răspunzător de acestea. Dar dacă avea o autorizaţie, proprietarul va fi răspunzător» (6, 1 – 3).

Iată câteva articole cuprinse sub rubrica: incendiu: «Acela care pune un surdo-mut, un înapoiat mintal sau un copil minor să poarte materii inflamabile nu riscă vreo sancţiune omenească, dar riscă sancţiunea cerului[395]. Dacă le-a încredinţat unui individ rezonabil, acesta va fi răspunzător. Dacă cineva poartă foc, iar înapoia lui merge cineva care duce combustibil, răspunzător este acela din urmă. Dacă el mergea înainte, iar purtătorul de foc în urma lui, răspunderea îi va reveni acestuia. Dacă survine o terţă persoană şi cauzează incendiul, ea este responsabilă, dar dacă acest rezultat se produce sub acţiunea vântului, nimeni nu riscă vreo răspundere» (6, 4).

Fierarul răspunde de o scânteie, ţâşnită de sub ciocan şi care pricinuieşte o pagubă. Dacă o cămilă încărcată cu în merge pe drumul public şi puţin în pătrunde într-o prăvălie, aprinzându-se în contact cu lampa negustorului şi producând incendierea clădirii, proprietarul cămilei este răspunzător; dar dacă negustorul şi-a lăsat lampa afară, el va suporta consecinţele accidentului. Rabi lehuda zice: El va scăpa de această răspundere dacă a fost lampa sărbătorii de Hanuka[396].

În a doua sa jumătate, tratatul *Baba kama* discută

---

395 El este considerat ca responsabil moral, dar nu în drept.

396 Sărbătoare care consemna victoriile lui lehuda Macabeul şi restabilirea cultului templului. Era respectată aprinzând lămpi pe care legea poruncea să fie plasate la vedere.

despre pagubele de natură criminală, cauzate, de exemplu, de furt, de atacurile violente, de tâlhărie. În ceea ce priveşte furtul, Biblia stabilea unele distincţii, pretinzând restituirea uneori cvintruplă sau cvadruplă, alteori dublă (cf. *Ieşirea,* 22, 3, 4, 7). Talmudul dă pentru aceasta o explicaţie sugestivă: «Discipolii rabinului lohanan ben Zakai l-au întrebat: „De ce pedepseşte *Tora* mai sever pe hoţ (care, dacă a furat un animal, trebuie să plătească de 4 – 5 ori preţul lui) decât pe un agresor (care pătrunde într-o casă prin efracţiune şi trebuie să înapoieze numai dublul furtişagului său)?

— Pentru agresor, răspunse rabinul, onoarea sclavului este cel puţin egală cu cea a stăpânului său (acţionând în taină); nu la fel stau lucrurile cu hoţul: acesta se comportă ca şi cum acolo, sus nu-l vede niciun ochi, nu-l aude nicio ureche”» *(B.k.,* 70 b).

«El va plăti cinci boi pentru un bou, patru oi pentru una». Sunt două motive pentru aceasta, potrivit Talmudului. «Rabi Meir zicea: Vedeţi care este marea virtute a muncii: vinovatul care fură un bou îl sustrage de la munca sa (şi îl lipseşte pe proprietar de serviciul său), dar când este vorba de un berbec, nu se pierde niciun fel de muncă; de aceea despăgubirea este cvadruplă (şi nu cvintuplă). Rabi lohanan ben Zakai zicea: Vedeţi importanţa demnităţii personale: boul merge pe picioarele sale proprii, aşa încât hoţul va înapoia de cinci ori valoarea lui, dar ca să fure un berbec, hoţul trebuie să-l poarte pe umeri (el pierde astfel din demnitatea sa), deci nu va avea de înapoiat decât cvadruplul» *(B.k.,* 79 b).

«Restituirea dublului este prescrisă mai des decât cea a cvadruplului sau a cvintuplului, pentru că se aplică pentru lucruri ca şi pentru fiinţe însufleţite, în timp ce ultimele nu privesc decât un bou sau o oaie *(Ieşirea,* 22, 1). Acela care fură de la un hoţ nu trebuie să restituie dublul; acela care omoară sau vinde un animal furat nu trebuie să restituie cvadruplul sau cvintuplul.

Dovedit de furtul (unui bou sau unei oi) de către doi martori, dovedit de asemenea prin alţi doi martori că a

ucis şi vândut acest animal, el îi plăteşte de 4 sau 5 ori valoarea. La fel: dacă l-a furat şi ucis în zi de Şabat sau pentru a se deda idolatriei; dacă l-a furat de la tatăl său şi apoi l-a ucis şi l-a vândut, iar tatăl a murit după aceea; sau dacă a furat animalul, l-a omorât şi l-a oferit ulterior templului. Aceeaşi restituire la cvadruplu sau cvintuplu o va face dacă a furat şi ucis acest animal ca să se folosească de el ca leac sau ca să-şi hrănească câinii sau dacă i-a luat viaţa în incinta templului pentru o folosire profană. Rabi Simeon îl scutea de o restituire atât de mare în ultimele două cazuri citate.

Dacă este dovedit prin doi martori că a furat (un bou sau o oaie) şi printr-un singur martor sau prin propria sa mărturie că a omorât animalul, el va face restituirea dublului, nu al cvadruplului sau al cvintuplului. La fel, în toate împrejurările menţionate mai sus» (7, 1, 2, 4).

Plângerea care are drept cauză pagube rezultând din violenţe poate fi de resortul a cinci categorii juridice: «Acela care face o acţiune violentă asupra aproapelui său este obligat să-l despăgubească pentru cinci lucruri: paguba, suferinţa, tratamentul care l-a vindecat, timpul pierdut, umilirea. Paguba: dacă există pierderea unui ochi sau a celor doi ochi, mână tăiată sau picior fracturat, victima este considerată la fel ca un sclav vândut la piaţă şi se face estimarea valorii sale înainte şi după agresiune. Suferinţa: dacă victima a fost mai mult sau mai puţin arsă cu o frigare sau (străpunsă cu) un cui, fie şi numai pe o unghie (de la mână sau de la un picior) fără vătămare, se calculează cât poate accepta un om cu condiţia lui *de cujus* pentru a fi îndurat exact aceeaşi suferinţă. Tratament pentru vindecare: dacă este rănire, autorul ei este obligat să plătească îngrijirile medicale pentru rană şi pentru urmările ei. Pierderea de timp: victima este considerată ca paznicul unui câmp cu castraveţi[397], deoarece a primit deja preţul mâinii sau piciorului său. Umilinţa: ea depinde de (statutul) individului care o pricinuieşte şi de statutul celui care o suferă» (8, 1).

397 Acest paznic putea fi ciung sau schilod.

Sunt precizate despăgubirile pentru diferitele tipuri de plângeri. Totul depinde de reputaţia persoanei atacate, dar rabi Akiva zicea: «Chiar şi săracul, în Israel, trebuie să fie socotit ca şi cum ar fi un om liber care a fost victima unor împrejurări neprielnice, căci el coboară din Abraham, din Isaac şi din Iacob» (8, 6).

În legătură cu această categorie de daune, *Ghemara* discută semnificaţia lui *lex talionis,* ca fiind poruncită în Biblie. Rabinii respingeau energic teoria sancţiunilor de ordin fizic care să fie aplicate autorilor care au provocat vătămări de această natură. Ei socoteau că, judiciar, poate fi pretinsă numai o compensaţie în bani. «„Ochi pentru ochi" (*Ieşirea,* 21, 24), aceasta înseamnă o plată în bani. – în bani, spui tu, dar poate că este vorba ca (celui vinovat) să i se facă să-şi piardă ochiul.

— Să presupunem că ochiul pierdut este mare iar celălalt mic; atunci cum să aplici «ochi pentru ochi» potrivit Bibliei?... Sau să presupunem că un chior a crăpat ochiul cuiva, că un ciung a tăiat braţul altuia, că un schilod a schilodit pe cineva, cum să-i aplici regula „ochi pentru ochi"? Or, Tora declară că „voi veţi avea aceeaşi lege" (*Levit.,* 24, 23), o lege egală pentru voi toţi»[398].

În ultimul rând, acelaşi tratat se ocupă de tâlhărie, adică furtul cu mână înarmată. El spune în această privinţă: «Dacă cineva fură de la altul lemne şi face din ele mobilă sau lână şi face din ea veşminte, el va plăti valoarea brută a ceea ce a luat. Dacă fură de la altul o vacă însărcinată, care naşte după aceea un viţel, sau un berbec acoperit cu lână şi pe care el îl tunde după aceea, el va restitui preţul vacii însărcinate sau cel al berbecului netuns[399]. Dacă a furat de la altul o vacă şi aceasta nu concepe şi nu naşte decât atunci când este în posesia sa sau dacă a furat un miel a cărui lână creşte abia atunci când se află în posesia sa (şi el o tunde), el va plăti

398 întrucât, aşa cum s-a văzut, «ochi pentru ochi» nu se putea aplica totdeauna în chip echitabil, trebuia găsită o altă interpretare, practicabilă în toate cazurile; aceasta va fi compensaţia bănească.

399 El nu va plăti valoarea viţelului sau aceea a lânii, deoarece a trebuit să se chinuie să îngrijească vaca sau să tundă berbecul.

valoarea pe care o avea animalul în epoca în care el l-a furat. Este regula generală: orice tâlhar plăteşte valoarea pe care o avea obiectul sustras de el atunci când a avut loc furtul.

«Dacă a sustras de la altul un animal sau sclavi care îmbătrânesc după aceea, el va plăti valoarea pe care ei o aveau în momentul furtului. Dar rabi Meir declara că: dacă este vorba de sclavi, el se va mărgini să spună: Iată ce vă aparţine. Dacă el a furat o monedă care apoi se crapă sau se sfarmă, fructe care apoi putrezesc sau vin care se acreşte după aceea, el va plăti pentru acestea valoarea primitivă, socotită în ziua furtului» (9, 2 s).

VI. Proprietatea obiectelor găsite

Tratatul *Baba meţia* discută diferite chestiuni privitoare la achiziţia şi transferul proprietăţii. În acest paragraf şi în cel care e urmează, vom indica principiile esenţiale în acest domeniu. Este vorba întâi să se ştie cui îi va aparţine un obiect găsit, în cazul când proprietarul său nu vine să-l ceară. «Doi indivizi (se prezintă în faţa unui tribunal) cu un veşmânt. Unul declară: Eu l-am găsit. Celălalt spune exact acelaşi lucru. Dacă amândoi afirmă: El este în întregime al meu, fiecare dintre ei va trebui să jure că dreptul său asupra acestui obiect nu se întinde la mai puţin de jumătate[400]. Atunci el este împărţit între dânşii. Dacă unul zice: Totul este al meu, iar celălalt zice: Eu posed jumătate din el, primul se jură că dreptul său se întinde la cel puţin trei sferturi iar celălalt la un sfert; atunci li se atribuie cantităţile respective»[401].

«Dacă doi indivizi călăreau un animal, sau dacă unul îl călărea, iar celălalt îl conducea[402], şi dacă ambii spun: El

---

400 El nu este pus să jure că totul îi aparţine, pentru că nu va fi pus în posesia totului; nu va fi pus să jure nici că jumătatea îi aparţine, pentru că aceasta ar contrazice prima sa revendicare a totalităţii; jurământul impus semnifică: Eu continui să afirm că am dreptul la tot, dar, ţinând cont de reclamaţia celuilalt pledant, eu mă jur doar că nu-mi aparţine mai puţin de jumătate.

401 Dezbaterea nu este decât pentru jumătate, deoarece a doua persoană nu pretinde mai mult. Deci, aici, jumătatea este tratată la fel cum a fost tratată totalitatea în cazul precedent.

402 Pentru a justifica revendicarea sa asupra unui lucru găsit, găsitorul este obligat să fi făcut act de proprietar; în speţă, deoarece este vorba de un animal, călărindu-1 sau

este al meu, fiecare jură că dreptul său asupra acestui animal nu este mai mic de jumătate; atunci (valoarea) se împarte între ei. Dacă ei recunosc (că l-au luat în posesie) simultan sau dacă au martori care stabilesc acest fapt, se face împărţeala, fără jurământ».

«Dacă cineva care se află pe drum, călărind un animal, obl servă un obiect pierdut şi spune tovarăşului său: Dă-mi-l, şi dacă acest tovarăş îl ridică şi spune: Eu îl cer pentru mine, pretenţia sa este valabilă. Dar dacă a întins întâi obiectul călăreţului şi după aceea îl revendică, această cerere nu va fi admisă[403].

Î «Dacă cineva vede un obiect şi se duce să-l apuce, dar altul i-o ia înainte, acesta din urmă are dreptul să-l revendice»[404].

«Orice găseşte fiul minor, fiica minoră, sclavul păgân bărbat sau femeie sau soţia unui individ îi aparţine acestuia. Dacă fiul sau fiica sunt adulţi; dacă sclavul bărbat sau femeie este israelit, ţ dacă soţia este divorţată, chiar dacă soţul nu i-a plătit suma convenită în contractul de căsătorie, lucrul găsit îi aparţine acestuia» (1, 1 – 5).

Principiul după care «ceea ce este găsit se păstrează» nu se aplică decât dacă trebuia presupus că nu mai este speranţa de a descoperi pe primul proprietar. Deci găsitorul avea obligaţia să facă cunoscută descoperirea sa. Cu toate acestea, el devenea *ipso facto* proprietar când era vorba despre obiecte care nu purtau nicio marcă distinctă susceptibilă de a identifica posesorul sau dacă era vorba despre obiecte atât de deteriorate, încât făceau imposibilă descrierea lor exactă.

«Câteva obiecte găsite aparţineau imediat găsitorului; pentru celelalte, el trebuia să anunţe că le-a găsit. Îi aparţin imediat: fructe împrăştiate, piese de monedă răspândite ici şi colo, mici snopi de grâu căzut pe drumul public, prăjituri din smochine uscate, pâine de la

conducându-1.

403 întinzând obiectul călăreţului, el a arătat că a acţionat la iniţiativa acestuia; deci nu are dreptul să ceară nimic pentru sine.

404 A se apropia pentru a lua un lucru nu înseamnă a face act de proprietar al acestui lucru.

brutar, peşti legaţi în mănunchi, bucăţi de carne, lână tunsă în stare naturală, tije de in bucăţele de lână vopsită în roşu. Toate acestea aparţin găsitorului, după rabi Meir[405], dar rabi lehuda zice: Tot ceea ce poartă un indice distinctiv trebuie să fie declarat; de pildă, dacă la o prăjitură din smochine uscate aderă un ciob din vas, dacă monedelor le sunt alăturate mici bucăţi de pâine».

«Pentru lucrurile următoare este necesară o declaraţie: fructe într-un vas, un vas gol, bani într-o pungă, o pungă goală, grămezi de fructe, o grămadă de piese de monede, trei piese de monedă suprapuse, mici snopi căzuţi într-o proprietate privată, bucăţi de pâine coaptă în casă, lână tunsă adusă de la un meşteşugar, ulcioare de vin sau de ulei»[406] (2, Îs).

«Dacă cineva găseşte un obiect într-o prăvălie, obiectul îi aparţine[407]; dacă el a fost găsit între tejghea şi negustor, obiectul aparţine negustorului. Dacă obiectul este găsit în faţa unuia care schimbă bani, el aparţine găsitorului; între locul (unde sunt puse monedele) şi cel care schimbă, el aparţine acestuia. Dacă cineva se duce să caute fructe la aproapele său sau dacă i se trimit fructe şi găseşte printre ele piese de monedă, ele îi vor aparţine, dar dacă ele sunt împachetate, el trebuie să-şi declare descoperirea» (2, 4).

În cât timp este obligat găsitorul să facă declaraţia sa? Până când au luat cunoştinţă de ea vecinii săi. Aceasta este opinia lui rabi Meir, dar rabi lehuda zice: în cursul celor trei pelerinaje solemne[408] şi timp de şapte zile după ultimul dintre cele trei pelerinaje, pentru a permite (oamenilor informaţi despre descoperire) să consacre trei zile să se înapoieze acasă[409], trei zile ca să vină să-l vadă şi o zi ca să intre în contact cu găsitorul.

---

405 Pentru că natura acestor obiecte nu permite să fie identificat proprietarul.

406 Toate aceste lucruri au ceva special pe care l-ar putea indica cei care le reclamă.

407 Acest obiect pare a fi fost pierdut de un client; într-un loc atât de frecventat cum este o prăvălie, nu există speranţa să fie identificat acest proprietar.

408 Pesah, Şavuot şi Sukot; atunci toţi evreii se duceau la Ierusalim.

409 Pentru a constata acolo dacă au pierdut sau nu obiectul care a fost declarat.

«Dacă cel care reclamă indică exact natura obiectului pierdut[410], dar nu şi semnele sale distinctive, găsitorul nu trebuie să i-l înapoieze; dacă este o persoană nedemnă de încredere, nu-i va fi predat nici dacă menţionează mărcile distinctive. Dacă este vorba de un animal a cărui muncă răsplăteşte întreţinerea, găsitorul îl pune să muncească şi îl hrăneşte; dacă lucrurile nu stau aşa, îl vinde[411]. Care este soarta banilor? Rabi Tarfon zice: El îi poate valorifica, aşa încât este răspunzător de pierderea lor. Dar rabi Akiva se pronunţă în sens contrar» (2, bs).

«La Ierusalim se găsea un loc denumit: „piatra reclamaţiei”. Cel care pierduse un obiect se ducea acolo. Găsitorul anunţa ce găsise; cel care pierduse indica ce caracteristici avea obiectul şi îl recăpăta» *(B m.,* 28 b). După distrugerea templului – dea Domnul ca el să fie reclădit repede în zilele noastre! – se făceau anunţuri în sinagogi şi casele de studiu. Dar când s-a mărit numărul oamenilor care nu erau preocupaţi de respectarea legii, s-a hotărât că este suficient să fie informaţi vecinii şi cunoscuţii» *(Ibidem).*

VII. Despre depunere şi despre împrumut în *Ieşirea,* 22, 7 – 15, rabinii distingeau patru categorii de contracte care comportă împrumut: «cu titlu gratuit (7 – 9), un împrumut simplu (14, 5 a), un împrumut în schimbul unei recompense (10 – 13), o locaţie (15 b). Acela care a luat un împrumut cu titlu gratuit depune jurământ în toate cazurile (în care obiectul încredinţat lui a fost pierdut sau a fost furat) şi el nu-l despăgubeşte. Acela care a primit un împrumut care comportă recompensă şi acela care a primit un lucru în locaţie depun jurământ când este vorba de un animal rănit, răpit sau mort (şi ei nu sunt înda Toraţi să-i plătească valoarea); ei o plătesc însă în caz de pierdere sau de furt» *(B.m.,* 7, 8).

Acest principiu general este amplificat în tratatul *Baba meţia,* care examinează diferitele cazuri din speţă.

---

410 Anunţarea găsirii consta doar din informarea că s-a găsit ceva; cel care reclamă este presupus aici că declară exact care este acest obiect.

411 Şi păstrează preţul până ce animalul pierdut este reclamat.

«Dacă cineva încredinţează un animal sau un lucru unui om apropiat (care se angajează să aibă grijă de el fără plată) şi dacă animalul sau lucrul este pierdut sau furat, dacă (atunci) mandatarul vrea să plătească şi refuză să jure[412] – principiul fiind: cel care a luat cu împrumut cu titlu gratuit jură şi nu este răspunzător – şi dacă ulterior hoţul este descoperit, acesta va trebui să restituie dublul valorii; dacă el a ucis sau a vândut animalul, el va plăti cvadruplul sau cvintuplul. Cui? Mandatarului».

«Dacă cineva închiriază o vacă de la aproapele său, apoi o împrumută unui terţ, şi dacă vaca moare de moarte naturală, atunci locatarul jură că ea a murit în acest fel, şi că împrumutătorul îi datorează preţul. Rabi lose zicea: Cum este posibil acest lucru? Locatarul trebuie să tragă folos din vaca aproapelui său? El are datoria să înmâneze preţul proprietarului iniţial» (3, Îs) [413].

«Dacă două persoane încredinţează în depozit o sumă de bani unui terţ, primul depunând un *mana,* iar al doilea două sute de *zuz,* apoi fiecare dintre cei doi reclamă suma cea mai mare, depozitarul dă fiecăruia o sută de *zuz,* iar surplusul îl păstrează până la venirea lui Eliahu[414]. Rabi lose zice: dacă aşa stau lucrurile, atunci ce a pierdut impostorul făcând reclamaţie? A pierdut totalul care trebuie reţinut până la venirea lui Eliahu»[415] (3, 4).

«Dacă cineva încredinţează bani aproapelui său (în mod gratuit) şi dacă acesta face din ei un pachet pe care îl atârnă de umerii săi sau îl lasă în mâinile copilului său minor, fiu sau fiică, sau nu-l închide cum se cuvine, el este răspunzător pentru că nu a asigurat păstrarea banilor încredinţaţi, aşa cum este obligat orice depozitar; dacă l-a păstrat aşa cum se cuvine, el nu are nicio răspundere».

---

412 Jurământul are scopul să stabilească faptul că mandatarul nu şi-a însuşit lucrul sau n-a neglijat îngrijirea cuvenită şi că lucrul nu se află în posesia sa.

413 Ca urmare, valoarea trebuie să meargă la proprietar şi nu la locatar. Opinia rabinului lose a fost acceptată de către lege.

414 în credinţa populară, profetul Eliahu trebuie să rezolve toate chestiunile controversate. Dar unul dintre depunători va recunoaşte că nu i se datorează decât 100 de *zuz.*

415 Opinia lui rabi lose n-a fost adoptată.

«Dacă cineva încredinţează o sumă de bani (ca depozit) unuia care schimbă, şi dacă a predat-o împachetată[416], depozitarul nu poate s-o folosească; deci nu este răspunzător în caz de pierdere. Dacă suma i-a fost încredinţată în unităţi separate, el o poate valorifica şi îşi asumă răspunderea în caz de pierdere. Dacă este vorba nu de un om care schimbă, ci de un particular, fie că banii sunt împachetaţi sau nu, el nu este autorizat să se folosească de aceşti bani; deci el nu este răspunzător de pierderea lor, dacă pierderea se produce» (3, 10 s).

Iată câteva reguli privind răspunderea unui locatar: «Dacă cineva închiriază un asin pentru a-l duce pe o colină şi îl duce într-o vale, sau viceversa, chiar dacă distanţa este aceeaşi, iar asinul moare, există răspundere[417]. Dacă cineva închiriază un asin care îşi pierde apoi vederea sau este confiscat de către guvern, proprietarul îi poate zice: „Iată ce îţi aparţine”[418]; dacă asinul moare sau este rănit, proprietarul este obligat să-i furnizeze altul celui care i-a închiriat primul asin. Dacă a închiriat un asin pentru a-l duce pe o colină şi l-a dus într-o vale, iar animalul fuge, nu există răspundere; dacă el se înfierbântă, există răspundere. Dacă îl închiriază ca să-l ducă într-o vale şi îl duce pe o colină, lucrurile stau invers, dar dacă animalul s-a înfierbântat, există răspundere.

Dacă cineva închiriază o vacă (înhămată) pentru a ara pe o colină şi va ara într-o vale, şi dacă fierul plugului se rupe, nu există răspundere. Dacă el a închiriat-o pentru a ara într-o vale şi a arat cu ea pe o colină, el este răspunzător de fierul plugului care s-a rupt. Dacă a închiriat-o pentru a treiera plante leguminoase şi el treieră grăunţe, el nu este răspunzător (dacă vaca a alunecat); el este răspunzător în cazul invers, pentru că aceste plante fac solul alunecos.

Dacă cineva închiriază un asin care să poarte o

---

416 Faptul că suma este astfel împachetată arată că depunătorul a vrut ca să fie păstrată ca atare şi nu folosită.

417 Pentru că n-a folosit animalul potrivit stipulaţiilor contractului.

418 Adică nu este obligat să-i furnizeze alt asin.

povară (fixată) de grâne şi îl încarcă cu o greutate (corespunzătoare) de orz, el: este răspunzător (în caz de accident survenit animalului care]

poartă această povară). Dacă l-a închiriat pentru a purta grâne şi >

Îl încarcă cu paie, el este răspunzător, deoarece volumul crescut face sarcina mai greu de purtat» (6, 3 – 5).

«Dacă cineva zice altuia: „Păzeşte-mi acest lucru şi (la prima ocazie) voi păzi şi eu un lucru pentru tine", atunci este vorba de un angajament prin mijlocirea unei recompense. Dacă îi spune: „Păzeşte asta pentru mine", iar celălalt răspunde: „Pune-l în faţa mea", este vorba de un depozit cu titlu gratuit.

Dacă cineva dă altuia o sumă de bani ca gaj, este vorba de un angajament prin mijlocirea unei recompense (pentru gaj). Rabi lehuda spune însă: Dacă sunt bani, contractul este gratuit, dacă sunt fructe, atunci este un angajament prin mijlocirea unei recompense»[419].

«Acela care, deplasând un butoi, îl sparge, fie că l-a avut în depozit gratuit sau mijlocind o recompensă, va presta jurământ (şi anume că n-a fost vorba de neglijenţă din partea sa) şi în felul acesta se va vedea descărcat de orice răspundere»[420] (6, 6 – 8).

«Acela care este însărcinat să ducă o unealtă în casa sa aparţine (în caz de furt sau de pierdere a uneltei) la aceeaşi categorie legală ca şi persoana plătită pentru că a primit ceva în depozit».

«Toţi muncitorii sunt mandatari mijlocind recompensă; dar toţi cei care îi zic (patronului, când lucrarea s-a isprăvit): „Ia ce este al tău şi plăteşte-ne (restul)" sunt mandatari cu titlu gratuit» (6, 6) Deci, ei nu sunt răspunzători de întreţinerea lucrului.

Iată ceea ce privea împrumutul: «Dacă cineva împrumută o vacă, el împrumută în acelaşi timp sau închiriază serviciile proprietarului vacii, sau dacă a

---

419 Fiind scutit de obligaţia de a supraveghea aceste fructe, depozitarul a beneficiat de tranzacţie.

420 Această lege nu se aplica cu toată rigoarea.

împrumutat întâi gratuit sau a închiriat serviciile proprietarului şi după aceea a luat cu împrumut vaca, în cazul în care acest animal moare, împrumutătorul nu este răspunzător, căci s-a spus: „Dacă stăpânul este prezent, nu va avea loc restituirea” (*Ieşirea,* 22, 15). Dar dacă a împrumutat întâi vaca şi după aceea a împrumutat sau închiriat serviciile proprietarului, iar animalul moare, împrumutătorul este răspunzător, căci stă scris: „În lipsa stăpânului, va avea loc restituirea” *(Ieşirea, 22*, 14).

Careva împrumută o vacă pentru o jumătate de zi şi o închiriază pentru cealaltă jumătate de zi sau o împrumută pentru o zi şi o închiriază pentru ziua următoare sau împrumută o vacă şi închiriază alta. Vaca moare. Dacă cel care a împrumutat zice: „Vaca împrumutată este cea care a murit”, sau: „a murit în cursul zilei sau al orelor în care o aveam ca titlu de împrumut”[421], iar celălalt zice: „Nu ştiu nimic”, cel care a luat cu împrumut este răspunzător».

Sunt prevăzute şi situaţii în care se ia o decizie numai după ce partenerii au depus un jurământ prin care îşi susţin cauza.

VIII. Despre locaţie

Tot tratatul *Baba meţia* defineşte răspunderile şi drepturile proprietarului funciar şi ale arendaşului. «Acela care arendează o casă aproapelui său în timpul sezonului ploilor[422] nu-l poate izgoni între sărbătoarea tabernacolelor *(Sukot)* şi cea a Rusaliilor *(Savuotf.* Dacă a dat cu chirie în timpul verii, el trebuie să dea un preaviz de 30 de zile. În oraşele mari, preavizul este de 12 luni, fie că imobilul a fost închiriat în cursul verii sau al iernii. Dacă este vorba de o prăvălie, acelaşi răstimp atât în oraşele mari, cât şi în cele mici. Rabi Simeon ben Gămăliei zicea: sunt necesari trei ani pentru prăvăliile brutarilor sau vopsitorilor[423].

Dând cu chirie un imobil, proprietarul este obligat să

---

421 în toate cazurile, cel care a luat cu împrumut este răspunzător.

422 Adică în cursul iernii. Proprietarul acceptă pur şi simplu un locatar, cu atâta pe lună, fără a stipula data când expiră închirierea.

423 Această opinie a fost admisă. Ea se baza pe creditul pe termen lung la care vopsitorii, ca şi brutarii trebuie să consimtă.

amenajeze clădirii uşa, broasca de la uşă, zăvorul şi alte dispozitive care necesită munca unui meşteşugar specializat; lucrurile care nu pretind o asemenea intervenţie sunt în sarcina locatarului. Îngrăşământul[424] aparţine proprietarului; chiriaşul nu are drept decât la cenuşa din sobă şi din cuptorul de la bucătărie.

Dacă cineva dă cu chirie un imobil pentru un an, iar anul este declarat „intercalar”[425], chiriaşul beneficiază de luna suplimentară. La fel dacă locaţia a fost convenită pe luni. S-a întâmplat la Sepforis că un om a luat cu chirie o baie pentru suma de 12 *denarii* de aur, un *denarius* de aur pe lună. (întrucât a fost proclamat an intercalar), afacerea a fost supusă rabinului Simeon ben Gamaaliel şi rabinului lose, care au decis că beneficiul lunii suplimentare trebuie împărţit în mod egal între proprietar şi chiriaş[426].

Dacă cineva dă cu chirie aproapelui său o casă[427] care apoi s-a prăbuşit, el are obligaţia s-o reconstruiască pentru dânsul. Dacă este mică, nu trebuie s-o refacă mai mare, şi viceversa. Dacă ea nu avea decât un corp de clădire, el nu trebuie să reclădească două, şi viceversa. El nu trebuie nici să scadă, nici să mărească numărul ferestrelor, în afara cazului unui acord între cele două părţi» (3, 6 – 9).

«Dacă cineva ia cu chirie[428] de la aproapele său un câmp, el se va conforma la practica stabilită local pentru recoltare, plantele care trebuie dezrădăcinate, arătură (după recoltare, pentru a se elibera ierburile rele). Totul este supus obiceiului local. La fel după cum proprietarul şi fermierul îşi împart grăunţele (pentru semănat), îşi vor împărţi paiele şi miriştea. Dacă îşi împart via, îşi vor împărţi curmeii şi aracii pe care amândoi trebuie să-i

---

424 Care se adună în curtea în care numai locatarul are dreptul să-şi ţină vitele.

425 Un an intercalar numără 13 luni.

426 Această decizie provenea din faptul că locaţia fusese făcută «pentru un an», dar fixându-se chiria lunară.

427 Fără a specifica ce fel de casă; în caz contrar, proprietarul nu este obligat s-o refacă dacă a fost distrusă prin foc sau s-a prăbuşit.

428 închirierea unui câmp se face printr-o chirie fixată în bani sau în natură: produse determinate sau procent din recoltă.

furnizeze.

Dacă cineva a închiriat un câmp care are nevoie să fie irigat sau în care sunt plantaţi arbori şi dacă izvorul (care irigă) a secat, iar arborii pier, el nu va putea obţine nicio reducere a chiriei convenite. N-o va putea obţine decât dacă a spus mai înainte: «închiriază-mi acest câmp irigat sau acest câmp plantat cu arbori», iar după aceea a secat izvorul şi au pierit arborii.

«Dacă cineva a luat cu chirie un câmp (însărcinându-se să plătească proprietarului o redevenţă luată din producţia câmpului) şi, în loc de a-l lucra, îl lasă pârloagă, se face o estimare a producţiei posibile şi fermierul trebuie să plătească în consecinţă, pentru că în mod normal o clauză a contractului conţine această stipulare: „Dacă las câmpul pârloagă şi nu-l ar, voi plăti o indemnizaţie egală cu producţia lui maximă»[429].

«Dacă cineva a luat cu chirie un câmp de la altcineva şi refuză să-l plivească, spunând proprietarului: „Ce te interesează, deoarece eu îţi plătesc chiria?”, acest raţionament nu este admisibil, deoarece proprietarul poate răspunde: „Tu vei pleca mâine şi va trebui să muncesc ca să stârpesc ierburile rele pe care tu le-ai lăsat să se înmulţească”.

Dacă cineva a luat cu chirie câmpul de la altul (însărcinându-se să plătească atâta la sută din producţie) şi dacă producţia este insuficientă, atingând doar o grămadă (de două *oca),* fermierul este obligat să cultive (din nou) acest teren. Rabi lehuda zicea:

„Cum este cu putinţă să se facă din această grămadă un criteriu?[430]”. Dar câtă vreme câmpul produce destule grăunţe încât să poată fi însămânţat din nou (fermierul este obligat să-l cultive).

În aceleaşi condiţii, ale contractului de închiriere, dacă recolta este distrusă de lăcuste sau de trăsnet, plata chiriei va putea fi redusă în cazul în care năpasta a lovit tot ţinutul; dacă nu se întâmplă aşa, nu este admisă nicio

429 O asemenea condiţie trebuie aplicată, chiar dacă n-a fost stipulată anume

430 Pentru că dimensiunile câmpului variază.

reducere. Potrivit lui rabi lehuda, dacă chiria a fost fixată în bani, ea nu va fi redusă niciodată»[431].

«Dacă arendarea anuală a fost fixată la zece *kora* de grâu şi dacă grăunţele sunt de calitate mediocră, proprietarul este obligat să primească acest grâu; dacă grăunţele sunt excepţional de bune, fermierul nu are dreptul să zică: „O să cumpăr la piaţă grâu (de calitate mijlocie) şi în felul acesta mă voi achita de obligaţie”. El are obligaţia să livreze grăunţele pe care le-a recoltat.

Un câmp arendat pentru a se semăna pe el orz nu va fi însămânţat cu grâu; dar dacă se convenise să fie însămânţat cu grâu, fermierul poate semăna acolo orz[432]. Rabi Simeon ben Gămăliei interzicea orice schimbare. Dacă contractul prevede cereale, nu se vor semăna acolo legume, dar reciproca a fost admisă, cu excepţia lui rabi Simeon ben Gămăliei.

Într-un câmp arendat pentru puţini ani[433] nu se va semănaân [434] şi nu se vor planta sicomori. Într-un câmp arendat pentru şapte ani, se pot semăna m şi planta sicomori în primul an.

Anul şabatic este cuprins în durata unei locaţii încheiate pentru perioada şabatică, şi pentru o arendă de 700 *zuz.* Dar o locaţie încheiată pentru 7 ani, cu aceleaşi condiţii însă fără a se specifica „perioada şabatică”, nu cuprinde anul şabatic» (9, 1 – 10).

În ce priveşte locaţiunea unei case care suferă pagube, iată regulile adoptate: Dacă etajul inferior şi etajul superior aparţin la două persoane diferite şi dacă imobilul se prăbuşeşte, cei doi îşi împart între ei lemnul, cărămizile şi mortarul şi cercetează care cărămizi s-au spart cel mai mult. Dacă unul dintre cei doi proprietari identifică aceste cărămizi ca aparţinându-i, el le ia în posesie şi ţine cont de ele în calcul.

Dacă etajul inferior şi etajul superior ale unei case

---

431 Această opinie n-a căpătat putere de lege.

432 Grâul, mai mult decât orzul, istoveşte pământul.

433 Adică pentru mai puţin de 7 ani.

434 Inul ar produce terenului o pagubă pe care arenda pe 7 ani n-o poate compensa.

sunt ocupate de două persoane diferite şi dacă podeaua etajului superior este defectă, iar proprietarul refuză s-o repare, locatarul are drept să coboare şi să locuiască în etajul inferior, până ce proprietarul repară etajul de deasupra. Rabi Iose zicea: «ocupantul parterului are în grija sa plafonul; cel de la etajul superior trebuie să întreţină podeaua acestui etaj».

Dacă etajul inferior şi cel superior ale unei case aparţin la două persoane diferite şi dacă imobilul se prăbuşeşte, proprietarul etajului superior are drepturi speciale, pe care tratatul le precizează.

IX. Despre vânzare şi despre livrare

Tratatul *Baba meţia* se ocupă şi de actele care operează transferul de proprietate, adică de vânzare şi de schimb. În cumpărare-vânzare, transferul se operează în momentul în care cumpărătorului îi este livrat (adică primeşte) lucrul, nu în momentul când are loc plata.

Remiterea unei monede de aur efectuează cumpărarea unei monede de argint[435], dar nu şi viceversa; cea a unei monede de cupru efectuează cumpărarea unei monede de argint, dar nu şi viceversa. Monedele neacceptate[436] efectuează cumpărarea de monede acceptate, dar nu şi viceversa; lingourile efectuează cumpărarea de monede, dar nu viceversa. Iată regula generală: Remiterea de bunuri oarecare efectuează schimbul altor bunuri[437].

«Cum aceasta? Dacă cumpărătorul ia în posesie nişte produse fără a le plăti cu bani, niciuna dintre cele două părţi nu poate anula vânzarea; dacă plăteşte fără a lua în posesie produsele, fiecare parte poate anula vânzarea. Cu toate acestea, rabinii declarau că „Acela care a pedepsit generaţia potopului (*Facerea,* 6) şi pe cea a împrăştierii (*Facerea,* 11)" îl va pedepsi pe acela care nu şi-a respectat cuvântul pe care l-a dat. Rabi Simeon zice: „Cel care

435 într-un schimb de monede, trebuie să se ştie care este vânzătorul şi care este cumpărătorul. După regulă, moneda cu valoare mai mică constituie marfa.

436 Monede care nu au curs într-o ţară.

437 Schimb în natură.

posedă bani are avantajul”[438].

Este vorba de o înşelăciune[439] atunci când, de pildă, se vând patru *denarii* de argint pentru 24, adică un *sela,* cu alte cuvinte o şesime din preţul de cumpărare. În cât timp poate partea lezată să rezilieze afacerea? îi este garantat un timp suficient pentru a arăta articolul unui negustor sau cuiva care are relaţii cu el.

Legea înşelăciunii se aplică cumpărătorului şi vânzătorului, negustorilor şi particularilor. Rabi lehuda zice: «Această lege nu se aplică unui negustor[440]. Persoana înşelată poate zice: înapoiază-mi banii».

Legea înşelăciunii nu se aplică la comerţul cu sclavi, în materie de proprietate imobiliară, la reglementarea datoriilor, la tot ce priveşte templul[441].

Există înşelăciune în vorbe, de pildă la cumpărare sau la vânzare. Nimeni să nu spună aproapelui său: „Cât costă aceasta?”, dacă nu are intenţia să cumpere» (4, 9 s).

Continuarea chestiunilor referitoare la vânzare se găseşte în tratatul *Baba batra.* Acolo se examinează tocmai ce cuprinde şi ce nu cuprinde vânzarea unei proprietăţi şi se dau reguli privind tranzacţiile de produse perisabile.

«Dacă cineva vinde o casă, n-a vândut şi anexa, nici spaţiul interior, nici acoperişul, dacă acesta are un parapet înalt de zece ori lărgimea mâinii. Rabi lehuda zice: „Dacă acoperişul are forma unei uşi, el nu este vândut[442] (ca parte a casei), chiar dacă înălţimea parapetului nu atinge de zece ori lărgimea mâinii”.

Nici puţul, nici cisterna din subsol nu sunt cuprinse în vânzare, chiar dacă vânzătorul a specificat în scris adâncimea şi înălţimea imobilului; dacă vrea să le folosească, cumpărătorul trebuie să se asigure de un act de drept (privitor la puţ şi la cisternă). Aceasta era părerea lui rabi Akiva. Dar rabinii nu sunt de acord cu aceasta şi

---

438 Această opinie a fost respinsă.

439 Vezi *Levit.,* 25, 14.

440 Opinie neacceptată.

441 Regulă bazată pe *Levit.,* 25, 14

442 Această opinie n-a fost admisă.

nici rabi Akiva nu mai susţine această opinie în cazul în care vânzătorul a specificat că puţul şi cisterna au fost excluse din vânzare[443]. Dacă el le vinde altei persoane şi păstrează pentru el restul casei, rabi Akiva zice: cumpărătorul nu trebuie să se asigure cu un act de drept; însă rabinii socotesc că aceasta este necesar.

Dacă cineva vinde o casă, aceasta cuprinde uşa, însă nu cheia; o cutie fixată, dar nu una mobilă; piatra de jos imobilă a instalaţiei de măcinat, dar nu recipientul (mobil) în care cade făina. Nici soba, nici cuptorul de bucătărie nu sunt cuprinse în această vânzare. Toate acestea nu vor face parte din vânzare decât dacă contractanţii au formulat această clauză: «casa şi tot ce conţine ea».

Dacă cineva vinde o curte, clădirile, puţul şi beciurile sunt cuprinse în vânzare, dar nu şi bunurile mobile, nici chiar dacă s-a stipulat că vânzarea se extinde „la curte şi la tot ce conţine ea”, în niciun caz vânzătorul nu înstrăinează casa de baie sau presa de ulei sau de vin care se pot găsi în curte. Rabi Eliezer zice: „Dacă cineva vinde o curte (fără altă precizare), el n-a dispus decât de suprafaţa ei goală”»[444] *(B.b.,* 4, 1 – 4).

«Dacă cineva vinde o corabie, aceasta cuprinde catargele, pavilionul, ancora şi tot aparatul necesar direcţiei vasului, însă nu şi echipajul, materialele de ambalat (mărfurile) şi provizia de alimente, în afara cazului când s-a stipulat: „vasul şi tot ce conţine el”. Vânzarea unei trăsuri nu cuprinde catârii, şi viceversa. Vânzarea unui jug nu se extinde la boi, şi viceversa.

Dacă cineva vinde un măgar, el nu vinde diferitele pachete pe care acesta le poate avea atunci pe spate[445]. Nahum din Media; zice că da. Rabi Iehuda zice: aceste lucruri sunt uneori cuprinse în vânzare, alteori nu. Regula e valabilă numai dacă se stipulează! că şi încărcătura este cuprinsă în vânzare, altfel nu[446]. I

---

443 Este opinia lui rabi Akiva, care a fost admisă, ca şi în cazul care urmează.

444 Adică fără clădirile care se află în ea.

445 Adică povara cu care e încărcat.

446 Harnaşamentul face excepţie.

Dacă cineva vinde o măgăriţă, această cuprinde şi puiul ei; dacă vinde o vacă, nu vinde şi viţelul[447]».

X. Despre prescripţie I

În dreptul evreiesc, posesiunea nediscutată a unui imobil sau folosirea unui bun mobil constituie. În anumite împrejurări, un titlu care permite să fie revendicată proprietatea lor legitimă. Acest titlu şi dreptul care rezultă din el se numesc *hazaka,* «îngrijire, ocupaţie».

Regula de *hazaka* se aplică caselor, puţurilor, pivniţelor, porumbarelor, băilor, preselor (pentru ulei sau vin), câmpurilor destinate irigării, sclavilor, precum şi la tot ceea ce în mod normal dă roade. Durata acestui titlu este de trei ani consecutiv. Pentru un câmp care nu are nevoie să fie irigat, cei trei ani pot să nu fie consecutivi. Rabi Ismael zicea: «Dacă este ocupat timp de trei luni (la sfârşitul) primului an, trei luni (la începutul) celui de al treilea! an şi 12 luni ale anului al doilea, adică 18 luni, aceasta este suficient pentru a se stabili că este *hazaka»*[448]*.* Rabi Akiva zice: «(Este suficient să existe posesiune vreme) de o lună în primul an, o lună în ultimul an şi 12 luni în anul intermediar, adică în total 14 luni» (Rabi Ismael adăuga: «Părerea mea (în privinţa celor 18 luni) se aplică la un câmp care produce grâne[449]; pentru o livadă[450], în care se recoltează întâi struguri. În altă epocă măslinele şi încă mai târziu smochinele, aceasta echivalează celor trei ani ceruţi ca să fie *hazaka».*

Din punctul de vedere al prescripţiei, se disting trei teritorii: Iudeea, Transiordania şi Galileea. S-au indicat reguli care arătau cum se rezolvă cazurile când proprietarul arc reşedinţa într-un teritoriu, iar cel care reclamă *hazaka* în alt teritoriu.

Orice *hazaka* neînsoţită de o revendicare – nu poate fi

---

447 Vaca poate fi cumpărată numai pentru laptele pe care îl dă. .

448 în prima perioadă, ocupantul va fi avut timpul să însămânţeze câmpul, ' în ultima perioadă va fi putut recolta. Prin urmare, din punct de vedere agricol, , a existat posesiune a câmpului de trei ani. S

449 în care recoltarea se face o singură dată. ■ |

450 în care se găsesc diferite specii de arbori, ale căror fructe se recoltează în diferite sezoane.

primită. Cum aşa'? Dacă cineva spune ocupantului: Ce faci pe proprietatea mea'? şi dacă el răspunde: Nimeni n-a pus niciodată la îndoială dreptul meu de a fi aici – aceasta nu constituie o *hazaka.* Dar dacă el răspunde: Pentru că tu mi l-ai vândut sau: Pentru că tu mi l-ai dăruit sau: Tatăl tău mi l-a vândut sau mi l-a dăruit – atunci este *hazaka.* Pentru o proprietate care a fost luată în posesie prin moştenire, nu este necesară nicio revendicare[451]. Legea de *hazaka* nu se aplică meşteşugarilor, asociaţiilor, lucrătorilor cu ziua, paznicilor[452]. Un soţ nu are *hazaka* asupra bunurilor soţiei sale, şi viceversa. Acelaşi lucru pentru un tată şi fiul său. Cui se aplică regula de mai sus? Celui care revendică o *hazaka* (contestată de către proprietar) sau, în cazul unei persoane care face o donaţie (pe care vrea s-o rezilieze) sau de fraţi care îşi împart un domeniu (unul din ei luând posesia asupra lotului său) sau în cazul cuiva care a luat domeniul unui prozelit[453], dacă acest posedant face o poartă (în domeniu) sau o închide sau face o spărtură, cât de mică, în îngrăditură, aceasta (fiind o marcă a proprietăţii) întemeiază *hazaka.*

Iată la ce se aplică sau nu se aplică *hazaka*: A-şi ţine vitele într-o curte, a se folosi de un cuptor sau de o moară, a creşte (acolo) păsări, a depune (acolo) îngrăşăminte nu stabileşte o *hazaka.* Ea nu rezultă dintr-unul din faptele următoare: a înălţa pentru vite (în curte) un ţarc înalt de zece lăţimi de mână; acelaşi lucru pentru un cuptor sau o moară, a ţine păsări în casă sau a stabili un amplasament pentru îngrăşăminte fie (săpând) o groapă adâncă de trei lăţimi de mână, fie (îngrămădindu-l), până la o înălţime tot de trei lăţimi de mână (3, 11 – 3, 5).

XI. Despre succesiuni

Dispoziţiile testamentare, succesiunea imobilelor şi gradul de rudenie care abilita la moştenire formează

---

451 Ca să se stabilească că această proprietate aparţinea tatălui său care i-a lăsat-o moştenire.

452 Pentru ei, posesiunea necontestată timp de trei ani nu constituie drept de proprietate.

453 Care a murit fără a lăsa moştenitori, aşa încât proprietatea lui nu mai aparţine nimănui; oricine o putea lua în posesie.

obiectul unor capitole din tratatul *Baba batra.*

Unele rude sunt moştenitori şi totodată transmit propriul lor patrimoniu; alţii sunt numai moştenitori; alţii nu au niciuna din cele două calităţi. Moştenirea se transmite: un tată în ce priveşte copiii săi[454]; copiii faţă de tatăl lor; fraţii tatălui. Moştenesc, dar nu transmit: un bărbat de la mama sa; un soţ, de la soţia sa; copiii, de la surorile (decedatului). Transmit, dar nu moştenesc: o femeie, către copiii săi; o femeie, către soţul ei; fraţii mamei[455] către copiii acesteia). Fraţii mamei nu moştenesc (de la ea) şi nu (îi transmit) nimic.

Ordinea de succesiune este următoarea: «Dacă un bărbat moare (zice Biblia) fără a lăsa fii, să treceţi moştenirea lui către fiica sa» *(Numeri,* 27, 8). Deci un fiu şi toţi urmaşii lui trec înaintea unei fiice şi a urmaşilor ei. O fiică vine înaintea fraţilor (defunctului) şi toţi urmaşii ei trec înaintea urmaşilor acestora. Fraţii (defunctului) îi preced pe fraţii tatălui său. Iată regula: pretutindeni unde este o persoană în rândul întâi, urmaşii săi urmează imediat; dar un tată precede tuturor urmaşilor săi[456] (8, Îs).

Fiu şi fiică au drepturi egale în moştenire, dar un fiu (primul fe născut, *Deuteronom,* 21, 17) primeşte o parte dublă din succe

siunea tatălui, nu şi din cea a mamei, iar fiicele sunt întreţinute pe bunurile tatălui, nu ale mamei.

j Dacă un bărbat formulează următoarea voinţă: Cutare este 6 primul meu născut, dar nu va avea o parte dublă sau cutare este fiul meu, dar el nu va moşteni (din orice ar fi din bunurile mele) Iân acord cu fraţii săi – această declaraţie este nulă, deoarece este contrarie percepţiilor *Torei.* Dacă el împarte verbal bunurile sale între copiii săi, dând mai mult unuia şi mai puţin altuia, fără a-l privilegia pe cel mai vârstnic, voinţa sa va fi

---

454 Cu alte cuvinte, şi un tată moşteneşte bunurile fiului său dacă acesta moare fără moştenitor, şi că un tată transmite fiului său bunurile sale.

455 Proprietatea unui unchi poate trece legal ca moştenire nepoţilor săi, dar nu şi viceversa.

456 Dacă defunctul nu lasă urmaşi în linie directă, tatăl său sau bunic rl său au primul rang.

respectată, cel puţin dacă el n-a folosit cuvântul: moştenire[457]. Dacă a scris: «în dar» fie la începutul, fie la mijlocul, fie la sfârşitul[458] testamentului său, acesta este valabil. Dacă el zice: Cutare (care nu este rudă) va fi moştenitorul meu, deşi are o fiică, sau fiica mea va fi moştenitoa

rea mea, deşi el are un fiu, această dispoziţie va fi nulă, ea fiind contrară principiilor *Torei.* Rabi lohanan ben Baroka zicea: dacă, el a desemnat o persoană aptă să moştenească[459], clauza este valab bilă; dacă nu, ea este nulă. Dacă el întocmeşte un act prin care lasă moştenire bunurile sale unor străini şi îşi trece copiii sub ţ tăcere, actul este legal, dar rabinii îl dezaprobă. Rabi Simeon ben Ţ Gămăliei zice: dacă copiii nu s-au purtat bine, amintirea sa va fi stimată (pentru că a lăsat prin testament în acest fel).

Dacă cineva zice: Acesta este fiul meu, se acordă încredere gândurilor sale (în ceea ce priveşte moştenirea). Dar dacă cineva zice: Acesta este fratele meu, nu i se va da crezare[460], dar el poate avea parte de la moştenire cu fratele care se recunoaşte ca atare[461]. Dacă acest individ moare (fără moştenitor), partea pe care a primit-o se întoarce la fratele care împărţise cu el şi, dacă el poseda şi alte bunuri, fraţii (care nu-i recunoscuseră rudenia), îl moştenesc la fel cu acela care o admisese[462]. Dacă cineva moare şi s-a găsit un testament asupra lui, acest document este fără valoare[463], dar dacă (în acest testament) el

---

457 întrucât n-a folosit cuvântul «moştenire», dispoziţia sa este privită ca o donaţie, nu ca o dispoziţie testamentară; fiecare are dreptul să facă din bunurile sale toate donaţiile pe care le doreşte, dar puterea de a testa are limitări legale.

458 Sunt trei formule la care acest testament face aluzie.

459 Unul dintre copiii săi desemnat pe nume.

460 Este vorba de cazul în care unul din fiii defunctului declară că un anümit individ este fratele său, în timp ce ceilalţi fii nu admit această rudenie.

461 Dacă un om moare lăsând doi fii şi dacă unul dintre ei admite că un terţ este fratele său, iar celălalt nu admite aceasta, cel care îl admite poate împărţi cu el câte jumătate din moştenire.

462 Această regulă nu se aplică decât dacă fraţii despre care vorbim n-au repudiat definitiv rudenia, declarând doar că nu-1 cunosc pe celălalt ca fiind fratele lor.

463 Aceasta nu vrea să spună că, pentru că a fost găsit acolo, autenticitatea acestui

transferă bunuri cuiva care face parte sau nu dintre moştenitorii săi, cuvântul său se menţine.

«Dacă un om lasă prin testament bunul său copiilor lui[464], el este obligat să scrie aceste cuvinte: «începând din această zi şi după moartea mea»[465]. Aceasta este părerea rabinului lehuda. Dar rabi fose declară că aceasta nu este necesar[466]. Dacă un om lasă prin testament bunul său fiului său (începând de la data) morţii sale, el nu-l mai poate vinde, căci acest bun revine fiului său, iar fiul nu-l poate vinde (în timpul vieţii tatălui său) care păstrează controlul lui. Dacă tatăl l-ar vinde, vânzarea n-ar fi valabilă decât până la moartea sa; dacă fiul l-ar vinde, cumpărătorul n-ar avea niciun drept asupra acestui bun până la moartea tatălui. Tatăl este liber să culeagă roadele acestui bun şi să le dea cui vrea, dar ceea ce rămâne cules (pentru el, când are loc decesul) aparţine moştenitorilor. Dacă un om lasă mai mulţi fii[467], unii majori, alţii minori, ţ primii sunt autorizaţi să se îmbrace pe cheltuiala celorlalţi, dar minorii nu pot fi hrăniţi pe cheltuiala celor majori[468]; ei împart cu toţii în aceeaşi calitate. Dacă cei majori sunt căsătoriţi (pe socoteala patrimoniului), minorii pot face acelaşi lucru (pe socoteala patrimoniului). Dar dacă minorii spun (după moartea tatălui): Vrem să ne căsătorim (pe socoteala patrimoniului), aşa cum aţi făcut-o: voi (pe când tatăl trăia), aceasta nu se poate, pentru că ceea ce tatăl; le dăduse este apreciat ca un dar.

Aceste reguli se aplică şi la fiice, dar aici ele au un avantaj asupra fiilor. Fiicele sunt întreţinute (în afara patrimoniului) pe cheltuiala fiilor şi nu pe cheltuiala lor[469].

---

document este suspectată. Dar legea pretinde eliberarea testamentului.

464[3] Este vorba despre cazul în care individul despre care vorbim vrea să se recăsătorească şi doreşte să asigure bunul său copiilor din prima căsătorie.

465 Aceste cuvinte fac din copii proprietarii legitimi ai patrimoniului, iar testatorul păstrează uzufructul acestuia cât timp trăieşte.

466 Pentru că data testamentului stabileşte intenţia; această părere a fost adoptată

467 Şi n-a făcut testament.

468 Se admite că îmbrăcarea unui adult costă mai mult decât cea a unui minor, însă că pentru hrană lucrurile stăteau pe dos.

469 Dacă nu există decât fiice, ele îşi împart bunurile în părţi egale.

Dacă un om moare lăsând fii şi fiice şi dacă bunul este foarte mare[470], fiii moştenesc şi suportă întreţinerea fiicelor; dacă este *f* mediocru, fiicele moştenesc, iar fiii se pot duce să cerşească[471].

Admon[472] zicea: «Pentru că sunt de sex masculin, trebuie să sufere financiar?». Rabi Gămăliei declară: «împărtăşesc părerea lui Admon» (8, 4 – 8, 9, 1).

460

Capitolul XI

Viaţa de apoi

1. Mesia în opoziţie cu celelalte popoare antice, care plasau vârsta de aur în noaptea trecutului cel mai îndepărtat, evreii aşteaptă această vârstă în viitor. În repetate rânduri, profeţii lui Israel fac aluzie la «zilele cele de pe urmă», care vor vedea cum măreţia naţională ajunge la culme. Această nădejde a prins rădăcini mereu mai viguroase în spiritul poporului; nu numai că ea a devenit mai puternică, dar cu timpul s-au înmulţit şi minunile care trebuiau să manifeste înfăptuirea ei pe lume. Viitorul glorios gravita în jurul persoanei unui *maşiah,* „unsul", pe care Dumnezeu îl va trimite să conducă începutul erei noi şi minunate.

În Talmud, Mesia şi misiunea sa formează obiectul a nenumărate referiri. La un singur doctor al Talmudului răsună nota scepticismului. Este vorba de un rabin din secolul al IV-lea, pe nume Hillel. El spunea: «Israel nu are un Mesia (care urmează să vină), căci Mesia i-a fost dat de-acum în zilele lui Ezechia» *(Sanh.,* 98 b). I s-a reproşat cu energie această afirmaţie. Este însă posibil ca, pe ici pe colo, să se fi admis printre evrei ideea ca frumoasa domnie a lui Ezechia să fi marcat îndeplinirea profeţiilor

---

470 Adică suficient pentru întreţinerea tuturor copiilor, inclusiv cea a fiicelor, până ce ele ajung la vârsta adultă.

471 Aceasta înseamnă de fapt că fiii nu vor primi decât ceea ce rămâne după ce fiicele au fost înzestrate.

472 Era un judecător care-şi avea sediul la Ierusalim *(Ket.,* 83, 1). Părerea sa nu a precumpănit.

mesianice. S-ar înţelege atunci de ce Talmudul îndepărtează formal această părere. «De ce (în *Isaia,* 9, 6) cuvântul *lemarbe* poartă în mijlocul său u*n în* final? 1. Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) voia să-l facă Mesia pe Ezechia, iar pe Senaherib să-l facă Gog

Literele ebraice *h, m, n, p, s* dur capătă o formă particulară atunci când sunt plasate la sfârşitul unui cuvânt. În textul tradiţional din *Isaia* 9, 6, litera *în* din cuvântul *lemarbe,* deşi nu este finală, are totuşi această formă specială.

şi Magog[473]. Dar atributul Său dreptatea i-a supus următoarea observaţie: „Stăpâne al Universului, David, regele lui Israel, a compus în cinstea Ta multe cântece şi rugăciuni; totuşi nu l-ai făcut Mesia. Ai vrea să-l alegi pe Ezechia ca Mesia şi să-i acorzi multe minuni, dar el nu a compus pentru tine nici măcar un cântec!". Cu toate acestea, atunci când lohanan b. Zakai şi-a luat rămas bun de la discipoli pe patul său de moarte, el le-a adresat aceste cuvinte enigmatice: „Pregătiţi un tron pentru Ezechia, rege al lui Iuda; el vine"» *(Ber.,* 28 b). De obicei se vede aici o prezicere a ivirii lui Mesia. Dacă această părere este exactă, atunci eminentul rabin din secolul I îl socotea şi el pe Ezechia ca Mesia. Mai mult decât atât, aşa cum vom constata, această identitate a salvatorului care urmează să vină a prilejuit denumiri foarte variate.

Ceea ce toată lumea credea neîndoielnic era că trimiterea lui Mesia a făcut parte din planul Creatorului chiar la originea universului. «Şapte lucruri au fost create înaintea lumii: *Tora,* pocăinţa, grădina Edenului (adică Paradisul), ghehena *(gehinom),* tronul de glorie, Templul şi numele lui *Mesia» (Pes.,* 54 a). Într-o lucrare ulterioară citim: «Când a început crearea lumii, Mesia exista (se născuse deja), deoarece Dumnezeu a ţinut seamă de el înainte ca lumea să fie creată» (*Pesikta Rab.,* 152 b).

Cine va fi Mesia? în mod firesc, speculaţiile menite să determine aceasta au fost numeroase şi se căutau lămuriri

473 Vom explica mai departe aluzia la Gog şi Magog, care urmează să pricinuiască tulburări violente care să preceadă sosirea lui Mesia.

în textele din Biblie. Rabinii erau unanimi în a admite că Mesia va fi o fiinţă omenească însărcinată să îndeplinească misiunea mântuitoare. Nicăieri Talmudul nu profesează credinţa într-un Mesia supraomenesc.

Unele autorităţi rabinice l-au identificat cu David. Iată cum era interpretat acest verset: «După aceasta, copiii lui Israel vor reveni; ei îl vor căuta pe Domnul, Dumnezeul lor, şi pe David, regele lor» *(Osea, 3, 5).* «Rabinii declară că el este regele Mesia. Dacă el s-a născut printre cei vii, numele său este David; dacă el s-a născut printre cei care au murit, David este numele său» (p. *Ber.,* 5 a). Era degajată în chip ingenios aceeaşi concluzie din textul existent în *Ps.,* 18, 50: «El dă mari izbăviri regelui său, îndurări unsului său *(mesia),* lui David şi urmaşilor săi, pentru totdeauna». «Nu stă scris: „lui David", ci „lui David şi urmaşilor săi"» *(Plângeri R.,* 1, 52). Părerile care au precumpănit îl socoteau pe Mesia ca un coborâtor din acest rege; în literatura rabinică, el este denumit de obicei «fiul lui David».

Textele biblice interpretate ca fiind mesianice prezentau un şir întreg de diferite nume pe care le-ar avea Mesia. Rabinii se străduiau chiar să descopere pentru Mesia un nume analog celui al dascălului lor. «Care este numele lui Mesia? Şcoala rabinului Şeila spunea: este Silo, căci stă scris: „Până ce va veni Silo" *(Facerea,* 49, 10). Şcoala rabinului lanai zicea: Yinon, căci stă scris: „Numele său se va menţine *(yinon)* totdeauna, tot atâta vreme cât şi soarele" *(Ps.,* 72, 17). Şcoala rabinului Hanina zicea: Hanina, căci s-a spus: „Nu vă voi arăta îndurare *(hanina)"* *(Ierem.,* 16, 13). Alţii susţineau că numele lui este Menahem, fiul lui Ezechia, căci s-a spus: „S-a îndepărtat de la mine cel care trebuia să mă mângâie *(menahem),* cel care trebuia să-mi învioreze viaţa" *(Plângeri,* 1, 16). Rabinii afirmă că el se numeşte „membrul lepros al şcolii rabinului lehuda prinţul", căci s-a spus: „Cu siguranţă, el a purtat suferinţele noastre, a luat asupra lui durerile noastre şi noi am socotit că este pedepsit, lovit de

Dumnezeu şi umilit”[474] *(Isaia,* 53, 4). Rab declara că Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va trezi pentru Israel un alt David, căci stă scris: „Ei vor sluji Domnului, Dumnezeul lor şi lui David, regele lor, pe care li-l voi reda” *(Ierem.,* 30, 9). Nu s-a spus: „pe care l-am sculat”, ci „pe care îl voi scula”» *(Sanh.,* 98 b).

Iată şi alte nume care au fost sugerate: «Rabi loşua ben Levi zicea: El se numeşte *Temah* (ramura, cf. *Zahar,* 6, 12). Rabi ludan zice: numele său este Menahem. După r. Albu, aceste două nume sunt identice, deoarece literele lor dau aceeaşi valoare numerică» (p. *Ber.,* 50 a). «Rabi Nahman îl întrebă pe rabi Isaac: Ai învăţat când va veni *Bar Nafle* (fiul celui care a căzut)?

— Dar cine este *Bar Nafle?*

— Este Mesia. – îl numeşti pe Mesia *Bar Nafle”!*

— Da, pentru că stă scris: „În zilele acelea voi ridica din căderea lui cortul lui David” *(Amos,* 9, 11)» *(Sanh.,* 96 b).

O singură dată se întâlneşte menţionarea unei figuri mai degrabă misterioasă, numită: Mesia, fiul lui Iosif. Iată acest text: «Mesia, fiul lui Iosif, a fost omorât, aşa cum stă scris: „Ei îl vor privi pe acela pe care l-au străpuns, vor plânge asupra lui aşa cum este plâns singurul fiu” *(Zaharia,* 12, 10)» *(Suk.,* 52 a). La fel ca şi «fiul lui David», expresia «fiul lui Iosif» desemnează un urmaş al strămoşului care purta acest nume; originea expresiei pare a fi indicată în *B.b.,* 123 b: «Părintele nostru Iacob a prevăzut că urmaşii lui Esau vor fi daţi pe mâna urmaşilor lui Iosif, după cum s-a spus: „Casa lui Iacob va fi un foc şi casa lui Iosif o flacără, dar casa lui Esau va fi o mirişte pe care o vor aprinde şi o vor mistui”[475] *(Obadia,* 18)».

---

474 Rabinii interpretau cuvântul «lovit» ca însemnând: «lepros». Prin urmare, acest verset profetiza venirea unui Mesia care ar fi atins de lepră. Or, s-a povestit despre rabi lehuda Prinţul că, deşi grav afectat de o boală de la vârsta de 13 ani, obişnuia să spună: «Iubiţi sunt cei care suferă, acesta este un semn al îndurării lui Dumnezeu» *(B.m.,* 86a). De aici provenea părerea după care Mesia prezis de către Isaia ar reproduce tipul al cărui exemplu a fost dat de acest rabin.

475 Teoria despre «Mesia fiu al lui Iosif» a apărut abia după eşecul răscoalei lui Bar Kohba din anul 136 (a se vedea Klausner, *Jesus of Nazareth,* p. 201). Ea se întâlneşte îndeosebi în legendele evreieşti târzii. Una dintre aceste legende îl identifică pe acest fiu

Fireşte, speranţa venirii lui Mesia a devenit mai intensă atunci când viaţa naţională a fost în chip groaznic afectată. Cu cât oprimarea din partea cuceritorilor a devenit mai greu de suportat, cu atât mai mult evreii şi-au îndreptat privirile spre prezicerile mesianice existente în cărţile lor sfinte. Josephus povesteşte cum, în anii care au precedat distrugerea templului, au apărut mai mulţi indivizi, fiecare prezentându-se ca fiind mântuitorul anunţat de către profeţi[476]. În secolul următor, unul dintre ei, devenit celebru, a fost Bar Kohba (sau, după unii, Bar Koziba), care a condus o revoltă contra Romei şi pe care rabi Akiva l-a recunoscut drept Mesia. Rabi Akiva explica versetul din *Numeri,* 24, 17: «un astru *(Kohab)* va ieşi din Iacob», spunând: «Koziba va ieşi din Iacob». Când l-a văzut pe Bar Koziba, a exclamat: «Iată-l pe regele Mesia!». Dar rabi Iohanan b. Torta n-a fost de acord, declarând: «Akiva, iarba va creşte pe mormântul tău înainte ca fiul lui David să apară» (p. *Taan.,* 68 d).

Pentru a îmbărbăta poporul în disperarea sa şi a-l încuraja la perseverenţă în faţa încercărilor cele mai grele, rabinii afirmau că este vorba de «durerile facerii» lui Mesia, cu alte cuvinte că venirea lui va fi obţinută cu preţul unor suferinţe la fel de mari ca ale unei mame când aduce un copil pe lume. Aşa cum întunericul nopţii atinge maximul înaintea zorilor, ei socoteau că semnele unei demoralizări extreme a lumii vor precede venirii lui Mesia şi că, practic, viaţa va fi atunci cu totul de nesuportat.

Iată afirmaţii inspirate de aceste păreri: „În generaţia care va vedea venirea fiului lui David, tineretul îi va insulta pe cei maturi, bătrânii vor fi siliţi să se ridice în faţa nevârstnicilor, fiica se va răscula împotriva mamei sale, nora contra soacrei ei, faţa acestei generaţii va fi ca aceea a unui câine (neruşinată), fiul nu va simţi nicio ruşine faţă de tatăl său» *(Sanh.,* 97 a). «Locurile unde lumea se adună pentru a studia vor deveni case de prostituţie; ştiinţa

---

al lui Iosif cu copilul înviat din morţi de către Eliahu *(Seder Eliahu Rabba,* 48, ediţia Friedmann, p. 97s).

476 Vezi paragr. despre profeţi în cap. IV.

scribilor va decădea, oamenii cu frica de Dumnezeu vor fi dispreţuiri» *(Ibidem).* «Fiul lui David nu va apărea decât în sânul unei generaţii cu desăvârşire morală sau în întregime ticăloasă; perfect morală, căci s-a spus: „Întreg poporul tău va fi format din oameni

1 Se cuvine amintită aici remarcabila lucrare a vestitului savant Gershom Scholem, intitulată *Pentru a înţelege mesianismul evreiesc*; versiunea franceză a apărut în volumul: G. Scholem, *Le messianisme Juif (Edit,* Calmann-Levi, 1992, p. 23 – 66). Din imensa bogăţie de idei cuprinsă în această lucrare subliniem doar câteva: principala trăsătură distinctivă a mesianismului evreiesc care vede în mântuire un eveniment public, vizibil pe scena istoriei; tensiunile care s-au manifestat în cursul istoriei mesianismului evreiesc; curentele mesianice din iudaismul rabinic; strânsa legătură cu curentele apocaliptice. (Nota trad.)

drepţi şi vor locui ţara pentru totdeauna" *(Isaia,* 60, 21). În întregime ticăloasă, aşa cum s-a spus: „a văzut că nu era nimeni; s-a mirat că nu găseşte acolo pe nimeni care să mijlocească; atunci i-a venit în ajutor braţul său" *(Jsaia,* 19, 16) şi încă: „din cauza mea, din pricina mea[477] vreau să lucrez" *(Jsaia,* 48, 11)» *(Sanh.,* 98 a).

Potrivit unei tradiţii, «în cursul perioadei de şapte ani care va marca sosirea fiului lui David, în primul an se va împlini textul acesta: «Voi trimite ploaie asupra unui oraş şi nu voi trimite asupra altuia» (*Amos,* 4, 7). În al doilea an vor fi zvârlite săgeţile foametei. În al treilea an, foametea va fi severă, vor muri bărbaţi, Temei, copii, oameni cucernici şi credincioşi, cei care studiază *Tora* vor uita ce-au studiat. În al patrulea an va fi belşug, dar nu va fi[478]. În al cincilea, belşugul va fi mare, lumea va mânca, va bea, se va bucura, *Tora* va reveni (în memoria) celor care o studiază, în al şaselea an se vor auzi voci (venind din cer). În al şaptelea an vor izbucni războaie, iar la sfârşitul acestei perioade de şapte ani va sosi fiul lui David» *(Sanh.,*

477 Nu din cauza celor drepţi, căci ei nu există.

478 Adică: ţara va avea belşug, dar poporul nu va fi mulţumit

97 a).

Epoca acestei veniri va fi caracterizată îndeosebi prin frământări politice care vor culmina într-o cruntă stare de război. «Dacă vedeţi regatele luptându-se între ele, cercetaţi unde se află paşii / lui Mesia. Să ştiţi că aşa va fi, deoarece aşa s-a întâmplat în zilele lui Abraham» *(Geneza R.,* 42, 4).

Aceste războaie sunt considerate ca fiind «cele ale lui Gog şi Magog» *(Ezech.,* 38) [479]: «Ridică-te, Doamne, mergi înaintea lui, răsturnându-l!» *(Ps.,* 17, 3). David îl invocă de cinci ori pe Domnul în cartea Psalmilor să se scoale[480]. De patru ori este vorba de patru regate despre care David, prin Spiritul Sfânt, prezice că-l vor subjuga pe Israel; astfel încât el îl roagă pe Dumnezeu să se ridice împotriva fiecăruia dintre ele. Al cincilea este regatul lui Gog şi Magog, despre care David profetizează că va însemna o izbucnire puternică împotriva lui Israel; el spune deci Sfântului

Unic (binecuvântat fie El!): «Ridică-te, Doamne, Dumnezeule, întinde mâna ta» *(Ps.,* 10, 12), căci nu avem alt conducător decât pe tine pentru a lupta cu ei» *(Midraş ad loc.,* 66 b). Cele patru regate vizate în textul de mai sus sunt specificate în altă parte: «Când vor fi în ţara duşmanilor lor, nu-i voi lepăda de tot şi nu-i voi urî până într-atât încât să-i nimicesc şi să rup legământul meu cu ei; căci Eu sunt Domnul, Dumnezeul lor» *(Levit.,* 26, 44). «Nu-i voi lepăda, în timpul grecilor; nu-i voi urî, în vremea lui Nabucadneţar; nu-i voi nimici, în zilele lui Haman (din Persia); nu voi rupe legământul meu cu ei, în vremea romanilor[481]; căci eu sunt Domnul, Dumnezeul lor, în zilele lui Gog şi Magog» *(Meg.,* 11 a).

O aluzie interesantă la acelaşi subiect se află în istorioara următoare: «Rabinul Hanan b. Tahlifa a trimis

---

479 Vezi şi *Ezech.,* 39, 11.

480 Vezi şi *Ps.,* 3, 7; 7, 6; 9, 19; 10,12.

481 în text se găseşte, de fapt, «în zilele perşilor», dar aceasta a fost o corectură cerută de către cenzori în evul mediu, deoarece, când era menţionată Roma, ei vedeau în aceasta o aluzie la Biserică.

rabinului Iosif un mesaj cu acest cuprins: Am întâlnit un om care ţinea în mâini un sul scris cu caractere ebraice pătrate, redactat în limba sfântă. L-am întrebat: Unde l-ai găsit? El îmi răspunse: Am fost mercenar în armata romană şi am descoperit acest sul în arhivele din Roma». Iată ce era scris pe el: «După 4 291 de ani de la crearea lumii (deci în anul 531 al erei actuale), lumea va fi distrusă în parte prin războaiele monştrilor marini, în parte prin acelea ale lui Gog şi Magog; atunci vor veni zilele lui Mesia. Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) nu va reînnoi lumea decât la capătul a 7.000 de ani» (*Sanh.,* 97 b).

În Talmud se întâlnesc diferite calcule pentru a determina epoca venirii lui Mesia. Majoritatea dau o dată cam pe la sfârşitul secolului al V-lea. De exemplu, Eliahu i-ar fi spus unui rabin: «Lumea va dura cel puţin 85 de jubilee (adică 4 250 de ani); la ultimul jubileu va veni fiul lui David». Rabinii îl întrebară: «El va veni la începutul sau la sfârşitul jubileului?

— Nu ştiu, a răspuns el» (*Ibidem).* Din această discuţie rezultă că data venirii lui Mesia trebuia să fie între anii 440 şi 490. «Dacă, la 400 de ani de la distrugerea Templului (care a avut loc în anul 70), cineva vă propune să cumpăraţi cu un *dinar* un teren care valorează 1.000 de *dinari,* să nu-l cumpăraţi. Iată o învăţătură rabinică: La 4 231 de ani de la crearea lumii (deci în anul 471), nu cumpăraţi un câmp care preţuieşte o mie de dinari, şi care vi se oferă pentru un dinarius» (*AIZ.,* 9 b). Aceasta este epoca lui Mesia; deci pământul îşi va fi pierdut orice valoare.

Cei mai mulţi rabini evitau calculele care încercau să stabilească data «sfârşitului», adică data venirii lui Mesia, pentru că aceasta trezea speranţe care se dovedeau deşarte, după aceea producând dezamăgire. Iată un avertisment solemn: «Blestemaţi fie cei care calculează „sfârşitul", căci ei afirmă că, întrucât data „sfârşitului" a venit şi Mesia n-a apărut, el nu va veni niciodată. Dimpotrivă, să-l aşteptaţi, căci s-a spus: „Deşi el (timpul fixat) întârzie, aşteptaţi-l" (*Habac.,* 2, 3)» (*Sanh., 7* b).

Potrivit unei anume opinii, «Israel va fi mântuit în luna *tişti*; potrivit alteia, el a fost eliberat din Egipt în luna *nisan* şi tot în *nisan* va fi mântuit»; *(R.H.,* 11 a).

Ca pentru a se opune credinţei după care Dumnezeu ar fi fixat o dată precisă pentru apariţia erei mesianice, s-a dezvoltat o altă credinţă, care nu admitea această determinare, ci făcea ca ivirea evenimentului aşteptat să depindă de felul în care va fi comportarea poporului. Această idee era dedusă din *Isaia,* 60, 22: «Eu, Domnul, voi grăbi aceste lucruri la vremea lor», text care era explicat astfel: «Dacă meritaţi, le voi grăbi; de nu, ele vor veni la vremea lor» *(Sanh.,* 98 a).

De asemenea, câteva declaraţii precum: „Mare este pocăinţa, deoarece ea apropie mântuirea» *(Ioma,* 86 b). «Toate „sfârşiturile" au trecut (şi Mesia n-a venit); sosirea lui depinde numai de pocăinţă şi de faptele bune» *(Sanh.,* 97 b). „Dacă Israel s-ar pocăi o singură zi, fiul lui David ar veni de îndată. Dacă Israel ar respecta cum trebuie un singur Şabat, fiul lui David ar veni de îndată»

1 Este a şaptea lună a calendarului evreiesc, luna care marchează începutul anului. *Nisan* este prima lună, în cursul căreia este celebrat Pesahul (Paştele).

(p. *Taan.,* 69 a). «Dacă Israel ar practica două Şabaturi conform legii, el ar fi mântuit pe dată» *(Şab.,* 118 b).

Imaginaţia n-a cunoscut limite când a încercat să contemple lumea aşa cum va apărea după venirea lui Mesia. Fertilitatea naturii va lua proporţii nemaiauzite. „Lumea care va să vină nu va fi la fel ca lumea actuală»[482]. În lumea actuală, trebuie să depui efort pentru a culege strugurii şi a-i presa. În lumea care va să vină, fiecare va aduce un singur ciorchine într-o căruţă sau o luntre, îl va presa într-un colţ al casei sale şi va scoate din el destul vin pentru a umple un vas mare; cât despre codiţe, ele vor sluji drept combustibil pentru bucătărie. Nu va exista niciun ciorchine care să nu dea 30 de măsuri de vin» *(Ket.,*

482 Aici, precum şi în altă parte, cuvântul: «lumea care va să vină» desem nează era mesianică.

111 b). «În lumea aceasta este nevoie de şase luni pentru ca grânele să se coacă, 12 luni pentru ca arborii să dea rod; în lumea cealaltă se va recolta după o lună, iar arborii vor da rod după două luni». Rabi Iose zicea: în lumea cealaltă ciorchinele va fi produs în 15 zile, iar fructele arborilor într-o lună» (p. *Taan.,* 64 a). Mai mult decât atât: «în lumea cealaltă, ţara lui Israel va produce pâine din făina cea mai fină, veşminte din lâna cea mai curată, din pământ vor creşte spice de grâu atingând dimensiunile rinichilor unui bou voinic» *(Ket.,* 111 b). «În lumea cealaltă femeile vor naşte zilnic; arborii vor da fructezi după zi» (*Şab.,* 30 b).

Iată descrierea amănunţită a efectelor pe care le va exercita era mesianică asupra constituirii lumii: «în lumea cealaltă. Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va reînnoi zece lucruri: 1. Va lumina lumea, precum s-a spus: „Lumina ta, în cursul zilei nu va mai fi soarele, iar luna nu te va mai lumina cu claritatea ei; Domnul va fi lumina ta veşnică” *(Isaia,* 60, 19). Oamenii vor fi deci în stare să-l privească pe Sfântul Unic (binecuvântat fie El!). Dar ce va face el cu soarele? El îl va ilumina cu 49 părţi de lumină[483], precum s-a spus: „Lumina lunii va fi ca lumina soarelui, iar lumina soarelui va fi de şapte ori mai mare, ca lumina din şapte zile” *(Isaia.* 30, 21). Chiar dacă cineva se va îmbolnăvi, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va porunci soarelui să-l vindece, căci s-a spus: „Asupra voastră care aveţi teamă de numele meu se va ridica soarele de dreptate, care poartă vindecarea în razele sale” *(Kala,* 4, 2). 2). Va face să ţâşnească din Ierusalim apă curgătoare şi oricine va fi bolnav va găsi acolo vindecarea, precum s-a spus: „Totul va trăi pretutindeni unde va ajunge torentul” *(Ezech.,* 47, 9). 3) Va face să se coacă în fiecare lună fructele arborilor şi cel care va mânca din ele va fi vindecat, aşa cum s-a spus: „Ei se vor coace în toate lunile; fructele vor servi drept hrană, iar frunzele drept leac” *(Ibidem,* 12). 4) Toate oraşele ruinate vor fi reclădite; nu va rămâne niciun spaţiu

483 Adică va face lumina de 49 de ori mai strălucitoare.

gol pe lume. Chiar şi Sodoma şi Gomora vor fi reclădite în lumea cealaltă, aşa cum s-a spus: „Surorile tale, Sodoma şi fiicele ei, vor reveni la starea lor de la început” *(Ezech.,* 16, 55). 5) El va reclădi Ierusalimul cu safire, precum s-a spus: „Îţi voi da temelii din safir” *(Isaia,* 54, 11) „şi voi face crenelurile tale din rubine” *(Ibidem,* 12). Aceste pietre vor străluci ca soarele şi idolatrii vor veni să contemple gloria lui Israel, aşa cum s-a spus: „Popoare sunt în mers spre lumina ta” *(Isaia,* 60, 3). 6) (Pacea va domni în natură), aşa cum s-a spus: „Vaca şi ursul vor paşte împreună” *(Isaia,* 11, 7). 7) El va aduna toate animalele, păsările şi târâtoarele şi va stabili un legământ între ele şi întregul Israel, aşa cum s-a spus: „În acea zi voi face pentru voi legământ cu fiarele câmpului etc”. *(Osea,* 2, 18). 8) Plânsete şi gemete vor dispărea de pe lume, cum s-a spus: „Nu se vor mai auzi nici plânsete, nici strigăte” (*Isaia,* 15, 19). 9) Moartea nu va mai exista, căci s-a spus: „El a nimicit moartea pentru totdeauna” *(Isaia,* 25, 8). 10) Nu vor mai exista plângeri, murmure, nelinişte, ci toţi vor fi fericiţi, aşa cum s-a spus: „Cei răscumpăraţi de Domnul se vor întoarce şi ei vor merge spre Sion cântând” *(Isaia,* 35, 10)» *(Exod. R.,* 15, 21).

Fireşte, este subliniată pacea deplină, bucuria şi fericirea pe care le va inaugura Mesia. «Lumea care va să vină nu este la fel cu lumea aceasta. În lumea aceasta, la auzul unor veşti bune, se rosteşte binecuvântarea următoare: „Fie binecuvântat Cel care este bun şi care face binele”, iar la auzul unor ştiri proaste se spune:

„Fie binecuvântat judecătorul credincios”. Dar în lumea care va să vină va exista numai prilejul să se spună: „Binecuvântat fie Cel care este bun şi care face binele”» *(Pes.,* 50 a). În timp ce, în lumea aceasta, unul clădeşte şi altul are bucurie de pe urma folosirii casei, unul sădeşte plante şi altul se bucură de roade, ce stă scris referitor la lumea cealaltă? „Ei nu vor clădi pentru ca altul să locuiască, nu vor planta pentru ca altul să consume; ei nu se vor strădui chinuindu-se; ei nu vor avea copiii expuşi nenorocirii” *(Isaia,* 65, 22 s)» *(Levit. R.,* 25, 8). «Vedeţi:

toţi aceia pe care Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) i-a lovit pe lumea aceasta vor fi vindecaţi în lumea cealaltă. Orbul va fi vindecat, aşa cum stă scris: „Atunci se vor deschide ochii celui orb" (*Isaia,* 3, 5, 5). Şchiopul va fi vindecat, precum s-a scris: „Atunci şchiopul va sări ca un cerb" *(Ibidem,* 6)» *(Geneza R.,* 35, 1). «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a spus: în această lume, mânat de impulsul rău, creaturile mele s-au îndepărtat între ele, s-au împărţit în 70 de limbi. Dar în lumea care va să vină, ele se vor uni din nou pentru a invoca numele meu şi a mă sluji, aşa cum s-a spus: „Atunci voi da popoarelor buze curate pentru ca ele să invoce numele Domnului şi să-L slujească prin bună înţelegere" *(Sofon,* 3, 9)» *(Tanhuma Noah,* par agr. 18).

În mod deosebit, Israel va fi binecuvântat prin sosirea lui Mesia. Va lua sfârşit oprimarea din partea unei lumi duşmănoase; el va fi restaurat în poziţia eminentă pe care Dumnezeu i-a destinat-o. „Tu ai adus cu tine din Egipt o viţă» *(Ps.,* 80, 1). La fel după cum viţa este arborele care se înalţă cel mai puţin şi totuşi predomină asupra tuturor celorlalţi, tot astfel Israel a fost făcut pentru a apărea urnii şi slab pe lumea aceasta, dar în viaţa cealaltă va moşteni întreg universul. La fel după cum fructul viţei este întâi călcat cu picioarele, dar după aceea figurează pe masa regilor, tot astfel Israel a fost făcut să apară demn de dispreţ pe lumea asta, precum stă scris: „am devenit bătaia de joc a întregului popor" *(Plângeri,* 3, 4), dar în viaţa cealaltă, Domnul îl va aşeza în frunte, precum s-a spus: „Regii vor fi biruitorii tăi" *(Isaia,* 49, 23)» *(Levit. R.,* 36, 2). «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) i-a zis lui Israel: în lumea aceasta am pus în faţa ta binecuvântări şi blesteme, noroc şi nenorociri, dar în lumea care va să vină voi înlătura de la tine blesteme şi nenorociri şi te voi binecuvânta, în aşa fel încât oricine te va vedea va declara că eşti un popor de binecuvântaţi» *(Tanhuma Reeh.,* paragr. 4)

Schimbarea sorţii lui Israel va fi atât de mare, încât mulţi străini se vor strădui să se alăture comunităţii, dar

vor trebui respinşi, deoarece demersul lor nu este dezinteresat. «În viaţa cealaltă, popoarele păgâne vor veni ca să fie admise ca prozeliţi, dar el nu va accepta pe niciunul, căci există un dicton rabinic care declară: Niciun prozelit nu poate fi admis în zilele lui Mesia» *(A.Z.,* 3 b).

În afară de aceasta, se credea ferm că Mesia va înfăptui reunirea triburilor lui Israel. Dacă se întâlneşte undeva afirmaţia: «cele zece triburi nu vor avea parte din lumea care va să vină» *(Tosifta Sanh.,* 13, 12), de obicei Talmudul se pronunţă în sens contrar; referindu-se la texte ca *Isaia,* 27, 3 şi *Ieremia* 3, 12, rabinii enunţau doctrina întoarcerii celor zece triburi pierdute *(Sanh.,* 110 b). «Ziua în care exil am lui Israel se vor fi reîntors şi vor fi reuniţi va fi la fel de splendidă ca aceea în care au fost create cerurile şi pământul» *(Pes.,* 88 a). Pentru a ajuta la această importantă reuniune, va fi suspendată în chip miraculos o lege a naturii. «În lumea actuală, când suflă vântul la nord, el nu suflă la sud şi viceversa. Dar în lumea care va să vină, în vederea adunării exilaţilor lui Israel, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) declară: Voi face să apară pe lume un vânt din nord-vest care va lua două direcţii, precum stă scris: „Voi spune nordului: Da! iar sudului: nu reţine! Faceţi să vină fiii mei din ţări îndepărtate şi fiicele mele de la capătul pământului” *(Isaia,* 43, 6)» *(Midraş as. Ester,* 1, 8).

Reuniunea triburilor va fi precedată de alt eveniment miraculos: restaurarea cetăţii sfinte. «Dacă vi se spune că împrăştiaţii din Israel au fost reuniţi fără ca Ierusalimul să fi fost reclădit, să nu credeţi, căci stă scris: „Domnul reclădeşte Ierusalimul” *(Ps.,* 147, 2) şi după aceea: „el adună pe cei exilaţi din Israel” *(Ibidem).* Israeliţii spuneau în faţa Sfântului Unic (binecuvântat fie El!): „Stăpâne al universului, Ierusalimul n-a fost întâi construit, apoi distrus?”. El le-a răspuns: „Din cauza nedreptăţilor voastre, oraşul a fost pustiit şi aţi fost exilaţi, dar în viaţa cealaltă îl voi reclădi şi nu-l voi mai distruge niciodată”» *(Tantuima Noah, paragr.* 11).

Înălţarea din nou a templului face parte din

reconstruirea Ierusalimului. Această credinţă se întemeia pe mai multe texte: «„Mult iubitul Domnului va locui în siguranţă pe lângă el” *(Deuteronom,* 33, 12); aceasta desemnează reconstruirea primului templu. „Domnul îl va acoperi totdeauna”, aceasta este construirea celui de-al doilea templu. „Şi el va locui între pereţii săi; acesta este templul reclădit şi terminat în lumea cealaltă” *(Facerea, 49*, 1). Iacob arată (în acest fel) fiilor săi reconstruirea templului...» *(Geneza R.,* 98, 2). Mai găsim şi această observaţie: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) zice: „Eu sunt Cel care a făcut din templu o grămadă de ruine în această lume şi Eu sunt Cel care va face din el ceva minunat în lumea care va să vină... El va reclădi templul şi va face aici sălaş pentru *şehina* sa”» *(Midraş as. Cant.,* 4, 4).

În viaţa poporului, noul templu nu va juca acelaşi rol ca vechiul templu, pentru că, păcatul fiind abolit, nu va mai fi cazul să se ofere jertfe expiatorii. Sentimentul de recunoştinţă care va umple toate inimile va face cel puţin unele sacrificii necesare încă, «în lumea cealaltă toate jertfele vor înceta, cu excepţia ofrandei de mulţumiri, care nu va lua sfârşit niciodată» *(Pesikta, 19 a).*

Întrucât era mesianică trebuie să inaugureze o fericire desăvârşită, se cuvine ca să ia parte la ea cei drepţi care au dispărut, iar cei răi să fie excluşi. Aşa încât este afirmată credinţa în învierea morţilor care sunt demni de aceasta; se considera că ea va fi unul dintre elementele caracteristice ale venirii lui Mesia. Vom trata acest subiect într-un paragraf special. În ce-i priveşte pe aceia a căror existenţă a fost nedemnă, «în preajma sosirii lui Mesia se va răspândi în lume o ciumă puternică, ea va face să piară cei răi» *(Cant. R.,* as. 2, 13).

Se pare totuşi că s-a produs o reacţie contra tuturor acestor visuri de viitor; uneori ni se declară că Mesia se va mărgini să-l elibereze pe Israel de cei care îl oprimă. În ce priveşte abolirea diferitelor suferinţe de care are parte omul, acesta trebuie să se preocupe de ele până la moarte. «Nu există o deosebire între lumea aceasta şi zilele lui

Mesia, în afară de servitutea la care

regatele păgâne îl supun pe Israel, precum s-a spus: „Întotdeauna vor exista nevoiaşi în ţară” *(Deuteronom.* 15.11)» *(Ber.,* 34 b). Totdeauna, deci chiar şi în era mesianică. Mulţi rabini credeau că această perioadă nu va fi decât o etapă intermediară între lumea. aceasta şi lumea care va să vină. Nu-i atribuiau cu toţii aceeaşi durată. «Cât timp vor dura zilele lui Mesia? Rabi Akiva zicea: 40 de ani, la fel ca şi şederea isracliţilor în pustiu, Rabi Eliezer (b. lose) zicea: 100 de ani. Rabi Berehia zicea, în numele lui rabi J Dosa: 600 de ani. R. lehuda prinţul zicea: 400 de ani, la fel ca i şederea israeliţilor în Egipt. Rabi Eliezer (b. Hyrcanos) zicea: o? mie de ani. Rabi Abahu zicea: 7.000 de ani. iar rabinii în general: 2000 de ani» *(Tanhuma Eker,* paragr. 7). Potrivit altor versiuni, ţ «Rabi Eliezer zicea: zilele lui Mesia vor dura 40 de ani. Rabi I Eliezer ben Azara zicea: 70 de ani. Rabi lehuda prinţul zicea: trei I generaţii» (lanh., 99 c). «Rabi Eliezer zicea: zilele lui Mesia vor dura 40 de ani. Rabi Dosa zicea: 400 de ani. Rabi lehuda prinţul zicea: 365 de ani. Rabi Abimi b. Abahu zicea: 700 de ani. Rabi lehuda zicea în numele lui Rab: Atâta cât a durat şi înainte lumea. Rabi Nahman b. Isaac zicea: Atâta timp cât a trecut de la zilele lui Noe până acum» *(Ibidem)*. «În şcoala lui Eliahu se zicea: Lumea va dura 6.000 de ani, dintre care 2000 în haos1, 2000 cu *Tora* sa şi 2000 care vor fi zilele lui Mesia» *(Ibidem,* 97 c).

II. Învierea morţilor

În învăţământul religios al rabinilor privitor la lumea cealaltă – doctrina învierii ocupă locul cel mai important. Ei au făcut dintr-însa un articol de credinţă care nu poate fi contestat fără a păcătui. După ei, «dacă cineva respinge credinţa în învierea morţilor, el nu va avea parte la înviere» *(Sanh.,* 90 a).

Aceasta se explică istoriceşte prin urmările controverselor religioase. Învierea a fost unul dintre subiectele care au marcat

Aceasta desemnează perioada care s-a scurs de la creaţie până la revelaţia de pe muntele Sinai.

opoziţia dintre farisei şi saducei. Aceştia din urmă – o ştim din alte documente[484] – socoteau că sufletul se stinge atunci când are loc moartea fizică: pentru ei, aceasta marchează sfârşitul fiinţei omeneşti. Negând lumea cealaltă, este respinsă şi doctrina sancţiunilor, răsplată şi pedeapsă, căreia fariseii îi acordau mare importanţă şi pentru care ei au luptat cu ardoare. Ei au făcut dintr-însa tema uneia dintre cele 18 binecuvântări recitate în fiecare zi: «Tu susţii cu dragoste pe cei vii, Tu învii morţii cu mare îndurare, Tu sprijini pe cei care cad, vindeci bolnavii, păstrezi credinţa celor care dorm în pulbere. Cine se poate asemăna cu Tine, Stăpâne, cu acţiuni puternice, cine îţi seamănă, Rege, care faci să moară şi faci să trăiască din nou, care faci să se nască mântuirea? Da, Tu eşti credincios pentru a învia morţii. Binecuvântat să fii Tu, Doamne, care învie morţii»[485].

Ni se relatează că disputele în această privinţă au dus la modificarea liturghiei care era folosită la templu. «La sfârşitul fiecărei binecuvântări din sanctuar, se spunea: „Pentru totdeauna”[486], dar când saducerii au pervertit adevărul şi au declarat că nu există decât o singură lume, s-a dat poruncă să se spună de aici înainte: „Din veşnicie în veşnicie” *(Ber.,* 9, 5).

Se pare că un motiv pentru care saduceii respingeau această doctrină provenea din faptul că, după ei, aceasta nu era menţionată în Pentateuh; deci ea făcea parte din *Tora* orală, a cărei autoritate ei n-o admiteau. Această opinie a întâlnit opoziţia energică a rabinilor. Potrivit Talmudului, nu există vreo secţiune a *Torei* (scrise) care să nu implice doctrina învierii morţilor, dar noi n-avem capacitatea s-o expunem în acest sens» *(Sifre Deuteronom,* paragr. 306; 132 a). De atunci ei cheltuiau o mare ingeniozitate pentru a demonstra că *Tora* scrisă conţine

---

484 A se vedea Josephus, *Antich.,* 18,1,4; *Răzb. evr.,* 2, 8, 14.

485 *Authorised Daily Prayer Book,* Ed. Singer, p. 45. în *Ber.,* 5, 2, se face aluzie la această rugăciune. A se vedea mai sus rugăciunea destinată să fie recitată la sculare.

486 Literal: pentru *o* lume: Formula modificată semnifică: «de la o lume până la o lume», adică de la lumea aceasta la lumea care va veni.

această învăţătură. Vom da câteva exemple în această privinţă:

Cum derivă din *Tora* doctrina învierii morţilor? «Stă scris: „Veţi da preotului Aaron ofranda pe care o veţi fi prelevat pentru Domnul” *(Numeri,* 18, 28). Dar Aaron va trăi veşnic pentru a o primi? Nu este oare adevărat că el nu a intrat în ţara lui Israel? Pin urmare, textul ne învaţă că el va reveni la viaţă (în lumea de apoi) şi va primi această ofrandă. Iată cum se poate deduce din *Tora* scrisă învierea din morţi» *(Sanh.,* 90 b).

«Saduceii îl întrebau pe rabi Gămăliei: „De unde ştim că Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) învie morţii?

— Se ştie, răspunse el, prin Pentateuh, prin profeţi şi prin hagiografi”, dar ei n-au acceptat dovezile sale. „Prin Pentateuh, căci stă scris: «Iată, vei fi culcat împreună cu părinţii tăi şi te vei ridica» (*Deuteronom,* 31, 18)”. Saduceii îi răspunseră: „Sensul este mai degrabă acesta: «Acest popor se va ridica şi se va prostitua pe lângă dumnezei străini»”. „Prin profeţi, căci stă scris: «Să învie morţii! Să se scoale trupurile moarte! Treziţi-vă şi cântaţi, locuitori ai ţărânii! Căci rouă este o rouă dătătoare de viaţă şi pământul va scoate iar la lumină pe cei morţi» *(Isaia,* 26, 19)”. Ei replicară: „Poate că acest pasaj se referă la întoarcerea morţilor la viaţă, pe care o găsim descrisă în *Ezech.,* 37”[487]. „Prin hagiografi, căci stă scris: «gura ta este ca vinul cel mai bun, care curge lin pentru prea-iubitul meu şi alunecă pe buzele celor care adorm»[488] *(Cant.,* 1, 9)”. Ei obiectară: „Poate că este vorba aici pur şi simplu de mişcarea obişnuită a buzelor, de acord cu opinia lui rabi lohanan, care zicea, în numele lui rabi Simeon ben lehoţedek: Când decizia legală datorată unei autorităţi rabinice defuncte este citată pe lumea aceasta, buzele defunctului se mişcă în mormânt, căci s-a spus: «alunecând pe buzele celor ce adorm»”. În cele din urmă el le-a citat următorul text: „Ţara pe care Domnul ajurat părinţilor lor să le-o dea” *(Deuteronom* 11, 9). Nu s-a spus

487 Şi, prin urmare, el nu s-ar referi la chestiunea învierii morţilor în lumea cealaltă.

488 El interpretează somnul ca desemnând moartea*

«vouă», ci «lor», deci doctrina învierii reiese acolo din *Tora*"[489]. Alţii afirmă că ea poate fi dedusă din acest text: „Iar voi, care v-aţi alipit de Domnul, Dumnezeul vostru, sunteţi toţi vii astăzi" *(Deuteronom,* 4, 4), cu alte cuvinte, în chip evident: Sunteţi toţi vii în această zi, deci chiar în ziua în care popoarele în general vor fi moarte, voi trăiţi şi cum voi sunteţi cu toţi în viaţă în acea zi, veţi trăi în lumea care va să vină» *(Sanh.,* 90 b).

«Stă scris: „Eu fac să moară şi fac să trăiască *(Deuteronom, 3*2, 99)". S-ar putea crede că moartea este cauzată de o putere, iar viaţa de alta, aşa cum se întâmplă în mod obişnuit pe lumea asta. De aceea textul continuă astfel: „eu rănesc şi eu vindec". De vreme ce aceeaşi putere este cea care răneşte şi care vindecă, la fel ea este cea care face să se moară şi care face să se trăiască. Aceasta dovedeşte că greşesc cei care declară că în *Tora* nu s-a vorbit despre învierea morţilor. Rabi Meir întreba: Cum derivă din *Tora* învierea morţilor? S-a spus: „Atunci Moise şi copiii lui Israel vor cânta[490] acest cântec Domnului" (*Ieşirea,* 15, 1). Nu s-a spus: „au cântat" ci: „vor cânta". Deşi învierea morţilor se deduce din *Tora* scrisă, Rabi loşua ben Levi întreba şi el: Cum derivă din *Tora* învierea morţilor? S-a spus: „Ferice de cei ce locuiesc în casa ta; ei îţi vor cânta acolo totdeauna lauda" *(Ps.,* 84, 4). Nu s-a spus: „ei au cântat"; ci „îţi vor cânta totdeauna" (în lumea cealaltă). Deci învierea morţilor se deduce din *Tora.* Raba întreba: Cum derivă din *Tora* învierea morţilor? S-a spus: „Ruben să trăiască şi să nu moară" *(Deuteronom,* 33 b). Să trăiască: în lumea aceasta; să nu moară, în lumea care va să vină. Rabina spune că se poate deduce învierea morţilor din acest text: „Mulţi dintre cei care dorm în ţărâna pământului se vor scula: unii pentru viaţa veşnică, alţii pentru ruşinea şi ocara veşnică" *(Daniel,* 12, 2). Rabi Aşe o deducea din *Daniel,* 12, 13: „Şi tu, du-te spre

---

489 întrucât părinţii sunt morţi, trebuie în mod necesar ca ei să reînvie pentru ca să se îndeplinească făgăduiala divină.

490 Verbul ebraic de aici are sensul viitorului, pentru că particula *az,* «atunci» este urmată de verbul la aorist, ceea ce în realitate denotă o acţiune complet terminată.

sfârşitul tău; te vei odihni şi te vei scula din nou pentru partea ta de moştenire, la sfârşitul zilelor”» *(Sanh.,* 91 b şi seqj.

În afară de saducei, secta samaritenilor respingea şi ea. această dogmă. Fragmentul care urmează îi combate pe ei: «Rabi Eliezer ben José zicea: Iată cum am demonstrat falsitatea cărţilor samaritenilor[491], care afirmă că *Tora* nu vorbeşte despre învierea morţilor. Le spuneam: Aţi falsificat versiunea voastră a *Torei,* dar asta nu v-a ajutat în negarea de către voi a învierii morţilor, care, socotiţi voi, este trecută sub tăcere în *Tora*. Într-adevăr, se citeşte în ea: „Va fi nimicit; îşi va lua astfel pedeapsa pentru nelegiuirea lui” *(Numeri,* 15, 31). „Va fi nimicit” se referă în mod necesar la lumea aceasta[492]; şi atunci când „îşi va lua pedeapsa pentru nelegiuirea lui?”. Asta nu se poate petrece decât în lumea cealaltă» *(Sanh.,* 90 b).

«Ce înseamnă aceste spuse din Biblie: „Trei lucruri sunt nesăţioase şi anume mormântul şi femeia stearpă etc”. *(Prov.,* 30, 15 s)? Ce raport există între „mormânt” şi „femeia stearpă”? Ni se spune aici că, după cum sânul matern primeşte şi apoi dă, la fel stau lucrurile şi cu mormântul. Oare nu putem raţiona şi mai departe? Dacă sânul matern primeşte în tăcere şi nu lasă să iasă copilul decât în mijlocul unor strigăte violente, cu atât mai mult mormântul, care primeşte trupurile celor decedaţi în mijlocul lamentărilor zgomotoase, le va înapoia în mijlocul strigătelor! Iată cum sunt respinşi cei care declară că în *Tora* nu se vorbeşte despre învierea morţilor» *(Ber.,* 15 b).

În sprijinul acestei doctrine, la resursele exegezei rabinice erau adăugate şi alte argumente. «Dacă cineva ne va spune că morţii nu învie, citaţi-i exemplul lui Eliahu *(Numeri R.,* 14, 1): „Un eretic îi spunea rabinului Gămăliei: «Pretindeţi că morţii vor învia, dar ei sunt preschimbaţi în pulbere; oare pulberea poate căpăta viaţă?». Fiica rabinului îi spuse tatălui ei: «Lasă-mă pe mine să-i răspund. În oraşul nostru există doi olari; unul produce

491 în textul talmudic se află: «ale saduceilor», dar corectarea se impune

492 Rabinii interpretau această frază ca indicând o moarte.

oalele cu apă, celălalt numai cu argilă. Care din ei face mai bine?». Ereticul răspunse: «Cel care ştie să le facă cu apă». «Ei bine, reluă *i* dânsa, acela care formează fiinţa omenească dintr-o picătură lichidă n-o va face mult mai uşor scoţând-o din argilă?»”» *(Sanh.,* 30 b şi seq.). [493]

«Un saduceu îi spunea lui Gebiha ben Pesisa: „Vai vouă – criminalilor (fariseii), care spuneţi că morţii vor învia; de vreme ce cei vii mor, vor învia morţii?”. El răspunse: „Vai vouă, criminalilor (saduceii), vouă care declaraţi că morţii nu vor trăi; de vreme ce acei care n-au existat se nasc, cu atât mai mult vor învia cei care au trăit de-acum!”» *(Ibidem,* 91 a).

«Un locuitor din Sepforis şi-a pierdut fiul. Un eretic se afla pe lângă el. Rabi José ben Halafta îi făcu o vizită; văzându-l, se aşeză şi începu să râdă. Tatăl îndoliat îl întrebă: „De ce râzi?”. El răspunse: „Suntem convinşi, având credinţă în Domnul din ceruri că îţi vei revedea fiul în lumea care va să vină”. Ereticul zise: „Omul acesta nu-i destul de nefericit de veniţi să-l chinuiţi şi mai mult? Cioburile de olărie sparte se mai refac? Şi nu stă scris: «îi voi face bucăţele ca pe vasul unui olar1» *(Ps.,* 2, 9)?”. Rabinul răspunse: „Un vas de lut este creat în apă şi se isprăveşte în foc; un recipient de sticlă este creat şi este isprăvit în foc. Dacă vasul de lut este fărâmat, mai poate fi el refăcut?”[494]. Dar recipientul de sticlă, dacă este spart, nu poate fi reparat? Ereticul declară: „Dacă sticla poate fi reparată, aceasta se datorează faptului că este făcută suflând”. Rabinul replică: „Fie ca urechile tale să ia notă de ceea ce spune gura ta. Dacă poate fi reparat un lucru creat de suflul fiinţei omeneşti, cu atât mai mult poate fi refăcut ceea ce îşi datorează originea suflului Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) ”» *(Geneza R.,* 54, 7).

Mai mulţi rabini au discutat chestiunea: Cui îi va fi acordat privilegiul de a trăi după moarte? Vom examina

493 După eretic, acest verset indică faptul că, potrivit Scripturii, un vas spart nu poate fi reparat.

494 Deoarece, creat într-un element, a fost terminat în alt element; deci el nu mai poate fi combinat a doua oară. Dimpotrivă, sticla spartă poate fi retopită şi poate sluji să formeze un nou recipient.

mai pe larg punctul lor de vedere atunci când vom vorbi despre lumea care va să vină şi despre judecata cea de pe urmă. Textele care tratează în general despre învierea morţilor nu sunt de acord între ele. De pildă, citǎm următoarele afirmaţii: «Cei care s-au născut sunt destinaţi să moară, iar morţii sunt destinaţi să fie readuşi la viaţă» (*Avat,* 4, 29). «Ele (îndurările Domnului) se reînnoiesc în fiecare dimineaţă şi credincioşia ta este mare» (*Plângeri,* 3, 24); «de vreme ce tu eşti cel care ne reînnoieşti în fiecare zi, noi ştim că şi credincioşia ta este mare şi pentru învierea morţilor» (*Midraş ad loc.).* Acest citat pare să implice o atitudine universalistă[495]. Dar în alt loc se declară în chip expres că «învierea este rezervată numai pentru Israel» (*Geneza R.,* 18, 6).

Alţi rabini considerau viaţa viitoare ca o răsplată garantată numai celor care o merită. «O singură zi de ploaie are mai multă importanţă decât învierea morţilor, întrucât aceasta se referă la cei drepţi şi nu la cei răi, în timp ce ploaia cade pentru toţi, buni şi răi» (*Taan.,* 7 a).

Analogia formulată în acest fel pare a indica faptul că autorul nu-i are în vedere doar pe «cei drepţi» din Israel, cu atât mai mult cu cât ploaia este acordată oamenilor, fără deosebire de rasă sau de credinţă. Iată un text care-i exclude chiar şi pe israeliţii care nu au meritat privilegiul: «Cei care ignoră *Tora* nu vor învia; aşa cum s-a spus: „Ei sunt morţi; ei nu vor trăi" (*Ieşirea,* 21, 14). S-ar putea crede că aceasta se aplică întregului (Israel); de aceea Scriptura adaugă: „Ei au dispărut; ei nu se vor mai scula". Aceste cuvinte se referă la omul care se detaşează[496] de spusele *Tarei.* Acela care foloseşte lumina *Tarei* va face să retrăiască lumina *Tarei* (în lumea care va să vină) şi reciproc» (*Ket.,* 118 b).

Talmudul conţine speculaţii relative la diferitele detalii care interesează procesul învierii. Se credea cu

---

495 Toată lumea era de acord că nu va exista şi o înviere pentru animale. A se vedea *Midraşul* as. *Ps.,* 119,1; 81b).

496 în ebraică, cuvântul tradus aici prin «a dispărea» este înrudit cu acela care înseamnă «a se detaşa».

hotărâre că acest eveniment capital va avea ca loc ţara sfântă. Unii rabini încăpăţânaţi erau convinşi că numai cei înmormântaţi acolo vor lua parte la viaţa viitoare. «Acei care au murit în afara ţării lui Israel nu vor reînvia, căci s-a spus: „Voi rezerva gloria pentru ţara celor vii” *(Ezech.,* 26, 20); cei care au murit în ţara gloriei mele vor învia, dar nu şi ceilalţi» *(Ket.,* lila). «Chiar şi o servitoare canaaneană din ţara lui Israel este asigurată că va moşteni din lumea care va să vină» *(Ibidem).*

Alţi rabini, deşi admit că învierea va avea loc în ţara sfântă, nu merg până la a afirma că vor fi excluşi cei care sunt îngropaţi în altă parte; dar trebuie ca trupurile lor să fi fost aduse acolo înainte ca ei să învie.

«„Să învie morţii tăi, să se ridice trupurile mele moarte!” *(Isaia,* 26, 19). Primii sunt cei care au murit în ţara lui Israel; în rândul al doilea sunt cei care au murit în afara graniţelor ei» *(Ket.,* 11 la). Această teorie a dat naştere la o credinţă populară curioasă. „Voi merge în faţa Domnului pe pământul celor vii” *(Ps.,* 116, 9). Este vorba despre ţara în care morţii vor reîncepe să trăiască în zilele lui Mesia. De ce? S-a spus: „El a dat respiraţie celor care o populează (ţara aceasta)” *(Isaia,* 42, 5). Şi atunci aceia dintre rabinii noştri care trăiesc în Babilonia vor fi dezavantajaţi? Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va scobi pământul în faţa lor şi trupurile lor se vor rostogoli ca nişte spice, până ce, ajunse în ţara lui Israel, sufletele lor vor fi reunite cu ele» (p. *Ket.,* 35 b).

Unul dintre subiectele controversate între şcoala lui Hillel şi şcoala lui Şamai era ordinea după care va fi reconstituit corpul omenesc. «Şcoala lui Şamai zicea: Formarea fiinţei umane în lumea care va veni nu va fi la fel ca Formarea ei în lumea aceasta. Aici, pielea şi carnea apar întâi; în al doilea rând, vin nervii şi oasele. În lumea cealaltă, nervii şi oasele vor preceda pielea şi carnea. Căci în viziunea lui Ezechiel se spune despre morţi: „Priveam şi iată că au fost pe ei nervii şi apoi a apărut carnea şi i-a acoperit pielea» *(Ezech.,* 37, 8). Rabi Ionatan zicea: Noi nu raţionăm după morţii din viziunea lui Ezechiel. Cu ce

seamănă ei? Cu acela care se duce la băi; ceea ce dezbracă el în primul rând va îmbrăca apoi după tot restul. Şcoala lui Hillel zicea: Formarea în lumea care va să vină se va asemăna cu aceea care este în lumea aceasta. Aici, apar întâi pielea şi carnea; în ultimul rând, apar nervii şi oasele. La fel va fi şi în lumea cealaltă, căci iată ce declara Iov: „Mă vei mulge ca laptele, mă vei închega ca brânza" *(Iov,* 10, 10). Nu stă scris: M-ai muls, ci mă vei mulge[497]; nu stă scris: m-ai închegat, ci mă vei închega. Nu stă scris: M-ai îmbrăcat cu piele şi carne *(Ibidem,* 11) ci: mă vei îmbrăca. Nici: m-ai ţesut din vase şi nervi, ci mă vei ţese. Este la fel ca despre un vas umplut cu lapte; laptele rămâne lichid până se introduce în el cheag; îndată după aceea el se blânzeşte şi devine solid» *(Geneza R.,* 14, 5).

Trupurile vor învia îmbrăcate sau goale? «Un om se duce (la mormânt) îmbrăcat; la fel va reveni el. Putem învăţa aceasta din exemplul lui Samuel, pe care l-a văzut Saul. Saul a întrebat-o pe vrăjitoarea din Endor: „Ce formă are?

— Este un bătrân, răspunse ea, care urcă, îmbrăcat cu o mantie" *(I Sam.,* 28, 14)» *(Geneza R., 95*, 1).

O istorioară oferă un argument în acelaşi sens. «Regina Cleopatra[498] îl întreba pe rabi Meir: „Eu ştiu, spunea ea, că morţii vor învia, căci stă scris: «Oamenii vor înflori în oraş ca iarba pământului» (*Ps.,* 72, 16). Dar când ei se vor înălţa (în afara mormântului), vor fi ei goi sau îmbrăcaţi?". El răspunse: „Ne putem bizui pe analogia cu grâul: Grăuntele este încredinţat gol pământului; el iese îmbrăcat cu o podoabă bogată; cu atât mai mult va fi la fel pentru cei drepţi care au fost îngropări cu veşmintele lor!"» *(Sanh., 90 b).*

Istoria următoare tratează altă problemă. «Hadrian îl întreba pe rabi Hanania: „Cum îl va apuca Sfântul Unic

---

497 Textul ebraic este la viitor, spre deosebire de versiunile moderne.

498 Această regină a trăit în realitate cu aproape două secole înainte de rabi Meir. Este deci un anacronism, textul este cu siguranţă eronat. Ar trebui citit: «Patriarhul samaritenilor».

(binecuvântat fie El!) pe om ca să-l tragă în viaţa cealaltă?"[499]. „Apucându-l de un os din coloana vertebrală numit *luz",* răspunse el. „Cum de ştii asta?". „Aduceţi-mi un os şi vă voi dovedi". Când osul a fost adus, s-a încercat să fie pulverizat într-o râşniţă, dar fără succes. S-a / încercat să fie ars în foc; zadarnic. A fost pus în apă; nu s-a dizolvat. A fost pus pe o nicovală şi izbit de repetate ori cu un ciocan; nicovala a crăpat, iar ciocanul s-a frânt, fără ca vreo bu* căţea de os să cedeze» *(Geneza R.,* 28, 3), în sfârşit, rabinii se întrebau dacă beteşugurile corpului viu vor reapăra în urma învierii. „O generaţie se duce, alta vine" *(Eccles.,* 1, 4); aşa cum a venit o generaţie, la fel va reveni. Cel care a venit şchiop va reveni tot şchiop. Cel care a venit orb va

reveni orb. Nu se va putea spune că Dumnezeu a făcut să moară *f* alţi oameni decât cei pe care i-a readus la viaţă. Căci stă scris: „Eu fac să moară şi fac să trăiască" *(Deuteronom,* 32, 39). Cel care declară că are puterea de a îndeplini sarcina cea mai grea este 1

Identic cu cel care o vestea pe cea mai uşoară. „Eu fac să moară – şi fac să trăiască" este cel mai greu; „eu fac rana şi eu o vindec" (*Ibidem)* este cel mai uşor. Întrucât eu (Dumnezeu) readuc morţii cu infirmităţile lor fizice, ca să nu se poată spune: el a făcut *să i* moară alţi oameni decât cei pe care îi învie, eu sunt cel care a rănit (în lumea aceasta) şi care va restabili şi va vindeca (pe aceiaşi indivizi după învierea lor)». *(Eccles.* R. as. 1, 4).

Agentul stabilit de către Dumnezeu pentru a îndeplini învierea morţilor este Eliahu. «Învierea morţilor va fi făcută de Eliahu» *(Soţ., 9,* 15), care va îndeplini şi funcţia de herald, vestind sosirea lui Mesia. (A se vedea *Malah.,* 4, 5). Viaţa nouă nu va avea sfârşit. «Cei drepţi pe care Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îi va real duce la viaţă nu se vor mai reîntoarce niciodată în pulberea lor» *(Sanh.,* 92 a).

---

499 Deoarece, în mormânt, trupul se preface în pulbere, ce urmă se mai poate menţine din individul respectiv?

HI. Lumea care va să vină

Se constată o divergenţă foarte netă între eschatologia rabijnilor celor mai vechi şi aceea care s-a exprimat mai târziu. Primii identificau era mesianică cu lumea care va să vină; mântuitorul promis va pune capăt lumii existente; el o va inaugura pe aceea care nu va avea sfârşit şi în care cei drepţi vor duce o existenţă pur spirituală, eliberaţi de piedicile cărnii. Doctorii mai recenţi ai Talmudului au considerat perioada mesianică drept intermediară între lumea aceasta şi lumea care va să vină. Dar cu toţii credeau că viaţa aceasta precede unei alte vieţi, mai înaltă. Ei ar fi acceptat cu toţii următoarele: «Lumea aceasta seamănă cu un vestibul deschis spre lumea care va să vină; pregătiţi-vă în vestibul, puneţi-vă în stare să pătrundeţi în sala cea mare» *(Avat,* 4, 21). Dar ce vor vedea, ce vor simţi cei care vor avea acest privilegiu? Nici vizionarii din Israel n-au fost în posesia acestei revelaţii. «Fiecare profet n-a profetizat decât pentru zilele lui Mesia; în ce priveşte lumea care va să vină, „niciun ochi n-a văzut ceea ce Dumnezeu şi nimeni altul decât El va face pentru cel care a avut încredere în El" *(Isaia,* 64, 4)» *(Ber.,* 34 b). «Întreg Israelul s-a adunat pe lângă Moise şi i-a zis: „Stăpâne, Moise, spune-ne ce bunătate ne va acorda Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) în lumea care va să vină.

— Nu ştiu ce să vă spun, răspunse el. Fiţi fericiţi cu ceea ce vi s-a pregătit» *(Sifre Deuteronom,* paragr. 356; 148 b).

În pofida acestei rezerve, învăţaţii nu se sfiau să descrie viaţa cealaltă în felul lor. Reflecţiile lor asupra problemelor vieţii îi obligau să postuleze o lume nouă, în care nedreptăţile din lumea prezentă vor fi reparate şi în care justiţia divină va străluci, integrală. Această soluţie a problemei răului dă un colorit specific întregii lor concepţii despre lumea care va veni.

Dacă este să dăm crezare unei istorioare, această teorie este confirmată printr-o experienţă. «Rabinul Iosif, fiul rabinului loşua ben Levi, era bolnav şi a căzut în comă.

Când şi-a revenit, tatăl său îl întrebă: „Ce ai văzut?

— O lume pe dos decât aceasta; cei care aici sunt situaţi cel mai sus se află acolo cel mai jos, şi reciproc.

— Fiul meu, ai văzut o lume îndreptată. Dar ce poziţie ocupă acolo cei ce studiază *Tora!*

— Suntem exact la fel ca aici. Am auzit declarându-se aceasta: Ferice de cel care soseşte fiind în posesia învăţăturii, ba chiar mai mult, am auzit spunându-se că martirilor le este conferită o demnitate inaccesibilă tuturor celorlalţi» *(Pes.,* 50 e).

Rezultă deci că suferinţele inocenţilor şi privaţiunile asumate voluntar în lumea aceasta ar fi factorul cel mai apt să ajute oamenilor la admiterea lor în lumea care va să vină. «Rabi lehuda prinţul zicea: Cel care acceptă desfătările lumii acesteia va fi lipsit de desfătările lumii care va să vină; cel care le refuză pe cele ale acestei lumi le va obţine pe cele ale lumii care va veni» *(A. RN.,* 28). Se remarca chiar că «există trei daruri preţioase ale Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) pentru Israel; iar toate aceste daruri le-a conferit prin mijlocirea suferinţei; ele sunt: *Tora,* ţara lui Israel şi lumea care va să vină» *(Ber.,* 5 a). Un proverb popular spunea: «Nu fiecare are meritul să primească două mese *(Ibidem,* 5 b), cu alte cuvinte fericirea în lumea aceasta şi în cealaltă lume.

Cea mai mare deosebire dintre cele două lumi constă în răsturnarea valorilor. Lucrurile preţuite atât de mult în lumea aceasta, aşa încât formează obiectul suprem al eforturilor omului, nu vor mai exista după ce se va fi străbătut accesul la lumea care va să vină. Această gândire este rezumată într-un aforism rabinic: «Lumea care va veni nu seamănă cu lumea aceasta. În lumea care va să vină nu se mănâncă, nici nu se bea, nu se dă naştere la copii, nu se practică nicio tranzacţie, nicio afacere; nu există nici invidie, nici ură, nici rivalitate; cei drepţi şed pe tronuri, cu coroane pe cap şi se desfată cu gloria *şehinei» (Ber.,* 17 a). Viaţa se va desfăşura pe un plan cu totul inedit: oamenii nu vor mai fi supuşi poftelor trupeşti, natura spirituală îşi va exercita toată puterea. Ceea ce pe acest pământ este ziua

sfântă în comparaţie cu zilele lucrătoare ale săptămânii lumea care va veni o va reproduce pe o scară infinit superioară. «Şabatul reprezintă o şesime din lumea care va să vină» *(Ibidem,* 17 b).

Iată un text a cărui interpretare rămâne nesigură: «Mai mult preţuieşte un ceas de pocăinţă şi de fapte bune pe lumea asta decât toată viaţa în lumea care va să vină şi mai mult preţuieşte un ceas de fericire spirituală în lumea care va veni decât întreaga viaţă în lumea aceasta» *(Avot,* 4, 22). Explicaţia cea mai satisfăcătoare a fost propusă de R.T. Herford, care vede în acest fel exprimat contrastul dintre inconstanţa vieţii prezente şi viaţa viitoare neschimbătoare. În lumea aceasta omul se poate pocăi şi poate îndeplini acte meritorii. Bucuria care rezultă din aceasta depăşeşte chiar şi «veşnicia beatitudinii statice» din lumea care va să vină. «Pe de altă parte, într-o lume în care nimic nu se schimbă, forma de existenţă cea mai înaltă şi mai bună nu este altceva decât pacea perfectă în prezenţa lui Dumnezeu. O oră din această fericire de acolo preţuieşte mai mult, în condiţiile lumii care va veni, decât toate vicisitudinile lumii noastre muritoare)»[500].

În vestibul omul va deveni cel mai apt să respire atmosfera spirituală pură a «sălii celei mari», dacă se consacră studiului şi practicării preceptelor revelate de către Dumnezeu. «Cel care şi-a însuşit spusele *Torei* şi-a dobândit viaţa în lumea care va veni» *(Avot,* 2, 8).

Se spune despre *Tora*; «Când te culci, ea veghează asupra ta» (*Ps.,* 6, 12), cu alte cuvinte: în ceasul morţii. «Când te trezeşti», adică în zilele lui Mesia, *«Tora* va înainta cu tine» în lumea care va să vină» *(Sifre Deuteronom,* paragr. 34; 74 b). Iată o afirmaţie încă şi mai explicită: «Atunci când omul părăseşte lumea aceasta, nu-l însoţesc nici argintul, nici aurul, nici pietrele preţioase şi nici perlele; nu rămân cu el decât *Tora* şi faptele bune, căci s-a spus: „Când mergi, ea te va îndruma; când te culci, ea va veghea asupra ta; când te trezeşti, ea va înainta împreună cu tine". Expresia: „Când mergi, ea te va

500 R. T. Herford, *Pirke Aboth,* pag. 110 s.

îndruma” se referă la lumea aceasta, şi „Când te culci, ea te va veghea” se referă la mormânt; „Când te trezeşti, ea va înainta împreună cu tine” se referă la lumea care va să vină» *(Avot,* 6, 9).

Alte afirmaţii exprimă acelaşi punct de vedere. «Ce semnifică aceste cuvinte: „Cum mă voi trezi, mă voi sătura de chipul tău” *(Ps.,* 17, 15)? Ele se referă la discipolii înţelepţilor care, pe lumea aceasta, îndepărtează somnul din ochii lor, iar Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îi va sătura, în lumea care va să vină, cu strălucirea *şehinei» (B.b.,* 10 a). Rabi Nebunia ben Hakana, un sfânt doctor din secolul I, obişnuia, când părăsea casa de studiu, să rostească această rugăciune: «îţi mulţumesc Doamne, Dumnezeul meu, pentru faptul că ai stabilit să fac parte din aceia care şed în casa de studiu şi nu din cei care se aşază în colţul străzilor»[501]; căci şi ei se vor trezi în zori, eu – pentru (a studia) spusele *Torei,* ei – pentru ocupaţii deşarte, şi atât ei, cât şi eu muncim, dar munca mea va fi răsplătită, a lor nu va avea răsplată; atât ei, cât şi eu ne grăbim, eu în vederea vieţii din lumea care va veni, ei pentru a ajunge la groapa distrugerii» *(Ber.,* 28 b).

«Când rabi Eliezer s-a îmbolnăvit, discipolii săi au venit să-l vadă. Îi spuseră: „Maestre, învaţă-ne căile existenţei prin care să putem deveni demni de viaţa în lumea care va să vină”. El le răspunse: „Fiţi plini de solicitudine pentru onoarea colegilor voştri; îndepărtaţi-vă copiii de la recitare[502] şi faceţi-i să se aşeze la picioarele discipolilor învăţărilor; când vă rugaţi, luaţi seama în faţa cui vă aflaţi; iată cum veţi deveni demni de viaţă în lumea care va veni”» *(Ibidem).*

Deoarece există totdeauna grade tot mai înalte de spiritualitate care trebuie atinse, ni se spune că «discipolii înţelepţilor n-au odihnă nici pe lumea aceasta, nici în lumea care va veni, aşa precum s-a spus: „Puterea lor

501 Talmudul palestinian prezintă o altă lectură: «cu cei care frecventează teatrele şi circurile».

502 Frază obscură ce a fost explicată în mai multe feluri: să se evite o cunoaştere superficială a Scrierilor Sfinte printr-o memorizare doar verbală, sau dedarea la speculaţii filosofice, sau citirea de cărţi apocrife.

creşte mereu; şi ei se prezintă în faţa Domnului pe Sion" *(Ps.,* 84, 7)» *(Ber.,* 64 a).

Rabinii cercetau cu mare atenţie problema următoare: Cine va fi admis la bucuriile vieţii celeilalte şi cine va fi exclus de la ele? în Talmud se întâlnesc numeroase *obiter dicta* care afirmă că acela care îndeplineşte cutare sau cutare acţiune va avea sau nu va avea parte din lumea care va să vină. Iată câteva exemple: «în ce-l priveşte pe acela care posedă rodul muncii sale, stă scris: „Când consumi produsul mâinilor tale, eşti fericit şi propăşeşti" *(Ps.,* 128, 2). Eşti fericit pe lumea asta, vei propăşi în lumea care va veni» *(Ber.,* 8 a). «Cine va fi părtaş la lumea care va să vină? Cel care adaugă la cele 18 binecuvântări şi pe aceasta: „Binecuvântat să fii tu, care l-ai mântuit pe Israel"[503]». «Acela care recită de trei ori pe zi psalmul 145 poate fi sigur că este un fiu al lumii care va să vină. De ce? Pentru că acest psalm cuprinde versetul: „Tu îţi deschizi mâna şi saturi tot ceea ce trăieşte"[504] *(Ber.,* 4 b).» *(Ibidem,* 51 a).

«Dintre cei care vor participa la lumea care va veni face parte acela care locuieşte în ţara lui Israel şi acela care îşi iniţiază fiul la studierea *Torei»* *(Pes.,* 113 a). «Acela care străbate o direcţie de patru coţi în ţara lui Israel este sigur că este un fiu al lumii care va veni» *(Ket.,* lila). «Cel care studiază legile iudaismului este sigur că este un fiu al lumii care va veni» *(Meg.,* 28 b). «Din Palestina au fost trimişi oameni care să-i întrebe pe rabinii din Babilon: „Cine va fi un fiu al lumii care va să vină?". Ei au răspuns: „Omul blând şi modest care studiază mereu *Tora* şi nu se laudă cu aceasta"» *(Sanh.,* 88 b).

Despre cei care vor fi excluşi din lumea care va veni ni se spune: «Cine străbate un fluviu îndărătul unei femei nu va avea parte de lumea care va veni» *(Ber.,* 61 a). «Cel care îşi umileşte aproapele în public, la fel» *(Bm.,* 59 a).

---

503 între cele două rugăciuni nu trebuie să fie nici o întrerupere, să nu se insereze cereri de ordin personal.

504 Recitând acest psalm, se mărturisea deci de trei ori pe zi că eşti sub dependenţa mizericordiei divine.

«Şapte categorii de oameni nu vor avea parte de lumea care va să vină: un scrib, cel care instruieşte copii „cel mai bun dintre medici, judecătorul unui oraş, un vrăjitor, un uşier de sinagogă şi un măcelar»[505] *(AM.,* 36).

Fireşte, aceste declaraţii nu formulează un verdict dogmatic asupra sorţii veşnice a unui om. Mai mare importanţă se cuvine dată următorului text: «întregul Israel are parte de lumea care va veni, precum s-a spus: întregul tău popor este format din oameni drepţi; ei vor poseda ţara în veşnicie *(Isaia,* 60, 21). Nu vor avea parte de lumea care va veni: acela care socoteşte că doctrina învierii nu se poate deduce din *Tora,* acela care susţine că *Tora* nu vine din cer şi epicurianul. Rabi Akiva adaugă: Şi acela care citeşte cărţi necanonice, şi acela care enunţă o vrajă asupra unei răni citând versetul din *Ieşirea,* 15, 26: „Nu te voi lovi cu niciuna din plăgile cu care i-am lovit pe egipteni, căci eu sunt Domnul, care te vindecă". Aba Saul mai adaugă şi pe cel care pronunţă tetragrama aşa cum se scrie» *(Sanh.,* 101).

Cel care ar atribui primei sentinţe din această bucată fie şi cea mai măruntă idee a unui favoritism exercitat de Dumnezeul lui Israel s-ar înşela. Considerată potrivit contextului său istoric, ea tindea probabil să-i încurajeze pe evrei să se arate perseverenţi în lupta lor menită să menţină integritatea lor specifică împotriva unei opresiuni teribile. Două forţe ameninţau să anihileze comunitatea: persecutarea de către puterile păgâne şi influenţa gândirii contemporane, atât cea elenistică, cât şi cea creştină. Rezistenţa efectivă pretindea un efort hotărât şi constant, care îl obliga de obicei pe evreu la sacrificii grele; aşa încât rabinii îl sprijineau, susţinând că el îşi va primi răsplata în lumea cealaltă. Supravieţuitorii acestor conflicte aspre, care vor fi refuzat să cedeze, vor fi «poporul care numără numai oameni drepţi», iar Dumnezeu îi va răsplăti ca atare, asigurându-le o moştenire în lumea care va să vină.

---

505 Toţi aceştia erau presupuşi că nu-şi îndeplinesc destul de conştiincios obligaţiile lor în general.

Păgânii vor avea şi ei parte de această lume viitoare? Asupra acestei chestiuni existau păreri divergente. «Rabi Eliezer declara: „Niciun păgân nu va avea parte de lumea care va să vină, aşa cum s-a spus: «Cel rău se va întoarce în lăcaşul morţilor, ca şi toate popoarele care îl uită pe Dumnezeu» *(Ps.,* 9, 17)”. „Cel rău” desemnează pe oamenii răi din Israel. Rabi loşua îi zise: „Dacă textul ar suna doar aşa: – «Cel rău se va întoarce în lăcaşul morţilor, ca şi popoarele» l-aş fi înţeles la fel ca tine. Dar întrucât el adaugă: «care îl uită pe Dumnezeu», trebuie ca printre popoarele (păgâne) să existe şi oameni drepţi, care vor avea parte de lumea care va veni”»[506] *(Tosifta Sombi.,* 13, 2).

Dacă, printre păgâni, oamenii drepţi vor dobândi fericirea din viaţa cealaltă, în vreme ce oamenii răi vor fi excluşi, care va fi soarta copiilor lor, care au fost prea tineri ca să aibă răspundere morală? Aici se afirmă din nou două teorii divergente: «Copiii păgânilor răi nu vor avea parte de lumea care va să vină, căci s-a spus: „Iată că vine ziua care va arde ca un cuptor. Toţi cei trufaşi şi toţi cei răi vor fi ca miriştea; ziua care vine îi va arde şi nule; va lăsa nici rădăcini şi nici ramuri” *(Malahi,* 3, 19). Aceasta era; opinia lui rabi Gămăliei. Rabi loşua zicea: Aceşti copii vor intra: în lumea care va veni, căci stă scris: „Domnul îi păstrează pe cei simpli”[507] *(Ps.,* 116 b) şi: „doborâţi copacul, tăiaţi-i ramurile[508]... dar lăsaţi în pământ trunchiul unde se află rădăcinile” *(Daniel,* 4, 14 s)» *(Tosifta Sanh.,* 131). Aceeaşi discuţie se duce în privinţa copiii lor israeliţilor răi, şi aici fiind două poziţii contrare, bazate pe aceleaşi texte; este adăugată aici următoarea observaţie: «Cât despre copiii păgânilor răi, toţi (participanţii la dezbatere) sunt de acord ţ că nu vor intra în lumea care va

---

506 Cu siguranţă că aceasta poate fi considerată ca doctrina evreiască oficială, în codul său de legi rabinice, Maimonide declara: «Printre păgâni, oamenii cucernici vor avea parte de lumea care va să vină» *(Hil. Teşuva,* 3,5).

507 Cuvântul: «simplu» este explicat în Talmud prin «copil» *(Sanh.,* 110 b; *Geneza R., 81, ().*

508 Ramurile îi simbolizează pe păgânii răi. Trunchiul şi rădăcinile sale îi simbolizează pe copii.

veni» *(Sanh.,* 110 b). Excluşi de

la binecuvântările lumii celeilalte, aceşti copii nu vor suferi nici pedepsele. «Copiii acelor păgâni care au fost răi nu vor reveni J la viaţă (când va avea învierea) şi nu vor fi judecaţi» *(Tosifta: Sanh., 13, 2).*

O altă discuţie caută să determine în care moment al vieţii sale un copil israelit este calificat să poată obţine admiterea în f lumea care va să vină. «Începând din care epocă un minor dobândeşteaptitudinea de a pătrunde în lumea care va veni? Un rabin ţ răspundea: Din clipa când s-a născut, căci stă scris: „Vor rosti dreptatea lui unui popor nou născut" *(Ps., 2*2, 31). Potrivit altui rabin, din momentul când copilul ştie să vorbească, deoarece s-a spus: „Urmaşii îl vor sluji, se va vorbi despre Domnul generaţiei (viitoare)" (*Ibidem,* 30). Mai sunt şi alte păreri: din momentul concepţiei, căci stă scris: „urmaşii îl vor sluji". De la circumcizie, deoarece stă scris: „eu sunt nenorocit şi muribund încă din tinereţea mea" *(Ps.,* 88, 15). De când copilul a spus: Amin, căci stă scris: „Deschideţi porţile, lăsaţi să intre naţiunea dreaptă şi credincioasă" (*Isaia,* 26, 21); a nu se citi: care păstrează credinţa, ci: care rosteşte cuvântul: amin»[509] *(Sanh.,* 110 b).

IV. Judecata cea de pe urmă

Am spus cât de mare era importanţa pe care rabinii o atribuiau doctrinei răsplăţii. Această credinţă nu numai că rezulta din încrederea lor în justiţia divină, dar ea şi oferea singura soluţie posibilă problemei pe care o punea starea nenorocită a poporului lor. Naţiunile păgâne n-ar trebui să rămână nepedepsite pentru oprimarea alesului de către Dumnezeu, trebuie să vină o zi în care totul va fi răsplătit. «„Tu trânteşti la pământ pe vrăjmaşii Tăi" *(Ieşirea,* 15, 7). Cine sunt ei? Sunt cei care se ridică împotriva copiilor tăi. Nu stă scris: „Tu trânteşti la pământ pe cei care se ridică contra noastră", ci „contra Ta"; aceasta stabileşte că cine se ridică împotriva lui Israel acţionează ca şi cum s-ar

509 Aici este un joc de cuvinte: «Credincios, care păstrează credinţa» se spune în ebraică: *şomer emunim;* «care pronunţă amin» se spune: *şe-omer amen.*

răscula contra Sfântului Unic (binecuvântat fie El)» (*Mehilta ad loc:,* 39 a). Aşa stând lucrurile, Dumnezeu va pune în mod necesar sub acuzare naţiunile, pentru ca ele să răspundă de tratamentul crud pe care l-au impus lui Israel.

În consecinţă, în afară de tribunalul în faţa căruia trebuie să se prezinte fiecare individ după moartea sa, va fi instituită o zi a judecăţii pentru examinarea popoarelor păgâne, la începutul erei mesianice, zi în care cei drepţi vor fi răzbunaţi. „Domnul oştirilor va fi înălţat la judecată" *(Isaia,* 5, 16). Când este înălţat în chip suveran în universul său Sfântul Unic (binecuvântat fie El!)? Când efectuează judecata naţiunilor păgâne, precum s-a spus: „Domnul se înfăţişează la judecată, stă în picioare ca să judece popoarele" *(Ibidem,* 3, 13) şi: „Priveam în timp ce se aşezau tronurile" *(Daniel,* 7, 8). Există deci mai multe tronuri cereşti? Doar este scris: „Am văzut pe Domnul şezând pe un tron foarte înalt" *(Isaia,* 6, 1) şi: „un rege aşezat pe tronul dreptăţii" *(Prov.,* 20, 8)! Deci pentru ce se vorbeşte despre mai multe tronuri? Rabi lose din Galileea spunea următoarele: Acest termen se referă la tron şi la treptele sale. Rabi Akiva a spus: Aceasta se referă la tronurile naţiunilor păgâne pe care Dumnezeu le va doborî, căci s-a spus: „Voi răsturna tronurile regatelor" *(Hagai,* 2, 22). Potrivit rabinilor, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) se va aşeza pe tronul său, iar îngerii vor aşeza tronuri pentru oamenii mari din Israel care vor lua parte la adunare; Sfântul Unic (binecuvântat fie El!), împreună cu bătrânii Israelului, va ţine şedinţe precum preşedintele unei *bet din* şi va judeca naţiunile păgâne, căci s-a spus: „Domnul va intra la judecată cu bătrânii poporului Său" *(Isaia,* 3, 14). Nu stă scris „împotriva bătrânilor", ci: „cu bătrânii", ceea ce arată că Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va ţine şedinţă pentru judecarea naţiunilor păgâne. Ce semnifică cuvintele: „Părul de pe capul lui era ca nişte lână curată" *(Daniel!, 9) 2* Sfântul Unic (binecuvântat fie El!), ca să aibă conştiinţa împăcată, dă naţiunilor păgâne o răsplată pentru că au respectat pe lumea aceasta unele

prescripţii secundare, în aşa fel încât să le judece şi să le condamne în lumea care va să vină fără ca ele să poată prezenta vreo pledoarie şi fără ca, în comportarea lor să li se poată găsi vreun merit» *(Tanhuma Kedoşim, paragr.* 1).

Urmează o descriere a examinării naţiunilor. «În lumea cealaltă, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va lua un sul al *Torei,* îl va pune pe genunchii săi şi va zice: „Să se înfăţişeze cel care s-a consacrat acestei *Tore* şi să-şi primească răsplata". Imediat naţiunile lumii se vor buluci în dezordine spre el. El le va zice: „Nu pătrunderi aici în faţa mea în dezordine; fiecare naţiune să se înfăţişeze cu doctorii (= învăţaţii) ei". Întâi va veni imperiul roman, el fiind cel mai important. Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îl va întreba: „Cu ce te-ai ocupat?

— Stăpâne al universului, va răspunde el, noi am stabilit multe pieţe, am înălţat multe băi, am adunat aur şi argint, am făcut toate acestea numai din cauza lui Israel, pentru ca el să se poată consacra *ToreD.* Atunci Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va spune: „sunteţi poporul cel mai nesăbuit de pe lume. Tot ceea ce aţi făcut n-a fost destinat decât pentru voi înşivă; pieţele voastre, aţi făcut acolo locul de întâlnire al prostituatelor; băile voastre erau pentru voi locuri de amuzament; iar argintul şi aurul îmi aparţin numai mie". Îndată acest regat se va îndepărta, disperat. Al doilea în ordinea importanţei, regatul perşilor, îi va urma la rând. „Ce aţi făcut voi?", îi va întreba Sfântul Unic (binecuvântat fie El!). Ei vor răspunde: „Doamne al Universului, am construit multe poduri, am cucerit multe oraşe, am dus multe războaie şi toate acestea le-am făcut numai din cauza lui Israel, pentru ca el să se poată consacra *Torei".* Atunci Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va reîncepe să spună: „Toate acelea pe care le-aţi făcut au fost menite să vă aducă foloase numai vouă. Aţi construit poduri ca să luaţi acolo vamă. Aţi clădit oraşe pentru a sili locuitorii să muncească pentru voi. Cât despre războaie, eu sunt cel care le întreprinde". Aşa încât şi acest popor este nevoit să se îndepărteze de îndată disperat. Dar, deoarece regatul perşilor fusese martor la respingerea regatului

roman, se pune întrebarea: de ce s-a înfăţişat totuşi? Pentru că şi-a spus: „Ei au distrus templul, dar noi am ajutat să fie reconstruit”[510].

În acelaşi fel, celelalte naţiuni s-au înfăţişat pe rând. De ce, de vreme ce văzuseră că acelea care le precedaseră fuseseră respinse? Ele se gândeau: „Roma şi Persia au subjugat Israelul, dar noi n-am făcut aşa ceva”.

În ce a constat deosebirea care s-a făcut între primele două regate, considerate ca importante, şi celelalte, care n-au avut atâta importanţă? în faptul că suveranitatea acestora din urmă se menţine până la sosirea lui Mesia. Atunci ele vor pleda în faţa lui Dumnezeu în felul următor: „Stăpâne al universului, ne-ai dat oare *Tora* şi noi am respins-o?”. Dar cum pot ele să raţioneze în acest fel? De fapt, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a oferit *Tora* fiecărui popor pe rând şi toate au refuzat s-o primească, până când a ajuns la Israel, care a acceptat-o»[511] (*A-.,* 2 ab). Popoarele au mai invocat în apărarea lor diferite alte argumente, dar toate au fost considerate ca inconsistente şi astfel probă a luat sfârşit prin deruta lor şi prin glorificarea lui Israel[512].

În ceea ce-i priveşte pe indivizi, Dumnezeu a hotărât «ziua marii judecăţi» (*Mehilt. as. Exod.,* 16, 25; 50 b), care are loc după moarte. Iată ce prescrie legea talmudică: «Acela care contemplă mormintele israeliţilor va spune: Binecuvântat fie Cel care v-a format printr-o judecată, vă

---

510 La imboldul regelui persan Cirus *(Ezra,* 1, Iss)

511 A se vedea «Israel şi naţiunile» (din cap. 11).

512 în eseul intitulat «Singurătatea lui Israel» (din *Explorations talmudiques, op. cit.,* p. 59), G. Hansel se opreşte tocmai la această parabolă din tratatul *Avoda Zara* şi ne sugerează să medităm asupra felului în care este motivată atitudinea tribunalului divin. El nu se opreşte asupra acţiunilor evident negative ale naţiunilor (războaie, subjugarea altor popoare etc.), pe care nimeni nu le-ar putea nega. Nu se opreşte nici la acţiunile lor cu rezultate pozitive, pe care, de asemenea, nimeni nu le poate nega. Ceea ce îl interesează însă este ceva mai profund, faptul că nici una dintre acţiunile neamurilor, nici chiar cele cu efecte pozitive pentru omenire, n-a avut alt punct de plecare decât interesul lor egoist. Morala parabolei este clară: Omule, fii atent! Nici chiar faptele tale bune nu sunt preţuite decât dacă sunt pornite dintr-o inimă curată, *dacă sunt dezinteresate.*

Greu de imaginat ceva mai potrivit decât această parabolă pentru a sublinia înălţimea morală la care au ajuns cărturarii care ne-au lăsat ca moştenire Talmudul! (Nota trad.)

hrăneşte în virtutea unei judecăţi, v-a păstrat printr-o judecată, v-a adunat în termenii unei judecăţi şi care în lumea cealaltă vă va înălţa la judecată» *(Ber.,* 58 b). Dar nu numai israeliţii, ci orice fiinţă omenească este chemată să dea socoteală. Textul următor prezintă o însemnătate întru totul generală: «Cei care s-au născut sunt sortiţi să moară; morţii – să fie readuşi la viaţă; iar cei vii – să fie judecaţi, să fie cunoscuţi şi făcuţi conştienţi de faptul că El este Dumnezeu, Autorul, Creatorul, Cel care discerne, Judecătorul, Martorul, Acuzatorul. El va judeca în lumea cealaltă; binecuvântat fie El, cu care nu există nici nedreptate, nici iertare, nici acceptarea de persoane sau de daruri corupătoare. Să mai ştiţi că orice lucru este conform cu socoteala pe care el a stabilit-o. Şi că închipuirea voastră să nu se legene cu speranţa că va exista pentru voi un refugiu în mormânt, căci v-aţi născut cu sila, cu sila trăiţi, cu ea muriţi şi că în lumea cealaltă veţi avea de dat socoteală în faţa Supremului Rege al Regilor, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!)» *(Avot,* 4, 29).

În multe alte pasaje din Talmud, cuvintele «drepţi» şi «răi» sunt utilizate, de asemenea, fără a se lua în considerare credinţa sau naţionalitatea. «Străbătând valea plângerilor, o prefac într-un loc plin de izvoare şi ploaia o va acoperi cu binecuvântările sale» – se spune în *Ps.,* 84, 6. Şi iată interpretarea Talmudului: «„Străbătând" este spus despre omul care încalcă voinţa Sfântului Unic (binecuvântat fie El!); „valea": ei sapă, profundă, ghehena *(ghehinom)* pentru ei înşişi; „plânsete": ei strigă şi varsă lacrimi, precum izvorul care se află alături de altarul din templu; „şi ploaia o va acoperi cu binecuvântările sale" – aceasta marchează mărturia lor cu privire la dreptatea sentinţei care le va fi aplicată; ei vor spune: „Stăpâne al Universului, ai judecat cu îndreptăţire; pe bună dreptate ai achitat; pe bună dreptate ai condamnat; pe drept ai instituit ghehena pentru cei răi şi *gan Eden* pentru cei drepţi"» *(Eruv.,* 19 a).

Toate acestea pot fi comparate cu ospăţul pregătit de un rege şi la care a poftit diverşi invitaţi. A dat pentru

aceasta o hotărâre concepută în felul următor: «Fiecare invitat va trebui să aducă cu sine obiectul pe care să se poată alungi (la masă)». Unii aduseră covoare, alţii saltele, care cu o pernă, care cu un sul de căpătâi, diferite scaune; au fost însă şi unii care s-au prevăzut cu bucăţi de lemn sau cu pietre. Regele a observat toate acestea şi s-a adresat oaspeţilor săi pe care i-a poftit la masă, spunând: «fiecare să folosească obiectul pe care l-a adus cu sine». Dar cei care au trebuit să se aşeze pe lemne sau pe piatră au început să murmure împotriva regelui, spunând: «Este oare demn pentru un rege să ne facă să şedem pe astea?». Regele i-a auzit şi le-a zis: «Deci nu numai că jigniţi palatul meu, clădit cu mari cheltuieli, introducând aici lemnele şi pietrele voastre, dar vă mai şi plângeţi de mine! Lipsa de respect care vă este arătată vi se datorează doar vouă înşivă». Tot în acest fel Sfântul Unic (binecuvântat fie El!), în lumea cealaltă, îi va condamna la ghehenă pe cei răi. Dacă ei vor murmura împotriva sa, spunând: «Noi aşteptam mântuirea şi iată că ne loveşte o altă soartă (nefericită)», le va răspunde: «Pe pământ n-aţi fost certăreţi, calomniatori, n-aţi făcut oare tot soiul de rele? Nu se cuvine să răspundeţi pentru dezbinări şi violenţe? Vi se întâmplă ceea ce s-a scris: «Voi toţi care aprindeţi un foc şi care v-aţi înarmat cu făclii» (*Isaia,* 50, 51); şi pentru că aşa stau lucrurile, «mergeţi în mijlocul focului şi al făcliilor pe care le-aţi aprins» *(Ibidem).* Veţi spune că «aceste lucruri vi se întâmplă din pricina mea» *(Ibidem)!* Nu-i aşa. Voi sunteţi aceia care le-aţi efectuat pentru voi înşivă şi de aceea «veţi zăcea în durere» *(Ibidem) (Eccles.* R. as. 3, 9).

Alte texte se referă în special la judecarea israeliţilor. Depozitari ai *Torei,* ei şi-au asumat o responsabilitate mai mare. Dacă respectarea prescripţiilor ei este răsplătită în chip eminent, pedeapsa corespunzătoare care sancţionează nesupunerea trebuie să fie necruţătoare. În lumea cealaltă, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îi va judeca pe cei drepţi şi pe cei răi din Israel. Celor drepţi le va acorda permisiunea să intre în grădina Edenului. Pe cei

răi îi va zvârli în *ghehinom.* Mai târziu îi va face să iasă de acolo, îi va duce la grădina Edenului, unde sunt cei drepţi. Le va zice: «Vedeţi, aici este locul celor drepţi (şi mai rămâne pentru ei un spaţiu neocupat; deci nu veţi putea spune că, chiar dacă v-aţi fi pocăit, n-aţi fi avut loc în grădina Edenului împreună cu cei drepţi)». Apoi îi va duce pe cei drepţi din grădina Edeului în *ghehinom* şi le va zice: «Vedeţi, aici este sălaşul celor răi şi a mai rămas loc printre ei (deci nu veţi putea zice că, chiar dacă aţi fi păcătuit, n-aţi fi găsit loc în *ghehinom,* dar cei răi îşi moştenesc ghehena lor şi pe a voastră)». După aceea, îi va readuce pe cei drepţi în grădina Edenului şi pe cei răi în *ghehinom» (Midraş as. Ps.,* 31; 120 c).

Citatul care urmează lămureşte fraza: «cei răi îşi vor moşteni ghehena lor şi pe a voastră». «După ce Elişa b. Abuia a devenit necredincios, l-a întrebat pe r. Meir: Ce semnifică acest text: „Dumnezeu a făcut şi pe una şi pe cealaltă" *(Eccles.,* 7, 14). Rabinul îi răspunse: „Pentru tot ce crease, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a creat şi contrariul; de pildă: munţi şi văi; oceane şi cursuri de apă". Celălalt spuse atunci: „Dascălul vostru Akiva a dat o altă interpretare: El zicea că Dumnezeu i-a creat pe cei drepţi şi pe cei răi, grădina Edenului şi *ghehinom.* Fiecare individ are două porţiuni, una în grădina Edenului, cealaltă în *ghehinom.* Dacă cineva este merituos şi drept, el ia în grădina Edenului partea sa şi pe aceea a unuia dintre semenii săi; dacă este vinovat şi rău, el îşi ia în *ghehinom* partea sa şi partea altuia» *(Hag.,* 15 a).

Pentru pregătirea zilei judecăţii, fiecărui om de pe pământ i se înregistrează faptele. «Toate actele voastre sunt înscrise într-o carte» (*Avot,* 2, 1). Când un om părăseşte lumea aceasta, îi sunt enumerate toate faptele: «ai făcut aceasta şi aceasta, în cutare loc şi în cutare zi», i se spune. El confirmă şi primeşte porunca să semneze procesul verbal; îl semnează. Mai mult decât atât, el cunoaşte că verdictul a fost echitabil şi afirmă: «M-ai judecat cu dreptate» *(Taan.,* 1 la). Măcar şi observaţiile fără rost pe care un soţ le-a făcut femeii sale u sunt

pomenite în detrimentul său *(Hag.,* 5 b). «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) îi va judeca pe cei drepţi şi îi va introduce în grădina Edenului. Va judeca pe cei răi şi îi va condamna la *ghehinom.* Cei răi vor spune: „Nu ne-a judecat echitabil; achită pe cel care îi place şi condamnă tot atât de arbitrar". Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va răspunde: „N-am vrut să vă dezvălui totul". Dar ce face atunci? Le citeşte darea de seamă (a actelor lor) şi ei coboară în *ghehinom» (Midraş as. Ps., 1*, 12 b).

În cursul judecăţii, unul va vedea că i se impută diferite acţiuni rele pe care, la vremea lor, le considerase ca greşeli neînsemnate, pentru care nu avea de ce să se frământe. «Ce semnifică textul acesta: „Când nedreptatea mă înconjura pe călcâiele mele" *(Ps.,* 49, 5)? Nedreptăţile pe care omul le calcă sub călcâie[513] pe lumea asta îl vor înconjura în ziua judecăţii» *(A.Z.,* 18 a).

Între alte întrebări, i se adresează acestea: «Ţi-ai tratat cinstit treburile? Ţi-ai fixat un timp pentru studierea *Toreil* Ţi-ai îndeplinit datoria de a întemeia o familie? Nădăjduiai în mântuirea (de la Mesia)? Ai căutat înţelepciunea? Ai căutat să deduci un lucru din altul (prin studiu)?». Chiar dacă răspunsul la toate aceste întrebări este afirmativ, interesatul nu va fi admis decât cu condiţia ca «frica de Domnul să fie comoara lui»[514] *(Isaia,* 33, 6); dacă nu, el va fi exclus (*Şab.,* 31 a).

Am citat deja o parabolă în care se examinează problema dacă pedeapsa se aplică atât sufletului, cât şi trupului şi care conchide prin afirmativa, pentru că atât trupul, cât şi sufletul iau parte la păcate. O altă parabolă se pronunţă în sens opus. «Un preot luase în căsătorie două femei, fiica unui alt preot şi fiica unui israelit laic. El le dădu făină care provenea de la o ofrandă; amândouă au folosit-o în mod impur. El nu spuse nimic fiicei laicului şi o mustră pe cealaltă. Aceasta îi zise: Stăpâne, de ce te iei numai de mine?

— Cealaltă, răspunse el, este fiica unui laic; la tatăl ei

513 Adică le neglijează ca fiind neînsemnate

514 Teama de Dumnezeu să fi fost mobilul care a inspirat toate actele sale.

ea n-a aflat (despre sfinţenia făinii consumate); dar tu, fiică de preot, ai fost instruită în casa părintească. De aceea n-am spus nimic celeilalte şi te-am mustrat numai pe tine»

La fel, Sfântul Unic (binecuvântat fie Eli), când va judeca în lumea cealaltă trupul şi sufletul, nu va spune nimic trupului şi va sancţiona sufletul. Dacă acesta va pretinde că ambii au păcătuit şi îl va întreba pe Stăpânul Universului de ce îl blamează numai pe el, nu şi trupul, el va răspunde: «Trupul vine de jos, unde se păcătuieşte; dar tu vii de sus, unde nu se fac păcate. De aceea am închis ochii în ce priveşte trupul şi te-am blamat pe tine» *(Levit. R., 4, 5)*.

Opinia în general adoptată susţine că, pentru judecată, sufletul se alătură trupului. «Timp de 12 luni (după moarte, în *ghehinom)* trupul există, iar sufletul urcă şi coboară; după 12 luni, corpul încetează să mai existe, iar sufletul urcă şi nu mai coboară» *(Şab.,* 152 b şi seq.).

Cât timp durează pedeapsa prescrisă pentru păcătos? Talmudul profesează oare doctrina chinurilor veşnice? Aceasta ar părea implicată cel puţin într-un text. «Când r. Iohanan b. Zakai era bolnav, discipolii săi au venit să-l vadă; el a început atunci să plângă. Ei îi spuseră: „Lumină a lui Israel: coloană aşezată la dreapta! ciocan puternic! De ce plângi?”. El răspunse: „Dacă aş zăcea în prezenţa unui rege omenesc, care azi trăieşte, iar mâine va fi în mormânt, un rege a cărui mânie, dacă mă afectează, nu va fi veşnică, oricum nu mai mult decât moartea la care m-ar putea condamna, un rege pe care l-aş putea calma cu vorbe şi l-aş putea corupe cu bani, tot aş plânge. Atunci cum să nu plâng acum când zac în faţa Sfântului Unic (binecuvântat fie El!), care trăieşte şi se menţine veşnic, şi dacă e mâniat pe mine, mânia lui e veşnică; dacă mă condamnă să mor, moartea este veşnică; el nu poate fi calmat prin vorbe, nu poate fi corupt cu bani. În faţa mea se deschid două căi, cea către grădina Edenului şi cea către *ghehinom* şi eu nu ştiu la care voi fi sortit. Cum să nu plâng?”» *(Ber.,* 28 b).

Cu toate acestea, nu ne este permis să atribuim

rabinilor credinţa formală într-o pedeapsă eternă. Aici contrastul dintre un conducător pământean şi regele suprem este dus până la extrem. Doctrina care a dobândit autoritate a fost formulată de rabi Akiva: «Judecata care a lovit generaţia potopului a primit o pedeapsă de 12 luni; la fel pentru Iov, pentru egipteni, pentru Gog şi Magog în lumea cealaltă; la fel, pentru cei răi în *ghehinom.* Rabinul lohanan ben Nuri zicea: „Durează numai între Pesah şi Şavuot, adică şapte săptămâni» (*Ed.,* 2, 10).

Aceasta arată că rabinilor nu le plăcea să ia în considerare o pedeapsă fără sfârşit. O autoritate rabinică afirma că «toţi cei care coboară în *ghehinom* vor urca din nou, în afară de trei categorii de păcătoşi: cel care a avut relaţii cu femeia altuia; cel care l-a umilit în public pe aproapele său; cel care a dat aproapelui său o poreclă infamantă» *(B.m.,* 5 b). Unii cărturari nu enunţă primul dintre aceste păcate *(Ibidem,* 50 a).

«Potrivit şcolii lui Şamai, în raport cu ziua judecăţii, trebuie considerate trei categorii de oameni: cei care sunt cu totul drepţi, cei care sunt cu desăvârşire răi şi categoria de mijloc. Cei din prima categorie sunt imediat înscrişi şi pecetluiri pentru viaţa veşnică. Cei din a doua categorie sunt înscrişi de îndată pentru *ghehinom,* căci s-a spus: „Mulţi dintre acei care dorm în pulberea pământului se vor trezi, unii pentru viaţa care nu va mai lua sfârşit, ceilalţi pentru ocara şi ruşinea veşnică" *(Daniel,* 12, 2). Cei din a treia categorie vor coborî în *ghehinom* şi vor scoate ţipete (din pricina chinurilor), apoi vor urca din nou, precum s-a spus: „Voi pune o treime (din ei) în foc, o voi curăţi aşa cum se purifică argintul, o voi încerca aşa cum se încearcă aurul; ea va invoca numele meu şi o voi ispăşi" *(Zahar.,* 13, 9). Cu privire la aceştia, Ana a zis: „Domnul face să mori şi face să trăieşti; îl face să coboare în *scol* şi îl face să urce din nou" *(ISam.,* 2, 6). Iar şcoala lui Hillel cita versetul 34, 6: „Îl iubesc pe Domnul, căci El mi-a auzit glasul şi rugăminţile" *(Ps.,* 116, 1). Acest psalm a fost compus în întregime cu privire la aceşti oameni. „Eram nenorocit şi El m-a mântuit" *(Ibidem,* 6). Păcătoşii din Israel, cu

trupurile lor şi cei dintre păgâni, cu trupurile lor, coboară în *ghehinom* –, acolo sunt judecaţi şi condamnaţi la o pedeapsă de 12 luni; după aceea, trupurile lor sunt nimicite, iar sufletele lor sunt arse, iar vântul le împrăştie sub picioarele celor drepţi, aşa cum s-a spus: „ei vor fi ca cenuşa sub tălpile voastre" (*Malah.,* 3, 21). Dar sectarii, delatorii, epicurienii, care neagă *Tora* şi care nu admit învierea, vor coborî în *ghehinom* şi vor fi judecaţi acolo din generaţie în generaţie. „Viermele lor nu va muri şi focul lor nu se va stinge" (*Isaia,* 66, 24). Cu privire la aceştia, Ana a spus: „Cei care se împotrivesc Domnului vor fi tăcuţi bucăţi" (/ *Sam., 2*, 10). Rabi Isaac ben Abin zicea: „Feţele lor se vor înnegri ca fundul unui ceaun"» (*R.h.,* 16 b şi seq.).

Acest text ne arată, în rezumat, că în secolul I una dintre principalele şcoli, sub influenţa unui verset din cartea lui Daniel, statua pentru cei înrăiri o pedeapsă veşnică. Dar cealaltă şcoală socotea această doctrină ca incompatibilă cu îndurarea divină. Păcătoşii trebuie să-şi primească pedeapsa vreme de 12 luni, apoi vor fi nimiciţi, afară de cei deosebit de răi, care rămân în *ghehinom* din generaţie în generaţie; ei nu vor fi nimiciţi, ci vor rămâne acolo ca entităţi conştiente, într-o stare de remuşcare perpetuă.

V. Ghehinom (ghehena)

Cum s-a văzut, cei răi sunt condamnaţi să coboare într-un loc destinat pedepsei şi numit *ghehinom.* «O doamnă romană îl întrebă pe rabi Iose ben Halafta: Ce înseamnă acest text: „Cine ştie dacă spiritul omului se îndreaptă în sus?" (*Eccles.,* 3, 21). El răspunse: Asta se referă la sufletele celor drepţi care sunt plasate în tezaurul divin, aşa cum i-a zis Abigail lui David prin intermediul spiritului sfânt: „Sufletul Domnului meu va fi legat în mănunchiul celor vii pe lângă Domnul, Dumnezeul tău" (*I Sam.,* 25, 20). S-ar putea crede că aceeaşi soartă îi aşteaptă pe cei răi. Aşa încât textul continuă în aceşti termeni: „iar sufletul vrăjmaşilor tăi îl va zvârli cu praştia". Doamna romană mai întrebă: Ce semnifică aceste cuvinte:

„Şi spiritul animalului se duce în jos, în pământ”? El răspunse: „Asta se referă la sufletul celor răi, care coboară în *ghehinom”»* (*Eccles. R.,* 3, 21).

Originea acestui lăcaş, al celor respinşi, este anterioară creării universului[515]; dar, după altă teorie, preexistenţa *ghehinomului* este valabilă doar pentru spaţiul care îl formează şi nu este extinsă la ceea ce conţine: «Suprafaţa *ghehinomului* a fost creată înaintea universului, dar focul său datează din ajunul primului Şabat. Totuşi s-a spus: De ce Scriptura nu adaugă: „Dumnezeu a văzut că aceasta este bine”, cu privire la opera din ziua a doua? Pentru că în această zi a fost creat focul ghehenei. Fapt este că spaţiul cuprins în *ghehena* a fost creat înaintea universului, focul său în a doua zi (a creaţiei), iar proiectul de a crea focul obişnuit i-a venit lui Dumnezeu în ajunul Şabatului, dar n-a fost realizat înainte de sfârşitul Şabatului» (*Pes.,* 54 a).

În Biblie era descoperit un şir întreg de nume care desemnau, se credea, locul pedepsei. *«Ghehinomului* i se aplică şapte denumiri: *şcol* (*loma,* 2, 2), *abandon* sau distrugere (*Ps.,* 88, 11), corupţia (*Ps.,* 16, 10), prăpastie înspăimântătoare şi cloacă (*Ps.,* 40, 2), umbră a morţii (*Ps.,* 107, 10), lume de jos (acest din urmă termen este o tradiţie) [516]. Nu mai există şi alte nume? Există, de pildă, *ghehinom, ghe* desemnând o vale profundă unde toţi coboară din cauza lăcomiei lor (*hinom)* şi *tofet (Isaia,* 30, 33), numit aşa pentru că în el cade cel rătăcit de patimi» (*Eruv.,* 19 a).

Utilizarea verbului «a coborî», aplicat la intrarea în *ghehinom,* corespunde credinţei larg răspândite, care situează acest lăcaş sub pământ. Totuşi, întâlnim şi altă localizare: *«Ghehinom* este deasupra firmamentului; unii spun înapoia munţilor întunecaţi» (*Tamid.,* 32 b). Se credea că aceşti munţi misterioşi se înălţau în apusul extrem al pământului. Iată ce implică o teorie analoagă: «Soarele este roşu dimineaţa şi seara – dimineaţa pentru

515 Vezi *Cosmologia.*

516 Adică: nu se întâlneşte în Biblie.

că trece deasupra trandafirilor din grădina Edenului şi îi captează reflexele, seara pentru că trece peste intrarea în *ghehinom (R.h.,* 84 a).

În ce priveşte dimensiunile, «lumea este de 60 de ori mai mică decât grădina Edenului, iar aceasta de 60 de ori mai mică decât *ghehinom.* Prin urmare, lumea comparată cu *ghehinom* echivalează cu capacul unei oale. Unii declară că întinderea grădinii Edenului nu are limită; alţii spun acelaşi lucru despre *ghehinom» (Taan.,* 10 a).

Iată ce spune Talmudul despre intrările în *ghehinom*: «Sunt în număr de trei, una în deşert, a doua în mare, a treia la Ierusalim. Potrivit altei tradiţii, se observă în valea Ben-Hinom doi palmieri între care se ridică un fum; este intrarea în *ghehinom».*

Ghehinom cuprinde şapte etaje; cu cât mai rău este un individ, cu atât ajunge mai jos. «Fiecare din cele şapte categorii (de locuitori) din grădina Edenului are lăcaşul său propriu; corelativ există în *ghehinom* pentru cei răi şapte etaje. Iată numele lor: *şcol, abandon,* umbra a morţii, lume inferioară, lume a uitării *(Ps.,* 88, 12), *ghehinom* şi tăcere *(Ps.,* 115, 17)». *(Midraş ad Ps.,* 11, 7; 51 a). Din *Ps.,* 11, 6 se deducea că cele şapte etaje se numesc: curse[517], foc, sulf, vânt şi flăcări *(Midraş ad loc.,* 50 b). «Când părul lui Absalom s-a agăţat de copac, *şcol* s-a despicat în două alături de acest arbore. De ce David, plângându-şi fiul, a strigat de opt ori: „Fiul meu”[518]? El a repetat acest strigăt de 7 ori cu scopul să-l facă pe Absalom să urce cele şapte etaje din *ghehinom* şi a opta oară pentru a-i reuni de trup capul (care fusese tăiat) sau, după alţii, pentru a-l face să intre în lumea viitoare» *(Soţ.,* 10 b).

Principalul element prin care, în *ghehinom,* sunt efectuate pedepsele teribile ce lovesc pe păcătoşi este focul, dar un foc înzestrat cu o intensitate uimitoare, «focul (obişnuit) este a şaizecea parte (din focul) din *ghehinom» (Ber.,* 57 b). „Un fluviu de foc curgea şi ieşea de dinaintea lui” *(Daniel,* 8, 10). De unde provine el? Din

517 Acest plural, ca şi cel de «flăcări», se aplică la două etaje.

518 A se *vedea flSam.,* 18,331,49,4

sudoarea sfintelor *haiyot.* Şi unde se varsă el? Pe capul celor răi în *ghehinom,* precum s-a spus: „El se va năpusti pe capul celor răi" *(Ierem.,* 23, 10)» *(Hag.,* 13 b).

«Un rabin povesteşte că un arab pe care l-a întâlnit în deşert i-a zis: „Vino să-ţi arăt unde a fost înghiţit Core". Am văzut atunci, spuse rabinul, două spărturi în pământ, prin care ieşea fum. Arabul a luat un ghem de lână, l-a muiat în apă, apoi l-a fixat la capătul suliţei sale, pe care a înfundat-o în deschizătură; când a retras-o, lâna era în întregime prăjită» *(B.b"* 74 a).

Iată ce se mai preda: «Focul din *ghehinom* nu se va stinge niciodată» *(Tosifta Ber.,* 6, 7). Dar aceasta contrazice doctrina şcolii lui Hillel, potrivit căreia *ghehinom* va lua sfârşit. Se mai admite că *«ghehinomul* este jumătate foc, jumătate grindină» *(Exod. R.,* 51, 7), în timp ce, după alţii, în *ghehinom* se găseşte şi zăpadă: «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) condamnă pe răi la *ghehinom* pentru 12 luni. În primul rând, el îi supune la mâncărimi, după aceea la supliciul focului, care îi face să ardă. Oh, Oh! pe urmă îi loveşte zăpada şi ei strigă: Nenorocire! Nenorocire!» (p. *Sanh.,* 29 b).

Un alt element se găseşte din belşug în *ghehinom*: sulful. «De ce sufletul omenesc tremură la mirosul de sulf? Pentru că ştie că va fi condamnat la sulf în cealaltă viaţă» *(Geneza R., 51,* 3). *Ghehinom* este plin de sulf. *«Ghehinom* este îngust în partea de sus, larg mai jos» *(Sifre Deuteronom,* paragr. 357; 149 b). Iată cum se explică această formă: «Orificiul său este îngust, pentru ca fumul să poată rămâne în interior» *(Men.,* 99 b). După o legendă, fumul ieşea din mormântul lui Aher» *(Hag.,* 15 b). *Ghehinom* este şi un loc de tenebre. «Cei răi sunt tenebre; *ghehinom* este tenebre; abisurile sunt tenebre. Ei duc pe cei răi în *ghehinom* şi îi acoperă cu abisuri» *(Geneza R.,* 33, 1). *«Ghehinom* este negru ca noaptea *(leb.,* 109 b). «Cei care coboară în *ghehinom* nu vor fi condamnaţi decât la tenebre; doar s-a spus: este o ţară cu obscuritate profundă, asemenea tenebrelor înseşi» *(Iov,* 10, 22*).* (*Tanhuma Noah,* paragr. 1). «Moise şi-a întins mâna spre

cer şi a fost întuneric beznă» *(Ieşirea, 10*, 22). De unde provenea această beznă? Din aceea a *ghehinomului (Tanhuma* Bo, paragr. 2).

Prin mijloace variate pot fi uşurate rigorile din *ghehinom,* ba chiar se poate scăpa cu totul de ele. Aceasta se aplică înainte de toate bărbaţilor care au fost circumcişi, cu condiţia să nu fi fost excepţional de răi. «În lumea cealaltă, Abraham va sta la intrarea în *ghehinom* şi nu va permite să coboare în el un israelit circumcis. Dar ce va face el cu cei care au păcătuit într-o măsură de netolerat? El va lua prepuţurile copiilor morţi înainte de circumcizie, le va aplica acestor păcătoşi şi apoi îi va face să coboare în *ghehinom»* *(Geneza* H., 48, 8). «Israeliţii circumcişi nu coboară în *ghehinom,* dar, pentru ca ereticii şi israeliţii păcătoşi să nu poată spune: „Întrucât suntem circumcişi, nu vom coborî în *ghehinom",* Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) trimite un înger care le alungeşte prepuţurile, astfel încât ei coboară în *ghehinom» (Exod. R.,* 19, 4).

Patriarhul Abraham favorizează eliberarea condamnaţilor. «Străbătând valea plângerii» *(Ps.,* 84, 6), aceasta se aplică morţilor supuşi o bucată de vreme chinurilor în *ghehinom,* dar Abraham, părintele nostru, vine să-i ia, să-i culeagă, cu excepţia israelitului care a frecventat o femeie păgână sau care şi-a ascuns circumcizia pentru ca să nu i se afle identitatea *(Eruv.,* 19 a).

Imunitatea se poate dobândi şi prin recitarea unor rugăciuni. «Pentru cel care citeşte *şema,* rostind distinct literele, *ghehinom* nu mai arde» *(Ber.,* 15 b). La origine acesta era privilegiul altarului din templu. «Ce semnifică cuvântul „altar" *(mişbeahl* M – *mehile),* «iertare», pentru că altarul asigură iertarea păcătoşilor din Israel. Z – *zehut* (merit), pentru că el garantează lumea care va veni prin meritele israeliţilor. B – *beraha,* «binecuvântare», pentru că Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) binecuvântează opera mâinilor lor. H*haiym,* „viaţă", deoarece ei sunt recunoscuţi demni de a obţine viaţa în lumea care va să

vină. Acela care dispune de aceşti patru stâlpi şi totuşi se dedă idolatriei va fi mistuit în marele incendiu, aşa cum s-a spus: „Domnul, Dumnezeul tău este un foc mistuitor, un Dumnezeu gelos” *(Deuteronom,* 4, 24). Dar dacă el se pocăieşte, focul care arde pe altar va îndeplini pentru el ispăşirea şi va anula focul din *ghehinom» (Tanhuma Ţav.,* paragr. 14).

Dar marea salvare vine de la studierea *Torei.* «Focul din *ghehinom* nu are nicio putere asupra discipolilor învăţaţilor. Se poate deduce aceasta din corpul salamandrei. Aceasta se naşte în foc; ungeţi pe careva cu sânge de salamandră; niciodată această persoană nu va avea de suferit ravagiile focului. Cu atât mai mult îi scapă discipolii înţelepţilor, al căror corp este foc, după spusele din Biblie: „Cuvântul meu nu este oare ca un foc? zice Domnul” *(Ierem.,* 24, 27). Focul din *ghehinom* este fără putere asupra păcătoşilor din Israel. Putem trage această concluzie privind altarul de aur. Dacă acest altar, acoperit cu o simplă placă de aur, cu grosimea de un *denarius* din acest metal, s-a păstrat vreme de atâţia ani şi n-a suferit nicio vătămare de la focul care arde pe el, cu atât mai mult vor rezista la foc israeliţii, plini – chiar şi cel mai uşuratic dintre ei – cu preceptele *Torei,* la fel cu o rodie cu grăunţele sale» *(Hag., 27 a).*

Potrivit unei anumite tradiţii, chinurile din *ghehinom* sunt suspendate în zilele de Şabat. Aceasta se menţionează în dialogul dintre generalul roman Tinerius Rufus şi rabinul Aldva. «Romanul întrebă: Prin ce se deosebeşte Şabatul de celelalte zile? Rabinul răspunse: Prin ce dumneata (ofiţer roman) te deosebeşti de ceilalţi oameni?

— Prin aceea că împăratul a socotit că este bine să mă cinstească. – Ei bine, la fel Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) i-a plăcut să cinstească Şabatul. – Cum îmi poţi dovedi aceasta?

— Priveşte râul Sabation[519], care transportă pietre[520] în toate zilele săptămânii, dar nu şi în ziua de Şabat.

519 Râu legendar, al cărui nume derivă de la Şabat.

520 Prin forţa curentului său.

Martor îmi va fi propriul dumitale părinte. După o vreme, lui Rufus îi apărea în vis spiritul tatălui său defunct. El îi apărea în fiecare zi a săptămânii, nu şi în zi de Şabat. Într-o duminică, Rufus îl întrebă: Ai devenit cumva evreu după moarte, de nu vii în zi de Şabat?

— Dacă pe pământ cine nu vrea nu respectă Şabatul, aici suntem obligaţi să-l respectăm. În zilele săptămânii îndurăm pedeapsa noastră; numai în zi de Şabat ne odihnim» *(Geneza R.,* 11, 5).

Un rabin din secolul al II-lea, Simeon ben Lakiş, a negat însă existenţa unui loc special pentru pedepsirea celor răi. El spunea: «Nu există *ghehinom* în viaţa de apoi. Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va scoate soarele din teaca sa şi acesta, cu razele sale fierbinţi va înnegri lumea, pedepsind pe cei răi» *(P.Z.,* 3 b).

VI. Grădina Edenului în lumea care va să vină, fericirea celor drepţi are loc în *gan Eden,* «grădina Edenului». Aceasta era considerată de obicei ca ceva deosebit de grădina cu acelaşi nume care fusese pregătită pentru Adam.

«Ce înţeles au aceste cuvinte: „Niciun ochi n-a văzut ceea ce Dumnezeu, şi numai el, va face pentru cei care se încred în el" *(Isaia,* 64, 4)? Aceste cuvinte se aplică Edenului, unde nu s-a oprit privirea nici unei creaturi. Veţi spune poate că grădina şi Edenul sunt unul şi acelaşi lucru. Atunci ascultaţi şi celălalt text: „Fluviul ieşea din Eden pentru a uda grădina". Deci Edenul şi grădina sunt două lucruri» *(Ber.,* 84 b).

Localizarea exactă a grădinii Edenului rămânea nesigură. «Dacă grădina Edenului se află în ţara lui Israel, intrarea sa este Bet-şean; dacă se află în Arabia, are ca intrare Bet-Gheren; dacă se află între fluvii (adică în Mesopotamia), se intră în ea la Damasc» *(Eruv.,* 18 a). Evident, acest text se referă la *gan Edenul* pământesc, paradisul celor drepţi fiind localizat în cer[521].

La fel ca şi *ghehinomul,* se credea că grădina

521 Sau la capătul de răsărit al lumii; distincţia dintre o grădină Eden pământeană şi alta cerească apare în literatura rabinică mai târzie.

Edenului cuprinde şapte despărţituri, fiecare dintre ele fiind rezervată uneia din cele şapte categorii de oameni drepţi care erau admise acolo. «Există şapte clase de drepţi în grădina Edenului, ridicându-se unele deasupra celorlalte. Despre prima este vorba în acest text: „Cei drepţi vor lăuda numele tău, ei vor locui în faţa ta" *(Ps.,* 140, 13). Despre a doua s-a spus: „Binecuvântat este omul pe care l-ai ales şi l-ai apropiat ca să locuiască în curţile tale" *(Ps.,* 65, 4). Pentru a treia clasă, „Ferice de cei ce locuiesc în casa ta" *(Ps.,* 84, 4). Pentru a patra: „Doamne, cine va locui în cortul tău?" *(Ps.,* 15, 1). Pentru a cincea: „Cine va locui pe muntele tău cel sfânt?" *(Ibidem).* Pentru a şasea: „Cine va putea să se suie la muntele Domnului?[522] *(Ps.,* 24, 3). Iar pentru a şaptea clasă: „Cine se va înălţa până la locul lui cel sfânt?" *(Ibidem)» (Sifre Deuteronom,* paragr. 10, 67 a). Cele şapte părţi ale grădinii Edenului, coborând, sunt denumite de aceea: prezenţă, curte, casă, tabernacol, munte sfânt, muntele Domnului şi locul sfânt.

Iată o altă versiune: «Şapte clase (de oameni) stau în faţa Sfântului Unic (binecuvântat fie El!) în lumea cealaltă. Care dintre ei sunt eminenţi, care vor obţine prezenţa *şehineil* Este clasa oamenilor drepţi, căci s-a spus: „Omul drept va vedea faţa sa sau a lor" 1 *(Ps.,* 11, 7).

Nu stă scris «faţa sa», ci «faţa *lor»,* cu alte cuvinte prezenţa *şehinei* şi a cortegiului ei. Prima clasă ce aşază în tovărăşia Regelui şi contemplă prezenţa sa, aşa cum s-a spus: «Omul cel drept va locui în prezenţa Ta». A doua clasă locuieşte în casa Regelui, aşa cum s-a spus: «Binecuvântaţi cei ce locuiesc în casa Ta». A treia se urcă pe munte, spre întâlnirea cu Regele, precum s-a spus: «Cine se va urca pe muntele Domnului?». A patra este în curtea Regelui, căci s-a spus: «Ferice de omul pe care l-ai ales şi l-ai apropiat pentru ca să locuiască în curţile Tale». A cincea este în tabernacolul Regelui, căci s-a spus: «Doamne, cine va sta în tabernacolul Tău?». A şasea este pe muntele sfânt al Regelui, precum s-a spus: «Cine va locui pe muntele Tău sfânt?». A şaptea este în locul Său

522 Sufixul ebraic prezintă o formă rară, care se poate traduce prin «a sa» sau «a lor».

sfânt, aşa cum s-a spus: «Cine va sta în sfântul Tău loc?» (*Midraş as. Ps.,* 11, 7).

Cei pe care Dumnezeu îi admite în grădina Edenului sunt repartizaţi fiecare la diviziunea la care ei merită să aparţină. «Fiecărui om drept îi este asigurată o reşedinţă conformă cu cinstea care îi este daâorată. Un rege omenesc a intrat într-un oraş împreună cu slugile sale. Cu toate că toţi au trecut prin aceeaşi poartă, fiecăruia i s-a atribuit o reşedinţă corespunzătoare rangului său» (*Şab.,* 152 a).

Caracteristica principală a paradisului ceresc rezultă din faptul că omul credincios care pe pământ suferă de privaţiuni va intra aici în posesia bunului său. «În lumea aceasta, cei răi sunt bogaţi şi se bucură de confort şi odihnă, în vreme ce neprihăniţii suferă de sărăcie. În lumea cealaltă, când Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va deschide pentru cei drepţi comorile grădinii Eden, cei răi care practicau camăta îşi vor muşca cu dinţii propria lor came, aşa cum s-a spus: „Nebunul îşi încrucişează mâinile şi îşi mănâncă însăşi carnea lui" (*Eccles.,* 4, 5), şi ei vor striga: „De ce n-am fost plugari, hamali sau sclavi? Soarta noastră ar fi fost la fel cu a lor!". Nu s-a spus oare: „Mai bine o mână plină de odihnă decât două mâini pline de trudă şi goană după vânt"? (*Ibidem,* 6)» (*Exod. R.,* 31, 5).

Bucuria rezervată pentru cei care merită să fie primiţi în grădina Edenului este reprezentată sub imaginea unui ospăţ minunat. Biblia vorbeşte despre un monstru numit leviatan, pe care Dumnezeu l-a omorât şi l-a dat de «mâncare poporului locuind în pustie»[523] (*Ps.,* 74, 14). Imaginaţia populară s-a prins de această fiinţă fabuloasă şi a făcut din ea elementul principal al ospăţului, pregătit pentru cei drepţi. «Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) a creat un leviatan mascul şi un altul femelă; dacă s-ar fi împerecheat, ar fi distrus întreaga lume. Atunci ce a făcut Dumnezeu? L-a castrat pe leviatanul mascul şi a omorât-o pe femelă, conservându-i carnea în saramură în vederea celor drepţi în lumea cealaltă» (*B.b.*

523 A se vedea şi *Ps.,* 104,20; *Isaia,* 27, 1; *Iov,* 41, 1

74 b). «În lumea cealaltă, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va face un ospăţ pentru cei drepţi, cu carnea leviatanului; din ce va rămâne se vor face porţii care vor fi vândute pe străzile Ierusalimului[524]. Cu pielea sa Domnul va face un cort, destinat credincioşilor» (*Ibidem,* 75 a) [525].

Ca băutură ei, vor avea «vin păstrat în stare de struguri încă de la primele şase zile ale creaţiei» (*Ber.,* 34 b).

Deliciile supreme pe care le vor avea cei drepţi vor consta în a se bucura de prezenţa reală a lui Dumnezeu. «În lumea cealaltă, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va pregăti un ospăţ pentru cei drepţi în grădina Edenului, şi nu va fi nevoie să fie procurate mirodenii şi parfumuri, căci un vânt din miazănoapte şi un vânt din miazăzi vor sufla, încărcate cu toate aromele grădinii Edenului, răspândind mirosul lor. Israeliţii vor spune în faţa Sfântului Unic (binecuvântat fie El!): „O gazdă pregăteşte o masă pentru călători fără să se aşeze împreună cu ei? Un cavaler de onoare aranjează un ospăţ pentru invitaţi fără a lua şi el parte la banchet? Dacă aşa îţi este voinţa, «să vină iubitul meu în grădina sa şi să mănânce din roadele ei alese» (*Cant.,* 4, 16)". Atunci Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) le va răspunde: „Voi face cum doriţi!". El va intra în grădina Edenului, aşa cum stă scris: „Am venit în grădina mea, soro, *mireaso" (Ibidem,* 5, 1)» (*Numeri R.,* 13, 2).

În citatele care urmează, expresia este încă şi mai îndrăzneaţă. «În lumea cealaltă, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va organiza un dans pentru cei drepţi din grădina Edenului, El însuşi aşezându-Se în mijlocul lor. Desemnându-L cu degetul, fiecare va striga: „Iată-L pe Dumnezeul nostru; L-am aşteptat şi El ne va mântui. Iată-L pe Domnul, L-am aşteptat; să fim fericiţi, să ne veselim de mântuirea Lui" (*Isaia,* 25, 9)» (*Taan.,* 31 a). «„Voi merge cu voi" (*Levit.,* 26, 12). Lucrurile se petrec ca şi cum ar fi

---

524 Această menţionare a cărnii puse în vânzare nu îngăduie să se determine dacă lumea cealaltă despre care este vorba în acest text trebuie înţeleasă ca perioada ce urmează morţii sau ca era mesianică. Acelaşi termen se aplică ambelor cazuri, care uneori sunt confundate.

525 Li se va servi şi carnea altui monstru, un bou sălbatic *(şor ha-bor).*

vorba de un rege care a ieşit pentru a se duce în livada sa împreună cu cel căruia i-a închiriat-o, dar acest om se ţine ascuns, la distanţă. Regele l-a chemat: De ce să te ascunzi de ochii mei? Doar eu sunt asemănător cu tine. La fel, Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va merge alături de credincioşi în grădina Edenului din lumea cealaltă. La vederea Sa, cei drepţi, plini de teamă, vor dori să se retragă de lângă El. Dar El le va spune: Iată, sunt asemănător cu voi. Cu toate acestea, întrucât s-ar putea crede că nu vă veţi mai ţine de mine, textul e clar: „Eu sunt Dumnezeul vostru şi voi veţi fi poporul Meu”[526] *(Ibidem)» (Sifra ad loc.).*

Studierea *Torei,* producând pietatea, deschide calea către grădina Edenului. Deci cei care s-au consacrat acestui studiu vor fi deosebit de bineveniţi acolo, sus.

«Rabi Iohanan b. Zakai îi spunea lui rabi Iose preotul: Am văzut în vis că noi amândoi ne odihneam pe Muntele Sinai, iar o *bat Kol,* venită din cer, ne spunea: Urcaţi mai sus! Urcaţi mai sus! Sunt pregătite pentru voi paturi spaţioase şi somptuoase, pături pentru picioare. Voi, discipolii voştri şi discipolii discipolilor voştri, sunteţi invitaţi în clasa a treia»[527] *(Hag.,* 14 b). Răsplata lor specială va fi că vor afla soluţia dificultăţilor intelectuale care i-au frământat atâta pe pământ». «Discipolilor înţelepţilor care, în lumea aceasta, se trudesc să studieze *Tora,* Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) le va dezvălui tainele în lumea care va veni» *(Ibidem,* 19 a).

În afară de ceea ce am citat, Talmudul şi vechile midraşim nu conţin încercări de descriere în detaliu a interiorului grădinii Edenului şi a vieţii care se duce acolo. Această reţinere dispare în lucrările mai recente. Un tablou deosebit de amănunţit se găseşte în *lalkut Şimoni*

526 Se discerne aici preocuparea rabinilor grijulii să insiste în mod expres asupra necesităţii de a menţine totdeauna între Dumnezeu şi om — chiar unul ajuns la cea mai înaltă dezvoltare spirituală — o prăpastie de netrecut. Niciodată nu va exista identitate absolută. Chiar şi în lumea cealaltă, în care fiinţa omenească va avea o comuniune intimă şi fericită cu Dumnezeu, Acesta va rămâne mereu Dumnezeu, iar oamenii nu vor înceta să fie «poporul» Său omenesc.

527 A treia din cele şapte clase în paradis este rezervată marilor doctori ai Legii (învăţaţilor).

(*Facerea,* paragr. 20), colecţie de documente rabinice care au fost compilate cam prin secolul al XIII-lea. Pasajul care urmează este însă atribuit rabinului loşua b. Levi, care a trăit în secolul al III-lea şi care este cunoscut pentru înclinarea sa spre misticism. Deşi această atribuire este nesigură, îl citǎm în cele ce urmează:

«Grădina Edenului are două porţi din rubine. Pe lângă fiecare dintre ele se ţin 60 de miriade de îngeri oficianţi. Feţele lor au o strălucire asemenea celei a firmamentului. Atunci când soseşte un om drept, ei îl dezbracă de veşmintele pe care le purta când a ieşit din mormânt şi îl îmbracă cu opt halate făcute din nori glorioşi. Pe capul lui sunt puse două coroane, una din geme şi din perle, cealaltă din aur din Pervaim (vezi *II Cron., 9*, 6). Îngerii îi dau să poarte în mâini opt mirţi şi îi adresează următoarea invitaţie: Vino să-ţi iei hrana cu bucurie! Ei îl introduc într-un loc unde curg râuri înconjurate de 800 de specii de trandafiri şi de mirţi. Aici fiecare drept primeşte camera sa personală, potrivit cu cinstea care i se datorează. Pe aici curg patru fluvii, unul de lapte, unul de vin, unul de balsam şi ultimul de miere. Deasupra fiecărei camere este o viţă de aur, împodobită cu 30 de perle, fiecare strălucind la fel cu planeta Venus. În fiecare cameră se află o masă din geme de perle. Fiecare drept are în slujba sa şaizeci de îngeri, care îl îndeamnă: Bucură-te de miere, deoarece te-ai dedicat *Torei,* care este comparată cu mierea; bea vinul păstrat în struguri din cele şase zile ale creaţiei, deoarece ai cultivat *Tora,* care este comparată cu vinul[528].

Cei mai puţin frumoşi dintre locuitorii grădinii Edenului vor semăna cu Iosif şi cu rabi lohanan[529]. Ei nu au noapte, iar perioada (în care, în mod normal, aici este noapte) este înlocuită pentru ei prin trei stări de veghe. În prima, omul cel drept devine ca un copil, intră în domeniul rezervat pentru copii şi participă la jocurile lor. În a doua veghe, el este un tânăr, trece în secţiunea tinerilor şi se

528 Vezi cap. IV, despre *Tora.*

529 Amândoi, vestiţi pentru frumuseţea lor

amuză împreună cu ei. În a treia veghe, el este adult, intră în lăcaşul adulţilor şi se distrează împreună cu ei.

La fiecare colţ al grădinii Edenului se află optzeci de miriade de specii de arbori, cel mai puţin preţios fiind mai delicat decât toate plantele aromatice de pe lumea asta. De asemenea, la fiecare colţ, şaizeci de miriade de îngeri oficianţi cântă cu o voce încântătoare. În centru este arborele vieţii, ale cărui ramuri acoperă întreaga grădină a Edenului. El dă 500.000 de varietăţi de fructe, toate deosebite ca aspect şi ca gust. Deasupra arborelui vin norii glorioşi. Cele patru vânturi duc parfumul florilor sale de la un capăt al lumii la celălalt. Sub arbore stau discipolii înţelepţilor care explică *Tora.* Fiecare dintre ei posedă două camere, făcute una din stele, cealaltă din soare şi din lună. Între camere atârnă o perdea din nori glorioşi, în spatele căreia se întinde Edenul. Acolo se află 310 luni[530] şi tot acolo locuiesc cele şapte clase ale drepţilor. Prima clasă cuprinde martirii[531], precum r. Akiva şi colegii săi. A doua – pe cei care s-au înecat[532]. În a treia clasă sunt r. lohanan b. Zakai şi discipolii săi. Atât de mare a fost puterea sa (de educator), încât el a spus despre sine: Dacă întreg cerul n-ar fi decât pergament, dacă omenirea n-ar fi alcătuită decât din scribi şi dacă toţi arborii pădurilor n-ar fi decât trestii pentru scris, toate acestea n-ar fi suficiente pentru a aşterne în scris tot ceea ce am dobândit de la dascălii mei; or, ceea ce am dobândit echivalează cu ceea ce un câine poate sorbi din ocean[533]. În clasa a patra sunt aceia peste care a coborât norul pentru a-i acoperi[534]. În a

530 Aceasta se bazează pe o omelie talmudică: «Rabi loşua b. Levi zicea: Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) va da fiecărui drept ca moştenire 310 luni, precum s-a spus: „Pentru a da bunuri celor care mă iubesc şi pentru ca ei să moştenească comori“ *(Prov.,* 8,11)» *(Uktz,* 3,12). Literele care compun cuvântul ebraic care semnifică «comoară» au valoarea numerică 310.

531 Faptul că martirii ocupă poziţia predominantă în grădina Edenului i-a fost dezvăluit rabinului lose b. Levi prin intermediul fiului său, care şi-a revenit după o sincopă.

532 Aceştia sunt tinerii evrei şi tinerele evreice care au preferat să se înece şi să-şi sacrifice viaţa decât să accepte dezonorarea.

533 Această versiune a unei hiperbole foarte cunoscute a fost împrumutată parţial din *Soferim,* 10, 8, parţial din *Sanh.,* 68a).

534 Nu se ştie precis la cine se face aluzie aici. Se poate să fie vizaţi oameni

cincea iau loc cei care se pocăiesc; acolo nu locuieşte vreun drept desăvârşit. În a şasea sălăşluiesc celibatarii care n-au păcătuit niciodată (şi au rămas căşti). În a şaptea se află săracii care au cunoscut Biblia şi *Mişna,* deşi făceau şi o muncă temporală. Despre ei stă scris: „Să se bucure cei care îşi pun nădejdea în tine!" *(Ps.,* 5, 11). Sfântul Unic (binecuvântat fie El!) stă printre ei şi le expune *Tora,* precum s-a spus: „Voi avea ochii îndreptaţi asupra credincioşilor din ţară, ca să locuiască lângă mine" *(Ps.,* 101, 6)» 1.

luându-i cu un nor glorios. Când Moise a urcat pe Muntele Sinai pentru a căpăta *Tora,* Dumnezeu l-a pus la adăpost de gelozia îngerilor, întinzând asupra lui un nor *(Şah.,* 88 b). Când Moise l-a dezbrăcat pe Aaron înainte de moartea lui, l-a acoperit cu un nor *(lalkut Numeri,* paragr. 787). Josephus declară că «atunci când el (Moise) i-a înfăţişat pe Eleazar şi pe Ioşua, continuând să stea de vorbă cu ei, a fost acoperit dintr-odată de un nor şi a dispărut într-o văgăună» *(Antich.,* 4, 8, 48).

1 Alte versiuni midraşice despre paradis şi despre monştrii primordiali se găsesc în: Robert Graves. Raphael Palai, *Les Mythes hehreux, op. cit.,* p. 64 – 67 şi 86 – 91.

Bibliografie

(Prezentare sumară)

Literatura născută din studierea Talmudului, privită sub aspectele ei multiple, este imensă. Dăm numai o selecţie din lucrările engleze şi franceze, susceptibile să-i călăuzească pe cititorii noştri. O bibliografie mai extinsă poate fi găsită în lucrarea capitală a lui Strack, *Einleitung în den Talmud, ediţia 5-a,* 1921, tradusă în engleză în 1931: *Introduction to the Talmud and Midrash.*

Introduceri

Articole din *Jewish Encyclopedia,* din *Encyclopedia britannica,* din *Encyclopedia of Religion and Ethics,* din *Dictionary of the Bible (*supliment).

---

mari pe care Dumnezeu i-a distins, fie în timpul vieţii, fie când au murit, învă-

A. Darmsteter, *Le Talmud (Revue des Études juives,* 18, 1889, *Actes et conférences.*

E. Deutsch, *Essay on the Talmud* (în *Literary Remains),* 1874.

M. Mielziner, *Introduction to the Talmud,* 1925 – Utilă pentru studiul textului original.

W. O.E. Oesterley and G.H. Box, A *Short Survey of the Literature of Rabbinical and Medieval Judaism,* 1920.

M. Waxman, *A History of Jewish Literature, 1*, 1930. z D. Wright, *The Talmud,* 1932.

Traduceri în franceză:

M. Schwab, *Le Talmud de Jérusalem traduit,* Paris, 1878 – 1889, 11 volume. A 2-a ediţie a primului volum, 1890.

J. J.M. Rabbinowicz, *Légistation criminelle du Talmud* (Sanh., Mak.), Paris 1876.

Acelaşi, *Légistation civile du Talmud,* Paris, 1877 – 1880, 5 volume.

— Aceste două lucrări adaugă traducerii un studiu sistematic.

În engleză:

M. L. Rodkinson, *The Babylonian Talmud,* 1902, 10 volume. Moore apreciază astfel lucrarea: «Aşa-numita traducere engleză a lui R. este în toate privinţele imposibilă» *(Judaism, l, p.* 173 n.). Acceptată totuşi de marele public, ea nu se pretează la studii solide.

Trei tratate au fost traduse integral:

A. Cohen, *Berahot,* 1921.

H. Malter, *Taanit,* 1928.

A. W. Streane, *Haghiga,* 1891.

Tratate ale *Mişnei:*

W. A.L. Emslie, *Avoda zara,* 1911.

H. Goldin, *Bava meţia,* 1913.

A. W. Greanup, *Taanit,* 1918. *Suka,* 1921.

W. O.E. Oesterley, *Şabat, 1927.*

J. Rabbinowicz, *Meghila,* 1931.

A. L. Williams, *Berahot,* 1921.

În D.A. de Sola and M.J. Raphall, *Eighteen Treatises*

from the Mishnah, 1845 şi în J. Barclay, *The Talmud,* 1878, sunt, de asemenea, traduse 18 tratate.

Studii morale şi religioase:

J. Adelson, *The Immannence of God în Rabbinical Literature* 1912.

I. Abrahams, *Studies în Phariseism and the Gospels,* 1st series, 1917; 2nd series, 1924.

A. Biichler, *Types of Jewish-Palestinian Piety,* 1922.

— *Studies în Sin and Etonement,* 1928.

R. T. Herford, *Pharisaism its ei în and method,* 1912.

— The *Pharisees,* 1924 (Ediţia franceză, Payot, Paris).

— *Judaism in the New Testament Period,* 1928.

M. Lazarus, *The Ethics of Judaism,* 2 vol., 1901.

A. Marmorstein, *The Doctrin of Merits în Old Rabbinical Literature, 1920.*

— *The Old Rabbinic Doctrine of God.* I. *The Names and Attributes of God,* 1927.

C. G. Montefiore, *The Old Testament and after,* 1923, Chapter III.

— *Rabbinic Literature and Gospel Teachings,* 1930.

G. F. Moore, *Judaism in the First Centuries of the Christian Era, 1* vol., 1927 şi un volum de note, 1930.

— Expunere solidă şi imparţială, bogat documentată.

F. C. Schechter, *Some Aspects of Rabbinic Theology,* 1909.

— Lucrare magistrală.

S. Munk, *La Palestine,* 1845.

— Lucrare capitală.

Michell A. Weill, *Le judaïsme, ses dogmes et sa mission,* 1867, 5 vol.

H. Gross, *Gallia judaica,* 1897.

Studii juridice:

D. W. Amram, *The Jewish Law of Divorce,* 1897.

P. B. Besany, *The Criminal Code of the Jews,* 1880.

S. Mendelsohn, *The Criminal Jurisprudence of the Talmud,* 1891.

M. Mielziner, *The Jewish Law of Marriage and*

Divorce, 1884.

— *The Rabbinical Law of Hereditary Soccession,* 1901.

Santayra et Charleville, *Code rabbinique (Eben haezer),* 1868.

T. André, *L'esclavage chez les anciens Hébreux,* 1892.

Generalităţi, diverse:

J. Abelson, *Jewish Mysticism,* 1913.

A. Cohen, *Ancient Jewish Proverbs,* 1911.

F. Delitzsch, *Jewish Artizan Life,* 1906.

A. Feldman, *The Parables and Similes of the Rabbis, 1*, 1927.

W. M. *Feldman, Rabbinical Mathematics and Astronomy,* 1931.

L. Ginzberg, *The Legends of the Jews,* 4 vol., 1913 şi 2 vol. de note, 1925, 1928.

H. Gollanez, *Pedagogics of the Talmud,* 1924.

A. I. Rappoport, *Myth and Legend of Ancient Israel,* 3 vol., 1928.

S. Schechter, *Studies în Judaism,* 1st series 1896; 2nd series, 1908; 3rd series, 1924.

J. Derenbourg, *Esai sur l'histoire et la géographie de la Palestine d'après les Talmuds et les autres sources rabbiniques* (Depuis Cyrus jusqu'à Adrien), 1867.

Ad. Neubauer, *La géographie du Talmud,* 1868.

J. Derenbourg, *Talmud* (în *Encyclopédie des sciences religieuses,* 12, 1882, p. 1007 – 1036).

M. A. Neviasky, *Rituel du judaïsme, 1912* (Apărut în fascicule. Neterminat).

Julien Weill, Le *Judaïsme,* 1931.

Revue des Études Juives, care apare din 1880, conţine numeroase articole care pot fi consultate cu folos. Cf. tabelele sale.

3 «Cărţile», probabil abreviere analoagă precedentei. Utilizăm ediţia critică a lui M. Friedmann.

1 Ps., 14 şi 33, 1. A se vedea şi *Ps.,* 10, 13; *lerein.,* 5, 12.

1 Despre *şehina,* vezi mai departe, în capitolul II. Rabinii raportează «nostru» la Dumnezeu care se alătură bărbatului şi femeii, fiecare fiinţă omenească fiind creată de către părinţii săi. Pentru această doctrină despre o paternitate triplă, vezi mai departe în acest capitol.

2 Creaturile cereşti despre care este vorba în viziunile lui Ezechiel (Cap. I, X).

2 întrucât folosirea oricărei unelte de fier era interzisă pentru construirea templului, tradiţia povesteşte că Solomon a folosit un anumit vierme, numit *şamir,* care despica fiecare piatră pe care se târa.

1 Aceeaşi semnificaţie ca şi la nota anterioară.

2 Cocoşul pentru a-l trezi în zori, măgarul pentru a-l putea călări, lampa pentru a putea studia în cursul nopţii.

1 Această sărbătoare comemorează salvarea evreilor din Persia, care au scăpat de complotul lui Haman. Toate legile iudaismului sunt descoperite în legislaţia mozaică (adică în Biblie), dar, evident, regula care pretinde ca sulul Esterei să fie citit în fiecare an nu poate fi decât un adaos mult mai tardiv.

1 Pentru ca să fie protejat de duhurile rele.

1 «Existau acolo (în templu) trei curţi de justiţie: una care îşi ţinea şedinţele la intrarea pe muntele templului, a doua la intrarea incintei (aceasta era *hei)* şi a treia în camera cu blocuri de piatră» (*Sanh.,* 11, 2).

celor şapte popoare cananeene.

4 Gher toşav este păgânul stabilit în Palestina care, pentru a obţine drept de cetate, a abjurat idolatria. El era deosebit de *gher tedek,* adică de cel care s-a convertit în totalitate la iudaism. Nu este cazul să se pronunţe izgonirea când un *gher toşav* a fost omorât accidental, deoarece se presupunea că nu exista un «răzbunător de sânge» obligat să-i răzbune moartea.

1 Una are loc în octombrie, cealaltă în mai; deci perioada de iarnă este asigurată în întregime.

2 Deşi aceste trei operaţii se succed în cursul unui an. Opinia rabinului Akiva şi aceea a rabinului Ismael sunt ambele la fel de îndepărtate şi legea pretinde o posesiune

care a durat 3 ani întregi.

2 Care declară că interesatul a cumpărat sau a primit în dar domeniul pe care îl ocupă.

CUPRINS

Prefaţă
Introducere
Capitolul I.
— Doctrina despre Dumnezeu
I. Existenţa
II. Unitatea
III. Imaterialitatea
IV. Omniprezenţa
V. Omnipotenţa
VI. Omniştiinţa
VII. Eternitatea
VIII. Justiţia şi milostenia
IX. Paternitatea
X. Sfinţenia şi perfecţiunea
XI. Numele inefabil
Capitolul II.
— Dumnezeu şi universul
I. Cosmologie
II. Transcendenţă şi imanenţă
III. Angelologie
IV. Israel şi naţiunile
Capitolul III.
— Doctrina despre om
I. Fiinţa omenească
II. Sufletul
III. Credinţa şi rugăciunea
IV. Cele două impulsuri
V. Voinţa liberă
VI. Păcatul
VII. Căinţă şi ispăşire
VIII. Verdictele; răsplată şi pedeapsă

Capitolul IV.
— Revelaţia
I. Profeţia
II. *Tora*
III. Studierea *Torei*
IV. *Tora* scrisă
V. *Tora* orală
VI. Practicarea *Torei*
Capitolul VI.
— Viaţa de familie
I. Femeia
II. Căsătoria. Divorţul
III. Copiii
IV. Educaţia
V. Cinstirea părinţilor
Capitolul VI.
— Viaţa socială
I. Individul şi societatea
II. Munca
III. Stăpân şi muncitor
IV. Pacea şi dreptatea
Capitolul VII.
— Viaţa morală
I. Imitarea lui Dumnezeu
II. Iubirea frăţească III. Smerenia, modestia IV. Milostenia V. Onestitatea VI. Iertarea.
VII. Cumpătarea
VIII. îndatoririle faţă de animale
Capitolul VIII.
— Viaţa fizică
I. îngrijirea trupului
II. Reguli de sănătate
III. Igiena individuală
IV. Tratarea bolilor
Capitolul IX.
— Folclorul
I. Demonologie
II. Ochiul rău

III. Magie şi ghicit
IV. Visele
V. Superstiţii
Capitolul X.
— Dreptul
A. Drept criminal, procedură civilă şi criminală
I. Tribunalele
II. Judecători şi martori
III. Judecata
IV. Pedepsele
B. Drept civil
V. Pagubele
VI. Proprietatea obiectelor găsite.
VII. Despre depunere şi despre împrumut
VIII. Despre locaţie
IX. Despre vânzare şi despre livrare
X. Despre prescripţie
XI. Despre succesiuni
Capitolul XI.
— Viaţa de apoi
I. Mesia
II. învierea morţilor
III. Lumea care va să vină
IV. Judecata cea de pe urmă
V. Ghehinom (ghehena)
VI. Grădina Edenului
Bibliografie – prezentare sumară